

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

DISERTAČNÍ PRÁCE

**Příspěvky k poznání osídlení Čech v pozdní době římské a
době stěhování národů**

**Současný stav bádání – otázky a problémy – perspektivy výzkumu
– hodnocení z hlediska nadregionálních vztahů**

**Contributions to the understanding of the Settlement Structure in
Bohemia during the Late Roman Period and the Migration Period**

**Contemporary stage of Knowledge – Questions and Problems – Evaluation
based on interregional Relations**

**Autor: Mgr. Jaroslav Jiřík
Vedoucí Doc. PhDr. Lubomír Košnar
Konzultant: Doc. PhDr. Eduard Droberjar, Dr. Mim. Prof. UMCS**

Prohlašuji, že jsem práci vytvořil samostatně s použitím veškeré uvedené literatury a pramenů

V Praze dne 30. září 2010 Mgr. Jaroslav Jiřík

Rád bych poděkoval vedoucím semináře protohistorie Doc. Dr. L. Košnarovi, CSc., Prof. Dr. J. Slámovi, CSc., za rady a pomocnou ruku.

Za poskytnutí materiálu z Žatce, okr. Louny a Jenišova Újezdu, okr. Teplice, náleží srdečný dík kolegovi Mgr. Petru Čechovi (AÚ AV ČR Praha), za poskytnutí materiálu z Jenišova Újezdu pak PhDr. Petru Medunovi (AÚ AV ČR Praha), za vyhledání materiálu PhDr. Petru Holodňákovi (Regionální muzeum v Žatci), Mgr. Drahomíře Malykové (AÚ AV ČR Praha) a PhDr. Peteru Budinskému (Regionální muzeum v Teplicích). Za cenné připomínky patří poděkování PhDr. Ivaně Pleinerové, CSc. (AÚ AV ČR Praha). Zvláštní poděkování patří Mgr. Milanu Kuchaříkovi (Labrys, o. p. s.), kolegovi, kterému jsem vděčen za poskytnutí řady nových výzkumů z území Prahy. Dále za pomoc patří dík PhDr. Janu Prostředníku (Muzeum Turnov), PhDr. Evě Ulrychové (Muzeum Jičín), PhDr. Vítu Vokolekovi (Národní muzeum), Mgr. Janu Jílkovi MA (Muzeum Pardubice), PhDr. Jiřímu Waldhauserovi (Muzeum Mladá Boleslav). Děkuji i dalším, na které jsem snad zapoměl.

Mimořádné pooděkování patří Doc. PhDr. Eduarud Droberjarovi, Dr. Mim. Prof. UMCS (Filozofická fakulta, Univerzita v Hradci Králové) za cenné a četné podnětné připomínky, za účast na konferenci v Krasnobrodě v Polsku v září 2007, a především za vytvoření diskusního fóra v rámci projektu Protohistorických konferencí. Prof. PhDr. Janu Klápště, CSc, za stále vytváření pro bádání pozitivní atmosféry.

Děkuji zejména svým rodičům za všestrannou podporu během mého doktorandského studia.

Jaroslav Jiřík

Obsah:

Díl 1.

Úvod

1.1 Historie bádání

2.1 Pohřebiště a sídliště

3.1 Základní charakteristika sídlištních nálezů v Čechách

3.2 Moderní výzkumy

3.3 Staré výzkumy

3.4 Povrchové sběry

3.5 Ojedinelé nálezy

3.6 Mincovní nálezy

3.7 Problém determinace keramických nálezů

4.1 Pozdní doba římská – kulturně historický přehled situace ve středoevropském barbariku se zvláštním zřetelem k strukturám osídlení

4.2.a Skupiny v Polabí – niemberská skupina

4.2.b Pozdní przeworská kultura, dobrodzieńská skupina

4.2.c Severokarpatská skupina

4.2.d Pozdní kultura Černjachov – Sîntana de Mureş

4.2.e Vývoj v Pomohani a Alamanii

4.2.f Střední Podunají

4.2.g Stopy barbarů v římském pohraničí

5.1 Čechy – sídlištní struktury

5.1.a Sídlištní areály pozdní doby římské

5.2 Materiální kultura na sídlištích

6.1 Nadregionální kontakty České kotliny v pozdní době římské

6.2.a Labsko-germánský kulturní okruh: Polabí, Alamanie, římská hranice v Raetii

6.2.b Střední Podunají

6.2.c Pozdní przeworská kultura

7.1 Časná fáze doby stěhování národů ve středoevropském barbariku

7.2.a Vinařická a přešťovická skupina

7.2.b Niemberská skupina

7.2.c Pozdní przeworská kultura, skupina ołstyńska, dębczyńska

7.2.d Střední Podunají – kultura hunského kmenového svazu a doklady sídlišť

7.2.e Vývoj v Pomohani a Alamanii

7.2.f Burgundové

7.3 Změny sídlištních struktur v provinciích

8.1 Čechy – sídlištní struktury

8.1.a Sídlištní areály časně fáze doby stěhování národů

8.1.b Typologie půdorysů sídlištních objektů

8.1.c Stopy aktivit na netypických lokalitách mimo sídlištní oikumenu

- 9.1 Vývoj v mladší fázi doby stěhování národů
 - 9.1.a Otázka durynských prvků v hmotné kultuře české kotliny
 - 9.1.b Změny v někdejší římské Podunají
- 9.2 Národopisný nástin střední Evropy druhé poloviny 5. století a mladší fáze doby stěhování národů
 - 9.2.a Podunajští Svébové, Ostrogóti a Herulové
 - 9.2.b Otázky původu Bavorů
 - 9.2.c Labsko-germánský okruh mladší fáze doby stěhování národů – Durynkové – Langobardi – Bavoři
- 9.3 Otázky kulturního a mocenského vývoje České kotliny v polovině 6. století – Frankové a Langobardi

10.1 Sídliště v Čechách

Závěr

Exkurz 1

Příloha 1 – Rozbor nálezů mazanic z archeologického výzkumu v Praze – Hloubětíně (obj. 791). Pavel Vařeka.

Díl 2.

Abecední katalog nálezů

Díl 3.

Plány, mapy a tabulky s nálezy

DÍL 1.

TEXT

Úvod

*Ásové na soud
k Yggdrasilu,
slavnému jasanu, jedou.
Tři kořeny vyhájí třemi směry jasan Yggdrasil:
Hel sídlí pod prvním,
pod druhým obří,
pod třetím pokolení lidské.
Četní hadi
číhají pod stromem,
četnější, než člověk by myslil.
(Píseň o Grímnim, 30-34; Edda)*

Následující práce je věnována světu živých i mrtvých „všech slavných rodů, prvních i posledních potomků Heimdallovy“, kteří za dob velikého stěhování národů obývali Českou kotlinu. Pro které byla tato krajina sídlem, zdrojem obživy, domovem a hrobem nebo jen dočasným útočištěm před odchodem do ciziny. Tato práce navazuje na úsilí celé řady předchozích badatelských generací, a stojí tak na ramenou obrů, nepředstavuje nic jiného než drobný mezičlánek v pokroku poznání událostí minulých.

Doba stěhování národů představuje z historického hlediska specifický úsek, který je naprostým zvratem z hlediska struktury osídlení celého kontinentu, kdy tyto struktury celých regionů buď zcela zanikají, nebo dochází k jejich radikální transformaci, oblast České kotliny nevyjímaje. Charakteristické pro tento časový úsek je, že k těmto změnám nedochází vlivem vnitřního vývoje společnosti, ale vlivem vnějšího vlivu v podobě hunského impaktu, který měl vliv nejen na historický vývoj celého evropského kontinentu.

Příchod Hunů do Evropy, jak jej líčí například *Ammianus Marcellinus* (31, 4), byl pověstným troubením Gjallarhornu, apokalipsou podobenství ragnaröku, a vyvolal masové dominové migrace celých populací západním směrem a zavál část středoevropských Svěbů a Vandalů až na samotný konec tehdy známého světa. Uvedl zároveň do pohybu řadu negativních procesů, jejichž obětí se stalo Západořímské impérium, krizi se ovšem nevyhnula ani ta část barbarika, která byla hunskému vlivu bezprostředně vystavena. Zároveň dochází ke zřícení dřívějších mostů i limitů mezi dvěma dříve civilizačně odlišnými světy impéria a barbarika. Postupné stírání rozdílů stojí i u kořenů nové Evropy.

Transformační procesy se nevyhnuly ani České kotlině. Účelem této práce je ptáti se, jakým způsobem se odrážejí v sídelní struktuře na našem území, jak přispívá pokrok bádání v zahraničí k rekapitulaci našich starých poznatků a jak doplňují celkovou mozaiku poznatky nové. Zda je možné definovat sídelní areály, které komponenty jsou pro určení struktury osídlení rozhodující a zda je možné zkoumat dynamiku jejich vývoje v čase a prostoru. Jakým způsobem můžeme sledovat jejich zánik, zda lze pozorovat obecné principy a jak definování zánikových horizontů ovlivňuje torzovitost poznatků archeologických výzkumů. Do jaké míry přispívají k řešení těchto problémů obdobné procesy v sousedních evropských regionech.

Výzkum sídelních areálů různých lidských kultur v sobě obsahuje komplexní otázky zahrnující strukturu osídlení, podobu konkrétních sídelních jednotek včetně půdorysných schémat, funkce objektů, časovou a prostorovou koherenci k pohřebním areálům, řadu problémů ekonomické a ekologické podstaty.

Nicméně podstata archeologických pramenů, vydávající mnohdy pouze nepřímá svědectví, je značně limitujícím činitelem a množstvím aspektů, náležejících myšlenkovému světu tehdejších obyvatel, zcela uniká.

Kupříkladu etnologické výzkumy žijících populací velmi názorně ukazují, že sídelní areály jsou v nativních komunitách po celém světě vnímány jako součást komplexní struktury životního prostředí, které podléhá kosmologickým zákonitostem. V mnoha kulturách se dokonce setkáváme například s plánovitým opakováním kosmologických struktur v sídlištních půdorysech.

Zajímavým příkladem je nativní taxonomie terénních typů u Kapauků na Papuy-Nové Guineji, kterou prozkoumal a z hlediska právních a ekonomických atributů popsal *Leopold Pospíšil* (1997, 81-107). Analýza terénních typů ukázala, že Kapaukové rozdělují své prostředí do čtrnácti tříd (*bugi* – zahrada, *juwuuda* – dvůr, *geiga* – ladem ležící pozemek, *gapuuga* – ladem ležící buš, *gamouda* – využívaný panenský prales, *buguwa* – panenský prales, *ita* – cesta, *begadimi* – horský vrcholek, *bago* – skála, *takapaka* – bažina, *dego-uwo* – potok, *pekuu* – malé jezero, *uwu ibo* – velké jezero, *onee* – řeka) a tyto se seskupují do kategorií na vyšší úrovni podle kritérií pro dělení pozemků a vod (*mude* – zemědělská půda, *pijajda* – lesnaté pozemky, *peu maki* – špatná půda > *maki* – země x *uwo* – vodstvo), tvořících dohromady pojem *uwoje-makije* – svět. Z hlediska právní analýzy vlastnických a ekonomických vztahů jsou některé pojmy irelevantní (svět, vzdálený oceán). Naproti tomu na čtrnáct základních terénních typů dělených podle fyzických a ekonomických rysů se vztahuje soubor striktních právních pravidel. Ta zahrnují pojem vlastnictví (individuální x neindividuální: individuální versus podlinie versus linie versus veřejnost), definující tak soubor osobitých práv, které má vlastník ke vztahu k půdě, vodě či věci (např. výlučné právo dožadovat se smluvního souhlasu, pokud jde o kus pozemku či vodstva: prodej, pronájem, výměna, servitus; právo obdělávat; právo lovit; právo kácet stromy; právo vymáhat odškodněné za škody způsobené jinými, ad.) (*Pospíšil 1997, 81-107*).

Důležitým poznatkem v tomto ohledu je pak skutečnost, že se v rámci archeologie sídelních areálů zabýváme pouze izolovaným segmentem původně komplexního obrazu, zahrnujícího složitou strukturu právních a hospodářských aspektů. Je nutno si přiznat, že řada podstatných otázek je archeologickými metodami v zásadě nepostižitelná. Sem patří především detailní poznání vnitřního uspořádání usedlostí, čímž není myšleno pouze klasické rozdělení na obytný a hospodářský prostor, ale hlavně mlhavá určitelnost mužských či ženských zón, dále prostorového členění na základě příslušnosti k sociálním, věkovým nebo generačním skupinám (srovnej např. *Lewis – Lewis 2002, 86-87, 151-152, obr. na str. 151*). V zásadě neřešitelným problémem je závislost prostorového uspořádání jednotlivých usedlostí na příbuzenských systémech a příslušnosti ke konkrétním frátriím nebo liniím. Také existence „veřejných budov“, sloužících jako shromaždiště věkových skupin, politických, náboženských nebo válečných organizací (což může být totéž), je rovněž obtížně doložitelný jev (*Pospíšil 1963, 39-46; Balandier 2000, 83-113*). Také v našem případě se setkáváme s terénními útvary, které jsou z hlediska právních vztahů zcela irelevantní, ať už se jedná o pozdější severské podání – snad reflektující původní kosmologické představy – metaforicky připodobňující nebeskou klenbu a světové vodstvo k částem těla prvotního obra Ymiho, nebo postupně pronikající křesťanský světonázor s trojčlenným kosmologickým schématem.¹

V rámci výzkumu sídelních areálů se tak vlastně pohybujeme v prostředí s původně různorodými právními vztahy od individuálního vlastnictví po terénní útvary v kolektivní či veřejné správě, jejichž stopy jen mlhavě odráží starogeránské zákoníky (srovnej např. *Winkelmann 1954, 209, Abb. 12*). Nejstarší zákoníky pocházejí z oblasti vizigótské (např. *Edictum Theodorici* již mezi léty 453-466), dále ostrogótské a burgundské (kolem roku 500) a v porovnání se starofranskými a langobardskými zákoníky představují různou synkrezi barbarských právních pravidel a římských norem. Jejich úkolem bylo především utvrdit roli panovníka v čele státu a postulovat právní systém postihující buď pouze pro určitou skupinu

¹ K problému Snorriho jakožto kosmografa viz např.: *Simek, R. 1998: Snorri als Kosmograph. In: Fix, H. (Hrsg.), Snorri Sturluson. Beiträge zu Werk und Rezeption. Berlin – New York, 255-266.*

obyvatelstva – personální princip práva (např. u Franků) – či mnohdy různorodé obyvatelstvo jako celek (např. Ostrogóti) – tzv. teritoriální princip práva (Huck 2008). Tyto právní poměry pak mají přímou vazbu na společenskou stratifikaci společnosti doby stěhování národů. Například italský zákoník *Edictus Rothari*, sestavený roku 643, je pomůckou i pro retrospektivní bádání o společnosti Langobardů před jejich odchodem do Itálie. Základní společenskou jednotkou byla frátrie *fara*, odvozená od germ. **farō* (Paulus Diaconus píše: *faras, hoc est generationes vel lineas*), která sestávala z hlavní rodiny, včetně nepříbuzných svobodných, polosvobodných a sluhů. Z okruhu vedoucích *fari* byly zvoleni i vojevůdci, včetně panovníka. Panovníka a šlechtice doprovázeli profesionální bojovníci, s nichž nejlepší jsou označováni titulem *baro* (Nedoma 2006, 278-282; Tomka 2008a, 9-11). Toto schéma se patrně nepromítá pouze do struktur pohřebišť (například válečníci se zbraněmi), ale do jisté míry i v hierarchizaci sídelních struktur.

Doba stěhování národů tak není pouze jevištěm etnických a mocenských konfliktů, ale i střetem různých sídelních tradic a s nimi spojených právních systémů, ekonomických principů, technologických know-how a světových názorů, jejichž prolínání stálo u vzniku raně středověké Evropy.

1.2 Historie bádání

Historický vývoj nejstaršího úseku bádání rekapituluje vyčerpávajícím způsobem už *Bedřich Svoboda* (1965, 9-28). Prakticky již od počátku se objevovaly názory spojující materiální kulturu na našem území s určitým historickým etnikem, ať už s Langobardy nebo Bavyry. Tyto názory se periodicky vracejí a nejinak je tomu i v případě práce *Bedřicha Svobody*. Interpretace archeologických pramenů procházela za poslední více než století značným vývojem. Prvotní pokusy o bližší vysvětlení přítomnosti památek doby stěhování národů, obecně označovaných jako památky merovejského rázu, lze připsat *Ludvíku Šnajdrovi* a *Josefu Ladislavu Pičovi*. Zatímco první z nich neváhal připsat merovejské památky Langobardům, profesor *Pič*, v souladu se staršími názory, se přikláněl k interpretaci pobytu Franků za doby kupce *Sáma*. Významné z hlediska soudobého politického a nacionálního bylo sledování otázek slavnosti památek doby římské na straně jedné a kontinuita germánského živlu i po odchodu Langobardů do Podunají na straně druhé. Extrémní se zdál například názor *Eduarda Beningera* o vizigótském vlivu z Podunají, který byl vysloven na příkladu importů keramických džbánů a dalších předmětů. Postupně převládl názor, že památky 5. století významným způsobem reflektují především labskogermánské prostředí, nicméně ani *Bedřich Svoboda* se neodvážil nově definovanému vinařickému stupni, odpovídajícímu časné fázi doby stěhování národů, udělit etnonymum a opatrně zůstal u indiferentního labskogermánského obyvatelstva. Poněkud odvážněji však interpretuje památky mladší fáze doby stěhování národů, které ztotožňuje s Langobardy.

Od počátku bádání mohlo klást překážku správnému časovému a kulturnímu určení nálezů doby stěhování národů uvedené paradigma týkající se předpokladu slavnosti našich zemí od doby bronzové a latentního přežívání tohoto spíše jazykového než etnického elementu pod porobou historicky doložených barbarů. Například *Eduard Štorch* ve svém přehledu *Praha v pravěku* v dobovém duchu předpokládá převrstvení tohoto obyvatelstva následnými vlnami migrantů, tj. Kelty (tj. Latenci) a Germány: „*Poroba latènská byla našemu obyvatelstvu velikou pohromou; mnoho lidu padlo v bojích, mnoho bylo do otroctví odvedeno, mnoho rozehnáno z osad do hlubokých lesů, nebo tlačeno do jižních Čech, kde slovanské rody mísily se s lidem mohylovým (Boji?) a vtiskovali mu svou kulturu.*“ Dále uvádí: „*Sotva že pominula poroba galská, již tu v I. století po Kristu vnikali od západu do Čech neméně bojovní Markomani, pevně se tu usadili a stejně jako kdysi Latenci podrobili si mocí domácí lid. Historie udává dlouhý pobyt Markomanů v české zemi, ale ku podivu je, že*

nenalzáme tu po nich dokladů archaeologických, zejména hrobů, ačkoliv po domácím obyvatelstvu – o němž historie se vůbec nezmiňuje – nacházíme památek v hojnosti.“ Jako čistě markomanské pak označuje nález bojovníckých hrobů učiněný v Praze – Libni, které, jak se později ukázalo, náležely době stěhování národů (Štorch 1916, 82, 90). Dlužno ovšem dodat, že si byl Eduard Štorch dobře vědom etnicity v případě předmětů obecně označovaných jako kultura merovejská, kam spadají nálezy z Podbavy, Bubnů, Libně, Michle, Roztok, Kbel a Petřína. Setkáváme se tak s popisem keramiky a dalšího inventáře doby stěhování národů, které jsou dodnes platné: „*Nádoby merovejské bývají pěkně tmavě uhlazené a s povrchem často stupňovitě zvlněným, džbáněcky bývají láhvovité, s úzkým štíhlým hrdlem, mísy s obvodovým, vodorovně položeným vykrajovaným límcem. Často vyskytují se skleněné poháry. Nejvýznamnější pro merovejskou kulturu jsou sponky s hlavičkou, v destičku vytvázenou; bývají buď stříbrné nebo bronzové a jsou pravidelně zlacené.*“ (Štorch 1916, 98).

Obdobné názory zastával i v pozdějším období meziválečném znalec středočeského pravěku František Dvořák. Jan Filip píše: „*Dvořák byl na základě kolínských nálezů přesvědčen, že slovanský živel může v našich zemích sledovati od dob, kdy k nám přišel lid s kulturou lužickou. V bohaté středočeské oblasti bylanské, jejíž politicky rozhodující vrstvu pokládá za keltskou, spatřuje potomky lidu popelnicových polí v žárových hrobech bylanských. Jejich pokračovateli jsou nálezy doby laténské ovlivněné keltskou módou, které Dvořák obecně označuje za praslovanské. Mladší nálezy z Kolínska klade do druhého období, staroslovanského, od narození Krista až do 6. století. Těchto staroslovanských nálezů zná Dvořák velmi mnoho; je přesvědčen, že je zná dobře a spolehlivě, poněvadž je téměř všechny sám vykopal, jen předbožský hrob a ždánickou jámu vykopal jeho přítel Batelka, správce muzea v Kouřimi. Dvořák porovnává tyto nálezy se současnými galskými a „germánskými“ nálezy v téže krajině a proto pokládá své závěry a svou relativní chronologii, založené na důkladné a podrobné znalosti všeho materiálu, za spolehlivou... Pod zorným úhlem celkové archeologické situace ve středních Čechách stává se však tento obraz jednodušším a srozumitelnějším, neboť podle Dvořáka tam, kde se naši slovanští předkové stýkali s germánskými hordami (v době římského císařství), zachovali si původní pohřební ritus, spalování mrtvých; kam však později v době stěhování národů vnikly durynské tlupy nebo vlivy jejich kultury a náboženství, počali Slované již v 5. století pohřbívati mrtvé a tomu obyčeji zůstali věrni až do doby prvokřesťanské“.* Toto paradigma se patrně projevilo na Dvořákově askribování staroslovanskému živelu v případě sídlištních nálezů z Nebovid nebo Starého Kolína, které jsou nálezem datovány do 2. a 5. století, či žárových hrobů ze zádušního pole u Nebovid. Zhodnocení těchto výzkumů zabránilo zatčení Františka Dvořáka gestapem a jeho násleňná vražda v roce 1943 v Drážďanech. Pozůstalost tohoto badatele byla vydána především péčí Jana Filipa, díky němuž se podařilo revidovat alespoň část jinak ztracených předmětů, železných střepech bylo v letech 1943-44 vyhozena správcem Lungem (Dvořák – Filip 1939-1946).

K celkové změně vnímání archeologických nálezů dochází až po druhé světové válce zásluhou Bedřicha Svobody. Postupně dochází k odklonu od národnostního hlediska sloužícího zájmům určitých etnických skupin. Nověji jsou formulovány otázky zohledňující hledisko chronologické, ekonomické a problém nadregionálních vztahů. Objevují se postupně práce reflektující například rozličné technologické a výrobní postupy, například v případě hutnictví železa se podařilo docílit významných pokroků (např. Pleiner 1959).

Etnické a historické interpretace poněkud ustupují do pozadí, ačkoliv trend hledání konce germánského a počátku slovanského osídlení přetrvává do konce 20. století (např. Třeštík 1997, 50-51; Godłowski 2000, 195-196). Z hlediska dějin bádání přinesly určité nesnáze v tomto duchu první sídlištní nálezy na Moravě ve spojení se sídlištěm ve Zlechově, v Čechách pak nález ve Svijanech, ačkoliv časové určení na sklonek doby římské až časné fáze doby stěhování národů bylo v obou případech správné (Hrubý 1967; Košnar –

Waldhauser 1973). Nedávná diskuze vedená na stránkách Archeologických rozhledů ukazuje, že tento problém je v badatelských kruzích stále živý (Curta 2008; Profantová 2009).

Chronologickými a nadregionálními vztahy se seriózně začal v našem prostředí věnovat znovu až Bedřich Svoboda, který vyčlenil jako určitý kulturní a teritoriální fenomén tzv. vinařický stupeň pojmenovaný podle pohřebiště, které bylo prokopáno v 70. letech 19. století ve Vinařicích, okr. Kladno.

Také hledáme-li prvotní pokusy o poznání rozsahu osídlení, pak se rovněž nutně vracíme k Bedřichu Svobodovi, kterému se poprvé podařilo kartograficky vyjádřit a tím také definovat rozsah oikumeny obou fází doby stěhování národů. Od roku 1965, kdy Bedřich Svoboda shrnul dosavadní poznatky ve svém monumentálním díle „Čechy v době stěhování národů“, došlo ovšem k výraznému posunu jak v rovině interpretace, tak i v nárůstu pramenné základny. Kupříkladu sídlištní nálezy byly v té době do značné míry takřka neznámým či spíše opomíjeným jevem.

Od sklonku 60. let probíhal systematický archeologický výzkum keltského oppida Závisti, kde došlo nečekaně rovněž k nálezům doby stěhování národů. Již článek publikovaný *Libuší Jansovou (1971)* ukázal, že zde objevené sídliště patří k mimořádným nálezům pro sledované období. Velice významnou se stala rovněž publikace pohřebiště v Plotištích nad Labem, kde bylo možno sledovat několik kolonizačních vln v průběhu mladší doby římské (*Rybová 1979, 1980*). Velice významným a dodnes prakticky jediným takřka v úplnosti prozkoumaným sídlištěm mladší fáze doby stěhování národů bylo Březno u Loun (*Pleinerová 2007*). Pro jihočeské teritorium se stalo důležitým mezníkem období 70. a 80. let, kdy došlo k výzkumu sídlišť v Sedlci, Zbudově a Zlivy, které byly prvními body v jinak dosud prázdné krajině (*Břicháček – Košnar 1990; Zavřel 1997; Zavřel 2007*). Další poznatky přinesl až stavební rozvoj zhruba posledních dvou desetiletí.

Také materiální kultura známá především z pohřebišť pozdní doby římské a doby stěhování národů byla badateli v druhé polovině 20. století podrobena typologickým a chronologickým rozborům a začleněna do systémů známých v sousedních regionech (např. u keramiky točené na kruhu např. *Rybová 1976; Friesinger – Kerchler 1981* a další). Výsledkem těchto tematických prací je obvykle mikrosonda do dějin a významu hmotné kultury v nadregionálním měřítku. Toto srovnávání také postupně vedlo k precizaci chronologických vztahů jednotlivých předmětů a tím i nálezových situací a i zde bylo jednak možno navázat na Bedřicha Svobodu, dále pak i na inspiraci v sousedních oblastech (např. *Godłowski 1992; Tejral 1992; Tejral 1985a; Tejral 1997; Tejral 1999a a 1999b; Tejral 2006; Droberjar 1999b; Droberjar 2008c; Droberjar 2008d*).

2.1 Otázky chronologické

Jedním z centrálních problémů celého protohistorického bádání jsou otázky detailní chronologie materiální kultury a její zařazení v rámci jednotlivých relativně chronologických stupňů. Dalším vývojem je uvedení těchto stupňů do absolutní chronologie ve snaze o pochopení historických souvislostí. Poznání tohoto aspektu má následně mimořádný význam pro synchronizaci jednotlivých lokalit v rámci mikroregionů a regionů a tím sledování vývoje struktury osídlení jednotlivých oikumen v času a prostoru. V období tak prudkých změn, jakým doba stěhování národů bezpochyby je, je pak velmi významné nadregionální srovnání, které může odhalit obecné trendy vývoje v barbariku i v provinciích.

V jednotlivých studiích o sledovaném období se setkáváme s rozličnou terminologií a chronologickým rámcem, vymezujícím pozdní dobu římskou a dobu stěhování národů.

Například severně od našich hranic je úsek pozdní doby římské pro *przeworskou* kulturu vymezen již stupněm C2 a tento pojem je používán i při zpracovávání sídlišť (*Žychliński 2008, 353*).

Jako výraz specifických regionálních podmínek bývá jako časná doba stěhování národů v Bádensku-Württembersku označován časový úsek počínaje stupněm C2 (*Reuter 2000, 195*). Na druhou stranu v sousedním Bavorsku je pro území jižně od Dunaje, tj. pro někdejší římské provincie jako ekvivalent termínu pozdní antika užíván pojem pozdní doba římská ještě pro 5. století (např. *Rettner 2004, 256*). Jiné pojetí uvádějí některé maďarské práce, považující za dobu stěhování národů časový úsek zakončený až příchodem historických Maďarů do Karpatské kotliny (např. *Takács 2002*).

Pro období pozdní doby římské a doby stěhování národů byla vypracována relativní chronologie, navazující svými stupni na dobu římskou. Různé modifikované chronologické systémy vytvořili například Joachim Werner, Bertold Schmidt, Jaroslav Tejral, Kazimierz Godłowski, Völker Bierbrauer a další. Samotné období stěhování národů označuje stupeň D a E, které se dále dělí na podstupně a přechodné stupně. V následujícím přehledu se budeme speciálně věnovat stupni C3 a D, tedy sklonku doby římské a starší fázi doby stěhování národů, kterou lze absolutně datovat na sklonek 4. století a do průběhu 5. století. Závěr starší fáze doby stěhování národů vyznačují počátky tzv. řadových pohřebišť v druhé polovině a na sklonku 5. století, kdy se již pohybujeme v tzv. merovejském období. Historická interpretace je základem definice jednotlivých stupňů, jejichž absolutní chronologie je ve většině případů navázána na významná historická data.

Přechod mezi pozdní dobou římskou a časnou fází doby stěhování národů označuje stupeň C3/D1, respektive D1. Prakticky celé 5. století je charakterizováno stupněm D, který je pro prostředí České kotliny dále například K. Godłowským dělen na podstupně D2 a D3 (*Godłowski 1992*), čímž je reflektován určitý vývoj vinařické skupiny. Závěr 5. století je někdy označován jako přechodný stupeň D3/E, respektive E1, který v našem prostředí vyznačuje již časně merovejský vývoj do doby kolem roku 500.

Někdy se rovněž pro označení časových úseků využívá souhrnného označení, vytvořeného na základě určitého charakteristického komplexu nálezů. Takže například stupeň Villafontana odpovídá zhruba stupni D1, horizont Untersiebenbrunn pak stupni D2, případně horizont Blučina-Tournai stupni D3.

Velkým přínosem Jaroslava Tejrала je obecné definování stupně C3, jakožto panevropské vývojové fáze, odrážející se v periodizaci v naprosté většině kulturních okruhů barbarika, jehož datování spadá do období 300-374 n. l., tedy vládě Konstantina Velikého a jeho dědiců, vyznívající za Valentiniana. Určité chronologické problémy však přináší srovnání chronologických řad vypracovaných pro střední a východní Evropu. Již Kazimierz Godłowski upozorňoval na kolokvii konaném v Lublinu v roce 1987 na možnost částečné synchronizace památek stupně C3 na západě a starší fáze stupně D na východě. Nověji Mark Ščukin a Oleg Šarov poukazují, že stupně definované Jaroslavem Tejralem jako post-černjachovský horizont a Völkerem Bierbrauerem jako fáze D1/Villafontana se vzájemně překrývají. Navíc dokládají, že dle některých autorů následující stupeň D2a Untersiebrunn není další vývojovou fází, ale naopak lze jej minimálně z části synchronizovat s předešlými uvedenými stupni definovanými V. Bierbrauerem a J. Tejralem. Otázkou pak také zůstává možnost časnějšího datování předmětů z lokalit Zamość, Mloteczno nebo skandinávského Nyrupu, které lze relativně chronologicky zařadit již do stupně D, ovšem byly nalezeny v komplexech datovaných mincemi Konstanse až Magnencia, tj. 50.-60. léta 4. století. V případě bohatých inventářů se dle názoru M. Ščukina a O. Šarova dost možná setkáváme s projevy subkultur formujícími habitus určité civilizace, které se ve srovnání se soudobými památkami mohou jevit jakožto chronologicky progresivní. Toto pojetí lze označit jako „Ščukinův/Šarovův chronologický

princip“, ukazují nikoliv harmonické střídání památek jednotlivých stupňů, ale synharmonii jednotlivých period (Tejral 1992; Schukin – Charov 1999, 332-333, 335) (obr. 1).

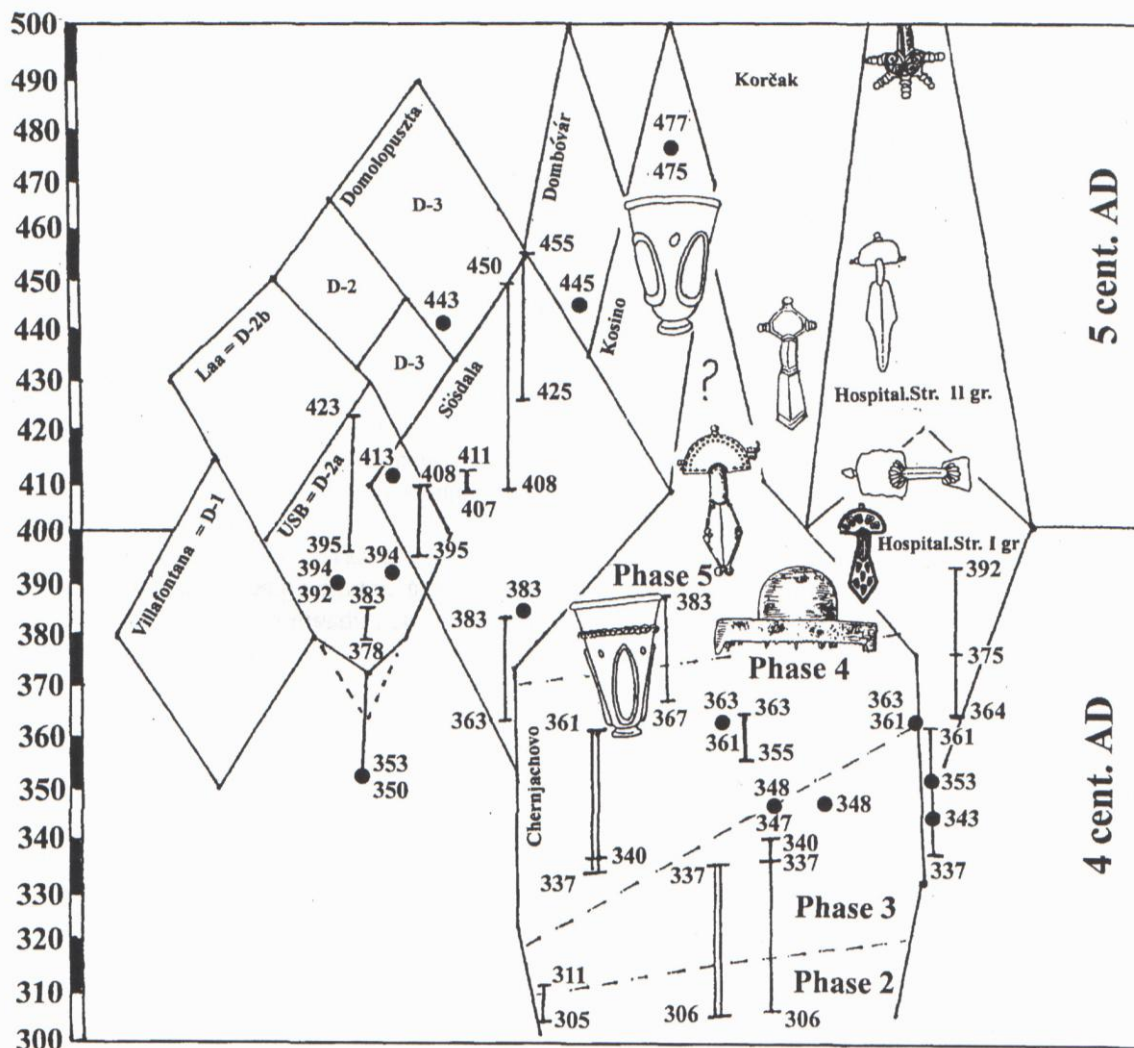

Fig. 2. La position chronologique des civilisations, des groupes culturels et des horizons chronologiques des IVe -Ve s. avec des données numismatiques intégrées.

Obr. 1: Chronologie černjachovské kultury podle Šarova a Ščukina (Charov – Schukin 1999).

Pro oblasti východní Evropy je relativní chronologie stanovena následovně: pozdní doba římská: C2 (260/270-300/320); C3 (310/320-360/380); doba stěhování národů: D1 (360/370-400/410); D2 (380/400-440/450); D2/D3 (430/440-470/480) (Kazanski – Akhmedov 2007, 256).

Ve východní Evropě jsou někdy děleny hroby elity pouze na dva horizonty „období hunského“ a „pohunského“, který je někdy označován jako horizont Šipovo (Kazanski – Mastykova 2007, 182-185). Hroby aristokracie jsou v oblasti středního Podunají spojeny s horizonty, pojmenovanými podle nejvýznamnějších nálezů (Kazanski – Mastykova 2007, 185): horizont Untersiebenbrunn – 380/400-440/450; horizont Smolín-Kosino – 430/440 – 470/480; horizont Apahida-Blučina-Tournai – 450 – 480/490.

Chronologickými aspekty pro jižní Německo se při zpracování pohřebiště v Pleidelsheimu zabývala na základě předchozích studií Joachima Wenera, Kurta Böhnera, Wilfrieda Menghina a dalších Ursula Kochová. Při rozboru regionálního materiálu jihozápadního Německa bylo vyčleněno několik základních etap vývoje důležitých i pro naše

území: SD-fáze 1 = Attilův či protomerovejský horizont (430-460 n. l.), SD-fáze 2 = Childerichovo období či časně merovejský horizont (460-480 n. l.), SD-fáze 3 = Chlodvíkovo období nebo horizont pohřebišť Flonheim/Gültlingen (480-510 n. l.), SD-fáze 4 = horizont pohřebišť Irlmauth (510-530 n. l.), SD-fáze 5 (530-555 n. l.), SD-fáze 6 (555-580 n. l.) a SD-fáze 7 (580-600 n. l.). Zároveň byly vyčleněny předměty a hrobové inventáře přesahující různé fáze, např. SD-fáze 1-2, 1-3, 2-3, 2-4, 3-4, 4-5, 6-7 (*Koch 2001*, 26-88).

Z hlediska dějin bádání má pro naše území význam také chronologie vypracovaná na středoněmeckém materiálu doby stěhování národů Bertoldem Schmidtem, který v této snaze navazoval na J. Wernera a K. Böhnera. B. Schmidt v zásadě rozpoznává čtyři horizonty definované podle skupin nálezů I-IV: skupina I (375-450), skupina IIa (450-480), b (480-525), skupina IIIa (525-560), skupina IIIb (560-600), skupina IV (600-cca 700) (*Schmidt 1961*, 8-26, Abb. 2-12).

V České kotlině se naposledy zabíral chronologickými vztahy mladší až pozdní doby římské a doby stěhování národů *Eduard Droberjar (2008c, 135-137; 2008d, 170-176)*. Tato chronologie bude v této práci rovněž využita, ovšem v modifikované podobě, kdy největších rozdílů bude shledáno v definování stupně D1 a především D2 a nově D2-D3.

Rovněž v České kotlině je možné na základě nejvíce charakteristických nálezových celků rozlišit jednotlivé horizonty. Lze tak rozeznat stupeň D1 (horizont Villafontana): Beroun-Závodí – Vliněves, hrob 2008; D2a (horizont Untersiebenbrunn): Bříza - Hřensko; D2b, respektive D2-D3 (horizont Smolín či Attilův horizont): Měcholupy – Úherce – Praha-Zličín, hrob ; D3 (horizont Blučina – Tournai): Praha-Zličín, hrob 132 – Stehelčevy, hrob 2; E1 (horizont králů Teodoricha a Chlodvíka): Mochov – Jenštejn, objekt 19; E2 (SD-fáze 5, 530-555 n. l. a SD-fáze 6, 555-580): Světec u Bíliny (jednotlivé nálezy: *Svoboda 1965; Jiřík – Vávra 2008; Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2007; Jiřík – Peša – Jenč 2008; Droberjar 2002; Droberjar – Turek 1997*).

V některých případech je chronologické řazení lokalit vyjádřeno vztahem k určitému výzdobnému stylu, k jehož osvojení došlo v určitých časových intervalech doby stěhování národů. Tento příklad je znám především v případě depotů (např. *Geisslinger 1967*), ale i hrobových celků, přičemž vztahy k chronologii relativní i absolutní jsou předmětem detailnějšího upřesňování.

Styl Sösdala

Pro jihoskandinávský styl Sösdala jsou charakteristické předměty s bohatou vybíjenou výzdobou (zvláště tzv. „Mandel-Dekor“ apod.), jež na jedné straně upomíná vybíjené ornamenty pozdně římských součástí opaskových garnitur a přezek vyrobených na půdě západních provincií. Tento styl, který podle Joachima Wernera upomíná na provinciální vzory, se uplatňuje na závěscích, sponách, součástech koňských postrojů a dalších předmětech. Uzavřenou skupinu nálezů s touto výzdobou tvoří spony z pokladů v Trzebiatowa, Świelina a sídlištního kontextu v Dębczynu (vše Pomořansko) a norské lokality Foss. Vzhledem k přítomnosti tohoto stylu na závěscích koňského postroje v Jakuszowicích a Untersiebenbrunn vytváří Joachim Werner pojem výzdobný styl horizontu Sösdala-Untersiebenbrunn (*Werner 1981*, 244-252).

Podle členění A. *Bitner-Wróblewské (2001, 118-120)* jde o druhou fázi horizontu Sösdala-Samland, jež je datována na konec 4. – první třetiny 5. století. *K. Godłowski* synchronizuje fázi Sösdala-Jakuszowice-Untersiebenbrunn a naznačuje spíše časnější datování do stupně D1 (*1995, 156*). Uvedený výzdobný styl se dále vyskytuje u spon typu Bratei a jeho původ je hledán v oblastech przeworské a černjachovské kultury pozdní doby římské (*Koch 1999, 168*).

Styl nydamský

Pojem nydamský styl byl poprvé užít Olfertem Vossem roku 1954, jenž tento styl vyčlenil jako přechodnou výzdobnou fázi mezi stylem Sösdala a stylem Sjörup na základě souboru předmětů z převážně zlaceného stříbra, zdobených vybíjením, niellem a vrubořezem. Jako typický motiv vyčlenil především vrubořezem vytvářený spirálový či palmetový motiv sloužící pro vytváření složitějších kompozičních schémat – například zoomorfních. Voss předpokládá přímý vývoj od pozdně antických vrubořezových prací z přelomu 4. a 5. století. Počátek nydamského stylu tak datuje do období kolem roku 400. Částečně je však s předchozím stylem Sösdala souběžný a dle názoru Jana Bemmana náleží oba 1. polovině 5. století. Jan Bemmann vysvětluje původ tohoto stylu přesídlením skupiny zlatníků a řemeslníků z provincií a následnou synkrezí nových výzdobných prvků a starých forem předmětů. Podobně je předpokládána účast římsko-provinciálních řemeslníků na produkci na kruhu vytáčené keramiky v Haarhausenu v Durynsku v období 3. – 4. století. Vzhledem k výraznému zastoupení opaskových garnitur v oblastech při rýnské hranici je původ tohoto stylu hledán na území západních provincií. Nydamský styl byl aplikován na kování ústí pochev mečů (Nydam, Dalby – geometrický vrubořez), druhou skupinou předmětů jsou spony (4 exempláře z lokality Hol), dále kroužky k opaskům (Hol) a kování opasků (Vennebo a Hove). Převážná část předmětů s výzdobou v nydamském stylu se koncentruje v jižní Skandinávii. Mezi předměty zdobené vrubořezem v nydamském geometrickém stylu jsou jednoznačně započítány i spony z bohatých hrobů z Měcholup a Úherců, přičemž spony z Úherců nacházejí přesnou analogii v exempláři z depotu ve Świelinu, kdy byly nalezeny rovněž spony s výzdobou ve stylu Sösdala. Další exempláře předmětů v nydamském stylu jsou jmenovány rovněž z oblasti Karpatské kotliny (Veszvény – závěsek koňského postroje), což svědčí o kontaktech mezi Skandinávií a jihovýchodem střední Evropy a zároveň o jisté mobilitě určité skupiny obyvatelstva v období 2. třetiny 5. století (Bemmann 1996, 233-240).

Styl polychromní a chronologie památek nomádkého charakteru

Nejstarší práce ve stylu cloisonné jsou známy z Indie ze 3. století př. n. l. Za předchůdce stylu cloisonné v Evropě se považují šperky vyrobené v Egyptě a v Persii. Podle názoru Iriny Zasetské vychází směr šíření tohoto stylu ze severního Černomoří, z oblasti podléhající řecko-sarmatskému vlivu. Podle jejího názoru tedy vychází polychromní styl z oblasti Krymu. A. K. Ambroz poukazuje na skutečnost, že předměty ve stylu cloisonné jsou rozšířeny především v oblasti spjaté s hunským politickým útvarem v Karpatské kotlině. M. Ščukin a I. Bažan poukazují zase na skutečnost, že se předměty s tímto stylem vyskytují v období 3. století na Předním východě, v Gruzii a ve východním Středomoří, což ukazuje na spjatost se sásánovským prostředím. K šíření tohoto stylu mohly přispět zejména jednotky Gótů a Alanů, které na konci 4. století působily jako federáti v římské armádě. B. Arrheniusová podotýká, že podstatný vliv při šíření stylu cloisonné ve střední a východní Evropě sehrála byzantská říše.

Irina Zasetskaja rozděluje památky tohoto stylu spjaté s nomády do 5 typologických skupin.

Skupina A (1-12) – je charakterizována výskytem koňského postroje s bimetalickým udidlem (železo-stříbro, železo, bronz), na uzdě s geometrickými polychromními aplikacemi vytvářené 3. stylem, dále se vyskytují charakteristické přezky se záchytnou ploténkou, a šupinami zdobená kování sedel. Tato skupina se vyskytuje v oblasti severně od Černého moře a v Povolží.

Skupina V (16-23) – zahrnuje hroby s litými polychromními šperky ve stylu typu 1, jedná se o diadémy, závěsky, zlaté přezky, nákrčníky ve zvěrném stylu – vše zdobeno kameny,

filigránem, granulací, Skupina obsahuje 5 nálezových celků vyskytujících se v oblasti severního Černomoří, Povolží a Kazachstánu.

Skupina B – (13-15) představuje 3 hroby, kde se kombinuje koňský postroj skupiny A a šperky skupiny V.

Skupina G – (24-27) tvořená 4 celky je charakterizována výskytem diadémů, které nejsou v porovnání s diadémy skupiny V zdobené filigránem ani granulací.

Skupina D – (28-32) zahrnující 5 hrobů, které neobsahují předměty zdobené polychromií, kromě hrobu v Pokrovsku-Vošodu. Hlavním znakem je výskyt kování koňského postroje pravoúhlého či kruhového tvaru zdobené vybíjením.

Zasetskaja tak vytváří dva chronologické okruhy – charakterizované skupinou A, V, B a G na jedné straně a skupinou D na straně druhé. Spojnicí mezi oběma okruhy je zmíněný celek z Pokrovsku.

Bližší chronologii pak vytváří na příkladu předmětů zdobených polychromií a kování sedel zdobených motivem šupin.

Šperky s polychromií se dělí na dvě skupiny – jednak na skupinu, kde se kameny vyskytují izolovaně a na skupinu, kde je dekor vytvářen technikou cloisonné. Obě skupiny pak Irina Zasetskaja dělí do dalších 6 podskupin, kdy pro náš účel jsou důležité skupiny 4 a 5.

Podskupina 4 obsahuje izolované formy i formy cloisonné pravoúhlého tvaru, čtverce, kroužky, a řidčeji srdčité tvary. Tyto objekty se vyskytují na širokém teritoriu od Rýna po Kazachstán. Vyskytují se u náramků, náušnic, přezek, závěsků, dále se projevuje tento dekor na zbraních a postrojích. V centrální Evropě se vyskytují na předmětech nalezených v Maďarsku, Rakousku, Německu, Polsku, v někdejší Jugoslávii. Tyto předměty představují patrně výrobky dílen v oblasti SV Přičernomoří a v oblasti Azovského moře. Chronologicky spadají do konce 4. a na počátek 5. století. Vyskytují se především v aristokratických hrobkách a jsou často doprovázeny byzantským importem.

Předměty zdobené stylem 5 představuje komplexnější dekor tvořený motivem klikatky, vegetabilním motivem. Jeho výskyt spadá do druhé poloviny 5. století a do století 6.

Stylistická skupina 2 je vytvářena především sponami s polokruhovou záhlavní destičkou, jejichž původe je hledán v oblasti Krymu a které se vyvíjejí z původní germánské tradice krymských Gótů. Jsou zdobené pouze izolovanými kameny.

Stylistická skupina 6 představuje kombinaci stylů 2 a 4, je vytvářena především dekorem cloisonné a vyskytuje se opět především na sponách východogermánské provenience.

Stylistická skupina 1 a 3 náleží tradici nomádského původu a jejich výskyt odpovídá hunskému období v oblasti severního Přičernomoří. Tyto styly se projevují na diadémech, nákrčnících někdy zoomorfních, závěskách, náušnicích, Dekor je dále dotvářen granulací (někdy extrémní velikosti) a filigránem. Předměty první skupiny se vyskytují ve stepích severně od Černého moře, několik nálezů pochází z Krymu, další předměty pochází z Rumunska (např. Balteni), dále z Povolží, Kazachstánu a oblasti Altaje.

Šperky třetí skupiny rovněž náleží nomádským populacím. Dekor je ovšem tvořen převážně izolovanými kameny a vybíjením. Vyskytují se v oblasti severního Přičernomoří, dále středního a dolního Dunaje a Povolží, tedy v oblasti dominance hunského kulturního okruhu.

Také kování sedel jsou členěna podle tvaru a typu výzdoby. Jejich datování je následovné: typ 1: 400-450, resp. 500; typ 2 400-450; typ 3 – 400-450; typ 4A 450-500; typ 4B totéž; typ 4C 475-550. Z první poloviny 5. století pochází nálezy z lokalit Novogrigorjevka hr. VIII a IX, Pecsüsözög, Szeged-Nagyszeksos, Levice, Mundolsheim (Zasetskaja 1999).

Zajímavá je varianta 4C, kde jsou sedla zdobena stylem cloisonné, pochází z Ravenny a Krefeld-Gellepu.

Kombinace chronologického rozboru tvaru a výzdoby sedel s typem polychromie vede k vytváření chronologického systému lokalit. Hunské období první poloviny 5. století je možné členit na dvě období: IA charakterizováno výskytem hrobů typu B a V; IB pak výskytem hrobů skupin A a G; mladší fáze druhé polovina 5. st. A poč. 6. století reprezentují hroby skupiny D a částečně G (Pokrovsk-Vošod, Šipovo, hrob VII v Novogrigorjevce. Na základě stylistického rozboru šperků je možno sledovat následující procesy: 1) invaze Hunů do evropských stepí; 2) formování Hunů severně od Černého moře; 3) Attilovo impérium; 4) zničení hunské moci (*Zasetskaja 1999*, 353).

Chronologické skupiny IA a IB náleží období ekonomické stabilizace v severním Černomoří. V první polovině 5. století. Dochází k renesanci sídel v oblasti kimmerijského Bosporu jako Tanais, Pantikapéja, obývána jsou sídla typu *villa*. Dožívají sídliště černjachovské kultury. V oblasti nad Černým mořem dominují Akatzirové, jádro hunského svazu je přesunuto do středního a dolního Podunají. Změny v severním Přičernomoří přichází až s Attilovými vojenskými aktivitami. S tímto obdobím se spojují nálezy chronologické skupiny IB. „Leitmotivy“ jsou nálezy z Novogrigorjevky na Ukrajině a Pecsüsözögu v Maďarsku. Objevují se diadémy, které na základě výskytu v hrobě v Kerči můžeme připisat mužské vládnoucí složce. Stylu IA připisuje Irina Zasetskaja nálezy z Alečki, Verchne-Jabločnoje nebo Leninsk, kde se vyskytlo dokonce čínské zrcadlo z období 3.-4. století.

Technika cloisonné byla dále chronologicky členěna na příkladu nálezu fragmentu zlatého lemu štítu od řeky Sárvíz v Maďarsku. Zlaté fragmenty byly podle dobových zpráv nalezeny na blíže neznámém místě v bažině na břehu řeky Sárvíz. Řeka Sárvíz představuje pravobřežní přítok Dunaje a s původní délkou před regulací kolem 145 km představovala vedle Drávy druhý nejmohutnější tok v Panonii. Téměř celý jeho tok přitom lemuje bažinatý a zamokřený pás. Již roku 1897 interpretuje někdejší ředitel Maďarského národního muzea Ferenz Pulszky fragmenty předmětů jako ozdobný lem štítu a jako analogii uvádí analogicky zdobené sedlo z Ravenny.

Fragmenty náleží patrně jednomu exempláři okrasného lemu štítu, které ovšem pochází z různých míst. Rekonstrukci umožňuje pouze nejširší z fragmentů. Zlatý podklad lemu štítu byl zhotoven z velmi tenkého disku o maximální šířce 5,8 až 6 mm a maximální tloušťce 0,1 až 0,2 mm.

Na celkově 26 fragmentech lemu štítu jsou patrné následující tvary buněk: A1 – krátké obdélné formy podél vnitřního klenutí rámu, A2 – dlouhé obdélné formy podél vnějšího klenutí rámu, B1 – pětiúhlé buňky s kratšími rovnoběžnými stěnami na vnitřní straně, B2 – pětiúhlé buňky s delšími rovnoběžnými stěnami na vnější straně, C – deltoidní či kosočtvercové formy na vnější straně, D – plástvovité šestiúhlé buňky se zaoblenými rohy.

Takto tvořené buňky byly k sobě přiletovány. K hornímu okraji buněk byl přiletován pásek o šířce 1,5 mm, jenž zabraňoval vypadnutí výplní tvořených almandiny z příhrádek. Na okraji vnitřního i vnějšího okraje klenutí byl přiletován dále perličkový drát. Celá konstrukce byla patrně připevněna drobnými nýty k organickému podkladu – patrně z kůže a dřeva.

Tvar jednotlivých buněk má velký význam pro datování předmětu. Mezi jednotlivými styly je předpokládán určitý evoluční vývoj.

V prvním nejstarším stylu je tvar buněk v podobě jednoduchého geometrického elementu v podobě obdélné výplně buňky – tedy element A. Tento styl se objevuje například u spon z pokladu v Sylágyssomlyó, nicméně vzhledem ke své nenáročnosti se objevuje i později například v hrobě v Apahidě nebo v Childerichově hrobě v Tournai.

V následující Kissově typologické etapě se připojuje k elementu A rovněž rovnoramenný či rovnostranný trojúhelník – zde prvek B. Tento styl vytvářející pilovité ozubení je znám například z bohatého hrobu v Pouan nebo Bakodpuszty.

Komplikovanější motiv pilovitého ozubení je dále doplněn pětiúhelníky místo trojúhelníků.

V následující třetí etapě byl motiv dvou pilovitých ozubení postaven do vzájemné opozice, tak, že se špice dotýkaly. Původní motiv sestávající z obdélníku a trojúhelníku je spojen a vytváří tak v této etapě pětiúhelník. Doloženo opět na příkladech z Pouan a Bakodpuszty a dále například z Domagnana (Varianta 9:3.1). Tímto způsobem vzniká kosočtverečný nebo čtvercový element C.

Variantou tohoto uspořádání jsou dvě řady zubů sestávající z pětiúhelníků (9:3.2). Zajímavou variantou této etapy je překrývající se pás centrálních kosočtverečných elementů, jenž se vyskytuje například na sponě z Testony (9:3.3).

V následující etapě je původní motiv 9:3.1 doplněn o šestiúhelníkový plástvový motiv, zde označený jako D. Získáváme tak kompozici danou prvky $A + B + C + D + B + A$. Toto je právě struktura zjištěná na štítovém lemu od řeky Sárvízu.

Nejsložitější struktura vzniká v následující 5. etapě, které odpovídá kování sedla z Ravenny. Výzdobnou kompozici sedla z Ravenny lze rozdělit na následující 3 části. Středovou partii A, obklopenou dvěma pásy B a zakončenou jednoduchými obdélníkovými elementy a.

Středová partie A je tvořena v pořadí: obdélník a, trojúhelník b, šestiúhelník c, překrývající se pás centrálních kosočtverečných motivů d, šestiúhelník c, trojúhelník b, obdélník a.

Pásy B představují podle Attily Kisse evoluci motivu složeného původně z obdélníku a trojúhelníku, přičemž nejsložitější varianta B₄, která se vyskytuje v Ravenně je doplněna elementem kruhové výseče e.

Toto členění na vývojové etapy umožňuje stanovení relativní chronologie lokalit s výše popsanými předměty zdobenými ve stylu cloisonné. Podle této představy tedy stojí štítový lem ze Sárvízu stylově a chronologicky mezi nálezy z Pouan a Bakodpuszty na jedné straně a Ravennou na straně druhé.

Absolutně chronologicky lze datovat nálezy z Bakodpuszty do 2. až 3. čtvrtiny 5. století. Inventář z Pouan patrně mohl náležet účastníkovi Attilova západního tažení do Galie roku 551. Sedlo z Ravenny pak náleží podle Attily Kisse Odoakerovu období vlády v Itálii, tedy maximálně do období kolem roku 491.

Podle metalografického rozboru byl lem štítu zhotoven z 96% zlata. Předpokládá se, že jako surovinový zdroj posloužily zlaté římské solidy získávané jako každoroční tribut. Jejich složení odpovídalo 93-99% zlata (Kiss 1997).

2.5 Pohřebiště a sídliště

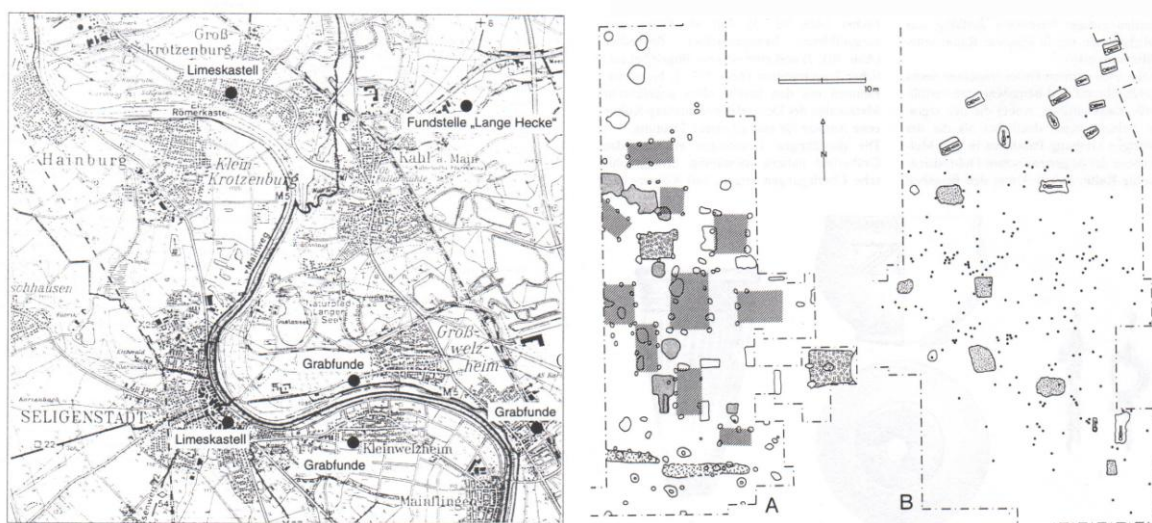
Sledování lokalit sídlištního a sídelního charakteru společně vytváří obraz struktury osídlení, oikumeny, která je světem „živých“ i „mrtvých“. Poznání sídlištní struktury jakožto odrazu první kategorie představuje v řadě regionů 5.-6. století obtížně řešitelný problém. Příkladem je konkrétně vinařická skupina v severní polovině Čech, jejíž oikumena je již od poloviny 60. let definována pouze na základě distribuce pohřebišť, přičemž její sídliště patřila ke zcela neznámým fenoménům. První změny přinesl až výzkum v areálu někdejšího oppida Závist a další poznatky, nikoliv však průlom, znamená rozšiřování pramenné základny v posledních dvou desetiletích.

Nejinak je tomu ovšem i v dalších regionech. Podobnou situaci uvádí Jaroslav Tejral v případě středního Podunají a Karpatské kotliny. Příkladem může být mocenské centrum předpokládané na středním toku Tisy a při jejím soutoku s Kryšem od 20. let 5. století. Z této oblasti je známá řada pohřebišť, ojedinělých hrobů a depotu zlatých solidů datovaných do hunského období (stupně D2, D2-D3), ovšem sídliště zde jsou známá pouze sporadicky – například Battonya (Tejral 2007, 105, Abb. 29).

Jiné regiony – jako například teritorium tzv. (severo-)karpatské skupiny – jsou definovány výhradně na základě sídlištních nálezů, případně depotů (Pieta 1999; Madyda-

Legutko – Tunia 2008). Složitější situace je pozorována například v Pomohání, kde je oikumena rozpoznána jak na základě sídlištních nálezů, tak i hrobových. Příklad představuje pohřebiště a sídliště v Altendorfu (*Pescheck 1978*, Taf. 35:1-8; *Haberstroh 2003*). Obdobně definované sídelní komory, vytvářené sídlišti, pohřebišti i jednotlivými nálezy bylo možno pozorovat v Kleinlangheimu, okolí Würzburgu, poblíž obcí Herlheim – Brunnstadt – Alitzheim, dále u Gaukönigshofenu – Tüchelhausenu nebo u Tauberbischofsheimu. Kartografické zpracování celkem názorně ukazuje kontinuitu využívání těchto sídelních komor od počátku doby římské až do zlomu doby stěhování národů, v některých případech, jako například u sídelní komory u Kleinlangheimu, se ukazuje kontinuita až do období merovejského (*Pescheck 1978*, Taf. 152-157). Nověji byla definována sídlištní komora na základě doloženého osídlení výšinných poloh v oblasti horního Pomohání a řeky Regnitz (*Haberstroh 2003*, 201-207, Abb. 1). Vyváženější situaci v počtu zjištěných pohřebišť a sídlišť pozorujeme také v jihozápadním Německu, v oblasti alamanské (*Hoeper – Steuer 1999*; *Ament 1992*, 42-44, Abb. 12). Srovnáme-li distribuci doložených výšinných sídlišť a pohřebišť v této oblasti pozorně, zjistíme jednoznačné disproporce v geografické distribuci jednotlivých komponent osídlení (*obr. 21*). Tento fakt ukazuje, že původní sídelní struktura byla patrně mnohem komplikovanější.

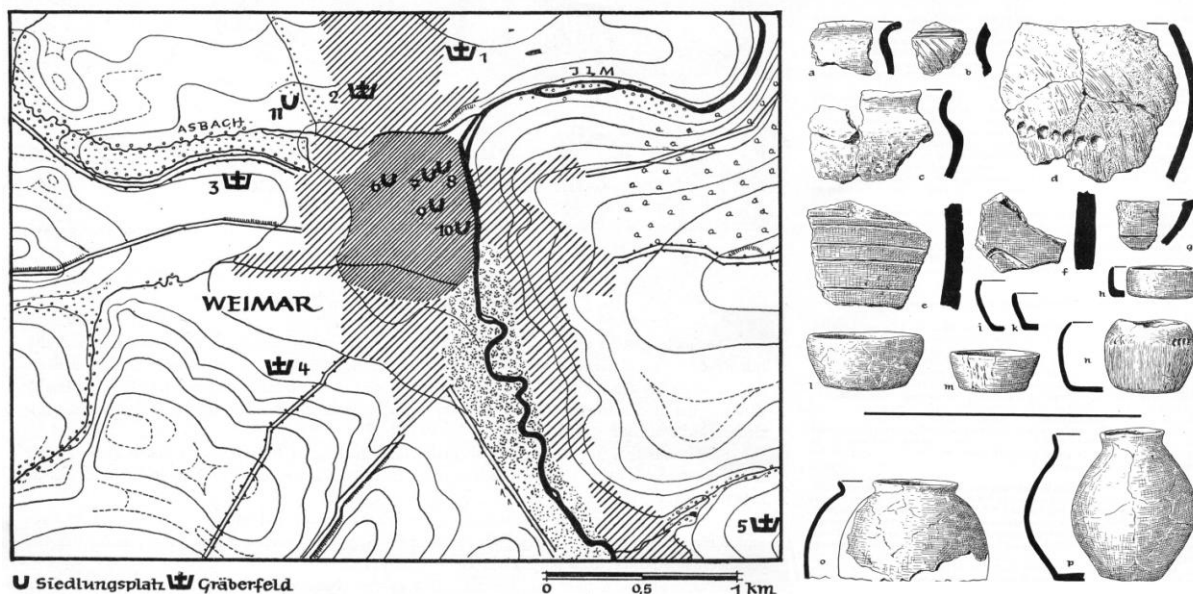
Mimořádné jsou nálezy komplexních sídelních struktur zahrnujících sídliště, a k němu přímo náležející pohřebiště. Příkladem je lokalita Kahl am Main v dolním Pomohání, kde pohřebiště navazuje na sídlištní objekty pouze po několika desítkách metrů a o vzájemných vztazích není příliš pochyb (*Teichner 1999*) (*obr. 2*).

Obr. 2: Sídelní komora související s lokalitou Kahl am Main, sídliště a pohřebiště na lokalitě Kahl am Main (podle: *Teichner 1999*).

Také v našem severozápadním sousedství disponujeme poznatky o komplexních sídelních areálech. Příkladem budiž řada identifikovaných sídlišť a pohřebišť ve Výmaru (*Schmidt 1961*, Abb. 14) (*obr. 3*). Velmi významný je také příklad sídlištního a pohřebního areálu Unterlansendorf-Rannersdorf v Rakousku, který je dále důležitý z hlediska identifikace nositelů náležejících patrně k migrantům z jihovýchodní Evropy (*Stadler 1981*). V severní polovině Čech podobný jednoznačný příklad dlouho chyběl. Změnu přinesl až nedávný výzkum Jana Frolíka v Praze – Kobylisích, který přinesl dva doklady polozemnic, které jsou časově a prostorově komplementární k již známému nedalekému pohřebišti (*Frolík 2009*). Také relativně nedávné hodnocení struktury osídlení na území města Lovosic ukazují

vájemné prostorové vztahy a hlavně naznačuje kontinuitu osídlení po dobu římskou a časnou fází doby stěhování národů (Blažek – Kotyza 1993, 7-13, obr. 1-3; Salač 2008).

Obr. 3: Sídlní komora na území dnešního Výmaru a příklady keramických nálezů lokality Výmar II (podle: Schmidt 1961).

Obecně nerovnoměrnost ve znalosti struktur osídlení je značně ovlivněna současným stavem poznání. Přitom pochopení vývoje v jednotlivých regionech má zjevně velký význam pro sledování změn a vzájemné ovlivňování, které v nadregionálním měřítku vytvářejí historický obraz kontinentu.

3.1 Základní charakteristika nálezů pozdní doby římské a doby stěhování národů v Čechách

Vývoj archeologického bádání v Čechách, podobně jako jinde v Evropě, prošel několika etapami počínaje svým vznikem v 19. století. Do dnešních dnů tak disponujeme množinou lokalit a nálezů, které vytvářejí vzájemně mnohdy nesrovnatelný soubor, který vykazuje v historickém měřítku kvalitativní rozdíly. Takový vývoj je pochopitelný a v zásadě platí v tomto směru evoluční princip od poněkud rozpačitých počátků vytvářejících soubory nálezů, podléhajících často sběratelské vášni, po dnešní profesionální stav. Bezpochyby velice důležitým mezistupněm bylo založení samostatného prehistorického oddělení Národního muzea v roce 1893 pod vedením kustoda profesora Josefa Ladislava Píče. Novým přístupem se postupně stává podrobná inventarizace nálezů, umožňující následně vědecké zhodnocení na základě prohlubujících se znalostí a vývoje oboru. Řada nálezů pozdní doby římské a doby stěhování národů, uložená právě v této instituci byla impulzem pro vědeckou činnost významného badatele, profesora pro dobu římskou a časnou dobu dějinnou Karlovy univerzity Bedřicha Svobody, kterého lze považovat za zakladatele moderního bádání tohoto časového úseku (Droberjar 2002, 210-211).

3.2 Moderní výzkumy

Pochopitelně nejvýznamnějším zdrojem našich poznatků jsou nové moderním způsobem dokumentované výzkumy. Prakticky téměř všechny výzkumy až do 60. let tuto podmínku nespĺňují. Jedná se například o sídlištní nálezy z Prahy-Liboce I, Žalan, Liběšovic, Nebovid,

Opolan, Plotišť, poloha Na skřipci, a dalších, z pohřebišť jsou to až na výjimky téměř všechny lokality vinařického stupně, které znal Bedřich Svoboda. Z těchto lokalit jsou v zásadě známe pouze kolekce nálezů, jejich původní uložení a prostorové vztahy už mnohdy nezjistíme. Navíc běžná praxe v případě pohřebišť neodebírat kosterní materiál nás zcela nezvratným způsobem ochudila o řadu informací antropologické a paleobiologické podstaty.

Změna souvisí až s nástupem archeologie jako moderní vědy a výzkumy v areálu oppida Závisti (*Jansová 1971*), Březně u Loun (*Pleinerová 2007*), Plotišťích nad Labem (*Rybová 1979 a 1980*), Lochenicích (*Zeman 1990*), Praze – Čimicích (*Laval 2004; Procházka 2009*), Lovosicích (*Salač 2008*), Opočně (*Pleinerová 1995*), Lužci nad Vltavou (*Korený – Kytlicová 2007*) a dalších. Stavební rozvoj v celé České republice znamenal v posledních dvaceti letech rovněž významný mezník pro poznání období pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů, přičemž hodnocení některých z nich je součástí této práce: Praha – Dolní Chabry (*Kostka 1996; Jiřík – Kostka 2006*), Praha – Dolní Liboc II a Praha – Ruzyně (*Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*), Praha – Dejvice, sladovny Podbaba, Praha – Hloubětín (*Hušták – Jiřík 2009*), Jenišův Újezd (*Ernée 1995a a 1995b; Jiřík 2007*), Jenštěj (Droberjar – Turek 1997), Litovice (*Pleinerová 2006*), Hostivice (*Pleinerová 2005*), Vliněves (nepublikovaný výzkum P. Limburského), Zbuzany (nepublikovaný výzkum D. Štolce) a řady dalších.

Vlajkovou lodí terénních výzkumů doby stěhování národů v České kotlině v současnosti je bezpochyby výzkum pohřebišť 5. století v Praze – Zličíně prováděný postupně pod vedením kolegů Milana Kuchaříka a Jiřího Vávry Muzeem hlavního města Prahy a následně společností Labrys, o. p. s. v letech 2005-2008. Tento výzkum postupně bořil veškeré dosavadní poznatky o rozsahu tehdejších pohřebišť, o jejich uspořádání, době trvání a konstrukčních typech hrobů zastoupených na jedné lokalitě. Za využití nejmodernějších dostupných technických prostředků a výzkumných postupů bylo prozkoumáno 177 hrobů. Poměrně komplikovaná terénní situace, ukazující hrob doby stěhování národů jako soubor různých vzájemně se prolínajících událostí, poskytl doposud neznámé půdorysy hrobových jam v našem prostředí, ukázal přítomnost hrobů s výklenky nad hlavami zesnulých, ve kterých se nacházely skleněné a keramické nádoby. Tyto příklady a dále třeba velké množství miniaturních skleněných korálek získaných v různých hrobech názorně ukazují, jakým způsobem jsou naše znalosti pohřebišť doby stěhování národů díky nesystematickým výzkumům z minulosti ochuzeny. Výzkum v Praze – Zličíně s sebou přináší komplexní soubor otázek kulturně-historického a sociologického charakteru, na které může odpovědět pouze detailní zpracování celkového nálezového fondu. Od analýz kosterních pozůstatků na základě přírodovědných a technických metod se očekává získání sumy poznatků, které by nám měly pomoci alespoň rámcově rekonstruovat sociální a příbuzenské poměry na pohřebišti, mobilitu jedinců, zdravotní stav a další aspekty související s výzkumem raně historických populací. Předběžné výsledky archeologického výzkumu zličínského pohřebišť byly odborné veřejnosti prezentovány na dvou Protohistorických konferencích a na informačních kolokviích Archeologické výzkumy v Čechách 2006 a 2007 (viz *Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007; Jiřík, J. – Vávra, J. – Kubálek – Kuchařík – Hanuš 2007, Jiřík, J. – Vávra, J. 2008a a 2008b; Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2009*).

3.3 Staré nálezy a výzkumy

Staré nálezy a výzkumy představují pro oblast České kotliny podstatnou část všech terénních aktivit, které byly známe a k dispozici do doby zakladatelské práce Bedřicha Svobody v roce 1965. Do této kategorie spadají vykopávky i výzkumy prakticky všech kostrových pohřebišť, jako například Prahy-Veleslavína, Prahy-Kobylis, Prahy-Podbaby-Julisky, Prahy-Libně, Vinařic, Úherců, Měcholup, Lovosic a dalších, později označených jako

nekropole vinařického stupně či skupiny. Obdobná situace platí i pro sídlištní výzkumy, ať už se jedná o Opolany, Nebovidy, Prahu-Bubeneč, Mauthnerovu cihelnu a další lokality. V lepším případě disponujeme z těchto lokalit například fotografickou dokumentací a deníkem (Jírův výzkum v Praze-Veleslavině), v horším případě pak pouze sbírkou předmětů, vztahujících se k určitému celku nebo lokalitě. V dalších případech disponujeme jen omezenými údaji pro rekonstrukci nálezových okolností a bližší lokalici, jako je tomu například v případě zlatého náramku typu Blučina-Tournai pocházejícího odkudsi z někdejšího Karlínského okresu (*Droberjar 2001*).

Příkladem starého nálezů, který byl ovšem prakticky celý rozchvácen nálezci, je poklad v bronzové nádobě nalezený u Zagórzynu u města Kalisz v Malopolsku nalezený před rokem 1930. Poklad se skládal z množství římských zlatých a stříbrných mincí, množství ozdob, tři mís, dvou zlatých medailonů, několika zlatých korálků („kuliček s růžky“), opaskových přezek a zlaté figurky o celkové předpokládané hmotnosti 8-10 kg. Vlivem laxního přístupu úřadů se z pokladu podařilo zachránit několik zlatých mincí p. Zdziennickému, a dále dvě mince p. Kowalskému, přičemž se jednalo o denáry Hadriána či Antonia Pia. Nicméně v období, které následovalo po objevu, se ve varšavských starožitnictvích vyskytovalo určité množství byzantských mincí, zjevně z pokladu pocházejících. Jeden z medailonů pak nabyt Numizmatický kabinet v Berlíně, ovšem bez bližší informace o jeho původu (*Wiadomości Archeologiczne 13, 1935, 227-229*). Dodatečně se podařilo získat medailony Konstantina, Valense a Valentiniana I., solidy Valentiniana I. (364-375), Gratiana (375-383), Theodosia I. (379-395), dále fasetovaný almandin nebo granát a stříbrnou přezku zdobenou vrubořezem se zoomorfním jazýčkem a motivem rozety na trapezovité záchytné ploténce podunajské provenience datovanou do druhé čtvrtiny 5. století (*Maczyńska 2007b, 155, fig. 13*).

Výše popsaný případ ilustruje asi jednu z nejhorších možností, jak bylo naloženo s archeologickým materiálem a situacemi.

Předměty pocházející ze starých nálezů často představují unikátní artefakty svědčící o nadregionálních kontaktech tehdejších obyvatel České kotliny. Nedostatečná dokumentace nálezových okolností nebo rovnou absence jakýchkoliv záznamů u předmětů ze starých muzejních fondů snižuje výrazným způsobem výpovědní možnosti těchto nálezů. I takováto zdánlivě zoufalá situace může ovšem někdy vést k překvapivému zjištění a alespoň k rekonstrukci nálezových okolností, což ovšem není možné bez důkladné rešerše archivních pramenů. Po mnohdy významném úsilí a často v kombinaci s takřka kriminalistickým přístupem je možno docílit určitého optimismu. Příkladem může být pár spon, které jsou uchovávány v prehistorické sbírce Husitského muzea v Táboře.

První z nich je „*Samostřílová bronzová spona s vysokým zachycovačem a samostřílovou konstrukcí z Keblic, okr. Litoměřice, ml. d. římská, délka spony 37 mm, výška 15, šířka lučiku 5 mm, přír. č. 65/71*“, druhá pak „*Jednodílná bronzová spona s podvázanou nožkou a vnějším vinutí o čtyřech závitech a výzdobou 3 rytých diagonálních křížů na lučiku a nožce typu A 158 z Keblic, okr. Litoměřice, pozd. d. římská/st. nár., délka spony 58, výška 22, šířka lučiku 4 mm. Inv. č. muzea v Soběslavi: 186, Inv. č. Husitského muzea v Táboře: 551.*“ (*Krajíc 1984, 20*).

Sledujeme-li osud těchto předmětů v minulosti, pak zjišťujeme, že tyto předměty byly do tábořského muzea převedeny ze zrušené archeologické sbírky muzea v Soběslavi (Přirůstkova kniha muzea v Táboře z r. 1971): Tím ovšem naše zjištění nekončí. Z Lustigových zmínek v Muzejním sborníku za rok 1900 (*Lustig 1900, 14*) je zřejmé, že na konci 19. století námi pojednávané předměty v musejních sbírkách ještě nebyly, když uvádí: „*Třetí místnost (muzea v Soběslavi) ponechána archeologii. Oddělení toto je dosud chudé, avšak i tu učiněn již slušný začátek. Staré zbraně, zámky, kování zdobí stěny. Z místních vykopalin jsou tu 2 bronzové náramky z rozbitých popelnic u Rybové Lhoty, střepy z těchto popelnic, šíp, klíč, uzda z vnitřku hradiště Svákovského, kusy popelnic z mohyly v lese „Dolním Kersku“ (u*

Sadské), četné podkovy, kamenné koule. Velká kolekce vykopaných nádob a různých jiných předmětů z Ústí Sezimova a Kozího hrádku získána.“

Dalším údajem, který nacházíme jak tábořským, tak i soběslavským inventáři, je identifikace předmětů s tzv. fondem Spens-Booden. Tento údaj nás přivádí na stopu zřejmého dárce, s nímž se tyto předměty dostaly na jih Čech. Vycházíme-li z údajů zachovaných v SOA Tábor, pak Jindřich svobodný pán Spens-Booden, vrchní stavební rada Zemského výboru v Praze narozený 1844, jehož rod pocházel ze Skotska, daroval muzeu v Soběslavi bronzovou okrasu (plochou ručně vykrajovanou), z naleziště ve Stradonicích na Berounce (*fond Muzejní spolek Soběslav – Seznam darovaných předmětů, inv. 3 – oddíl „Vykopaniny“*). Soběslavské muzeum navštívil v roce 1906 – zřejmě v doprovodu manželky a dcery – obě uváděny jako Etelka Spens-Booden: *Památník – inv. č. 5, s. 60*. Co se týče korespondence muzejního spolku v daném období ani v jeho podacích protokolech, stejně jako ve spisech fondu AM Soběslav zn. III J 8 v daném časovém úseku nebylo nic nalezeno. Další zjištění nepřinesla ani prohlídka archivu rodiny Spens-Booden v SOA Plzeň.

Obr. 4: Archivní katastrální mapa Hrobců, okr. Litoměřice, z roku 1896.

První zmínku o pojednávaných sponách uvádí Karel Lustig v roce 1908, tedy v období, které časově navazuje na Spens-Boodenovu návštěvu, ovšem bez uvedení dárce (*Lustig 1908, 154*)². Zde se ovšem oproti dnes evidované lokalitě Keblice objevují jako místa nálezů Hrobče u Roudnice a Dubice u Keblic, přičemž vzhledem k popisu nálezů – „spona bronz.“ – nelze jednoznačně rozlišit v rámci těchto dvou lokalit provenienci spínadel. Snad jen pořadí,

² Inventář zde uvedený (*Lustig 1908, 154-155*) se v podstatě shoduje s předměty popisovanými v již zmíněném Seznamu darovaných předmětů, inv. 3 – oddíl Vykopaniny z fondu muzejního spolku v Soběslavi (zejména lokality Rybova Lhota, Selčanky pod Přerovem u Brandýsa nad Labem a Stradonice na Berounce).

v němž byly spony v soběslavském muzeu evidovány pod inv. č. 186 a 187, může s jistou dávkou pravděpodobnosti poukazovat na původ spínadla typu A 158 z Hrobců u Roudnice a exempláře s vysokým zachycovačem a samostřílovou konstrukcí Almgrenovy VII. skupiny z Dubic u Keblic.

V přírůstkové knize muzea v Soběslavi z roku 1950 se již objevuje chyba, kdy jsou obě spony evidované pod inventárními čísly 186 a 187 uváděny společně jako nálezy z Keblic a součást Spens-Boodenovi sbírky. Z tohoto zdroje vycházel při sestavování katalogu pravěké sbírky tábořského muzea i *R. Krajíc (1984, 20)*.

Z tematického hlediska této práce je pro nás zajímavá především spona typu A 158. Přesnou lokaci se již bohužel nedozvíme, nicméně rozdíl v rozsahu zástavby mezi mapou stabilního katastru z roku 1896 a 1939 názorně ukazuje rozvoj stavebních aktivit především východně od původního jádra obce a podél železnice (*obr. 4-5*). Archeologické nálezy z obce Hrobce u Roudnice se ojediněle vyskytují v muzejních sbírkách již od sklonku 19. století. Jedná se například o torzo kamenného kachle z 15. století ze statku p. Havránka zdemolovaného na jaře roku 1891, jenž byl poté darován p. Zemanem Národnímu muzeu (*Brych 2004, 74*), což nám sice nepomáhá při snaze o přesnější lokalizaci místa nálezu pojednáváných spon, nicméně svědčí společně s povoláním Spens-Boodenově o nálezech při stavebních aktivitách v intravilánu obce nebo při jejím rozšiřování. A konečně i samotný název obce může být určitou indicií, že se mohlo jednat původně o hrobový nález.

Obr. 5: Archivní katastrální mapa Hrobců, okr. Litoměřice, z let 1896-1939.

Kulturní zařazení spon z tábořského muzea

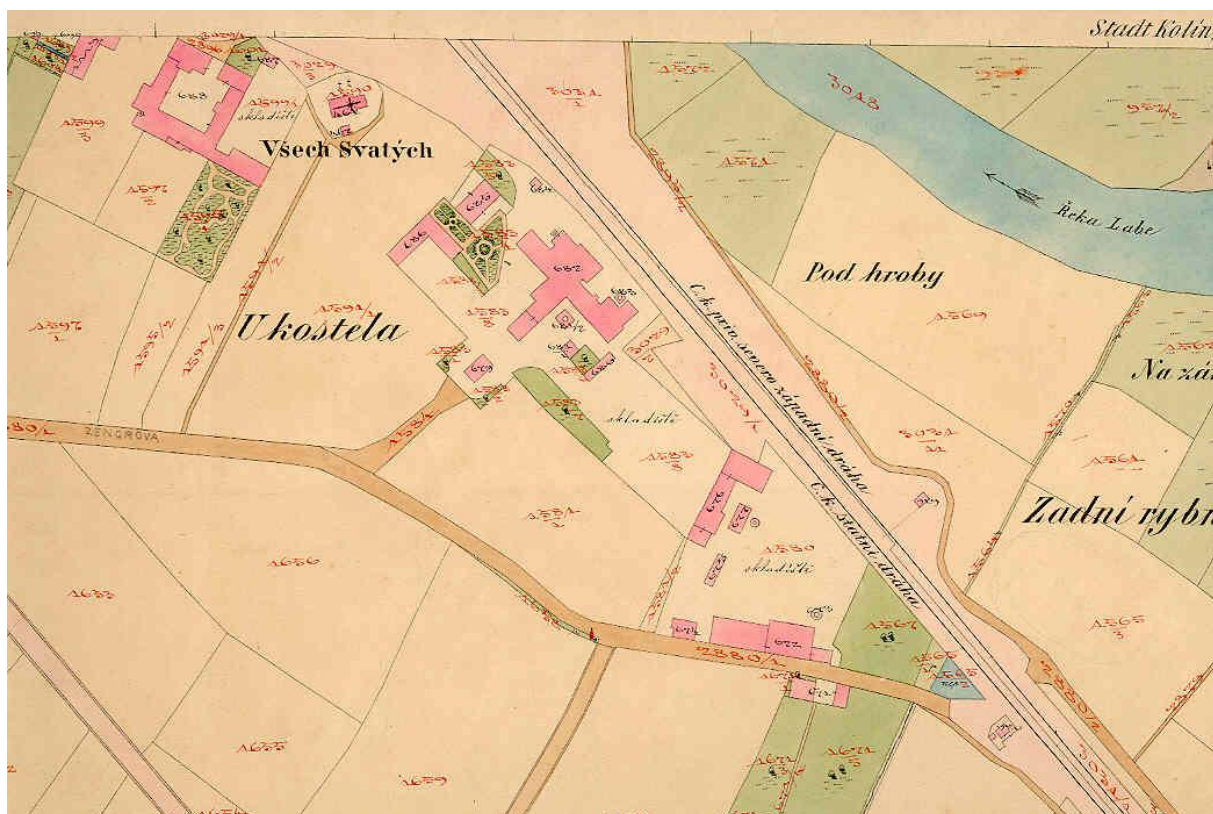
Spony s podvázanou nožkou a výzdobou v podobě rytých diagonálních křížů na lučíku a nožce jsou doloženy jak v jednodílném, tak i samostřílovém provedení zejména z prostředí kultury przeworské a černjachovské pozdně římského období (*Schulze-Dörrlamm 1986, 683, Abb. 101*). V našem prostředí pak

představuje typ A.158 importovaný tvar, který nachází výraznou analogii například v exemplři nalezeném v sídlištním objektu na lokalitě Nieszawa Kolonia, obl. Opole Lubelskie ze stupně C3-D1 (*Stasiak-Cyran 2008*, 317-318, fig. 9).

Obdobným prvkem svědčícím o kontaktech s kulturami na severovýchod od našich hranic je spona s „houseskovitým“ lučíkem (Raupenfibel) z Budyně – okolí, jejíž analogie pochází z pozdně wielbarského prostředí a kterou je možno na základě utváření nožky a přítomnosti knoflíku na hlavici lučíku zařadit do série II, varianty 1 této variabilní skupiny (*Tuszyńska 1988*, 180, ryc. 2:1-2; *Nowakowski 2002-03*, tab. 55: 2). Dalším příkladem je spona s podvázanou nožkou a bohatě zdobeným lučíkem typu A 172 patrně z hrobového nálezů z Jiloviště u Prahy s analogiemi v exempláři z žárového hrobu 311 v Kostelci na Hané a skupině děbezyňské (*Zeman 1961a*, 182, obr. 85; *Machajewski 1992*, 22-23, tab. 12:18, 21).

Druhá spona z Dubic u Keblic představuje o něco starší výrobek spadající na samotný počátek mladší doby římské. Výrobní centra těchto spon byla zjištěna ve středním Podunají, konkrétně na základě polotovaru z Devínské Nové Vsi a hliněných odlévacích forem z Pasohlávek (*Bazovský 2009*, 433-434, obr. 1).

Také v případě starých mincovních nálezů nelze vyloučit, že se podaří bližší lokalizace na základě archivních pramenů, což následně umožňuje sledování prostorových vztahů s lokalitami sídlištního či hrobového charakteru. Příkladem budiž depot 14 bronzových ražeb 2.-4. století končící mincí Valense (364-378) nalezený na poli u spolkového cukrovaru v Kolíně (*Pochitonov 1955*, 178-179, č. 703). Na základě studia dobové katastrální mapy se podařilo nález poměrně dobře lokalizovat na tehdejší parc. č. 1656, 1659, 1591/1 a 1581/1, přičemž poslední dvě parcelní čísla jsou pravděpodobnější vzhledem k užšímu prostorovému vztahu ke komplexu cukrovaru, který byl postaven při trase C. k. severozápadní dráhy (obr. 6).

Obr. 6: Archivní katastrální mapa Kolína z roku 1902.

3.4 Povrchové sběry a prospekce za pomoci detektoru kovů

Velice důležitou skupinu nálezů přináší povrchové sběry. V českém prostředí lze například uvést dvě lokality, které byly objeveny na základě klasické vizuální povrchové

prospekce. První z lokalit je Nesuchyně na Rakovnicku, objevená F. Hammerem v letech 1963-1966. V německy psaném rukopisu se setkáváme s velice důkladným popisem nálezových situací, včetně výčtu všech učiněných nálezů mladší až pozdní doby římské, a to včetně katalogu s fotografiemi převážně keramických nálezů, které v některých případech již nejde v rakovnickém muzeu dohledat. Nezájímavé nejsou rovněž determinace zvířecích kostí, které nálezce učinil: „*Sehr zahlreich waren auch herumliegende Tierknochen aller Art, ferner Kiefferteile und einzelne Zähne. Überwiegend dürften es reste von Haustieren sein: Rindern, Pferden, Schafen und Schweinen. Es sind auch Reste von Wildtieren darunter: 2 Hirschgeweihteile, ein dritte wurde vor meinem Hinkommen von den Arbeitern gefunden und eine vorbeigehendem Heger gegeben. 2 Reisszähne dürften von Bären stammen und der Unterkiefer eines grossen Nagetieres, wahrscheinlich Bieber. Die osteologische Bestimmung der Knochenteile und Zähne wäre sicherlich sehr aufschlussreich für die Lebensweise der damaligen Bewohner.*“ (Hammer 1966). Hammerovu důkladnost ukazují například i přesné časové záznamy připojené k jednotlivým nálezům uloženým v krabičkách. Jeho přístup se tak nejvíce blíží přísnému vědeckému pojetí.

Klasickou oblastí, která je intenzivně zkoumána na základě povrchové prospekce, jsou západní Čechy. Zde je zjištěna především díky intenzivní prospekci Pavla Břicháčka, Milana Metličky a Milana Řezáče řada lokalit pozdní doby římské až časné fáze doby stěhování národů. Jedním z částečně publikovaných nalezišť je Vochoz, který přinesl po dlouhé době další doklad keramiky tzv. přešťovického typu (Břicháček 2002, 15-16).

Tyto příklady ukazují dávno známý fakt, že klasický povrchový průzkum je účinným nástrojem pro identifikaci lokalit a pochopení struktury osídlení daného regionu. Také není bez zajímavosti, že jeden ze zlomků, identifikovaný na hradě Zvíkově jakožto doklad keramiky doby stěhování národů, pochází právě z amatérského povrchového sběru (Jiřík – Simota 2009).

Povrchové průzkumy lze z hlediska efektivnosti nálezů především v případě kovové industrie rozdělit na období před masivním rozvojem užívání detektorů kovů a po jeho nástupu. Kovová industrie má pro pochopení celé řady jevů a vztahů tehdejší společnosti zcela nezastupitelnou úlohu. Z toho důvodu se jeví užívání této metody jako velice významné. Uvědomíme-li si dále, že například v rámci osídlení oppida Závisti v 5. století pochází podstatná část nálezů z povrchových vrstev hrabanky, které byly zachovány jen díky absenci zemědělského hospodaření na lokalitě, pak je zřejmé, že v případě lokalit, které takové štěstí neměly, se podstatná část hmotných nálezů nachází v ornici, kde postupně zanikají.

Detektor kovů je již v současné době nepostradatelným pomocníkem při jakémkoliv archeologickém výzkumu, čímž se minimalizuje možnost přehlédnutí i drobných dokladů kovové industrie (například během výzkumu pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Zličíně: Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2009).

Tzv. detektorová kriminalita není předmětem následujícího pojednání, nicméně značné rozšíření této metody prospekce za posledních 20 let je zdrojem předmětů mimořádné kulturní hodnoty. Žel existuje důvodné podezření, že podstatná část nalezených předmětů nikdy nenalezne cestu ke svému odbornému zhodnocení.

Příkladem významného nálezů z posledních let učiněným detektorem kovů, který se podařilo s velkými obtížemi získat pro vědecké bádání, je depot stříbrných předmětů z první poloviny 5. století z Hřenska (Jiřík – Peša – Jenč 2008, 185).

Rovněž Eduard Droberjar poukazuje na nezbytnost detektorového průzkumu při snaze o identifikaci sídlišť. Nové snahy spojené s průzkumem nížinných sídlišť ve východní části středočeského Polabí názorně ukazují, že sídliště mladší fáze doby stěhování národů se mohou skrývat uvnitř staršího protohistorického osídlení (Droberjar 2008b, 143, obr. 3:3).

Také v dalších oblastech jsou doklady osídlení spjaty pouze s ojedinělými nálezy učiněnými za pomoci detektoru kovů.³

Názorným příkladem pozitivního přínosu masivnější aplikace průzkumu za pomoci detektoru kovů je kampaň uskutečněná ÚAPP Brno ve spolupráci MZM Brno v roce 2008 v ploše vybraných archeologických lokalit na Moravě. Během této cílené prospekce bylo nalezeno celkem 111 drobných předmětů z různých období včetně pozdní doby římské (*Čížmář – Čížmářová – Kejzlar – Kolníková 2009*, 139-152) a tato akce se tak stává vzorem nejen pro centrální, ale i regionální organizace v České kotlině.

Právě nové prospekční metody společně s novými technickými možnostmi terénní dokumentace představují ve srovnání s úrovní bádání první poloviny 20. století nesrovnatelnou efektivitu archeologických výzkumů.

Z tohoto hlediska splňuje cílená detektorová prospekce charakter záchranného archeologického výzkumu. Z lokalit pozdní doby římské a stěhování národů, které byly v minulosti již identifikovány povrchovými sběry nebo přímo archeologickým výzkumem je potřeba v nejbližším budoucnu obrátit pozornost na sídliště v Nesuchyni (RA), Nebovidech (KO), Liběšovicích (LN) a další, ještě předtím, než budou vydrancovány nelegálními skupinami hledačů.

Nedávný nález z anglického Staffordshiru názorně ukazuje, že detektorem kovů je možné získat předměty mimořádné umělecké a kulturní hodnoty (*Leahy – Bland 2009*).

3.5 Ojedinělé nálezy

Kategorie ojedinělých nálezů se do jisté míry překrývá s již uvedenými starými nálezy či předměty získanými během terénní povrchové prospekce. Rovněž mincovní nálezy, které vzhledem k jistým specifikům uvádíme samostatně, mnohdy zcela vyhovují evidenci mezi nálezy této kategorie. Ojedinělé nálezy představují v zásadě jedinou nebo omezenou stopu osídlení na dané lokalitě, která může být indicií aktivit hrobového nebo sídlištního charakteru.

Řadu ojedinělých nálezů evidoval již Bedřich Svoboda. Pro pořádek uvedme alespoň některé z nich. Blíže nejasné nálezy keramiky pocházejí například ze Zákolan-Ořechu u Prahy, Prahy-Podbaby, Prahy – Čakovic, Postoloprť, Dobšic u Nymburka, okolí Rakovníka, Hostokryjí u Rakovníka, Čermuce u Slaného, Dobříčan u Loun, Litně u Berouna, Hořešovic u Kladna nebo Mostu, přičemž ve většině případech se patrně jedná o stopy pohřebišť (*Svoboda 1965*, tab. 16:2, 4, 17:1, 3, 5, 23:6-7, 34:4, 6-7, 35:2, 40:5-7). Totéž platí i u ojedinělých příkladů nálezů spon, jako v případě spony typu Bákodpusta-Sokolnice z Horních Kšel nebo Plaňan u Kolína (*Svoboda 1965*, tab. 19:7, 20:3).

Řada dalších nálezů ovšem může být stopou sídliště. Tak tomu může být v případě fragmentu pozdní terry sigillaty severoafrického původu („red slip ware“) ze Slavhostic u Jičína (*Sakař 1956*, 62-63; *Halama 2007*, 214; *Jiřík 2008*, 159, Abb. 11:1). Patrně ze stejné lokality je dále evidováno torzo keramického kahanu rovněž severoafrické produkce typu Hayes Ib/Atlante VIIC (*Jančo 2001*, 166, 170; *Jiřík – Jílek 2009*, 66, obr. 4). Identifikace slavhostické lokality s polnostmi nálezce pana Hrdého může vést v budoucnu k dalším zjištěním (*Jiřík 2008*, 159).

Z katastru obce Pšov pochází parohový závěsek, označený též jako růžice, který má analogie prostředí doby stěhování národů i v merovejském prostředí. Nedostatek informací o nálezových okolnostech ovšem neumožňuje bližší identifikaci s některou z možných výšinných poloh přímo na katastru nebo v sousedství (Rubín-Dolánky) (*Trefný 2007*, 365,

³ Nejnovějším dokladem je například masivní jazýček přezky s hrotem zdobeným v zoomorfním stylu ze slitiny z barevného kovu s odlomeným železným trnem spadající patrně do stupně D3 z výšinné lokality Dřeviče. Za laskavé svolení k uvedení nálezu děkuji Milanu Řezáčovi (Západočeské muzeum v Plzni).

368-370, obr. 5-6). Předmět má analogie například v Pleidesheimu, v hrobech 4, 5, 220, 250 (Koch 2001, 4:4A:8, 5:5:7, 84:220:8, 98:250:11).

Dalšími ojedinělými předměty a zároveň starými nálezy je provinciální drátěný náramek pozdní doby římské a přezka náležející již mladší fázi doby stěhování národů z Prahy – Malé Strany, Petřina (Droberjar 2005, 833, 839, obr. na str. 792:1-2; Swift 2000, 124, fig. 148). Předměty z Prahy – Petřina mohou být velice zásadním nálezem představujícím (ovšem obtížně revidovatelnou) stopu jedné z výšinných lokalit tohoto období v Pražské kotlině.

3.6 Mincovní nálezy

Nálezy pozdně antických ražeb představují zcela specifickou kategorii, přinášející primární informace ekonomické povahy. Následující přehled je uveden s vědomím, že tak rozsáhlé téma, jako je pozdně antická numizmatika, si zaslouží mnohem širší pozornost, nežli je pouze jedna kapitola disertační práce. Účelem následujícího pojednání je v porovnání se situací v zahraničí alespoň zachytit některé obecné vývojové tendence přispívající k interpretaci českých nálezů.

Typologie ražeb

Pozdně antický mincovní systém užíval dva měnové standardy – tzv. „lehký“ spočívající v dělení římské libry (cca 325 g) cifrou 72 (a jejími násobky) a tzv. „těžký“ spočívající v dělení římské libry 60 a jejími násobky.

Tzv. lehký měnový standard reprezentovaly ve zlatě ražby zvané **solidus** (4,5 g), **semissis** jako jeho polovina (tj. 2,2 g) a **tremissis** jako třetina (1,5 g). Ve stříbře pak ražbu zvanou **lehký miliarensis** (4,5 g) a **siliqua** (2,2 g). V bronzu/mědi jsou to ražby **centenionalis** (2,2 g).

Tzv. těžký měnový standart reprezentovaly ve zlatě **aureus** (5,4 g), ve stříbře ražba zvaná **těžký miliarensis** (5,4 g) a v bronzu/mědi pak **maiorina** (5,4 g) a **minus** = poloviční centenionalis (1,3 g). Zatímco zlato obvykle váhově odpovídá, stříbrné a zejména bronzové/měděné mince mají obvykle nižší množství kovu a to vzhledem k funkci těchto mincí jakožto běžného oběživa (dále např. Kent 1994, 11-12, 14-16, 17-22).

Římské pozdně antické ražby a základní mechanismy mincovního oběhu

Zlaté ražby

Zlato východní říše bylo koncentrováno pod dohledem kanceláře *comes sacrarum largitionum* a bylo převážně tvořeno metropolitním moneta auri, jež se nacházelo v palácovém obvodu města Konstantinopolis a Řím. Filiálka *praefectus praetorio per Illyricum* se nacházela v Soluni, zde vydávané solidy se však lišily od těch ražených v metropoli absencí údajů dílny a odlišnými kontramarkami. Další mincovní města spojená s ražbou zlatého oběživa jsou převážně rezidenčními městy. V západní části je to například Trevír.

V Konstantinopoli byly solidy raženy v 10 mincovnách, které neměly nic společného s dílnami razícími měděné *moneta publica*. Údaje vyražené na mincích spojené s původem v konkrétní mincovně napomáhaly kontrole obíhajícího drahého kovu.

Na špici mincovního města stál *procurator monetae*, jenž byl odpovědný za chod finančního sektoru (Hahn 1989; dále Kent 1994, 23-41).

Mincovní produkce pozdně antického impéria byla zaměřena na zachování daňového systému. Zlato, jež bylo vypláceno ve formě žoldu, platu úředníků apod. bylo co nejdříve ve formě daní shromažďováno a plynulo zpět jako *thesauri*, pro jehož deponování sloužilo

mincovní město s kanceláří *comes sacrarum largitionum*. Mezičlánkem tohoto procesu byla směna na měděné oběživo pro užití v běžném obchodním styku prostřednictvím tzv. *collectarii-trapezitai* (směnárníků), kteří jej daňovým poplatníkům prodávali. Měděné oběživo tak bylo základním článkem a předpokladem oběhu zlata.

Finanční systém pozdně antického světa je vybudován na principu ústřední úlohy oběhu zlata. *Elio Le Cascio* (1996, 285-287) považuje úlohu zlata v počátečním období následujícím po Diokleciánově reformě nikoliv za *pretium* (tj. prostředek jímž je vyjadřována cena zboží), ale za *merx* (komoditu). Úloha *pretia* je tedy spatřována v oběhu bronzových mincí. Ceny zlata v ingotech vyjádřené ediktem z konce roku 301 jsou extrémně vysoké, zatímco oficiální ohodnocení zlata je nízké. Tento rozpor je vysvětlen praxí povinného výnosu, kdy římský stát nakupoval zlato za nízké ceny. Pokud by i ohodnocení zlata v ediktu bylo stejně nízké, nepřinášelo by to žádný zisk. Regulace ceny zlata byla zajištěna rostoucí či klesající cenou, nutnou zaplatit v měděných mincích, a základní motivací bylo snížení počtu držitelů zlata.

Změna v nahlížení úlohy zlata proběhla dle názoru *Lo Cascia* v 70. letech 4. století v době vlády *Valentiniana*, *Valense* a *Gratiana*, kdy následkem poklesu ceny zlata dochází k poklesu cen komodit vyjádřených měděným oběživem. Nicméně zájmem císaře nebylo snížení kupní síly zlaté mince a tento problém byl vyvážen snahou panovníka, aby byla cena komodit napříště vyjadřována na principu zlatých mincí na úkor měděného oběživa (*Lo Cascio* 1996, 273-287). Od sklonku 4. století tedy zlato přebírá úlohu *pretia*, což je důležitý faktor i pro jeho výskyt v barbariku.

Stříbrné ražby

Pozdně antické stříbrné ražby jsou vzácnějším typem oběživa. K určitému ustálení váhových jednotek stříbrných ražeb dochází za Diokleciána (od roku 294 n. l.), kdy 1 *argenteus* odpovídá hmotností neronskému denáru, tj. 1/96 římské libry (3,4 g). Váha této ražby již ke konci 3. století klesá pod 3 gramy. V období vlády Konstantina II se pak výrazněji prosazuje *siliqua* odpovídající 1/144 římské libry (2,27 g). Rovněž hmotnost těchto ražeb klesá a v poslední čtvrtině 4. století je možno jednoznačně hovořit o *pulsiliqui*. Ve 20. letech 4. století se za vlády Konstantina objevila velká ražba *miliarensis* o váze 4,55 g. Později od roku 397 je tato ražba označována jako lehká *miliarensis*, odpovídající dvěma *siliquím*. Stříbro jako oběživo nemělo pro pozdní antiku takový význam. V 5. století byly vydávány stříbrné série pro konkrétní události jako například při panovníkovu jubileu (*Alföldi* 2001, 338). Také *W. Hahn* uvádí užívání stříbrných ražeb pro ceremoniální události. Další možností je vyplácení vojáků, zejména při tzv. *augustaticu*, tj. při nástupu panovníka a každý čtvrtý nebo pátý rok během oslav *Quinquennium*, kdy bylo každému muži vypláceno 5 solidů a 1 římská libra stříbra. Rovněž název velké mince *miliarensis* odkazuje k původnímu účelu ražby. Pokud bylo *augustaticum* rovněž v 5. století vypláceno v mincích, pak by se v případě počtu několika set tisíc mužů jednalo o výplatu v řádech milionů při každé příležitosti (*Hahn* 1989, 17). *Codex Theodosianus* (XIII, 2, 1) uvádí poměr mezi zlatem a stříbrem 1 : 14,4; čili 1 solidus odpovídá 1/5 libry stříbra (= počtu 12 *miliarensií*). Při obráceném převodu by bylo nutné za jeden solidus zaplatit 15 *miliarensií* nebo 30 *siliqui* (*Hahn* 1989, 15-17).

Bronzové/měděné ražby

Mnohem větší význam v praktickém životě měly bronzové ražby. *Codex Theodosianus* (XI, 21,2) uvádí poměr mezi zlatem a bronzem odpovídající 1 solidus ku 25 libráům bronzu. *Novella XVI* *Valentiniana* z roku 445 uvádí kurz solidu v poměru ku minimu (*minimum*) 1:7000 při nákupu a 1:7200 při prodeji. V západní části impéria byly za spoluvlády *Arcadia* a *Theodosia II.* v letech 402-408 raženy vedle sebe těžké *centenionaly* (1/120 libry; 2,7 g),

lehké centenionály (1/144 libry; 2,25 g) a minima. V období 408-423 je doložena pouze ražba lehkých centenionalů. Uvažujeme-li tedy kurz 25 liber bronzu za solidus, pak tomuto přepočtu odpovídá 3000 těžkých a 3600 lehkých centenionalů. V období po roce 425 je pozorován návrat k těžkému měnovému standardu, takže převládají minima (za vlády Marciana) a maiorina (za vlády císaře Lea I.). Ke krizi finančního sektoru dochází v 70. a 80. letech 5. století, patrně v souvislosti s ničivým vpádem Vandalů v roce 467. Pozorujeme totiž snižující se počet bronzových minimi související patrně s jejich nuceným kurzem vůči solidu, což bývá vysvětlováno jako fiskální, tedy rozpočtový pokus, jehož účelem mělo být udržení finančního systému státu. Důvěra pouze v mince z hodnotného kovu vyvolala následně narušení daňového systému, což vyvolalo za vlády Anastasia I. roku 512 návrat k ražbě drobných peněz (Hahn 1989, 16-17).

Organizace mincovního systému pozdně antického impéria

V pozdní antice je distribuce jednotlivých mincoven založena na základě správních teritoriálních jednotek – diecézí, které vytvářely čtyři větší jednotky – prefektury: Oriens, Illyricum, Italia, Galliae. Pro počátek 5. století je zachován stále diokleciánský systém 16 měst produkujících měděné oběživo v centrech římských diecézí a jejich úloha je na východě říše zachována až do vlády císaře Lea I. Centra ražeb se tedy soustředila v městech Roma, Constantinopol, Treveri, Ravenna, Londinium, Lugdunum, Ticium, Aquileia, Ostia, Carthage, Siscia, Serdica, Thessalonica (Macedonia), Heraclea (Thracia), Nicomedia (Pontica), Cyzicus (Asiana), Antiochia (Oriens), Alexandria (Egypt). Konstantinopol a Řím stáli jako metropole mimo správu diecézí a vytvářejí tzv. *praefectura urbis* s vlastním měděným oběživem *moneta publica*. (Hahn 1989, 14) Ražby jednotlivých měst nesou ve výřezu zadní strany zkratku města, v němž byly vyraženy, takže např. LG jako Lugdunum, ANT jako Antiochia, CONS jako Konstantinopol, SISC jako Siscia. Zkratka SM znamenající *Sacra moneta* označovala císařovo mincovní město. Před nebo za názvem města bylo uvedeno číslo dílny v podobě latinkou nebo řeckým písmem uvedeným P jako *prima*, S jako *secunda*, A jako první B jako druhá dílna atd. (Alföldi 2001, 341).

Vnitřní struktura pozdně antického mincovního města není známá na základě písemných pramenů. Nicméně je možno organizaci mincovnictví rekonstruovat na základě nápisů z mincovních měst pozdně trajánského období. Pracovní skupina sestávala z personálu zabývajícího se samotným ražením mincí, údržbou skladu ražeb, účetnictvím či kontrolou. Z nápisu datovaného k roku 115 vyplývá, že osoby zaměstnané v těchto pracovních skupinách sestávaly z císařových otroků nebo propuštěnců, pouze malá skupina osob byla svobodná. Tato situace by podle Marie Alföldiová mohla platit i pro pozdně antické období, kdy počet svobodných nominálně vzrůstá (Alföldi 2001, 340).

Mincovní nálezy jakožto doklad historických událostí

1) *Giovani Gorini (1996, 185-194)* spojuje s historickými událostmi ukládání depotů zlatých mincí na Apeninském poloostrově. Jedná se o skupinu pokladů z Carpignana, Graviscy, San Lazzara, Říma a Parmy, které končí před nebo rokem 408 a které dává autor do spojení s tažením Alaricha.

Druhá skupina zlatých pokladů uzavírající v období 452-460 z lokalit Sedico, Aquileia, dále jihoitalskými Cannitello, Butera a Camiso je dávana do vztahu s pohyby Attily na severu a Vandalů na jihu poloostrova a v sousedství Říma.

Třetí skupina tvořená osmi depotovými nálezy končí obdobím 476/480. Pochází z lokalit Monasterolo Brembio, Zecone (Pavia), Torbiano (Pavia), Řím (dall'Esquilino),

Řím (Casa delle Vestali) a nálezu centrální Itálie (Italia Meridionale) z roku 1886, které spadají do období obsazení Říma Odoakerem.

Výše uvedené horizonty ukládání depotů na Apeninském poloostrově nahlíží tedy Giovanni Gorini jako reakci na násilné události. Hmotnost zlatých mincí je v průběhu 5. století stabilní a tedy váhová redukce jakožto ekonomický motiv pro ukládání zlatých mincí považuje za méně pravděpodobný.

Naproti tomu poklady bronzových mincí dle jeho názoru patrně s ekonomickými důvody souvisí. První skupina pokladů z 18 lokalit (např. Milano – S. Maria Fulcorina, Řím – Via Cassia, Řím – Porta Collina, Ostia) obsahuje mince s rozpětím dat 395-408 a patrně souvisí s váhovým poklesem ražeb maiorina oproti váhovému těžkému měnovému standardu, když nevyklučuje ani spojení s událostmi v době Alarichova tažení, nicméně ekonomický faktor poskytuje vysvětlení pro ukládání pokladů, které byly objeveny i v oblastech mimo trasu vizigótského tažení.

Druhá skupina z 8 lokalit jako např. Castellaza, Říma, Ostie, Minturna, Bova Mariny s rozpětím dat přibližně 450-457 souvisí patrně s druhou váhovou redukcí maiorina v době vlády Valentiniána III. a ražbou odlehčených mincí AE4 s opisem VICTORIA AVGG. Spojujícím jmenovatelem obou horizontů je přítomnost mincí, odpovídajících měnovým standardům, dále i přítomnost imitací ražeb za 4. století či ražeb konstantinovského období (*Gorini 1996*, 187-193).

2) Podtext historických událostí bývá spatřován v případě několika mincovních a šperkovních pokladů z počátku 5. století, které mají vzhledem k přítomnosti na území barbarika nebo v jeho těsné blízkosti mimořádný význam. Jedná se konkrétně o depoty v nádobách ve wiesbadenském kastelu, Dortmundu, a dále v Groß-Bodungenu ve středním Německu a Coleraine v severním Irsku, které obsahují jakožto nejmladší ražby mince Konstantina III. (*Regling 1908*, 23-39; *Schoppa 1962*, 158-167; *Grünhagen 1954*, 59-77; *Kent 1994*, xxxiii-xxxiiiv, cxviii). Dle převládajícího názoru lze tyto nálezy vztáhnout ke skupinám barbarů podílejících se na událostech právě tohoto zkrachujícího uzurpátora (k historickým událostem více: *Demougeot 1988*, 171-213; *Doležal 2008*, 254).

3) Při dobytí Viminacia Huny v roce 441 stačili magistrátní úředníci zakopat městskou pokladnu se 100.000 kusy mincí, které byly nalezeny ve dvou pokladech po 88 a 38 kg v roce 1902. První poklad byl zakopán v truhle a druhý byl patrně uložen v saku. Oba poklady obsahovaly především bronzové z menší části též stříbrné či posříbřené ražby. V prvním pokladu se objevily ražby z 3.-5. století, oba poklady končily shodně ražbami Theodosia II. z první poloviny 5. století (*Drča 2001*, 63-64, 88-107).

4) Během příprav bojových operací proti Hunům vydává Theodosios II. v prvních měsících roku 442 ve snaze zajistit finanční prostředky pro žold vojáků emisi zlatých solidů. Na aversu mincí je vyražena Theodosiova busta, zobrazující císaře v přílbě a kyrysu, jak třímá kopí a štít. Na reversu je vyobrazena Konstantinopole, rovněž oděna přílbou a nohama spočívající na přídi lodice, v pravé ruce pak drží svět, v levici kříž. Na rozdíl od jiných ražeb s vychloubačnými nápisy jako sláva vši země (*gloria orbis terrarum*) nebo moc armády Římanů (*virtus exercitus Romanorum*) je tato emise opatřena pouze datem.

Mince v barbariku doby stěhování národů

Příliv mincí do barbarika je pozorován od období republikánského, přes období časného císařství. Ve 3. století n. l. dochází k jistému útlumu spojenému s krizí římského finančního systému. K dalšímu nárůstu dochází znovu ve 4. a zejména v 5. století.

Pro poznání významu mincovního systému v barbariku je důležité sledovat přítomnost bronzových ražeb. Příkladem budiž situace na území dnešního Rumunska, kde *Radu Harhoiu* (1999, 140-143) shledává nápadnou koncentraci římských ražeb 5. století v oblasti sousedící s dolnodunajským limitem. V tomto prostoru se koncentruje převážná většina jednotlivých nálezů, jakož i několik mincovních pokladů. Z rumunského území je známo 457 ražeb, které náležejí panovníkům Arcadiovi, Honoriovi, Eudokii, Theodosiovi II. a Zenovi, z nichž 415 kusů pochází z území Malé valašské nížiny. Z Velké valašské nížiny pocházejí ojedinělé mince pouze ze šesti lokalit, z Moldávie známe pouze dva příklady, ze Sedmihradska šest nálezů a z Banátu pouze tři nálezy. Na základě rozboru bronzových mincí z pokladu v Sucidavě (Malá valašská nížina) je možno stanovit nejmladší Theodosiovy bronzové ražby k roku 423. Tento předěl v přílivu bronzových mincí severně od dolního toku Dunaje nahlíží Radu Harhoiu v kontextu obsazení tohoto území hunským kmenovým svazem. Hospodářské styky s oblastmi sousedícími severně od dolního toku Dunaje jsou pak dle jeho názoru oživeny až ve století 6., kdy je zaznamenán zvýšený příliv bronzových ražeb. V tomto smyslu spatřujeme nápadný rozdíl oproti rozšíření soudobých zlatých ražeb, které jsou na pojednávaném území naopak hojné.

K přílivu zlatých ražeb dochází na toto území zejména v průběhu první poloviny 5. století, což je možno dát do souvislosti s tributem, jenž byl každoročně vyplácen Hunům. V roce 443 se zavázali východní Římané platit Attilovi 2100 liber zlata ročně. Přičemž se nejedná o neobvyklou sumu vyplácenou barbarům jako tribut. Obdobně například císař León I. (457-474) vyplácel v roce 473 ostrogótskému králi Theodorichu Strabónovi 2000 liber zlata. V roce 478 pak souhlasil císař Zenón s jednorázovou platbou Theodorichovi v podobě 2000 liber zlata a 10 000 liber stříbra a poté k roční platbě v hodnotě 10 000 solidů ročně (*Thompson 1999, 194*).

V oblasti mezi západními Karpatami a řekou Tisou spatřujeme v porovnání s pozdně římským obdobím nápadný nárůst koncentrace ražeb 5. století, kdy registrujeme 1447 solidů z 9 nalezišť (z toho pochází 1439 ražeb z pokladu v Szikanczu), dále v oblasti mezi východními Karpatami a Dněprem 211 solidů z 8 nalezišť (z toho 200 kusů z pokladu v Rubljevce) a v Sedmihradsku 18 solidů z 16 nalezišť. Zlaté ražby náleží převážně panovníkům první půle 5. století. V oblasti mezi Tisou a západními Karpatami, stejně jako v Sedmihradsku a v oblasti mezi Východními Karpatami a Dněprem jednoznačně převládají ražby císaře Theodosia II. Zajímavý je výskyt solidů v Sedmihradsku, odkud je známo více ražeb Theodosia II. z roku 443. Naproti tomu jsou ražby západořímských panovníků vzácné. Jedná se o několik ražeb císaře Honoria a Valentiniana III. v Sedmihradsku (3 ražby) a v oblasti mezi Západními Karpaty a Tisou. Příliv zlatých ražeb je dáván do souvislosti s historickými událostmi průběhu první poloviny 5. století a zejména platbou Theodosia II. Attilovi (*Harhoiu 1998, 143-147*).

Dalšími koncentracemi výskytu zlatých ražeb jsou oblasti západně a severozápadně od jádra politického útvaru hunského kmenového svazu. Jedná se o teritorium moravsko-slovenské, severní část České kotliny, oblast durynskou, neobyčejně vzácné jsou však tyto ražby mezi Vislou, Východními Karpatami a Uralem. V těchto oblastech je nápadný úbytek římských zlatých ražeb v druhé polovině 5. století. V oblasti severní Evropy a Skandinávie převažují nálezy zlatých ražeb až z druhé poloviny 5. století, z období vlády Lea I., Anastasia a Zena.

Z oblasti Slovenska jmenuje Radu Harhoiu především depot v Bíně.

V severní polovině Čech registruje *Jiří Militký* (2004a, 512-519) pro 5. století, tj. pro období trvání tzv. vinařické skupiny, nápadnou koncentraci zlatých mincí západořímské provenience. Jedná se o dva hrobové nálezy ražeb Arcadia a Konstantina III. z Prahy-Radotína a Měcholup, dále 6 jednotlivých ražeb Valentiniana III., jejichž výskyt kontrastuje pouze s jedním doloženým exemplářem ražby tohoto panovníka na Moravě ve Slavkově.

Mezi mincovnami se objevují Ravenna, Trevír, Řím. Východořímské ražby jsou již méně časté. Pokud pomineme barbarskou napodobeninu solidu Theodosia II., raženou patrně v Galii, jež byla nalezena v Semicích na Nymbursku, jedná se především o jednotlivý nález ražby tohoto panovníka z Ohrady a Dobřichova, a pak dva Theodosiovy solidy doplněné ražbou jeho manželky Eudokie a další barbarskou napodobeninou Theodosiovy ražby z nedávno objeveného depotu v Plouznici. Poměr zlatých solidů z východní a západní části impéria tedy činí 12:5 ve prospěch západu.

Otázkou zůstává vnímání římského mincovního systému barbarů. Zajímavá situace panuje u Hunů. Z písemných pramenů jsme obeznámeni, že Římané odevzdávali Hunům roční poplatek, který sestával v roce 435 ze 700 liber zlata, od roku 443 pak byla tato suma ztrojnásobena. Tento samotný fakt nám ještě nic nevyovídá o tom, jakým způsobem chápali barbari finanční systém. Mnohem zajímavější údaj je, že za každého římského zajatce, který Hunům uprchl, požadoval Attila v roce 443 sumu dvanácti solidů místo osmi, jak bylo stanoveno roku 435. Použijeme-li římskou terminologii, pak Attila chápe zlaté mince nikoliv jako merx, komoditu, ale zcela zřetelně jako pretium, měřítko, jímž je vypočítávána cena „komodity“, v tomto případě člověka. Minimálně tedy část hunské nobility chápala mince jako prostředek směny, podobně jako tomu činili Římané. Dalším pramenem je již zmíněná výrazná převaha počtu ražeb východořímských mincí počínaje Arcadiem, přes Theodosia II., Markiána a Leóna I. v Rumunsku. Naproti tomu jsou doklady soudobých západořímských ražeb vzácné. *Edward Thompson (1999, 175-177)* z toho vyvozuje, že Hunové tedy obchodovali výhradně s východními Římany, čili východořímská říše získala na obchod s Huny monopol. Autor se domnívá, že přítomnost Hunů byla zdrojem obchodů ohromných rozměrů, z nichž profitovala jak tržní města, tak i jednotliví obchodníci, kteří k Hunům zajížděli. Příkladem budiž řecký odpadlík v Attilově táboře, s nímž se setkal Priscos, jenž býval kupcem ve Viminaciu a jenž přišel na to, že je mezi Huny zámožnější. Část mincí, jež Theodosiova vláda vyplatila, se tedy prostřednictvím obchodu vrátila. Podle Thompsona si tedy lze představit skupinu Římanů, pro něž přetrvávající existence hunského útvaru na sever od hranic říše představovala záruku jejich prosperity plynoucí z peněz, jež Theodosios vyplatil Attilovi.

Nízká frekvence bronzových mincí 5. století, které jsou na území impéria zárukou finančního systému, ukazuje na odlišné mechanismy monetární směny v barbariku. Analogickou situací by mohla být finanční krize na území západní části impéria v 70. a 80. letech 5. století, kdy byla dávana přednost mincím z drahých kovů. Nelze ovšem vyloučit ani příležitostné využití starších římských bronzových ražeb, jak napovídá například poklad z lokality Jupa v Banátu, kde se setkáváme se 4 bronzovými ražbami ze 2.-3. století, 960 ražbami počínaje Constantinem I. po Iuliana, 6 mincemi od Valense po Theodosia I. a pouze jednou mincí Arcadiovou (*Harhoiu 1998, 142*). Dalším příkladem je depot měděného oběživa v nádobě ze Starého Kolína obsahující ražby v rozpětí od římské republiky po ražby Arcadia a Honoria. Oba příklady však ukazují na významný úbytek těchto ražeb po počátku 5. století, což může poukazovat na určitou ekonomickou změnu. Nedostatek směnných prostředků mohl být někdy kompenzován přílivem nemincovního a mincovního stříbra.

Jak již bylo řečeno, platí pro pozdně antický mincovní systém určitá vzácnost stříbrných ražeb. Tato skutečnost je rovněž v barbariku vyjádřena jejich relativně malým počtem.

Nicméně je známá výrazná přítomnost stříbra v nemincovní podobě, jako jsou například šperky. Dále je známá přítomnost stříbra v podobě antikvovaných římských ražeb z 2. století, jak ukazuje příklad depotu ve Świelcze ve Velkopolsku, jenž je datován na základě příkladu spony typu Wiesbaden a dendrochronologie do druhé třetiny 5. století (*Gruszczynska 1984, 118-120*). Na území Polska nejde zdaleka o ojedinělý jev, například na sídlišti v Jakuszowicích, v polohách, kde nebyla zjištěna žádná komponenta starší doby římské, bylo nalezeno celkem 76 římských mincí, přičemž 27 denárů náleží ražbám od Vespasiana po

Septima Severa, dále 29 blíže neurčených císařských denárů, 1 denár Alexandra Severa, 1 republikánský denár, 1 as Faustiny, 1 bronzová mince Caracally ražená v Caesarei v Kappadokii (Godłowski 1995, 158-9). Rovněž poklad z Koźmineku, obl. Kalisz, obsahuje mince 3. věku, ovšem spona typu Zakrzów a východogermánská plechová spona datují celý komplex do 1. poloviny 5. století (Mączyńska 1999, 155, fig. 10:2). Dalším příkladem, tentokrát z Čech, budiž přítomnost dvou stříbrných denárových ražeb Hadriána, dále dvou Faustiny mladší a jedné Commodovy v rámci sídlištního komplexu z časné fáze doby stěhování národů na oppidu Závist (Motyková – Drda – Rybová 1978b, 176, obr. 50:1). Další příklad představuje hrob z Heilbronn-Böckingenu v oblasti alamanské, kde byl nalezen náhrdelník sestávající z římských stříbrných ražeb převážně z 2. století, poslední kus tvoří ražba Philippos II. jakožto Augustus. Oproti této skupině antiquovaných mincí, tvoří výjimku několik nálezů situovaných při hranici se západní částí impéria, kde pozorujeme výskyt stříbrných pozdně antických ražeb. Příkladem může být hrob 126 na pohřebišti Kleinhüningen u Basileje, kde byl nalezen šperk tvořený 20 stříbrnými římskými siliqui typu VIRTUS ROMANORUM ražených Theodosiem II. a Valentinianem III. Významný je rovněž druhý později prozkoumaný ženský hrob z Heilbronn-Böckingenu, kde byly nalezeny stříbrné mince aplikované jako závěsky náhrdelníku. Mezi 31 zde nalezenými mincemi se nacházely 3 antiquované římské ražby (jako denár Faustiny starší, siliqua Valense), zbývající ražby představují barbarské napodobeniny, inspirované patrně mincemi Theodosia II. a Valentiniana III. Podobný náhrdelník pochází z rozrušeného hrobu ve francouzském Arcy-St.-Restitue. Dle názoru Marie Alföldiové byly produkovány tyto konkrétní napodobeniny římských ražeb spíše za účelem výroby šperků jakožto součástí náhrdelníků a opasků, pro což by svědčilo slabé opotřebování. Další nálezy napodobenin stříbrných ražeb z oblasti Porýní pochází z pohřebišť v Xanten a Krefeld-Gellepu, kde sloužily jako obolos mrtvých a dále několik exemplářů drobných stříbrných napodobenin doplňovalo poklad zlatých ražeb v dortmundském pokladu (Alföldi 2001, 178-190, Taf. F).

Podobný obraz nabízí rovněž nálezy z oblasti Wetterau v dolním Pomohání a v přilehlé oblasti kolem Frankfurtu nad Mohanem v Hessensku. Největší příliv mincí z drahých kovů souvisí v této oblasti s obdobím mezi lety 395-423. Mezi tyto ražby náleží solidy a siliqua a půlsiliqua císaře Honoria a Honoria a uzurpátora Konstantina III. Převládá představa, že tyto mince přišli do barbarika jakožto žold. Platí to zejména pro ražby Konstantina III., kdy je písemnými zprávami doloženo verbování Germánů z pravobřeží Rýna. Z předchozích období je doložena přítomnost mincí z drahých kovů pouze na základě přítomnosti aureu Licinia z Frankfurtu-Praunheimu a siliqui Constanse z Bad Homburgu. Zajímavý je rovněž obraz sídlištních nálezů z oblasti Wetterau. Například v případě 73 mincí z pozdně římského sídliště v Echzelle „Heinrichsweise“ představuje plných 18 kusů antiquované ražby počínaje Nerem a konče Gordianem III. Mezi nimi je stříbrný denár Caracally dokonce dvojnásobně provrtán za účelem zavěšení. Podobně i na alamanském výšinném sídlišti Runder Berg u Urachu z časné fáze doby stěhování národů je poměr antiquovaných mincí ku pozdně antickým 12:36 a na sídlišti v Glaubergu 2:13 (Steidl 2000, 24).

Podobně jako některé předchozí kategorie starých nebo jednotlivých nálezů pocházejících z povrchové nebo detektorové prospekce, pak i mincovní nálezy mohou být do značné míry stopou osídlení. Následující tabulka uvádí příklady mincovních nálezů, které mají velmi pravděpodobný vztah ke známému osídlení dotčeného území (sestaveno podle: Pochitonov 1955 a Svoboda 1965):

<u>Mincovní nález</u>	<u>Nezávislý mincovní nález ze stejné lokality</u>	<u>Pohřebiště</u>	<u>sídliště</u>	<u>jiný ojedinělý nález</u>
Plaňany , na Skřipci, před r. nebo r. 1902 Theodosius I., zlatá mince (solidus ?)	Plaňany , za neznámých okolností, Honorius, solidus COH. 44		Sídliště na Skřipci u Plaňan , levý břeh Výrovky	Plaňany , za nádražím – neznámé okolnosti – hrob (?) – spona typu Groß Umstadt
Praha-Libeň , Na Libušáku, pokonstantinovské římské ražby	Praha-Libeň , Na Libušáku, Valentinianus I. (364-375), bronz	Praha-Libeň : a) kostrové pohřebiště Na Košince, b) hroby na rohu Kališnické a Husitské ul., c) hrob „Na Rasáku“	?? Praha-Libeň – obecní dvůr, 7 zl., Štorchova sb., inv. č. 28615 – 28 621	
Hořešovice , okr. Slaný, 1894 na poli, Valentinianus I. (364-375), zlatý solidus		Hořešovice , okr. Kladno, a) kostrové hroby z r. 1925, b) jiné kostrové hroby, školní sb. ve Zlonicích		Hořešovice , okr. Kladno, hroby (?): a) nádoba u domu č. p. 78, b) černohnědá nádoba na kruhu – neznámé okolnosti
Nebovídy , okr. Kolín, v zahradě p. Beneše r. 1922, Arcadius, malý bronz, Honorius, malý bronz		Nebovídy , okr. Kolín, žárové hroby na býv. panské poli „Nad pilou“	Nebovídy , okr. Kolín, sídliště pozdně římské- st. nár.: v nové části hřbitova	
	Semice , okr. Nymburk, neznámé okolnosti, Valentinianus III. (425-455), solidus			Semice , okr. Nymburk, nál. okolnosti neznámé, miska s kónickými stěnami na plochem dně
Nový Bydžov , Na Drahobelci, mezi Bydžovem a Metličany, Theodosius I. (379-395), solidus, COH. 37/1 - NM	Nový Bydžov , Na Drahobelci, mezi Bydžovem a Metličany, Magnus maximus (383-388), solidus COH. 4			
Kolín , 1907, na poli u spolkového cukrovaru, Valens (364-378), malý bronz, COH 12/1	Kolín , depot u plynárny	Kolín , kostrové pohřebiště na nízkém kopečku na staveništi plynárny		
	Starý Kolín , v Borcích, depot mincí v nádobě: Valentinianus I., Valens, Gratianus, Arcadius, Honorius			nejedná se o nádobu z (?) Kolína uloženou v NM i. č. 64 343 (Svoboda 1965, s. 248) ??

3.7 Problém determinace keramických nálezů

Na obtížnost jednoznačné determinace keramických nálezů upozornil nedávno Vít Vokolek během revize nálezů tzv. pražského typu z východních Čech, kdy konstatoval, že v případě Nudvojovic a Kostelce nad Orlicí je patrně nutné se v případě hrncovitých nádob esovité profilace, tolik charakteristických pro raný středověk, na základě doprovodného materiálu přiklonit k datování do pozdní doby římské (Vokolek 1997, 654-655, obr. 1). Tato situace nastává především v případech hodnocení keramických kusů vytržených z jejich kontextu a bez přihlédnutí k doprovodné keramice.

Ovšem ani hodnocení keramiky točené na kruhu není někdy zcela bez problémů. Příkladem mohou být dva zlomky z jemně plaveného materiálu s vlešťovanou výzdobou v podobě mřížky a klikatky ze Zvíkova, tedy polykulturní lokality s doklady osídlení z doby bronzové, laténské a především středověku a novověku. Determinaci v tomto kontextu zatěžuje hned několik faktorů. Prvním z nich je skutečnost, že nalezené zlomky pochází z polykulturní lokality s doloženou komponentou pozdně laténského období. Dále oba zlomky

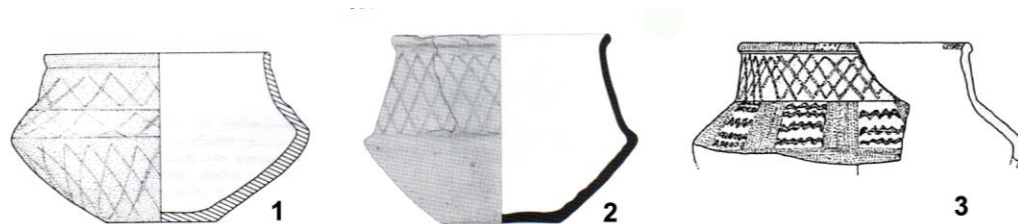
byly patrně již nalezeny v druhotném uložení (výzkum v podhradí Zvíkova Květy Reichertové v roce 1955 a povrchový sběr Květy Němcové na břehu Orlické přehrady před rokem 2002), takže o souvislostech primárního uložení lze pouze spekulovat. Této situaci také odpovídalo původní časové určení zařazující nálezy do období latěnu a středověku (*Jiřík – Simota 2009*, 131-132).

Obr. 7: Zvíkov – fragment nádoby točené na kruhu. Foto J. Jiřík.

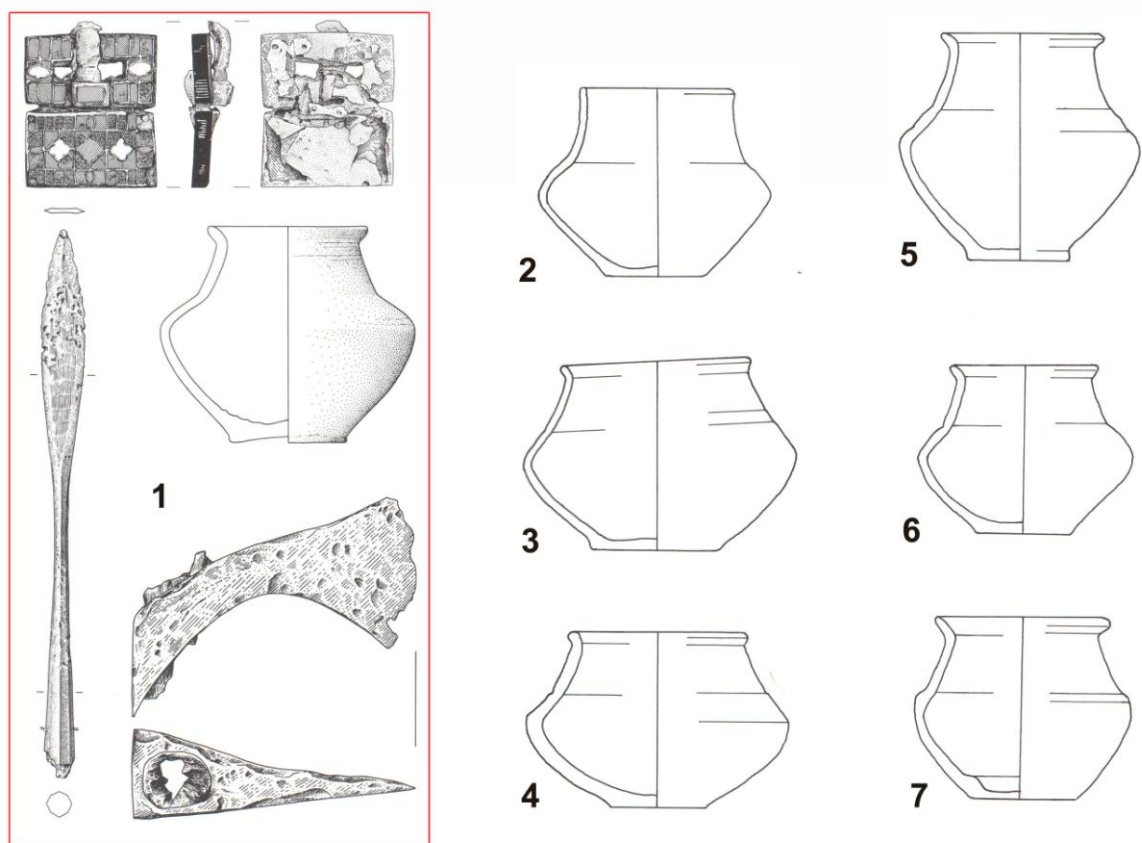
Na základě hodnocení analogií a řady konzultací materiálu bylo možno dospět k závěru, že oba zlomky odpovídají keramické produkci přibližně sklonku 5. a snad počátku 6. století. Srovnatelné tvary byly hledány především v okruhu keramiky typu Kaschau 6 a Altenerding-Aubing a rovněž v tvarech na kruhu točené keramiky předlangobardské fáze středního Podunají (*Jiřík – Simota 2009*, 133) (*obr. 7-8*).

Další analogické tvary pro zvíkovské nálezy uvádí Silvia Codreanu-Windauerová při rozboru nálezů z hrobu 151 na pohřebišti Pliening situovaném přibližně 20 km severně od Mnichova. Hrob válečníka, vybavený hrotem kopí, vrhací sekerou franciskou, nožem a nádobou robenou na kruhu, je ovšem datován především na základě přezky se železným jádrem pokrytým bronzovým a stříbrným plechem, záchytnou ploténkou zdobenou almandiny ve stylu cloisonné, a masivním jazýčkem pokrytým zlatou fólií a a pravouhloú buňkou vyloženou zeleným sklem. Přezka nachází analogie v podobných exemplářích v hrobovém nálezů od sv. Severina v Kolíně nad Rýnem a Acquasanty zhotovené patrně v dílnách kdesi v jižním Německu pracujících pod ostrogótským vlivem v době kolem roku 500. Keramická nádoba samotná je vyrobena z materiálu šedohnědé barvy s tmavě šedým povrchem, přičemž v horní části nádoby jsou zachovány stopy po vlešťování v podobě horizontálních pruhů. Mezi analogiemi autorka zmiňuje především nálezy ze středního Podunají (např. Laa an der Thaya) a zejména kolem Brna, jako například nález z hrobu 7 ve Vyškově nebo exemplář z Nového Šaldorfu (*Codreanu-Windauer 1997*, 50-54, 103-105, Abb. 18, Taf. 19) (*obr. 9*). Z keramických tvarů nalezených v České kotlině, které náleží do stejné skupiny, je analogická dále na kruhu točená miska z Mostu, která představuje vzhledem k výzdobě vlešťovanou klikátkou obdobu i pro druhý zvíkovský nález (*Svoboda 1965*, tab. 40:6).

Obr. 8: 1) Trais-Mauer (Rakousko), 2) Gyirmót-Homokdombon (Maďarsko), Straning-Lettnäcker (Rakousko). Podle: *Friesinger – Kerchler 1981; Tomka 2008a; Stuppner 2008.*

Zvíkovské nálezy představují klasický příklad obtížné rozpoznatelnosti keramického inventáře. Jednotlivé nálezy z polykulturních lokalit mohou vytvářet jakousi determinační past a nelze vyloučit, že množství artefaktů obdobného charakteru ze sídelních areálů protohistorického období se skrývá v muzejních depozitářích takto přehlédnutých. Analogickým příkladem pozdně laténského sídlištního komplexu využívaného znovu v pozdní době římské či době stěhování národů jsou známá oppida Závist nad Zbraslaví a Stradonice (viz níže), přičemž svoji úlohu při výběru lokality mohla sehrát také strategická poloha Zvíkova nad soutokem Otavy s Vltavou.

Obr. 9: 1) Pliening, hrob 151, 2) Kapolcs, 3) Laa an der Thaya, 4) Vyškov, 5-6) Nový Šaldorf, 7) Tokod (podle: *Codreanu-Windauer 1997*).

4.1 Pozdní doba římská a nástup doby stěhování národů ve stupních C3 a D1 – základní kulturně historický přehled barbarika se zvláštním zřetelem k vývoji struktur osídlení

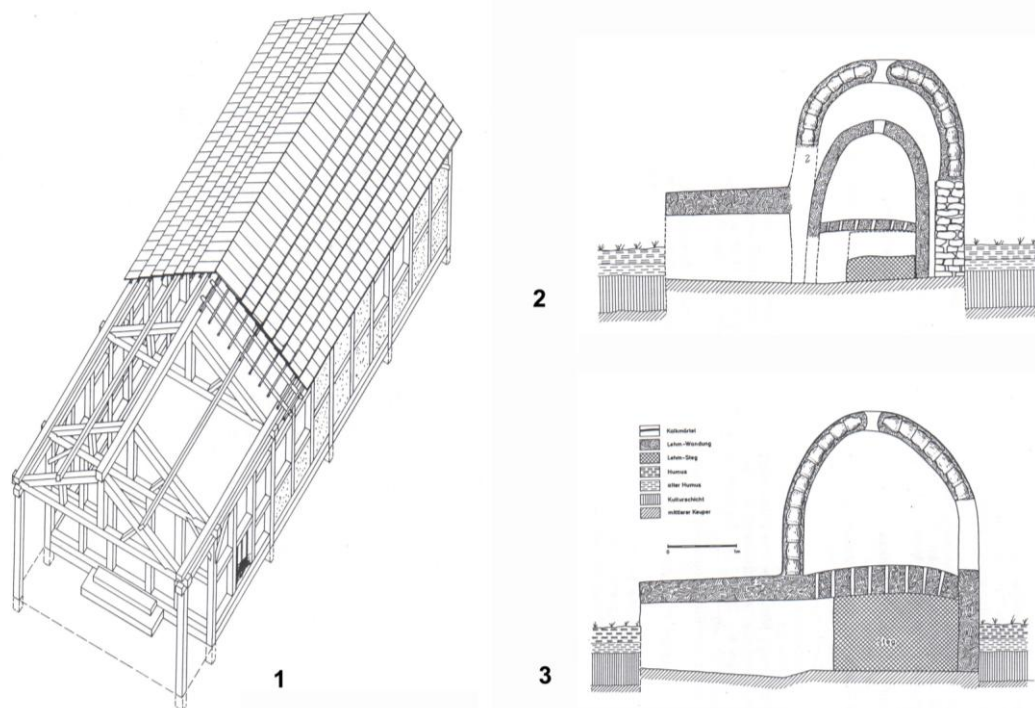
Pro pochopení změn, kterými prošla takřka celá Evropa v průběhu 4.-6. století, je nezbytné pokusit se v barbariku definovat stav, který předcházel hunskému vpádu. Zánikové horizonty sídelních areálů pozdní doby římské, stejně jako šíření určitých charakteristických předmětů směrem z východu na západ, jsou indikátorem hlubokých změn, které zásadním způsobem narušily dosavadní relativní stabilitu vztahů jak v samotném barbariku, tak i k pozdně antickému impériu.

Postup Hunů z východu na západ je poměrně dobře zmapován na základě písemných i archeologických pramenů. Pro první okruh památek má mimořádný význam nález korespondence z pohraniční pevnosti v čínské provincii Xinjiang asi 55 km od Dunhuangu nalezené roku 1907 Aurelem Steinem. Dopisy jsou psány íránský dialektem, sogdijštinou, používaným kolem středoasijského Samarkandu a jsou datovány do období let 313-314. Zde poprvé je objevuje jméno národa, které se posléze stane strašákem až v daleké Evropě *Xwn* – Hunové. Tento text představuje spojnici mezi čínským označením tohoto národa Xiongnu a pojmem Hunové, který byl užíván v Evropě nebo *Hūna* užívaným v Indii. Čínské prameny uvádějí, že tito kočovníci, označovaní jako *Xiongnu*, vyplnili severočínská města Luoyang (roku 311), Ye (roku 307 a 311) a Chang'an (roku 311). Před polovinou 4. století dochází k invazi národa *Xwn* směrem na západ, kde ovládli Sogdianu a čínské prameny nás informují o brzkém promíšení obou populací, kde původní nomádské jádro sice tvořilo minoritu, ovšem ovládala většinovou populaci. V oblasti střední Asie dochází posléze ke štěpení Hunů na různé skupiny a jedna z nich se po roce 370 objevuje severně od Černého moře, aby navždy změnila etnický, jazykový i politický obraz evropského kontinentu (*de la Vaissière 2002*, 19-23). Také archeologické prameny nezůstávají pozadu a je možné stopovat jejich pohyby například na základě rozšíření charakteristických kotlíků a specifických nomádských kulturních elementů z oblasti severozápadní Číny, přes střední Asii až do Evropy (*Tomka 2008c*, 91-99, Abb. 1-8).

4.2.a Niemberská skupina

Skupiny v Polabí od severního Německa po dnešní Čechy a dále ke střednímu Dunaji v mladší a pozdní době římské náleží do labskogermánského kulturního okruhu. Z mladší doby římské známe na území středního Německa skupinu bohatých hrobů Leuna – Haßleben – Gommern relativně chronologicky zapadající do stupně C2, přibližně do období 260 – 300 n. l. Někdy je tato skupina knížecích hrobů definována geograficky širěji a doplněna o příklady z pohřebišť v Zakrzówě či Ostrovanech. Mezistupeň mezi touto skupinou hrobů a časnou fází doby stěhování národů horizontu Untersiebenbrunn byl dlouho pouze vágně definován. Pozdní doba římská se v hmotné náplni labskogermánského okruhu vyznačuje především výskytem spon s knoflíkem na hlavici lučíku a pokročilými sponami štítovými „Schildfibeln mit Fussbügel und Kopfschild“. K dalšímu inventáři pohřebišť patří různé typy oválných železných přezek, parohových nebo kostěných hřebenů s trojúhelníkovým držadlem či podlouhlá pravoúhlá nákončí řemení. Pro absolutní chronologii hmotné náplně labskogermánského inventáře mají mimořádný význam jihoněmecké lokality, kde se vyskytuje v kombinaci s dobře datovatelným provinciálním materiálem (např. Neuburg an der Donau v Bavorsku). Jaroslav Tejral uvádí jako hlavní chronologické opory tohoto kulturního okruhu pro stupeň C3 nálezy z Gerlachsheimu, hrobu 3; Pritzieru, hrobu 40, pomohanského Altendorfu, hrobů 20 a 29 a Kleinlangheimu, hrobu 144 (*Tejral 1992*, 227-229, Abb. 1).

Bezpochyby nejvýznamnějším sídlištěm pozdní doby římské ve středním Německu je výrobní areál v Haarhausenu, Kr. Arnstadt. Archeologickým výzkumem v letech 1979 až 1986 zde bylo zjištěno výrobní centrum specializované na produkci keramiky robené na kruhu, zjevně inspirované provinciálními vzory. Počátek sídliště spadá na základě keramických nálezů (celkem přibližně 30.000 kusů) do období kolem roku 300 n. l. Charakter nemovitých nálezů i technologie keramické produkce otevřela do té doby obtížně uchopitelnou otázku vlivů vyspělého provinciálního prostředí a jeho životního stylu na sousední barbarikum mladší až pozdní doby římské. Byly například rozpoznány hrnčířské pece tří konstrukčních typů zcela odpovídající římským protějškům například v Brigetiu. Dále bylo lokalizováno pracoviště, kde byla zpracovávána surová hlína. Důležitými objevy jsou také objekty sloužící jako dílny a sušárny. Jedním z těchto objektů – hala 1 – o rozloze 60 m² je Z-V směrem orientovaná budova s nosnou cruckovou konstrukcí (stěny sloupkové konstrukce s poli vypletenými pruty a s mazanicí) (obr. 10). Právě v této budově je předpokládáno pracoviště skupiny hrnčířů, včetně sušárny. Dále byly rozpoznány půdorysy domů 2-4, jejichž funkce je rovněž dávána do vztahu s výrobním procesem keramických dílen. Tyto objekty (společně s ne zcela jistými půdorysy 5-7) obklopovaly prázdné prostranství o rozloze 200 m² (Dušek 1992, 11-21).

Obr. 10: Haarhausen 1) Rekonstrukce halové stavby, 2-3) Rekonstrukce keramických pecí s roštovou konstrukcí (podle: Dušek 1992).

Sklonek doby římské je charakterizován transformací haßlebenské skupiny ve skupinu niemberskou, tak jak byla definována v 70. a 80. letech Bertoldem Schmidtem. Dokladem kontinuity mezi pozdní dobou římskou a dobou stěhování národů je například pohřebiště v Merseburgu-Süd. Jako hlavní prvky počáteční fáze skupiny v druhé polovině 4. století byly spatřovány niemberské spony typu A, vyvozované z prototypů v jihovýchodní Evropě, korálky polygonálního tvaru z modrého skla, bochánkovité korálky s očky, korálky osmičkovitého tvaru, trojvrstevné hřebeny s jazykovitou rukojetí. Převládajícím ritem jsou kostrové pohřby, ovšem s mnohými anomáliemi, jako například pohřby ve skřčené poloze, na břicho nebo s vícenásobnými pohřby. Bertold Schmidt předpokládá působení výrazných

jihovýchodních vlivů, které dle jeho názoru měly utvářet tuto časnou fázi niemberské skupiny (*Schmidt 1982*, 160, 211-3).

Poněkud odlišného názoru je Jan Bemmann, který poukazuje na nadregionální rozšíření uvedených typů korálků, v případě hřebenů s jazykovitou rukojetí nevyklučuje lokální produkci a u spon niemberské skupiny upřednostňuje vývoj z místních spínadel. V případě pohřbů ve skrčené poloze poukazuje na obdobné jevy u obyvatelstva v labsko-vezerském trojúhelníku, na Jutském poloostrově a dánských ostrovech. Pohřby na břiše pak představují dle autorova názoru rovněž spíše lokální specifikum bez významnější vazby na jihovýchod Evropy. Jan Bemmann blíže vymezuje oikumenu niemberské skupiny druhé poloviny 4. a první poloviny 5. století do oblasti Pohavolí a řeky Sprévy a do Dolní Lužice, kde se jako hlavní kulturní projevy vyskytují Schmidtem rozpoznané předměty (niemberské spony, hřebenové) a pohřební zvyklosti. Jan Bemmann k tomu přidává ještě distribuci na kruhu robené keramiky s horními partiemi zdobenými horizontálními kanelurami (*Bemmann 2000*, 76-92). Podstatný vývoj niemberské skupiny již ovšem spadá do časné fáze doby stěhování národů.

4.2.b Przeworská kultura pozdní doby římské, skupina dobrodzieńska

Území dominované v mladší a pozdní době římské kulturou przeworskou se vyznačuje poměrně omezeným rejstříkem typů nálezů, pocházejících především z relativně chudých jámových hrobů, vrstevových hrobů nebo sídlišť, které jen s obtížemi dovolují detailnější relativně chronologický rozbor. Obdobně jako v případě labskogermánského okruhu byl dlouho i na území severně od našich hranic stupeň C3 pojímán jako přechod mezi hrobovými nálezy ze Zakrzówa a horizontem Untersiebenbrunn. Do stupně C3 lze patrně zařadit IV. fázi pohřebiště v Opatówě, přičemž je konstatována slabá možnost rozlišení mezi materiálem datovatelným do stupně C2 a C3. Jako určitou možnost chronologického třídění uvažuje Kazimierz Godłowski horizontální stratigrafii velkých pohřebišť v Opatówě a Częstochové. Srovnání v tomto smyslu nabízí nálezové spektrum z pohřebiště v Kostelci na Hané. Mezi nálezy stupně C3 tak bezpochyby náleží například spona s knoflíkem na hlavici lučičku z hrobu 37 na lokalitě Korzeń, kde se podobně jako na dalších žárových nekropolích vyskytly železné přezky s oválným či podlouhlým rámečkem, charakteristickým pro tuto periodu. Do pozdní doby římské rovněž náleží některé formy militárií 3.-4. horizontu podle Kazimierze Godłowského. Hroby se zbraněmi tohoto horizontu představují určité specifikum przeworské kultury, v oblastech jižně od Karpat a českých pohraničních hor jsou v podstatě neznámým projevem. Patří sem například dlouhé fasetované meče typu IX podle Biborského a štítové puklice s nízkým kónickým tělem, širokým okrajem a jednoduchým držadlem datovatelné do průběhu 4. století na základě nálezu z lokality Ozernoje – hrobu 2, kde byl se vyskytl tento typ v kombinaci s mincí Licinia. Příkladem hrobu z pozdního 4. horizontu pohřbů se zbraněmi je nálezový komplex z lokality Ługi (dříve Königsbruch) či lokality Nowa Wieś Legnicka (dříve Neuhaus) s vyšší kupolovitou štítovou puklicí a dlouhým mečem typu XI podle Biborského. Dalším příkladem předmětu poměrně dobře datovatelného do stupně C3 je skleněný pohár typu Kowalk s tělem zdobeným oválnými fasetami, který se vyskytl například v hrobě 39 v Żabienieci. V následujícím stupni D1 se projevuje kontinuita pohřbívání na části pohřebišť pozdní doby římské – např. Opatów. Ovšem vyskytují se nově i lokality se žárovými vrstevovými hroby tzv. dobrodzieňského typu: Dobrodzień, Szczedrzyk, Olstyn. V inventáři tohoto stupně lze rozlišit předměty vycházející z prototypů v černjachovské kultuře, jako je například nezdobený hřeben s jazykovitou rukojetí typu III podle Thomasové ze sídliště v Opatówě a na pohřebišti Żerniki Wielkie nebo přezky s kruhovým ztlustělým rámečkem typu Madyda-Legutko H 25. Mezi militáriemi je pak chronologicky citlivý nález štítové puklice s fasetovaným tělem dobrodzieňského typu. V pozdní době římské je v rámci przeworské kultury pozorována změna sídlištní struktury, kdy se s koncentrací sídlišť a

pohřebišť setkáváme především na jihu území této kultury (Slezsko, Malopolsko), zatímco v oblastech Velkopolska, Kujav a Mazovska pozorujeme naopak úbytek lokalit. Například na Poznaňsku se oproti předchozímu období mladší doby římské setkáváme spíše s ojedinělými hroby jako je například pohřeb ve Vymysłowě či Młodzikowě. Podstatným rysem spojujícím pohřebiště mladší a pozdní doby římské se soudobými lokalitami na Moravě (Kostelec na Hané) je skutečnost, že v podstatě stupněm D1 v období kolem roku 400 jejich využívání končí, což lze uvést do vztahu s obecně známými historickými událostmi tohoto období (Godłowski 1992, 43-49; Tejral 1992, 231-233, Abb. 3; Maćczyńska 1999, 141-144). V případě některých sídelních areálů przeworské kultury je možné sledovat jejich kontinuální vývoj od starší doby římské. Takovým příkladem osídlení je sídlištní a pohřební komplex ve Wólce Domaniowské v Povisli. Zde byl dokumentován časoprostorový vývoj sídlištních struktur a s nimi spojených nekropolí ve fázích A2/A3-C1a/C1b (poloha 6, 9 – sídliště, poloha 6A pohřebiště) až do stupně D1 (poloha 7 – sídliště, pohřebiště), kdy zde kontinuální vývoj jednoznačně končí, přičemž byl konstatován postupný posun od jihozápadu ve starší době římské k severovýchodu na počátku stěhování národů (Oleđzki 2008, 320-322, fig. 16).

Ve stupni D1 se rovněž vyskytuje řada dokladů kontaktů mezi kulturou przeworskou a severem Karpatké kotliny. Příkladem mohou být nálezy štítových puklic z lokalit Herpály a Bélavárhegy/Boinești (Biborski – Kaczanowski 2001, 239-240, Abb. 2). Také na sarmatských pohřebištích v Tiszadobu a Tiszavalku stupně D1 pozorujeme určitý vliv v ukládání takových militárií, jako štítových puklic dobrodzieńského typu, zatímco v pohřebním ritu se projevují vztahy k oblastem soudobé jihovýchodní Evropy (Istvánovits – Kulcsár 1999, 69-76, fig. 6, 10:2). Na vztahy k pozdní przeworské kultuře ukazují i některé prvky na pohřebišti v sedmihradském Bratei, kde jsou hroby uloženy v urnách robených v ruce i na kruhu. Analogie v tzv. dobrodzieńském typu nacházejí například přezky s oválným rámečkem nebo spony s podvázanou nožkou. Rovněž železné rydlo s rozšířeným týlem má analogie v tomto prostředí nebo v hrobě 169 v Kostelci na Hané. Vztahy k dobrodzieńské skupině ukazuje i nález spony s podvázanou trapezovitou nožkou z hrobu 52 v Bratei a chaty 5 ze stejné lokality. Na kontakty s jihopolským nálezovým spektrem poukazuje dále i například kování opasku z hrobu 3 na lokalitě Fintinele „Rît“ či jantarové osmičkovité korálky z téže lokality. Naproti tomu plechová spona s polokruhovou záhlavní destičkou série 1 podle Ambroze z hrobu 13 na témže pohřebišti vykazuje kontakty s černjachovským prostředím (Harhoiu 1990, 180; Harhoiu 1999, 60-64).

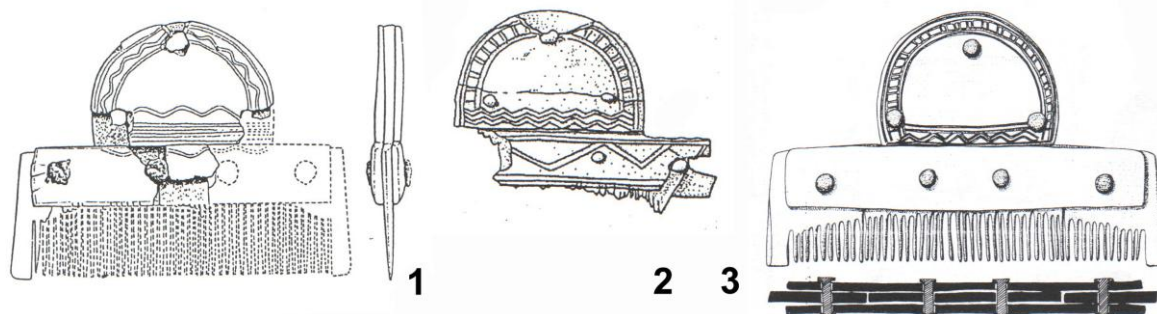
4.2.c (Severo-)Karpatská skupina przeworské kultury a osídlení periferních oblastí Slovenska a jižního Polska

Severokarpatská skupina, jak byla definována Karolem Pietou, zasahuje podstatnou část dnešního severního Slovenska. Na konci minulého století bylo známo kolem 190 sídlišť, ovšem prakticky žádný hrob. Intenzivní osídlení je doloženo především na hradištích doby bronzové a železné. Rovněž jsou doloženy stopy osídlení jeskyň. Mezi sponami se objevují typy s podvázanou nožkou, dále s protaženým pevným zachycovačem. Doloženy jsou hřebeny III. skupiny podle Thomasové, přezky s oválným rámečkem a nákončí s plošnou výzdobou v podobě tremola známé například z nálezů dobrodzieńské skupiny. Vyskytují se dále východní vlivy, ale i provinciální importy (zlomky amfor a lamp, skleněné hrací žetony, mušle *Murex trunculus*). V keramické produkci vynikají především zásobnicové tvary, především s okružím (něm. „Krausengefäße“) nebo fragment džbánu s uchem v podobě píci trubice. Konec osídlení spadá do období kolem roku 400 a teritorium severního Slovenska zůstává neosídleno až do raného středověku (Pieta 1999, 181-182, Abb. 10-11).

Na východní Slovensko v mladší době římské zasahuje przeworská kultura, již jsou připisovány bohaté hroby z Ostrovan a Cejkova. Doložena jsou rovněž sídliště včetně

výrobních areálů (Beregurány, Blažice, Ostrovany) s produkcí na kruhu robené keramiky zdobené plastickými aplikacemi, vlešťovaným mřížováním a klikatkami, která ovšem představuje v porovnání s nádobami lepenými v ruce pouze omezený podíl. Z nedávných nálezů je možné zmínit sídliště Nižná Myšľa s půdorysy nadzemních staveb s kúlovými jámami v nárožích a po obvodu a polozemnic mimo jiné s obvyklou konstrukcí „svěbské“ tradice (Pieta 1999, 185, Abb. 12-13).

Na středním Slovensku navazuje na oikumenu severokarpatského okruhu skupina lokalit na přechodu k území Kvádů v jihozápadní části země. Sídliště jsou opět soustředěna především ve výšinných polohách, často na lokalitách předchozího osídlení púchovské kultury. Doloženy jsou stopy zpracování kovů, kovářství a slévárství. Známé jsou ovšem i zánikové horizonty některých sídlišť v podobě stop po požáru s četnými doklady trojhrbitých šipek. Z počátku 5. století pochází řada stříbrných pokladů, kde jsou mimo jiné doloženy honosné stříbrné spony. Jedná se o široký horizont depotů Kačín/Valea Strimba a doložené jsou například nálezy z Banské Bystrice-Sásové, Banské Bystrice-Selců a Kšíné (Pieta 1999, 178-182, Abb. 7-8). Se závěrečnou fází stupně D1 by mohl souviset výskyt velmi podobné varianty hřebenu III. skupiny podle Thomasové v Prešově (Pieta 1999, Abb. 11:36), v Singidunu v dnešním Srbsku (Ivanišević 1999, 99, fig. 2:1) a jámě č. 1 v Unterlanzendorf v Dolním Rakousku (Stadler 1981, Abb. 6:1) (obr. 11), která zjevně souvisí s prakticky shodně tvarovaným a zdobeným exemplářem z pohřebiště černjachovské kultury v Mihălășeni, jud. Botoșani na severovýchodě Rumunska (Șovan 1999, 14, fig. 3:6).

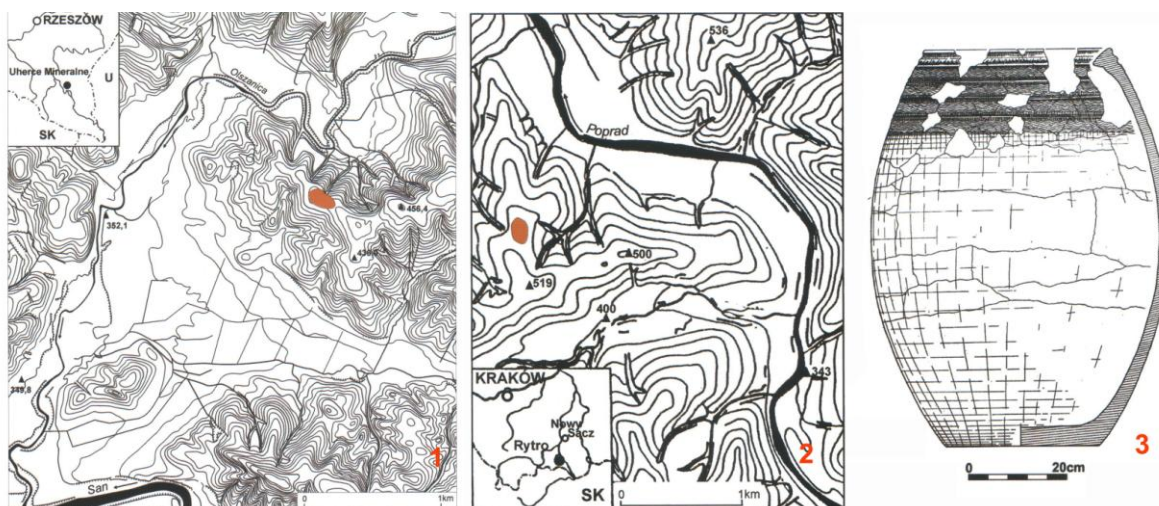

Obr. 11: 1) Singidunum, 2) Prešov, 3) Unterlanzendorf, objekt 1 (podle: Pieta 1999, Ivanišević 1999, Stadler 1981).

Poměrně nedávno bylo definováno osídlení pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů rovněž na jihu Polska v hornaté oblasti západních Karpat, především v povodí horních toků řek Poprad, Dunajec, Moszczenica, Olszanica, Kalniczka, Hoczewka a San.

Osídlení je zjišťováno především v úzkých říčních údolích, kde jsou jeho stopy pozorovány především na vrcholcích výšinných poloh často tvaru vodní kapky. V širších údolích byla sídliště situována na horních terasách říčních toků. Na základě nálezů mlecích kamenů a paleobotanického rozboru bylo možné zjistit, že ekonomickým základem bylo stále zemědělství, konkrétně obilnářství, doplňovaného dalšími zdroji, jako je lov a sběr.

Podle dosavadních pozorování je struktura jednotlivých areálů tvořena vždy jen jednou usedlostí. Na základě cílené terénní prospekce z posledních let byla nalezena sídliště na lokalitách Piwniczna, woj. Nowy Sącz, Rytro, woj. Nowy Sącz, Moszczenica Wyzna, woj. Nowy Sącz, Barcice, woj. Nowy Sącz, Nowy Sącz-Biegonice, woj. Nowy Sącz, Skrudzina, woj. Nowy Sącz, Jazowsko, woj. Nowy Sącz, Sieniawa, woj. Krosno, Iwonicz, woj. Krosno, Uherce Mineralne, woj. Lesko, Łukowe, woj. Sanok, Lesko, woj. Lesko, Zahoczewie, woj. Lesko (Madyda-Legutko – Tunia 2008, 244-245, fig. 5-26) (obr. 12).

Obr. 12: 1) Uherce Mineralne, 2-3) Rytró (podle: Madyda-Legutko – Tunia 2008).

Z hmotného inventáře některých sídlišť zasluží pozornost především keramika. Z Leska, Moszczence Wyżny a dalších lokalit pochází fragmenty a torza zásobnic s okružím (něm. „Krausengefäße“) zdobených vlnicemi ve svazcích i jednotlivě, z některých lokalit je uváděna keramika robená na kruhu s analogiemi v černjachovské kultuře a Karpatské kotlině. To se týká džbánů s válcovitým hrdlem a trubicovitým uchem, které bývají odvozovány z nomádského prostředí, na což ukazuje analogie z Vídně-Leopoldau. Podobného charakteru jsou i nálezy dvouuchých nádob rovněž s nejbližšími analogiemi v černjachovském prostředí a vědérková nádoba s obdobami rovněž v černjachovské kultuře a dobrodzieńském typu przeworské kultury. Zajímavé jsou rovněž nálezy skleněných fragmentů z nádob typu E 226 nebo E 228, a E 199-200 z Leska (Madyda-Legutko – Tunia 2008, 231-236).

Uvedené lokality jsou datovány na sklonek 4. a do prvních dekád 5. století, přičemž se počítá s jejich násilným zánikem, jak o tom svědčí stopy požáru zjištěných v Rytru, Lesku a Równé. Autoři předpokládají, že zjištěná sídelní struktura je pouze částí původního osídlení, které překračuje polsko-slovenské hranice a v oblasti Liptova a Popradu je známé na základě zpracování Karola Piety jako severokarpatská skupina zanikající v horizontu Untersiebenbrunn. Zánik osídlení podle jejich názoru spadá do období Attilova horizontu před polovinou 5. století (Madyda-Legutko – Tunia 2008, 227-231, 245-246).

4.2.d Pozdní kultura Černjachov – Sîntana de Mureş

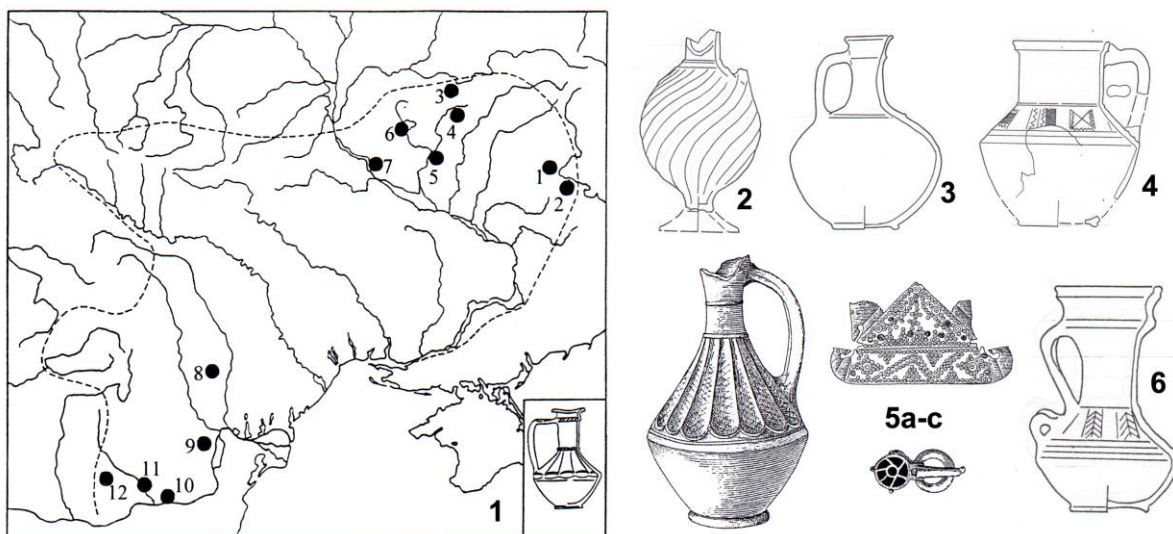
Komplex Černjachov – Sîntana de Mureş představuje nejvýznamnější kulturní uskupení v oblasti jihovýchodní a východní Evropy mladší a pozdní doby římské, přičemž k jeho genezi přispívá synkreze řady lokálních (zpravidla íránské tradice) i vnějších složek wielbarské kultury, obvykle připisovaných východním Germánům (např. A. Kokowski označuje tento komplex společně s wielbarskou kulturou za „kultury gótského okruhu“). Význam památek černjachovského okruhu je spatřován především v kontextu šíření její kovové industrie na počátku doby stěhování národů na rozlehlém teritoriu počínaje Uralem na východě, Galii a Španělskem na západě, Norskem na severu a Řeckem na jihu (Kazanski – Legoux 1988, 8).

V posledních zhruba dvou desetiletích se závěrečnou fází kultury Černjachov – Sîntana de Mureş zabývá řada badatelů, často však s vzájemně odlišnými názory, ať už se týkají chronologie nebo historických událostí, o nichž hmotná kultura nepřímo referuje. V tomto kontextu má mimořádný význam vývoj a zánikový horizont osídlení a sídlištních struktur kultur pozdní doby římské jihovýchodní Evropy s ohledem na změny sídlištní struktury ve

střední Evropě, Českou kotlinu nevyjímaje, a dále na západ až na hranice barbarika a římského impéria na Rýnu. Současně dochází k šíření předmětů černjachovského okruhu i v provinciích v souvislosti s migrační vlnou východních barbarů na konci 4. a na počátku 5. století.

V rámci členění černjachovské kultury pozdní doby římské stupně C3 se dle Jaroslava Tejrala ukazuje možnost citlivější chronologie staršího a mladšího horizontu. Do starší fáze náleží různé spony s podvázanou nožkou, dále s pevným zachycovačem a pravoúhlou či trapezovitou nožkou, lokální varianta spon s knoflíkem na hlavici lučíku a starší varianty plechových spon z bronzu a stříbra. Přezky tohoto období se vyznačují oválným nebo kruhovým často již ztluštělým rámečkem, které lze datovat na základě mincí již do první poloviny 4. století. Podobně jako v przeworské kultuře i zde se vyskytují skleněné poháry se stěnami zdobenými oválnými fasetami typu Kowalk. Do druhé třetiny 4. století spadá rovněž provinciální import v podobě starších variant spon s cibulkovými knoflíky či amfor typu F podle D. B. Šelova. Mladší fáze stupně C3 (dříve označovaná jako závěrečná) se vyznačuje výskytem komplexních sídelních a hrobových struktur lesostepního pásu Ukrajiny a Sedmihradská. Z nálezového spektra převažují spony s podvázanou nožkou či pevným zachycovačem, pokročilé typy bronzových a stříbrných plechových spon, u přezek se projevuje zvětšování forem, objevují se charakteristické hřebeny III. skupiny podle Thomasové. Mincemi datované komplexy spadají do 50. a 60. let 4. století, ovšem v mnoha případech byly ražby využity jakožto závěsky, takže představují datum *post quem*. Důležitý je poklad z Valea Strimba obsahující tři neopotřebené zlaté ražby císaře Gratiana (367-387) ukazující jeho deponování v této časné fázi nastupujícího období stěhování národů. Také výpovědní hodnota skleněných nádob (např. kónických nezdobených pohárů, pohárů s výzdobným motivem včelí plástve, pohárů typu Ranževoje) rovněž ukazují na závěrečnou sídelní fázi končící v období ještě před rokem 400. V následujícím „postčernjachovském horizontu“ shledává Jaroslav Tejral šíření těchto kulturních prvků příznačných původně pro jihovýchodní Evropu pozdní doby římské směrem na západ. Tento jev se týká velkých plechových spon, přezek se ztluštělým rámečkem, hřebenů III. skupiny podle Thomasové s jazykovitou nebo polokruhovou rukojetí, velkých železných spon s podvázanou nebo pevnou nožkou jednodílné či dvojdílné konstrukce a patrně též štítových puklic dobrodzieńského typu. Patrně sarmatský vliv ze severního Přičernomoří stojí za šířením přezek obuvi. Ve střední Evropě se nově vyskytují skupiny hrobů i osamělé hroby, které vykazují určité podobnosti s pozdně černjachovským prostředím (Tejral 1992, 233-238, Abb. 5-7). Mimořádně zajímavý je výskyt džbánů zdobených kanelováním, které se v prostředí kultury černjachovské vyskytují především na východě Ukrajiny. V tomto regionu je poměrně vzácný materiál z lokalit stupně D1 a podle všeho dochází k přesunu podstatné části obyvatelstva k jihozápadu. Ovšem z předchozího období pozdní doby římské jsou zde doloženy četné katakombní hroby, hroby s nikami či šachtové hroby (Kantemirovka, Sumy-Sad), které navzdory vykradení poukazují na původně vysoký sociální status pohřbených (komponenty opasků, zlatý kruh, stříbrné plátování dřevěné skříňky, apod., umělé deformace lebek). O migraci tohoto obyvatelstva svědčí například výskyt uvedeného typu džbánů nově v oblasti rumunské Muntenie. Boris Magomedov spojuje výskyt tohoto typu keramiky se skupinou Alatheia a Saphrax, kteří roku 376 překračují Dunaj. Zajímavý je v tomto kontextu hrob válečníka z Lébény v Maďarsku, jenž je vybaven stejným typem džbánu a dále hřebenem s protomy koňských hlaviček a přezkami v polychromním stylu. Tento hrob patrně ukazuje směr, kam se ubírala skupina vedená Alatheem a Saphraxem po roce 382 (Magomedov 2003, 85-86, Abb. 6) (obr. 13). V rámci keramické náplně tohoto kulturního okruhu se ovšem někdy setkáváme se tvary, jejichž výskyt by v období sklonku doby římské a počátku doby stěhování národů nepřekvapil ani ve střední Evropě. Příkladem mohou být tvary z nekropole Mihălășeni, kde se setkáváme například s miskami s oválně fasetovanou výdutí,

hrnci s esovitou profilací nebo pohárky šikmo kanelovanou výdutí (Šovan 2005, pl. 245:10, 249:5, 311:90, 315:139).

Obr. 13: 1) Rozšíření džbánů s fasetovanou výdutí, 2-3) příklady džbánů točených na kruhu černjachovské proveniencie, 5) Část inventáře hrobu z Lébény (podle: Magomedov 2001; Magomedov 2003; Tejral 1997).

Také dle názoru Radu Harhoiu jsou hroby se zbraněmi v Draganești-Olt, Nikolině a Pietroase odrazem posunu skupin černjachovské kultury v závěru kultury Sîntana de Mureș. Tyto projevy dává do souvislosti s hunským vpádem a postupem pestré směsice severopontských skupin směrem na území východořímské v období válek za císaře Valense. Nejpozději na konci 4. století dochází k zániku pohřebišť a sídlišť pozdní fáze kultury Černjachov – Sîntana de Mureș a současně k výskytu kulturních prvků této kultury v severním Maďarsku, Slovensku a Rakousku (Harhoiu 1990, 169; Harhoiu 1999, 61). Také Igor Gavritukin předpokládá na základě památek typu Sagvár v Panonii přesun východních elementů směrem na západ (Gavritukin 2000, 265).

Zároveň s těmito procesy se stále ve stupni D1 objevují severně od Dunaje prvky spjaté již s nomádkým prostředím, jak dosvědčuje například ženský hrob v Buhăieni vybavený diadémem východního původu, a v polychromním stylu vykládaná ozdoba řemení z lokality Măriștea, pocházející pravděpodobně z hrobu. Velmi významný je hrob z Consești bohatě vybavený stříbrnými nádobami východořímské proveniencie 4. století, vysoký sociální status zesnulého jedince pak podtrhuje nákladná přilba. Jeho vztah k nomádkému prostředí ilustruje zlatá uzda zdobená almandiny, zlatými plechy obložené sedlo a nákladný meč, z něž zůstalo zachováno kování pochvy zdobené ve stylu cloisonné (obr. 14). Podobně je datován poklad z Botoșani v severním Moldavsku datovaný solidy Arkadia (398-408) (Harhoiu 1999, 62).

Obr. 14: Hrob z Conesești – příklady nálezů (podle: Harhoiu 1998).

Nověji se chronologickými otázkami zabývají také Mark Ščukin a Oleg Šarov poukazující především na časnější datování památek závěrečné etapy vývoje černjachovské kultury označované podle E. Goročovského jako fáze Žurovka, spadající do stupně D1 (zde 375/380-420/430). Dle názoru I. Bajana a O. Gei reprezentují závěrečnou (šestou) fázi nekropole Gavrilovka, Žurovka a Kosanovo, odpovídající stupni D1 podle Godłowského – tedy letům 350-400 n. l. Podobně pak pohřebiště Dančeny spadá dle názoru Olega Šarova do periody C3-D1, tedy 350-380 n. l. Významné poznatky v tomto duchu přináší dále nekropole Gospidalnaja na poloostrově Kerč spadající i na základě numizmatických opor na sklonek 4. a počátek 5. století, přičemž ovšem doprovodný materiál, jako například spony typu Smolín by bylo možné v relativní chronologii střední Evropy datovat do stupně D2b, respektive D2/D3. Také některé typy přezek představují již charakteristické opory první poloviny 5. století středoevropské chronologie. Autoři navrhuji možnost vysvětlení pro tento chronologický posun v datování tohoto bohatého inventáře barbarské nobility imitováním bohatství dvorské kultury v Konstantinopoli umožňujícím poněkud širší datační rámec, mimochodem způsobený i užíváním těchto předmětů v živé kultuře po určitou dobu. Závěrečná fáze kultury černjachovské, odpovídající „post-černjachovskému“ horizontu Jaroslava Tejrala a fázi D1/Villafontana Völckera Bierbrauera spadá na sklonek 4. století a dotýká se počátku století 5. Oleg Šarov a Mark Ščukin v tomto smyslu upozorňují na historické události spojené s tažením gótského krále Radagaise v letech 404-405 (*Schukin – Charov 1999, 329-337*).

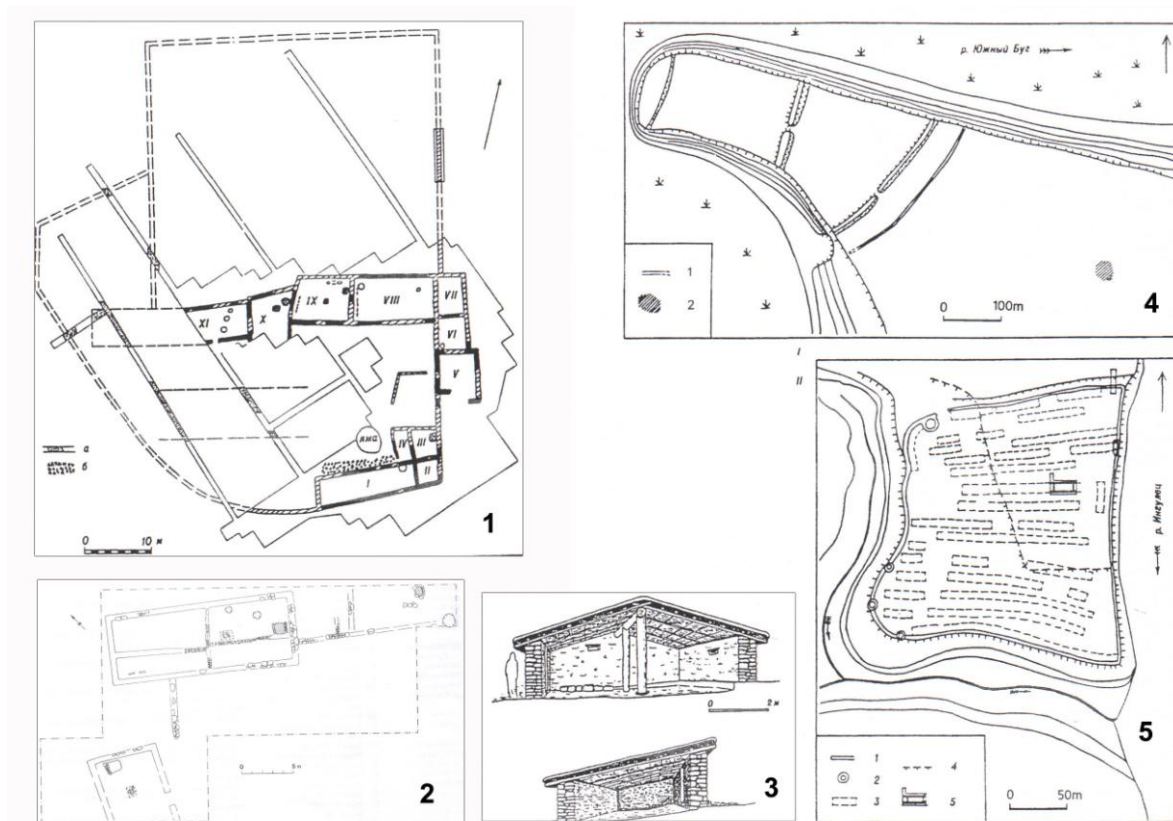
S post-černjachovským horizontem Jaroslava Tejrala a stupněm D1-Villafontana Völckera Bierbrauera souvisí difuze řady inovací, které vycházejí z černjachovských tvarových prototypů. U některých těchto předmětů, jako například v případě plechových spon typu Villafontana a Smolín nebo přezek zdobených polychromním stylem cloisonné – např. typy Schulze-Dörriamm C1-C6; typ Fürst – jsou patrné technologické prvky vycházející z provinciálních dílen východní části říše (srov. např. *Schulze-Dörriamm 2009, 84-101; Fehr 2002-03, 211-213; Kleemann 2008, 69-70*).

Destrukce sídelní struktury kultury Černjachov – Sîntana de Mureș je zřejmá i z kartografického přehledu vypracovaného Andrzejem Kokowským, který ukazuje rapidní pokles nalezišť stupně D1 oproti předchozí etapě C3/D1, což je vysvětlováno v kontextu historických událostí (*Kokowski 1999, 193-194, Abb. 8-9*).

Konečné vyznění kultury černjachovské v některých částech jejího domovského areálu zůstává ovšem otázkou.

S určitou kritikou Ščukinova přístupu přichází Radu Harhoiu vytýkající například nedůkladnost výběru položek pro seriaci nebo nepochopitelné přiřazení známého nálezu pokladu či hrobu z Kačina k závěrečné fázi černjachovské kultury.

Pro chronologii závěrečné fáze jsou důležité (jak rozpoznal např. Jaroslav Tejral) rozličné typy skleněných nádob. Ovšem rozbor materiálu hunského období (tj. počínaje rokem 375 n. l.) východního Přikarpatí prokázal kontinuitu užívání variant a typů skleněných nádob známých z období před rokem 375 n. l. První skupinu těchto skel reprezentují kónické pohárky z průzračného skla, někdy označované jako lampy podle analogického tvaru z provinciálního prostředí. Jejich datování spadá do 4. až počátku (respektive první poloviny) 5. století. Mezi badateli ovšem nepanuje jednoznačná shoda ohledně přesné absolutní datace, zdá se ovšem, že jejich hlavní výskyt spadá do periody C3 (330-370 n. l.) a vyznění souvisí s výskytem provinciálních spon s cibulkovými knoflíky Kellerova typu 4 a 5, tedy do třetí čtvrtiny 4. století (např. pohřebiště Šarvarskoje). Nicméně dle názoru E. L. Goročovského přesahují na základě jeho chronologického systému do fáze odpovídající středoevropskému stupni D1 Jaroslava Tejrala, zde datovaného 370/380-420/430 n. l. Igor O. Gavritukin se ovšem na základě upřesněné Pröttelovy typologie provinciálních spon s cibulkovými knoflíky a dále přezek se ztluštělým rámečkem nebo plechových spon typických pro pozdní fázi černjachovské kultury kloní spíše k časnějšímu datu. V sousedních oblastech severního Kavkazu (Lermontovskaja Skala) nebo středního Podunají (Untersiebenbrunn) dochází ovšem k chronologickému posunu jejich výskytu do první poloviny 5. století. Ve výjimečných případech – např. pohřebiště Marfovka nebo Giljač – je pozorován výskyt derivátů tohoto skla ještě ve stupních D2, D2-D3. V případě pohárů zdobených motivem včelích pláství – označovaných někdy jako typ Cherom – se Igor O. Gavritukin shoduje s Jaroslavem Tejralem a E. L. Goročovským (oproti názoru Michela Kazanského a Eldrid Straume) na časnějším datování komplexů s tímto tvarem již do stupně C3 (330-370 n. l.). Příklad z pohřebiště Gorševcy ovšem již také ukazuje na základě doprovodného materiálu na datování do hunského období, horizontu Untersiebenbrunn. Do poslední třetiny 4. či na počátek 5. století – hunského období – datuje I. Gavritukin i skleněný pohárek na nožce s oválnými nálepy z lokality Izvoare, hrobu 8, který ovšem nachází pro naše prostředí zajímavou obdobu v hrobě 422 v Kostelci na Hané. O určité kontinuitě památek černjachovské kultury až do časné fáze doby stěhování národů ve východním Přikarpatí svědčí například hrobový komplex 123 z pohřebiště v Mihălășeni datovaný ražbou z roku 437 upravenou jakožto závěsek (*Gavritukin 2000*, 261-281, ris. 1-5).

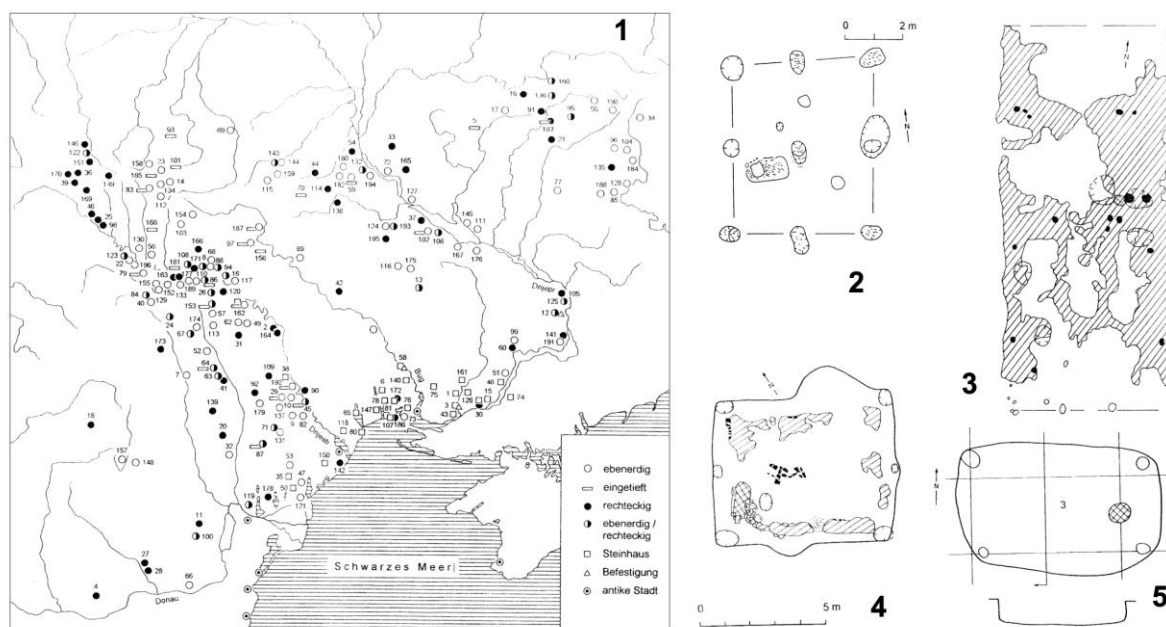
Obr. 15: 1: Kamenka-Ančekrak, 2: Gorodok, 3: Kamenka-Ančekrak – rekonstrukce objektu VIII a I, 4: Gorodok, 5: Alexandrovka (podle: Magomedov 1999; Magomedov 2001).

Boris Magomedov vypočítává, že na území dnešní Ukrajiny je známo přibližně 2700 nalezišť černjachovské kultury, přičemž asi 90% z nich tvoří sídliště. Sídlíšní oikumenu této kultury vytváří především zóna lesostepí a stepí severního Černomoří. Převážnou část sídlíšní struktury tvoří plochá sídliště často s doklady hrncířství, metalurgii železa či zpracováním parohu. Doloženy jsou rovněž vzácnější příklady výroby kamených žernovů a získávání soli. Mimořádné postavení ovšem patrně náleželo výšinným opevněným hradištím s centrální funkcí jako je Bašmačka na Dněpru (rozměr 40 x 50 m), Alexandrovka na Ingulci (190 x 190 m) a Gorodok při jižním Bugu (500 x 150 m). Hradiště Bašmačka bylo situováno přibližně 3 km od Dněpru a nacházelo se v blízkosti rozsáhlého sídliště považovaného za „kmenové centrum“. Další dvě hradiště byla situována poblíž strategických bodů na jihovýchodním okraji černjachovského osídlení, z nichž bylo možné kontrolovat důležité obchodní trasy spojující Dněpr s Dunajem a říční cestu na Bugu. Hradiště Bašmačka bylo v první fázi opevněno dřevohlinitou hradbou, která zanikla požárem. V druhé fázi již byla hradba zpevněna žulovou plentou. Podobně byla vybavena kamennou zdí s eskarpou i Alexandrovka, kde bylo opevnění doplněno vnějšími kruhovými věžemi o průměru 5 a 11 m. Hradiště Gorodok nebylo v době publikace ještě důkladně prozkoumáno, ale i tak jsou odsud známé doklady kamenné hradby a vnitřní zástavby (Magomedov 1999, 69, 73-74) (obr. 15).

Plochá sídliště na základě prostorového pozorování vytvářejí skupiny po desíti a více jednotkách, které jsou vzájemně často v rozličných chronologických poměrech. Zpravidla jsou situovány na svazích o šířce 100 – 200 m a délce až 2 km. Velká sídliště, obdobně jako skupiny sídlišť, mohou sestávat z chronologicky vzájemně se lišících částí. Vzdálenost mezi jednotlivými zemědělskými usedlostmi činila přibližně asi 10 m. Vnitřní uspořádání dvorců bylo patrně rozličné. Vedle polozemnic se často vyskytují zásobní jámy na obilí, jako např. v Chlopkovu. Někdy jsou doloženy také dvorce sestávající z obytné a hospodářské zástavby.

Na severočernomořském pobřeží jsou doloženy také půdorysy kamenných budov. V Kiselově je dále doloženo ohraničení velké plochy pro hospodářská zvířata kamennými zídkami. Příklad z Kamenky-Ančekraku dokládá strukturu sestávající z několika budov, hospodářského dvora a oddělené plochy pro dobytek. Sídlištní objekty lze podle konstrukce rozdělit na polozemnice, nadzemní stavby s dřevo-hlinitou konstrukcí stěn a kamenné stavby. Z asi 80 lokalit jsou doloženy přibližně tři stovky polozemnic zahloubených do 0,4 až 1 m, výjimečně pak až do 2 m. Stěny polozemnic byly zpravidla vypletené a omazané, vzácnější jsou doklady srubové konstrukce. Mezi polozemnicemi jsou doloženy především typy se čtyřmi nárožními kůly někdy doplněnými nosníky krovu v polovici kratších stran. Rozloha polozemnic byla vypočítána na 8-17 m², u zemnic pak 17-29 m². Nadzemní stavby byly dokumentovány přibližně v počtu dvou set objektů pocházejících ze 119 lokalit. Při výzkumu se ovšem sídlištní archeologie v prostředí s černozemí jako podkladem potýká s obtížnou rozeznatelností půdorysů a především struktury nosné konstrukce střechy. V přibližně ve dvou desítkách případů byly doloženy dlouhé domy odpovídající svým uspořádáním klasickému domu s chlévem a jejich rozloha se pohybuje od 60 do 160 m². Doloženy jsou dvojlodní i trojlodní konstrukce. Konstrukce stěn nadzemních objektů byla tvořena jak proutěným výpletem s mazanicí, tak strukturou sloupů připomínající palisádu (např. Budești). Zcela mimořádné jsou doklady nomádských jurt například na sídlištích Drakulja a Burgunka. Na černomořském pobřeží je doloženo přibližně 30 sídlišť se zhruba 50 kamennými stavbami. Ty jsou doloženy dále na hradišti v Bašmače, ale také na sídlištích Komarov, Sobari a Cimeșeni na středním Dněstru, kde všude představují asi římský vliv. Kamenné stavby jsou jedno- či víceprostorové, kombinující v druhém případě obytnou a hospodářskou funkci (*Magomedov 1999, 70-73, Abb. 1-5*) (*obr. 16*).

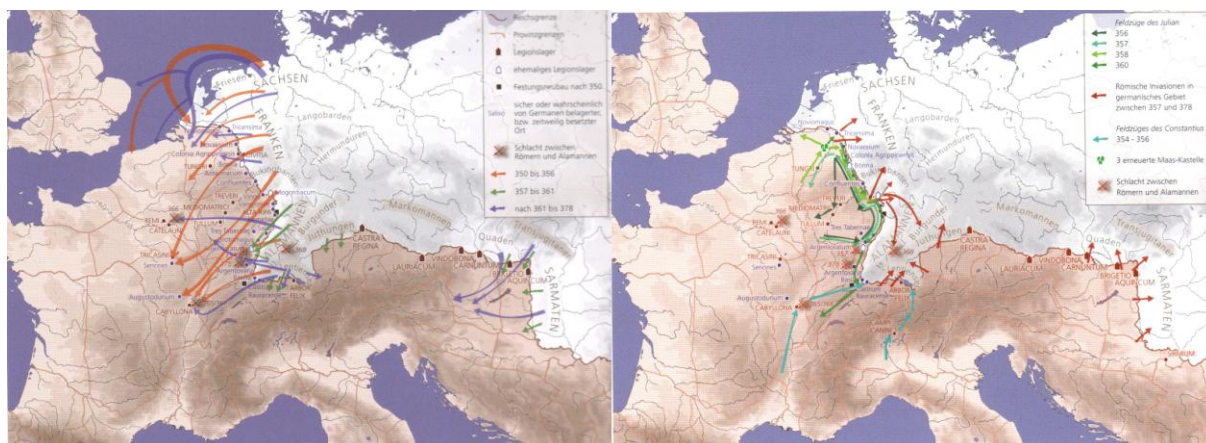
Zajímavé jsou také doklady některých výrobních zařízení jako v případě roštové hrnčířské pece s vyhřívacím kanálem, sloužící k výpalu na kruhu robené keramiky z lokality Vojtenki 1 na východní Ukrajině s analogiemi na dalších sídlištích lesostepní zóny Dněpru a Donce spadající do průběhu 4. století (*Schultze – Ljubičev 2007, 187-202*).

Tab. 53: 1) Rozšíření sídlišť černajchovské kultury, 2-3) Nadzemní půdorysy z lokalit Grebinky a Lešky, 4-5) Polozemnice z lokalit Sokol a Demjanov (podle: *Magomedov 1999*).

4.2.e Vývoj v Pomohani, Alamanii a na rýnské hranici

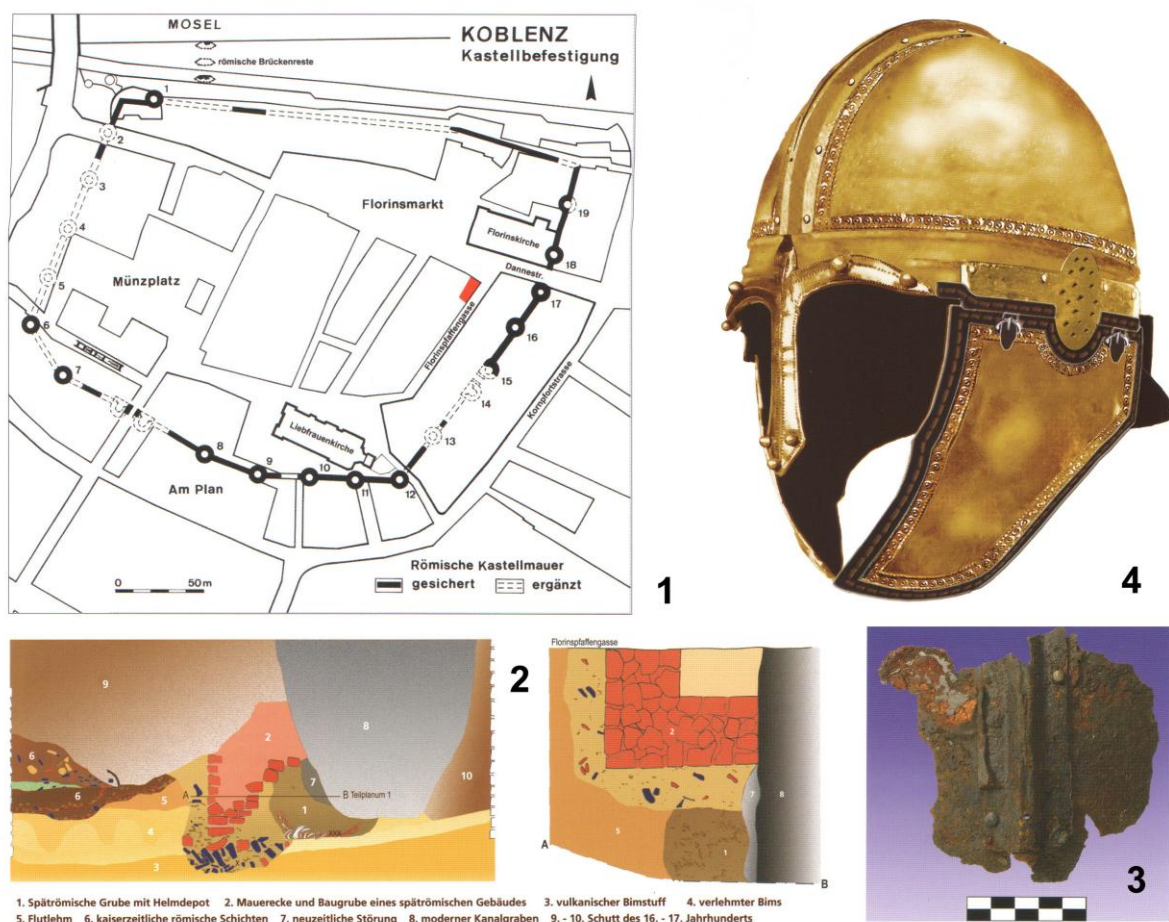
Změny sídelní struktury na rýnské hranici je možné z části doložit též písemnými prameny. Politické poměry v západní části říše byly významným způsobem ovlivněny násilnou uzurpační vládou v lednu roku 350 n. l., kdy byl Flavius Magnus Magnentius, syn otce z Británie a franské matky) prohlášen císařem. Již v březnu téhož roku zasahovala jeho moc až do Sirmia. V nastalém boji o moc přeskupuje Magnentius jednotky na horním Rýnu a Dunaji a vydává se do Illyrica, kde dochází k bitvě u Mursy mezi ním a císařem Konstantiem II. Magnentius je poražen. Záhy nato přenesl Konstantius II. tíhu vojenských operací na západ, kde porazil Magnentiovo vojsko roku 353 u *Mons Seleucus*, díp. Hautes-Alpes, ve Francii. Téhož roku končí Magnentius svůj život vlastní rukou v *Lugdunu*/Lyonu. Zmatků využili pro svůj vpád na římskou půdu Alamani na přelomu let 351-352. V následujících letech 353-355 směřovaly germánské vpády především do oblasti ústí řeky Mosely, do středního a dolního Porýní. Komplikovaná vnitropolitická situace římských provincií se vystupňovala roku 355 obsazením Kolína nad Rýnem (hlavního města provincie *Germania II.*) Germány. V době nástupu císaře Juliána na trůn údajně Germáni drželi v Porýní území od pramenů po ústí v šířce 300 stadií (cca 56 km), přičemž provinciální obyvatelstvo, které stále vzdorovalo barbarskému vpádu, se koncentrovalo především ve velkých opevněných městech. Písemné prameny informují o zrušení 40-45 měst, přičemž na rýnské hranici se nacházela významná centra jako *Agrippina*/Kolín nad Rýnem, *Rigomagus*/Remagen, *Argentoratum*/Štrasburk, *Mogontiacum*/Mohuč. Tato centra se podařilo získat zpět do roku 357, kdy byl ve Štrasburku zajat alamanský král Chnodomar. V následující protiofenzivě pronikají Římané na alamanské území, kde část armády přezimuje v opuštěném kastelu *Munimentum Traiani* na hornogermánském-raetském limitu, a dále na území franských Chamavů. Následovali dva Julianovy preventivní zásahy jak proti Frankům (360), tak proti Alamanům (361). K uklidnění celkové situace dochází až za vlády Valentiniána I. (364-375 n. l.), poté co byl odražen alamanský vpád na levobřeží Rýna a po preventivním tažení na barbarskou půdu v roce 367. Za Valentiniánovy vlády následoval v Porýní zásadní program obnovy zničené provincie reorganizací armády a obrany hranice, opravováním a budováním nových opěrných bodů (*Hoepfer – Steuer 1999, 186-188; Miks 2008, 47-51*) (*obr. 17*).

Obr. 17: Válečná střetnutí na rýnské a dunajské hranici (podle: Miks 2008).

S historickými událostmi z období barbarských vpádů v polovině 4. století souvisí zřejmě ojedinělý nález depotu zlomků militárií v odpadní jámě v *Confluentes*/Koblenci, tedy městu situovaném na strategickém místě při ústí řeky Mosely do Rýna, které je v pramenech předvalentiniánovského období označováno jako *locus*. Obvod města obepínal prstenec

hradeb, jimž dominoval systém kruhových věží. Odpadní jáma s militáriemi byla nalezena poblíž východní brány. Na základě detailního rozboru jednotlivých železných fragmentů se podařilo určit, že se jedná o součásti asi dvanácti pozdně antických honosných helmic převážně typu *Deurne-Bergasovo*, varianty 1 i 2, a dále asi jen dva kusy lehčího typu *Dunapentele/Intercisa*. Stav zachování jednotlivých fragmentů helmic, kdy došlo ještě před jejich deponováním k jejich kompletnímu demontování a především k odstranění nejcennějších materiálů, jako byly pozlacené stříbrné plechy pokrývající jejich povrch. Další součástí depotu byly fragmenty štítových puklic, původně patrně rovněž pokrytých plechem z drahého kovu (o čemž svědčí stříbrný nýt na špici jedné z nich), dále železná jehla, bronzové kování, fragment bronzového cedníku, kování koňského postroje a zlomky keramiky mohučské proveniencí z poloviny 4. století. Christian Miks interpretuje nálezový soubor jako depot fragmentů původně honosných militárií, který snad souvisí s jedním z barbarských vpádů a nejspíše masakrem skupiny důstojníků, jimž tyto odznaky statusu náležely. Po dekomponování byly dle názoru autora fragmenty shromážděny a uskladněny snad pro budoucí vyzvednutí, k němuž už zjevně nedošlo (Miks 2008, 15-35, Abb. 32-84) (obr. 18).

Obr. 18: Koblenz 1) Plán opevnění, 2) Nález depozitu fragmentů militárií, 3) Fragment přilby, 4) Rekonstrukce původního vzhledu přilby (podle: Miks 2008).

Toto „barbarizující“ nakládání s válečnou kořistí však něco vypovídá o vztahu k získaným prestižním předmětům spojených s římskou vojenskou hierarchií. Nedošlo v pravém slova smyslu k nabytí protivníkovy válečného materiálu, který by bylo možno dále využít například napodobováním v prostředí barbarských předáků, nýbrž k prostému zničení,

kdy byly z předmětů odstraněny pouze nejcennější části z drahých kovů. Dále je zajímavé, že zde byly deponovány pouze některé ochranné prvky, zatímco součásti pancířů a útočné zbraně v tomto depotu zlomků chybí.

Podobný vztah ilustruje i nakládání se souborem římských militárií (především mečů a s nimi spojených součástí opaskových garnitur) objevených v mokřadu Illerup-Ådal v severní části Jutského poloostrova, zde ovšem obětovaných (*Ilkjaer 2007*).

V širší oblasti římského Porýní je pro toto období pozorován výrazný nárůst ukládací mincovních pokladů, jejichž nejmladšími ražbami jsou právě mince Magnentia (*Martin 1998*, Abb. 1).

S událostmi po polovině 4. století je spojován i například depot zlatých předmětů z Lengerichu v Dolním Sasku, tedy již z barbarské půdy.⁴ Pro časové určení pokladu jsou důležité mince, kdy první část pokladu představuje časový interval mezi lety 100 a 194 n. l. Druhý nález obsahoval původně 10 zlatých mincí konstantinovské dynastie a třetí obsahuje siliquu Magnentia z roku 350, část zbylých ražeb Magnentia a Constantina I. a Jeho syna jsou známé podle popisů. Spona s cibulkovými knoflíky náleží Kellerovu typu 5 a je podle Michaela Schmaudera datovatelná přibližně do období 370 až 400 n. l.

Michael Schmauder dospívá k závěru, že k zakopání pokladu v Lengerichu dochází na počátku 60. let 4. století. Tento závěr má podporovat přítomnost neopotřebované siliqui Magnentia a zároveň absence ražeb valentiniánské dynastie. Zbylé předměty ze zlata a stříbra jsou podle M. Schmaudera odznakem vysokého společenského postavení jedince patrně franského původu sloužícího v římské armádě a následně snad sympatizujícího se záměry uzurpátora Magnentia. Poté, co byl Magnentius poražen císařem Konstantiem II. odchází tato osoba zpět do své vlasti v Germánii, kde dochází k ukrytí pokladu. Michael Schmauder opatrně poukazuje na možné souvislosti s postavou Franka jménem *Magnus Decentius*, jenž za vlády Magnentia střežil rýnskou hranici.

Směr těchto úvah možná poněkud relativizuje datování výše uvedené spony, kterou obsahoval druhý komplex. Spona s cibulkovými knoflíky je na základě novějšího zpracování tohoto typu spínadel zařazena do revidované skupiny *6i* a datována do časového intervalu 390-460 n. l. podle *Ellen Swiftové (2000, 81)*. Interpretace nálezu je tak značně odvislá od chronologické citlivosti jednotlivých předmětů a nelze vyloučit ani podíl chronologicky různých událostí na vzniku nálezové situace.

S událostmi na rýnské hranici patrně souvisí též sídlištní situace zjištěná archeologickým výzkumem v Reichelsheimu-Beinheimu, Kr. Wetterau. Byla zjištěna přítomnost zahloubených jam snad sloužících jako studny, podlaha domu a mocná kulturní vrstva s množstvím nálezů keramiky, zvířecími kostmi a zlomky kovových artefaktů. Nekeramické nálezy jako hřeben typu II podle Thomasové a rámeček přezky datují vrstvu široce do intervalu pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů. Podstatné informace ovšem přinesl detailní rozbor keramických nálezů sestávající především z produkce pozdně římských dílen, jako džbány s mramorováním typu Gellep 72, tzv. zboží s červenou engobou z dílen

⁴ Poklad, původně rozdělený na tři celky, byl nalezen rolníkem Jürglingem pod třemi kameny roku 1847 během jejich těžby na stavbu silnice z Lengerichu do Frerenu. První celek obsahoval větší množství římských denárů. Druhý následující celek obsahoval zlaté mince a zlaté šperky. Třetí pak zlomenou stříbrnou mísu s dalším množstvím stříbrných mincí. Krátce poté zachytil nález pastor Lodtmann, který poklad zachránil, nicméně v té době byla již část předmětů roztavena.

Z prvního celku zůstalo z původních 1147 denárů zachováno do dnešních pouhých 18 kusů. Ze zlatých šperků přetrvala provinciální spona s cibulkovými knoflíky, dva fasetované náramky s kyjovitým zakončením, jeden spirálovitý prsten, dva prsteny zdobené niellem, jeden prsten s protomy v podobě stylizovaných zvířecích hlaviček a duté zvonkovité závěsky. Ze zlatých mincí je zachována Konstantina I. pro Konstantina II. z roku 423. Ze třetího komplexu je zachována pouze siliqua Magnentia, přičemž ztraceno je přibližně 70 mincí (mezi nimiž bylo několik uzurpátora Magnentia a jeden medailon císaře Konstantina II.) a stříbrná mísa, v níž byly uloženy. Podle dobových zpráv některé z ražeb nenesly známky opotřebování.

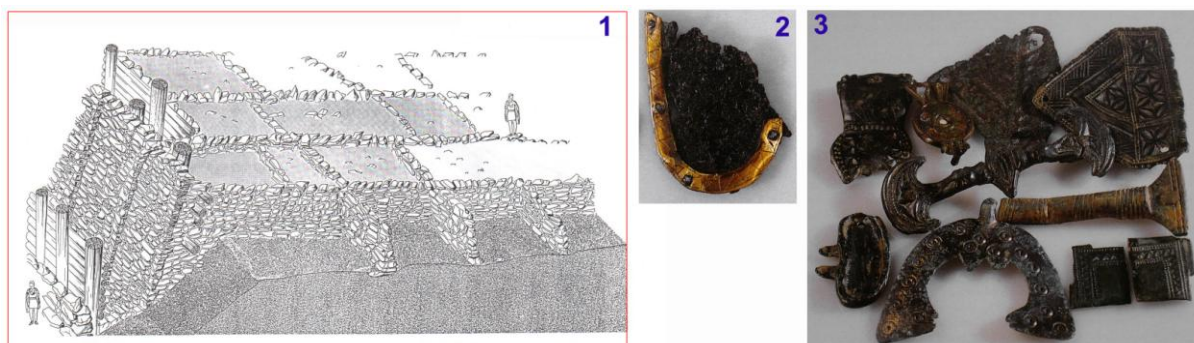
v oblasti Speyer-Worms a mísy typu terra nigra hnědého odstínu datovatelné od sklonku 3. do poloviny 4. století. Germánská v ruce robená keramika je převážně hrubého charakteru a převládají tzv. pozdně římské hrnce se zataženým okrajem. Dále se vyskytují zlomky zesílených okrajů řazené do okruhu tzv. mísovitých popelnic nebo zlomek podstavy nádoby na nožce náležející láhvi nebo misce. Výzdoba germánské keramiky je doložena nečetnými příklady horizontálních výzdobných rytých pásů či plastického výčnělku lemovaného vpichy. Doloženy jsou rovněž keramické přesleny. Stopy požáru na lokalitě a s nimi spojený zánikový horizont datovaný do poloviny 4. století přivádějí Bernda Steidla na lákavou možnost spojení s historickými událostmi a zejména tažením císaře Juliana do oblasti alamanských Bucinobantů v roce 357 n. l. (*Steidl 2000b*, 203-214, Abb. 1-6).

Zajímavou situaci přináší výzkum výšinného sídliště „Großer Berg“ u Kindsbachu, Kr. Kaiserlautern, které se nachází poblíž dvou důležitých dálkových komunikací na rýnském levobřeží. Hmotné nálezy ze sídliště samotného nepřináší vyjma jednoho fragmentu nákrčníku prakticky žádné doklady barbarské přítomnosti. Ovšem v těsném sousedství bylo nalezeno žárové urnové pohřebiště a pohřební hranice, které zjevně s výšinným sídlištěm souvisí a které je datováno do druhé čtvrtiny 4. století. Nálezová situace možná svědčí o usídlení germánských federátů a takové využívání výšinné polohy může osvětlit poměrně rychlé šíření využívání výšinných poloh v sousední Alamánii (*Bernhard 1997*, 21-22, Abb. 4).

V horním a středním Porýní ovšem v druhé polovině 4. století dochází ke změnám sídlištní struktury i na barbarské půdě. Ruiny římských staveb jsou (snad s výjimkou vily rustiky ve Frankfurtu na Mohanem, „Ebelu“ prostorově související s hroby 4.-5. století: *Steidl 2000*, 17) opouštěny a jako nový fenomén se objevuje osídlení výšinných poloh.

Tři z těchto lokalit podrobili hodnocení Michael Hoeper a Heiko Steuer. Jedná se konkrétně o lokality Zähringer Burgberg, Geißkopf a Kügeleskopf na hornorýnské hranici na okraji pohoří Schwarzwald v Alamánii. Podrobný rozbor ukázal, že jednotlivé zkoumané lokality vykazují vzájemně velké rozdíly, které nejsou dány jen stupněm jejich poznání.

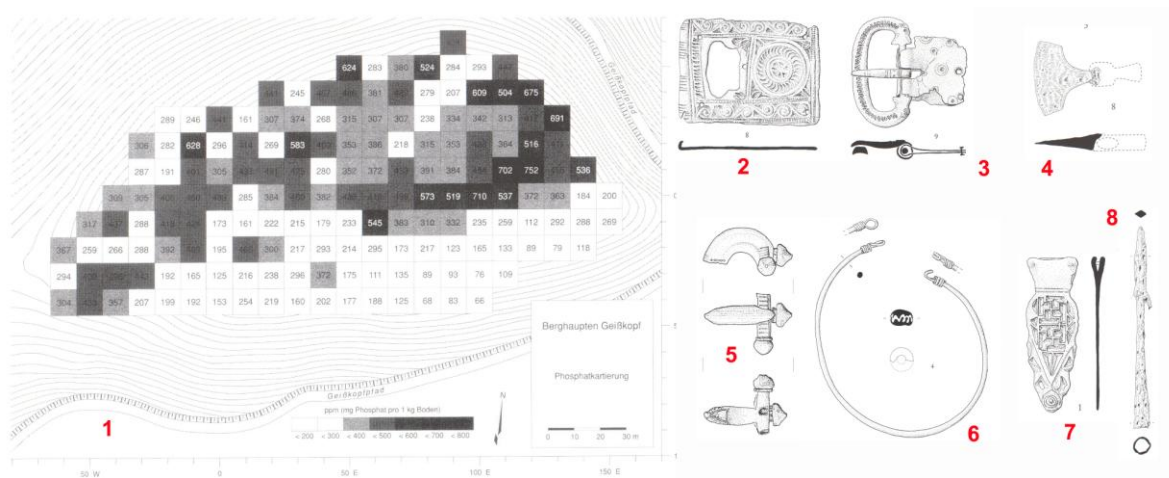
Zähringer Burgberg u Freiburgu je s rozlohou 200 x 300 m největší lokalitou pojednané skupiny. Alamanské osídlení této polohy je dvoufázové – první doklady germánského osídlení spadají již na počátek 4. století. Kolem poloviny 4. století je obvod náhorní plošiny zpevněn terasami, na jejichž (nedokončenou) výstavbu bylo zapotřebí kolem 200.000 krychlových metrů kamene (*obr. 19:1*). Toto náročné opevnění si vyžadovalo značné úsilí a důkladnou organizaci, která je autory připisována osobám z okruhu historických *rex* nebo *regulus*, jakými byli podle Ammiana Marcellina například Vadomar nebo Gundomar. Prospekce, jejímž cílem bylo získání kovových předmětů z povrchových vrstev a dále fosfátová analýza prokázaly rozdílnou intenzitu antropogenních aktivit na osídlené ploše. Dispozici vnitřní zástavby se nepodařilo bohužel vysledovat navzdory skutečnosti, že byly zjištěny rozličné kúlové jamky a základové žlábků, které ovšem mohou náležet merovejskému či dokonce karolinskému období. Nalezený kovový inventář sestává ze součástí militárních opasků, zbraní a náradí (*obr. 19:3*). Objevují se součásti ženského kroje jako nákrčník, jehlice a korálky a dále keramika 4. století. Byly nalezeny rovněž antikvované předměty z 1.-3. století, které se na Zähringer Burgberg dostali až později jako starožitnosti určené k přetavení. Mezi součástmi zbraní a výzbroje jsou mimořádným nálezem fragmenty helmice (*Hoeper – Steuer 1999*, 189-194; *Fuchs (Hrsg.) 1997*, 107, Abb. 96) (*obr. 19:3*), což má význam zejména vzhledem k interpretaci pojednaného nálezu z Koblence.

Obr. 19: 1) Zähringer Burgberg – rekonstrukce opevnění, 2) fragment přilby, 3) součásti militárních opasků (podle: Hoeper – Steuer 1999; Fuchs 1997).

Zähringer Burgberg má v horním Porýní strategickou polohu a je protiváhou pozdně antických kastelů nacházející se na rýnském pravobřeží – Sponeckfelsen bei Jechtingen a Breisacher Münsterberg (Hoeper – Steuer 1999, 200).

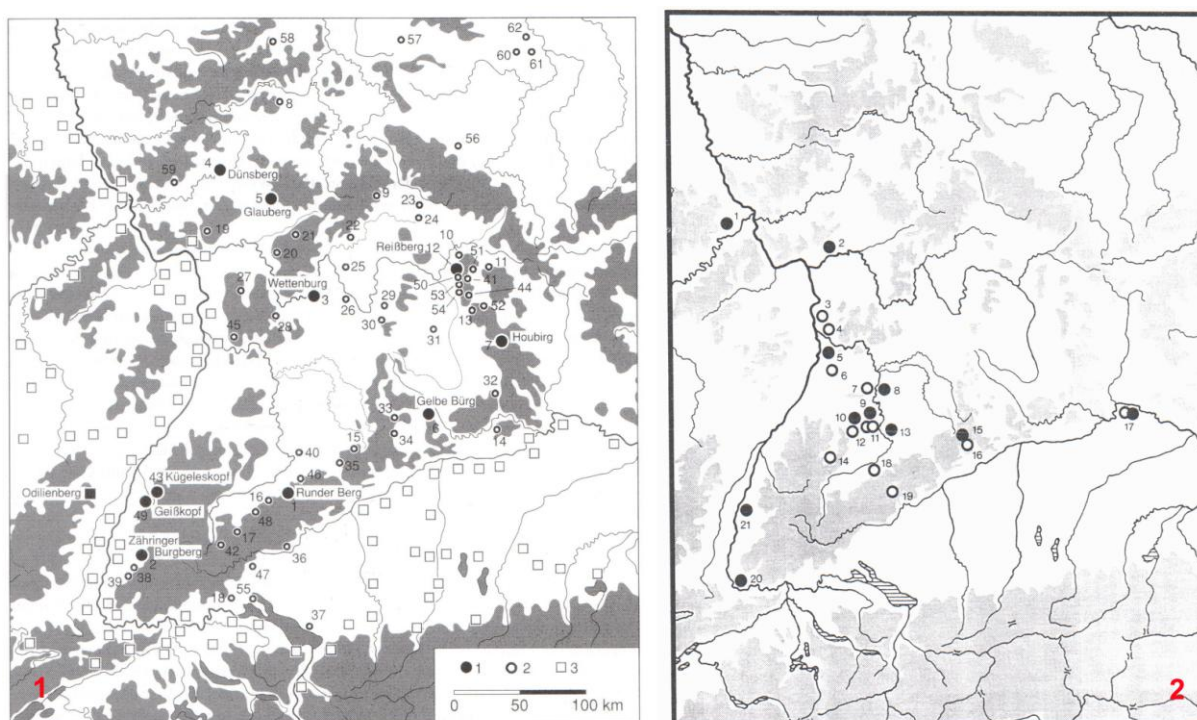
Naproti tomu výšinná lokalita Kügeleskopf je z této skupiny nejmenší. Sídlní plocha je zde vymezena náhorní terasou o rozměrech 20 x 50 m. Průzkum lokality prokázal někdejší přítomnost valu po celém obvodu, jehož zbytky jsou dosud patrné. Nálezové spektrum tvoří především keramika. Jedná se například o keramiku terra nigra hnědého odstínu z první poloviny až poloviny 4. století, patrně zlomky džbánů z 3.-4. století a germánskou v ruce robenou keramiku z druhé poloviny 4. až první poloviny 5. století. Kromě stolní keramiky byla nalezena rovněž mazanice s otisky propleteného proutí a textilní závaží.

Obr. 20: Geißkopf – výšinné sídliště 1) zaměření koncentrace fosfátů, 2) Výběr militárií a drobných nálezů (podle: Hoeper – Steuer 1999).

Pouhé tři kilometry na jih přes údolí Kinzigu se nachází třetí výšinná lokalita Geißkopf. Obě lokality leží poblíž důležité komunikace spojující tuto oblast Porýní s Neckarem. Obě lokality byly opět barbarským protějškem římského kastelu Štrasburku. Rozloha náhorní plošiny Geißkopfu činí přibližně 100 x 150 m. Rovněž zde probíhala prospekce detektorem kovů, plošná fosfátová analýza a drobná archeologická sondáž (cca 250 m²) v různých částech lokality. Výsledkem fosfátové analýzy bylo zjištění, že plocha lokality nebyla využívána rovnoměrně a organické zbytky související s ustájením domácích zvířat, antropogenním odpadem a odpadem z kuchyně se koncentrují pouze v určitých místech (obr. 20:1). Z Geißkopfu pochází celá řada zajímavých militárií, jako například v jihozápadním Německu poměrně vzácná kopí se zpětnými háčky, která se vyskytují především v nálezech v bažinách

a bohatých hrobech ve Skandinávii, a železné sekeromlaty, které jsou známé dále i z druhé třetiny 5. století v hrobech nobility jako doplňková zbraň vedle dvojsečného meče s rukojetí obloženou zlatým plechem (něm. „Goldgriffspatha“), jako například v hrobě v 63 v Basileji-Kleinhüningenu. Další získaný inventář tvoří kromě zbraní součásti militárních opaskových garnitur římské proveniencí (např. kování opasku typu Mauthmannsdorf), spony s knoflíkem na hlavici lučičku typu Meyer II/var. 1 a IV/var. 1-3, bronzový nákrčník s drátěným zakončením, spona s cibulkovými knoflíky, klíče ke skříňkám a řemeslnické nářadí (*obr. 20:2-7*). Mezi keramikou se vyskytl jeden zlomek terry sigillaty, dva zlomky skleněných nádob a po jednom zlomku keramiky terra nigra a římské „spotřební keramiky“. Celý soubor lze datovat do období 4.-5. století (*Hoeper – Steuer 1999*, 203, 210-220, Abb. 13-20). Důležité jsou rovněž mincovní nálezy sestávající z kolekce datované do druhé poloviny 1. – 4. století. Mince starší doby římské jsou výrazně opotřebované, nejmladšími nálezy jsou mince Magnentia (350-353) (*Hoeper – Steuer 1999*, 226), které poměrně dobře korespondují s historickým vývojem v oblasti.

Obr. 21: 1) Doklady výšinných sídlišť pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů v jihozápadním Německu, 2) Doklady pohřebišť 5. století v jihozápadním Německu (podle: *Hoeper – Steuer 1999; Ament 1991*).

Otevřenou otázkou zůstává interpretace těchto výšinných lokalit. Autoři zastávají názor, že každá z uvedených výšinných poloh odpovídá poněkud odlišným potřebám alamanské společnosti. Jako lokalitu vojenského významu a zároveň jako sídlo nobility lze uvažovat důkladně opevněný Zähringer Burgberg a dále Runder Berg u Urachu. V případě Geißkopfu je nutné ovšem hledat jiné vysvětlení. Jednou z možností navrhovanou autory je krátkodobý tábor či shromaždiště alamanských válečníků. Takové lokality jsou známé i *Ammianovi Marcellinovi* (27, 10, 9; 16, 12, 15; 17, 1, 9) a Geißkopf, popřípadě Kügelskopf, vzhledem ke své strategické poloze těmito představám odpovídají. Kromě těchto pojednaných lokalit je na základě ojedinělých nálezů v jihozápadním Německu známo dalších 58 výšinných lokalit, o jejichž charakteru toho příliš není známo (*Hoeper – Steuer 1999*, 231-237). Na základě

přehledu B. Steidla je zřejmé, že převážná část výšinných poloh v oblasti Wetterau byla osídlena patrně až v 5. století (Stedl 2000a, 12-14).

Plochu sídliště Runder Berg u Urachu tvoří převážně plateau u rozměrech 45 x 85 m. Podobně jako na ostatních lokalitách alamanského okruhu je doklad přítomnosti žen na Runden Bergu dosti omezený. Jedná se například o nález přeslenu sloužícímu na tkaní jemných textilií. Teprve z fáze kolem roku 500 máme jasný doklad v podobě stříbrného pozlaceného páru spon a skleněných nádob, jimiž byl patrně původně vybaven honosný pohřeb (Hoeper – Steuer 1999, 196) (viz dále kapitola 7.2.e).

Osídlování výšinných poloh v pozdní době římské je možné pozorovat i v oblasti Pomohání.

V oblasti horního Pomohání je registrován nárůst osídlených lokalit od konce markomanských válek, přičemž nové obyvatelstvo je kulturně úzce spjato s labsko-germánským okruhem. Tomu konečně nasvědčují i písemné prameny uvádějící v oblasti jižního Německa pro 3.-4. století především Alamany a Juthungy. Druhé jméno se v mladší době římské, konkrétně roku 260 n. l., objevuje poprvé, ovšem na genezi tohoto kmene vrhá nové světlo nápis odkrytý v roce 1993 v Augsburgu a zmiňující blíže neznámou bitvu mezi Římany a těmito barbary: „*Victoria ob Barbaros Gentis Semnonum sive Iouthungorum...*“, který takto naznačuje spojení mezi oběma kmeny Juthungy a Semnony (Haberstroh 1995, 10).

Jednou z nejvýznamnějších lokalit v horním Pomohání je Altendorf, kde bylo kromě převážně žárového pohřebiště s doklady kontinuity od starší doby římské po polovinu 5. století odkryto v nevelké vzdálenosti patrně též obětiště (pohřby zvířat včetně jelena) s četnými kovovými nálezy. Nález honosné labsko-germánské štítové spony A VI, 2, série 5 ze stupně C2 ukazuje na přítomnost výše postaveného jedince, kterého Jochen Haberstroh řadí do sociální skupiny *optimates* nebo *nobiles/reguli* podle Feustlova sociologického členění (Haberstroh 2002, 112, Abb. 4:4). Mezi další významné nálezy z tohoto časného období náleží například stříbrné kování řemení z Eggolsheimu nebo poklad 285 římských mincí z Forchheimu, jenž je interpretován jako možný roční tribut placený Římany Juthungům (Haberstroh 1995, 11).

Další skupinou, která poměrně časně proniká k západu, jsou Burgundové, kteří jsou zmiňováni v jižním Německu již v roce 278 n. l. v kontextu s pustošením Raetie společně s Vandaly. Za doklady burgundské přítomnosti v Pomohání jsou považovány v zásadě pouze dva hroby 4. století v Kleinlangheimu (hrob 144) a Scheßlitzu (s přídavkem keramiky typu terra nigra) a to na základě kombinace hrobové výbavy sestávající z luku a sekery a přítomnosti kování brašny. Ovšem pozorovány jsou i další znaky spjaté s určitou kulturní změnou. Počínaje stupněm C3 se na pohřebišti v Altendorfu přestává s pohřbíváním v urnách na úkor rozšíření ukládání ostaků do jámových hrobů, srovnatelných s těmi ve východním Sasku – jako např. pohřebiště v Schönfeldu, nebo hrobová jáma na pohřebišti v Kahl am Main s doklady vícenásobných pohřbů (Pescheck 1978, Taf. 30-31; Haberstroh 1995, 12-14). Známý je rovněž nález hřebenu se zoomorfní výzdobou z birituálního hrobu z Altendorfu, který nalézá nejbližší paralely v oblastech jihovýchodní Evropy a Karpatké kotliny stupně C3 a D1 (Pescheck 1978, 10:5; Haberstroh 1995, 14). Problémem Burgundů se zabývá Jan Schuster při analýze pomohanských nálezů. Předně upozorňuje s ohledem na názory G. Domaňského na obtížnost etnického ztotožnění Burgundů s tzv. kulturou luboszyckou východně od Labe, kdy je spatřován původ této skupiny v promíšení wielbarských elementů starší doby římské a cizích vlivů (labskogermánských) v mladší době římské. O to větší problémy se vyznačuje snaha o ztotožnění prvků luboszycké kultury s náleзовým spektrem v Pomohání. Uvedený autor dále upozorňuje, že například brašnová kování známá z Kleinlangheimu, se nevyskytují nejvíce v luboszycké kultuře, ale v labskogermánském Posáli. Také kombinace zbraní v podobě sekery a šípů v hrobovém inventáři není opět

exkluzivní pro luboszyckou kulturu, přičemž na základě rozmístění nálezů lze rozlišit dvě skupiny s touto kombinací: česko-lužickou a durynsko-jihoněmeckou. Jan Schuster dále vyvrací podobnost kolektivních pohřbů z Kahl am Main s pohřebními aktivitami skupiny dobrodzieńské. Při bližším zpracování se tak ukazuje, že identifikace předpokládané migrační vlny Burgundů v archeologickém materiálu představuje podstatně větší problém (*Schuster 2001a*, 63-78).

Mezi důležité sídlištní nálezy tohoto období patří půdorysy kúlové stavby z Eggolsheimu ze stupně C3, které na základě půlkruhového či apsidovitého zakončení kratší severní strany nachází srovnání v Braniborsku, například v Tornowě nebo Waltersdorfu (*Haberstroh 1995*, 14, Abb. 11:1). Důležitým kulturně-chronologickým ukazatelem jsou ovšem spony, které v pomohanských Frankách jednoznačně pro 4. století dosvědčují kontakty s labsko-germánským kulturním okruhem. Naprostá většina těchto spon jsou varianty klasického typu A VI, 2, které jsou známé i z nálezů ze soudobé České kotliny a dále spon s knoflíkem na hlavici lučíku s podobným rozšířením (*Rosenstock 1992*, 185-190, Abb. 4, 5:1-20).

V poslední čtvrtině 4. století se objevují další importy z kultur jihovýchodního okruhu pozdní doby římské, jak naznačuje nález kování opasku a fragment skleněné nádoby z Altendorfu (*Haberstroh 1995*, 15, Abb. 1:16, 9:11). Dalším příkladem je východogermánská spona typu E4 Härman podle Kokowského ze Schloßbergu u Geisfeldu (*Böhnlein 1993/94*, 31, Abb. 29:9; *Kokowski 1996*, 156, ryc. 12) a totéž platí pro hřeben s jazykovitou rukojetí typu Thomas III z Geldersheimu datovaného do 4.-5. století (*Pescheck 1978*, 50, Taf. 74:3). Jihovýchodní vlivy vykazuje též keramika s vlešťovanými motivy Eggolsheimu (*Haberstroh 1995*, 17, Abb. 9:4-5). Z téže lokality a dále z Strullendorfu a Amlingstadtu pochází labsko-germánská keramika s šikmými kanelurami a oválnými fasetami jinak připisovaná tzv. typu Přešťovice-Friedenhain (*Haberstroh 1995*, 17, 9:3). Tyto nálezy lze již připsat počínajícímu stupni D (D1).

Patrně v druhé polovině 4. století dochází k vybudování systému opevnění na Reisbergu u Burgellernu a Staffelbergu, tedy na lokalitách, které se dále přetrvávají do stupně D (*Haberstroh 1995*, 17; *Haberstroh 2003*).

Také ve středním Pomohání na základě rozboru spon můžeme spatřovat určité nové vlivy. Jako importy se zde vyskytují plechové spony typu Wiesbaden ze stupně D2a (např. Kreuzwertheim), ve stupni D2 pak varianta spony typu Niederflorstadt-Wiesloch (Frankenwinheim), spona typu Miltenberg ze stupně D2, D2/D3 (Greinberg oberhalb Miltenberg) a Rathewitz z druhé poloviny 5. století (Kreuzwertheim), které jsou mimo jiné ukazatelem kontaktů mezi Pomoháním, Českou kotlinou a Durynskem (*Rosenstock 1992*, 192, Abb. 5:21-22, 25-26, 6: 17, 20, 7:6).

K podstatným změnám dochází v Porýní ve stupni D1, tedy na přelomu 4. a 5. století. Historické události mimořádného významu jsou spojeny s velkým tažením střeoevropských a východoevropských barbarů přes Rýn roku 406, kdy *'quod Oceano Rhenoque concluditur, Quadus, Vandalus, Sarmata, Halani, Gypedes, Herules, Saxones, Burgundiones, Alamanni (...) vastaverunt'* (*Jeroným, Dopisy, ep.123*; citováno podle: *Steinacher 2010*, pozn. 35, v tisku).

Vedle poměrně známých dalších migrací Vandalů, Alanů a Svěbů dále až do Hispánie jsou známé výboje i menších skupin jako například Herulů (jejichž sídla se podobně jako v případě Alanů nacházela původně u Azovského moře), kteří podle záznamů Hydacia napadli na sedmi lodích a o síle 400 mužů Galicii a Kantabrii a o několik let později zopakovali podobný loupeživý nájezd na Baeticu s ještě větší intenzitou (Hydacijs, *Continuatio Chronicorum* 171; citováno podle *Steinacher 2010*, pozn. 36, v tisku).

Důležitým nálezem přímo spjatým se skupinami překračujícími na počátku 5. století Rýn jsou hroby z Crimolois v Burgundsku, odkud pocházejí příklady štítových puklic typu Horgos, přezek se zesíleným rámečkem východogermánského typu, někdy s pravouhlo-

záchytnou ploténkou a dvě spony jednodílné konstrukce, s vnějším vinutím a podvázanou nožkou zdobenou diagonálními kříži ze stupně D1/D2 (*Kazanski 1997*, 285-286, fig. 3; *Tejral 1999b*, 243). Oba autoři vyvozují tyto předměty z oblasti středního Podunají, ovšem jejich výskyt by nebyl ve stupni D1 překvapením ani v české kotlině nebo v rámci kultury przeworské.

Podobné chronologické i kulturní určení nese i spona s podvázanou nožkou, která byla nalezena v Alésii (*Kazanski 1997*, 285, fig. 1:11). Postup Svěbů směrem na západ až do Hispánie a další vývoj lze sledovat i na základě archeologických pramenů (*Koch 1999*; *Mariné Isidro 2001*, 272-273, lám. 186:1426-1428, 187:1429-1430).

Zajímavé archeologické nálezy jsou spjaté s vládou uzurpátora Konstantina III. z počátku 5. století, kdy se do událostí v západní části říše zapletla celá řada barbarských skupin, včetně například Gótů vedených předákem Sarusem. Jedná se konkrétně o depoty v nádobách z kastelu ve Wiesbadenu, Dortmundu, a dále v Groß-Bodungenu ve středním Německu a Coleraine v severním Irsku, které obsahují jakožto nejmladší právě ražby mince Konstantina III. (*Regling 1908*, 23-39; *Schoppa 1962*, 158-167; *Grünhagen 1954*, 59-77). Zajímavý je dále rozvlečený depot z oblasti toku řeky Maas v Nizozemsku, kde byla kromě zlatých solidů císařů Valense až Konstantina III. nalezena dále honosná přilba s hřebenem náležející římskému důstojníku (něm. „Kammhelm“ nebo též angl. „Chi-Rho badged helmet“) s christogramem (*Prins 2000*, 309-328).

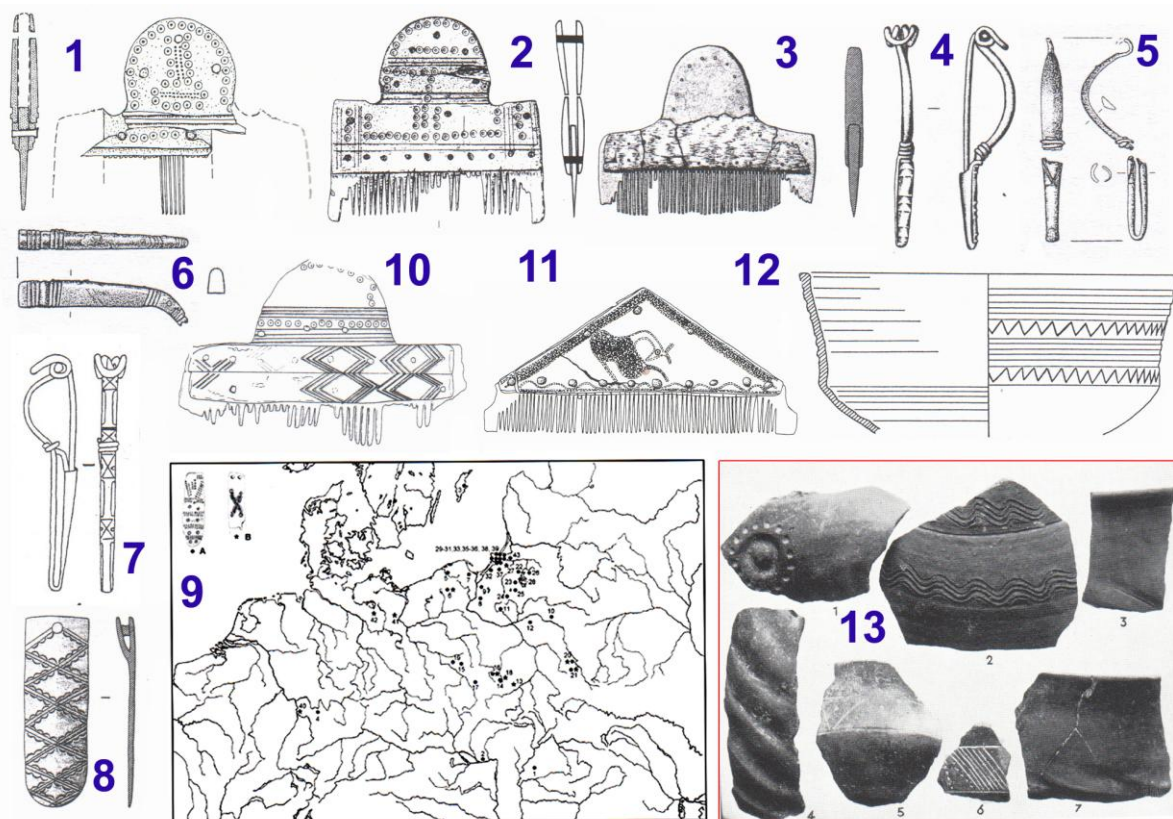
Velmi důležitý je wiesbadenský poklad obsahující kromě mincí též stříbrnou plechovou sponu, která nachází analogie v nálezovém spektru severokarpatské skupiny v Kšíně a z Banské Bystrice-Selcí, a dále z depotu v Coșoveni v Rumunsku. Joachim Werner započítává tyto spony k prototypům či příbuzným spínadlům typu Wiesbaden (*Schoppa 1962*, 164, Abb. 3:4; *Werner 1981*, 250, Taf. 31:3, 32:1-2 – k významu spon typu Wiesbaden viz níže *kap. 7.2.e*) (*obr. 22*). Podle Schoppova názoru může tento depot souviset s válečnými událostmi roku 407 a boji Konstantina III. s Vandaly v Galii (*Schoppa 1962*, 167).

Obr. 22: 1) Poklad z Wiesbadenu, 2) Coșoveni, 3) Kšíná, 4-5) Banská Bystrica- Selce (podle: *Schoppa 1962*; *Werner 1981*, *Pieta 1999*; *Harhoiu 1998*).

Z oblasti středního a dolního Pomohání a přilehlého Porýní pocházejí i další archeologické památky, které svědčí o kontaktech s oblastmi východu střední Evropy ve stupni D1. Jedná se například o hřeben III. skupiny podle Thomasové z kastelu v Alzey, který nachází přímou analogii v pomohanském Geldersheimu (*Pescheck 1978*, Taf. 74:3).

Varietou, ovšem tvarově obdobnou včetně charakteristického vykrojení u paty půlkruhového držadla vytvářející tvar písmene omega, může být nález hřebenu z hrobového kontextu z Prusce Gdaňského (poloha 5) kultury wielbarské, který se vyskytl společně se sponou sambijského typu zdobenou ve stylu Sösdala a bronzové proviciální mísy stupně D, a dále z objektu 2424 v Olomouci-Slavoníně, Horním lánu, ze stupně C3-D1 (Kalábek 2006, 438, obr. 8:21; Mączyńska 2007a, 371, ryc. 2:4-5). Zajímavý je bezpochyby i výskyt na kruhu robené keramiky zdobené hřebenovými vlnicemi ze sídliště ve Stockstadtu rovněž v Pomohání. Podezřelým nálezem je také tordované ucho džbánu, které připomíná stejně utvářený exemplář z Velkých Němčic (Pescheck 1978, Taf. 137:B2; Tejral 1985b, Abb. 19:7) s obdobou v tzv. jiříkovické produkci oblastí severně od středního Podunají stupně C3-D1. Také u jednodílných spon s podvázanou nožkou typu A 158 lze uvést exempláře s jednoznačnými protiklady na východě. Například spony z Augstu a Treburu s nožkou zdobenou fasetovanými úhelníčky a rýžkami nacházejí, co se výzdoby týče, analogie na sponách v Kostelci na Hané, hrob 358, nebo Sládkovičově, hrob 2. Další exempláře s podvázanou nožkou z Zellingenu, Eggolsheimu a Unterhaidu ukazují na vztahy k przeworské kultuře – lze uvést analogie na pohřebišti v Drochlinu či v jeskyni v Ciemna u Ojcowa (obě lokality ve Slezsku) (Schuster 2001a, 80-83, Abb. 10). Uvedený hrob z Treburu z roku 1937 je význačný nejen vzhledem k výskytu východního typu spon, ale i díky přítomnosti opaskového nákončí s analogiemi ve wielbarské kultuře pozdní doby římské (Mączyńska 2007a, Karte 7). Na tradice východogermánské keramické tradice navazuje i miska točená na kruhu s vlešťovanou výzdobou z domu 6/8 nebo misky z hrobů 59,3, 81,2 216B na lokalitě Kahl am Main (Teichner 1999, 106-108, Taf. 19:6, 35:8, 36:654:28) (obr. 23).

Obr. 23: 1) Geldersheim 2) kastel Alzey 3-4, 8) Trebur, 5) Zellingen, 6) Karlburg, 7) Crimolois, 9) rozšíření nákončí, 10) Gross Umstadt, 11) Altendorf, Kahl am Main, 13) Stockastadt (podle: Neubauer 1998; Kazanski 1997; Mączyńska 2007a; Teichner 1999; Schuster 2001a; Pescheck 1978).

Z Wiesbadenu pocházejí dále cenné epigrafické doklady v podobě náhrobních kamenů s křesťanským obsahem a germánskými jmény pohřbených: *Ingildo*, *Qalaquit* a *Runaqui*. Dle rozboru Barbary Buchingerové lze tyto náhrobníky datované do 5. století blíže lokalizovat do oblasti wiesbadenských ulic Schwalbacherstraße a Luisenstraße, odkud pocházejí hrobové nálezy z roku 1873. Z těchto lokalit je znám inventář prakticky z celého 5. století, včetně nečetných dokladů kontaktů se střední či jihovýchodní Evropou – např. hřeben typu Thomas III (*Buchinger 1997*, 270, Taf. 39-40).

4.2.f Střední Podunají

Ve středním Podunají vedlo studium zanikových horizontů sídlištních areálů posledních dvou desetiletí ke genezi názoru, který měl zásadní vliv na vývoj dalšího bádání této problematiky. Významnou úlohu zde sehrávala studie Jaroslava Tejrál, všímající si především širší prostorové reflexe těchto horizontů, kdy skladba chronologicky relevantních sídlištních nálezů neodpovídala kontinuitě, ale naznačovala současný zánik (*Tejral 1998*, 181-207).

„*To vedlo k formulování teze, že kumulace sídlištních archeotypů a nálezových kontextů v jednotlivých chronologických těžistích není výrazem intenzity osídlení, nýbrž archeologickým záznamem specifických poměrů, spojených s plošným zanikáním sídlištních struktur v časově odstupňovaných periodách*“ (*Tejral 2008*, 68).

Byly tak vyčleněny pro dobu římskou tři základní etapy odpovídající jednotlivých zánikovým horizontům: fáze B2/B2-C1 odpovídající horizontu markomanských válek, fáze C1 spojená s migračními vlnami dokládány v různých částech barbarika kolem polovina 3. století a nakonec fáze C3-D1 odpovídající konci svěbského osídlení v tzv. zlechovském horizontu kolem roku 400. Tento model byl autorem navrhován jako regionálně omezený, který byl v posledních letech na základě publikací nových sídlišť doby římské ve středodunajském prostoru dále rozvíjen, upřesňován a modifikován. Objevil se například názor o opodstatněnosti zánikového horizontu spadajícího již do pozdní doby římské zhruba stupně C2-C3, kdy je hlavním znakem depozit naprostá absence sigillatového dovozu. Při zpracování sídlištních nálezů ve Velkém Mederu bylo například konstatováno zjištění, že se terra sigillata (jejíž příliv končí v polovině 3. století) nevyskytuje nikdy společně s na kruhu vytáčenou keramikou. Obdobný obrázek nabízejí i výzkumy sídlišť v Branči, kde se vyskytla domácí na kruhu robená produkce společně s provinciálním importem včetně glazovaného zboží, kde obecný termín *post quem* ukazuje mince Claudia II. Gothica (268-270), dále Děvínské Nové Vsi, objektu 3/1996 se třemi mincemi Septima Severa, Claudia II. a Diocletiana či Lábu. Chronologické vztahy tohoto horizontu nejsou ještě jednoznačně vyjasněné a není vyloučeno, že tato fáze vyznívá rovněž až kolem roku 400 (*Tejral 2008*, 68, 92-93).⁵

Na Moravě tedy pozoruje Jaroslav Tejral výraznou změnu ve struktuře sídlišť v období kolem roku 400. Určitý neklid tohoto období naznačuje osídlování poněkud periferních oblastí v podhůří a sídliště na výšinných polohách jako jsou sekundárně osídlená pravěká hradiště. S tímto jevem se pak setkáváme dále v první půli 5. století (např. „Hradisko“ u Znojma, Líšeň Staré Zámky, Brno Obřany, Gars-Thunau) (*Tejral 1998*, 196). Ve stupni C3/D1 do značné míry doznívá stavební tradice polozemnic s klasickou „svěbskou“

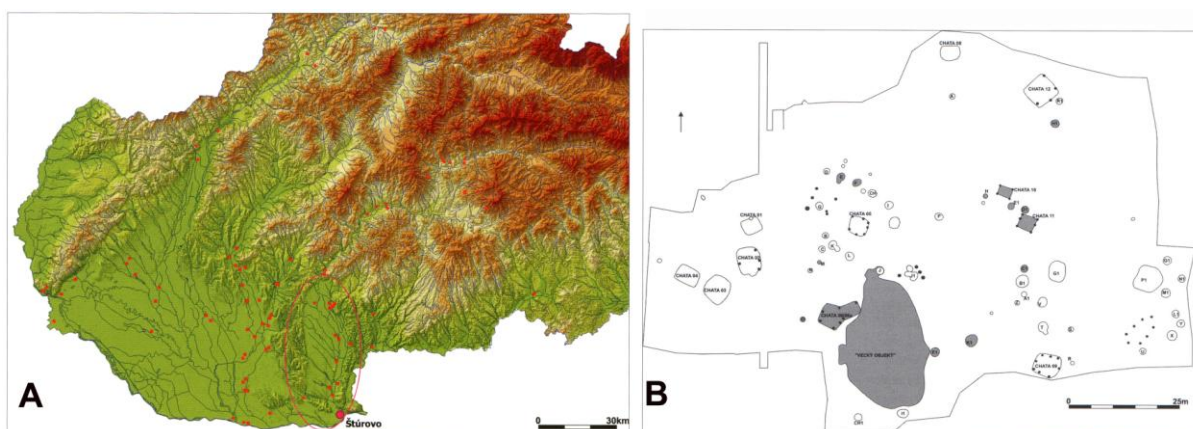
⁵ Další možností je souvislost mezi tímto zánikovým horizontem pozdní doby římské a válečnými aktivitami kvádského krále Araharia z let 357-358, jenž přivedl na barbarskou půdu řadu zajatců z řad provinciálů (*Ammianus Marcellinus XVII*, 12.2-26), nebo možná ještě pravděpodobněji s trestnou výpravou císaře Valentiniána na kvádské území roku 375 (*Ammianus Marcellinus XXX*, 5.13-14). *Ammianus Marcellinus*: Dějiny římské říše za soumraku antiky. Praha 2002.

šestikúlovou konstrukcí – například Křepice, Mušov, Rajhrad, Blučina (*Tejral 1998*, 191-193, Abb. 10).

Typologii polozemnic ve středním Podunají se věnoval *Titus Kolník*, který vyčlenil pět základních typů (1998). Typy 1-2 náleží jednoznačně starší době římské. Typ třetí je nejrozšířenějším půdorysem v Podunají obývaném Kvády. Jako možné otopné zařízení mohly sloužit nádoby naplněné řezavým uhlím, o čemž svědčí nálezy z Branče. V případě domu IX na lokalitě Štúrovo byla zjištěna lebka jelena, která původně patrně zdobila nároží střechy. Třetí typ se dvěma variantami se objevuje na konci období laténu a s určitými změnami se s ním setkáváme do raného středověku. Tento typ je doložen rovněž z časné fáze doby stěhování národů (Mušov, Klein Meiselsdorf na Moravě a v Rakousku). Čtvrtý typ s kůly v nároží stavby se vyskytuje od doby stěhování národů a ve středním Podunají je doložen ve Štúrově (dům X a XI), Lovčičkách a Mušově na Moravě. V témže období se setkáváme s tímto typem například na území przeworské kultury. Typ pátý s rozčleněným půdorysem je doložen v Pobeďimí a Štúrově (dům VI.) a rovněž tento typ náleží přelomu doby římské a doby stěhování národů (*Kolník 1998*, 145-153, Abb. 1-6).

Na příkladu sídliště v Mušově je možné pozorovat doklad vícefázového sídliště. Starší fáze z druhé poloviny 4. století až období kolem roku 400 se vyznačuje koncentrací polozemnic s klasickou šestikúlovou konstrukcí. Mezi charakteristickými nálezy pak patří štítové puklice s fasetovným tělem tzv. dobrodzieńského typu z chaty 10 (známé například z diptychu z Monzy). Mladší zástavbu tvoří čtyři objekty s kúlovou konstrukcí v rozích, případně též v prostředku kratších stran. Rovněž orientace se v porovnání se starší fází odlišuje. Velice podobnou situaci pozorujeme na lokalitě Štúrovo, kde se setkáváme v časné době stěhování národů s půdorysy domů nových konstrukčních typů 4 a 5 podle T. Kolníka.

Mimořádně důležité nálezy pochází z Ciferu Páce – lokality situované asi 40 km severně od toku Dunaje, kde došlo k odkryvu sídlištní struktury s kamennými stavbami zjevně imitujícími stavby v provinciích, které jsou doplněné polozemnicemi zjevně germánské provenience, které lze na základě nálezů závažně interpretovat jakožto tkalcovské dílny. Pravoúhlý půdorys opevněný palisádou je datován polovinou 4. století mincí Konstantina II., dále sponou s cibulkovými knoflíky typu Keller 3, zlatým římským prstenem, pozdně římskou stříbrnou sponou barbarické provenience. Struktura v Ciferu-Páci je zcela mimořádným příkladem rezidence tohoto typu na území středodunajského barbarika pozdní doby římské (*Kolník 1998*, 155-158).

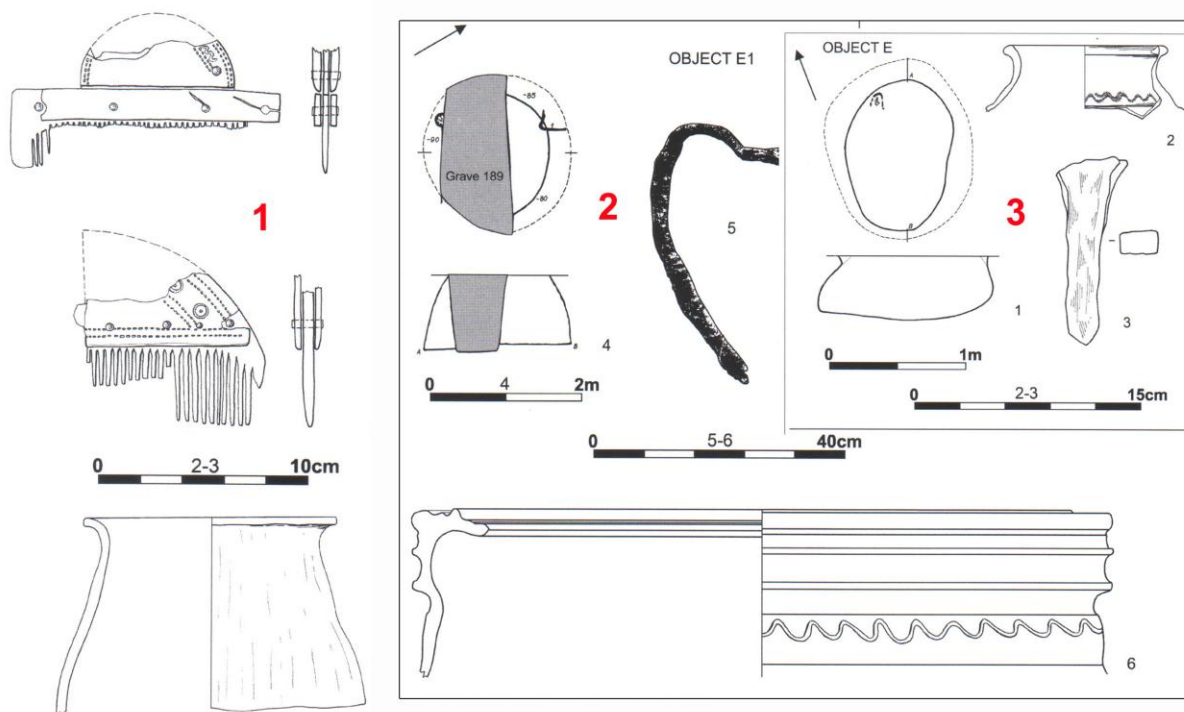
Obr. 24: A) Osídlení jihozápadního Slovenska ve stupni D1, B) Objekty stupně D1 ve Štúrově (podle: *Beljak – Kolník 2008*).

Zajímavé nálezy, svědčící jak o kontinuitě osídlení v době římské, tak zároveň o nových kulturních podnětech na počátku doby stěhování národů, přinesl výzkum sídliště ve Štúrově,

v předpolí severopanonského limitu. Archeologický výzkum prokázal osídlení od stupně B2 do stupně D1, přičemž objekty pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů byly situovány v jihovýchodní části areálu. Do stupně C3 lze datovat chaty 9 a 12, které svým hexagonálním půdorysem (typu III podle Kolníka) odpovídají domácí tradici. Chaty s půdorysem nosných sloupů v nárožích spadají do pozdní doby římské až časné fáze stěhování národů – objekty 6/6A, 10 a 11. Podařilo se rovněž identifikovat objekty nadzemní konstrukce (G a J1), rovněž spadající do pozdní doby římské a dále nadzemní půdorys tvořený šesticí a čtveřicí kůlů. Součástí sídliště byly rovněž různé zásobní a odpadní jámy, včetně jedné s ostatky pohozených dvou lidských jedinců (10-12leté dítě a 15-20letý mladík) (*Beljak – Kolník 2008*, 63-72).

Do pozdní doby římské spadají hřebeny I. skupiny podle Thomasové, importovaná panonská šedá keramika, glazovaná mortaria, nálezy zásobnic a misek (*Beljak – Kolník 2008*, 72, 78, obr. 6:6-7, 9; 9:5-8, 10:3). Germánské nálezy lze rozdělit na keramiku robenou v ruce a na kruhu, která se příliš nevymyká domácí produkci pozdní doby římské.

Do časné fáze doby stěhování národů stupně D1 lze datovat hřeben s jazykovitou rukojetí III. skupiny podle Thomasové a hřeben s oboustranným ozubením. Oba tyto předměty lze klást do vztahu s východními vlivy počátku doby stěhování národů (*Beljak – Kolník 2008*, 76) (*obr. 25:1*). Pro keramiku stupně D1 jsou charakteristická žlutozelená či olivově zelená mortaria. Římsko-provinciální keramika je výrazněji zastoupena z finálního horizontu germánského osídlení – v chatě 6/6A se jedná o 7% procent keramické produkce, v chatě 10 pak 14%, a mimořádný soubor pochází z chaty 11 se 34%. Mezi nálezy germánské keramiky tohoto závěrečného období představuje výjimečný nález fragment nádoby robené na kruhu s dovnitř vtaženým a žlábkovaným okrajem s analogií na sídlišti Kbelce-Čapáš a nejbližšími obdobími v černjachovské kultuře (*Beljak – Kolník 2008*, 80 s literaturou, fig. 13:6) (*obr. 25:2*).

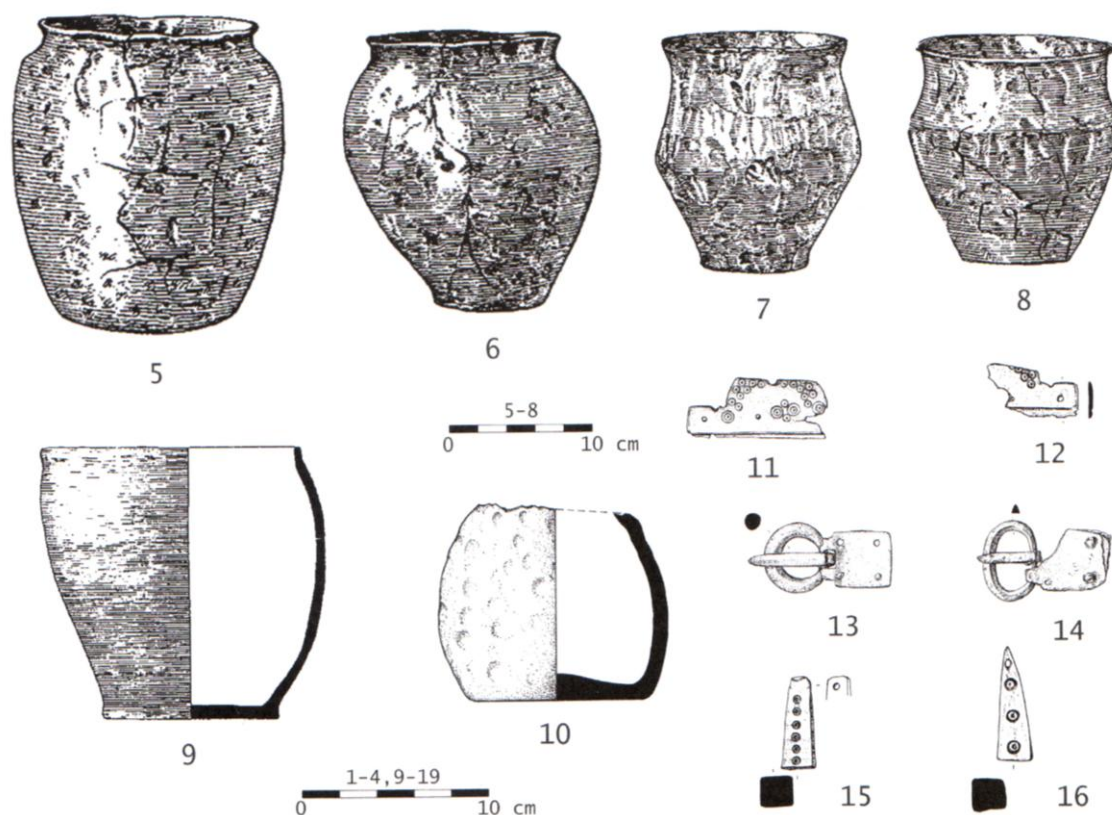

Obr. 25: Štúrovo – Vojenské cvičisko 1) Nálezy z povrchových vrstev, 2) Nálezy z objektu E, 3) Nálezy z objektu E1 (podle: *Beljak – Kolník 2008*).

Velice podobný obraz se naskytl rovněž při zpracování zlechovského sídliště provedeného v posledních letech Tomášem Zemanem. Z celkového počtu 432 Vilémem Hrubým prozkoumaných objektů je nověji vyčleněno 10-12 situací, které jsou datovány do období časného středověku, zbylé pak reprezentují horizont pozdní doby římské až počátku doby stěhování národů (polozemnice, jámy, hliníky, pece, kůlové jámy). Samotná dispozice sídliště není nijak zvlášť pravidelná a sleduje v pásu o délce 350 a šířce 50-80 m údolní nivu. Autor opatrně nabízí představu identifikace rozptýleného dvorcového seskupení objektů. V porovnání například se sídlištěm v Olomouci-Slavoníně (viz níže) zde ovšem chybí doklady výrobních okrsků na okraji sídliště. Zlechovské sídliště je mimořádné vzhledem k identifikaci několika konstrukčních typů polozemnic, které jsou reprezentovány dispozicemi se čtyřmi nárožními kůly, dále se čtyřmi nárožními kůly a dalšími dvěma v protilehlých kratších stranách, někdy se zahlubenou zásobní jámou pod podlahou, a nakonec polozemnicemi bez stop kůlové konstrukce (Zeman 2006, 451-457). Všechny tyto typy jsou již charakteristické pro dobu stěhování národů a jejich vývoj lze snad odvodit z analogických dispozic na východě Evropy pozdní doby římské (viz výše kapitola 4.2.d).

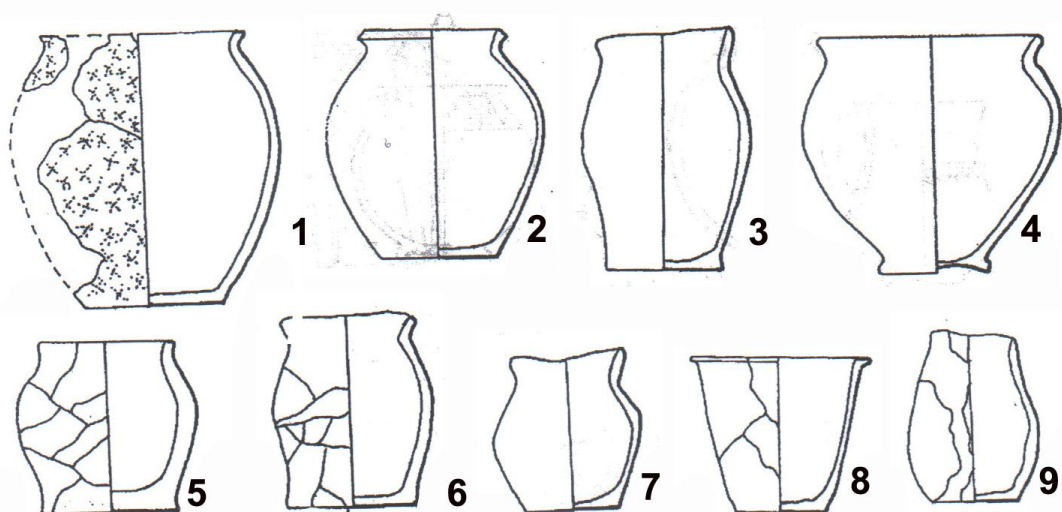
Důležité jsou rovněž hospodářské stavby v podobě patrně sýpky a zásobních jam. Nejisté jsou doklady pecí – jam bez roštů. Jako dílny s polotovary parohových hřebenů typu Thomas III byly určeny polozemnice č. 53/65, 20/67, 3/69 a 4/69 (Zeman 2006, 457).

Tomáš Zeman rozlišuje pro zlechovské osídlení pozdní doby římské až časnou fázi doby stěhování národů dvě fáze. První z nich spadající do stupně C3 podle jeho interpretace jednoznačně navazuje na domácí vývoj. Do této kategorie nálezů spadají především spony A 158 z objektu 55/67 s analogiemi na žárovém pohřebišti v Kostelci na Hané, dále hrubá keramika hrncovitých tvarů nebo jiříkovická na kruhu točená produkce (Zeman 2006, 457-460, obr. 5-6).

Obr. 26: „Černjachovské vlivy“ v nálezech ve Zlechově (podle: Zeman 2006).

Mladší fáze datovaná do stupně D1, tedy do období kolem roku 400, vykazuje výrazné vlivy z prostředí kultury przeworské a černjachovské. Mezi doklady vlivů z kultury przeworské počítá autor především na kruhu točenou vázovitou nádobu lištami bohatě profilovanou s prstencovitě odsazeným dnem, která nachází obdoby jak v prostředí dobrodzieńské skupiny, tak například v kostrových hrobech na pohřebišti Żerniki Wielkie, podobně jako nezdobené keramické vědérko (Zeman 2006, 462, obr. 7:1, 4). Černjachovské vlivy pozoruje Tomáš Zeman v případě keramiky hrubého provedení u hrnců nesymetrických až „hybridních“ tvarů, lišících se od domácí pozdně římské „svébské“ keramiky (obr. 26). Jako další příklady pro srovnání zde uvádíme hrubotvarou keramiku z pohřebiště v Mihălăşeni, jud. Botoşani (obr. 27). Dalšími příklady jsou zmíněné parohové hřebeny typu Thomas III, přezky se ztluštělým kruhovým rámečkem a pravoúhloú záchytnou ploténkou a pyramidální kostěný nebo parohový závěsek (Zeman 2006, 462, obr. 7:5-6, 9-16) (obr. 26). Materiální kulturu sídliště dokresluje pozdní provinciální import v podobě glazovaného mortaria a fragmenty džbánů (Zeman 2006, 463-464, obr. 7:18-19).

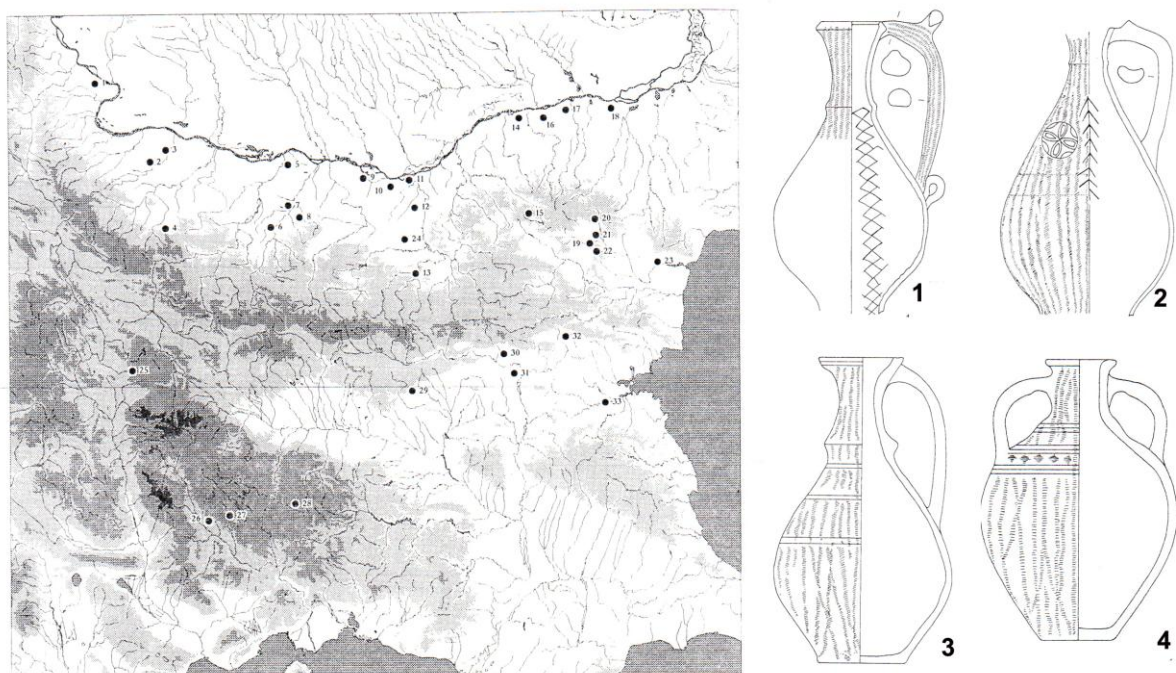
Obr. 27: Pohřebiště v Mihălăşeni, jud. Botoşani – výběr hrubé keramiky (podle: Şovan 2005).

Zajímavý mikroregion osídlený v pozdní době římské a na prahu doby stěhování národů představuje okolí Oloumoce, odkud známe sídlištní doklady z poloh Olomouc-Slavonín („Horní lán“, „Na dvorském“ a „Pod vlachovým“), Olomouc-Neředín („U mlýna“), a Olomouc-Řepčín („Karlovo“ a „Dolní nivy“). V Olomouci-Slavoníně je lokalita situována v prostoru zaniklého sídliště ze starší doby římské. Sídlištní objekty pozdní doby římské jsou reprezentovány polozemnicemi „domácího“ šestikúlového půdorysu, dále nadzemními stavbami, hrnčířskými pecemi sloužícími jak pro výrobu na kruhu robené tak i v ruce lepené keramiky. Keramika robená na kruhu náleží do okruhu domácí produkce tzv. jiříkovického zboží a celková charakteristika sídliště ukazuje přežívání lokálních svébských prvků až do stupně D1. Nicméně i zde se z části projevují vlivy z kultur pozdní doby římské jihovýchodní Evropy v podobě hřebene s omegovitou rukojetí typu III podle Thomasové či provinciální import v podobě ze svazku bronzových drátů stočeného náramku s analogiemi v Gerulátě nebo v Praze – Petříně (Kalábek 2006, 438, obr. 8). Tyto vlivy mohou svědčit o kontaktu s populacemi ve středním Podunají, které v tomto období procházejí poměrně složitým kulturním vývojem. Více by v tomto případě mohl napovědět antropologický rozbor kostrového hrobu mladé ženy H1 objevený v areálu sídliště a vybavený drobnými železnými předměty, jako je přezka s oválným vně ztluštělým rámečkem, prsten a tyčinka (Kalábek 2006, 442, obr. 9:H1).

4.2.g Stopy barbarů v římském pohraničí a provinciích na lokalitách militárního charakteru

Mimořádný význam pro poznání kontaktů mezi barbarským světem a provinciemi, a tedy zdrojů a směrů vzájemné akulturace, mají stopy zanechané barbary v římském pohraničí a především na lokalitách militárního charakteru. Pro tento účel bylo vybráno pouze několik vzájemně vzdálených příkladů, na nichž je možno sledovat intenzitu a různorodost barbarských vlivů od druhé poloviny 4. století do počátku století následujícího, které mají bezprostřední význam i pro vývoj na území České kotliny.

Postupujeme-li od východu k západu, pak se v archeologickém materiálu setkáváme s výrazným podílem barbarské složky v provinciálním prostředí jednoznačně související s historickými událostmi v regionu již na dolnodunajské hranici. Z perspektivy pozdně římské správy tohoto území dochází k podstatné změně na počátku 5. století. O situaci nás informují například výzkumy v prostoru pevností v rumunské Sucidavě a Hínovu, kde je pozdně římské horizont datován mincemi z počátku 5. století, opaskovými garniturami zdobenými vrubořezem a pozdními sponami s cibulkovými knoflíky. Barbarskou komponentu tvoří hřebeny s jazykovitou rukojetí III. skupiny podle Thomasové nebo fasetovaná štítová puklice. Odrazem těchto změn je nález hunského kotlíku a zrcadla s centrálním ouškem v Sucidavě datovaný do prvního desetiletí 5. století (Harhoiu 1999, 63).

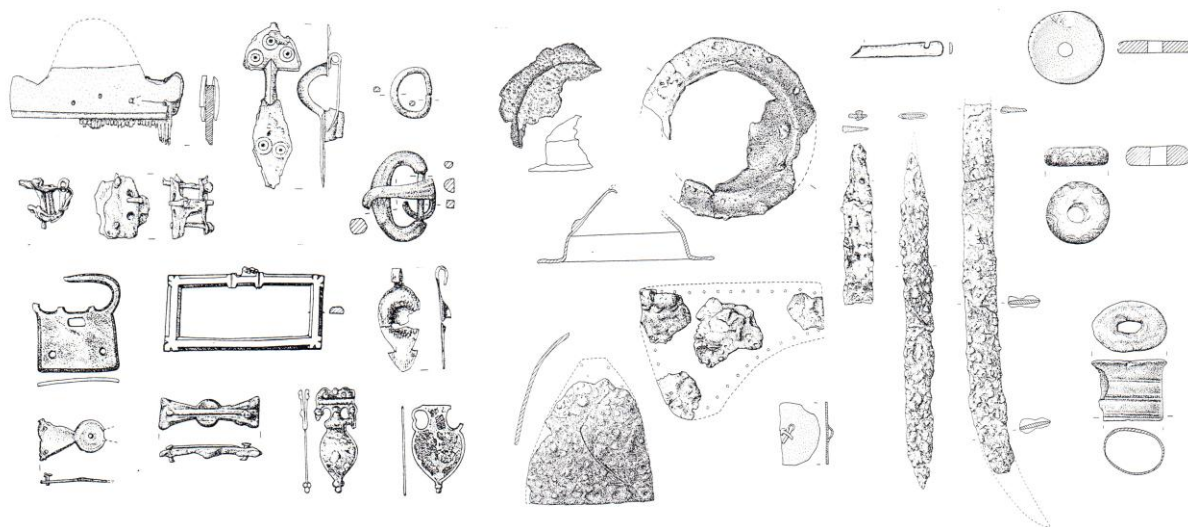

Obr. 28: Rozšíření keramiky točené na kruhu s vlešťovanými motivy a její příklady z 1-2) pevností *Abritus*, 3-4) kastelu *Iatrus* (podle: *Vagalinski 1999*).

Svědectvím postupných změn je dále například výskyt keramiky točené na kruhu a zdobené vlešťovanými motivy jakožto ohlasu hrnčířských tradic černjachovské kultury ve východní části dnešního Bulharska. Ljudmil F. Vagalinski registruje třináct lokalit převážně militárního charakteru (např. pevnost *Iatrus*, město *Nicopolis ad Istrum* a nedaleká pevnost na lokalitě *Dičin*, město a pevnost *Transmarisca/Tutrakan*, *Durostorum*, *Abritus*, *Marcianopolis*, *Augusta Traiana*) (obr. 28). Mimořádně zajímavé nálezy pochází například z pohřebišť, která sousedí s pevností *Abritus*. Jeden z hrobů byl například vybaven hřebenem s jazykovitým držadlem, který lze vyvodit z prostředí černjachovské kultury. Na pohřebišťích souvisejících s

pevností předpokládá L. Vagalinski pohřbívání barbarského obyvatelstva, jak dokazuje pět příkladů s uměle deformovanými lebkami, přičemž dva tito jedinci byli nalezeni pohřbeni u hradební zdi a patrně patřili k obráncům pevnosti. Antropology byl vysledován častý výskyt „severoevropského typu“, který je patrně rovněž svědectvím přítomnosti cizích federátů na tomto území. Mimořádné nálezy pochází dále z obce Popovjane ležící přibližně 30 km na jih od Sofie, kde bylo zjištěno birituální pohřebiště se 102 kremacemi a 16 kostrovými pohřby. Kremace byly uloženy v prostých jamách v rozličných hloubkách. Z pohřebiště pochází bohatý inventář včetně keramických a skleněných nádob, spon (např. spona s cibulkovými knoflíky), lampami, nožem, hrotem oštěpu, korálků či skleněného náramku. Kostrové hroby byly uloženy v pravoúhlých jamách o rozměru 180 x 60 cm a hloubce někdy překračující 2 metry. Jejich inventář tvořily skleněné a keramické nádoby. Etnické určení je v obou typech pohřbů nejisté a nelze vyloučit jak provinciální, tak i barbarskou složku. Naproti tomu je připsání barbarského původu velmi pravděpodobné v případě hrobu asi 60ti letého muže s uměle deformovanou lebkou nalezeného na jednom z pohřebišť v městě *Augusta Traiana* datovaného do 4. století, který vykazoval „severoevropský typ“ (Vagalinski 2002, 51-85).

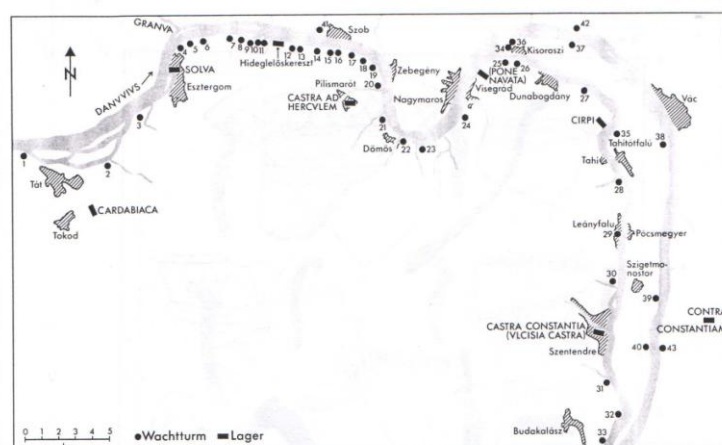
Přítomnost nositelů kultur Černjachov-Sîntana de Mureş jakožto federátů v římských službách v dolním Podunají je potvrzena na základě nálezů z pozdní fáze severobulharského kastelu *Iatrus/Krivina* (Gomolka-Fuchs 1999, 515-519). Nejstarší sídelní horizont kastelu spadá do první poloviny 4. století – etapa A – a je koncipován budovami *principia*, *praetoria*, *tabernaa* a kasáren. Podle záznamů *Notitia Dignitatum* náležel kastel *Iatrus* pod správu velení *Moesia Secunda*, přičemž je zde doložen pobyt jezdeckva *cuneus equitum scutariorum*. Podstatné nálezy ovšem pochází z následující etapy B/C spadající na konec 4. a počátek 5. století.

Obr. 29: Kastel *Iatrus/Krivina* – výběr militárií a drobných nálezů (podle:Gomolka-Fuchs 1999a).

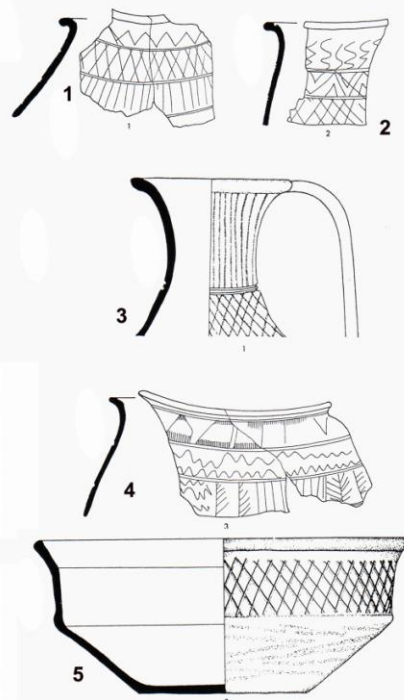
Militární komponenta hmotných nálezů charakteristických pro severočernomořské pobřeží konce 4. a počátku 5. století sestává z čepelí jednosečných mečů (saxy) a šavle, považované na základě členění J. Wernera za východní typ, užívaný nomádskými bojovníky vedle dvousečné spathy (Gomolka-Fuchs 1999, 515; Abb. 5:5-7), trojhranných šipek, vyztužení reflexních luků (Gomolka-Fuchs 1999, Abb. 5.2), korálky z alabastru, bazaltu a skla jako součásti rukojetí mečů (Gomolka-Fuchs 1999, Abb. 5:3, 4) a zrcátka s očky. Část z tohoto inventáře je možno datovat do období hunské expanze konce 1. poloviny 5. století jako například bronzovou objímkou interpretovanou jako obložení rukojeti spathy (Gomolka-Fuchs 1999a, 516; Abb. 5:8) s analogiemi v podobě stříbrné objímky spathy z Vídně-Leopoldau a dvousečného meče z Novorossijsk-Djurso, obl. Krasnodar. Vedle těchto čistě

militárních nálezů je možno ve prospěch přítomnosti nositelů kulturního okruhu Černjachov-Sîntana de Mureș uvést nálezy jednoduchých opaskových přezek s analogiemi například na pohřebišti Tirgșor pozdní doby římské (*Diaconu 1965*, Planșa CLXII), nezdobený hřeben s odsazenou jazykovitou rukojetí typu Thomas III (typický předmět kultury Černjachov-Sîntana de Mureș viz.: *Cnotliwy 1996*, Abb. 3, zde například lokalita Independența: *Mitrea – Preda 1965*, fig. 115:3), plechová spona s polokruhovou záhlavní destičkou s knoflíkem na jejím vrcholu, amulet z kančího zubu s objímkou z bronzového plechu a ulita *Cypriae Tigris* (*Gomolka-Fuchs 1999*, 518, Abb. 6:1-5). Některé nálezy jsou těžko kulturně zařaditelné jako například štítová puklice s odsazeným límcem rozšířená nejen v Germány osídlených oblastech kultury przeworské a Černjachov-Sîntana de Mureș, ale i na území říše byzantské (*Gomolka-Fuchs 1999*, 518 s literaturou) (*obr. 29*).

Das spätrömische Befestigungssystem am Donauknie. M. 1:200000.

1 Nyergesüfalu-táti szénrakodó	12 Pilismarót-Basaharc 1.	23 Visegrád-Gizella telep	34 Kisoroszi-Kapelle
2 Esztergom-Zsidó	13 Pilismarót-Basaharc 2.	24 Visegrád-Steinbruch	35 Tahitótfalu-Szentpéter
3 Esztergom-Szentkirály	14 Pilismarót-Basaharc 3.	25 Visegrád-Szentgyörgymező 1.	36 Kisoroszi-Gazi rétek
4 Esztergom-Szentgyörgymező 1.	15 Pilismarót-Basaharc 4.	26 Visegrád-Szentgyörgymező 2.	37 Kisoroszi-Hosszúréti dűlő
5 Esztergom-Szentgyörgymező 2.	16 Pilismarót-Basaharc 5.	27 Dunabogdány-Köszegő	38 Tahitótfalu-Balhavár
6 Esztergom-Szentgyörgymező 3.	17 Pilismarót-Dunamelleke dűlő 1.	28 Tahitótfalu-Nyulasi patak	39 Szigetmonostor-Fähre von Gód
7 Esztergom-Szentgyörgymező 4.	18 Pilismarót-Dunamelleke dűlő 2.	29 Leányfalu	40 Szigetmonostor-Horány
8 Esztergom-Déda 1.	19 Pilismarót-Schiffstation	30 Szentendre-Hunka domb	41 Szob
9 Esztergom-Déda 2.	20 Pilismarót-Malompatak	31 Szentendre-Dera patak	42 (Nógrád) Verőce
10 Esztergom-Bűbánatvolgy 1.	21 Dömös-Kövespatak	32 Budakalász-Luppa csárda	43 Dunakeszi
11 Esztergom-Bűbánatvolgy 2.	22 Dömös-Schiffstation	33 Budakalász-Barát patak	

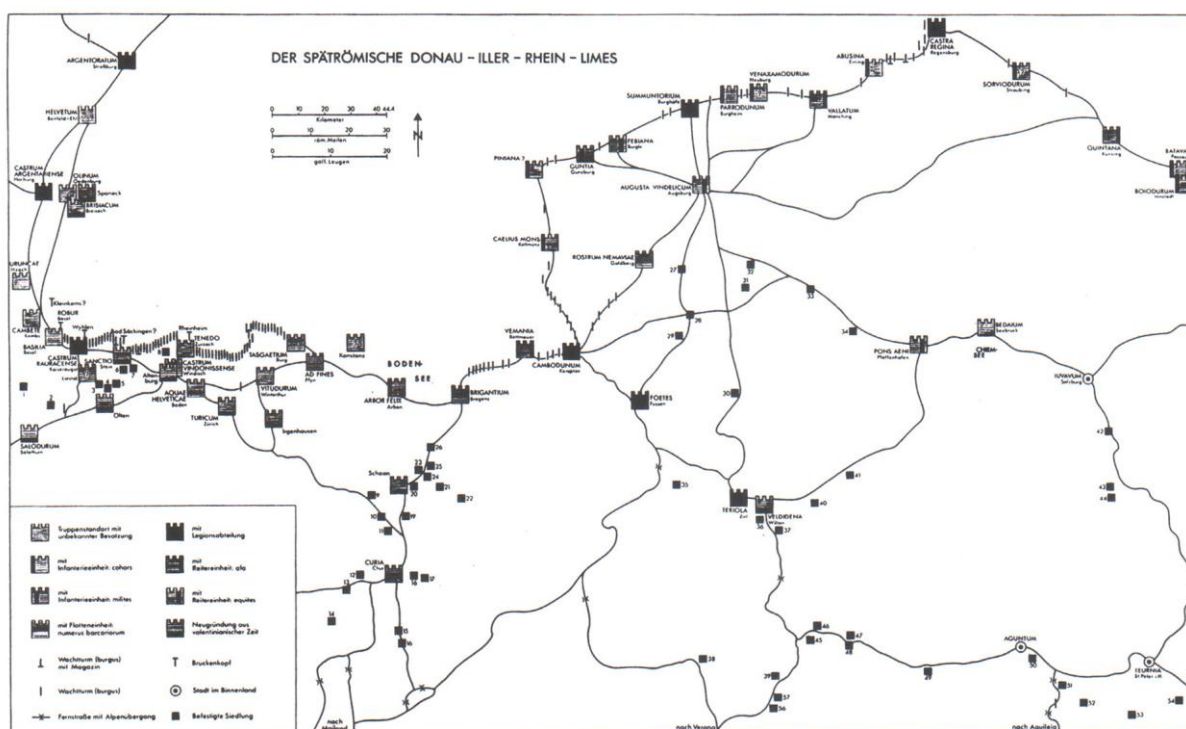

Obr. 30: Římský pohraniční systém ve středním Podunají a výběr keramických nálezů z lokality 1-2, 4) kastelu Pilismarót-Malompatak, 3) kastelu Visegrád-Sibrik, 5) pohraniční věže v Leányfálu (podle: *Soproni 1985*).

Řada předmětů barbarské provenience byla pro sledované období nalezena i v oblasti Panonie a Valérie. S. Soproni uvádí nálezy různých typů keramiky z mnoha hraničních kastelů a strážních věží podunajského limitu. Zmínit lze například nálezy na kruhu točené keramiky zdobené vlešťováním ze Szentendre-castrum, Leányfálu nebo Visegrádu-Sibrik-castrum (*Soproni 1985*, Taf. 12-17) (*obr. 30*). Do stejného období sklonku 4. století náleží též též výše uvedený hrob válečníka z Lébény (*Tejral 1997*, Abb. 13:2). Sándor Soproni ztotožňuje tyto nálezy s východogermánskými federáty předáků Alatheia a Saphraxa, kteří vstoupili do Panonií po roce 383. Jejich jádro pak autor lokalizuje severně od toku Drávy, především v oblasti limitu a ve Valerii. Této interpretaci mají napovídat výše uvedené keramické nálezy a především pohřebiště typu Csákvár a Szabadbattyán (*Soproni 1985*, 86-93). Naposledy se východním elementům na středodunajské hranici věnuje Jaroslav Tejral, který si všimá především bohatých hrobů horizontu Untersiebenbrunn, vykazujícím kulturní vztahy především k severočernomořskému prostředí. Významné je zejména pozorování, že se v případě řady nálezových celků jedná o barbarsko-pozdně antickou smíšenou kulturu, svědčící o prolínání barbarských forem a provinciálních výrobních a výzdobných postupů.

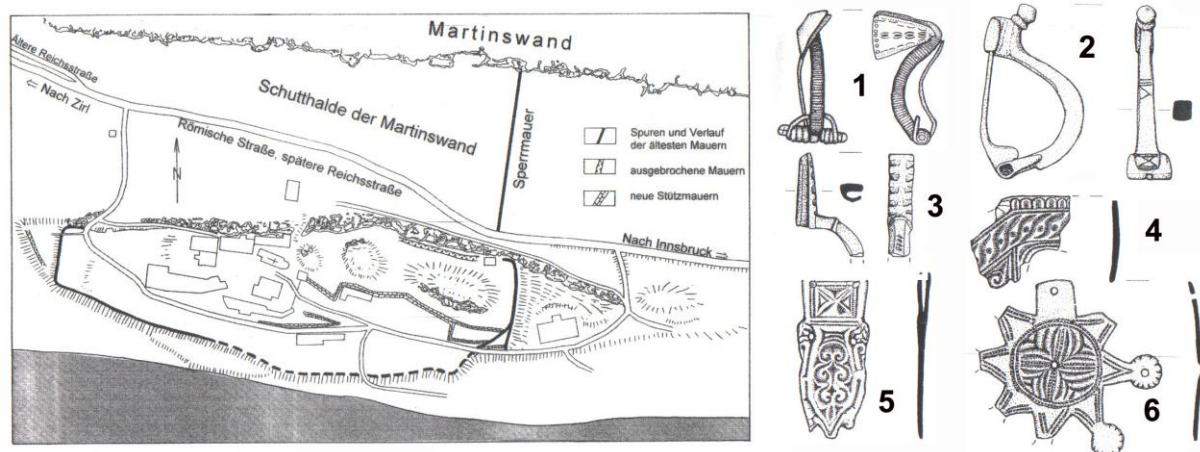
Provinciální vliv se projevuje především v přejímání prvků stolování s provinciálním sklem a keramikou. Jaroslav Tejral nepředpokládá, že by tento okruh bohatých hrobů musel nutně souviset s výše uvedenou skupinou Alatheia a Saphraxa, ale spíše uvažuje o více vlnách východních migrantů, a jak se zdá, historické prameny mu dávají v mnohém za pravdu (Tejral 2007, 57-60; Doležal 2008, 254).

Barbarské skupiny vstupující do služeb římského impéria nejsou ovšem pouze východogermánského původu. Zejména v oblastech Norika, Raetie a dále v Porýní se v nálezovém spektru promítá přítomnost sborů s původem z těsného sousedství barbarů (obr. 31). V některých případech se dokonce setkáváme s promíšeným materiálem barbarského původu svědčící o tom, že k vzájemnému ovlivňování a kulturní výměně mezi rozličnými skupinami ze střední a východní Evropy mohlo docházet až na půdě provincií.

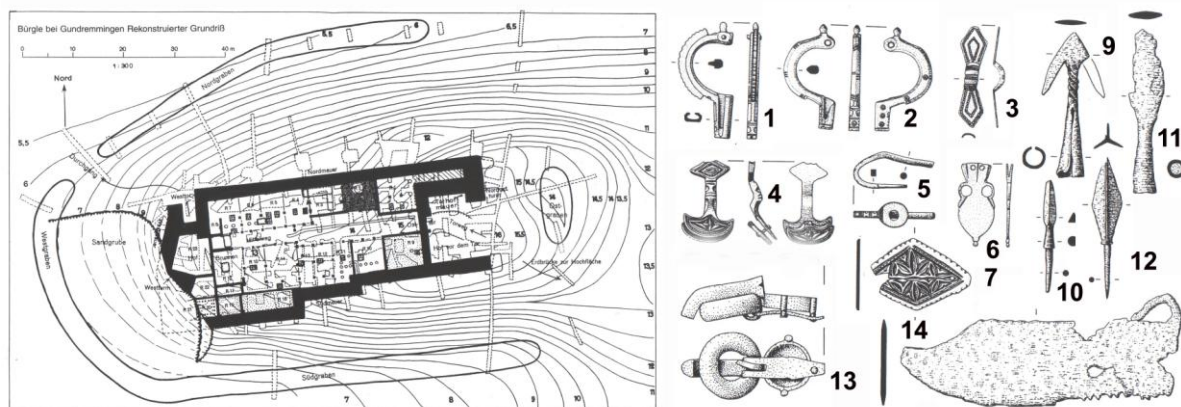
Obr. 31: Římský pohraniční systém na Rýnu a Dunaji v pozdní době římské (podle: Bender 1996).

Postupujeme-li dále na západ podél Dunaje, dostáváme se do pro nás zajímavé oblasti Raetie a Norika. Ne zcela typickou lokalitou je například vnitrozemský kastel *Teriola/Zirl* – *Martinsbühel* nacházející se v oblasti Raetia II, v nynějším severním Tyrolsku. V průběhu archeologických výzkumů trvajících přibližně jedno století zde bylo objeveno vícefázové osídlení, jehož nejstarší fáze spadá do pozdně římského období. Byly objeveny zbytky opevnění, budovy s hypokaustem a další stavby. Důležitý je ovšem nálezový inventář, obsahující například pozdně římská provinciální spínadla typu *Hrušica* datovaná od sklonku 3. do 5. Století, sloužící patrně jako součást vojenského oděvu podobně jako spony s cibulkovými knoflíky. Dále byly nalezeny součásti vruborezem zdobených pozdně římských opaskových garnitur a spona s drátem omotaným lučičkem a trapezovitou nožkou, vykazující analogické tvary ve východogermánském prostředí a dokonce až Pobaltí z počátku 5. století svědčící o přítomnosti barbarských sborů i v této oblasti, a depot pozdně antických mincí (Höck 2003, 10-50, Abb. 2, 3, 4, 5, 43-44) (obr. 32).

Obr. 32: Kastel Teriola/Zirl – Martinsbühel. Výběr spon a komponentů militáních opasků (podle: Höck 2003).

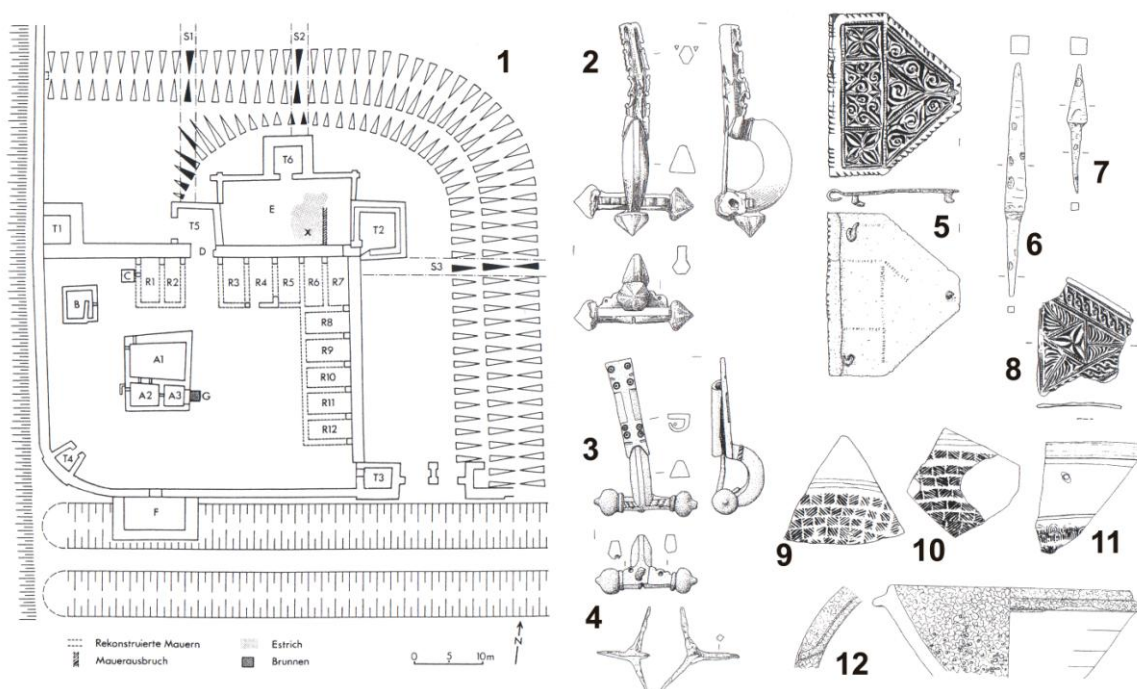
Důležitým pohraničním kastelem je „Bürgle“ u Gundremmingenu v někdejší provincii Raetii, který byl prvně publikován v roce 1964 Gerhardem Bersu. Již tehdy bylo zřejmé, že je možné na základě drobných nálezů rozlišit dva sídelní horizonty. První z nich spadá do poslední čtvrtiny 4. století, kam jsou datovány spony s knoflíkem na hlavici lučíku, které nachází analogie v labskogermánském prostředí. Dále jsou do tohoto časového úseku datovány opaskové garnitury zdobené vrubořezem, zlomky nákrčníků. Do následujícího období kolem roku 400 a počátku 5. století spadá stříbrná pozlacená přezka východogermánské proveniencce, spona s cibulkovými knoflíky Kellerova 6. typu, rovnoramenná spona a další předměty. Velmi početné jsou především zbraně. Zastoupené jsou zejména šipky různých tvarů a Helmut Bender uvažuje o pobytu jednotek jízdních válečníků *equites stablesiani iuniores* (Bender 1996) (obr. 33).

Obr. 33: „Bürgle“ u Gundremmingenu. Půdorys kastelu a výběr drobné kovové industrie (podle: Bender 1996).

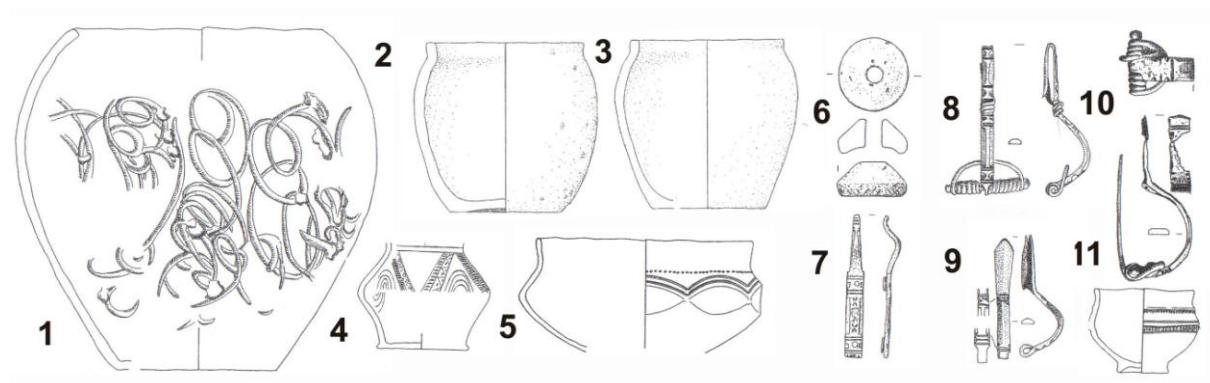
Další z řady lokalit je auxiliární kastel *Abusina-Einig* na Dunaji v Bavorsku. Jádrem kastelu o rozměrech 45 x 34 m pochází z období kolem roku 300, které je označované jako první perioda výstavby. Do této fáze spadá vybudování obvodového opevnění o síle zdiva 1,8 m doplněného cimbuřím, dále čtyř nárožních věží, z toho tří předsazených, a vstupní brány v polovině severní hradby. Vnitřnímu prostoru kastelu o rozloze 0,16 ha dominuje kamenná budova interpretovaná jako *principia cum praetorio* a dále po obvodu severní a východní

hradby dvanáct zděných prostor označovaných jako *contubernia*. Součástí areálu byl rovněž vodní zdroj v podobě studny (*obr. 34:1*).

Obr. 34: Abusina-Eining: Půdorys kastelu a výběr provinciálních nálezů (podle: Gschwind 2004).

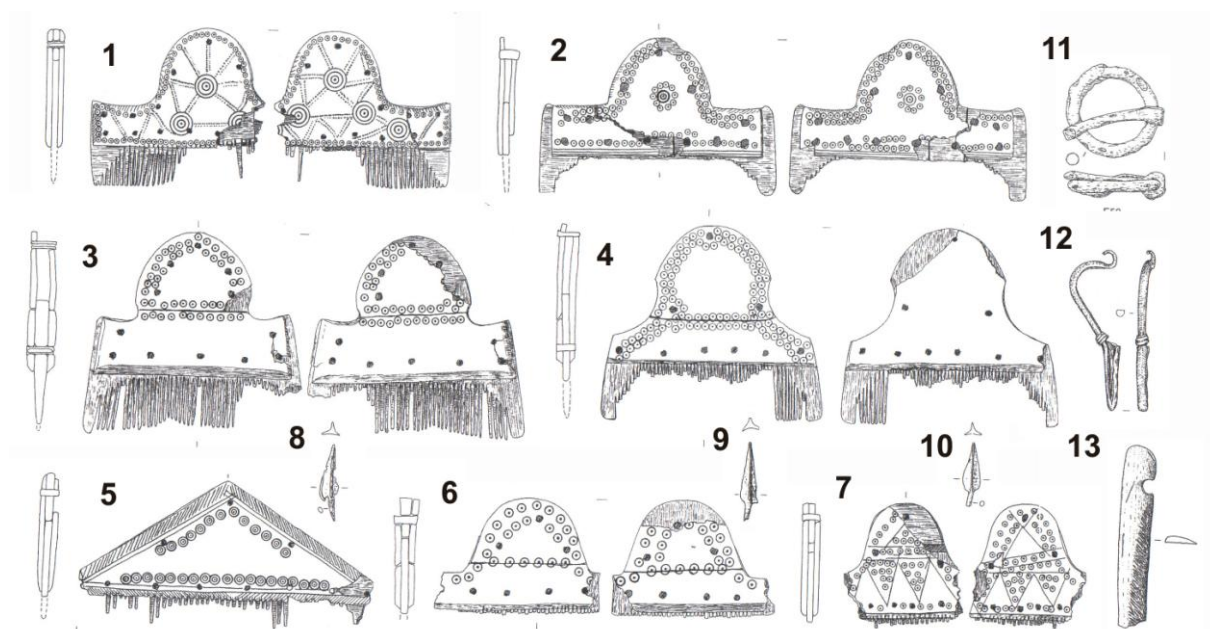
Vývoj zástavby pokračoval i v pozdní době římské zpevněním vstupní brány věží (T5), předsunuté budovy mezi severovýchodní věží a bránou (E), kterou lze podle nálezu spáleného obilí označit za *horreum*, dále předsunuté budovy (F) při jihozápadním nároží kastelu a systém příkopů, obklopující areál ze tří stran. V předpolí auxiliárního kastelu byly situovány také stavby civilního charakteru typu *vicus*. Patří sem například několika prostorová reprezentativní stavba č. 17 s apsidou, hypokaustem a lázněmi. Početné jsou doklady kostrových pohřbů a to především v prostoru zástavby severně od kastelu. Pozornost si zaslouží především hrob bojovníka v prostoru kastelu vybavený hroty šípů a oštěpu nebo hrob bojovníka s koněm v místnosti tzv. vily (Gschwind 2004, 76-103).

Obr. 35: Abusina-Eining: Výběr labskogermánského materiálu (podle: Gschwind 2004).

Hmotné nálezy z prostoru kastelu jsou velmi zajímavým souborem předmětů římského militárního (*obr. 34*) a barbarského původu. Objevuje se typická labskogermánská v ruce

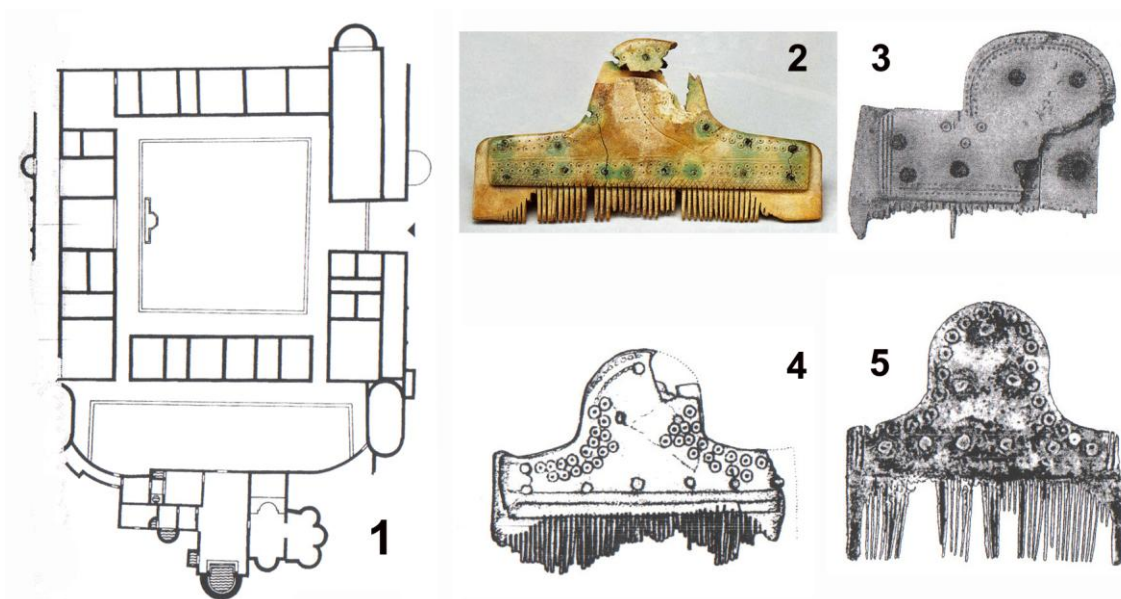
robená keramika hrubých i jemných tvarů zdobených prstováním či rýhami, jejichž nález na území české kotliny by nebyl překvapením. Mimořádný význam mají nálezy s oválným fasetováním s analogiemi v přešťovickém typu keramiky. Labskogermánské proveniencie jsou také spony řady A VI, 174-176 nebo bronzové kování brašny s analogií v pomohanském Schleßlitzu (viz výše) či hřebeny s trojúhelníkovým držadlem II. skupiny podle Thomasové (obr. 35).

Obr. 36: Abusina-Eining: Předměty se vztahem k východním federátům (podle : Gschwind 2004).

Ovšem vyskytují se zde i předměty spjaté s východogermánským či obecně východním okruhem. Jedná se například o jednodílnou sponu s podvázanou nožkou, přezku s kruhovým rámečkem, trojbřité šipky, kostěné obložení reflexního luku nebo šest hřebenů s jazykovitou nebo spíše omegovitou rukojetí (Gschwind 2004, Taf.91-135). Dva z uvedených hřebenů (obr. 36:1, 3) lze sice odvodit z východoevropských prototypů (Gschwind 2004, Taf. 107:E123 a R128) (obr. 36), nicméně mají blízkou tvarovou i výzdobnou obdobu v nově prozkoumané polozemnici 510 v Praze-Kobylisích náležející vinařické skupině (Frolík 2009, 12, viz níže). Tato série hřebenů typu III podle Thomasové nachází takřka identické protiklady co do tvaru i výzdoby dále na západě, konkrétně v prostředí pozdně antických *villae* lokalizovaných jižně od Garony: Beaucaire-sur-Baïse, Moncrabeur-Bapteste, Montréal-Séviac, tedy v oblasti spadající od sklonku druhého desetiletí 5. století do vizigótské sféry (Balmelle 2001, 28-36, fig. 3). K této variantě pak bezpochyby náleží i exemplář hřebene s jazykovitou rukojetí zdobený ornamentem v podobě kříže z domu v Kolíně nad Rýnem (Ristow 2001, text a obr. na str. 70) (obr. 37).

Nálezové spektrum z Abusiny uzavírají předměty provinciální proveniencie jako součásti militárních opaskových garnitur zdobených vrubořezem, spony s cibulkovými knoflíky, na kruhu robená keramika jako glazovaná mortaria, pozdní terra sigillata argonnské produkce, olejové lampy, šipky či hroty k balistě (Gschwind 2004, 90-101, 116-133).

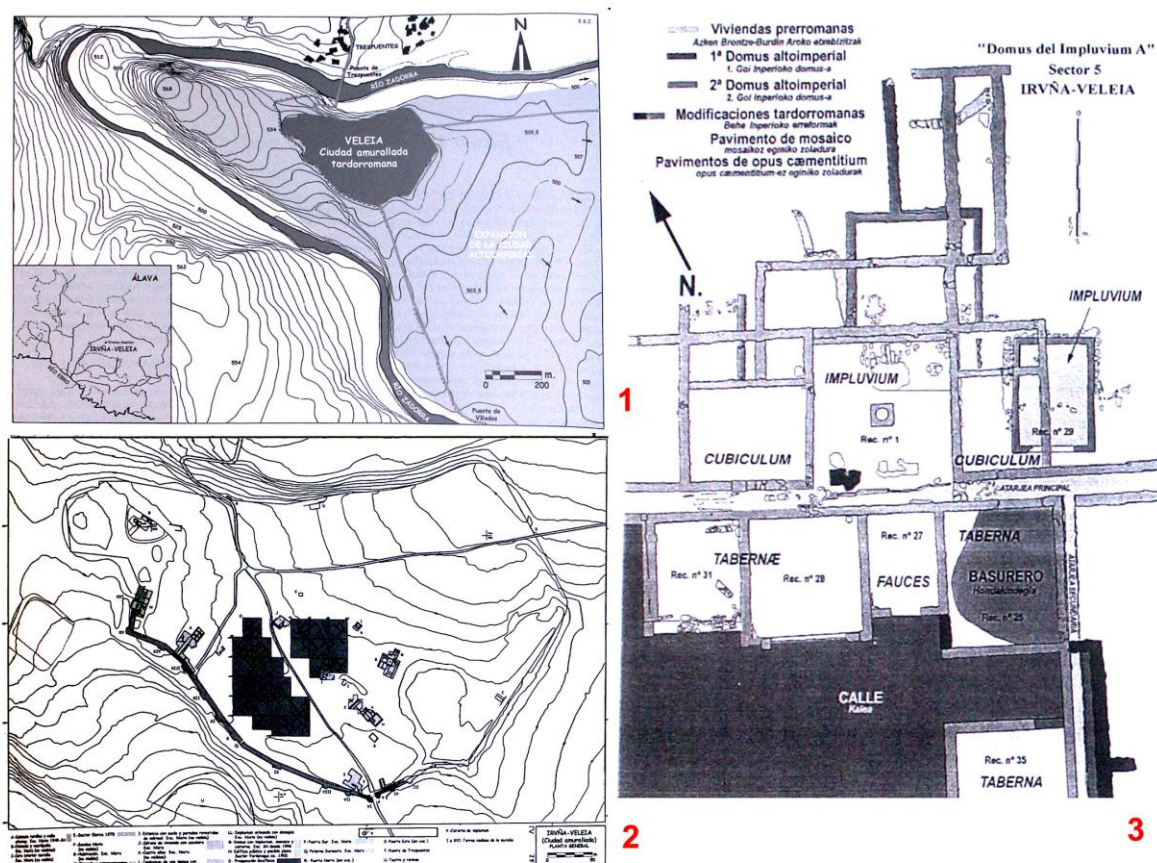

Obr. 37: 1) Schéma *villy* Montréal Séviac v pozdní antice, 2) Hřeben z Kolína na Rýnem, 3-5) Hřebeny z *vill* Beaucaire-sur-Baïse, Moncrabeur-Bapteste, Montréal-Séviac (podle: Balmelle 2001; Ristow 2001).

Dramatické události sklonku 4. a počátku 5. století však ukazují, že se stopami barbarských jednotek setkáváme i v provinciích mnohem vzdálenějších od rýnsko-dunajské hranice.

Přítomnost cizích armádních sborů prozrazují i v Hispánii kolekce militárií a především kovové součásti opaskových garnitur. Joaquin Aurrecochea Fernandezová rozlišuje mezi importovanými garniturami „nehispánské“ a „pseudohispánské“ typy. Do první kategorie patří například „delfinovitě“ přezky s prolamovanou záchytnou ploténkou, které byly nalezeny v San Josep, La Olmeda, Castillo Billido, Villa Rubia de Santiago, Can Bosch de Basea a kompletní exemplář z Palacios de Sil s analogií z hrobu 770 na pohřebišti v Krefeldu. Do této skupiny také patří přezka nalezená ve městě Iruña náležející Sommerově skupině I, formě C, typu D, jejíž analogie jsou známé z anglo-saských (?) nálezů v Británii (Tripontium Mucking, Wycomb, Alwalton a Richborough z první poloviny 5. století a pohřebiště ve Westerwahně). Dalšími příklady jsou garnitury s rámečkem a záchytnou ploténkou peltoidního tvaru odlitého vcelku Sommerovy II. skupiny, formy D ze San Miguelu de Arroyo, Cueva del Pany v Barceloně, Puig Rodon s analogiemi v jihogalském hrobě 452 na lokalitě Frénouville, „Chemin les Romains“ ve Frontignanu a „La Brèche“ u Laudunu. Obdobné přezky s trojúhelníkovou destičkou jsou široce rozšířené od Británie po Panonii ve 4. století a v Hispánii jsou doloženy pravděpodobně nálezem z blíže neznámého místa v Andalusii. Bezpochyby cizím prvkem jsou vrubořezem zdobené opaskové garnitury „Kerbschnittgürtelgarnituren“, které byly v největší oblibě za vlády Valentiniána I. a Honorie a jejich hlavní koncentrace se nachází v severní Galii, provinciích *Germania I a II* a *Belgia I a II*. V Hispánii byly nalezeny celkem na devatenácti lokalitách a byly mezi nimi rozpoznány garnitury Böhmovy typu A i B (např. exemplář z Paredes de Nava s nejbližší obdobou v hrobě ve Vermandu). Obdobné rozšíření i původ mají i garnitury zdobené vybičením. Fragment z lokality Castro Ventosa nachází obdoby v Porýní a dále v Podunají a Dalmacii, což patrně souvisí s přesuny armádních sborů na východ. Na několika lokalitách byly rovněž nalezeny samotné přezky se zoomorfními motivy, které s výše uvedenými garniturami zdobenými

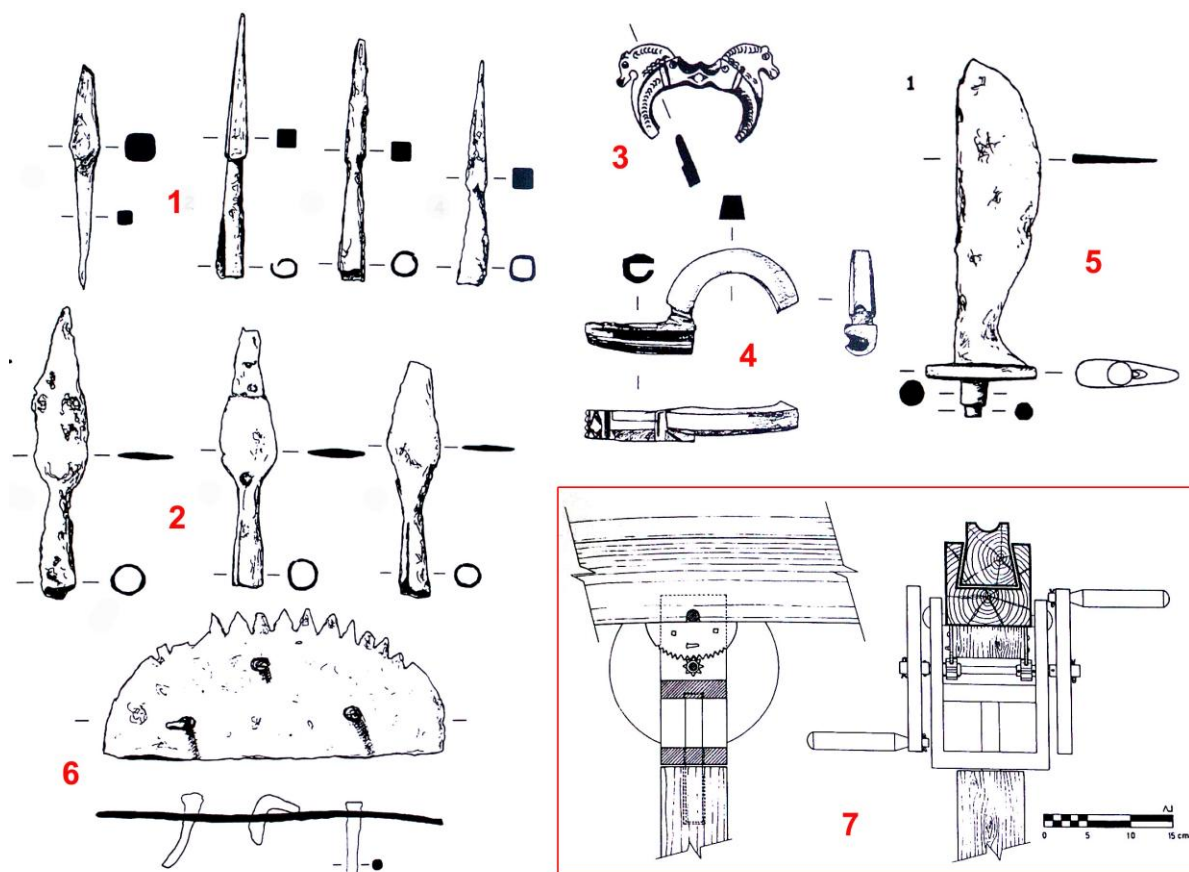
vrubořezem a vybíjením souvisejí (např. hrob 141 na lokalitě Simancas).

Obr. 38: Pozdně antické město Velevia/Iruña v Hispánii (podle: Gil, E. – Filloy, I. – Iriate, A. 2000).

Autorka dává výskyt těchto cizích opaskových garnitur do vztahu s událostmi spjatými s uzurpátorem Konstantinem III. na počátku 5. století. Důležitá přezka z Iruña mohla náležet saskému válečníku sloužícímu u *cohors Prima Gallica* doložené přímo v místě díky *Notitia Dignitatum* (Aurrecochea Fernandez 1999).

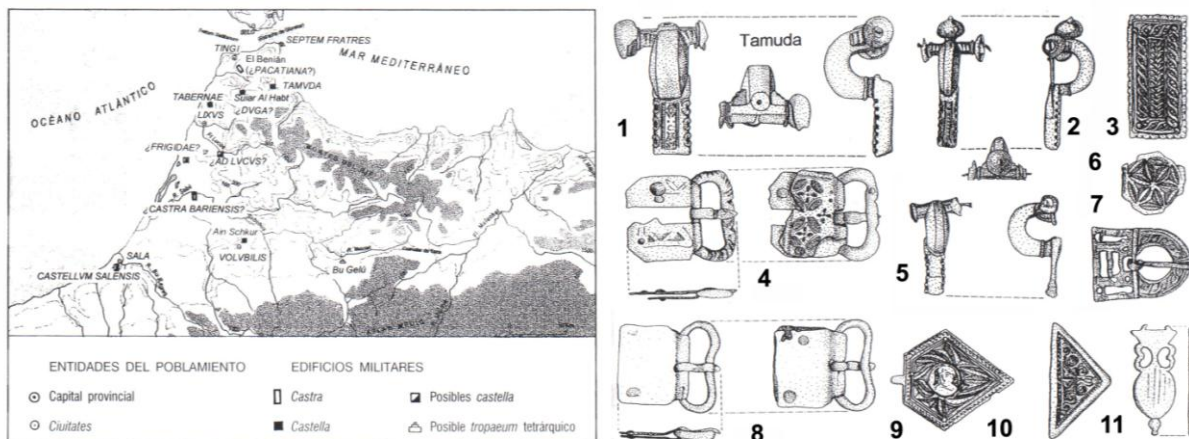
Město Iruña, známé v antických pramenech jako Velevia (Baskicko), bylo situováno při meandru řeky Zadorra a rozprostíralo se v prvních dvou stoletích na celkové rozloze 30 ha. Ve 3. století postihla tuto část říše recese a došlo k opuštění řady především veřejných budov. Na konci tohoto století přeživalo osídlení na pouhých 11,6 ha, významnou změnou však bylo ohrazení městskou hradbou o síle 4-5,4 m a výškou 8,5 m oproti vnější úrovni. Jihovýchodní nároží a některá další místa byla vně zesílena pískovcem z destruovaných veřejných budov. Byly zde situovány polokruhové věže a dvě víceposchodňové brány (obr. 38). Militárie pochází z různých míst ve městě, například hroty oštěpů od východní brány. K důležitému nálezu došlo v odpadní jámě v interiéru jedné z budov vystavěné kolem dvora s mozaikovým dlážděním, kde se nacházely hroty oštěpů, hroty k balistě, hroty šípů, nůž simancaského typu, a součást strojového zařízení sloužícího patrně jako elevátor balisty. Tato jáma vyhloubena do betonové podlahy *tabernae* byla datovaná včetně svého obsahu do počátku 5. století (Gil – Filloy – Iriate 2000) (obr. 39). Zmíněná přezka sice není součástí tohoto nálezového komplexu, nicméně dochované fragmenty militárií názorně ukazují výzbroj armádních sborů tohoto období a situace, s nimiž se mohli barbarští válečníci v římských službách setkat v době těsně předcházející nebo související s migrací středoevropských a východoevropských Svěbů, Vandalů, Alanů a Vizigótů.

Obr. 39: Militárie z pozdně antického města Velevia/Iruña (podle: Gil, E. – Filloy, I. – Iriate, A. 2000).

Jednoznačnou identifikaci komponentů tzv. militárních opasků hatí ovšem výskyt tohoto typu předmětů z části středodunajské proveniencie v římské provincii *Tingitana* (součást hispánské diecéze), v dnešním Maroku v období 4. a počátku 5. století. Mezi těmito předměty vystupují především spony s cibulkovými knoflíky typu 5i, dále 3/4a nebo b podle členění Ellen Swiftové, mezi součástmi opasků pak především komponenty zdobené vrubořezem původem z rýnsko-dunajské hranice. Nálezy pocházejí jak z měst, např. Zilil nebo Septem, tak i opěrných bodů jako například Tamuda (*Villaverde Vega 2001*, lám. 4-7). Písemné prameny (především *Notitia Dignitatum*) nám v tomto směru naši úlohu neulehčují, neboť hovoří v případě vojenských posádek v *Tingitaně* o *Septimani iuniores (comitatenses)* a *Constantiniani (pseudo-comitatenses ?)* o jednotkách lokálního původu, dále o *Equites sagittarii Cordueni*, pocházející z východní Anatólie, *Equites scutarii seniores* pocházející patrně ze sousední africké diecéze a nakonec auxiliární jednotky rovněž lokálního barbarského původu *Mauri tonantes seniores* a *iuniores*. Místní kořeny patrně měly i stabilní jednotky *limitanei* obývající kastely *Aulucus*, *Pacatiama*, *Tamucus/Tamuda*, *Bariensis*, *Taberna*, *Dugas*, *Sala* a *Frigias*. Středoevropští barbaři, kteří by připadali v úvahu jakožto nositelé těchto militárních prvků, se v hispánské diecézi objevují po ztrátě kontroly nad tímto územím ze strany Konstantina III. V následujícím období let 411-420 dochází v *Tingitaně* k určité konsolidaci dosud známých vojenských sborů, vedle nichž se nově vyskytují například *Equites sagittarii seniores* blíže nejasného původu (*Villaverde Vega 2001*, 272-274, 282-284, 481). Zcela jistě víme o severoafrické dislokaci *Honoriani marcomani seniores* a *iuniores*, ovšem o jejich eventuelním pohybu v *Tingitaně* nemáme zpráv a tudíž ani spojení s nálezy komponentů militárních opasků a sponami s cibulkovými knoflíky rýnsko-dunajské proveniencie nelze považovat za prokazatelné. Navíc některé z těchto artefaktů byly nalezeny v situacích, které primárně s militárním prostředím nesouvisí. Například jedna z přezek

s pravouhlým rámečkem byla nalezena v hrobě chlapce v areálu arény amfiteátru v městě *Lixus*. Jiné kování bylo pro změnu nalezeno v dětském hrobě v areálu civilního pohřebiště v městě *Septem Fratres/Ceutě* (Villaverde Vega 2001, 482, lám. PT-61, PT-65) (obr. 40). Podobný jev ovšem známe i z evropského barbarika, kde je doloženo ukládání analogických militárních opasků dokonce v ženských hrobech 4. století v jihozápadním, středním a severním Německu (Burzler a kol. 2002, 92-94, Abb. 75).

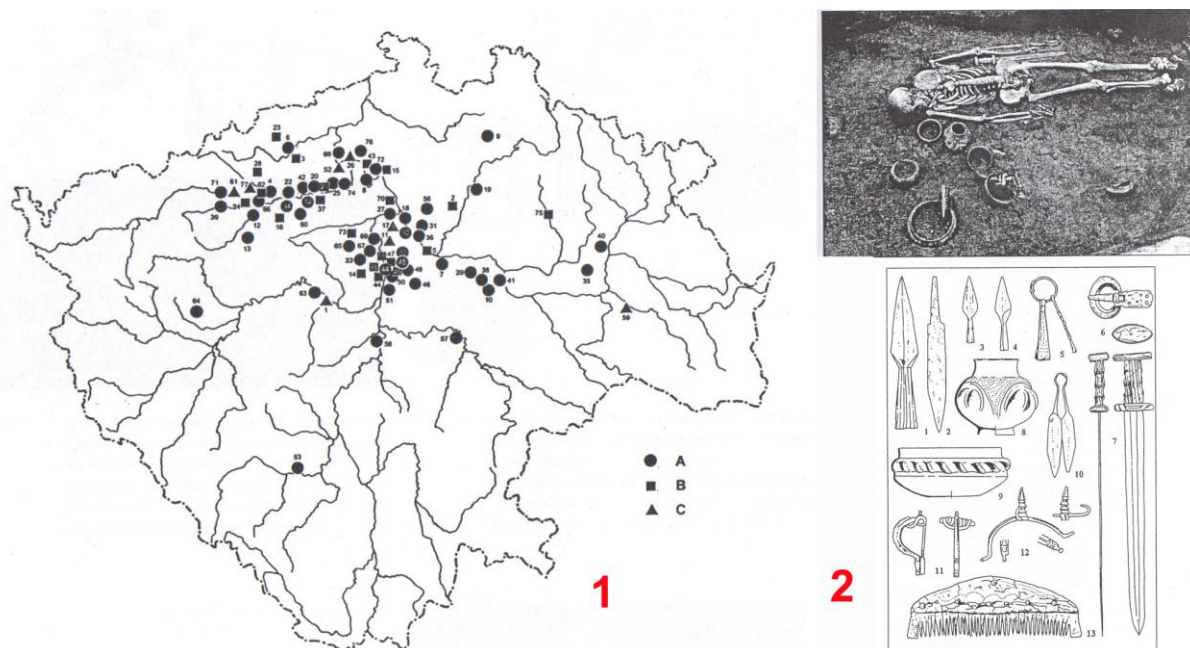

Obr. 40: Provincie Tingitana na severozápadě Afriky a výběr kovové industrie z lokality Tamuda (podle: Villaverde Vega 2001).

4.2.h Vývoj v České kotlině

Důležitým pramenem pro výzkum mladší a pozdní doby římské v Čechách jsou rozrůstající doklady kostrových pohřbů.

Godłowského teze (1992) následuje v poslední době především Eduard Droberjar. Podobně jako jeho předchůdci shledává autor výrazný vliv ze středoněmecké oblasti v severní polovině české kotliny ve stupni C2. Projevuje se především vztahy k bohaté skupině ženských kostrových hrobů typu Hasleben – Leuna – Gommern. Do této skupiny řadí především hroby z Poštovic, Prahy-Dejvic, Prosmysk, Soběsuk a nedávno objevený slepotický pohřeb. Některé předměty, pocházející především ze starších nálezů, jsou patrně stopou též bohatých mužských hrobů z konce 3. a počátku 4. století. Příkladem může být pár stříbrných ostruh typu Leuna pocházející z okolí Litoměřic nebo zlatá spona s cibulkovými knoflíky typu Pröttel 1 z nálezu v Chlumíně. Mladší stupeň C3 je z hlediska sledování kostrových hrobů poněkud problematičtější. Ženské hroby reprezentuje především nález z Žiželic a Prahy-Dolních Chaber (Droberjar 2007, 93-103) (obr. 41:1).

Obr. 41: 1) Žárové a kostrové hroby z mladší a pozdní doby římské v Čechách, 2) Kostrový hrob z Berouna – Závodí (podle: Droberjar 2002; Droberjar 2007).

Samostatný stupeň D1 nelze většinou v nálezích z České kotliny jednoznačně rozpoznat. Lze jej pouze tušit v několika případech, kdy se setkáváme v rámci ještě pozdně římských struktur s novými kulturními impulzy. Jedná se například o pohřeb v sídlištní jámě 92B v Trmicích (okr. Ústí nad Labem), jenž byl vybaven železným zvoncem a hřebenem s jazykovitou rukojetí III. skupiny podle Thomasové (*Reszczyńska 2008*, 233-241, obr. 1). Podobným nálezem je hrob válečníka z Vliněvsi (okr. Mělník), vybavený spathou odpovídající typologii mečů 3. a 4. horizontu bojovnických pohřbů v prostředí przeworské kultury (např. hrob z Komorówa – *Godłowski 1992*, 44, Abb. 20:9), opaskovou garniturou, v ruce robenou keramikou a opět hřebenem s jazykovitou rukojetí III. skupiny podle Thomasové (*Limburský – Jiřík*, v přípravě) (obr. 42).

Důležitý je rovněž kostrový hrob bojovníka z Berouna-Závodí se sponou typu Gerlachsheim z doby kolem poloviny 4. století (*Bemmann 2008*, 27-28, Abb. 5-6) a dále předměty již náležejícími stupni D1, tedy skleněným pohárem typu Frunzovka, štítovou puklicí przeworské provenience, nákončí opasku s analogiemi v Pomohani a ve středním Německu a keramikou labskogermánského původu (*Droberjar 2008c*, 127, příl. 11:2-3) (obr. 41:2). Eduard Droberjar řadí berounský hrob ještě do průběhu stupně C3, přičemž zdůrazňuje jeho afinitu s rýnsko-mohanským prostředím a jihozápadním Německem a jako analogie uvádí hroby válečníků z Kleinlangheimu a Scheßlitzu (*Droberjar 2007*, 98). Výjimečným předmětem je bronzový meč a hroty oštěpů. Tyto symbolické zbraně se v provedení ve stříbře nebo bronzu vyskytují v labskogermánském kulturním okruhu (*Haberstroh 2002*, 112), v České kotlině jsou pak obdobné nálezy známé i z Litoměřic nebo Velkých Žernosek (*Kern 1929*, 148-155).

Hrob z Berouna-Závodí a Vliněvsi jsou klasickými příklady pohřbů válečníků stupně D1, které jsou vybaveny dvousečným mečem, kopím a mnohdy komponenty štítu (srovnej: *Biborski – Kaczanowski 2001*, 239).

Obr. 42: Hrob válečníka z Vliněvsi. Foto P. Limburský a K. Fleková.

Eduard Droberjar datuje dále do stupně D1 pohřebiště z Prahy-Bubenče „U modré růže“, které již předznamenává přechod k době stěhování národů (Droberjar 2007, 98).

Nejvýznamnějším pramenem pro poznání hmotné kultury období mladší a pozdní doby římské tak zůstávají žárové nekropole Plotiště nad Labem, Dobřichov-Třebická, Pňov a Opočno (Droberjar 2007, 96).

Chronologický rámeček pro pohřebiště v Plotištích nad Labem tvoří podle Aleny Rybové především spony – tj. materiál datovaný od sklonku 2. do 4. století. Pro 5. století tato data ovšem chybí a kontinuitu pohřbívání lze odhadovat pouze podle horizontální stratigrafie pohřebiště. Autorka rozlišuje dvě pozdní fáze pohřbívání. První z nich, datovanou do první poloviny 5. století na základě keramického materiálu, představuje komorový hrob (a pohřbem staršího muže se psy) ohraničený palisádou, kruhový areál, rovněž ohraničený palisádou a doprovodnými urnovými hroby.

Poslední fáze pohřebiště je v západní části tvořena skupinou chudých hrobů, mezi nimi pak mužským hrobem s orientací západ-východ, vybaveným bronzovým prstenem a železnou šipkou 1400/III. V zásypu hrobu byly identifikovány ostatky dalších, nespíše tří lidí a dále množství keramických střepů. Keramika pochází podle názoru A. Rybové z období po polovině 5. století (Rybová 1988, 530). Významné je, že Alena Rybová řadí do starší fáze doby stěhování národů jednoznačně misky s šikmým kanelováním, které se vyskytují i na soudobých sídlištích (Rybová 1988, Taf. 13, 1 a-b, d-e). Jiří Zeman datuje ukončení pohřbívání na žárových nekropolích poněkud nejistě. Vedle Plotiště nad Labem tu jde zvláště o pohřebiště v Opočně u Loun a Přešťovicích na Strakonicku. Tyto lokality, převážně na okraji osídlené oikumeny, podle jeho názoru přetrvávají do 5. století, nicméně jejich vývoj do období přelomu 5.-6. století zůstává nejasný. Je zde určitá podobnost s keramikou mladší fáze doby stěhování národů, jen málo znaků však tvoří spojitosti s kostrovými hroby vinařického stupně (Zeman 1987, 517).

K datování keramických tvarů pojednaných v rozboru by mohla napomoci částečně též horizontální stratigrafie pohřebiště v Plotištích. Převážná část zde zmiňovaných analogií se nachází v centrální a jihovýchodní části nekropole. Je nápadná zejména koncentrace keramiky s šikmou kanelurou, horizontálními žlábkami a drobnými vrypy lemujícími plastickou výzdobu v sektorech 46, 52 a 53, 88 a 89. V sektorech 53 a 89 jsou navíc lokalizovány nálezy keramiky na kruhu točené a zdobené vlnicemi či vlešťováním, tj. tvary a výzdobné prvky, které mají vztah k oblastem položeným ve středním Podunají na počátku doby stěhování národů. Nicméně ani keramika robená na kruhu neposkytuje přesnější datační rámec v intervalu od sklonku 4. do poloviny 5. století (srovnej: *Rybová 1979*, P. 4).

Kovové artefakty z Plotišt' (např. spona s podvázanou nožkou a vybíjenou výzdobou lučičku nebo zlomek nákrčníku s hruškovitou záchytnou ploténkou, které lze datovat max. do stupně C3-D1) se koncentrují jižněji v sektorech 93-95, 100, 103. I zde se vzácně nachází např. keramika s šikmým kanelováním (např. hroby 973, 1016, 1062), jedná se však o doklady datovatelné ještě do mladší doby římské (srovnej např. datování misky z hrobu 973 podle *Martiny Bekové a Eduarda Droberjara 2005*, 413-414, obr. 13:1).

Horizontální stratigrafie tedy ukazuje na určitý vývoj v prostorovém využívání pohřebiště. Zajímavá je přítomnost pojednané keramiky rovněž ve výše zmíněném kostrovém hrobu 1400/III, který lze na základě jeho orientace SZ-JV a též konstrukce hrobu tvořené obvodovými římsami (tedy prvku, který byl zjištěn například na pohřebišti v Praze-Zličíně – k tomu: *Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007*, 567; *Jiřík – Vávra 2008*) datovat do časně fáze doby stěhování národů. Uložení rukou nebožtíka v klíně však naznačuje kontinuitu určitých pohřebních tradic z pozdní doby římské (*Beková – Droberjar 2005*, 422, obr. 20).

Obr. 43: Žalany – nálezy z objektů a vrstev, výzkum K. Benda: 1) sektor A1 – před sektorem; 2) sektor D 4/5; 3) jáma 1; 4-5) JZ roh plochy – „vyhrabáno nožem z profilu“, 6) sektor A1 – v sektoru; 7) sektor D 4/5. M Teplice.

V tomto smyslu lze podpořit původní interpretaci Aleny Rybové, která předpokládá kontinuitu žárového pohřbívání na lokalitě až do doby po polovině 5. století. Tuto možnost

podporují také nově získaná data ze sídliště v Praze-Ruzyni s analogickým spektrem keramických tvarů z relativně dobře datovaných situací (viz níže).

5.1 Čechy – sídlištní struktury

5.1.a Sídlištní areály pozdní doby římské

Oikumenu pozdní doby římské v Čechách je možné rozdělit zcela ve shodě s *Eduardem Droberjarem* (2008e, 13-14) do pěti základní regionů – tj. středních, severozápadních, západních, jižních a východních Čech, které lze na základě zjištěných koncentrací osídlení dále dělit do sídelních komor a mikroregionů. Je důležité sledovat proměnu těchto oblastí vzhledem k předpokládaným změnám struktury osídlení na sklonku pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů.

Řada lokalit pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů byla v minulosti prozkoumána v Praze – Bubenči. Nejspíše nejstarší nálezy z této pražské čtvrti získal již v druhé polovině 19. století Václav Krolmus v Ovenci. V dochovaném materiálu, uloženém v Národním muzeu v Praze (inv. č. 47.160, 47.158, 47.159), lze doložit fragmenty jen obecně datovatelné do mladší až pozdní doby římské. Asi nejznámější sídlištní nálezy z této pražské části pocházejí z někdejší Mauthnerovy cihelny (*Preidel 1930*, 139-91, 93, 140, 153, 155, 190-191, 283, 286-287, 290, 293, 295, *Šimek 1923*, 226-227; *Svoboda 1965*, 258, obr. 18). Eduard Štorch uvádí, že zde „*P. Jíra prokopal 1897 kulturní vrstvu římskou, z níž dobyl tři vzácných střepů z terry sigillaty, pokryté reliéfní figurální ozdobou, nádoby a střepy zdobené meandrem a svastikou, dále pohřeb psů a kozy*“ (*Štorch 1916*, 87). Helmut Preidel odsud zmiňuje jako jednotlivý nález sponu Almgrenovy VI. skupiny datovanou do stupňů C2-C3, a dále kroužkovou sponu (něm. „Ringfibel“) (*Preidel, 1930*, 44, 73). Kontinuitu zdejšího osídlení do pozdní doby římské naznačují také rozetami zdobená nádoba s analogiemi v oblasti dolního Polabí (*Hegewisch 2007*, 103-104), stejně jako torzo misky na prstencovité nožce. Předmětem z Mauthnerovy cihelny datovaným již do stupňů D1-D2 je jednotlivý nález hřebene podle zařazení Helmuta Preidela přiřaditelného k typu III podle Thomasové s jazykovitou rukojetí (*Preidel 1930*, 290).

Dále byly v Praze – Bubenči lokalizovány výrobní areály v podobě baterií železářských pecí – Reiserova cihelna (*Štorch 1916*, 87), na spojnici ulic Podbabská a Ve Struhách (*Fridrichová 1975*, 116) a na dalších místech. V Praze – Bubenči, mezi ulicemi U Hřbitova a dnešní ulicí Albánskou, byly nalezeny též patrně dvě keramické pece, jejich datování ovšem bohužel spadá pouze rámcově do doby římské (*Horáková-Jansová 1931*).

Do stupně D1 spadá pohřebiště v Praze-Bubenči, U modré růže (*Svoboda 1965*, 258). Podezřelý soubor keramiky z Prahy – Bubenče, bohužel blíže nelokalizovaný, publikoval Jiří Zeman ve svém soupisu lokalit s výskytem časné slovanské keramiky. Jednalo se o zlomky keramiky, mezi níž vyčlenil několik exemplářů dle jeho názoru datovatelných do časné slovanského období a dále několik fragmentů, které patrně lze datovat do mladší doby římské až stěhování národů. Soubor doplňoval osteologický materiál (*Zeman 1976*, 144, obr. 21). Je sice v tomto kontextu vyloučeno jednoznačně rozhodnout, zda nálezy vytvářejí nálezový celek, nicméně výskyt hrnců esovité profilace společně s materiálem pozdní doby římské až časné fáze doby stěhování národů z jiných lokalit (např. *Vokolek 1997*, 91) tuto možnost alespoň naznačují.

Velice sporé archeologické nálezy z Prahy – Bubenče naznačují, že zde bohužel byl v minulosti objeven a prakticky až výjimky zničen významný sídelní areál z průběhu celé doby římské, jehož vývoj pokračoval do časné fáze doby stěhování národů, minimálně do stupně D1.

Sídelní areál bubenečský je součástí širšího pásu osídlení, který je možno označit jako mikroregion kolem toku Litovického potoka (obr. 44). Významným sousedním areálem kontinuálně se vyvíjejícím od plaňanského horizontu (Kostka – Jiřík 2009) do doby stěhování národů je sídelní areál v Dejvicích, Podbabě, kde mimo jiné došlo v roce 2006 k odkryvu důležitých sídlištních situací (viz níže).

Obr. 44: Osídlení mikroregionu Litovického potoka v pozdní době římské až časně fázi doby stěhování národů. Sídlíště vyznačena červeně, pohřebiště modře. Na podkladě 1. Vojenského mapování.

Rovněž v raném středověku je výskyt sídelní aglomerace zjištěn v prostoru bubenečsko-podbabském, a teprve později v souvislosti s centralizací raně středověkého státu dochází k vytvoření aglomerace Pražského hradu (Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973, 402-403).

Na základě rozptýlu archeologických nálezů je možné konstatovat, že mikroregion, jehož páteř tvoří tok Litovického potoka, doznal nejvýznamnější rozvoj v období 5. století. Z tohoto teritoria známe z 5. století hrobové nálezy především z lokalit v Praze-Veleslavíně (pohřebiště u někdejší Vídeňské banky), Praze-Vokovicích a Litovicích (Svoboda 1965, 268-269, 279, obr. 35:1-2; Droberjar, 2005, 833, 839, obr. na str. 792:1-2; Pleinerová 2006). V širším zázemí mikroregionu se nachází i nové a velice významné nálezy pohřebiště v Praze – Zličíně (Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007; Jiřík – Vávra 2008). Nověji byly identifikovány z tohoto období dohromady čtyři lokality s nálezy sídlištního charakteru z Prahy-Dolní Liboce a Prahy-Ruzyně (viz níže).

Nově na významu získávají také sídlištní a hrobové nálezy ze severního okraje Prahy, konkrétně z mikroregionu kolem říčky Rokytky a jejích přítoků a Drahaňského potoka. Zde jsou lokalizována důležitá sídlištní a hrobové nálezy v Praze – Hloubětíně, záhradkách nad Rokytkou (viz níže), zatím nové a nepublikované nálezy z Prahy – Kbel z výzkumu Drahomíry Malykové (tab. 2:2), kde byl mimo jiné nalezen fragment poháru s šikmými kanelurami typu Keller A s analogiemi v Prosmkách, pomohanském Altendorfu, hrobu 74, a podunajském Neuburgu (Keller 1974, Abb. 3; Keller 1979, 33-34; Pescheck 1978, Taf. 10:9). Významné jsou bezpochyby jak hrobové, tak sídlištní nálezy z Dolních Chaber nacházející se na jižním svahu údolí Drahaňského potoka ve vzdálenosti od vodoteče asi 100 m. Mimořádně důležitým nálezem z bezprostředního sousedství sídlištní lokality je kostrový hrob ze 4. století, učiněný při výkopu kanalizace v zahradě u domu čp. 523 ve Školské ulici (Rataj 1953). Tehdejší č. kat. 444/1 je dnešním ppč. 554 ve Spořické ulici, přiléhající k lokalitě od jihu, ve vzdálenosti maximálně 200 m, výše ve svahu. Dalším nálezem ze stupně C2 doby římské je kostrový hrob ženy z Údlické ulice na ppč. 581, vzdálený od prvního necelých 300 m

východně (*Kostka 1996*). V jeho okolí byly odkryty též sídlištní objekty z mladší doby římské, neposkytly však bohužel dostatečně typický keramický materiál, který by umožnil přesnější časové zařazení. Dalším důležitým sídlištěm jsou objekty v Praze – Čimicích, jejichž publikace se chopil jak vedoucí výzkumu *Václav Huml (1988, 355)*, tak především v rámci diplomových prací *Filip Laval (2004)*, a *Jan Procházka (2009)*. Během zpracování lokality situované na levobřeží Čimického potoka bylo možno konstatovat vývoj osídlení od starší po pozdní dobu římskou. Případná kontinuita vývoje tohoto mikroregionu do starší fáze doby stěhování národů je velice nejasná, na základě současného stavu poznání lze velice opatrně formulovat pracovní tezi, že osídlení v této části Prahy výrazně do 5. století nepřežívá a archeologické prameny snad lze využít pro definování zánikového horizontu ve stupni C3/D1, respektive D1.

Oproti oblasti alamanské disponujeme pouze skromnými doklady osídlení výšinných poloh v pozdní době římské. Staré nálezy ze Stradonic snad ukazují na aktivity v zaniklém areálu oppida, podobně pak nález spony s cibulkovými knoflíky Kellera 4. typu a sídlištního objektu s keramikou a hřebenem s trojúhelníkovým držadlem z kouřimského hradiště nalezeného v poloze u Libušina jezírka spadajícího do 4.-5. století (*Šolle 1966, 56-58, obr. na str. 57:1-4*) je předzvěstí postupného nárůstu využívaných výšinných lokalit v Čechách v 5. století. Patrně nemusí být náhodou (nutně související s raně středověkým osídlením) nálezy antických denárových ražeb (*Dvořák 1936, 98; Pochitonov 1955, 106, č. 302*).

Zatímco Stradonice se jeví býti lokalizovány z části na okraji sídelní oikumeny, nálezy ze Staré Kouřimy jsou součástí širokého pásu osídlení v české části středního Polabí, tj. především Nymburska a Kolínska. Nejvýznamnějšími lokalitami této oblasti jsou dvě žárová pohřebiště v Dobřichově-Třebické a Pňově, která obě dožívají pozdní doby římské.

Patrně historicky nejstarším archeologickým výzkumem v oblasti jsou nálezy ze sídliště v Plaňanech, Na Skřipci na Kolínsku, kde byla odhalena jáma obsahující pozdně římskou keramiku a labskogermánskou sponu A VI, 174-176 (*Pič 1898, 210-211, obr. 1, tab. 22:1-2*). Chronologicky mladší je výzkum polozemnice pozdní doby římské v Opolanech, poloze Na Horkách, kde bylo nalezeno celkem 36 kusů tkalcovských závaží srovnaných do dvou řad vzdálených 20 cm od sebe. Objekt lze celkem spolehlivě datovat na základě jednoduché spony s pravoúhlým zachycovačem s analogiemi v Kostelci na Hané a objektu 1 v Praze – Dejvicích, Podbabě (viz níže) do stupně C3. Ve vyobrazené keramice lze rozpoznat jak tvary jemné keramiky zdobené plastickými horizontálními lištami a žlábků, tak keramiku hrubou, která odpovídá keramické tradici labskogermánských sídlišť a pohřebišť pozdní doby římské (*Hellich 1920-21, 104-108, obr. 58-60*). Na katastru Opolan se ovšem nejedná o osamocený nález, další tři objekty pozdní doby římské v poloze Na Horkách prozkoumala Jarmila Justová v roce 1964. V objektech bylo nalezeno větší množství keramiky, v objektu 3 železný nůž a téměř dvě celé nádoby, z nichž jedna upomínala materiálem i tvarem keramiku doby hradištní (*Justová 1965*).

Sídlištní objekt mladší doby římské byl narušený stavbou drůbežárny JZD a vápennou jámou ve Stříkově na Nymbursku. Odkryta byla zbylá část chaty vyznačená mazanicovou destrukcí obdélníkového půdorysu o rozměrech 270 x 430 cm a orientaci Z-V. Vnitřní prostor chaty byl částečně vybrán vápennou jámou, pod mazanicí byla odkryta křivá konstrukce, nálezy sestávají ze zlomků užitkové keramiky, několika zlomků stěn šedé na kruhu točené keramiky, přeslenů, skleněného korálu, parohové rukojeti nože, mazanice s otisky prstů a stopami hnědočerné barvy. Objekt je možno zařadit do stupně C1 (*Sedláčková 1973*).

Velice významné nálezy pochází z Nebovid na Kolínsku. Stopou osídlení počátku doby stěhování národů jsou mince Arcadia a Honoria nalezené na zahradě pana Beneše, čp. 25 (*Jiráň – Rulf – Valentová 1987, 106, č. 12m; Pochitonov 1955, 187, č. 732*). Identifikace nálezů Františka Dvořáka a konkrétních lokací na katastru obce je poněkud komplikována

válečnými událostmi. Bezpochyby zajímavé jsou nálezy učiněné v roce 1917 na bývalém panském poli č. parc. 106, kde byl prozkoumán objekt s keramikou a osteologickým materiálem. Z keramiky vyobrazené *Františkem Dvořákem* a *Janem Filipem* (1939-1946, obr. 2) lze upozornit především na zlomek keramického vědérka zdobeného vlnicí s nejbližší analogií v materiálu ze Zlechova a dobrodzieňské skupiny (*Zeman 2006*, 462, obr. 7:4). Také druhá vyobrazená hrubá nádoba hrncovitého tvaru nachází obdoby v rámci zlechovského sídliště stupně D1 (*Zeman 2006*, 452, obr. 7:5). Bez zajímavosti také není, že na katastru Nebovid bylo lokalizováno pohřebiště doby římské v poloze Zádušní pole, odkud pochází například spona kotvovitá či patrně spony A VI 174-176 (inv. č. muzea v Kolíně A 10.007) (*Dvořák 1919*, 154; *Dvořák 1941*, 8; *Droberjar 2002*, 307, obr. na str. 308:11). Další nálezy z katastru již lze datovat do průběhu 5. století (viz níže).

Ze starších výzkumů lze dále zmínit například nálezy keramiky pozdní doby římské Hlubokého Dolu nebo blíže nelokalizovaný a nevyjasněný soubor keramiky z Plaňan – Předhradí (M Kolín, přír. č. 206/99). V případě nálezu z Plaňan si zaslouží pozornost především pohár s výzdobou ostrých horizontálních žlábků (obr. 45:2), jehož nejbližší tvarovou analogii představuje nález z jihočeských Přešťovic (obr. 45:1). Tyto poháry nacházejí obdoby na příkladech v Pomohání jsko například ve Frankenwinheimu (*Pescheck 1978*, Taf. 69:1-2) a jsou snad nepodobeninou etážovitých pohárů, z nichž jeden publikoval Jan Procházka ze sídliště pozdní doby římské v Praze – Čimicích (*Procházka 2009*, obr. 4:1).

Obr. 45: 1: Přešťovice, okr. Strakonice (Prácheňské muzeum v Písku, inv. č. A 12.422), Plaňany – Předhradí (Muzeum Kolín, přír. č. 206/99).

Důležité jsou také nálezy pocházející přímo z katastru města Kolína. Lokalizace depotu 14 mincí u spolkového cukrovaru s nejmladší ražbou Valense (364-378), tj. na č. parc. 1591/1, 1656, 1581/1 (*Pochitonov 1955*, 178, č. 703) ukazuje, že se nachází v blízkosti sídliště doby římské prokopeného v poloze „Hroby“ (na soudobé katastrální mapě „Pod hroby“), při jejímž okraji byla prozkoumána jáma při stavbě vlečky ve staré elektrárně (*Dvořák 1941*, 13). S tímto areálem by snad mohl souviset nález torza jemné nádoby s odlomeným uchem a mělkými žlábků zobenou výdutí (*Svoboda 1965*, 248, tab. 2:4). Také další depot (?) mincí 4. století učiněný v prostoru kolínské plynárny (*Pochitonov 1955*, 172, č. 647) nachází prostorové souvislosti s pohřebištěm lokalizovaným při plynárenské chladicí věži a kompresorně nalezené v roce 1942 Lungem, ovšem náležející již vinařické skupině (*Svoboda 1965*, obr. 26).

Poněkud kontroverzním nálezem je výzkum sídlištního areálu v Libenicích, kde byl prozkoumán ohrazený obdélníkový areál s velkým zahlubněným objektem v jihovýchodním nároží a vztyčeným monolitem, který měl být stratigraficky mladší nežli okolní neolitické a eneolitické sídlištní objekty. Postupem času dochází k odklonu od původního badatelského názoru *Aleny Rybové* a *Bedřicha Soudského* (1962), ztotožňujícího areál s „pozdně

halštatskou svatyní Keltů s hrobem kněžky⁶, později i od názoru *Petra Drdy a Miloslava Chytráčka* (1999), interpretující nálezy jako keltskou svatyni, po názor převládající v současnosti (*Droberjar* 2002, 154-155), formulovaný Jiřím Waldhauserem, tedy, že se jedná o svatyni z období pozdní doby římské až časně fáze doby stěhování národů (*Waldhauser* 2001, 417-440). Poslední názor je založen na dataci kovové industrie sestávající ze tří bronzových nákrčníků s drátěným zakončením svinutým v očko – z toho dvou tordovaných a jednoho patrně bronzového náramku s kyjovitým zakončením, a dále některých terénních příznaků (stéla, pohřeb psa, obdélné ohrazení). Zatímco chronologickému rozboru náramků s kyjovitým zakončením je věnován dostatek prostoru na jiném místě této práce, nákrčníky si dále zasluhují naši pozornost. Jednak je, zdá se, poněkud nejistý materiál, z něhož jsou zhotoveny. Podle dostupných informací nebyly u těchto předmětů provedeny metalografické analýzy a navíc zkušenost z velmi nedávného výzkumu v Praze – Zličíně názorně ukazuje, že i předměty vyrobené ze stříbra jsou pokryty měděnkou k nerozeznání od koroze bronzových předmětů. Tato skutečnost platí i pro zde nalezený nákrčník zcela totožného typu (srovnej: *Jiřík – Vávra* 2008, 523). Pokud přijmeme možnost, že vyobrazované předměty jsou ve skutečnosti ze stříbra, ač možná nekvalitního nebo jeho slitiny, přivádí nás tyto nálezy do roviny společenských insignií, jak o tom bude pojednáno v případě zlatého exempláře nákrčníku z bohatého hrobu v Bříze (*viz níže*). Pokud by byl ve skutečnosti ze stříbra i uvedený náramek (*Waldhauser* 2001, obr. 12:4), pak jednoznačně nejbližší tvarovou analogií jsou obdobně hladký nákrčník a náramek s kyjovitým zakončením z Prahy – Libně (náležející na základě datování spony již stupni D3, D3/E1) s takřka totožným členěním kyjovitých konců oblými prstenci (srovnej: *Svoboda* 1965, 120, tab. 33:5-6). Pro hladký nákrčník ovšem lze dále uvést nejbližší prostorovou analogii (snad?) vyrobenou z bronzu ze sídlištního nálezu z Kanína na Nymbursku (*Vávra – Šťastný* 2006, 478, obr. 7), kde mimochodem přítomnost tohoto šperku nezavdala ani v nejmenším příčinu k formulování hypotéz o přítomnosti svatyně. Z našeho sousedství lze uvést dvojici stříbrných náramků (v jednom případě hladkého, v druhém tordovaného exempláře) z kostrového dvojhrobu v pomohanském Langensendelbachu (*Pescheck* 1978, Taf. 132:A), jejichž přesnější chronologické zařazení v rámci pozdní doby římské a časně fáze doby stěhování národů je nejasné. Další analogický tvar tordovaného nákrčníku se vyskytl ve třetím hrobě v Zakrzówě, který je datován do stupně C3 (*Grempler* 1884, ryc. 5:10; *Kokowski* 1999, 319, fig. 8:d). Patrně do období kolem roku 400 je datovatelný exemplář z Wiesbadenu-Friedrichstraße (*Buchinger* 1997, Taf. 40:1). Do stupně D2 spadá tordovaný exemplář z litovického hrobu 17, kde se vyskytl společně s hřebenem typu Thomas III (*Pleinerová* 2006, obr. 13:2). Kovové předměty nalezené v Libenicích lze stále zařadit do časně fáze doby stěhování národů stále jen rámcově, přičemž důležité informace může přinést metalografické posouzení materiálu.

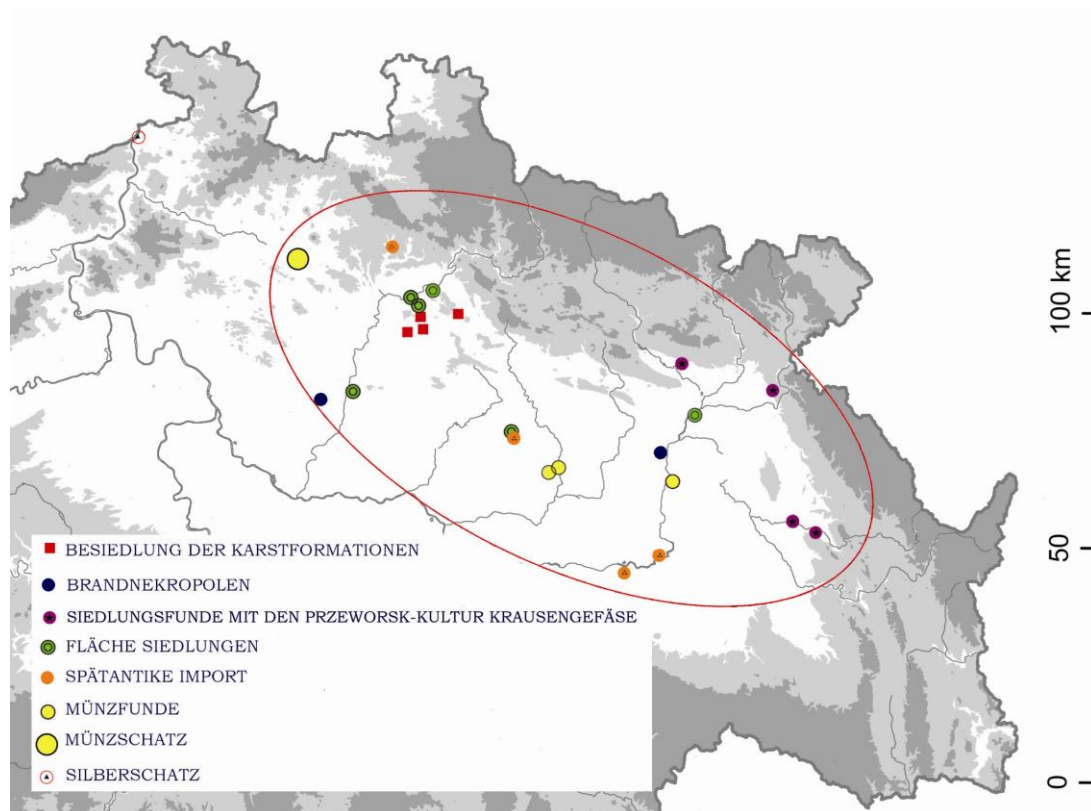
Jednoznačný chronologický rámec drobné kovové industrie v Libenicích tedy není možné stanovit. Nejinak je tomu i v případě keramiky. Z výběru nálezů publikovaných Petrem Drdou a Miloslavem Chytráčkem z objektu 6 vyniká z chronologicky nesignifikantních tvarů pouze terina s mírně odsazeným hrdlem patrně s výzdobou trojice důlků nebo výčnělků (*Drda – Chytráček* 1999, Abb. 7), což je poměrně běžný výzdobný motiv labskogermánské keramiky mladší a pozdní doby římské (*Droberjar – Prostředník* 2004, 86). Problémem výzkumu v Libenicích jsou následující body: 1) Nelze prokázat chronologickou souvislost tzv. velkého objektu s nálezy šperků s ohrazením, 2) Interpretace Libenic jako svatyně se nachází v oblasti hypotéz, 3) Celou situaci již bohužel nejde archeologicky revidovat.

⁶ Patrně ovlivněný z části názorem autority prof. Jana Filipa – za laskavou informací děkji Dr. Petru Drdovi.

Stopou osídlení je například ojedinělý nález kostěného hřebene trojúhelníkového tvaru z Miškovic, okr. Kolín. Další ojedinělý nález hřebenu stejného tvaru je dokladem sídlištních aktivit v Taticích, okr. Nymburk (*Hartl 1970*, 150-151).

V oblasti Kolínska a Nymburska pozorujeme (na rozdíl od severního okraje Prahy) kontinuitu osídlení ve 4. a 5. století v případě řady katastrů. Jmenovat možno Kolín, Nebovidy, patrně Plaňany, a Dobřichov. Na celé řadě dalších pak lze kontinuitu předpokládat a vývoj jednotlivých areálů v čase a prostoru snad napomůže i systematický povrchový sběr za pomoci detektoru kovů (*Droberjar 2008b*, 143-144).

Oblast východočeská byla na základě stávajícího stavu poznání pojednána na jiném místě. K nejvýznamnějším lokalitám patří především pohřebiště v Plotištích nad Labem na Královéhradecku a Bezna na Mladoboleslavsku. Významnou skupinu tvoří především sídlištní nálezy z Nudvojovic, Kostelce nad Ohří, Skokov, Svijan, Jaroměře – Dolních Dolců či Doudleb. Významný je rovněž pozdně antický import, ať už v podobě spon (spona s cibulkovými knoflíky typu Keller 3B z Kolodějí nebo typ Peukendorf z Českého Dubu), pozdně antických hliněných kahanů a terry sigillaty (Brozany, Staré Čivice nebo Slavhostice). Velice významnou stopou aktivit či osídlení jsou mincovní nálezy nebo depoty z Nového Bydžova, Hradce Králového, Ronova nad Doubravou a Ploužnice (*Jiřík 2008*; *Jiřík – Jílek 2009*; *Militký 2004a*, 59-65, obr. 9; *Jílek 2009*).

Obr. 46: Osídlení východních a severovýchodních Čech v pozdní době římské a časné fázi doby stěhování národů (podle: *Jiřík 2008*).

V severozápadních Čechách disponujeme pro pozdní dobu římskou a dobu stěhování národů poznatky z celé řady sídlišť, jako v případě Liběšovic, Žalan, Srbic, Siřemi, Soběsuk, Velebudic, Žatce, Trmic, které pouze představují ojedinělé body v mapě doplňující stávající znalosti založené především na zpracování hrobů (*Blažek 1995*). Jedinou výjimkou, kdy bylo možno sledovat strukturu a vývoj určitého mikroregionu byl doposud pouze případ Jenišova Újezdu. Sídelní objekty prozkoumané Petrem Čechem v roce 1993 a Petrem Medunou v roce

1997 náleží do prostorově vyčleněné sídelní komory, označené jako „poloha 15“, jež je na základě hmotných nálezů datována do 4. století a byla tvořena osamocenými objekty v poměrně velké vzájemné vzdálenosti (Ernée 1997, 43-46, Abb. 6). Výsledky výzkumů z let 1993 a 1997 Petra Čecha a Petra Meduny však poněkud dosavadní obraz osídlení deformují, ačkoliv dojem ostrůvkovitěho osídlení zůstává. Z počátku 6. století je pak znám sídlištní objekt z nedalekých Břešťan (Ernée 1995b, 187-190). Významný areál byl rovněž zjištěn v Nové pískovně v Dobroměřicích, okr. Louny, kde se podařilo prozkoumat sídliště a související pohřebiště mladší až pozdní doby římské, kam jednoznačně náleží objekt D 14 s keramikou imitující tvary robené na kruhu s analogiemi například v Plotištích nad Labem. Na sídlišti byl rovněž zjištěn pohřeb v objektu 22/72, který patrně s osídlením tohoto období rovněž souvisí (Beneš 2009, 24-25, 51-52, tab. 6-9, 14-19, zejména pak 15:2, 4).

Sídlištní nálezy ze Žalan z výzkumu K. Bendy byly známé již Bedřichu Svobodovi, který zařadil zde získanou keramiku do širokého časového intervalu pozdní doby římské až vinařické skupiny (Svoboda 1965, 280-281) (obr. 43). Výzkum dodnes nebyl komplexně zhodnocen, čemuž však brání i chybějící dokumentace. Výběr jednotlivých artefaktů naznačuje, že se mohlo jednat o velice důležité sídliště s doklady na kruhu robené keramiky, včetně importů, jako je například fragment poháru se zprohýbanými stěnami nebo pravděpodobně zlomek džbánu zdobený horizontálním radélkem. Oba nálezy nacházejí analogie v keramickém materiálu středního Podunají, například v Branči, obj. 25B, 28, 89 spadající do stupně C1/fáze B sídliště datovaná lety 180/200 – 250/270 n. l. (Kolník – Varsík – Vladár 2007, 35, obr. 19, tab. 31:13, 38:3, 6, 92:9-10). Podobně lze do mladší doby římské datovat stěp v ruce robené misky zdobené barbotinem, které nachází analogie opět v materiálu středního Podunají sklonku starší a počátku mladší doby římské (Kolník – Varsík – Vladár 2007, 67, 71, 73, tab. 5:13, 15:12-13, 20:10-11). Některé zlomky – jako například v ruce robený pohár s horizontálními kanelurami – mohou naznačovat kontinuitu sídliště do pozdní doby římské. Každopádně původní časové určení bude potřeba ještě revidovat.

Oblast jihočeská doznala za posledních 30 let rovněž významného rozvoje poznání struktury osídlení pozdní doby římské až počátku doby stěhování národů především zásluhou Petra Zavřela a Pavla Břicháčka. V tomto regionu bylo možné navázat na předchozí aktivity Bedřicha Dubského, objevitele mimořádně významného pohřebiště a sídliště v Přešťovicích na Strakonicku (Dubský 1937; Dubský 1949). Nálezy v Přešťovicích byly impulzem pro definování skupiny Přešťovice – Friedenhain na základě komparace s přeshraničním materiálem v sousedním Bavorsku. Význam této skupiny se ukazuje jako poměrně specifický a bude mu věnována pozornost na jiném místě této práce (viz níže). Sídlištní nálezy ze Sedlce, Zlivy a Zbudova z posledních desetiletí ukazují, že jihočeské teritorium prošlo poměrně komplikovaným vývojem, který je výsledkem interakcí domácích labskogermánských tradic (v podobě charakteristické v ruce robené keramiky mísovitých tvarů s výzdobou šikmých kanelur a oválného fasetování – tzv. přešťovický typ) a vnějších impulzů z oblasti středního Podunají (především na kruhu točená keramika) v průběhu stupňů C3-D2. Strukturu osídlení dokresluje celá řada lokalit s jednotlivými nálezy jako v případě keramiky z „Kněží hory“ u Katovic, Korosek, Lékařovy Lohoty, Protivína, Strakonice a Modlešovic (Zavřel 1997, 259-265, Abb. 1-6).

Obr. 47: Stradonice – výběr nálezů mladší až pozdní doby římské (podle: Pič 1903).

Jednou z výšinných lokalit s ojedinělými nálezy pozdní doby římské je snad někdejší oppidum Stradonice (obr. 47). Jedná se v podstatě o nepočetný soubor nálezů, o jehož charakteru není možné nic bližšího říci a který není možné často ani revidovat.

Keramikou pozdní doby římské by mohla být miska oblé profilace, kterou vyobrazuje *Josef Ladislav Pič* (1903, tab. 28:6). Její analogie je snad možno hledat v okruhu na kruhu točené keramiky. Obdobnou profilaci jako nádoba vyobrazená J. L. Pičem ze Stradonic vykazují i keramika z objektu 80A v Branči na jihozápadním Slovensku (*Kolník – Varsik – Vladár* 2007, tab. 84:18). Důležitým nálezem spadajícím jednoznačně do pozdní doby římské je provinciální spona s cibulkovými knoflíky patrně Kellerova 4. typu, parohový hřeben s oblou rukojetí I. typu podle Thomasové, spona samostřílové konstrukce se třemi knoflíky na hlavici lučičku a ose vinutí ne zcela jasného typu a římské pozdně antické mince (*Pič* 1903, tab. 12: 25, 17:3, 28:6; *Pochitonov* 1955, 164).

Dalším příkladem římského importu je prsten s několika kameny, který je datován do 3. století, tedy mladší doby římské. Do pozdní doby římské až časně fáze doby stěhování národů náleží též zlomek skleněné nádoby s žebrovým dekorem (*Pič* 1903, tab. VII:37; *Svobodová* 1985, 656, 659, obr. 1:7, 2:2).

Nově hodnocená sídliště

Součástí následujícího přehledu jsou sídliště, která byla hodnocena s ohledem na přípavu této práce.

Praha-Hloubětín – mladší a pozdní doba římská

Počáteční fáze osídlení doby římské v Praze – Hloubětíně souvisí s objektem 5090, který je možno datovat do plaňanského horizontu grossromstedtské kultury. Kontinuita osídlení je zřejmá i pro stupeň B1. Zatímco osídlení stupňů B2, B2/C1 bylo zachyceno v podstatě sporadicky, je v tomto kontextu zřetelný nárůst koncentrace nálezů patrně od stupně C1-C2, až do pozdní doby římské C3. Některé ojedinělé nálezy z objektů a mechanických vrstev dovolují na základě svého tvarosloví dataci do přechodného stupně C3/D1 (tab. 67:5, 7, 73:1, 75:3).

Objekt nadzemní konstrukce prozkoumaný na ploše byl samostatnou konstrukcí tvořenou šesticí mohutných sloupových jam č. 5120, 5118, 5260, 5254, 5201 a 5211. Obdobné objekty s šesti až dvanácti nosnými sloupy známé ze středoevropského barbarika byly interpretovány jako špýchary (*Gustavs* 1998, 62-63, Abb. 22; *Domaňski* 198, Abb. 6; *Zimmermann* 1992, 243-245). Z českého prostředí byl interpretován jako špýchar, objekt šestikůlové konstrukce o rozměrech 4 x 2,5 m ze sídliště z mladší doby římské v Turnově – Maškových zahrad (*Droberjar – Prostředník* 2004, 38, obr. 4). Na základě zmíněných analogií lze tedy tento typ konstrukce interpretovat jako špýchar i v hloubětínském případě. Detailní rozbor

konstrukčních prvků mazanic provedený P. Vařekou (viz samostatná příloha 1) z objektu 791 prokazuje výskyt dalších nadzemních objektů se srubovou konstrukcí, jejichž stopou v prostoru zkoumaného areálu by mohly být nálezy datované do mladší a pozdní doby římské z kulturních vrstev.

Další kategorií jsou zahloubené objekty, jejichž funkce kolísá od využití zásobního po odpadní. Ostatní zahloubené objekty interpretovatelné jako polozemnice žel nelze na základě Leubeho a Droberjarovy klasifikace jednoznačně určit (č. objektu 5037, 5090, 5245/5242, 573, 5420). Z hmotného inventáře lze nejjednoznačněji určit spony. Jedná se o nález honosné stříbrné plechové spony zdobené perličkovým drátem typu A VI, 2. V rámci této série představuje poněkud hybridní typ, neboť na jedné straně upomíná jednoduchým utvářením korpu obdobné spony z Leuffenu, hrobu 2 typu A VI, 2 174-5 (*Bernhard 1985*, Abb. 53:8). Na druhé straně utvářením nožky, zachycovače, stylizovaného terče vprostřed lučičku a výzdoba perličkovým drátem, jakož i honosné provedení ze stříbra velmi upomíná na štítové labskogermánské spony typu A VI, 2 179/Matthes A1-3 (*Voß 1998*, Abb. 8:2).

Významný je nález sestercia Antonia Pia (138-161), raženého v Římě, v objektu 520, vr. 1664 (určení *J. Militký*). Výskyt mincí ze starší doby římské v objektech období mladořímského či dokonce doby stěhování národů není nikterak ojedinělým jevem (viz výše). Ojediněle se s podobnou situací setkáváme i v hrobovém kontextu (*Rybová 1980*, 158). Keramický materiál z objektu, který doprovází nález mince, nepřestavuje příliš reprezentativní kolekci. Její datování do mladší doby římské umožňuje zejména střep zdobený kolkou (*tab. 70:7*). Příklady kolkované keramiky lze nalézt například z alamanského sídliště Runder Berg u Urachu (*Spors-Gröger 1997*, Taf. 2).

Mezi keramickými nálezy tohoto období vynikají především doklady importů robených na kruhu. Z moravsko-západoslovenské produkce sem patří zlomek šedé keramiky z objektu 5430 zdobený rytou vlnicí (*tab. 67:1*) a exemplář z vrstvy 1101, 1325. Jako formální analogie lze uvést nálezy z Velkých Hostěhrádek, Branče či Olomouce-Slavonína (*Tejral 1985*, Abb. 2:2; *Kalábek 2004*, obr. 1:6; *Kolník – Varsik – Vladár 2007*, tab. 109:2).

Fragment z objektu 5430 je doprovázen hrubým zlomkem zdobeným svislým hřebenováním (*tab. 67:2*). Keramika s touto výzdobou není neznámá ani v pozdní době římské (srovnej např. *Beneš 2007*, 18:5-6). Mimořádným nálezem je zlomek keramiky z objektu 5719, jenž lze přiřadit k produkci terra nigra (*tab. 68:5*), jejíž nejbližší paralely nacházíme na základě profilace a odstínu povrchu analogického materiálu v oblasti řeky Neckaru v jihozápadním Německu (*Koch 1981*, 582, Abb. 2). V české kotlině nejde o výskyt ojedinělý, je známo několik dokladů ze sídliště v Nesuchyni, ojedinělém nálezu z Nečtin a z pohřebiště v Plotištích nad Labem, kde lze nespíše sledovat prvky pomohanské produkce (*Rybová 1976*, 88-93, obr. 2, 4). Další příklady z Liběšovic a žárového hrobu z Vrchnice (*Braun – Košnar 1981*, 233-239; *Jiřík 2007*, 543, obr. 19:1) nachází obdobu v produkci v Posáli stupně C2 (*Bernhard 1985*, Abb. 75:F). Nejběžnějším typem hrubotvaré keramiky mladší a pozdní doby římské jsou hrnce se zataženým okrajem, které se v torzech a zlomcích vyskytují v objektech 5269, 5719, 573, 5925, 5719, vrstva 2120 v sondě I/II (*tab. 68:6, 70:5-6, 73:1, 3-4, 6*). Srovnatelné datování vykazují nálezy hrnců se zataženým okrajem v Řezně – Niedermünsteru (*Schwarz 1972/73*, Abb. 20). Pouze ve dvou případech – obj. 5719 a z vrstvy 2120 v sondě I/II se setkáváme se zdobenými exempláři. První z nich nese výzdobu v podobě tří důlků. S tímto motivem se setkáváme např. u misky z Čermuce u Slaného (*Svoboda 1965*, tab. 34:4) nebo u teriny z Kostelce na Hané, hrobu 338 (*Zeman 1961*, obr. 66:Cb). E. Droberjar a J. Prostředník poukazují na výraznou oblibu motivu trojice důlků, výčnělků nebo krátkých žlábků v keramické produkci labskogermánského okruhu mladší doby římské (*Droberjar – Prostředník 2004*, 86). Druhý exemplář je zdoben prstováním ve svislých liniích vytvářejících tak jakýsi větévkový motiv. Výzdoba nádob za pomoci prstování je v období mladší a pozdní doby římské velice rozšířeným motivem (*Jiřík – Kostka 2006*, 737). Patrně

přežívá až do 5. století, jak o tom mohou svědčit nálezy z Prahy-Ruzyně (*Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*, obr. 15:4) či Nebovid (*Jiřík – Kostka 2006*, obr. 21:3). K důležitým dokladům náleží též výzdoba misek s šikmou kanelurou (*tab. 67:7*), která se objevuje v labskogermánském materiálu od stupně C1b a vyskytuje se kontinuálně do přelomu 5.-6. století (*Haberstroh 2000*, 228). Velmi charakteristickým nálezem mladší až pozdní doby římské jsou misky kónické nebo oblé profilace na prstencovité nožce (obj. 573 – *tab. 69:5*). Jejich datace spadá do stupně C1-C3/D1 a jejich výskyt je charakteristický pro labskogermánský okruh (*Droberjar – Prostředník 2004*, 81-82, obr. 6-8). Dalším zajímavým tvarem je zlomek okraje a těla nádoby zdobený horizontálními žlábků (*tab. 75:3*). Analogický tvar je znám z pohřebiště v Plotištích nad Labem, hrobu 360, který náleží do IV. fáze pohřebiště, tj. ze závěru 4., průběhu 5. století (*Rybová 1979*, Abb. 77:12). V mladší a pozdní době římské se uplatňuje celá řada výzdobných technik, které ovšem nemají příliš velký chronologický význam. Jedná se například o plastické aplikace v podobě výčnělků či pupků, výzdobu v podobě prostých rytých linií (*tab. 70:5*). Méně obvyklé jsou miniatury nádob, jak ukazují příklady z objektu 5439 a 1. mechanické vrstvy (*Jiřík – Kostka 2006*, 737, obr. 5:1).

Liběšovice, okr. Louny

Nálezy pozdní doby římské z Liběšovic byly získány v roce 1933 I. Sykorou na parcele č. 281 a pochází převážně ze soujámí označeného v nálezové skice jako jáma A (*tab. 6-8*).

Jedním z nekeramických nálezů je možno uvést nezdobený parohový hřeben s obloukovitým držadlem, který náleží k typu I podle Thomasové, jenž se vyskytuje v řadě variant po téměř celé mladořímské období v rozsáhlých oblastech středoevropského barbarika. Nejvíce zdobených nálezů pochází ze středního Německa, určitá koncentrace nezdobených nálezů je zaznamenána v dolním Povislí (*Thomas 1960*, 77-94, Karte 6). Dalším nekeramickým nálezem z Liběšovic je lancetovitý nůž, jehož analogie lze rovněž hledat v mladší době římské (např.: *Pleinerová 1995*, 93, Taf. 9:4, 70:1).

V liběšovickém souboru je výrazně zastoupena keramika jemných tvarů zdobená plastickou výzdobou v podobě šikmého kanelování, plastických horizontálních žlábků členících výduť či horizontálních žlábků plynule přecházejících v šikmé kanelování, přičemž je zachována ostrá profilace nádoby.

Jako nejbližší analogii k liběšovickému souboru keramiky s šikmým kanelováním v kombinaci s horizontálními žlábků v podhrdlí a s ostrou profilací nádoby lze uvést materiál ze sídliště v Mengenu „Löchleackeru“, Kr. Breisgau (*Bücker 2000*, Abb. 4:1-3). *Ch. Bückerová (2000, 216-218)* pojednává o typu nádob s šikmými kanelurami poměrně obecně, jako formální analogie uvádí keramiku skupiny Přešťovice-Friedenhain. Zmiňuje obecnější rozšíření takto zdobené keramiky v Germány osídlených oblastech ve 4. a 5. století. Nejstarší příklady lze z labskogermánského prostředí zmínit ze stupně C2, kdy je uvedený typ doložen z hrobu 1 v Hasslebenu. Kromě sídlištního materiálu přinesl výzkum v Mengenu rovněž doklad pohřbů, přičemž v hrobě 1 byla nalezena šikmo kanelovaná nádoba (ovšem bez horizontálními žlábků zdobeného hrdla), jež je možno datovat do období kolem roku 400. Provinciální nálezy lze v prostředí sídliště v Mengenu „Lochleackeru“ datovat do relativně širokého intervalu od počátku 4. – do počátku 5. století.

Srovnatelně ostrou profilaci vykazuje na našem území miska ze žárového hrobu v Bitozevsi (*Beková – Droberjar 2005*, obr. 14). Na pohřebišti v Plotištích nad Labem je keramika s šikmým kanelováním vyčleněna jako samostatný typ misek D5a (*Rybová 1980*, Abb. 4:11).

Pro území Žatecka nutno zmínit, že se pojednáváný keramický materiál nevyskytuje na pohřebišti v Opočně, okr. Louny, datovaného do mladší až pozdní doby římské (*Pleinerová 1995*). Mezi nálezovým spektrem obou lokalit tedy patrně existuje rozdíl chronologický.

Rovněž tvar misky s největší výdutí členěnou horizontálními žlábkami je znám z pohřebiště v Butzowě, „Hasselbergu“ (*Behm-Blancke 2004*, Taf. 43:5). Další příklady lze uvést z pohřebiště Roten Berg bei Loitsche, Ldkr. Ohrenkreis, ve středním Polabí, kde byl vyčleněn zvláštní typ urny mísovitěho tvaru S5D s uvedenou profilací datovatelný do 4. století (*Gall 2005*, 48-49).

Pro nepočtené doklady hrubé keramiky je rovněž možno uvést analogie ze sídliště v Mengenu (*Bücker 2000*, Abb. 6).

Chronologicky důležitou je rovněž keramika zdobená kolky rozličných forem. Kolkovaná výzdoba na výdutí pozdně římské teriny v podobě rozetky je známá například v případě teriny s ostrou profilací typu C3 z Petersmarku, hrob 20 (*Leineweber 1997*, 48-50, Taf. 9:1). Pozdní době římské náleží rovněž zlomky nádoby s kolky v podobě mřížek z nálezu z polozemnice 1 v Kaníně, okr. Nymburk (*Vávra – Šťastný 2006*, obr. 6:3-4). Keramika s kruhovým kolkem s mřížkovým vzorem je známá rovněž ze sídliště ve Zlechově, kde je T. Zemanem dávána do vztahu s domácí pozdně římskou keramickou tradicí (*Zeman 2006*, 460, obr. 5:9).

Kolkovanou výzdobu je možno rovněž uvést v případě keramiky z Pomohání. Například v Eggolsheimu bylo zjištěno torzo nádoby mísovitěho tvaru s výzdobou kruhových kolků s jakousi rosetkou, přičemž v této oblasti lze uvést více příkladů takto zdobené keramiky spadající do pozdní doby římské (kolem roku 400) a do časné fáze doby stěhování národů (*Haberstroh 2000*, 230-232, Abb. 2:12-17).

Bohatě kolky zdobená keramika dvojkónických tvarů, někdy na největší výdutí s oválným fasetováním, náleží již 6. století, nicméně představuje kontinuitu této keramické výrobní tradice (*Stauch 2004*, 116-124, Abb. 38).

Zlomek nádobky robené na kruhu (tab. 8:1) nachází analogii v exempláři z žárového hrobu z Vrchnice, jenž je datován do stupně C2, a dále v keramické produkci dílen ve středním Polabí (*Braun – Košnar 1981*, 233-239, obr. 2:4).

Keramický materiál z Liběšovic vykazuje určité prvky spjaté se stupněm C2, kam byl na základě rozboru původně datován s možným přesahem do stupně C3 (*Jiřík 2007*, 545). Rozhojnění publikovaného materiálu z posledních let (např. Praha – Hloubětín, Praha – Čimice, Praha – Dejvice, Podbaba, Praha – Ruzyně: *Hušták – Jiřík 2009*; *Procházka 2009*, 358; *Kuchařík – Bureš – Pleinerobvá – Jiřík 2008*) ukazuje na možnost srovnání s keramikou stupně C3. S chronologickými vztahy je spjat problém souvislosti nálezu posledně popsané nádobky robené na kruhu stupně C2 s v ruce robeným materiálem jámy A. Uvedený tvar se v literatuře objevil pod lokalitou Cárka u Žatce (*Svoboda 1965*, 71-72). Obec Cárka je součástí katastru obce Liběšovice a pojednávána lokalita č. parc. 281 se nachází na pomezí obou obcí. Byl tak vysloven důvodný předpoklad, že se v tomto případě jedná o záměnu a tedy o jednu lokalitu už proto, že tvar je evidován jako součást souboru. Zda však pochází z jámy označené jako A, je již těžko rozhodnout. Pravděpodobně tak indikuje širší chronologické vztahy sídliště spadajícího do stupňů C2-C3.

Praha – Dolní Chabry

Nálezové spektrum keramiky ze dvou sídlištních objektů v Dolních Chabrech představuje poměrně homogenní soubor, jenž z hlediska relativní chronologie vykazuje časové shody (tab. 25-41). V naprosté většině se jedná o keramiku robenou v ruce, pouze ve dvou případech bylo možno na základě technologických stop na vnitřním povrchu konstatovat možnost obtáčení na pomalu rotující podložce.

Převládajícím typem jsou exempláře vyšších misek s válcovitým nebo mírně nálevkovitě se rozevírajícím hrdlem, které představují v souborech z obou objektů výzdobně nejrozmanitější tvary. V České kotlině nabízí nejvíce formálních analogií žárová nekropole v Plotištích nad Labem v podobě mladořímských širokých mís typů C1d, C2b a C4a podle A.

Rybové (1979, 99-102, Abb. 3:4, 6, 8). Mezi výzdobnými prvky těchto příkladů jsou zastoupeny horizontální plastické lišty v podhrdlí (hr. 1169, 1054, 1326), horizontální a šikmé žlábků v podhrdlí (hr. 438, 558, 372, 1153), šikmé žlábků v kombinaci s plastickým výčnělkem v místě nejširší baňatosti (hr. 155), šikmé kanelování (hr. 259, 742), horizontální ryté pásy vyplněné vpichy v kombinaci s plastickými výčnělky (hr. 680, 1112) (*Rybová* 1979, Abb. 20:5-6, 12, 22:3, 15, 29:6, 8-9, 47:4, 6, 10-11). Další analogie s horizontálními pásy ryté výzdoby v kombinaci s vpichy je možné uvést z pohřebiště v Opočně a to v podobě uren z hrobů 128, 245, 214 (*Pleinerová* 1995, Taf. 27:2, 37:6, 38:3), dvě horizontální lišty v podhrdlí pochází z analogického tvaru z hrobu 174 (*Pleinerová* 1995, Taf. 29:9). *I. Pleinerová* považuje tyto tvary za možné napodobeniny keramiky robené na kruhu a datuje je nejdříve na sklonek 3. století (*Pleinerová* 1995, 99).

U tohoto typu nádob lze uvažovat o předlohách v podobě tvarů robených na kruhu z okruhu keramiky terra nigra z doby kolem roku 400 (*Koch* 1981, 590, Abb. 1:1; *Bernhard* 1985, Abb. 75).

Příkladem vyšších misek s válcovitě nebo mírně nálevkovitě se rozevírajícím hrdlem z českých nálezů jsou například exempláře z Prosmyk (*Blažek* 1995, 143, Abb. 3:1),

Formálními analogiemi jsou také některé z příkladů misek s odsazeným okrajem typu II A 1a z lokality Runder Berg u Urachu v alamanském prostředí, které jsou na základě analogií datovány do první poloviny 5. století (*Spors-Gröger* 1997, 31-36, Taf. 3-5). S těmito příklady spojuje nálezy z Dolních Chaber zejména výzdoba v podobě horizontálních výzdobných pásů podhrdlí a hrdla sestávajících z rytých rýh, mezi nimiž jsou umístěny vpichy. Šikmé žlábků a výzdoba kolky známá z exemplářů z Runder Bergu, není již v našem případě doložena. Další příklady misek s odsazeným okrajem z alamanského prostředí nabízí nálezy ze sídliště Kircheim unter Teck, datované do 4. nebo na počátek 5. století (*Schach-Döriges* 1999, 273-275, Abb. 4:4). V sousedním Pomohani lze uvést analogie například ze sídlištního nálezu ve Stockstadtu a Hirschaidu (4. století), z hrobových nálezů v Altendorfu (hr. 32) a Scheblitzu (stupeň C3) (*Pescheck* 1978, 64, 138, 254, Taf. 6:1, 86:7, 137:A1, 145:1-2). Pásy horizontální výzdoby v podobě rytých linií v kombinaci s vpichy jsou známé rovněž ze sídlištních nálezů z kulturní vrstvy 1 v Altendorfu, Point II, kde se objevují rovněž u keramiky s vnější leštěnou stěnou typu H2b a jsou známé v kombinaci s různou další výzdobou od stupně C2 (*Siegmüller* 2004/05, 221-223, Abb. 14:5, 8, 12-13)

Horizontální výzdobný pás kombinovaný s podkovitými kolky má přímou analogii v podobě nálezu mísy ze sídlištního prostředí v Kelheimu, jež je datována na základě obdobného nálezu z Niedermünsteru u Řezna do 5. století (*Engelhardt* 1980, 278, Abb. 6).

Důležité analogie keramiky s kombinovanou výzdobou horizontálních pásů jsou známé z Mecklenburska. Ze sídlištního prostředí pochází takto zdobená keramika z lokality v Göhlenu, kde je datována do pozdního 4. století či do období kolem roku 400 (*Hauke – Wollschläger* 1998, 112-113, Abb. 12-13). Z druhé poloviny 5. století registruje jeden zlomek nádoby s touto výzdobou H. Keiling v sídlištní jámě v Gutitzu v Mecklenbursku, kde se vyskytl společně se sponou s polokruhovou záhlavní destičkou a třemi knoflíky, blízkou typu Oldendorf-Issendorf (*Keiling* 1982, 162, Abb. 6h, 8i).

Další příklad misky s válcovitým hrdlem je kromě horizontálního rytého pásu dále zdoben na výduti oválnou fasetou. Oválné fasetování misek je charakteristická výzdoba keramiky skupiny Přešťovice-Friedenhain z pozdní doby římské až časně fáze doby stěhování národů. Ve středních Čechách byla registrována v sídlištní jámě v Praze-Dolní Liboci a na pohřebišti vinařské skupiny v Litovicích (*Svoboda* 1965, obr. 9:2; *Pleinerová* 2006, 489, Abb. 10). Mimo území České kotliny se vyskytuje takto zdobená keramika při Severním moři, ve středním Polabí, vzácněji pak v Pomohani, na Moravě a dolním Rakousku. Nověji pak byla tato výzdoba s dobrými protiklady z Moravy, Rakouska a středního Německa registrována společně s anglosaskou keramikou v Británii (*Springer* 1985, 257, Abb. 4).

Důležitým chronologickým prvkem je šikmé kanelování, které bylo zjištěno u dvou zlomků z objektu 1. V prvním případě se tato výzdoba objevuje na výdutí v kombinaci s horizontálními žebry na podhrdlí. Analogickou kombinaci, navíc ještě s rytou výzdobou, známe z torza náleží patrně džbánku z Kolína uloženého ve sbírkách Národního muzea pod i. č. 64 343 (*Svoboda 1965*, tab. 2: 4). Poněkud odlišná je situace u urny z hrobu 183b v Plotíštích nad Labem, kde plastická horizontální žebra přechází na hrdlo (*Rybová 1979*, Abb. 67: 14). Profil pojednávaného zlomku upomíná na imitace dvoukónických mís na nožce typu H7b z pohřebiště v Plotíštích nad Labem, které náleží do IV. fáze tohoto pohřebiště odpovídající podle A. Rybové počátku 5. století (*Rybová 1980*, 137, Abb. 8: 14). Kombinace šikmého kanelování a horizontálních žlábků byla zjištěna rovněž u některých exemplářů dvoukónických lahví Kellerovy varianty A, s jejímž rozšířením se ve stupni C3 setkáváme v severní polovině Čech, v bavorském Neuburgu a Altendorfu v Pomohani (*Keller 1979*, 33, Abb. 3).

Druhý případ představuje zlomek zdobený pouze šikmým kanelováním. Různé typy nádob zdobené šikmými kanelurami se koncentrují na čtyřech hlavních územích: ve středoněmeckém Polabí, v České kotlině, na Moravě a v dolním Rakousku, v severním Bavorsku s přílehlými řekami Mohan a Regnitz (*Springer 1985*, 237, Abb. 3; *Pescheck 1978*, Taf. 90:1; *Bernhard 1997*, 20, Abb. 2:8; *Haberstroh 1995*, 11, Abb. 9:1-2). V severní polovině Čech se tato výzdoba objevuje u nálezů z mladší a pozdní doby římské. V sídlištním prostředí je známá z převážně nepublikovaných nálezů z Nebovid. V publikovaném materiálu z kostrových pohřebišť vinařické skupiny tato charakteristická výzdoba zatím chybí, zaznamenána však byla v kontextu doposud nejlépe prozkoumaného sídliště horizontu časné fáze doby stěhování národů situovaného na akropoli někdejšího oppida na Závisti, odkud je znám „zlomek černé leštěné nádoby s plochými šikmými žlábků v podhrdlí“ (*Jansová 1971*, 136, 138, obr. 4:14). Na rozdíl od vzácného výskytu v keramické náplni vinařické skupiny jsou šikmé kanelury poměrně častým výzdobným motivem nádob částečně soudobé skupiny Přešťovice-Friedenhain. V našem západním sousedství patří šikmé kanelování v rámci sídlištních nálezů z Altendorfu k nejmladším výzdobným prvkům a je datováno do stupně C3 (*Siegmüller 2004/05*, 223, Abb. 15:11, 16:18).

Oproti uvedeným analogiím existuje rozdíl v orientaci kanelur, zatímco předešlé příklady vytvářejí šroubovici orientovanou proti směru hodinových ručiček, oba příklady z Dolních Chaber směřují inverzně. Zlomky s orientací kanelur po směru hodinových ručiček pochází ze sídlištního materiálu z lokality Wülfingen am Kocher (*Koch – Koch 1993*, Taf. 24:A1-3). Další výjimku v orientaci kanelur představuje exemplář nízké široké misky z hrobu 3 na durynském pohřebišti v Klein-Quenstedtu v oblasti Harzu datované do první poloviny 5. století (*Schmidt 1961*, 95-96, Taf. 9e).

Labskogermánské tradice respektuje rovněž dvoukónická lahovitá nádoba se zúženým ústím a prstencovitou podstavou, jejíž analogii nalzáme v podobě uren v hrobech 196, 202 a 581 na žárovém pohřebišti na lokalitě Perdöhl v Mecklenbursku, kde se setkáváme rovněž s analogickou výzdobou kombinovaných horizontálních pásů (*Schuldt 1976*, 26, 69, 94, Taf. 18:196, 202, 43:581). Analogické tvary lze uvést i z pozdně římské žárové nekropole na lokalitě Pritzier v Mecklenbursku (*Schuldt 1955*, 42, 46, Abb. 198).

V několika případech byly zastoupeny zlomky okrajů a hrdel tenkostěnných lahovitých tvarů s úzkým hrdlem (*obr. 6:5, 16:1, 17:2, 4*). Lahvovité nádoby jsou výrazným tvarem v oblastech horního Podunají, Pomohani a povodí Neckaru. Přímé analogie s úzkým hrdlem lze uvést například z alamanského výšinného sídliště Runder Berg z přelomu 4. a 5. století (*Spors-Gröger 1997*, 72-77, Abb. 8, Taf. 18: 178, 180), z prostoru pohřebiště v Altendorfu a hrobu 144 v Kleinlangheimu (stupeň C3) v Pomohani (*Pescheck 1978*, 158, 182, Taf. 18:9, 30:16). Další analogie je možno uvést z Hessenska, jež lze datovat do 4. století (*Steidl 2000*,

98-99, 43-44). Nověji bylo torzo jednoho exempláře získáno z hrobu 6 vinařické skupiny v Litovicích (*Pleinerová 2006*, 489, obr. 8:1).

Z hrubé keramiky zastupují charakteristické typy zlomky soudkovitých hrců se zataženým okrajem a tělem zdobeným svislými či šikmými liniemi nehtových vrypů a liniemi dvojic nehtových vrypů tvořících tzv. větvičkový motiv. Jednoduché svislé nebo horizontální linie nehtových vrypů jsou známé z nálezů v sousedním Pomohani, konkrétně ze sídlištního kontextu v Herlheimu a Stockstadtu (*Pescheck 1978*, Taf. 125:1-6, 8-11, 13, 16-19, 137:C9).

Tzv. větvičkový motiv tvořený dvojicí nehtových vrypů byl zjištěn na hrubých nádobách při výzkumu zahloubené chaty v Opolanech, v poloze na Horkách, které lze datovat na základě přítomnosti jednodílné spony s pevným zachycovačem do stupně C3 (*Hellich 1920-21*, 104-108, obr. 58, 60:17-21). Další nálezy s tímto motivem pocházejí z doposud nepublikovaných starých nálezů Dr. Dvořáka z Nebovid na Kolínsku. Nejnověji byly registrovány střepy s liniemi dvojic nehtových vrypů v jámě 1 v Kaníně datované do 4. – 5. století (*Vávra – Šťastný 2006*, 478). Tato charakteristická výzdoba byla zaznamenána rovněž v jihočeském Zbudově v objektu 1/83, jež lze datovat na základě dalších prvků do stupně D1 (*Zavřel 2001*, 210-211, 15:1).

K chronologicky méně citlivým nálezům lze přiřadit zlomek hrubého hrnce s vytaženým okrajem (obr. 19:3), jež se v nálezových celcích 4.-5. století vyskytuje podél Dunaje, Rýna, Neckaru a v Dolním Pomohani (*Spors-Gröger 1997*, 80-86, Taf. 19-30). Totéž platí pro hrubé nezdobené hrnce se zataženým okrajem, jejichž výskyt spadá ve středoevropském barbariku do 4.-6. století (*Spors-Gröger 1997*, 89, Taf. 32-39). Vzácnějším nálezem je hrubý talíř s plochým dnem (obr. 19:1), který lze datovat zhruba do 3.-5. století (*Spors-Gröger 1997*, 65-66, Abb. 7, Taf. 17:171).

V našem nálezovém prostředí je méně častým nálezem miniatura hrnce s dvoukónickou profilací a mírně se nálevkovitě rozvírajícím hrdlem. Miniatury různých typů nádob jsou považovány za dětské hračky a jsou relativně hojné například v alamanském prostředí (*Spors-Gröger 1997*, 95, Taf. 40:432-434).

Keramické soubory z objektů 1 a 3 lze na základě analogických nálezů z Opolan-Horek (*Hellich 1920-21*), Kanína (*Vávra – Šťastný 2006*), Plotišť nad Labem (*Rybová 1979*, *Rybová 1980*), Opočna (*Pleinerová 1995*) datovat do stupně C3, respektive C3-D1 a zcela jednoznačně reprezentují domácí labsko-germánské tradice. Analogie z lokalit Runde Berg, Kircheim Unter Teck, Litovice by mohly nabízet datování do mladšího období – tj. 1. poloviny 5. století, nicméně převaha starších prvků se zdá být v našem případě výrazná.

Kostrový hrob prozkoumaný J. Ratajem v roce 1952 je na základě charakteristických milodarů řazen do stupně C3 (*Droberjar 1999b*, 6). O něco starší je patrně druhý kostrový hrob objevený v Dolních Chabrech náležící do horizontu C1b-C2 (*Kostka 1996*; *Beková – Droberjar 2005*, 428). Z toho vyplývá, že přinejmenším hrob z roku 1952 mohl být s pojednáványými sídlištními nálezy současný, nelze tedy ani vyloučit vzájemné souvislosti.

V části věnované analýze keramických fragmentů byl častěji konstatován vztah nálezového fondu k nálezům v Mecklenbursku a také k sousednímu Pomohani.

Jenišův Újezd

Sídelní objekty prozkoumané Petrem Čechem v roce 1993 a Petrem Medunou v roce 1997 náleží do prostorově vyčleněné sídelní komory, označené jako „Poloha 15“, jež je na základě hmotných nálezů datována do 4. století (*Ernée 1997*, 43-46, Abb. 6). Z počátku 6. století je pak znám sídlištní objekt z nedalekých Břešťan (*Ernée 1995b*, 187-190) (*tab. 11-15*).

Materiál z objektů III/93 a 50/93 prozkoumaných Petrem Čechem se však oproti již dříve publikovanému (*Ernée 1995a*, obr. 4) liší zejména výraznějším zastoupením v ruce robené

jemné keramiky. Vysvětlení této skutečnosti může spočívat v rovině chronologické, sociální či může odrážet funkční zařazení jednotlivých objektů.

Polozemnice publikované Michalem Ernée (1995a, obr. 3), stejně jako objekty 50/93, 1/97, 26/97 a 27/97 se vyznačují čtyřmi nárožními sloupy, dále dvojicí sloupů uprostřed kratších stran a v některých případech rovněž kůly uprostřed stran delších. Obdobná dispozice konstrukčních detailů polozemnic (typ C1 a D2 podle Leubeho) byla zaznamenána vzácně i severozápadně od našich hranic (Leineweber 1998, 87-88, Abb. 3, 5). Na našem území byla tato konstrukce zjištěna nejnověji při výzkumu sídliště z pozdní doby římské v Kaníně, okr. Nymburk (Vávra – Šťastný 2006, 474-475, obr. 3).

Nejvýznamnější tvar z celého keramického souboru z objektů III/93 a 50/93 představuje jednoznačně láhev s jemně rytou výzdobou na výdutí (obr. 20:1). Obdobnou profilaci vykazuje například láhev z nekropole v Butzowě, „Hasselbergu“, Lkr. Potsdam-Mittelmark (obr. 13:1). Mírně odlišná je výzdoba tvořená horizontálními pásy kolkované výzdoby. Rovněž v Pohavolí je tento tvar spíše výjimečný a s datací do 5. století je řazen k nejmladším urnám na pohřebišti. Nejmladšími dobře datovatelnými předměty z nekropole jsou spony typu Niemberg B, spony s knoflíkem na hlavici lučíku a špičatou nožkou a spony destičkovité, které určují závěrečnou fázi pohřbívání do období po roce 400 a na počátek 5. století (Behm-Blancke 2004, 29-30, 34-35, 36-38, Taf. 35:3). Podle členění A. Plettkeho jsou nejbližší obdobou lahve typů A7b-A7c, jejichž detailní chronologie není jednoznačně stanovena a pohybuje se od 4. do 5. století. Podle tvarového členění Mortena Hegewische tato láhev představuje kombinaci hrdla s úzkým stejnoměrným hrdlem (typ D4) a oblé výdutě (typ J, var. 2, 50), přičemž nepříliš citlivé chronologické členění těchto tvarů zůstává nezměněno (Hegewisch 2007, 152-153, Abb. 108-109).

Láhev s jemnou rytou výzdobou doplněnou kolky byla registrována v sídlištním materiálu na Runder Bergu u Urachu. V jižním Německu je pak registrována řada nálezů z období 4.-5. století (Spors-Gröger 1997, 72-75, Taf. 18:176).

Blízkou obdobou lahvovitě nádoby jsou exempláře na prstencovité nožce a s výdutí zdobenou obdobným dekorem sestávajícím z horizontálních výzdobných pásů z Meklenburska, jež jsou datovány obecně do pozdní doby římské až časné fáze doby stěhování národů (Schuldt 1974, Taf. 69:53-54; tyž 1976, 26, Taf. 1:8). Takto jemně rytý dekor v podobě horizontálních výzdobných pásů byl zjištěn ve více případech u keramiky jemných tvarů v Praze-Dolních Chabrech (Jiřík – Kostka 2006, 731-733; viz výše). Výzdoba jemných svazků rýh je u misek v Pohavolí zaznamenána na sídlišti v Nauenu (Behm-Blancke 2004, Taf. 36:4).

V objektu 50/93 je doložena textilní výroba přítomností keramických tkalcovských závaží, přičemž jedno z nich se vyznačuje perforovaným týlem v podobě vtačeného kříže (tab. 13:1-2). Tkalcovská závaží jsou doložena v pozdně římské chatě v Opolanech „Na Horkách“ (Hellich 1920-21, 104-105, obr. 56-57). Dalším příkladem je jehlancovité závaží z časné fáze doby stěhování národů z akropole oppida Závist, jež má tyl zdobený vtačeným čtyřúhelníkem (Motyková – Drda – Rybová 1991, 62, fig. 3:12).

Zvláštní keramickou skupinou v nálezových celcích z Liběšovic a Jenišova Újezdu (výzkum 1993) jsou zlomky hrubých nádob s výzdobou v podobě prstování. Tento výzdobný prvek náleží v prostředí české kotliny k poměrně běžným v období pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů (Jiřík – Kostka 2006, 737; viz výše). Mimo naše území je možné sledovat výzdobu hrnců v podobě prstovaných důlků a nehtových vrypů například na sídlišti v Nauenu v Pohavolí (Behm-Blancke 2004, Taf. 36:1-2). Vzácnějším prvkem je plastická vypnulina vycházející z těla nádoby. V rámci nálezového spektra sídlištních objektů v Praze – Dolních Chabrech byl tento prvek zjištěn v dolních partiích nádob a měl praktický význam pro stabilitu nádoby (Jiřík – Kostka 2006, 737; viz výše).

Nádobka s výdutí členěnou horizontálními žlábkami z objektu III/93 nachází analogii v inventáři bohatého hrobu v Soběsukách (*Blažek 1995*, 147, Abb. 12:3). Martina Beková a Eduard Droberjar začleňují takovýto tvar do skupiny mlado až pozdně římských nízkých misek se zaoblenými spodními částmi a s plastickou výzdobou, kam zařazují i exemplář s výzdobou šikmých kanelur a ostrou profilací výdutě z Mengenu (*Beková – Droberjar 2005*, 413-415, obr. 12).

Zlomek hrubé nádoby s výzdobou v podobě svazků rytých rýh nachází obdobu v keramickém inventáři ze sídlištního objektu 4114 v Soběsukách, kde jsou zlomky datovány do průběhu doby stěhování národů (*Blažek 1997*, 13-14, Abb. 5:14-16).

Materiál z pojednávaných objektů III/93 a 50/93 se však oproti již dříve publikovanému (*Ernée 1995a*, obr. 4) liší zejména výraznějším zastoupením v ruce robené jemné keramiky. Vysvětlení této skutečnosti může spočívat v rovině chronologické, sociální či může odrážet funkční zařazení jednotlivých objektů.

Nálezy z polozemnic prozkoumaných v roce 1997 Petrem Medunou nejsou v rámci pozdní doby římské až časné fáze doby stěhování národů chronologicky citlivé.

Praha – Dejvice, sladovny Podbaba

Nejvýznamnějším souborem spjatým s osídlením pozdní doby římské až počáteční fáze doby stěhování národů v Praze-Dejvicích, Podbabě, (*tab. 16-27*) je jednoznačně inventář zahlubené polozemnice 1, která byla prozkoumána v roce 2006 v sektorech C3, C4, C5, D2, D3, D4, D5, E3, E4. Jedná se o půdorys s orientací hlavní osy JZ-SV o délce 8,75 a kratší osy SZ-JV o délce 7,6 m, který je členěn konstrukcí v podobě hlavních nosných sloupových jam v prostředku kratších stěn a dále čtyřmi sloupovými jámami umístěnými takřka v nárožích stavby. Oproti půdorysům doloženým například v Jenišově Újezdu se však chata z Prahy-Dejvic, Podbavy liší umístěním dalších šesti nosných kulů přibližně v kratší ose stavby. Hmotný inventář je tvořen kovovými předměty, ale převážně keramikou.

Z kovových předmětů si zaslouží pozornost především jednodílná bronzová sponka s pravouhloú nožkou a metopovým vzorem skupiny 55-56 podle M. Schulzové, která nachází četné obdoby na pohřebišti v Kostelci na Hané – např. hrob. 195, 206, 209, 210, 218, 244, 377, 383, 413 (*Zeman 1961*, obr. 42C, 47A, 47C, 48A, 48C, 52A, 69A, 71B, 79D). Podle názoru Jaroslava Tejrala je tento typ chronologickým ukazatelem stupně C3 (*Tejral 1992*, 231, Abb. 2:3). Kazimierz Godłowski si dále všimá velikostí těchto spon a kombinačních skupin, v nichž se tyto spony vyskytují. Dochází přitom k názoru, že velikost uvedených spon patrně neodráží chronologické vztahy, ale spíše rozdíly mezi ženským a mužským krojem (*Godłowski 1992*, 39).

Součástí kroje byl i drobný jantarový korálek (*tab. III:13*). Importem je s největší pravděpodobností též zlomek prstnecovité nožky skleněného pohárku blíže nejasného typu (*tab. III:14*). Textilní produkci dokládá keramický bochánkovitý přeslen (*tab. 18:2*). Nejasný je rovněž původní účel fragmentu železného drátěného předmětu oválného tvaru (*tab. 22:7*).

Početný a významný je ovšem především keramický inventář. Naprostou převahu zde má domácí labskogermánská v ruce robená keramika. Mezi zastoupené tvary patří misky s šikmou kanelurou (*tab. 17:10, 18:18, 22:5, 20*), jejichž rozbor byl již uveden nahoře. Z jemných tvarů dále možno zmínit misku s podhrdlím členěným horizontálními žlábkami (*tab. 21:24*). Tento tvar je poměrně běžně zastoupen na labskogermánských sídlištích a například v Praze-Ruzyni byl dokumentován i v objektech 406 a 540 stupně D (*Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*, obr. 13:6, 15:12; viz níže).

Významné jsou doklady lahví ať už kónické (*tab. 19:8*) nebo oblé profilace (*tab. 20:1*). Blízké analogie opět představuje labskogermánský materiál pozdní doby římské až časné fáze doby stěhování národů, srovnání nabízí například materiál z Meklenburska a Braniborska

(Hegewisch 2007, Abb. 123). V Čechách si zaslouží pozornost analogický tvar z Jenišova Újezdu, polozemnice z roku 1993 (Jiřík 2007, 544, obr. 20:1; viz výše).

Četné jsou také doklady jemné keramiky zdobené kolkováním pocházející z různých pohárů a misek (tab. 18:8, 19:9-10, 20:4-5, 21:7, 22:2, 10). Obdobná keramika byla zjištěna například v Liběšovicích (Jiřík 2007, 543, obr. 18:3-9; viz výše). Jemné misky a pohárky se vyskytují dále jak v nezdobeném provedení i zdobené v podobě rytých pásů, žlábků apod. (tab. 17:1, 3, 6, 12, 18: 6, 7, 15, 19:2, 20:1-3, 6, 10-12, 14, 21-24, 26, 30, 21:3-6, 8, 11-12, 18, 20-23, 22: 3-4, 13, 15). Převažuje přitom leštěný povrch nádob upomínající keramiku například z Jenišova Újezdu, nálezů z roku 1993 (Jiřík 2007, obr. 20-21). Za pozornost stojí však především zlomek okraje drobného pohárku nesoucího výzdobu velmi jemně rytého horizontálního pásu (obr. IV:20), který upomíná podobně zdobené nádoby z Prahy – Dolních Chaber (Jiřík – Kostka 2006, 731-733; viz výše).

Klasickým příkladem hrubé v ruce robené keramiky je hrnec se zataženým okrajem a šikmými pásy výzdoby tvořenými dvojicemi nehtových vrypů (tab. 17:15). Jak bylo uvedeno na příkladech nálezů z Dolních Chaber nebo Hloubětína, představuje tento tvar v řadě provedení a typů výzdoby jeden z nejběžnějších na lokalitách labskogermánského okruhu po celou dobu římskou a časnou fázi doby stěhování národů (Hegewisch 2007, 126-132, Abb. 96-100). Důležité zjištění souvisí s prostorovou distribucí fragmentů této nádoby, kdy sice podstatná část zlomků pochází z objektu 1 (sektory D4/V1, D4/V5, C4, vr. 3, C4/V – vr. 9), ovšem část fragmentů, které byly k nádobě doplněny během restaurování, pochází z objektu 2 (sektor C7/V1, vr. 10). Další podobná zjištění na tomto sídlišti ovšem ukazují, že se v tomto případě nemusí jednat o zanedbání evidence během výzkumu, ale o dokumentaci mimořádné situace s interpretačním potenciálem pro prostorové a chronologické vztahy (viz níže). Hrnci se zataženým okrajem patří dále řada dalších příkladů z objektu 1 (tab. 17:11, 18:19-20, 20:13, 15-17, 21: 1, 10, 16, 22:12; patrně: 19:5, 7). Jako výzdoba se, podobně jako v obdobných příkladech z Prahy – Dolních Chaber, Jenišova Újezdu a dalších lokalit, uplatňuje chronologicky nejednoznačná výzdoba v podobě prostých rytých linií nebo svislých či horizontálních lineárních hřebenových pásů (tab. 17:2, 4-516-17, 18: 19-20, 19:5, 7, 20:9, 27, 21:2, 22:9, 14, 19, 23:14).

Přesah do stupně D naznačuje dále například hrnec s dvojkónickou profilací (tab. 24:2), který nalézá tvarově blízkou analogii na nedalekém pohřebišti v Praze-Podbabě, v hrobě 26, jenž ovšem vzhledem k doprovodnému inventáři sestávajícím z korálků, hrnce esovité profilace a hřebene s trojúhelníkovým držadlem nepředstavuje dostatečně citlivou chronologickou oporu (Svoboda 1965, tab. 45:2-4, 12, 14-15).

Dalším příkladem jsou zlomky nádob zdobené „barbotinem“ (tab. 22:18, 23:19), tedy ještě výzdobou spadající do mladší doby římské (Kolník – Varsík – Vladár 2007, 67, 71, 73; Hegewisch 2007, 165, Abb. 119), který je v kontextu objektu 1 pravděpodobně starší intruzí.

Mimořádným nálezem jsou fragmenty silnostěnných zásobnicových nádob označovaných v německé a polské literatuře jako typ „Krausengefässe“. V objektu 1 byly nalezeny – soudě podle výzdoby a keramické hmoty – fragmenty náležející dvěma exemplářům. První z nich nesl výzdobu v podobě výzdobného pásu hřebenových vlnic (tab. 18:6, 20:28) a druhý byl zdoben širokými rytými vlnicemi v kombinaci s vrypy členícími povrch nádoby v horizontálních pásech (tab. 19:3, 20:29). Patrně z tohoto druhého exempláře zásobnice pochází též zlomek horizontálně vytaženého okraje (tab. 18:4). Velice pozoruhodný je ovšem výskyt fragmentů těchto dvou typů zásobnic mimo objekt 1. Konkrétně se jedná o nález zásobnice druhého typu v objektu 3 (západní část soujámí H2/V14, 21: tab. 23:10) a prvního typu v objektu 4 (H5/V25/B, v. 45, tab. 23:5). Pomineme-li možnost vlivu výzkumu na zjištěnou situaci, pak tyto fragmenty pocházející patrně z těchto nádob vypovídají cosi o společném zánikovém horizontu těchto objektů.

V tomto kontextu je bezpochyby významný výskyt zásobnicových nádob przeworské proveniencie ve východních Čechách a zejména na pomezí Čech a západní Moravy v Chornici a Biskupicích, kde se setkáváme dále se středodunajskými prvky v podobě na kruhu robené keramiky tzv. jiříkovického okruhu (*Jílek 2009*, 266-267, obr. 17). Uvažme-li výše popsany nález jednodílné spony s analogiemi v Kostelci na Hané, pak směr importů není bez významu. Nález zásobnicových tvarů označovaných v literatuře jako „Krausengefässe“ v Praze-Dejvicích, Podbabě je patrně svědectvím transportu nádob na velké vzdálenosti – zcela ve shodě s názory S. Pazdy nebo D. Žychliňského (přehled názorů viz: *Jílek 2009*, 272).

V objektu 1 se dále vyskytly příklady na kruhu robené tenkostěnné keramiky, jejíž přesné typologické a geografické zařazení je limitováno fragmentárností nalezených zlomků. V jednom případě možno upozornit na výzdobu v podobě ryté vlnice (obr. VI:16). V ostatních případech je povrch střepů pocházejících patrně z jedné nádoby dosti netypicky zbroušen do horizontálních soustružených mělkých žlábků (*tab. 18:3, 21:13-14, 22:6, 17*). Dalším keramickým importem je fragment ucha džbánu (obr. V:9) snad související s produkcí pozdní doby římské ve středním Podunají (srovnej: *Kolník – Varsík – Vladár 2007*, 41, obr. 20:4-5).

Je pravděpodobné, že objekt 1 narušil vrstvu s materiálem o něco starší fáze osídlení, jak již svědčí výše uvedený nález keramiky s barbotínem, ale i nálezy z vrstvy 2 v sektoru D2 (souvisejícího s okrajem polozemnice), kdy byl nalezen drobný zlomek Terry sigillaty (*tab. 22:16*), zlomek skleněného laténského náramku (*tab. 23:18*), zlomek výdutě misky zdobený horizontálními žlábků (obr. VII:13) či zlomek zataženého okraje hrubého hrnce (*tab. 23:15*).

Významný soubor přinesl rovněž průzkum polozemnice 2, která byla situována v sektorech B6, B7, C6 a C7. Jednalo se o objekt s delší ekcentricky orientovanou osou o délce 3,25 m ve směru JZ – SV vytvářenou dvěma protilehlými kůly lokalizovanými přibližně v první třetině kratších stran, přičemž kůl při jihozápadní stěně byl zdvojen dalším nacházejícím se již mimo půdorys. Kratší osa měla rozměr 2,5 m. Půdorys polozemnice doplňovala kúlová jamka v jižním nároží objektu.

Chronologicky nejcitlivější je spona skupiny A VI 174-176 (obr. I:14), která je typickým příkladem labskogermánských spínadel pozdní doby římské. Dalším důležitým předmětem je soustřednými kroužky zdobený hřeben s obloukovitou rukojetí typu Thomas I (*tab. 23:1*), který rovněž respektuje domácí tvarové tradice. Nejinak je tomu i v případě keramických nálezů. Z jemné keramiky jsou doloženy příklady nezdobených misek s výrazně leštěným povrchem (*tab. 18:9-11, 13*), zlomek dna na nožce (*tab. 23:4*) rovněž pocházející buď z misky nebo pohárku, doložen je rovněž zlomek výdutě lahve s oblou profilací nesoucí v podhrdlí dva mělké horizontální žlábků (*tab. 23:3*). Materiál nachází blízkou obdobu v nálezech z Jenišova Újezdu, v chatě z roku 1993 (*Jiřík 2007*, obr. 20-21). Komplementární je opět keramika hrubého spektra reprezentovaná opět hrnci se zataženým okrajem (*tab. 18:14, 23:2*). Pravděpodobnou intruzí ze středověku je zlomek tvrdě vypáleného okraje oranžové barvy (*tab. 18:12*).

Objekt 3 tvoří soujámí tři jam ve vzájemné superpozici v sektoru H2 (jámy V14, V18, V04). Zajímavý materiál byl zjištěn v západní části V14, kde byl zjištěn (*tab. 23:10*) fragment zásobnice („Krausengefässe“) náležející zjevně druhému typu z objektu 1. Labskogermánskou jemnou v ruce robenou keramiku reprezentuje například zlomek okraje a podhrdlí misky nesoucí výzdobu v podobě horizontálně rytých linií (*tab. 23:9*).

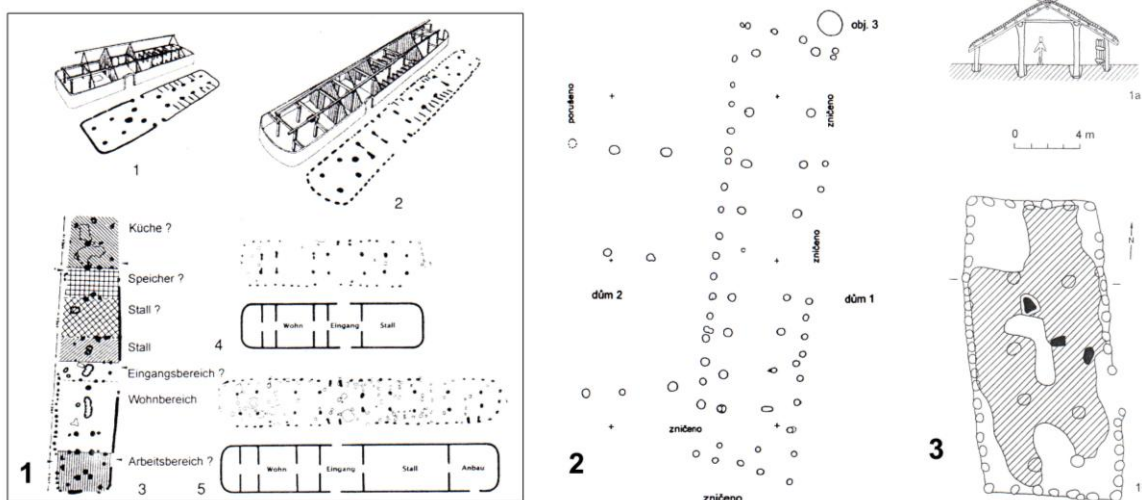
Objektem 4 nacházejícím se v sektoru H5 je jáma obsahující opět jak domácí jemnou labskogermánskou keramiku – jako například miska s odsazeným hrdlem a dvěma horizontálními žebírky na výduti (*tab. 23:6*) nebo zlomek stěny pohárku s širokými horizontálními žlábků (*tab. 23:7*), tak i zlomek kyjovitého okraje a svazkem hřebenové vlnice zdobeného podhrdlí zásobnicové nádoby („Krausengefässe“) shodné s prvním typem z objektu 1.

Soubor z Prahy – Dejvic, sladoven Podbaby – objektů 1-3 představuje velmi zajímavou konfiguraci nálezů, které představují spojnicí mezi nálezy z dalších sídlišť v Čechách, jako je osídlení v Praze – Dolních Chabrech, Praze – Čimicích, Jenišově Újezdu, Liběšovicích a dalšími lokalitami. Společně představují tak inventář datovatelný do pozdní doby římské s možným přechodem do počínajícího stupně D (C3/D1) absolutně chronologicky snad odpovídajícího období kolem roku 400. Uvažujeme-li ve shodě s *Jaroslavem Tejralem (1998, 2008a)* možnost sledování určitých zánikových horizontů, které mají historickou vypovídající hodnotu, pak i na základě sídlištního materiálu ze severní poloviny Čech můžeme vyčlenit řadu lokalit, které pravděpodobně zanikají stupněm D1. V případě některých sídlišť může být určitým indikátorem nastalých změn tzv. východogermánský import, ať už v podobě keramiky nebo hřebenů, v případě sídliště v Trmicích pak pohřeb v sídlištní jámě vybavený hřebenem s jazykovitým držadlem typu Thomas III. Nezbyvá však než upozornit, že uvedená úvaha zánikového horizontu je pouze pracovní tezí vyjádřenou pouze na základě v neúplnosti prozkoumaných sídlišť či jednotlivých objektů, přičemž osídlení následujících fází stupně D se může skrývat v sousedních archeologickým výzkumem nepostižených plochách nebo v rámci současné pražské aglomerace je již zničeno zástavbou v minulosti.

5.1.b Typologie půdorysů sídlištních objektů a konstrukční prvky staveb

Nadzemní domy

V České kotlině je mimořádným dokladem nedávný nález dlouhého domu nadzemní konstrukce s trojdílnou dispozicí z Kanína (*Vávra – Šťastný 2006*) (*obr. 48:2*), kterou můžeme odvodit z prototypů při Severním moři, Braniborsku nebo Skandinávii (*Schuster 2007, 190-197, Abb. 25-26*) – jedná se o typ domu s chlévem, něm. „Wohnstallhaus“.

Obr. 48: 1) Příklady dlouhých domů domy římské a doby stěhování národů ze Skandinávie, 2) půdorys dlouhého domu z Kanína, 3) půdorys dlouhého domu z Budešti (podle: *Schuster 2007; Vávra – Šťastný 2006; Magomedov 1999*).

Na našem území se prozatím jedná z období stupňů C3-D o doklad ojedinělý, ovšem uvážíme-li výskyt řady importů dolnolabského původu svědčících zjevně o přílivu nového obyvatelstva z této oblasti například na pohřebišti v Plotišti nad Labem již ve stupni C1b (*Rybová 1980, 196, 203, 209, 213-214*), pak doklad tohoto půdorysného schématu v Čechách není až takovým překvapením. Navíc disponujeme doklady této nadzemní konstrukce

z mladší fáze doby stěhování národů z Března u Loun, kde lze jako dům s chlévem interpretovat dům č. 19, podobný trojdílný půdorys vykazuje i dům č. 20. Jako obytná stavba je interpretován dále ještě dům č. 84, další půdorys domu 21 a objekt 1002 jsou interpretovány buď jako špýchary nebo hospodářské stavby (*Pleinerová 2007*, 88-91, Abb. 35-37).

V době římské již byly v severozápadním Německu, Belgii a Holandsku zformovány zemědělské usedlosti na oplocených pozemcích o pravoúhlém schématu s hlavní stavbou domu s chlévem/stájí, doplněnou oborohy, špýchary a polozemnicemi (*Vařeka 2004*, 142-145).

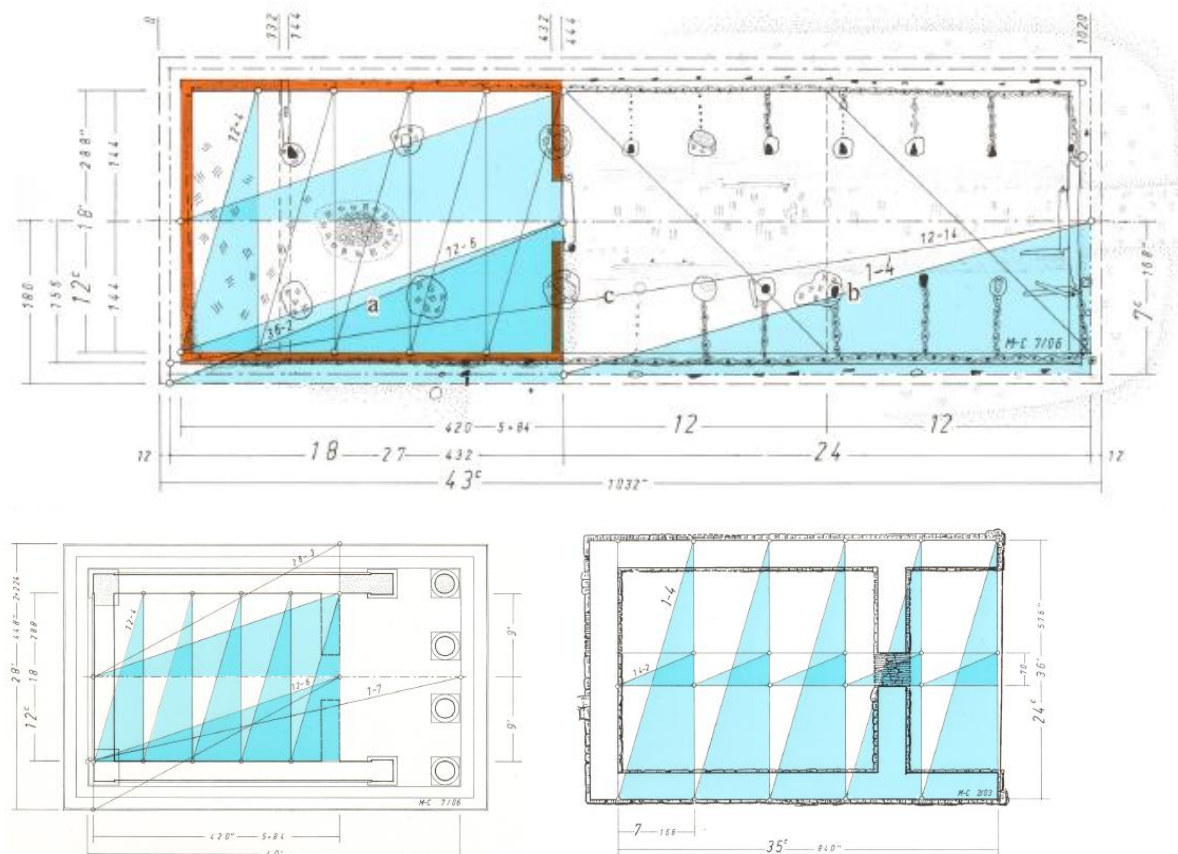
Se závažnou interpretací půdorysů těchto dlouhých domů s chlévem (něm. „Wohnstallhäuser“) přišel v nedávné době Wolf Meyer-Christian na základě rozboru nálezových situací domů 2/10, 2/14, 3/10, 2/4 a 5/10 na lokalitě Feddersen Wierde. Jedním z důležitých zjištění, která se podařilo získat na základě matematického měření, je souvislost rozměrů půdorysů na standardizovaných měřících jednotkách jako je stopa, loket a palce. Jedna stopa v přepočtu na šířku dlaně odpovídá poměru přibližně 3,5, přičemž řecké počty tuto míru zaokrouhlují na čtyřku, římské a obecně západní na trojku. Autorovi se podařilo prokázat, že zhotovitelé dlouhých domů používali při rozměrování řecký způsob, tj. 4 dlaně x 4 stopy = 16 palců, nikoliv tedy římský způsob, který se patrně rozšířil až s christianizací. Rozměr užitý jedné stopy byl na základě měření půdorysů domů ve Feddersen Wierde stanoven na 0,332 m, pro srovnání v Tróji zjištěný rozměr činí 0,3313 m (*Meyer-Christian 2008*, 24-35).

Dále na uvedených příkladech prokázal užití Pythagorovy věty při konstrukci pravých úhlů a uhlopříček konstrukce. Vzájemný poměr obou odvěsen pravoúhlého trojúhelníku je podstatou užitých konstrukčních schémat (*Meyer-Christian 2008*, Abb. 1a-1h).

Samotné dlouhé domy členěné na tři části, tj. část obytnou, síň s postranními vchody a stáj se vstupem ve štítu jsou podle autorova názoru kompozicí sestávající z původně dvou separátních typů objektů s odlišnou funkcí, přičemž obytná prostora navazuje svým schématem na staršího předchůdce tzv. starého domu (něm. „das alte Haus“).

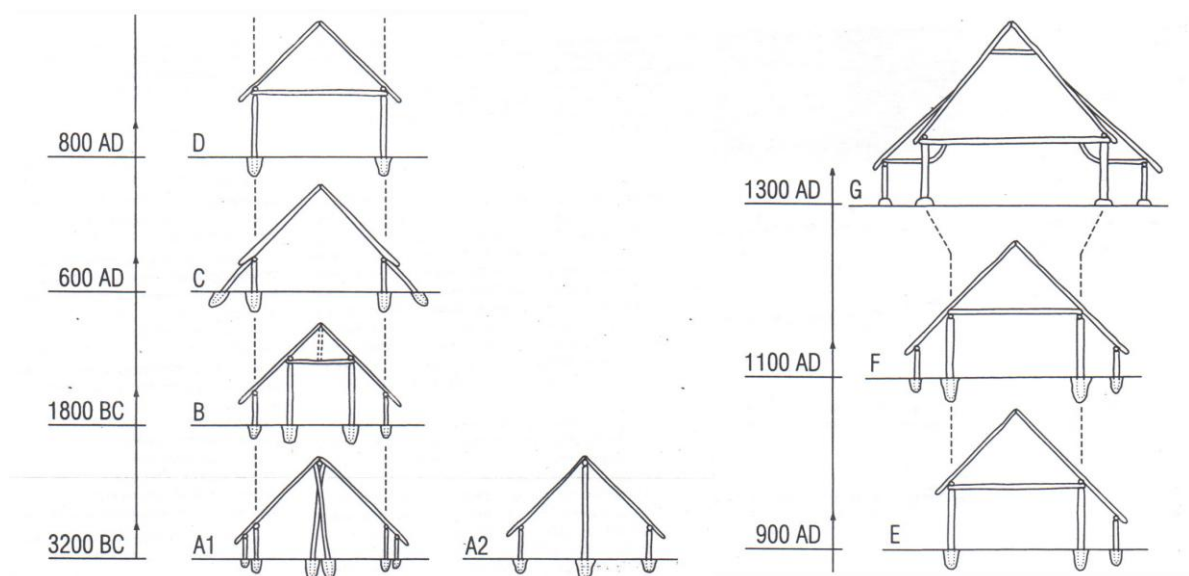
V případě obytné části domu 2/10 se čtyřmi nosnými kůly byla spočítána vnitřní šířka na 288 palců a vnější délka na 420 palců. Stejný geometrický poměr vykazuje například i starořecký Diův chrám (megaron) v Priene ze 4. století př. n. l. a jako „kanonický“ se jeví díky shodě obou poměrů i megaron VIa v Tróji z 19. století př. n. l., jehož vnitřní šířka činí 450 palců/coulů a celková délka 900 palců/coulů (*Meyer-Christian 2008*, 48-60, Abb. 16-27) (*obr. 49*).⁷

⁷ Der Wohnteil erweist sich mit 4 Pfosten und Herd als Ursprung des ägäischen Megarons. Die Maße 420/288 Zollen erscheinen auch im Zeustempel von Priene und im Megaron VIa in Troja auch das auf der Außenseite ansetzende Quadrat. Auch das Halbierungskonzept ist kanonisch (*Meyer-Christian 2008*, 60).

Obr. 49: Nahoře – geometrické schéma dlouhého domu z Feddersen Wierde. Dole vlevo – megaron v Priene. Dole vpravo megaron v Tróji (podle: Meyer-Christian 2008).

Při hledání původu dlouhých domů v oblastech jižně a východně od Severního moře a dále v jižní Skandinávii zachází ještě dále W. Haio Zimmermann, jenž předpokládá kontinuitu a zároveň i modifikaci tohoto typu staveb od eneolitu po nastupující vrcholný středověk. Za výchozí prototyp považuje eneolitický dvoulovní dům (typ A1-A2), který je na počátku starší doby bronzové modifikován na trojlodní díky dvěma řadám nosných kůlů spojených vaznicí a podpírajících krov (tato struktura odpovídá schématu domu 2/10 ve Feddersen Wierde – typ B). Podle autora zůstává otázkou, zda již ve starší době bronzové dochází ke spojení obytné části se stájí. Tzv. Wohnstallhaus se nadále po dvě tisíciletí stává převládajícím konstrukčním typem až do mladší doby římské. Ve 4. až 5. století dochází k nárůstu rozměrů staveb a doloženy jsou například půdorysy délky 40 až 60 metrů. Již během doby římské se objevují pokusy o vytvoření jednolodního schématu vysunutím šikmých opěrných sloupů stěn vně stěny domu (typ C). Jednolodní dispozice domů raného až vrcholného středověku (např. lokalita Dahlem) je vedena snahou o oddělení obytné části od stáje. Tyto jednoprostorové půdorysy ovšem představují interpretační problém z hlediska funkčního zařazení, chybí-li například výsledky fosfátových analýz. Odstranění těchto vnějších vysunutých nosných trámů v období raného středověku předpokládá schéma střešních trámů spojených vazníkem (typ D). V tomto období se již vyskytují další varianty kombinující jednolodní dům například s jednou postranní lodí (typ E), což vede následně znovu k vytvoření trojlodního půdorysu (typ F). Závěrečnou konstrukční změnou (typ G) vrcholného středověku je postupné nahrazení sloupové konstrukce štenýřovou, zároveň jsou sloupové konstrukce krovu postupně nahrazeny rámovými. Toto schéma je předchůdcem dolnoněmeckého halového domu dochovaného dodnes (Zimmerman 2002, 164-168, Abb. 1) (obr. 50).

Obr. 50: Vývoj architektury domu s chlévem (podle: Zimmermann 2002).

Polozemnice

M. Jančo ve své práci přinesl z českých nálezů přehled polozemnic se specifickou stavební konstrukcí, které na základě členění E. Droberjara a A. Leubeho označuje polozemnicemi typu C2, C2/D2, D2 a D3 podle Leubeho. Přechodný typ C2/D2 podle Leubeho byl rozpoznán a definován na základě výzkumu sídlištních objektů v Jenštejně, okr. Praha-východ (Droberjar – Turek 1999, 103-104; Jančo 2002, 367). Typ C2 podle Leubeho představuje zahlužený objekt se stopami kúlové konstrukce v rozích a středech protějších kratších stran polozemnice, typ D2 podle Leubeho je stavební konstrukce s kúlovými jamkami v rozích a středech jak kratších, tak i delších stran, Přechodný typ polozemnice C2/D2 podle Leubeho představuje přechod mezi výše uvedenými typy, jenž spočívá v umístění kúlových jamek v rozích konstrukce, ve středech protějších kratších stran, ale pouze ve středu jedné z dlouhých stěn, proti předpokládanému vchodu v jižní stěně. Poslední uvedený typ Leube D3 je charakterizován konstrukcí s rohovými kúly, kúly ve středech kratších protějších stran a dvojicí kúlů členící delší stěny na přibližně stejné třetiny.

Do období počátků stěhování národů (stupně D1a D2) lze na základě publikovaných výzkumů zařadit polozemnice z Jenišova Újezdu, okr. Teplice (1 polozemnice podle Leubeho typu C2/D2, 2 polozemnice typu Leube D2 a 1 polozemnice typu C2, datováno do stupně D1), Lhoty, obec Dolní Břežany, okr. Praha-západ (1 polozemnice typu F1, B1 a D2? Podle Leubeho, datované do stupňů D1-D2), Opolany, Horky, okr. Nymburk (1 polozemnice typu C2 podle Leubeho, datováno na sklonek stupně C3 či do D1), Slatinice, okr. Most (1 polozemnice C2 podle Leubeho, datováno široce do doby římské až stěhování národů), Soběsuky (1 polozemnice C2 podle Leubeho, datováno do stupně D₂, ostatní objekty z merovejské kultury konce 5. století), Tišice, okr. Mělník (1 polozemnice C2 podle Leubeho, datováno do mladší doby římské a stěhování národů), Velebudice (1 polozemnice C2 podle Leubeho, datováno rámcově do doby římské až stěhování národů), Vinoř, Praha 9 (1 polozemnice typu D3, datováno rámcově do stupně D1-D2) (Jančo 2002, 369-379 s literaturou).

Nejstarší germánské M. Jančem zjištěné polozemnice typů C2, C2/D2, D2 a D3 podle Leubeho z Čech jsou datovány již do stupně A-B1. V následujícím období do stupně C₃ převládají polozemnice typu Leube C1 s klasickou šestikúlovou konstrukcí, které jsou charakteristické i v dalších regionech středoevropského barbarika, méně pak typy A2 a F1

podle Leubeho B2 podle Droberjara se vstupním výklenkem. Polozemnice Leubeho typu C2 se vyskytla pouze na sídlišti ze starší doby římské v Ořechu. Přítomnost tohoto typu ve staro germánském kontextu vysvětluje M. Jančo patrně pletenou konstrukcí stěn, která vyžaduje rohové kůly. Polozemnice Leubeho typů C2, C2/D2, D2 a D3 se v Čechách znovu objevují na přelomu starší a mladší doby římské v Kadani Jezerce (typ C2/D2), Kutné Hoře, Malíně (typ C2) a Chotěnicích, okr. Chomutov (typ C2). Pomineme-li jihočeský Sedlec, není v České kotlině výskyt skupin typů C2, C2/D2, D2 a D3 doložen ve stupni C2, teprve od přechodného stupně C3-D1, kdy naprosto nahradily dosavadní typy polozemnic Droberjarova typu B2 a Leubeho typů A2 a C1. Do stupně D2 lze spolehlivě datovat pouze tři sídliště ze Soběsuk, hradiště Závisti a Čelákovice-Záluží (Jančo 2002, 388-394). Nověji lze do této skupiny dále přiřadit polozemnici 145 v Praze – Ruzyni (Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008, obr. 9:145) nebo nově v Praze – Kobylisích (Frolík 2009). V pokročilé fázi doby stěhování národů se typ polozemnic s konstrukcí nosných kůlů v nárožích a polovině kratších stran stává naprosto převažujícím, jak spolehlivě ukazuje výzkum v Březně u Loun. Jedná se o objekty 52, 55, 58, 68, 72, 76, 77a 79, jejichž detailní dokumentace prokazuje stopy vnitřního zařízení polozemnic na základě dokladů řady kůlových jamek dochovaných v interiérech. Dalšími příklady jsou patrně polozemnice v Libčicích, dále v Lužici, a Velkých Přílepech.

Typ polozemnic Leubeho typu C2 je považován za mladší derivát předcházejících typů polozemnic typu C1 s klasickou kůlovou konstrukcí na širším území barbarika, v oblasti Moravy se typ Leube C2 měl objevit snad pod vlivem jiných oblastí svobodné Germánie (západních a severních). S tím však M. Jančo nesouhlasí a připomíná, že k masovému rozšíření polozemnic pojednávané skupiny typů dochází na konci mladší doby římské a na začátku stěhování národů, podle jeho mínění pak byl příčinou objevení se nových konstrukčních typů příchod cizího obyvatelstva, východoevropských kmenů tlačенých náporom Hunů na západ, což mělo postihnout nejen oblasti Podunají, ale i Čechy (Jančo 2002, 379, 397-398). Doklady pro toto tvrzení však autor již neuvádí.

Polozemnice typu Leube C2 a D2 jsou ve sledovaném období rozšířeny nejen v oblastech Brandeburska, Staré Marky a západního Pomořanska, Čechách a na Moravě na konci pozdní doby římské a v době stěhování národů (Jančo 2002, 398), ale i v prostředí kultury przeworské (Abramek 1998, 212, Fig. 10), mnohem méně často pak v Karpatské kotlině (kde se setkáváme více se sarmatskými polozemnicemi typu Droberjar A1/Leube A2 bez otopného zařízení a germánským vlivem zasažené konstrukce polozemnic s blíže – podle používaného členění – nedeterminovatelnou konstrukcí) a v Sedmihradsku (Takács 2002, 274-278; Taf. 1). Tyto polozemnice jsou vybaveny otopným zařízením na podkladu z hlíny či kamene, v obytných stavbách jsou doložené též zahloubení pro sklípky tak, jak je známé z polozemnice 3085/92 ze Soběsuk, ale i z dalších lokalit barbarika (Jančo 2002, 376, 380; obr. 6).

Polozemnice publikované Michalem Ernée (1995a, obr. 3) z Jenišova Újezdu, stejně jako objekty 50/93, 1/97, 26/97 a 27/97 z výzkumů Petra Čecha a Petra Meduny se vyznačují čtyřmi nárožními kůly, dále dvojicí kůlu uprostřed kratších stran a v některých případech rovněž kůly uprostřed stran delších. Obdobná dispozice konstrukčních detailů polozemnic (typ C1 a D2 podle Leubeho) byla zaznamenána vzácně i severozápadně od našich hranic (Leineweber 1998, 87-88, Abb. 3, 5). Na našem území byla tato konstrukce zjištěna nejnověji při výzkumu sídliště z pozdní doby římské v Kaníně, okr. Nymburk (Vávra – Šťastný 2006, 474-475, obr. 3).

Jančovy přímočaré úvahy, vysvětlující původ těchto konstrukcí výhradně na východě, ovšem poněkud bojí výskyt schémat totožné konstrukce s kůlem uprostřed kratších stran na sídlišti doby stěhování národů v Cluvenhagenu 13, Ldkr. Verden v Povezeří (Bartsch 1992, 209-224, Abb. 1, 3, 5-6), kde lze východogermánské vlivy v podstatě vyloučit. Navíc některé analogie ze západní Evropy, jako v případě polozemnice na sídlišti West Stow ve Velké Británii,

ukazují, že vzhled nadzemních částí polozemnic mohl být mnohem komplikovanější, využívající zahlobenou část poze jako jakýsi sklípek oddělený prkennou podlahou (Leineweber 1998, 91, Abb. 10).

Důležité poznatky o samotných konstrukcích staveb přináší rozbor nalezených mazanic. Tato analýza byla provedena na materiálu pozdní doby římské pouze v jediném případě sídlištní jámy 791 v Praze-Hloubětíně obsahující destrukci nadzemní stavby s dokladem otisků roubené konstrukce a tesaného trámu z nadzemního objektu (viz Příloha 1). Příklad z Prahy-Hloubětína zůstává zatím takto ojedinělý pro pozdní dobu římskou. Navíc vytržení z původní situace po odklizení požáru neumožňuje ztotožnit zjištěné konstrukční prvky s konkrétním půdorysem a nelze ani jednoznačně konstatovat, že deponovaná destrukce je pozůstatkem pouze jednoho objektu kombinujícího různé konstrukční prvky. Nicméně detailní rozbor ukázal mazanicové výmazy jako významnou složku archeologických situací s výpovědním potenciálem.

V případě zařazení těchto objektů pomýšlí I. Pleinerová spíše na hospodářskou nebo výrobní funkci (Pleinerová 2007, 82-87, Abb. 26-33, 62, 63, 72-73). Této interpretaci nasvědčují také polozemnice z Opolan (Hellich 1922) nebo objekt 510 z Prahy – Kobylis s doklady tkalcovských závaží (Frolík 2009).

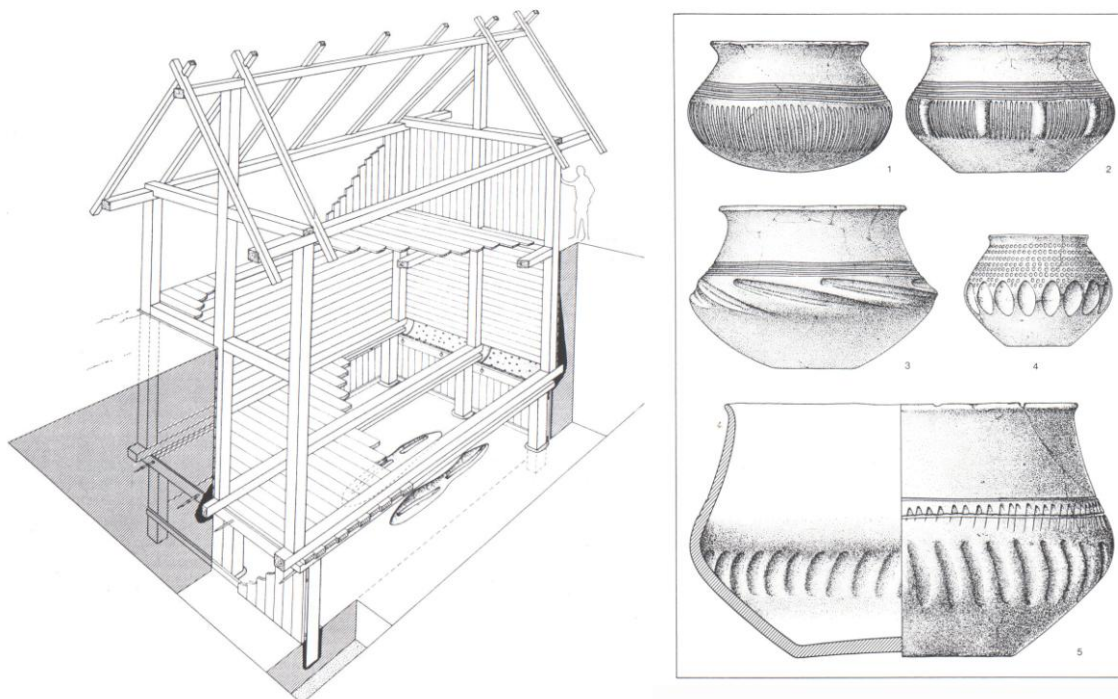
Hospodářskému využití polozemnic celkem jasně odpovídá i výsledek snahy Wilhelma Winkelmann, jenž se pokusil ztotožnit doložené půdorysy ze sídliště ve Warendorfu ve Westfálsku karolinského období s popisy objektů doložených barbarskými zákoníky, kde jádro usedlosti tvoří dům hospodáře, dále obytné stavby služebnictva, hospodářské a výrobní objekty nebo oborohy (Winkelmann 1954, 209, Abb. 12-13) (obr. 51).

Lex	Alamanorum	Baiuvariorum	Salica	Ribuaria	Saxonum	Anglosaxonum	WARENDORF
1	domus lib. } hus casa } sala	domus lib. } hus casa dom. } seli casa hus	domus lib. } hus casa } salina	domus - hus casa	domus	hus aern } domus healle }	
2	scuria lib. u. a. armenta equa- rum et vacca- rum granicia cellaria domus servi	scuria lib. con- clusa parieti- bus et pessulis cum clave mu- nita domus servi	scuria cum animalibus sutes cum porcis cellarium	sotes pari- cus	stabulum	scipena bern (horreum) (styllan = Stall- bauen) (fold-lochyrdl = Hürdebauen)	
3	spicaria dom. scuria servi	scuria obsque parietibus = scof	spicarium aut horreum cum tecto				
4		granarium = parc fenile	machalum = horreum sine tecto fenile			hreac = macha- lum	
5	genicia stuba spicaria servi, ovile po- coricia	coquina balnearius pistoria mita	genicium screona	ovile appearius	screona (alvearium)	cylne	
6		mita minoria = scopar					

Obr. 51: Pokus o identifikace a funkční zařazení sídlištních půdorysů z Warendorfu na podkladě údajů v barbarských zákonících (podle: Winkelmann 1954).

Naprostu unikátním pro výzkum konstrukčních prvků je nový nález tzv. domu mrtvého, knížecího hrobu v Popradu-Matejovicích z doby před rokem 400, jenž byl zachován díky mimořádným podmínkám lokality. Hrobka byla tvořena obvodovou komorou a vnitřním

sarkofágem - srubem s nízkou sedlovou střechou krytou štípanými došky. Modřínové trámce byly utěšňovány vrstvami kůry a vnější komora byla od stěny jámy izolovaná bukovým dřevěným uhlím. Zhodnocení výzkumu bude důležité nejen pro poznání pohřebních zvyklostí, ale i pro výzkum samotných sídlištních objektů a umožní naprosto minuciózní rozbor stavebních technik na prahu doby stěhování národů (*Pieta – Roth 2007, 44-47*).

Obr. 52: Rekonstrukce hrobky 25 na pohřebišti v Zeuzlevenu a příklady labskogermánské keramiky z pohřebiště (podle: Wamser 1984).

Další analogický příklad domu mrtvého pochází až z první poloviny 6. století z durynského Zeuzlevenu. Na lokalitě bylo prozkoumáno 68 hrobů, z nichž celá řada měla komorovou konstrukci (*Wamser 1984, Abb. 7*). Pozornost zaslouží především hrob 25 nacházející se přibližně v centru nekropole. S rozměry 5 x 3 m a hloubkou téměř 4,5 m zeuzlebenská hrobka mírně překonává předchozí příklad z Popradu-Matejovců. Rekonstrukce hrobky znázorňuje nákladnou několika poschodovou stavbu. Nejisté je pouze řešení nadzemní části s přístupem do vnitřní kryptovité komory hrobu. Zajímavým konstrukčním detailem, který zde byl ovšem dokumentován na úrovni hrobové komory je obložení stěn jámy fošnami vysokými 1,3 m, jež bylo fixováno dokola šestnácti zašpičatělými kolíky (*Wamser 1984, 8, Abb. 3*).

Další příklad je možno uvést z východogermánského prostředí, kde v dnešním Pielgrzymově, woj. warmińsko-mazurské, byla roku 1937 odkryta mohyla s domem mrtvého o několika místnostech s bohatým kostrovým hrobem ze 4. století (*Bohnsack 1939, Taf. 77-78*).

Pro vyhodnocení vnitřního uspořádání jednotlivých staveb máme pouze torzovité prameny. Problematické zůstává funkční zařazení jednotlivých zahloubených objektů stejně jako obtížná identifikace nadzemních staveb přímo v terénu. Příklad objektu ze starší doby římské z Prahy – Hloubětína – polozemnice 5090, je jedním z možných konstrukčních řešení uplatňujícím se i v době stěhování národů. Ze dna objektu byly v pravidelné síti odebrány vzorky na fosfátovou analýzu, které vykazaly na rozdíl od jiných zahloubených staveb, absenci antropogenních aktivit. Možné vysvětlení nabízí konstrukce domu s dřevěnou podlahou, čímž se neprojeví antropogenní aktivity v podlahové vrstvě (*Hušták – Jiřík 2009*).

Polozemnice pozdní doby římské na jiných lokalitách pak nebyly obdobným analýzám podrobeny buďto vůbec nebo drobné kúlové jamky v podlaze polozemnic, jakožto negativy po vnitřním zařízení objektu, jsou svědectvím přímým využívání zahloubeného prostoru.

Dalším problémem je dispozice a vzhled vnitřního zařízení, kdy v nálezech z České kotliny například téměř zcela absentují stopy otopných zařízení. O vzhledu mobiliáře si lze udělat opět jen nepřímou představu pouze na základě soudobých nálezů na lokalitách s příznivějšími podmínkami pro konzervaci organických materiálů.

V již zmíněném hrobě v Pielgrzymově byly kromě bohatého inventáře (zlatý náramek s kyjovitým zakončením, něm. „Kolbenarmringe“) zemřelého nalezeny též předměty vyrobené ze dřeva, jako máry, na kterých nebožtík spočíval, kruhový sloupek náležející snad židli, dvě víka s ozdobným držadlem a jeden dřevěný rám (*Bohnsack 1939*, 291-296; dále např. *Kokowski 2007*, ryc. 76-77).

Do druhé čtvrtiny 4. století je datován stolec s pěti soustruženými nohami čepovitě připevněnými k desce s profilovanými okrajovými lištami z bohatého hrobu z Fallwardu, Lkr. Cuxhaven (*Schön 1999*, 69; *Schulze-Foster 2008*, Abb. 5). Soustruženým nábytkem byl vybaven i zmíněný dům mrtvého v Popradě-Matejovcích (*Pieta – Roth 2007*, 44-47). Do mladší až pozdní doby římské je na základě nálezu spony typu Almgren VI,2 společně s keramikou, mazanicí, kostmi a drobnými kovovými předměty datován nález milíře na lokalitě Wehlitz, Lkr. Nordsachsen ve středním Německu. Mezi zuhelnatělými zbytky dřev se podařilo identifikovat také soustružené prvky nábytku, z nichž nejdelší kus dosahující délky 6 cm představoval segmentovitě profilovaný sloupek (*Schulze-Forster 2008*, 339, Abb. 2; 3:19).

Skromnými příklady disponujeme v případě dokladů osvětlení vnitřních obytných prostor, kam patří ojedinělé exempláře provinciálních keramických kahanů (*Jiřík – Jílek 2009*) nebo kónických nezdobených skleněných pohárů, které v provinciích sloužily jako výplň polykandel, ovšem v barbariku byly patrně využívány spíše jako picí poháry (např. Vinařice: *Svoboda 1965*, tab. 28:1; *Wamser 2004*, 101-102, Abb. 136-138).

6.1 Nadregionální kontakty České kotliny v pozdní době římské

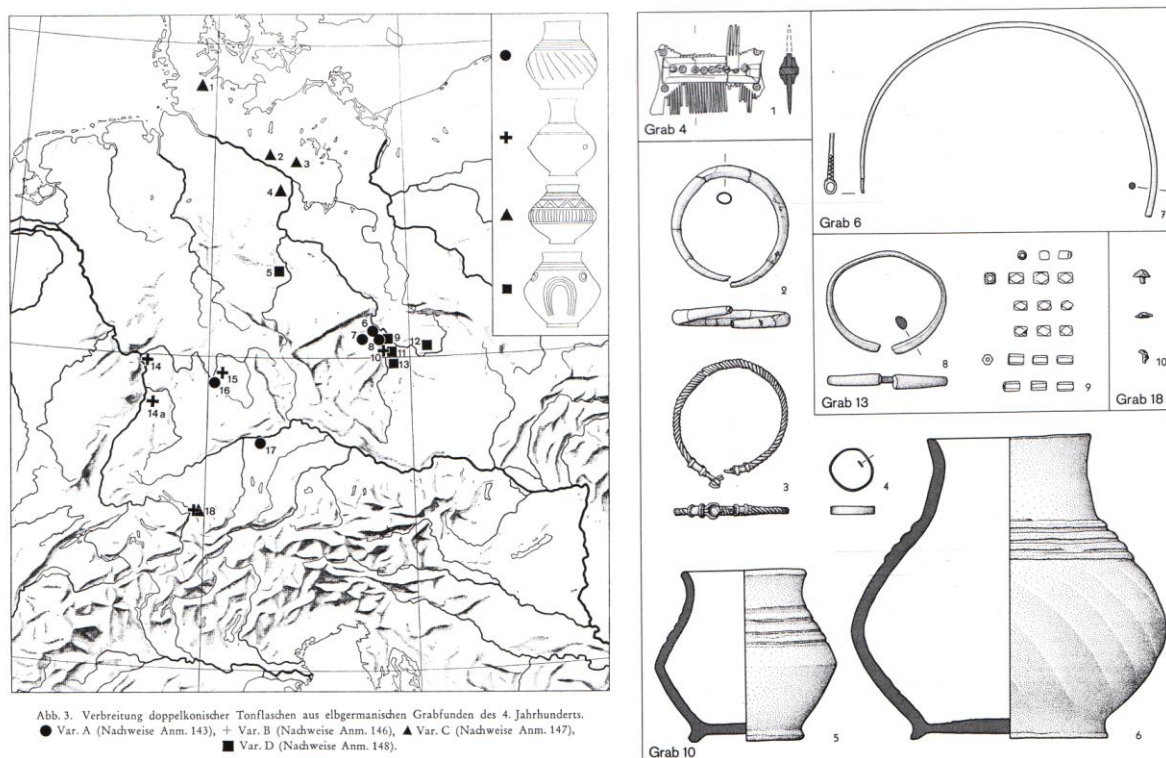
Sledování nadregionálních kontaktů je významným zdrojem poznání vztahů se sousedními oblastmi ať už ekonomického, politického nebo obecně kulturního charakteru. Pro Českou kotlinu jsou rozhodující vztahy se třemi kulturně-geografickými areály, tedy s labskogermánským okruhem, kulturou przeworskou a středním Podunajím. Ačkoliv vztahy k labským Germánům lze v tomto období považovat za tradiční, ani význam kontaktů se zbylými dvěma oblastmi není bez významu.

6.2.a Labskogermánský kulturní okruh: Polabí, Alamanie, římská hranice v Raetii

Vztahy České kotliny k oblastem v dolním Polabí lze pro mladší dobu římskou označit za tradiční. Výrazný zásah z dolního Polabí byl rozpoznán na žárové nekropoli v Plotištech nad Labem, kde A. Rybová dokonce uvažuje o více vlnách příchozích osadníků (*Rybová 1980*, 196, 203, 209, 213-214).

Společným jmenovatelem rozličných labskogermánských populací je především v ruce robená keramika. Nedávná publikace Mortena Hegewische, jejímž ústředním tématem je klasifikace labskogermánské keramiky na příkladu souboru z pohřebiště v Plänitzu, velmi názorně ukazuje jednak velkou tvarovou variabilitu a zároveň kontinuitu od pozdní doby římské do časně fáze doby stěhování národů. Asi nejlépe tuto skutečnost demonstrují příklady mísovitých popelnic (něm. „Schalenerne“), hrnců se zataženým okrajem nebo četné typy lahví, které lze označit pro labskogermánská teritoria uvedeného období za symptomatické tvary (*Hegewisch 2007*, 107-186). Velice významné jsou v tomto smyslu doklady

labskogermánské keramiky a dalších předmětů na provinciálním pohřebišti v Neuburgu nad Dunajem (*Keller 1979*, 56, 64; Abb. 2:5-6, 6:2-3) (*obr. 53*). Další příklady labskogermánského materiálu pozdní doby římské pocházejí z pohraničního kastelu Abusina (viz výše). Oba tyto příklady svědčí o interakcích provinciálního a labskogermánského světa, včetně (nebo snad především?) České kotliny, v druhé polovině 4. století. Důležitou otázkou zůstává chronologický vztah uvedených labskogermánských památek k dokladům keramiky typu Přešťovice-Friedenhain, zda se skutečně jedná o následné vlivy, nebo zatím nepostižené vztahy.

Obr. 53: Typy labskogermánských keramických lahví A-D a jejich distribuce, labskogermánský inventář hrobu 10 v Neuburgu nad Dunajem (podle: Keller 1979).

Pro stanovení relativní chronologie labskogermánské v ruce robená produkce má neobyčejný význam soubor nálezů z polozemnice ve Wurmlingenu v Bádensku-Württembersku. Na lokalitě byla prozkoumána římská zděná stavba vzniklá v polovině 2. století n. l. která byla spojena komunikací legionářským táborem ve Štrasburku. V prvních desetiletích 3. století podlehl stavba požáru, ovšem mince z římského sídlištního kontextu ukazují, že s provinciálním obyvatelstvem je nutno počítat přibližně do poloviny 3. století. Germánské osídlení oblasti začíná po roce 260 a do doby krátce nato spadá i polozemnice objevená ve wurmlingenském areálu. Pro datování barbarského osídlení je důležitý nález časně stříbrné ražby Postuma již z germánského kontextu, která byla jen krátce v oběhu. Tyto Postumovy ražby se vyznačovaly vyšší kvalitou a vzhledem k nastalé inflaci výskyt těchto mincí končí kolem roku 270 n. l. Další mincovní nález Tetrica II., uzurpátora galského císařství, ukazuje na pokračování osídlení římské ruiny germánským obyvatelstvem. Marcus Reuter na základě tohoto nálezu a dále přítomnosti obdobných mincí z Bietigheimu „Weilerlenu“ poukazuje na možnost kontaktů mezi prvními germánskými příchozími a obyvatelstvem galského císařství. Konec osídlení pak spadá do druhé poloviny 4. století, jak ukazuje folis císaře Konstane (347/348 n. l.), kdy byly Germány opuštěny i další římské ruiny na území Alemánie.

Na časně labskogermánské vazby ukazuje zejména nálezové spektrum z polozemnice odkryté v někdejší hlavní budově římské stavby obsahující nálezy keramiky robené v ruce (jemná terina s výdutí zdobenou širokými horizontálními plastickými lištami z okruhu tzv. „Schalurne“ vyskytující se v labsko-germánském prostředí v polovině 3. století, hrubé hrnce se zataženým okrajem, misky na nožkách, lahev), mísu typu terry nigra patrně s původem v oblasti Worms/Speyer a především dvě spony skupiny Almgren VI,2, umožňující datování souboru do stupně C2 (Reuter 2000, 195-201).

Původ germánských kolonistů v oblasti jihozápadního Německa prozrazuje vcelku jednoznačně typologický rozbor sídlištní a hrobové keramiky časně alamanského období 4. století, kdy se setkáváme s analogiemi od jihozápadního Meklenburska po Českou kotlinu, především ovšem z oblasti severně od Harzu a Durynského lesa (Schach-Döriges 1997b, 84-85, Abb. 65). Nálezy spon, nákrčníků a keramiky celkem jednoznačně pomáhají identifikovat původ jednotlivých obyvatel Alamanie i ve 4. století. Doložené jsou kontakty především se zdrojovou oblastí středního Německa, ovšem jedna ze spon nalezená v Geißkopfu má nejbližší analogie v hrobě v Žiželicích. Tyto doklady ukazují kontinuální vztahy s mateřskou labskogermánskou oblastí (Hoeper – Steuer 1999, 197).

Dalším příznačným předmětem, který se od stupně C2 objevuje prakticky ve všech labskogermánských oblastech jsou samostřílové spony Almgrenovy VI. skupiny (Voß 1998, 143, Abb. 10). Pro území České kotliny poslední kartografický přehled vypracoval naposledy Eduard Droberjar (2008b, 133-134, obr. 1). Další výše popsané příklady spadající do stupně C3 a C3/D1 z Prahy – Hloubětína a Prahy, Dejvic, Podbaby – obj. 1, jen dokreslují masivní rozšíření těchto typů spínadel i v České kotlině, přičemž tato koncentrace se početně vyrovnává dokladům známým ze středního a jihozápadního Německa. Pro stanovení nejzazšího datování těchto spon je důležitý exemplář stříbrné spony s výzdobou perličkového drátu A VI, 2 175 z Dienstedtu a pak méně honosná spona z Körneru téže vývojové řady, která je navíc doprovázena sponou typu Wiesbaden z počátku 5. století (Werner 1981, 226-227, 234, Abb. 2, Beilage 1:11). Tyto spony se svým charakteristickým výskytem v Polabí, Posálí, České kotlině a jihozápadním Německu jsou mimo jiné též svědectvím heterogenního původu v tomto období se nově formujícího alamanského obyvatelstva, k jehož etnogenezi přispěly rozličné labskogermánské skupiny (Brather 2007, 12-13, Abb. 3). Vztah mezi alamanským prostředím a Českou kotlinou pozdní doby římské byl konstatován při klasifikaci materiálu z lokalit Liběšovice-Mengen, Besno u Loun-Großkuchen (Jiřík 2007, 543; Schach-Döriges 1997, Abb. 65).

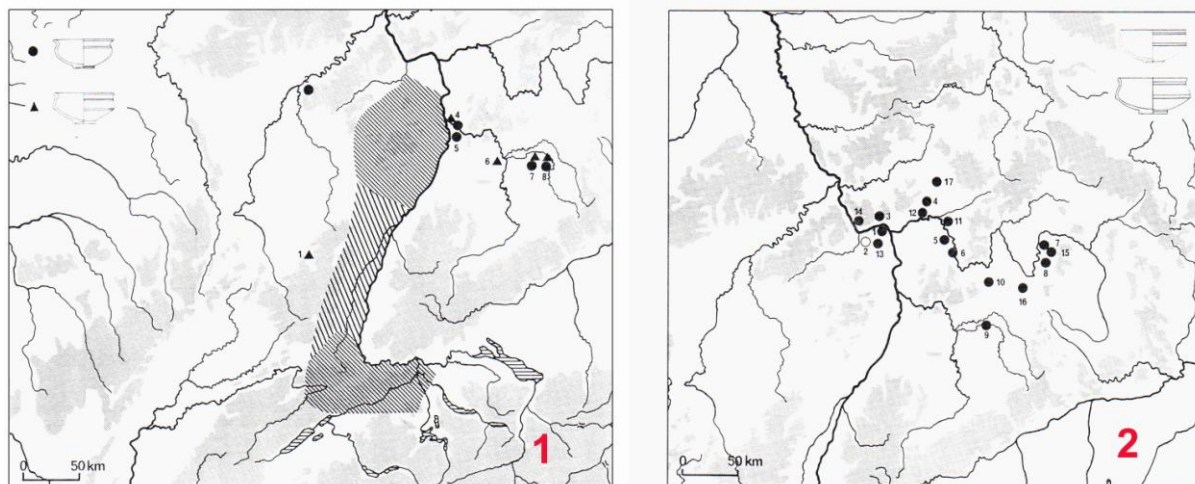
Opačným směrem patrně směřovaly nepřilíš četné mince galského císařství, které v Čechách známe například z nálezů z Cerhýnek a Štítar, obě lokality okr. Kolín (Pochitonov 1955, 155, č. 573 a 574). Přítomnost hornolabských germánských sborů v římských posádkách limitu v první polovině 4. století patrně dokládá rovněž starý nález spony typu Peukendorf (*Spiralplattenfiibel*) v Českém Dubu, okr. Trnava, který je rozšířen v oblastech dunajského a rýnského limitu (provincie *Germania I* a *Raetia*), ve svobodné Germánii dále v Durynsku a středním Pomohání, zatímco v pro Řím nepřátelském alamanském prostředí jde o nález vzácný (Schulze-Dörrlamm 2000, 602; Abb. 3). Také původ keramiky robené na kruhu je patrně nutné hledat v kontaktech mezi Českou kotlinou a Pomoháním, v menší míře pak patrně se středním Německem. Propojení oblastí Pomohání a České kotliny ve stupni C3 naznačují nálezy pozdně římské keramiky typu terra nigra pomohanské provenience na sídlišti v Nesuchyni na Rakovnicku, v Plotištích nad Labem (Droberjar 1999b, 6, Taf. 24: 8, 10, 12) a nověji patrně v Praze – Hloubětíně (viz výše).

Nápadná je absence hrnčířských zařízení v oblasti Polabí, dále v oblasti Vezery, Rýna a podstatné části teritoria při Severním moři. Zde je podstatná část keramické produkce pálena v prostých jámách a milířích, jejichž identifikace je problematická. Významný výrobní areál objevil na základě povrchových sběrů F. Hammer na sousedních katastrech obcí Mutějovice a

Nesuchyně, poloha Jeřama na Rakovnicku. Zde byly zjištěny stopy hutnického zpracování železa a dále bohatá kolekce keramických zlomků převážně domácí labskogermánské proveniencí robené v ruce, ale i několik příkladů na kruhu robené keramiky. Velmi důležitý pak byl objev keramické pece roštové konstrukce, která odkazuje na předlohy v provinciích. Keramika robená na kruhu byla Alenou Rybovou klasifikována jako součást okruhu keramiky terra nigra, jejíž původ je hledán v Pomohání a sousedních provinciích v Porýní. Nelze v tomto kontextu nevzpomenout na výrobní komplex v Haarhausenu v sousedním Durynsku. Předpokládat existenci podobného výrobního areálu v Nesuchyni-Mutějovicích pouze na základě střepevého materiálu pocházejícího ze sběrů by sice bylo troufalé, ovšem nález pece roštové konstrukce (navzdory skutečnosti, že v ní byla nalezena pouze v ruce robená keramika stupně C2) naznačuje, že alespoň část keramiky robené na kruhu by mohla být lokální produkce ovlivněná alamanským nebo durynským okruhem (*Hammer 1966*; 1-8; *Fridrich 1974*, 589-593, obr. 176-178; *Rybová 1976*; *Dušek 1992*, 63, Abb. 18:19).

K šíření původní tradice vytáčené keramiky dochází pod vlivem provinciálních předloh od počátku 3. století i v oblasti barbarika. Nejdříve se jedná zejména o oblasti východogermánského-vandalského prostoru, v průběhu mladší doby římské se objevují i mladší doby římské se objevují jednotlivé dílny vyrábějící na kruhu točenou keramiku i v západních oblastech barbarika jako například ve Staré Marce, Westfálsku a Durynsku. S produkčními centry ve středním Německu souvisí výše uvedené příklady na kruhu robené keramiky z Liběšovic a Vrchnice (viz výše).

Již W. Unverzagt v roce 1916 předpokládal částečnou produkci mís typu Alzey 24 a 26 nejen na provinciálním území, ale vzhledem k značnému rozšíření i na půdě barbarika. H. Bernhard vyčlenil ve své práci z roku 1985 zaměřené na materiál pocházející ze středního toku Rýna několik pravobřežních a levobřežních dílenských okruhů, které se vzájemně ohraničují a respektují (*Bernhard 1985*, Abb. 58, 62) (obr. 54). Potvrzení domněnky o přímé výrobě keramiky točené na kruhu na území barbarika podporuje nález dílny v Haarhausenu v Durynsku, jejíž paralely nacházíme například i mezi starší na kruhu robenou keramikou v Eggolsheimu v horním Pomohání (*Haberstroh 1995*, 10, Abb. 6:2-4).

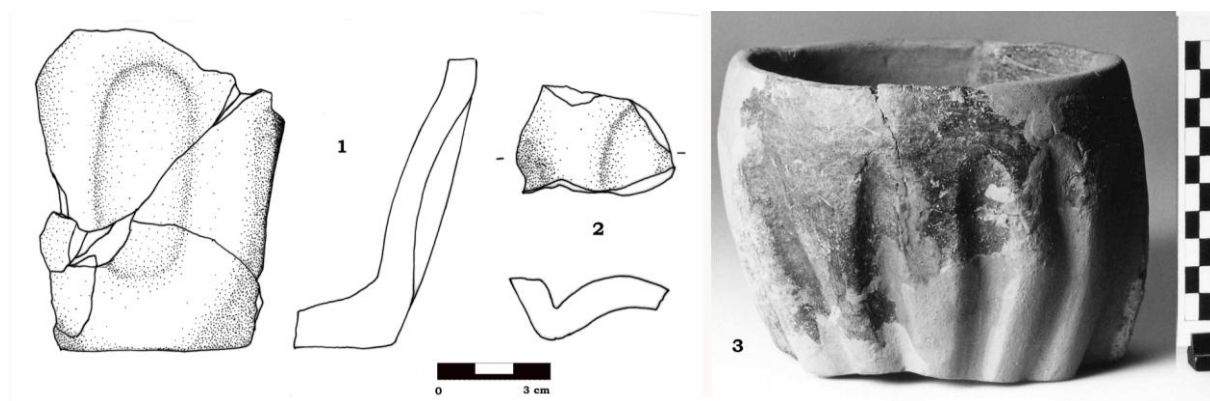

Obr. 54: 1) Teritoriální rozšíření terry nigry hnědých odstínů, 2: Teritoriální rozšíření mohučské produkce terry nigra (podle: *Bernhard 1985*).

Technikou terra nigra jsou vyráběny především různé typy mís s profilovaným okrajem, barva povrchu kolísá od okrově žluté po červené a hnědé odstíny. Tělo nádoby je dotvářeno častými plastickými lištami, žlábkami, zaobleními. Skupina A: vymezuje keramickou produkci s engobou hnědé až okrové odstínu, výpal keramiky je oxidační, v této skupině se

objevují i jiné tvary jako například lahve. Na skupinu B připadá největší množství materiálu převážně okrového odstínu, často se zvětřalým písčitým povrchem. Vzhledem k časté přítomnosti na žárových pohřebištích se u této skupiny keramiky příliš nevyskytuje původně hlazený povrch potažený engobou. Rovněž zde se mimo mís vyskytují i jiné tvary, například dvoukónické poháry nebo lahve. Skupina C je pokládána za klasickou formu černého odstínu, redukčně vypalovanou. Rovněž v tomto případě jsou doloženy příklady lahví a dalších forem. Produkce keramiky terra nigra je známá od počátku 4. století, hnědá až okrově žlutá keramika zůstává v oblibě až do období kolem roku 400. (Bernhard 1985, 34-120).

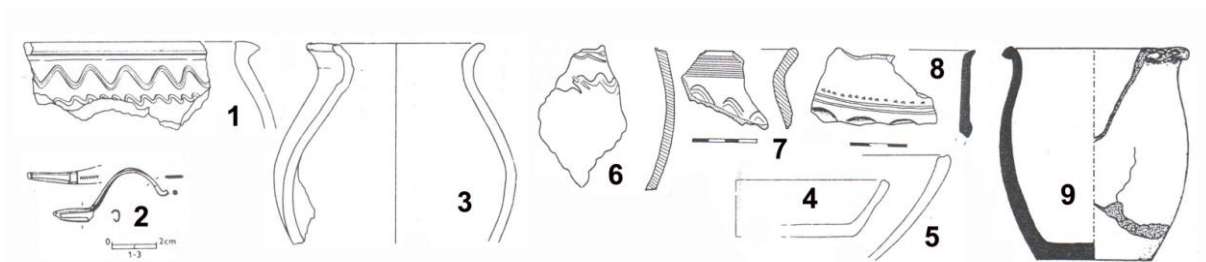
Kromě importů na kruhu robené keramiky se v Čechách setkáváme také s v ruce robenými napodobeninami. Příkladem mohou být poháry se zprohýbanými stěnami (něm. „Faltenbecher“), jehož točený exemplář je z našeho území znám z nepublikovaného nálezu Žalan (viz výše). Podle členění Mortena Hegewische se v Čechách setkáváme pouze s napodobeninami čtvrtého řádu, které se od původní formy poháru se zprohýbanými stěnami liší natolik, že pouze vertikální členění nádoby dovoluje poukázat na původní tvar (Hegewisch 2005, 276, Abb. 34). Třemi příklady těchto napodobenin jsou nálezy z Vochova, okr. Plzeň jih, Srbic, okr. Teplice (oba nepublikovány), a Trmic (Blažek 1995, Abb. 2) (obr. 55).

Obr. 55: 1-2) Vochov, okr. Plzeň-jih, 3) Srbsice, okr. Teplice.

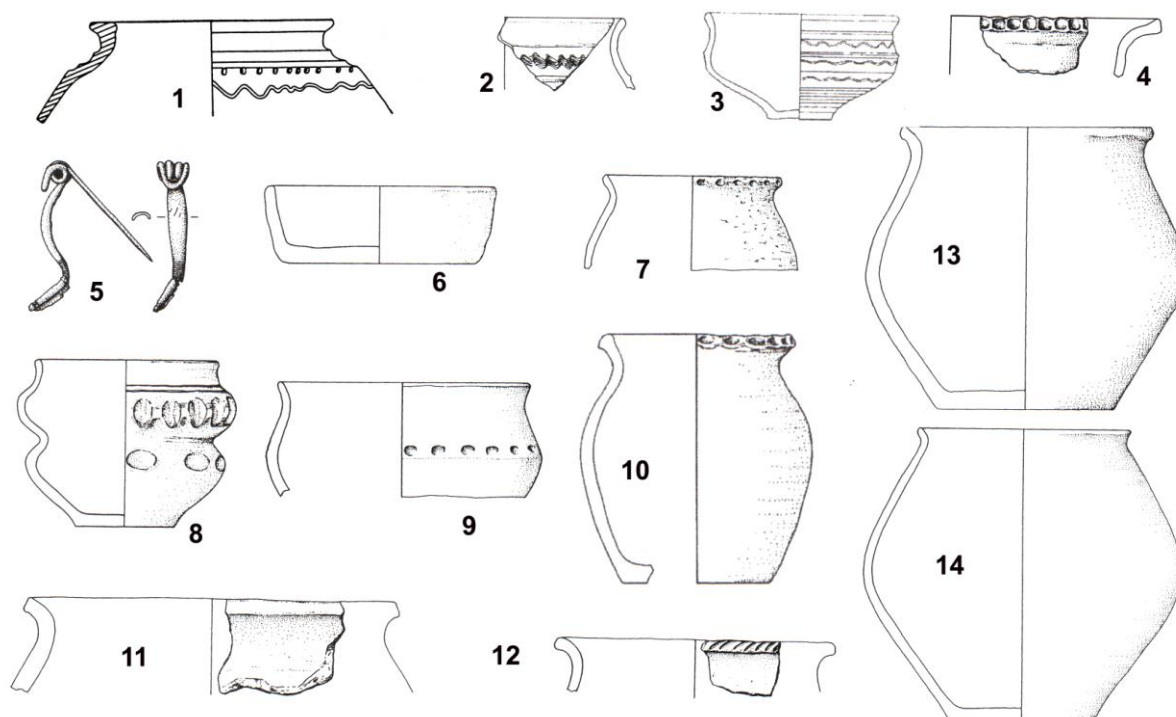
6.2.b Střední Podunají

Společným jmenovatelem vývoje v České kotlině a na Moravě jsou změny osídlení rozeznávané pro stupeň C1b jak v Plotištích nad Labem (Rybová 1979, 1980, 196, 203, 209, 213-214), tak i v Kostelci na Hané, kde se v obou případech předpokládá příchod osadníků z Dolního Polabí (Zeman 1961, dále např. Tejral 1992, 231). V pozdní době římské stupně C3 však pozorujeme do jisté míry kulturní odklon obou oblastí. Zatímco v Čechách pozorujeme kontinuální vlivy z oblasti Polabí (např. Blažek 1995; Droberjar 2007), v oblasti jihozápadního Slovenska a Moravy si nelze nepovšimnout určitých vlivů z oblasti Karpatské kotliny nebo Panonie. Tyto vlivy se projevují nejen například keramickým importem ze sousední provincie, ale především vznikem autochtonního hrnčířství využívajícího techniku točení na kruhu (např. Kolník – Varsik – Vladár 2007, 24-25). V severní polovině Čech lze uvést jen několik nálezů, které lze patrně spojit s keramickou produkcí středního Podunají, konkrétně z Plotišť nad Labem (Droberjar 1999b, 6) nebo zlomek zdobený rytou vlnovkou tvořenou prostou linkou z Prahy – Hloubětína (viz výše).

Obr. 56: 1-5) Seldec, okr. České Budějovice, 6-9) Zliv, okr. České Budějovice (podle: Břicháček 1990 – Braun – Košnar 1990; Zavřel 1997).

Zcela odlišným vývojem se ubírala oblast jihočeská. Na jednu stranu zde pozorujeme vliv v podobě tzv. skupiny Přešťovice-Friedenhain, která patrně reprezentuje labskogermánské prostředí, a zároveň nepochybně vlivy pocházející právě ze středního Podunají v podobě na kruhu robené keramiky a dalších artefaktů, které indikují přímý příchod nových osadníků z východu (např. Zavřel 1997, 260-264, Abb. 1-6; Tejral 1999b, 243, Abb. 32). Důležitým zjištěním ovšem v tomto ohledu je, že ani ve známém sídlišti v Sedlci (obr. 56) ani ve Zlivi nebyla zjištěna na kruhu robená keramika tzv. jirřikovické tradice, tedy tzv. zlechovského horizontu stupně D1, ačkoliv zde jinak na kruhu točená keramika se vztahy k střednímu Podunají zastoupena je (Břicháček – Braun – Košnar 1990, 160-128, fig. 3; Zavřel 1997, Abb. 6; Zavřel 2007, 360-361, obr. 3-6). Odhlédneme-li na sídlišti ve Zlivi od dokladů oválně fasetovaných misek tzv. přešťovického okruhu, představující řekněme specifikum jižních a jihozápadních Čech, pak zaujme kromě na kruhu robené keramiky především část hrubých hrnců s okrajem zdobeným prstováním nebo přesekáváním, které nacházejí obdobu na sídlišti jihozápadního Slovenska stupně C2-C3 v Bratislavě – Trnávce, Zadném, Bratislavě – Vajnoru a Velkého Mederu (shrnutí: Tejral 2008, 90-91, obr. 16). V rámci publikovaného inventáře v Sedlci zaujme na kruhu robený zásobnicový tvar zdobený horizontálními vlnovkami z objektu 16/17 (Břicháček – Braun – Košnar 1990, fig. 3:4), který nachází blízkou paralelu na sídlišti v Bratislavě – Dúbravce, objektu 126/92, jehož chronologická pozice oproti inventáři stupně D1 z objektu 125/92 by se mohla poněkud lišit a reprezentovat starší horizont stupně C3 (srovnej Elscheck 2004, Abb. 8:12 a Tejral 1999b, Abb. 24:14). Dalším signifikantním importem ze středního Podunají je spona se špičatou nožkou rovněž z objektu 16/17 (Košnar – Břicháček 1998, 127, fig. 3:2), jejíž analogie spadá na sídlišti v Branči do závěrečné fáze osídlení stupně C3 (Kolník – Varsík – Vladár 2007, 29, obr. 13:3) (obr. 57).

Obr. 57: Nálezy pozdní doby římské na jihozápadním Slovensku – Bratislava – Dúbravka, Branč, Zadné, Veľký Meder (podle: Kolník – Varsík – Vladár 2007; Tejral 2008a; Elschek 2004; Tejral 1999b).

Tyto indicie ukazující počátek středodunajských vlivů v Sedleci a Zlivi ještě do stupně C3 a v tomto kontextu nelze nezpomenout na nověji definovaný zánikový horizont sídlišť na jihozápadním Slovensku, který byl pro pozdní dobu římskou vysledován slovenskými autory ve Velkém Mederu, Bratislavě – Trnávce, Zadném, Branče a dalších lokalit (shrnutí: Tejral 2008a, 90-92, obr. 16; viz kapitola 4.2.f). Je-li tento předpoklad správný a zároveň i úvaha o vztahu tohoto zánikového horizontu a událostí spjatých s trestným tažením Valentiniana proti Kvádům, pak by bylo snad možné vývoj těchto sídlišť v jižních Čechách datovat do poslední čtvrtiny 4. století. Toto datování je pak eventuelně velmi důležité pro stanovení doby kontaktů s výrobcí keramiky tzv. přešťovického okruhu, jenž je ve Zlivi rovněž zastoupen.

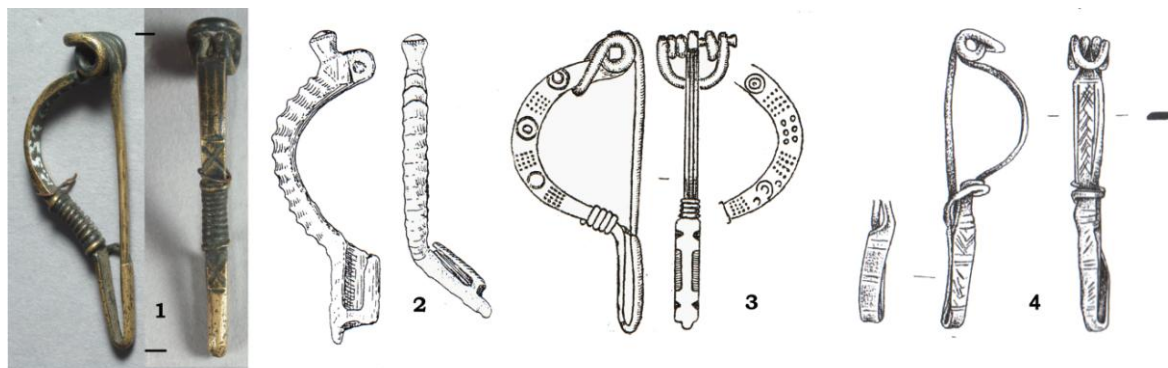
Oproti uvedeným sídlištím v Sedleci a Zlivi se však jeví jako chronologicky poněkud mladší sídliště ve Zbudově, kde je poměrně dobře doložen vliv keramické produkce dílen tzv. jiříkovické produkce stupně D1 a D2a (Zavřel 1997, Abb. 5:B:5, 9). Sídliště ve Zbudově je dokladem pokračujícího trendu středodunajských vlivů na jihočeském teritoriu i na počátku doby stěhování národů.

Nedořešený je stále vztah nositelů těchto podunajských prvků s nositeli tzv. přešťovického okruhu. Snad jsou tyto nálezy ze středního Podunají a zároveň výskyt tzv. přešťovické keramiky z několika lokalit dokladem heterogenního původu osadníků jihočeského teritoria, ovšem mající společné labskogermánské kořeny. Nové nálezy, případně zpracování nálezů tohoto období z radnice v Českých Budějovicích, mohou do této problematiky vnést více světla.

6.2.c Pozdní kultura przeworská

Mezi významné doklady importu z oblasti przeworské a wielbarské kultury náleží příklady drobné kovové industrie. Spona przeworské proveniencie s podvázanou nožkou a diagonálními kříži typu A.158 z Hrobců u Roudnice byla popsána výše. Wielbarský import dokládá spona s „housenkovitým“ lučíkem (něm. „Raupenfibel“) pocházející z Budyně, okr.

Litoměřice (*Zápotocký 1969*, 180, Abb. 2:13; *Jiřík 2008*, 160, Abb. 4:2). Další spona typu A.162 z Jíloviště u Prahy rovněž vykazuje vztahy k oblastem položeným ne sever, jak dokládá analogie z hrobu 8 v Dębczynu a v hrobu 318 v Kostelci na Hané (*Zeman 1961*, 185, obr. 85; *Machajewski 1992*, 22-23, Taf. 12:18, 21; *Schuster 2001b*, 93-95; *Jiřík 2008*, 160, Abb. 4:3). Příkladem przeworského importu je zřejmě i starý nález spony s podvázanou nožkou z Prahy – Střešovic, která je obdobně jako lučík spony zdobena rytým dekorem (*Hlava 2009*, 863, obr. 9:7) (*obr. 58*).

Obr. 58: 1) Hrobce u Roudnice, 2) Budyně, okr. Litoměřice, 3) Jíloviště u Prahy, 4) Praha – Střešovice (podle: *Jiřík 2008*; *Hlava 2009*).

Významnými doklady kontaktů s oblastmi severně od našich pohraničních hor jsou ovšem i keramické nálezy. Jedná se především o zásobnicové tvary s horními partiemi obtáčenými na hrnčířském kruhu uváděné nejen v německé literatuře pod pojmem „Krausengefässe“. Tyto nálezy pochází především z oblasti Náchodska a povodí Metuje. Jmenovat lze příklady z Krčína, Kostelce nad Orlicí, Doudleb nad Orlicí či Dolska, přičemž přímé analogie se vyskytují v przeworské kultuře sousedního polského Slezska. Novější doklady zlomků zásobnic, které lze vyvodit z okruhu przeworské kultury pochází též z českomoravského pomezí, konkrétně z Chornice a Biskupic, které se vyskytly v sídlištním kontextu s významným vztahem k labskogermánskému prostředí. Zajímavé jsou rovněž doklady na kruhu robené keramiky s hladkým povrchem, která je doložena z Choustníkova Hradiště na Trutnovsku, Smiřic na Králové Hradecku či v podobě celé nádoby z hrobu 394 v Plotištích nad Labem, kterou nověji Jan Jílek přiřazuje ke Godłowského 5. variantě nádob „siwe“ keramiky. Povahu těchto nálezů není možno jednoznačně určit a vyloučit nelze jak importy, tak především v případě zásobnic lokální výrobu (*Jílek 2009*, 249-276, obr. 8-19; *Jiřík 2008*, 160-161, Abb. 4-5). Důležité jsou rovněž zmíněné nálezy této keramiky z Prahy – Fdejvic, sladoven Podbaba (*obr. 59*).

Mimořádně zajímavé jsou doklady przeworských importů v centrální části České kotliny, tedy v poměrně velké vzdálenosti od mateřské oikumeny této kultury. Důležitý je například nález etážovitého poháru ze sídlištního prostředí v Praze – Čimicích, který nachází analogii v Niedergurigu v Horní Lužici, ale především z pohřebiště v Dobrodzieńu – Redzinu a několika dalších jihopolských lokalit stupně C3-D (*Procházka 2009*, 357-358, obr. 4:1). Další mimořádné příklady přinesl výše uvedený výzkum z Prahy – Dejvic, Podbavy, s významným souborem keramiky zásobnicových tvarů s okružím (něm. „Krausengefässe“) a tentostěnné na kruhu robené keramiky. Tyto vzdálené nálezy poněkud napovídají o povaze těchto importů, které se vyskytly v jinak prokazatelně labskogermánskému prostředí. Historický význam těchto vztahů sice nelze přeceňovat, nelze si však nepovšimnout, že vzájemné kontakty jsou intenzivnější v období před společnou migrací Svěbů a Vandalů na západ na počátku 5. století.

Obr. 59: Příklady keramiky przeworské proveniencce z Prahy – Dejvic, sladoven Podbaba, výzkum M. Kuchařík 2006. Foto J. Jiřík.

Svědectvím vzájemných kontaktů jsou rovněž tzv. osmičkovité jantarové korálky typu Tempelmann-Maczyńska 471 s největším výskytem v dolním Povislí, na středním Bugu a Posáli v nálezech ze hrobů v Soběsukách (*Blažek 1995*, Abb. 14), Dolních Chabrech a Praze-Dejvicích (*Svoboda 1965*, obr. 19).

Podobně jako v případě nekropole Kostelec na Hané lze i na příkladu materiálu z České kotliny pozorovat v omezenější míře průnik drobné kovové industrie, související snad s přítomností obchodních stezek spojujících naše území s oblastmi severně od našich hranic.

Spony s vysokým zachycovačem a samostřílovou konstrukcí náleží v oblasti středního Podunají k charakteristickým spínadlům počátku mladší doby římské (*Godłowski 1992*, 36, Abb. 13:1).

7.1 Časná fáze doby stěhování národů ve středoevropském barbariku

Časná fáze doby stěhování národů stupně D2, D2-D3 je významným mezníkem pro sledování nadregionálních vztahů na základě distribuce jednotlivých archeologických nálezů. Sledujeme tak prolínání různých kulturních tradic, jejichž geografický původ lze často hledat v oblastech značně vzdálených od místa nálezu. Bylo tak možno vysledovat obecně barbarské/ středodunajské prvky v hmotné kultuře v oblasti severní Afriky, které je možné uvést do vztahu s Vandaly (*Quast 2005*, 237-315). Další nálezy spjaté s prostředím hunských a dalších federátů pochází z území dnešní Francie a německého Porýní, kde je možno jmenovat především bohaté hroby z Mundolsheimu, Wolfsheimu, Moul, Pouan a Lezoux (*Kazanski 1999*; *Kazanski – Akhmedov 2007*, 249-261; *Quast 2008*, 150-151).

Také svědectví, které poskytuje rozšíření zbraní a výbroje, může být odrazem událostí stupně D2. S barbarskými válečníky stupně D1-D2 ve službách Hunů nebo Římanů mohou soviset nálezy hrotitých štítových puklic typu Horgos známých z lokalit Horgos (Vojvodina), Dalj, lokality při ústí Drávy do Dunaje, Ártánd, Tószeg-Kénsavgyár (vše Maďarsko), a dále z Kemathenu (Bavorsko), okolí Dijonu v Burgundsku a „federátních“ pohřebišť při dolním Rýnu a jižní Anglii (*Biborski – Kaczanowski 2001*, 242, Abb. 4). Významný je nález štítové puklice tohoto typu v hrobě vojenského předáka ve francouzském Vermandu, Aisne, který dále obsahoval honosnou opaskovou garnituru zdobenou geometrickým vrubořezem, jenž je blízký stylu nydamskému (*Evison 1965*, 26, 56, Pl. 1).

Pro naše území je pak důležité především etablování významného mocenského centra ve středním Podunají, které lze ztotožnit s jádrem hunského kmenového svazu (naposledy: *Tejral 2007*, 102-111).

7.1a Niemberská skupina

Chronologický vývoj ve středním Německu 5. století sumarizuje v poslední době *Jan Bemann* (2008), který vyčlenil vzájemně navazující tři horizonty. Pro první horizont, který odpovídá přibližně první polovině 5. století, je podstatné zjištění dominantního postavení regionálního materiálu, ovšem s významnými vlivy ze Slezska a kultur jihovýchodní Evropy v podobě keramiky robené na kruhu, hřebenů s jazykovitou rukojetí typu III podle Thomasové, některých typů korálkových náhrdelníků, dvoukónických keramických předmětů neznámé funkce, bronzových náramků „Kolbenarmringe“ s mírně kyjovitými zakončeními a ocílek trojúhelníkového tvaru. Do poloviny 5. století náleží rovněž příklady importované keramiky robené na kruhu s vlešťovanými motivy, mimo jiné typu Murga. Důležité je rozšíření variant spon typu Wiesbaden od Pomohání přes střední Německo, po oblast Havoly a Sprévy a Pomořanska, a naopak téměř úplná absence spon skupiny Niederflorstadt-Wiesloch a Groß Umstadt, které se mimo Pomohání a Čechy hojně vyskytují též v nověji rozpoznané koncentraci rovněž v dolním Polabí (*Bemann 2008*, 146-149, 174, Abb. 1-3).

Druhou fází, kterou Bemmann označuje jako „labskogermánskou fází 2. poloviny 5. století“ (450-480/500), začínají poměrně intenzivně sílit kontakty především s dolním Polabím. Pro tento horizont je příznačné rozšíření dolnolabských spon typů Oldendorf-Issendorf, Pritzier-Perdöhl, spon se třemi knoflíky na záhlavní destičce meklenburského typu, spon se záhlavní destičkou tvořenou třemi výčnělky, spon typu Ramersdorf a Rathewitz, dále pomohanských spon skupiny Wiesbaden/Eschborn/Weimar, spon typu Ozingell, variabilních spon s pravouhlou záhlavní destičkou a rombickou nožkou zdobenou v některých případech třemi kruhovými výčnělky s analogiemi ve Skandinávii a rovněž v Polabí. Inventář této fáze dokresluje v ruce robená labskogermánská keramika, přičemž chybí doklady na kruhu robené produkce, která je charakteristická až pro následující fázi. Méně časté jsou spony typu Prag a Viminacium navazující na východní předlohy. Výjimečné hrobové celky v tomto kontextu představují nálezy z hrobu 19 v Lützeniu, kde byla pohřbena dáma s uměle deformovanou lebkou a inventářem s jasnými protiklady ve středním Podunají Tejralovy fáze MD 2 předlangobardského vývoje: spony typu Bákodpuszta – Sokolnice – Gursuf, oboustranný hřeben, jantarové korálky a přeslen, a dále dámy rovněž s deformovanou lebkou z hrobu v Oßmannstedtu, jenž byl vybaven pozoruhodnou kombinací předmětů východogermánské, provinciální a byzantské provenience: dvě zlaté náušnice s polyedrickou kostkou s almandiny, oboustranný hřeben s prolamovaným držadlem, zlomek kovového zrcadla, mediteránní stříbrná pozlacená přezka se záchytnou ploténkou ledvinovitého tvaru vykládaná v polychromním stylu cloisonné typu C4 podle M. Schulze-Dörrlammové, zlatá spona tvaru orlice (něm. „Adlerfibel“) náležící do okruhu nejvyšších insignií byzantského dvoru a patrně s ní související zlatý řetízek zakončený jantarovou perlou. Oba hroby náleží východogermánskému okruhu Childerichova horizontu a zejména dáma z Oßmannstedtu ukazuje na vztahy mezi politickými špičkami ve středoevropském barbariku, konkrétně Duryňky a Ostrogóty (Bemmann 2008, 149-173; Schulze-Dörrlamm 2009, 91-94).

Na druhou stranu Károly Mesterházy upozorňuje na doklady duryňského importu v oblasti Karpatské kotliny, konkrétně na pár spon z hrobu 182 na pohřebišti v Ártándu, které je připisováno Gepidům. Jedná se konkrétně o pár spon typu Wiesbaden s analogiemi v bohatém hrobě ve Wulfenu, nicméně období v rámci této třídy spon lze spatřovat i na území České kotliny, pozdní przeworské kultury (Świlcza) nebo skupiny dęczyńskiej (Świeleno). Datování spon sice spadá zhruba do poloviny 5. století, ale značné opotřebování povrchu dle autorova názoru indikuje pozdější uložení, snad mezi léty 460-470. Spony se vyskytly v hrobovém komplexu společně se stříbrnou pozlacenou přezkou zdobenou vrubořezem s analogiemi z Bácsordasu a Basileje-Gottesbarmwegu, jejichž datování v zásadě neodporuje tomuto časovému určení. Poloha spon v ženských hrobech v Duryňsku se nacházela především v oblasti břicha, což je připisováno možnosti imitace byzantské ženské módy, nález spon z Ártándu byl učiněn v oblasti hrudníku (Mesterházy 1984, 77-84, Abb. 1).

Poslední tzv. „duryňská fáze“ Chlodvíkova horizontu se vyznačuje určitou expanzí klasických duryňských forem. Podle názorů rozličných autorů této fázi předchází intenzivní impulzy ze středního Podunají, které se projevují vznikem okruhu keramiky robené na kruhu s vlešťovanými motivy – tzv. duryňských misek, dále převzetím určitých výzdobných prvků jako jsou například draví ptáci na sponách, umělé deformace lebek, výskyt spon východních forem či východní zbraně. Vývoj této fáze probíhá již ve stupni E1 na sklonku 5. a počátku 6. století (viz níže kapitola 9.1.b) (Bemmann 2008, 173-175).

Řada sídlištních nálezů byla známa již Bertoldu Schmidtovi Sídliště v Röderau, Kr. Reisa, spadá podle Schmidtova členění do II. skupiny datované 450-525, sídliště Heudeber, Kr. Halberstadt, do horizontu Ib (480-525), nauburské nálezy keramiky robené v ruce i na kruhu a parohových předmětů s doklady zpracování přímo na místě spadají do horizontu Ib nebo III (480-600), stejně jako wedderstedtské nálezy (keramika robená na kruhu a mlecí kameny). Významné je sídliště v Elxleben, na kterém je doložena kontinuita mezi pozdní

dobou římskou a dobou stěhování národů trávající až do její mladší fáze (např. nálezy tuzované železné přezky a na kruhu robené keramiky Schmidtova stupně IIb). Nejrozsáhlejší výzkum postihl ovšem sídliště ve Výmaru, kde došlo k prozkoumání celkem pěti sídlištních areálů, které ovšem již náleží Schmidtovu stupni IIIb (560-600). Na sídlištních jsou doloženy i půdorysy polozemnic s kůlovou konstrukcí. Vedle klasické „svébské“ šestikůlové konstrukce s původem v pozdní době římské (dva doklady z Výmaru), byl zjištěn též půdorys s kůly v nárožích a středech kratších stran, který je již považován za konstrukční typ doby stěhování národů (Röderau). Sídliště v Röderau je též důležité díky dokladům zpracování železa. K možným zjištěním osídlení výšinných poloh přímo ve středním Německu se Bertold Schmidt staví dosti skepticky, nicméně sám uvádí příklady ojedinělých nálezů z lokality Böseburg, jako je například korálek z pozdní doby římské a keramika z přelomu 4.-5. století. Otázkou zůstává možné osídlení Burgschedungu na Unsrutě (*Schmidt 1961*, 29-41, Abb. 15-22).

Asi nejdůkladnější příklady výzkumů sídlišť doby římské a časné fáze doby stěhování národů v našem těsnějším sousedství byly uskutečněny na území dnešního severovýchodního Německa. K nejstaršímu výzkumu tzv. dlouhého domu došlo již roku 1930 na sídlišti v Kablowě pod vedením Joachima Wenera, což ovšem představovalo výjimku. Kvalitativní změnu výzkumů přinesly až celoplošné výzkumy, jakými byly například ve 30. letech 20. století Nauen-Bärhorst (1935) a právě Kablow (1937). Teprve na základě důkladné dokumentace bylo možné rozpoznat půdorysy jednotlivých domů a dalších struktur. Navzdory známosti tohoto konstrukčního typu na sídlištních doby římské a doby stěhování národů byl například první půdorys dlouhého domu v Meklenbursku-Pomořansku rozpoznán teprve v roce 1994. V následujícím období (v souvislosti s velkými stavebními projekty a archeologickými výzkumy, jako je například dálnice A20) dochází k podstatnému nárůstu pramenné základny. V současné době je registrováno 66 lokalit doby římské a doby stěhování národů s rozpoznávanými půdorysy dlouhých domů (např. Herzsprung, Göritz, Berlín-Buch, Waltersdorf). Domy starší doby římské byly rozpoznány zejména v západním Meklenbursku, kde oblast navazuje na hustě osídlenou oblast Šlesvicka-Holštýnska, Jutského poloostrova a pobřeží Severního moře.

Sídlištní nálezy pozdějších period jsou v severovýchodním Německu výrazně rozšířenější. Podle půdorysů lze vyčlenit v zásadě tři typy dlouhých domů: dvojlodní půdorys (něm. „zweischifig“), trojlodní půdorys, a čtyřlodní půdorys, který je nejvzácnější v zásadě i hůře rozpoznatelný. Zajímavý je například poměr na sídlišti v Göritzu, kde se vedle 19 dvojlodních domů vyskytují dva čtyřlodní obklopující jeden trojlodní půdorys.

Nejasný je původ těchto konstrukčních typů mladší doby římské až doby stěhování národů. Předpokládá se původ těchto struktur v domácím prostředí, jak patrně dokládá nález dvojlodního domu z Berlína-Buchu z mladší doby železné. Trojlodní schéma je ovšem lokálním kulturám doby bronzové a železné zatím neznámé, je tedy pravděpodobné, že tento typ domu byl převzat v mladší době římské patrně z oblasti při Severním moři, Skandinávie, či možná wielbarské nebo przeworské kultury (*Mayer – Lehmphul 2008*, 261-269, Abb. 1-8).

Nálezové rejstříky prostorů těchto sídlišť jsou obvykle velmi chudé a pro datování struktur je někdy potřeba vedle samotného archeologického materiálu využít rovněž datování výplní kůlových jam metodu C14. Například na sídlišti v Lübesee byly rozpoznány dva sídlištní horizonty, první z mladší fáze doby předřímské až starší doby římské a druhá z pozdní doby římské až doby stěhování národů. Mezi strukturami byly rozpoznány nověji rovněž tzv. „Koridorhäuser“, dlouhé domy s jedním či dokonce dvěma průchody, oddělujícími obytnou část od hospodářské (*Mayer – Lehmphul 2008*, 269-278, Abb. 9-13).

Součástí vybavení sídelních areálů byly v mnohých případech studny. Dvacet studní bylo dokumentováno například v Dallgowě-Döberitzu západně od Berlína včetně konstrukčních detailů a dřevěných prvků šesti typů. Na základě dendrodat bylo možné studny č. 623, 5441 a

2097 datovat do období let 449 n. l., 348 n. l. a 281 n. l. Další studna 2236 skrývala v horních humózních vrstvách nález kostry lidské paže a studna 6800 nález spony typu Almgern V, 124 z konce 2. století. Důležitá je studna č. 623 související se zánikovým horizontem sídliště, která po ukončení využívání v druhé polovině 5. století nebyla na rozdíl od ostatních zasypána, ale nechána otevřená, o čemž svědčí pyl z výplně tvořený zástupci lesních dřevin a především břízy – jednoho z „pionýrských druhů“ (*Schöneburg 1996*, 147-149). Kromě studní byla v Dalgowě-Döberitzu prozkoumána celá sídelní struktura doby římské a doby stěhování národů sestávající z jam, polozemnic, ohnišť, pecí a především systému půdorysů více než dvou desítek dlouhých domů s chlévem (něm. „Wohnstallhäuser“). V polozemnici č. 6666 byly bez zjevného uspořádání nalezeny další lidské pozůstatky. Z významnějších nálezů doby stěhování národů na sídlišti v Dalgowě-Döberitzu je možno jmenovat kromě keramiky též skleněné korálky římské provenience, dále sponu typu Wiesbaden a hybridní sponu vykazující znaky spon typu Groß-Umstadt a Krefeld-Gellep, typ 1 (*Schöneburg – Reuße – Kurzhals 1995*, 107-114, Abb. 2, 4).

7.2.c Pozdní przeworská kultura, skupina olstyňská, debczyňská

V období stupně D1 celá řada lokalit przeworské kultury zanikla. Nicméně k naprosté diskontinuitě jednoznačně nedochází, čehož je svědectvím množství lokalit hrobového i sídlištního charakteru. Z pozdní doby římské do časně fáze doby stěhování národů (C2-D2) dochází k vývoji například na pohřebišti na lokalitě Mokra v polském Slezsku, kde bylo dohromady odkryto 7 hrobů popelnicových, 73 jámových a vrstva rozptýlených žárových hrobů, představuje tak kombinované pohřebiště řadící se k dobrodzieńskému typu. Pro chronologii pohřebiště je důležitý hrob č. objektu 361 ze stupně C2 (obsahující samostřílovou sponu typu A VI zdobenou perličkovým drátem, dvě železné spony blízké typům A 158 a A 168, zlatý kaptorgovitý závěsek s analogií v knížecím hrobě v Zakrzowě, zdobený filigránem a granulací, železný klíč, zlomky náramku ze slonoviny, zlomky kostěného hřebene, přezku typu Madyda-Legutko D 30, 3 železné jehlice s háčkovitými konci používaných snad v lékařství– tzv. „Wundhaken“, 2 přesleny) (*Biborski 2004*, 126-129, ryc. 2-3). Ze stupně C3-D1 pochází hrob 398 (spony typu A VI zdobené na lučíku vybíjením stylu Sösdala-Untersiebenbrunn, spona s podvázanou nožkou, bronzová přezka Madyda-Legutko AH 25) (*Biborski 2004*, 129). Do časně fáze stěhování národů náleží předměty roztroušené v žárové vrstvě nad hrobem 401, kde byla objevena i přezka typu Strzegocice z fáze D2 (*Biborski 2004*, 132, ryc. 7h). Samotný hrob 401 je datován sponou typu A VI bohatě zdobená vybíjením náležející rovněž do fáze D2 (*Biborski 2004*, ryc. 5k). Za povšimnutí stojí rovněž bronzová přezka s lisovaným rámečkem a železným trnem a pravoúhlým nákončím opasku s analogiemi v hrobě 6/1984 v Linci-Tieferu a dále z oblasti mezi Skaldou a Vezerou, kde tyto analogie imitují lisované pásové garnitury pozdně antické tradice (*Biborski 2004*, 132, ryc. 7i-j).

V případě některých sídlišť uvedených v kapitole 4.2.b lze pro stupeň D1 uvažovat o jejich zánikovém horizontu, jiné sídlištní areály przeworské kultury naproti tomu přežívají hluboko do doby stěhování národů. Příkladem může být sídliště v Gieczu, pow. Środa Wielkopolska, kde je v rámci prozkoumané plochy 1,5 ha doložen vývoj od stupně C2 do stupně E. Sídlištní objekty jsou tvořeny jak zahloubenými tak i nadzemními stavbami s půdorysy definovanými kúlovou konstrukcí. Ze spektra movitých nálezů představuje nejlépe datovatelný materiál keramika točená na kruhu, kde její chronologie spadá do průběhu doby stěhování národů – především zásobnice s okružím (něm. „Krausengefässe“), ale i jemná keramika s vlešťovanou výzdobou (*Żychliński 2008*, 346-352, ryc. 1-2, 13-14). Na lokalitě Cieśle, pow. Poznań, pak byla prozkoumána část osady s doloženými zahloubenými i nadzemními půdorysy, stejně jako jedné hospodářské stavby, patrně špýcharu. V hmotných

nálezích se vedle ručně robené keramiky objevují především zlomky zásobnic s okružím, ale i tzv. „pozdne antické keramiky“ – tenkostěnné nádoby, v jednom případě zdobené rytou vlnicí (Žychliński 2008, 353-359, ryc. 25-26).

Asi nejznámější lokalitou doby stěhování národů v Polsku jsou Jakuszowice, nacházející se přibližně 50 km severozápadně od Krakova. V roce 1911 zde byl při těžbě ve štěrkovně nalezen knížecí hrob s koněm v hloubce necelých 11 metrů. Součástí pohřbu byly četné zbraně a předměty z drahých kovů jako například spatha s jantarovým korálem, zlaté kování pochvy meče, kování z bronzu a stříbra vykládaná almandiny, lemování reflexního luku ze zlatého plechu, uzda a kování koňského postroje, řada přezek opasku a obuvi zdobených almandiny a vybíjením. Hmotnost zachovalých zlatých předmětů činí 150 g, stříbrných pak 243 g. Jakuszowický hrob byl dáván do spojitosti vzhledem k svému charakteru především s jezdecko-nomádkým prostředím Karpatské kotliny 5. století, přičemž podobné památky byly zjištěny též v bohatém hrobě v Ługi a Jędrzychowicích. Nověji je jakuszowický hrob kladen do časového horizontu Untersiebenbrunn-Sösdala, který předchází tzv. Attilův horizont přibližně o generaci (Godłowski 1995, 155-157).

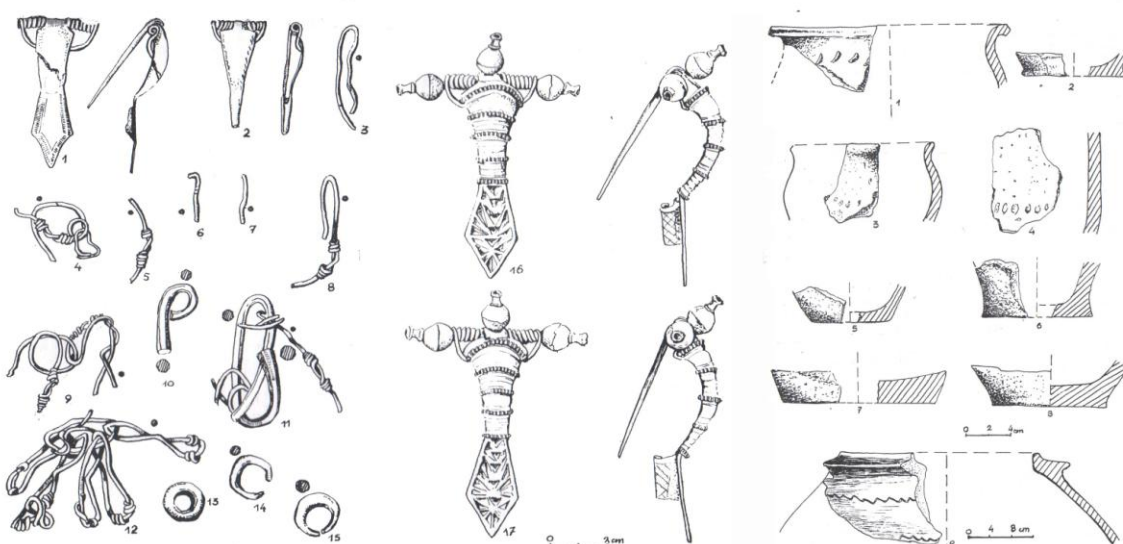
V letech 1982-1991 byl ovšem v Jakuszowicích prozkoumán rozsáhlý sídelní areál o rozloze 7-8 ha, který je vzdálen přibližně 400-500 m od místa nálezů zmíněného hrobu. Sídlíště bylo situováno na terase řeky Nidzica, přičemž v nejlépe dochované části dosahovala kulturní vrstva až 1,9 m. Prozkoumáno bylo více než 1000 objektů, mezi nimiž byly rozpoznány jámy, kúlové jámy, polozemnice a pece. Odhlédneme-li od sídlištních dokladů prehistorického stáří, pak pro kulturu przeworskou na sídlišti shledáváme kontinuitu od doby laténské (jüngerer vorrömischer Eisenzeit) do časné doby stěhování národů. Množství polozemnic, které se podařilo na lokalitě prozkoumat bylo možné ztotožnit s výrobními objekty, nikoliv s obytnými stavbami. Z materiální náplně mladší až pozdní doby římské jsou nápadné především spony náležející místním běžným typům spon s podvázanou nožkou a vnějším vinutím zdobené rytými diagonálními kříži nebo metopovými vzory. Méně početné jsou součásti opasků a závěsky, mezi nimiž vyniká především zlatý vědérkovitý exemplář ze stupně C2. K poměrně běžným nálezům patří komponenty parohových nebo kostěných hřebenů, mezi nimiž je významný fragment držadla hřebene s jazykovitou rukojetí ze stupně C3-D. Četné jsou rovněž nálezy militárií jako např. šipky, hrot a botka oštěpu, fragment držadla štítu, dvě ostruhy a fragment řetízového pancíře, který byl ovšem druhotně aplikován jako šperk. Keramické nálezy sestávají především z na kruhu točené keramiky s drsným i hladkým povrchem, a dále zlomky velkých zásobnic s okružím (něm. „Krausengefaße“). Mimořádný nález je na kruhu robená nádoba s vlešťovaným nápisem, z něhož jsou zachována řecká písmena B a patrně V. Analogie těchto nádob pochází především z Panonie nebo černjachovské kultury. K římským importům patří například prsten s emailovou výplní, fragment gemmy z červeného karneolu nebo dva skleněné hrací kameny. Množství skleněných korálek je rovněž považováno za provinciální import. Římsko-provinciální spony jsou zastoupeny pěti exempláři, přičemž nejvýznamnějším je fragment spony s cibulkovými knoflíky Kellerova 3-4 typu. Z importované keramiky 4.-5. století je nutno zmínit zlomek terry sigillaty a fragment zeleně glazovaného džbánu s původem v Panonii. Důležitý je také zlomek keramiky typu Murga. Mezi nálezy skla mladší až pozdní doby římské jsou význačné střepy náležející patrně picímu rohu (sklo fialovo-purpurového odstínu) ze stupně C1b-C2, dále pohárku typu Kowalk, skleněné nádoby s bílými nitěmi buď domácího nebo panonského původu, zlomky pohárů s plástvovým motivem, opět panonského původu. Importy jsou rovněž fragmenty poháru s fasetovanými stěnami a střep poháru typu Snartemo z 5. století (Godłowski 1995, 157-159, Abb. 5-10).

Na lokalitě byly zjištěny četné stopy zpracování různých kovů, o čemž svědčí například železářská struska, ačkoliv pece samotné objeveny nebyly. Jakuszowice jsou podle názoru Kazimierze Godłowského součástí širší sídlištní struktury na horní Visle zasahující k areálu

Krakova-Nowe Huti a Igołomii, nicméně z prozkoumaných sídlišť se jeví co do spektra nálezů a importů jako nejvýznamnější. Kromě sídlišť byl objeven bohatý hrob válečníka s deformovanou lebku na lokalitě Przemęczany asi 20 km od Jakuszovic nebo poklad zlatých solidů Valentiniána III. a Theodosia II. ve Witówě (*Godłowski 1995, 162*).

V letech 1995-1997 pokračovalo zpracování i další prospekce (např. za pomoci detektoru kovů) a sondáže v jakuszowickém areálu především východně od dříve pojednaných subareálů. Byla rozpoznána hrnčířská pec a pracoviště tkalce. Mezi již dříve získanými předměty byly rozpoznány importy z wielbarské kultury (přezka s pravoúhlým rámečkem, spony), kultury Černjachov-Sîntana de Mureș (závěsek) a předměty spjaté se západobaltským okruhem. Důležité příklady kovové industrie byly získány v nově odkrytém subareálu 2, kdy byl například nalezen polotovar jazýčku přezky odpovídajícího tvaru známého z Horních Heršpic na Moravě. Další železný jazýček se stopami lemování zlatým drátem nachází analogie v kastelech Frauenberg u Wellenburgu a Lorenzberg u Epfachu v Bavorsku z počátku 5. století. Poslední bronzový jazýček nachází odpovídající analogie ve středním Podunají ze stupně D2/D3 nebo na hoře Birów ve Slezsku. Zajímavá je rovněž kolekce keramiky ze stupně C3-D, kdy se vedle domácí na kruhu točené produkce vyskytují též importy v podobě keramiky typu Murga a fragmentu džbánu s fasetovanými stěnami černjachovské produkce. Mimořádným způsobem se rozhojnil soubor fragmentů skla čítající přibližně sto kusů (*Kaczanowski – Rodzińska-Nowak 2008, 179-188, Abb. 1-6*).

Osada doby stěhování národů ve Świelcze, woj. Rzeszów, náleží do řady zajímavých sídlišť situovaných severně od oblouku Karpat, nicméně její vztah k výše definované severokarpatské skupině je vzhledem k datování a lokalizaci nejasný. Mimořádný význam má chata č. 1 s nálezem stříbrného pokladu šperků a mincí, který je na základě souvislostí dendrochronologicky datován před polovinu 5. století (viz kapitola 3.6 a a 8.1.c). Významný je objekt samotný, jenž byl zahlouben 2,7 m od původního povrchu. Jednalo se o polozemnici o rozměrech 5,3 x 4,6 s nepravidelnou kúlovou konstrukcí. Na dně chaty se rozkládalo ohniště o rozměrech 1,1 x 0,8 m. V jihovýchodní části chaty byly nalezeny různé desky z jedlového a dubového dřeva o šířce 0,3-0,38 m a délce 2,1 až 2,7 m se stopami opracování.

Obr. 60: Świelcza - stříbrný depot z chaty 1 a výběr keramiky (podle: *Gruszczynska 1984*).

Situování těchto fošen vcelku jednoznačně ukazuje na skutečnost, že se jedná o destrukci stěny po opuštění chaty. Získaný inventář sestával především z keramiky točené na kruhu a zvířecích kostí. Stříbrný poklad byl nalezen v hloubce 2,8 m při jižní stěně. Mimo tento

kontext byl nalezen v jámě č. 1 ještě sklad jantarových korálek a surového jantaru, který jednoznačně ukazuje na kontakty s Pobaltím (*Gruszczynska 1984*, 103-129) (*obr. 60*).

Nálezy předmětů spjatých s hunským prostředím a Karpatskou kotlinou z první půle 5. století naznačují podle názoru Kazimierze Godłowského, že osídlení pozdní przeworské kultury v jižním Polsku se dostalo poměrně brzy na prahu 5. století do sféry hunského vlivu. Různé doklady nomádských prvků a importovaných zlatých mincí mohou svědčit o účasti místních válečníků na hunských výbojích (*Godłowski 1995*, 162). Bez zajímavosti v této souvislosti nejsou ani řídké doklady kontaktů mezi středním Podunajím a západobaltským okruhem v polovině 5. století, doložené například tzv. federátní na kruhu točenou keramikou a džbánem typu Murga z pohřebiště Warnikam natangské skupiny (*Nowakowski 2000b*, 11).

Dębczyńska skupina

Počátek skupiny dębczyńskiej je nutno klást již do stupně C2 mladší doby římské, přičemž další vývoj probíhal ve stupni C3 a v časné fázi doby stěhování národů. Osídlení se soustředilo při pobřeží Baltského moře středního a západního Pomořanska. Na takto časný vývoj ukazují především nálezy štítových spon typu Matthes A2, A3 a B2 z hrobů v Pólchlebu/Polchlepu a Świelubie/Zwilippu, hrobu 19 na pohřebišti v Dębczynu/Denzinu, hrobu 1 z Choszczana (dříve Arnswalde), Borkowic (dříve Borkenhagenu), Golic (dříve Grünebergu), Kocuru (dříve Hagenhorstu) či lokality Włodarki (dříve Voightshagenu). Nálezy štítových spon jsou významným ukazatelem kontaktů s polabským kulturním okruhem, kde shledáváme jejich výrazné koncentrace v Polabí a Posálí (pár spon typu Matthes B2 pochází například ze Soběsuk v SZ Čechách) a jižní Skandinávii v mladší a pozdní době římské (*Riese 2004*, 203-249). Pro srovnání mezi regiony je mimořádně zajímavé, že nálezy štítových spon dębczyńskiej skupiny jsou početnějším souborem než příklady z oblasti Pomohání a jihozápadního Německa mladší až pozdní doby římské, kteréžto oblasti jsou tradičně přiřazovány k labskogermánskému okruhu (srovnej například *Haberstroh 2002*). Afinita s polabským okruhem je pro mladší až pozdní dobu římskou sledována i v případě v ruce robené keramiky, která nachází protějšky především ve středním a dolním Polabí (např. Kowalki, hrob 21 – Dahlhausen) (*Machajewski 1993*, 88, 99, tab. 23).

Ve stupni D byla oblast Pomořanska průsečíkem různých kulturních vlivů z blízkého i vzdálenějšího prostředí. Doloženy jsou například urnové hroby z lokality Kłęby, Pyrzyce, Resko a Trzebiatow, které nacházejí analogie v saském okruhu při Severním moři. Kontakty s Podunajím prozrazuje nález plechové stříbrné spony horizontu Villafontana v jámových hrobech (Brandgrubengräber) na pohřebišti v Prądnu. Spona s podvázanou nožkou skupiny 16.2, sér. I, varianty 3 podle A. K. Ambroze černjachovské proveniencie byla zjištěna v hrobu 1 v Dębczynu (areál 2), kde je datována do pozdní doby římské. Nález spony typu „Sternfußfibel“ zdobené ve stylu Sösdala v hrobě 1 v Pruszczu zase ukazuje na kontakty se západobaltským okruhem. Další předmět z téhož pohřebiště – bronzová nádoba – je importem ze západní Evropy, konkrétně východní Francie, Belgie nebo Británie z období kolem roku 400. V hrobě v 8 v Pruszczu bylo pak ještě nalezeno opaskové kování s analogiemi na Gotlandu. Vztahy se Skandinávií prozrazují četné nálezy pokladů mincí a šperků, jejichž účel uložení byl patrně votivní. Dalšími příklady těchto kontaktů jsou nálezy zlatých brakteátů patrně v pokladu z lokality Wapno, woj. Piła. Mimořádně četné jsou doklady pozdně antických zlatých solidů ať již v depotech nebo v jednotlivých nálezech. Nejčastějšími jsou ražby Theodosia II. a Valentiniana III., které jsou dávány do vztahu s přílivem římského zlata do barbarika prostřednictvím hunských výbojů a vyplácením tributu. Jižní Pobaltí mohlo hrát důležitou úlohu v obchodní výměně se středním Podunajím jakožto exportér jantaru, nelze ovšem vyloučit ani přímé vazby na strukturu Attilovy říše. Závěrečné fázi osídlení náleží a zároveň kontakty s oblastí jižní Skandinávie ve stupni E prozrazuje především pět příklady

zlatých nákrčníků s mírně ztlustělými konci zdobeným vybějenými motivy půlměsíce, které se vyskytují v depotech kultovního charakteru. Příliv zlatých mincí končí ražbami Anastasia (491-518), kdy dochází patrně k zániku sídelní struktury skupiny (Godłowski 1980, 63-75, Abb. 1-4, 11-12; Machajewski 1992, 22, tab. 11:1; Mączyńska 2007b, 148).

Nečetné jsou nálezy sídlišť. V době přípravy souborné studie Kazimierze Godłowského byly známy pouze tři příklady. Z nich byl publikován pouze výběr nejzajímavějších nálezů. Prvním sídlištěm je areál 3 v Dębczynu, woj. Koszalin, kde byl v polozemnici č. 22 nalezen soubor v ruce robené keramiky převážně hrubých tvarů, ale především torza skleněných nádob – poháru typu Snartemo a silnostěnné nádobky ze zeleného skla bez bližších analogií. Nález je Kazimierzem Godłowským datován přibližně do poloviny 5. století. V polozemnici 47 pak např. stříbrná spona s rozšířenou nožkou třetí varianty z počátku fáze E, skleněným korálkem typu 200-218 podle M. Templemann-Mączyńskiej, fragment pohárku typu E 228-233. Druhým příkladem je sídliště v Lubieszewu rovněž s nálezy v ruce robené keramiky, fragmentu skleněné nádoby s nitěmi, lučičkové spony a ostruhy. Stopy spáleniště naznačují konec sídliště někdy v polovině 5. století. Třetí příklad z východního Pomořanska z oblasti náležející již pozdní wielbarské kultuře pochází z nesystematicky zkoumaného sídliště ve Skowarzu, woj. Gdańsk, kde byla nalezena samostřílová spona s analogiemi v západobaltském okruhu stupně D, byly zjištěny i v pokladu ve Fromborku, woj. Elbląg, z poloviny 5. století, který je ovšem ještě připisován wielbarské kultuře (Godłowski 1980, 69-71, Abb. 5-6, 9-10; Machajewski 1992, 31-33, tab. 27).

Ve stupni D jsou pro naše prostředí významné doklady kontaktů s českou kotlinou, jako je například vrubořezem zdobená spona z pokladu ve Świelinu s analogií v bohatém hrobě v Úhercích (Machajewski 1990, 34-34, tab. 41:1). Také mezi keramickými tvary vystupují příklady společné oběma oblastem jako nádoby s kónickými stěnami z 6. sídlištního areálu v Dębczynu, které však lze považovat obecně za labsko-germánskou keramickou náplň (Machajewski 1992, 89, tabl. 7:i-j – srovnej např. Praha-Ruzyně, obj. 618: Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008, obr. 17:1).

S novou představou vývoje dębzyňské skupiny nastínila M. Mączyńska předpokládající kontinuitu západní pomořanské facie wielbarské kultury od starší doby římské pod vlivem labskogermánských a skandinávských prvků pozdní doby římské až doby stěhování národů (Mączyńska 2007a, 379).

Jeden z nejvýznamnějších nálezů související s dębzyňskou skupinou je patrně poklad na sídlišti v Trzebiatowě (dříve Treptowě) učiněný ještě před první světovou válkou v místní betonárce, kde se předměty objevily společně s vytěženým pískem. Soubor čtyř stříbrných a pozlacených spon zdobených vybějením byl posléze vyhodnocen *Joachimem Wernerem* (1981) jako lokální varianta spon typu Wiesbaden z první poloviny 5. století.

Původní naleziště se podařilo autorovi původní statě identifikovat v jižní části závodu patrně v areálu, který byl vyznačen lineárním valovým tělesem prehistorického stáří.

Význam nálezů zůstal nejasný vzhledem k tomu, že vyobrazený střepový materiál ze sídlištních objektů náleží době bronzové. Nejasné je stáří valového tělesa a otevřeny zůstanou i nálezné okolnosti, kdy soubor předmětů mohl pocházet z depotu nebo hrobu uloženého na relativně chráněné poloze (Schultze 1916, 239-254, Taf. 1-3).

Olstyňská skupina a závěr wielbarské kultury

Nového zpracování se dočkalo i další regionální uskupení – skupina olstyňská, která je ve starší literatuře podle hlavní oblasti rozšíření označována jako „masurgermanische Kultur“. Definování celé skupiny je založeno v podstatě na kulturní a chronologické výpovědi inventáře hrobů z Tumian/Daumenu a Kielar/Kellarenu prozkoumaných ještě v 19. století a několika dalších předválečných výzkumech. Počátky skupiny olstyňské jsou kladeny do

stupně D, nicméně preciznější chronologické schéma není vypracováno. K nejstarším předmětům patří například skleněný pohár typu Snartemo, dále stříbrná lancetovitá kování opasku a hřeben typu III podle Thomasové ze třetí čtvrtiny 5. století z hrobu 14 na pohřebišti v Kosewu/Kossewenu (*Nowakowski 2000a*, 170-171, Abb. 2). Regionální vývoj pokračuje v následujícím období mladší fáze doby stěhování národů, jak ukazují nálezy z výše uvedených pohřebišť v Tumianech a z Kielar. Nadregionální kontakty vykazuje například hrobový komplex 368 v Kosewu, ve které byla zjištěna ostrogótská přezka tzv. „Adlerschnalle“ a samostřílová spona s příčným článkem na konci nožky (něm. „Schlußkreuzfibel“) z první třetiny 6. století (*Nowakowski 2000a*, 170). Tyto vztahy mohou být vysvětleny určitou difúzí kulturních elementů mezi ostrogótskou Itálií a jejími bližšími či vzdálenějšími sousedy (viz níže kap. 9.1.b). Datování některých souborů ukazuje na současnost s některými lokalitami na teritoriu przeworské kultury jako je například výše uvedené sídliště v Gieczu, pow. Środa Wielkopolska.

Se skupinou olstyńskou je spjato mnoho neznámých. Předně je zde problém jednoznačného teritoriálního vymezení, vnitřního chronologického vývoje a konce skupiny (snad až v 7. století). Neznámá je sídlištní struktura, kdy jediným dlouhotrvajícím sídlištěm je patrně hradiště (Burgwall) Pasteheim. Další problémy přináší etnické interpretace, kdy zejména starší literatura pomýšlí na historické události spjaté s návratem Herulů do „pravlasti“ na prahu 6. století (*Nowakowski 2000a*, 175-177). Wojciech Nowakowski na základě některých starších názorů navrhuje podobnou možnost, že by se mohlo jednat o navrátilce ze střední či jihovýchodní Evropy, ovšem nikoliv germánského, ale baltského původu, přičemž je poukazováno například na možné analogie keramiky z rumunské lokality Someș (*Nowakowski 2000b*, 16-17).

Problematický je závěrečný vývoj wielbarské kultury s jejímiž památkami se setkáváme při dolním toku Visly na obou jejích březích kontinuálně až do první poloviny 5. století, kdy máme doloženo pohřbívání na pohřebištích v Malborku-Wielbarku, Pruszczu Gdańském, Nowém Targu. Dle názoru Kazimierze Godłowského ovšem ve druhé polovině 5. století dochází ke kulturní změně a expanzi západobaltského okruhu do oblasti mezi dolní Vislou a Pałękou (dříve Passarge), především pak do okolí Malborku a Elblągu. Ze závěru stupně D nám tak jsou známá pohřebiště v Chojnowě, Garbinu, Podgórzu náležející natangsko-sambijské skupině. Změna je markantní i v přerušení přílivu zlatých římských mincí, které končí datem 455 (*Godłowski 1980*, 78-80). Podobného názoru je i Wojciech Nowakowski, který rovněž tuto skupinu pohřebišť označovanou jako skupina elbląská rovněž považuje na základě typických znaků za projev západobaltských kultur. Vývoj elbląské skupiny dále pokračuje ve stupni E, kdy na sklonku 6. a na počátku 7. století, kdy se začínají projevovat vlivy ze Skandinávie (*Nowakowski 2000b*, 15).

Kazimierz Godłowski ztotožňuje na základě retrospektivních údajů z Jordanese patrně z dob krále Theodoricha (*Getica* V, 36, XVII.96) nositele skupiny děbczyńské s Vidivarii sídlícími na levém břehu při ústí Visly, zatímco území mezi Vislou a Pałękou elbląské skupiny připisuje baltským Aistům (*Godłowski 1980*, 82).

7.2.d Střední Podunají – kultura hunského kmenového svazu a doklady sídlišť

Attilovy domy uvnitř vesnice byly zbudovány důkladněji než ostatní a byly postaveny z hoblovaných a leštěných prken. Stály na přírodní vyvýšenině a obklopovala je dřevěná palisáda zdobená dřevěnými věžemi. Ona palisáda navzdory věžím, nebyla myšlena coby vojenské opevnění, nýbrž jako pouhá ozdoba. Poněkud dále od Attilových stavení, avšak stále ještě uvnitř vsi, se tyčila další kolová hradba, avšak bez dekorativních věží. Tato druhá palisáda se obtáčela kolem budov Onégésia, nejmocnějšího z vybraných Attilových mužů. Mezi jeho staveními bylo jedno, které ihned upoutalo zraky Římanů, jelikož bylo zbudováno

z kamene. Jednalo se o lázeň. Kámen byl s nesmírnými obtížemi dopraven z římské provincie Pannonie, neboť v bezprostředním sousedství vesnice se žádný nenacházel. Budovu lázně vystavěl architekt, jenž patřil k lidem, kteří byli vzati do zajetí, když za válečného tažení roku 443 padlo velké město Sirmion (Priscos 303,12-304,2).

Vývoji struktury osídlení ve Středním Podunají a Karpatské kotlině se v poslední době věnuje především Jaroslav Tejral. V první polovině 5. století se v této oblasti téměř současně na celém tomto území vyvíjí nové formy osídlení, jejichž pokračování pozorujeme i v následujícím stupni D3, tedy období rozvoje tzv. podunajsko-východogermánského okruhu. Ve stupni D2, D2-D3, který odpovídá horizontu Smolín-Laa nad Dyjí a odráží největší rozsah hunské moci před polovinou 5. Století, bylo v této oblasti definováno na základě koncentrací především hrobových nálezů a depotů celkem šest sídelních areálů. Prvním z nich je oblast Potisí a soutoku s řekou Kryš s významnými nálezy, jako je například ženský hrob z Hódmezővásárhely-Sóshalomu, poklad 1439 solidů z Hódmezővásárhely-Szikáncsu nebo sídliště s keramikou typu Murga z Battonye, ukazující situování mimořádně významného centra hunského období. Jako druhý areál bylo vyčleněno území horního Potisí s pohřebištěm, kde jsou doloženy dokonce hroby se zbraněmi, jako je například Tiszalöl-Rzompusza nebo hrob 1 z Tiszadob-Őkenés a další lokality. Třetí skupina lokalit byla vysledována v povodí řeky Kryš a Berettyó s mimořádnými nálezy hrobů válečníků Attilova období z Körösladány a Oradey. Čtvrtým areálem bylo popsáno území jihozápadního Slovenska, především mezi Hronem a Žitavou s významnými nálezy kolem Levice. Známá jsou odsud i významná pohřebiště jako Bešeňov, Dvory nad Žitavou, Nitra, Tesárske Mlyňany a další. Další areál byl vyčleněné na jižní Moravě, kde jsou významné nálezy ze Smolína, Vídně-Leopoldau, Laa nad Dyjí a dalších lokalit. Poslední šestý sídelní areál byl vyznačen v někdejší provincii Valeria, především v její jižní části s významnými nálezy tohoto období v Pécs-Úszög a Bátaszék. V následujícím stupni D3 dohází k šíření podunajské módy v podobě vrubořezem zdobených šperků okruhu Karavukovo-Dombóvár-Gáva a předmětů zdobených ve stylu cloisonné. V tomto období dochází k vývoji struktury osídlení z předchozího období a je patrné zahušťování oikumeny.

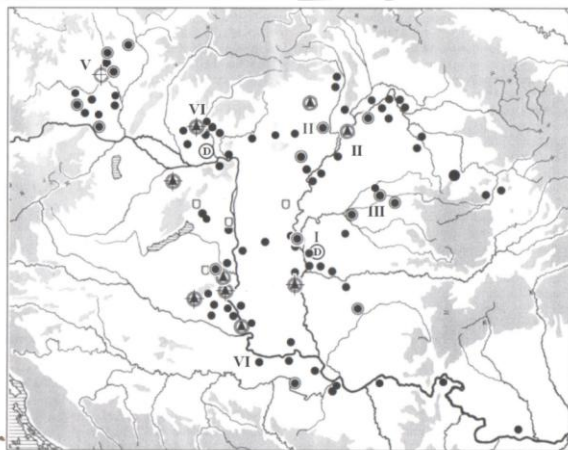

Abb. 27. Wichtigste Funde und Befunde donauländisch-ostgermanischer und reiternomadisch-hunnischer Prägung in der Phase D2 und D2/D3

- ⊕ hunnische Totenopfer mit goldenen oder vergoldeten Pressblecharbeiten
- ⊕ Totenopfer
- ⊕ Funde mit goldenen Pressblecharbeiten
- hunnische Kesselfunde
- ⊕ donauländisch-ostgermanische Kriegergräber mit reiternomadischen Waffen und andere Funde mit starkem reiternomadischen Einschlag
- ⊕ Münzschatze aus der Attilazeit
- kleine Gräberfelder, Gräbergruppen und Einzelgräber

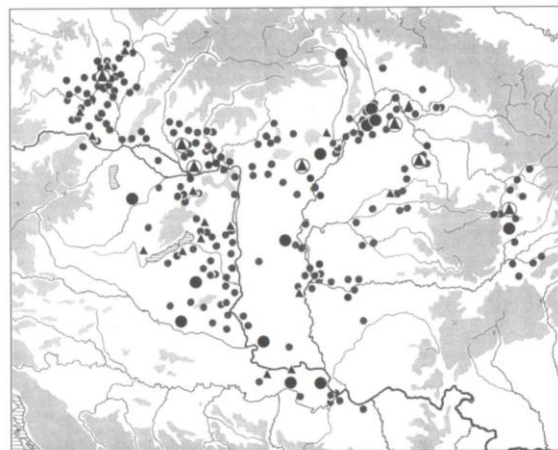

Abb. 30. Donauländisch-ostgermanische Fundgruppierungen der Phase D2/D3 und D3

- ⊕ aufwendige Spalthagräber oder ihre Reste bzw. andere reiche Gräber mit Schwertbeigabe
- ⊕ übrige Waffen- und Schwertfunde
- berühmteste Gräber mit Beispielen des frühen donauländischen Kerbschnittstils
- übrige Funde.

Obr. 61: Vývoj osídlení ve středním Podunají ve stupních D2-D3 a D3 (podle: Tejral 2007).

Dochází i k dílčím změnám, jako je nárůst lokalit v oblasti Sedmíhradska a posun mocenského centra v rámci čtvrtého sídelního areálu na jihozápadním Slovensku směrem na západ a sever oproti předchozímu období. Významnou diskuzí v tomto ohledu je etnická příslušnost jednotlivých areálů, což představuje problém, pro jejíž jednoznačné řešení archeologické prameny bohužel nepřinášejí jednoznačnou výpověď (Tejral 2007, 102-111, Abb. 27, 30) (obr. 61).

V případě archeologických dokladů sídlišť se v rámci oblasti středního Podunají setkáváme s poněkud komplikovanou situací a poměrně nedostatečně zmapovanou pramennou základnou. Zároveň se pohybujeme ve dvou vzájemně se lišících oblastech, kdy teritoria na území někdejších římských provincií stále způsobem sídlení navazují na pozdně antické tradice a území v někdejších barbariku zachovávají určitá specifika předchozích period. Výše uvedený úryvek s Priskových zápisů je cenným svědectvím pronikání provinciálního životního stylu do oblasti dřívějšího barbariku. Na základě archeologických výzkumů bude možno konstatovat, že se nejedná o doklad jediný. V kontrastu s touto situací existuje řada dokladů barbarizace původně provinciálních staveb a tedy regresivní vývoj na území někdejších podunajských provincií.

Archeologické výzkumy v oblasti Karpatské nížiny ukazují, že zde usazené sarmatské obyvatelstvo doby římské sídlilo zpravidla v polozemnicích pravoúhlého půdorysu, které až na výjimky (Tiszaeszlár – Bashalom/Nagyút) nebyly vybaveny doložitelným otopným zařízením. Nálezy z lokality Szatymaz názorně ukazují, že Sarmaté užívali jako obytné stavby nadzemní objekty s kúlovou konstrukcí. Polozemnice bez otopného zařízení jsou významným konstrukčním typem doloženým rovněž pro 5. století, např. Gyoma, obj. 133 nebo Kompolt – Kistér. Z hlediska sídelní struktury a typologie půdorysů představuje skutečný zvrát v Karpatské kotlině (východní Maďarsko, Sedmíhradsko) až 2. polovina 5. století, kdy je doložena celá řada gepidských sídlišť, např. Battonya, Eperjes, Szelevény, Szolnok, Tiszafüred, Tiszaug a další, která se vyznačují sídlištěm strukturou tvořenou výhradně polozemnicemi s rozličnou kúlovou konstrukcí. Například objekt z lokality Szarvas nebo dům 2 z Battonye vykazují nosnou konstrukci sestávající ze dvou kúlů v protilehlých kratších stranách. Naproti tomu polozemnice z Hunya vyazuje konstrukci se třemi kúly, polozemnice z Battonye-Szondai půdorys se čtyřmi kúly. Doložen je také oválný půdorys, jako například na lokalitě Eperjes-Csikós. Naproti tomu klasické domy s šestikúlovou nebo osmikúlovou konstrukcí jsou v Karpatské kotlině spíše výjimkou (např. Szolnok-Zagyvart), což platí i pro sousední Sedmíhradsko (Morești/Mühlensdorf/Malomfalva).

Obr. 62. Obydlí Burjatů na počátku 20. století. Dobové pohlednice z archivu Pplk Čsl. armády Václava Maška. Uloženo v Prácheňském muzeu v Písku.

Rovněž v případě gepidských sídlišť nemáme doloženo otopné zařízení, a tak se opět vynořuje otázka funkční interpretace uvedených staveb. Naproti tomu v případě částečně

soudobého langobardského osídlení lze předpokládat jednak osídlování opuštěných římských staveb (vzhledem k obvykle nedalekému situování pohřebišť), ale i výskyt klasických trojdílných domů, které ovšem zatím nejsou doloženy (*Takács 2002, 274-278, Taf. 1-2*).

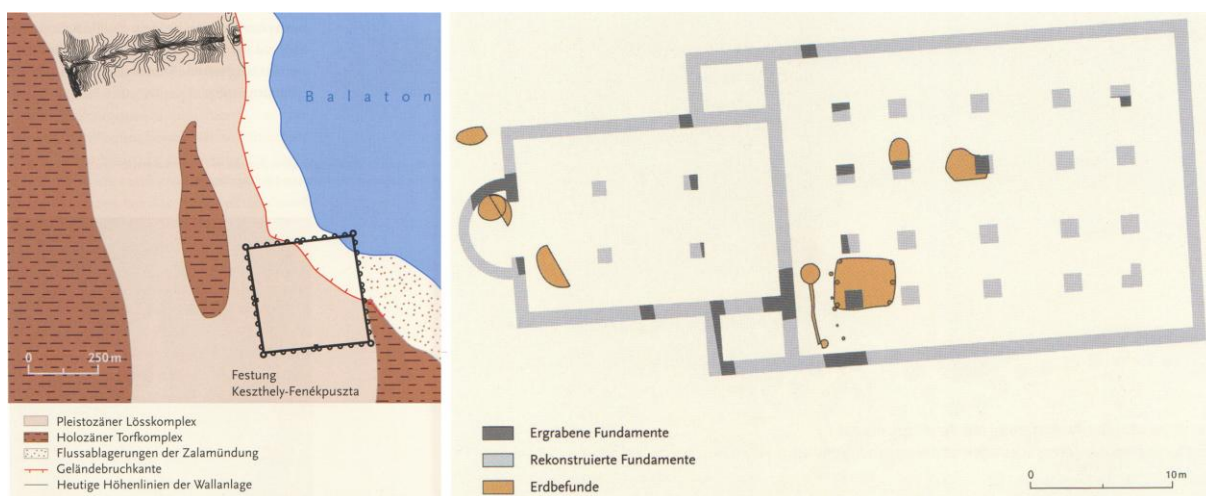
Archeologická situace Karpatské kotliny odráží, zdá se, pouze stav bádání problematiky sídelní struktury. Priskův popis nám zanechává zprávu o komplexních sídelních areálech hunského období na příkladu Attilovy vesnice. Dá se tedy předpokládat existence nadzemních staveb, jejichž archeologické zjištění je v této zemědělsky výrazně využívané krajině s orníci o mocnosti nejméně 40 cm určitým problémem. Totéž platí i pro hypoteticky předpokládané nomádské stanové obydlí typu jurta, které známe z východní Evropy z výzkumů sídelních areálů raného středověku (*Vařeka 2004, obr. 387*) (*obr. 62*).

Součástí jádra hunského impéria ve středním Podunají se záhy stala rovněž dřívější provincie Panonie. Zda se tak stalo v roce 406 nebo až 433 není zatím z písemných pramenů zcela jasné. Významnou otázkou spojenou s mocenskými změnami v oblasti je vývoj osídlení a kontinuita dřívějších provinciálních sídelních struktur.

Region postihly poměrně dramatické změny, kromě hunské nadvlády nakrátko znovu ovládla oblast Západořímská říše po smrti Attily v roce 455, nicméně krátce nato zde dochází k usídlení Ostrogótů až do jejich odchodu roku 473, ačkoliv část obyvatelstva nadále zůstává (*Hács-Bédekpuszta, Balatonszemes-Szemes-Berek*). Po Ostrogótech získávají od 6. století Panonii Langobardi.

V Panonii byla zjištěna kromě klasických staveb z kamene a cihel také přítomnost zahloubených polozemnic s kúlovou konstrukcí, které lze datovat do časové intervalu 2.-4. století, které navazují na prototypy předřímského období a jsou odrazem kontinuity části romanizovaného keltského obyvatelstva. Příkladem polozemnice pozdní doby římské je nález z Intercisy/Dunaújvárosu (*Takács 2002, 274, Taf. 1:5-6*).

Asi nejvýznamnějším příkladem z panonské oblasti je kontinuita osídlení pozdně římského opěrného bodu Keszthely-Fenekpuszta, vnitrozemské pevnosti vybudované ve 4. století na břehu Balatonu a na spojnici několika římských silnic. Pevnost samotná je pravoúhlého půdorysu, její vnější hradby a nároží zpevňuje systém kruhových flankovacích bašt. Vstupy do pevnosti se nacházely přibližně uprostřed všech stran. Z vnitřní zástavby zasluží pozornost kromě reprezentativní budovy především velký špýchar *horrea*. Na základě archeologických výzkumů známe osídlení od 4. do 12. století, zatímco celá řada jiných pevností byla opuštěna.

Obr. 63: Keszthely-Fenekpuszta – půdorys pevnosti a lokalizace polozemnice uvnitř praetoria (podle: *Heinrich-Tamaska 2008a a 2008b*).

Naše poznání vývoje osídlení pevnosti je v současné době dosti závislé na vývoji pohřbívání. Za více než jedno století byla v prostoru přiléhajícím vně k jižní obvodové hradbě a poblíž sýpky prozkoumána zhruba tisícovka hrobů z období pozdní antiky (4.-5. století), tzv. kultury Keszthely (6.-7. století) a období karolinského (9. století). Hroby pozdní doby římské jsou vybaveny v podstatě pro 4. století běžnými předměty jako jsou různé typy náramků, sponami s cibulkovými knoflíky a mincemi. Problém nastává při sledování hrobů 5. století. Jedním z rozpoznávaných příkladů je cihlový hrob nacházející se na pohřebišti při jižní hradbě vybavený dýkou, kováním brašny a železnou přezkou, tedy předměty, které nemají valnou datovací výpověď. Tento hrob porušuje starší ženský pohřeb ze třetí třetiny 4. století. Na základě radiokarbonového datování bylo možné určit dobu pohřbu do časového horizontu před rok 450. Další skupina hrobů z 5. století byla objevena v 70. letech jihovýchodně od jižní věže pevnosti. Někteří zemřelí z této skupiny včetně dětí mělo uměle deformované lebky. Výbava jinak chudých hrobů byla tvořena například sponami umístěnými na ramenou spinajícími kroj typu peplos, náušnicemi s polyedrickou kostkou. Analýza stroncia z kosterních pozůstatků v případě muže z hrobu 14 prokázala, že nepocházel z regionu kolem pevnosti Keszthely-Fenekpuszta. Celá skupina bývá uváděna do souvislosti s Ostrogóty zde usídlenými v druhé polovině 5. století (*Heinrich-Tamaska 2008a*, 91-98).

Kromě regulérních hrobů byly v areálu pevnosti Fenekpuszta objeveny též hromadné hroby, které jsou Péterem Straubem dávány do souvislosti s událostmi související patrně s Góty. Tato pevnost a její okolí bylo zdá se osídleno romanizovaným obyvatelstvem, které se roku 455 neúspěšně bránilo gótskému náporu. Na základě přírodovědných analýz bylo možno stanovit datum masakru na říjen. Noví páni pevnosti dali po čase zemřelé pohřbít do masových hrobů na různých místech pevnosti a další pak do velké chlebové pece. V jednotlivých jamách se nachází 20-30 jedinců, někdy kompletních, v jiných případech pouze lebky a dlouhé kosti (*Straub 2000*, 9-10, Abb. 1).

Pozornost si nakonec zaslouží ještě skupina šestařiceti hrobů nacházející se podél východní vnější zdi sýpky *horreum* náležející již 6. století. Ženské hroby 6 a 9 této skupiny poskytují nejvýraznější příklady milodarů jako například košíčkovité náušnice, oděvní jehlice, více náramků a destičkových spon. V hrobech 8, 9 a 14 byly objeveny zlaté součásti účesu poukazující na kontakty se Středomořím, v mužských hrobech byly objeveny vícedílné opaskové garnitury (*Heinrich-Tamaska 2008a-b*, 96, 294-287, číslo katalogu 89/1-93/2).

Vývoj samotných sídelních struktur vnitřního uspořádání pevnosti je zatím nedostatečně poznán. Výjimkou je například výzkum interiéru velké profánní budovy, sloužící patrně jako *praetorium* pevnosti, kde byl v jejím interiéru objeven půdorys zahlobené polozemnice obsahující materiál ze 4. století (deponován druhotně?) s konstrukcí tvořenou kůly v nároží a v polovině kratších stran stavby – tedy již vývojově pokročilým schématem (*Heinrich-Tamaska 2008b*, 292, číslo katalogu 85) (*obr. 63*).

Rovněž v případě staveb regionálního významu se v některých případech uvažuje o využívání v průběhu 5. století. Jedná se například o areál římské vily Kővágószőlős v někdejší provincii Valerii. Počátky vily jsou kladeny do 2. století. Ve druhé polovině 4. století byl jako součást areálu vybudován nákladný sarkofág se třemi apsidami o délce dvaceti metrů, přičemž srovnatelné hrobky se nacházejí v hlavním městě provincie *Sopianae*, v pevnosti Alsóhetény, menší pak v pevnosti Ságváru a legionářském táboru v *Aquinku*. Na základě tohoto srovnání je patrné, že v tomto období náležela vila patrně vysoce postavenému příslušníku správy hlavního provinciálního města, přičemž byla využívána jako reprezentativní sídlo. Sklonkem 4. století ovšem využívání areálu vily pro sídelní účely patrně nekončí, o čemž svědčí sedm hrobů z doby stěhování národů datovaných na základě dvou významněji vybavených do horizontů D2a (400/410-420/430 n. l.) až do přechodného horizontu D2/D3 (430/440-470/480) (plechové spony horizontu Untersiebenbrunn/Hochfelden, lité spony zdobené vrubořezem typu Bakodpuszta). Tyto hroby jsou bezpochyby odrazem lokální elity pro 5.

století. Zůstává ovšem otázkou, zda v tomto kontextu můžeme počítat s kontinuitou romanizovaného obyvatelstva pouze přebírajícího symboly statusu nových mocenských pánů, včetně oděvních doplňků v rámci tzv. *moda danubica*, nebo nově příchozí barbarské obyvatelstvo, které obsadilo někdejší reprezentativní sídlo (Kleemann 2008, 63-73).

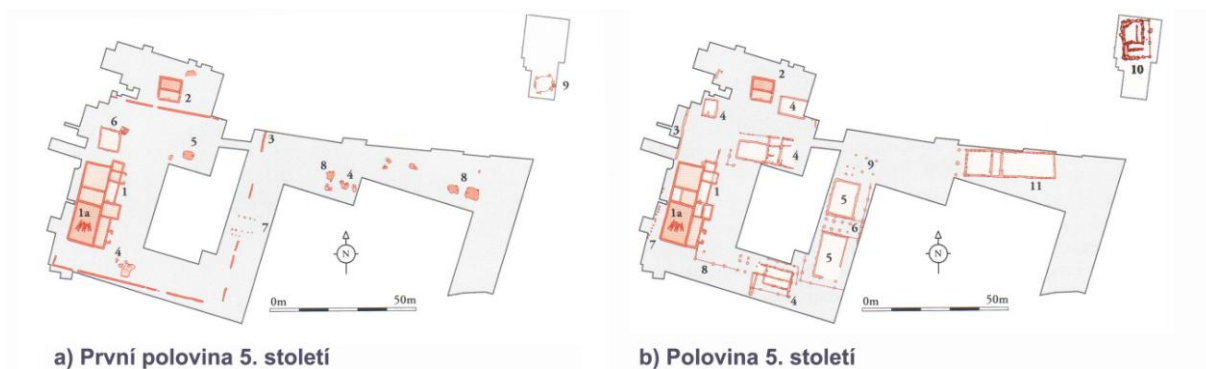
Sídlištní struktura byla v poslední době rozpoznána rovněž v dolnorakouském naddunajském prostoru, jenž je tradičně v literatuře označován jako Rugiland. S tímto územím je spjata historická událost z roku 488 zachycená ve *Vita Sancta Severini*, kdy Odoakerův bratr Hunwulf zničil rugijské panství a nechal evakuovat obyvatelstvo podunajských měst. V následujícím roce se objevují v Rugilandu Langobardi vedeni králem Godeochem. Následně roku 508 Langobardi poráží Heruly.

Jaroslav Tejral využívá při popisu vývoje naddunajského regionu středního Podunají členění Ursuly Kochové vypracované pro jižní Německo. Podle tohoto schématu lze pak vyčlenit dvě odlišné skupiny osídlení I.-III. fáze jihoněmecké chronologie (430-514 n. l.), přičemž labskogermánské osídlení spadá až do třetí fáze.

V naddunajské oblasti byla pro 5. století rozpoznána řada rovinných sídlišť jako například Zwingendorf/Sauweide, Wulzeshofen-Pernhofen, Maiersch, Straning-Lettnäcker, Seebarn u Grafenwörthu či Eggendorf. Část těchto sídlišť vznikla již na počátku mladší doby římské, některé se však objevily až v 5. století. Mimořádně významné jsou doklady výšinných sídlišť jako je Schiltern-Burgstall, Thunau-Schanzberg, Altenburg-Umlaufenerg, Heidenstadt-Limberg, Grafenberg-Vitusberg a centrální výšinná sídliště Puch-Kalte a především Oberleiserberg u Ernstbrunnu. Protiváhou této struktury jsou na dunajské hranici ve východním Noriku pozdně antická centra Mautern-*Favianis*, Traismauer-*Augustianis*, Zwentendorf-*Asturis*, Tulln-*Comagenis* a Zeiselmauer-*Cannabiaca* (Stuppner 2008, 285-287). Zjištěná situace se tak dosti podobá obdobnému uspořádání hornorýnské a hornodunajské hranice v porovnání se soudobým osídlením jihozápadního Německa, které má však kořeny patrně již v pozdní době římské (srovnej Hoeper – Steuer 1999, 188-189, Abb. 1).

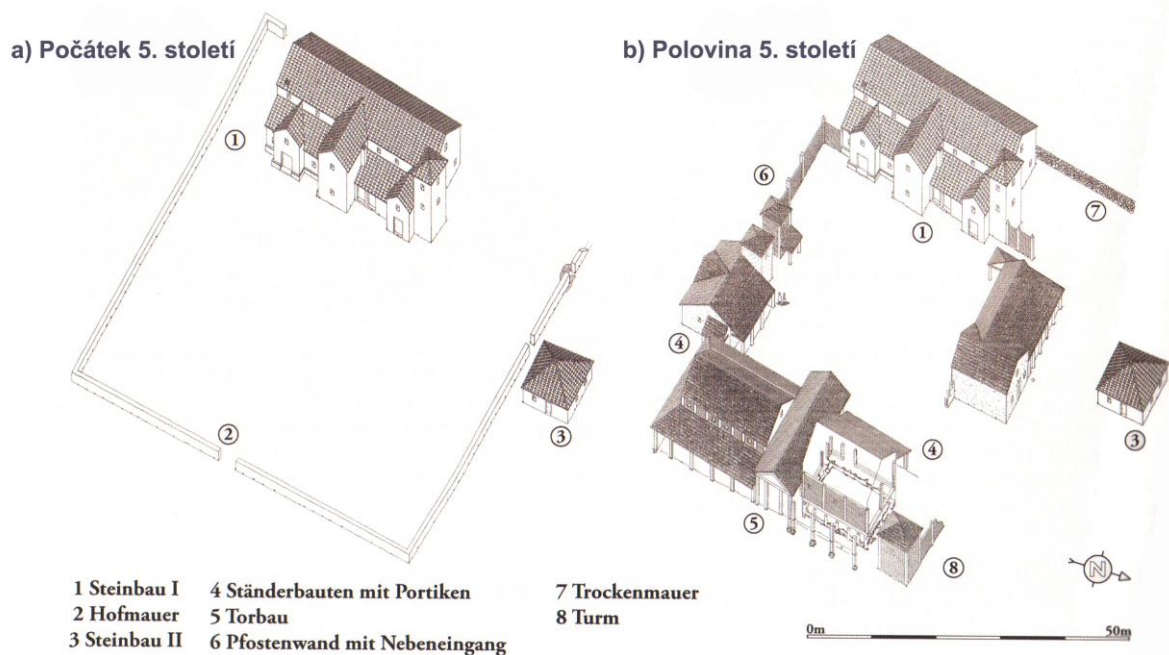
Při výzkumech výšinných sídlišť v naddunajské části středního Podunají byla věnována zvýšená pozornost Heidenstattu u Limbergu a Oberleiserbergu u Ernstbrunnu. Při výzkumu v Heidenstattu byla objevena sídlištní situace svědčící o zániku požárem. Bylo nalezeno množství mazanic s konstrukčními otisky kulatiny i štípaných prvků a dále se podařilo v keramice rozlišit dva chronologické horizonty. Zánikový horizont dle A. Stuppnera vykazoval nálezy importované pozdně antické keramiky, germánské keramiky robené na kruhu, keramiky dotáčené i v ruce robené. Jaroslav Tejral datuje tento horizont ještě do první poloviny 5. století (např. import provinciálního džbánu s vlešťováním – s analogiemi i ve vinařické skupině – horizontu Untersiebenbrunn), Alois Stuppner nevyklučuje však ani o něco pozdější datování (argumentace je zde založena na typologickém rozboru jednoho z v ruce robených hrnců nejspíše labskogermánské tradice – Stuppner 2008, 288-289).

Výšinné sídliště v Oberleiserbergu bylo zkoumáno od roku 1976 a během následujících sezón bylo odkryto vícefázové sídlo lokální elity a dvoufázové sídliště nacházející se východním směrem (obr. 64-65).

Obr. 64: Vývoj zástavby centrální lokality Oberleisebergu v 5. století (podle: *Stuppner 2008*).

Největší rozvoj Oberleisebergu spadá do horizontu od poloviny 5. století (3.-4. fáze centrálního sídla). Zástavba v podobě dvora imituje palácovou a reprezentativní pozdně antickou architekturu. Výstavba této části byla provedena z části ze dřeva. Areálu dominuje hlavní kamenná budova s portikem (35 x 17 m), jejíž střecha byla pokryta pálenými taškami, brána do dvorce byla situována přímo naproti této stavbě. Některé budovy byly dokonce vybaveny hypokaustem, další kamenná budova II je interpretována jako církevní stavba, 160 m východně od centra se nacházela polozemnice o rozměrech 5 x 6 m náležející podle A. Stuppnera patrně šperkaři.

Obr. 65: Rekonstrukce zástavby centrální lokality Oberleisebergu v 5. století (podle: *Stuppner 2008*).

Bylo doloženo také vícefázové opevnění areálu – 1) val, následně palisáda, a nakonec zeď s kamennými plentami (*Stuppner 2008a*, 289, Abb. 4:1A-B).

Nálezový inventář sídliště i centrálního dvorce sestával převážně z keramiky. Vedle keramiky pozdně antické tradice vytáčené na kruhu a zdobené vlešťováním včetně keramiky typu Murga se objevují i hrubé volně hnětené tvary. Výjimečným nálezem je miska s výduťí zdobenou oválnými fasetami náležející do okruhu keramiky tzv. „Přešťovice-Friedenhain“ (*Stuppner 2008a*, Abb. 4:2-4, 6-7). Z ostatního inventáře si zasluhuje pozornost především nález lité spony, přezek se ztlustělým rámečkem nebo hřebene s jazykovitou rukojetí

navazující typologicky na plechové prototypy kultur jihovýchodní Evropy pozdní doby římské (Stuppner 2008a, Abb. 4:5; Tejral 1998, Abb. 14:2-4, 7) či zlatý závěsek typu Úherce (tyž 2002, 381-382, Abb. 1:4, 2:3). Na základě nálezového inventáře z obou výšinných sídlišť shledává autor kontakty s labsko-germánským prostředím, včetně území české kotliny, již před polovinou 5. století. Ovšem v polovině 5. století jsou zjevné výrazné vazby na území na jihovýchodě, jak dokládají importy keramiky typu Murga (Stuppner 2008a, 294) (obr. 66).

Obr. 66: Oberleiserberg – výběr kovové industrie a keramiky (podle: Stuppner 2008a a 2008b).

I na plochých sídlišťích tohoto období se setkáváme s obdobným rejstříkem keramických nálezů jako v Oberleiserbergu. Objevuje se jak pozdně antická glazovaná keramika či produkce zdobená vlešťováním (Zwingendorf-Sauweide, Straning-Lettnäcker, tak i hrubé formy (např. Straning-Lettnäcker). Datování těchto sídlišť rovněž spadá do horizontu druhé a třetí třetiny 5. století (Stuppner 2008a, 291-294, Abb. 5-7).

Z dolnorakouského území pochází také doklady velmi zajímavých půdorysů, jako v případě torza trojlodního domu nadzemní konstrukce, který byl zjištěn v prostorách známého sídliště lineární keramiky ve Schletzu. S tímto nálezem pak souvisí jámy 236 a 300, které obsahují mimo jiné příklady keramiky typu Murga (Windl 1996, 23, Abb. 1-10). Další zajímavé příklady pocházejí z Mannersdorfu, kde byla zjištěna polozemnice 4 s půdorysem tvořeným čtyřmi kůly v nároží a dvěma uprostřed kratších stran se stopami požáru a polozemnice 25 s konstrukcí tvořenou pouze dvěma protilehlými kůly uprostřed kratších stran. I v tomto nálezovém komplexu byly zjištěny příklady keramiky typu Murga (Kern 1996, 15-22, Abb. 1-7).

Etnické přiřazení sídlištní struktury nacházející se severně od Dunaje není zcela jednoznačné. Bezpochyby se zde vyskytují prvky ukazující na kontinuitu svěbských tradic pozdní doby římské a Marianne Pollaková projevuje tendence k identifikaci s územím markomanské královny Fritigil. To je patrné především v keramické na kruhu robené produkci. Nálezové rejstříky ukazují zajímavou směsicí materiální kultury řekněme domácí labskogermánské produkce společně s provinciálním importem a východními barbarskými prvky. Určitou výjimku tvoří sídelní komora tvořená sídlištěm Unterlanzendorf a pohřebištěm Rannersdorf, která se nachází v zázemí Carnunta. I zde se sice vyskytuje keramika odvoditelná z části ze svěbských dílen, převažuje však provinciální zboží a v ruce robená keramika ukazující na východní migranty počátku doby stěhování národů (Pollak 1999, 191-198). Na ošidnost etnických interpretací lze ovšem poukázat prostou námitkou – skutečností, že z vládce určitého teritoria, který má svěbské poddané, se automaticky nestává Svěbem nebo dokonce Markomanem, zejména v bouřlivém období doby stěhování národů. Je tedy potřeba zvážit hledisko, že se v etnických interpretacích pohybuje v rámci různých rovin, ať

už sociálních nebo kulturních, přičemž archeologické vnímání těchto hierarchických vrstev (pokud se ovšem nepřekrývají) může být jaksi zkreslováno nebo deformováno zobecňující výpovědí archeologických pramenů. Navíc problémem oblasti těsně přiléhající severně ke střednímu Podunají je skutečnost, že v druhé polovině 5. století zde jsou hledána sídla Rugiů, přičemž změna osídlení z hlediska archeologie zde není jednoznačně rozeznána (viz níže).

Z pohledu bádání doby stěhování národů se jako velmi důležitá jeví situace v sousední moravské oblasti a na jihozápadním Slovensku.

Na Moravě jsou dokumentovány sídliště doby stěhování národů především v její jižní části. Jedná se o lokality v Brodě nad Dyjí, Drysicích, Hodějicích, Holubicích, Mušova, Nových Mlýnů, Lovčiček, Smolína a Úherčic (*Kos 1998*, 630; *Šedo 2000*; *Tejral 2002b*). Také na území Moravy a jihozápadního Slovenska byla vznesena otázka kontinuity a diskontinuity osídlení od pozdní doby římské do pokročilého 5. století. Jaroslav Tejral si především všímá výskytu hrobových celků s výskytem prvků východogermánské-nomádské proveniencí, jako jsou například charakteristické přezky, skleněné poháry vajíčkovitého tvaru doplněné často tzv. federátní keramikou původem v provinciích – především džbány, kovová zrcadla a antropologické znaky jako jsou umělé deformace lebek (Drslavice, Charváty, Stráže, Báhoň, Devín), které náleží do skupiny federátních hrobů jako jsou nálezy z Untersiebenbrunnu, Lébény, Lengyeltóti a Regöly na půdě římských provincií. Z hlediska sídlištní struktury je pozorován nárůst především v případě nálezů z výšinných poloh (Brno-Obřany, Staré Zámky-Brno-Líšeň, Znojmo, Devín). U rovinných sídlišť je pozorována spíše diskontinuita. Zajímavý je případ zmíněného sídliště v Mušově, kde byla jednak odkryta struktura ze stupně D1, obsahující mimo jiné chatu 10 s depotem štítových puklic dobrodžieňského typu, a dále pozdější malou skupinu polozemnic, které se ovšem od objektů předchozího období liší orientací i konstrukčním typem. Autor dochází k názoru, že v průběhu 5. století dochází v pojednávané oblasti ke změně mocenských poměrů, která podstatným způsobem ovlivnila i rezistentní obyvatelstvo „pozdně-svébského“ původu (*Tejral 1999b*, 243-258).

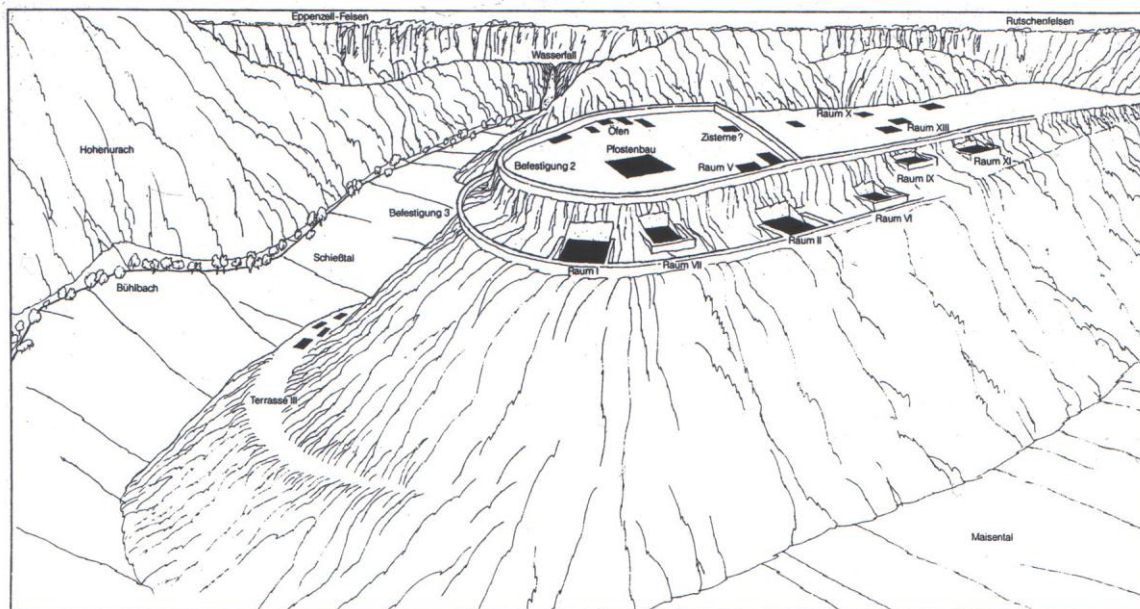
Novějším dokladem sídelního areálu je sídliště v Rajhradcích, okr. Brno-venkov. Objekty doby stěhování národů zde byly situovány v pásu o rozměru 140 x 40 metrů a sestávaly ze tří polozemnic s půdorysy tvořenými v jednom případě čtyřmi nárožními kůly a ve dvou dalších navíc kůly v polovině kratších stran, tedy schémata charakteristickými pro stupeň D. Dále byly zachyceny keramické pece s roštem vzájemně odlišné konstrukce a velikosti. Strukturu doplňovaly zásobní jámy a ojedinělý, částečně zničený hrob západovýchodní orientace. Keramický inventář sídliště sestává z dokladů keramiky typu Murga, dále na kruhu robených nádob a zásobnic v některých případech zdobených svazky hřebenových vlnic. Celý komplex je autory datován do průběhu druhé a třetí třetiny 5. století (*Přichystal – Vachútová 2006*, 499-514; *2007*, 307-318, Abb. 1-12), tedy do stupně D2/D3. V technologii a výzdobě části keramického inventáře pak může být spatřován vliv tradic pozdní doby římské.

Významné změny postihly ve stupni D také oblast Olomoucka, kde byla v předcházející pozdní době římské zjištěna určitá koncentrace sídlišť, která na prahu doby stěhování národů zaniká. Opuštěno je rovněž od pohřbívání na starších pohřebištích a nově se objevují povětšinou ojedinělé hroby (Charváty, Nasobůrky, Náklo). Sídliště tohoto stupně bylo zjištěno v Olomouci-Slavoníně v SZ části prozkoumané plochy. Bylo prozkoumáno 17 objektů, z toho devět představuje mělce zahloubené polozemnice čtvercového nebo obdélného půdorysu s rozličným schématem nosných kůlů od dvou do osmi, které jsou rozmístěny podél delších stran. Převážnou část hmotných nálezů tvoří tenkostěnná keramika vytáčená na kruhu a dále dotáčená jemnozrná keramika, která má analogie na sídlišti v Hulíně. K zajímavým dokladům patří keramika typu Murga s analogiemi ve Vyškově, Lovčiček a Velkých Němčic (*Kalábek 2006*, 443-444, obr. 11).

Jak bylo výše uvedeno, celé řadě sídlišť středodunajského kulturního okruhu je společný výskyt keramiky typu Murga. Tato keramika se vyskytuje v širokém pásu provincií Pannonia I, Valeria až k Sirmiu a Singidunu, dále severně od středního Dunaje (Morava, Slovensko, Dolní Rakousy) a dále v Karpatské kotlině až na západ Rumunska. V rámci typu Murga byl rozlišen asi tucet forem a způsobů výzdoby. K nejběžnějším tvarům náleží džbány s horizontální lištou pod okrajem, které jsou zdobeny vertikálními vlešťovanými liniemi a vlnicemi, které lze vyvodit z prostředí kultur starší a mladší doby římské především v jihovýchodní Evropě. K dalším zastoupeným tvarům patří džbány s uchem v podobě píci trubice a poháry. Výskyt keramiky typu Murga je možno vztáhnout na uvedených územích již do stupně D2 (Tejral 2007, 96-102, Abb. 26).

7.2.e Vývoj v Pomohani a Alamanii

V oblasti osídlené Alamany vykazuje celá řada lokalit kontinuitu od pozdní doby římské do časně fáze doby stěhování národů. Komplexního zpracování doznal výzkum centrální lokality Runder Berg u Urachu (např. Kaschau 1976; Christlein 1979; Koch 1987a a 1987b; Koch 1991) (obr. 67).

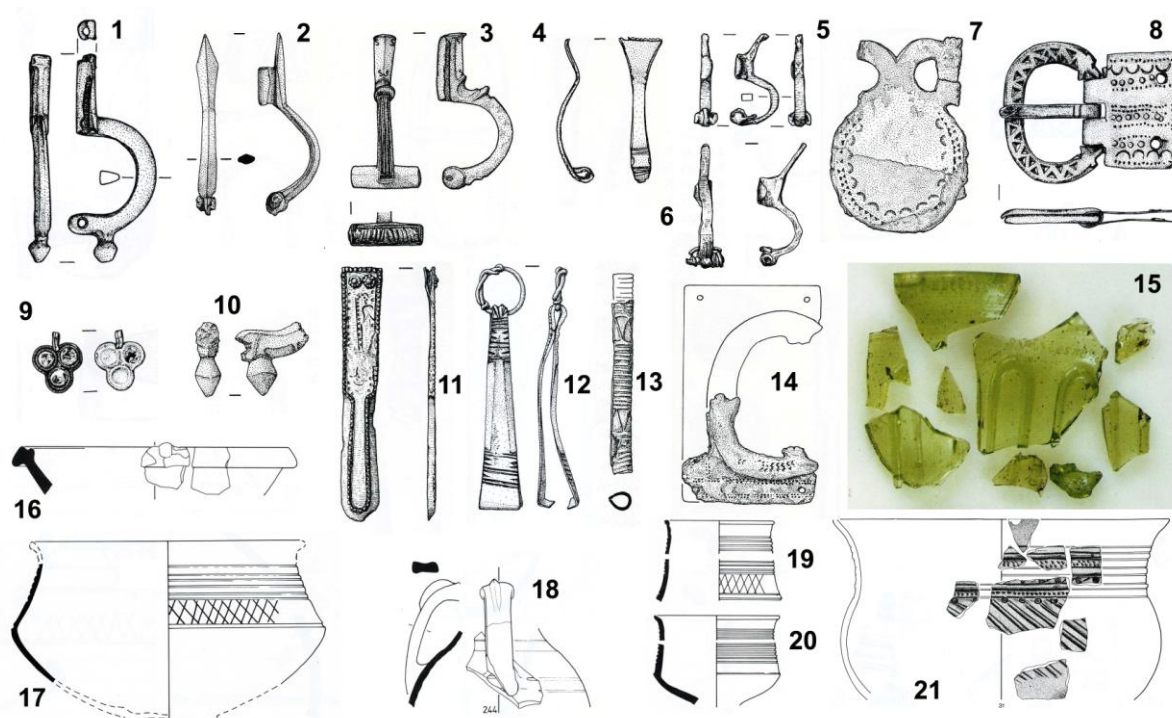
Obr. 67: Rekonstrukce vzhledu centrální lokality Runder Berg u Urachu v 5. století (podle: Roth 1986).

Nálezové situace opevněného sídliště Ruder Berg pak ukazují dva významnější zánikové horizonty kolem roku 400 a pak na počátku 6. století (Koch 1991, 71, Christlein 1979, 18-20).

Mimořádným souborem je keramika robená na kruhu vykazující vztah k produkci porýnských dílen. Mezi tvary byly identifikovány hrnce typu Alzey 27, Alzey 33, misky se zataženým okrajem Alzey 29, džbány s kruhovým ústím Alzey 30 a trojlaločnatým ústím Alzey 30. Podstatná část materiálu je datovatelná do poslední čtvrtiny 4. století a počátku 5. století. V případě misky Alzey 29 a džbánu Alzey 30 je doložen výskyt i v pokročilém 5. století a na počátku století 6. Speciální skupinou je zboží robené na kruhu zdobené vlešťovaným mřížováním typu 6 podle Bernda Kaschaua, která je příznačná pro sklonek 5. a počátek 6. století. Již mimo rámec doby stěhování národů náleží doklady karolinské keramiky (Kaschau 1976, 45-46).

Keramika robená v ruce odráží celkem jednoznačné vlivy z labskogermánské oblasti. Například misky s vytaženým okrajem a šikmými kanelurami skupiny II A 1a, které vykazují

formální vztahy ke keramice tzv. přešťovického typu. Také dvojkónické lahve zdobené rovněž šikmou kanelurou typu II E 1a lze podobně spojit s tvary v České kotlině, jejichž vývoj vychází z předloh ze stupně C2. Labskogermánské proveniencie mladší doby římské jsou také výčnělky zdobené miskou esovitě profilace typu II A 2b a nezdobené dvojkónické misky typu II A 3c, které typologicky navazují na labskogermánské mísovité popelnice (něm. „Schalenurnen“) stupňů C1-C2. Hrubé hrnce s vytaženým okrajem typu II G 1 patří k běžnému inventáři labskogermánských sídlišť ale například i meklenburských pohřebišť Pritzler a Perdöhl v období kolem poloviny 4. století. Ke klasickému labskogermánskému zboží již od starší doby římské patří misky s oblou nebo kónickou profilací typu II B 1 a II B 2, někdy se vyskytující v provedení na prstencovité nožce. Keramika robená v ruce je svědectvím původu obyvatel Runder Bergu v tom smyslu, že je možné shledávat obecné vztahy k obyvatelstvu v Polabí, především v jeho střední a dolní části. Nápadné jsou v tomto smyslu rovněž doklady spjaté i s Českou kotlinou (*Spors-Gröger 1997, 117-119*).

Obr. 68: Runder Berg u Urachu – výběr kovové industrie, skla a keramiky (podle: *Kaschau 1976; Christlein 1979; Koch 1987a a 1987b; Koch 1991*).

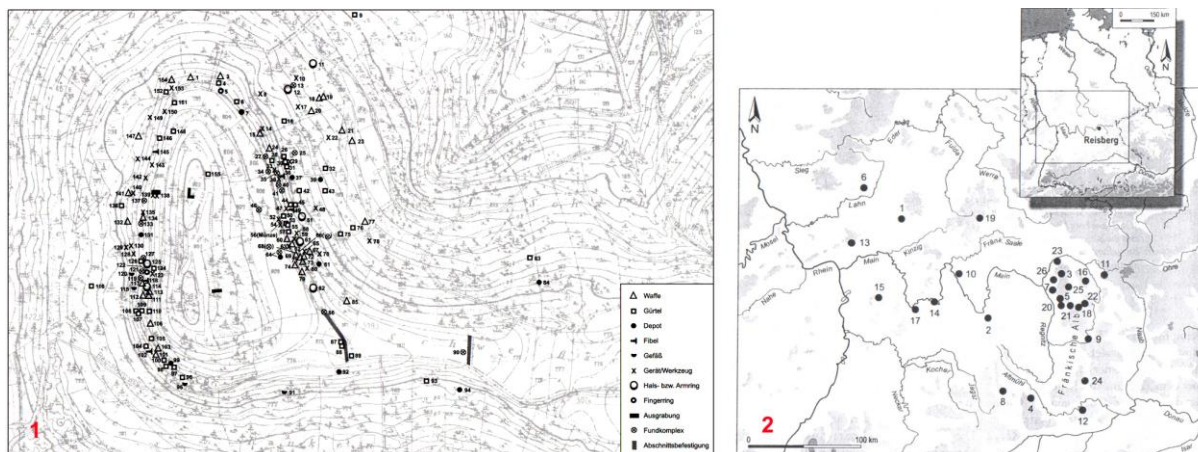
V obdobném duchu se nese i výpověď tvarového spektra drobných kovových nálezů, sestávající z kolekce germánských (např. typu A 174-177) a římských spon, opaskových komponentů barbarské i provinciální proveniencie včetně součástí militárních opasků z období kolem roku 400, nákrčníku a dalších předmětů ze sklonku 3. až počátku 6. století. Ze závěrečné fáze sídliště pochází dále depot devíti stříbrných časně merovejských spon, k jejichž uložení došlo bezpochyby někdy před rokem 520, a které zjevně souvisejí se zánikovým horizontem sídliště se stopami požáru, dávaným do souvislostí s událostmi roku 506 (*Christlein 1979, 18-20, Abb. 20; Koch 1991, 71, 76-77, Taf. 19:1, 17*). Spjatost s vinařickou skupinou prozrazuje nález zlatého závěsku typu Úherce (*Koch 1991, 74-75, Taf. 19:3*).

Zcela unikátní je kolekce skleněných nádob časně fáze doby stěhování národů s množstvím dokladů pocházejících z porýnských dílen. Z pohledu klasifikace hmotné kultury soudobé české kotliny pak nálezy představují důležitý srovnávací soubor (např. poháry typu

Kempston vyskytující se rovněž v Praze – Kobylisích a Praze – Veveslavíně, miska se zprohýbanými stěnami z Úherců (Koch 1987a, 119, 183-187; Koch 1987b) (obr. 68).

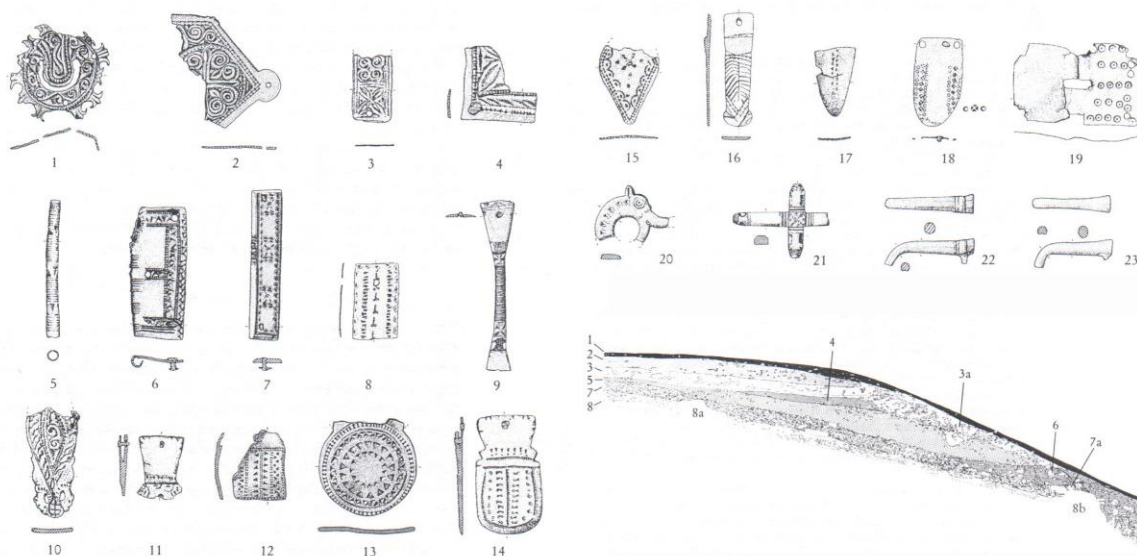
Pro pochopení vývoje v České kotlině v průběhu 5. století má mimořádný význam sledování situace v soudobém Pomohání, kde se podařilo rozpoznat několik významných enkláv osídlení často navazujících na struktury přežívající z pozdní doby římské.

Sídlíšní struktura, jejíž jádro je tvořeno výšinnými lokalitami, byla zjištěna v mikroregionu horního Pomohání a východně od přítoku Mohanu řeky Regnitz. Původ této struktury je zjevně nutno hledat ještě ve 4. století (viz výše), ovšem důležitý vývoj prodělala právě v 5. století. Celkem bylo zjištěno 13 lokalit, přičemž nejdůležitější informace přinesl výzkum výšinného sídliště Reisberg u Burgellernu (obr. 69).

Obr. 69: 1) Reisberg u Burgellernu se zaměřením nálezů, 2) Osídlení výšinných poloh v Pomohání v pozdní době římské až časně fázi doby stěhování národů (podle: Haberstroh 2003).

Plocha sídliště o celkové ploše 14 ha převyšuje ve vrcholových partiích okolní terén o 150 metrů. Podobně jako v případě alamanského Zähringeru u Burgbergu i na Reisbergu byl rozpoznán pás opevnění v podobě terasových zídek (něm. „Pfofostenschlitzmauer“) o šíři 1,8 m.

Obr. 70: Reisberg u Burgellernu – výběr kovové industrie a řez valovým tělesem (podle: Haberstroh 2003).

Keramiku doby stěhování národů se podařilo objevit pouze ve vrstvě 4, která navazuje na vnitřní líc destrukce hradby. Dále se podařilo rozlišit na jihovýchodním okraji sídliště dva pásy valů přes vstupní šíji. Vnitřní zástavbu se podařilo vysledovat pouze na základě geofyzikálního měření, které prokázalo přítomnost nadzemní kúlové stavby halového charakteru (*Haberstroh 2003*, 209, Abb. 4).

Pozoruhodným jevem této lokality je skutečnost, že naprostá většina kovových předmětů pochází právě z jejich opevněných obvodových partií.

Nálezy kovových zlomků patrně souvisí s jejich recyklací a výrobou předmětů přímo na lokalitě, jak naznačuje nález jámy s ohništěm a množství plechových fragmentů a zlomků mlýnských kamenů (Mahlsteinfragmente), která je interpretována jako řemeslnické pracoviště, kde docházelo k opravám bronzových kotlíků či dokonce k produkci lokální varianty spon typu Wiesbaden. Tuto interpretaci podporují nálezy zlomků kovových kotlíků se stopami oprav a dále poškozené polotovary různých kování opasků (*Haberstroh 2003*, 209-210).

V okrajových partiích hradiště bylo objeveno rovněž několik depotů železných předmětů a zlomků, mezi nimiž vynikají nástroje a zbraně jako srpy, pila či zlomky seker (něm. „damascierte Bartaxtklinge“) a sekeromlatu (něm. „Knaufhammeraxt“) (*Haberstroh 2003*, 216). Mezi jednotlivými nálezy, mnohdy souvisejícími s vrstvou 4 při vnitřním líci hradby, pochází řada kování militárních opasků, jejichž datace spadá do druhé poloviny 4. až 5. století. Nejvíce poškození vykazovaly nejstarší exempláře zdobené vrubořezem (*Haberstroh 2003*, 222, Abb. 14).

Mimořádnými nálezy jsou předměty spjaté se středodunajským kulturním prostředím 5. století. Mezi nálezy horizontu Untersiebenbrunn náleží kování koňského postroje zdobené vybižením (*Haberstroh 2003*, 226, Abb. 14:7-8). Další předměty jako poměrně neobvyklé lancetovité kování s vybiženým dekorem, bronzová přezka s „houseskovitě“ tvarovaným rámečkem, drobné přezky obuvi s fasetovaným jazýčkem, kyjovité jazýčky přezek či stříbrná pozlacená garnitura z řemení obuvi s přezkou s kyjovitým jazýčkem a kováním zdobeným vybižením s analogiemi ve východogermánském okruhu náleží buď ještě horizontu Untersiebenbrunn nebo již horizontu Smolín 2. třetiny 5. století (*Haberstroh 2003*, 226-227, Abb. 14:7,-8, 22-23, 14:18, 15:4, 16:4, 7-9). S Attilovým horizontem je patrně též spjat nález dnes již ztraceného zlatého nákrčníku se zoomorfním zakončením z Kühlenfelsu, Kr. Bayreuth (*Haberstroh 1995*, 15).

Mezi ojedinělé nálezy patří dále nálezy běžné potřeby jako radlice pluhu, srp, pila, železné hřebeny na vlnu, zvonce, pérové nůžky, kování věder, křesadel, klíčů a dalších předmětů (*Haberstroh 2003*, Abb. 18-20).

Významný podíl nálezového fondu ovšem tvoří zbraně. Do druhé poloviny 5. století náleží nálezy zlomků čepelí tří spath, z nichž dva exempláře byly vyrobeny damascéskou technikou. Obdobné čepele se objevují zejména mezi skupinou tzv. „Goldgriffspathen“, mečů se zlatem a almandiny vykládaným jílcem, jakými jsou příklady z Pouan, Althufheimu nebo Gültlingenu. Souvislosti s honosnými meči tohoto období také napovídá nález stříbrného zlaceného kování pochvy meče (*Haberstroh 2003*, 236, Abb. 16:3, 21:1-3).

K nejčastějším nálezům zbraní patří hroty šípů, které, soudě podle poškození části nálezů, byly použity přímo v boji. Mezi výjimečné tvary v tomto spektru patří hrot šípu s polygonálním průřezem tulejky, které se vyskytují v severní Evropě a nechybí ani ve východogermánském prostředí, nebo trojhrbité šipky spjaté jednoznačně s hunským okruhem (tamtéž, 238, Abb. 22:15, 23:6-7). Mezi nálezy seker se podařilo rozlišit dva fragmenty náležející franciskám, dále bradatice či sekeru s hrotitým týlem (*Haberstroh 2003*, 238-240, Abb. 24).

Chronologické schéma vytváří zejména spony typu Wiesbaden lokální produkce a spony typu Niemberg A/B, spony typu Rathewitz/Burgellern, zlomek spony náležející patrně

variantě typu Niederflorstadt-Wiesloch, spony spodvázanou nožkou a výzdobou diagonálních křížů (*Haberstroh 2003*, 242-253).

Jochen Haberstroh rozlišuje pro dobu stěhování národů dva výrazné zánikové horizonty lokality Reisberg spadající na základě rozboru chronologicky citlivých nálezů do poloviny 5. století (opaskové garnitury a šipky východogermánské a hunské provenience), kdy dochází k destrukci hradby, a na konci 5. století v období „Childerichova horizontu“, osídlení patrně spjaté s vinařickou skupinou v Čechách⁸ se zánikem patrně v souvislosti s durynskými zájmy v Pomohani (*Haberstroh 2003*, 253-258) (*obr. 70*).

V těsné blízkosti Reisbergu se nachází i další stopy soudobého osídlení, jak například ukazuje depot nalezený na neopevněné výšinné poloze Stammbergu (*Haberstroh 2003*, 214). Také v horním Pomohani lze tedy podobně jako v jihozápadním Německu vysledovat lokality s patrně různou funkcí a vnitřní strukturou zástavby.

S novějšími doklady sídelní komory se setkáváme i ve středním Pomohani v okolí Würzburgu a Karlburgu. Rovinná sídliště prozrazují především nálezy keramiky, ať již v ruce nebo na kruhu robené či importované z Karlburgu, Mündesheimu, Aschfeldu nebo Gössenheimu. Jedním z doložených center je opevněné výšinné sídliště Wettenburg u Kreuzwertheimu z konce 4. až druhé poloviny 5. století. Opevnění samotné bylo tvořeno dřevo-hlinitou hradbou s vnější kamennou plentou o síle 6 m. Uvnitř areálu svědčí pro osídlení pojednávaného období řada drobných nálezů tvořených keramikou s výrazným podílem importované římské keramiky, komponenty militárních garnitur z rýnského levobřeží a drobné mince. Germánské nálezy jsou tvořeny sponami typu Wiesbaden, Niederflorstadt-Wiesloch, Miltenberg a Rathewitz, které znovu ukazují údolí Mohanu jako důležitou spojnicí mezi východem a západem středoevropského barbarika. Nálezy pozdní doby římské až časně fáze stěhování národů jsou známé rovněž přímo z Würzburgu z výzkumu u radnice na Marienbergu, kde se podařilo nalést fragment terry sigillaty argonské produkce. V nedalekém Zell am Main byly za pomoci detektoru kovů nalezeny řemeslnické depoty z nichž jeden obsahoval mimo jiné opaskové kování zdobené vybižením typu „Trier Muri“ podle H. W. Böhmeho známé z oblasti severní Galie a Porýní z období kolem roku 400. Významný je rovněž nález pokladu z roku 1885 u Thüngersheimu učiněný při bagrování v Mohanu, jenž obsahoval osm provrtaných či poutkem k zavěšení opatřených zlatých mincí ze 2.-3. století a zlaté spony patrně náležející do okruhu spon s knoflíkem na hlavici lučičku (něm. „Bügelknopffibeln“) ze 4. století. Z Thüngersheimu dále pochází stopa po zničeném kostrovém hrubu vybaveném stříbrnou sponou typu Wiesbaden, hřebenem se zdobenou trojúhelníkovou rukojetí, sigillatou argonské produkce pocházející z dílny Allieux-Clairière, skleněný pohár zvonovitého tvaru a kónický pohár typu Aschaffenburg z první poloviny 5. století. Současné osídlení je známé na základě ojedinělých nálezů z nedalekého Zellingu (keramika v ruce i terra nigra, opasková kování a jednoduchá spona s podvázanou nožkou zdobenou V motivem).

Jednodílné spony s podvázanou nožkou z Zellingu a Rosenstocku, dále jazýčky opaskových přezek východogermánského okruhu z Karlburgu, depotu z Gaukönigshofenu a výšinného sídliště ve Wettenburgu ukazují na vlivy z východu. Společně s variantami plechových spon typu Wiesbaden z dolního a středního Pomohani, které ovšem zcela chybí v alamanském prostředí, lze uvažovat o identifikaci prvků a součástí kroje spojitelných s Burgundy, kteří jsou na tomto území doloženi písemnými zprávami – tzv. „wormské království“ (*Neubauer 1998*, 129-144, Abb. 1-7).

Samotné centrum Worms/*Borbetomagus* se již nachází na rýnském levobřeží. Identifikace s centrem konkrétního barbarského království ovšem přináší z hlediska archeologie určité problémy. Přítomnost cizích kulturních elementů ve Wormsu se omezuje

⁸ Ein zweiter Fundhorizont schließt sich an den „Blechfibelfhorizont“ chronologisch an und zeigte enge Verbindung zur böhmischen Vinařice-Gruppe“ (*Haberstroh 2003*, 257).

pouze na úzký okruh předmětů. Jedná se například o hřeben s jazykovitou rukojetí III. skupiny podle Thomasové ze sídlištního kontextu města. Dále zde byla nalezena spona s podvázanou nožkou samostřílové konstrukce s analogiemi v severním Hessensku. Další hřeben germánské provenience pochází z hrobu 28 na pohřebišti v „Kirschgartenu“ a z hrobu v sargofágu u Martinské brány. Známe je rovněž nákrčník barbarského původu z pohřebiště „Maria Münster“. Z kirschgartenského pohřebiště ve Wormsu dále pochází hrob 35 datovaný mincí do období 341-348, třemi sponami samostřílové konstrukce a náhrdleníkem s korálky z modrého skla. Archeologické nálezy ukazují, že v městském prostředí se sice pohybovaly osoby barbarského původu, ovšem datování nálezů patrně spadá ještě do 4. století a charakter předmětů spíše ukazuje na obecně východogermánské nositele.

Další příklad ze sídla typu *vicus Speyeru/Nemetis* rovněž z rýnského levobřeží ukazuje, že původní sídliště o rozloze 25 ha, bylo v pozdní době římské podstatně redukováno přibližně na polovinu, která byla za vlády Valentiniána obehnaná hradbami. Archeologické výzkumy v 90. letech prokázaly kontinuitu osídlení do 5. století jak na příkladu pohřebišť, tak i v případě využívání privátních domů a lázní. K diskontinuitě dochází až v druhé polovině 5. století, kdy se objevují stopy jednoduchých dřevěných přístřešků. Z movitých nálezů svědčí pro přítomnost barbarů uvnitř města nákrčníky s roztepaným kruhovým zakončením a miska robená v ruce s šikmou kanelurou labsko-germánské provenience.

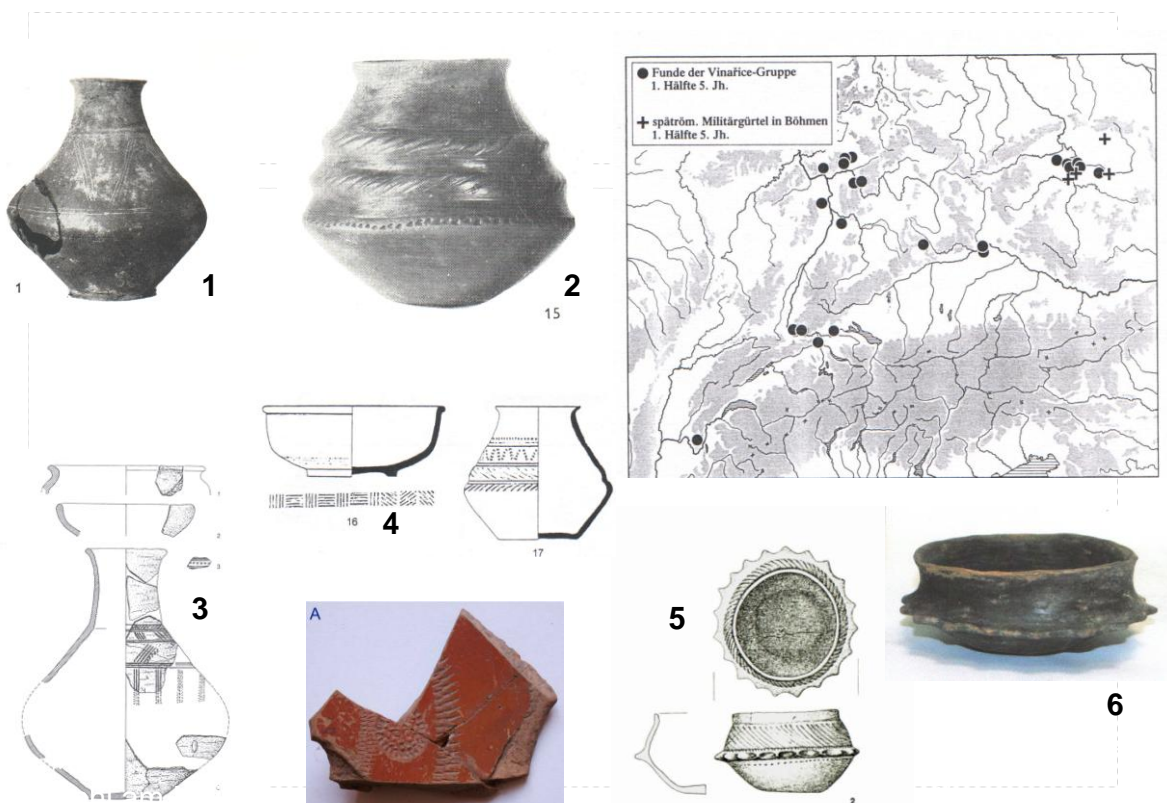
S historickými událostmi let 406/407 je patrně spjata nálezová situace z nedalekého Altripu. Mimo jiné zde byly nalezeny dvě polozemnice datované do 5. století svědčící o osídlení místa germánskými osadníky (*Bernhard 1997, 17-22*).

Pro pochopení osídlení oblasti jsou důležité zejména doklady přítomnosti federátů spjatých s podunajským kulturním okruhem první poloviny a poloviny 5. století (hrob válečníka ve Wolfsheimu se zlatým náramkem „Kolbenarmringe“, zlatou podvázanou sponou jednodílné konstrukce, zlatým nákrčníkem, zlomkem sásánovského náramku s nápisem Ardašir, dále nález z Mundolsheimu, z oblasti Mohuče, Wormsu a dalších lokalit). Významný je rovněž ojedinělý hrob severo-jihní orientace z Bobenheim-Roxheimu z poloviny 5. století, jenž lze na základě spony přiřadit okruhu České kotliny nebo Podunají. Důležité jsou rovněž doklady přítomnosti Germánů z oblasti při Severním moři, jak ukazuje nález křížové spony z pohřebiště „Maria Münster“ ve Wormsu, a dále keramika tohoto okruhu ze sídliště „Vogelgesang“ jižně od Speyeru, Flonheimu, Kr. Alzey-Worms, terčová spona typu Krefeld-Gellep z Bad Kreuznachu a pár terčových spon nalezených ve Speyeru „Burgfeldu“, které náleží do druhé poloviny 5. století (*Bernhard 1997, 39-43, Abb. 14-19*). Další vlna germánského osídlení levobřeží horního Rýna pocházející od Severního moře, dolního Polabí či Durynska je předpokládána pro polovinu 6. století. Tyto vztahy ukazují především nálezy v ruce robené keramiky z Friesenheimu, Alsace, Štrasburku-Koenishoffenu, Friesenheimu, Griesheimu/Molsheimu, a dalších lokalit. Přítomnost této keramiky je dávana do vztahu s pádem říše Durynků po roce 531 a osídlovací politikou Franků na dobytých územích (*Châtelet 2003, 226-229, fig. 5*).

Vzhledem k sledování vývoje 5. století na našem území mají mimořádný význam doklady kontaktů mezi Českou kotlinou a dolním Pohoháním od stupně D2b.

Rozbor pohřebiště v Eschbornu prokázal, že zde byly zřejmě pohřbívány dvě skupiny zemřelých v nejstarší fázi pohřebiště. Rozbor keramiky a spon v hrobech 27, 29 a 43 ukazuje, že tato západní skupina má své kořeny na území České kotliny, druhá skupina pak podobné vztahy nevykazuje. Podobné kontakty jsou pak pozorovány též na pohřebišti v Pleidesheimu v nejstarší fázi (*Quast 1997, 175*). Také například hrob 231 na pohřebišti Wenigumstadt náležející ještě do fáze SD-1 je vybaven pro vinařickou skupinu typickými sponami typu Niederflorstadt-Wiesloch či hrob 115 z téže lokality s hřebenem s jazykovitou rukojetí typu Tomas III, který sice vychází z východogermánských prototypů, nicméně je rozšířen hojně i v České kotlině 5. století (*Stauch 2004, Taf. 90 a 155*).

Nadregionální význam „vinařické“ skupiny zemřelých v Eschbornu podtrhuje přítomnost náhrdelníku v hrobě 16 složeného z kruhových perel „egyptské“ tradice z tmavého neprůzračného skla, pestře a roztroušeně tečkovaného. Takový náhrdelník je znám dále z alamanské nekropole v Hemmingenu z druhé poloviny 5. století, ovšem nejvíce nálezů tohoto typu pochází z oblasti podunajského okruhu (např. Smolín, Schletz, Viminacium, hrob 28) a dále až v oblasti severního Kavkazu (např. Mokraja Balka, Klin-Jar, Korsun, Lermontovskaja Skala 2). Tyto náhrdelníky jsou časně byzantským importem navazujícím na produkci dílen v Sýrii (*Kazanski – Mastykova 2007, 174-180*).

Obr. 71: Nadregionální vztahy mezi Českou kotlinou a dolním Pomoháním ve stupni D2, D2-D3: 1) Pchery u Slaného, 2) Vinařice, 3) Kahl am Main, 4) Bad Homburg, Eschborn, 6) Vliněves (podle: *Svoboda 1965; Teichner 1999; Steidl 2000*).

Předpokládaný příliv obyvatel z České kotliny (horního Polabí) do dolního Pomohání reflektuje na základě rozboru spon série Niederflorstadt/Wiesloch i Henri Gaillard de Sémainville. Dle jeho názoru k tomu mohlo dojít teprve po destrukci wormského království Burgundů někdy v intervalu let 436-443, čemuž neodporuje ani datace uvedených spon (*Gaillard de Sémainville 2003, 29*).

Ovšem také celá řada keramických tvarů podporuje představu o vztazích mezi severní polovinou Čech a dolním Pomoháním. Jedná se například o dvojice lokalit Pchery u Slaného – Kahl am Main, hrob 219 a „Lange Hecke“ (*Svoboda 1965, tab. 75:1; Teichner 1999, Abb. 13:4, Taf. 60:16*), Vinařice – Bad Homburg-Gonzenheim, hrob 9 (*Svoboda 1965, tab. 24:15, 17; Steidl 2000, Taf. 5:17*) (*obr. 71*), nadregionální rozšíření má především mísa s vykrajovaným límcem. Výskyt pozdní Terry sigillaty argonské nebo severoafrické produkce v dolním Pomohání (*Teichner 1999, 90-92, Taf. 10:2, 21:23-27, 51:5-6, 56:13, 56:26, 63:12,*

Steidl 2000, taf. 5:16, 6:11, 51:15-16, 54:2, 55:4) a dále skla z dílen v Porýní naopak ukazuje směr, kudy se tento tovar dostával do Čech. Mimořádně zajímavé jsou v tomto ohledu hrobové komplexy 217 a 218 na pohřebišti Kahl am Main kombinující v prvním případě argonskou *terru sigillatu* se zlatým závěskem typu Úherce a miskou s šikmou kanelurou a v druhém případě africkou *terru sigillatu* s jazýčkem přezky „východogermánského“ typu (*Teichner 1999*, Taf. 56).

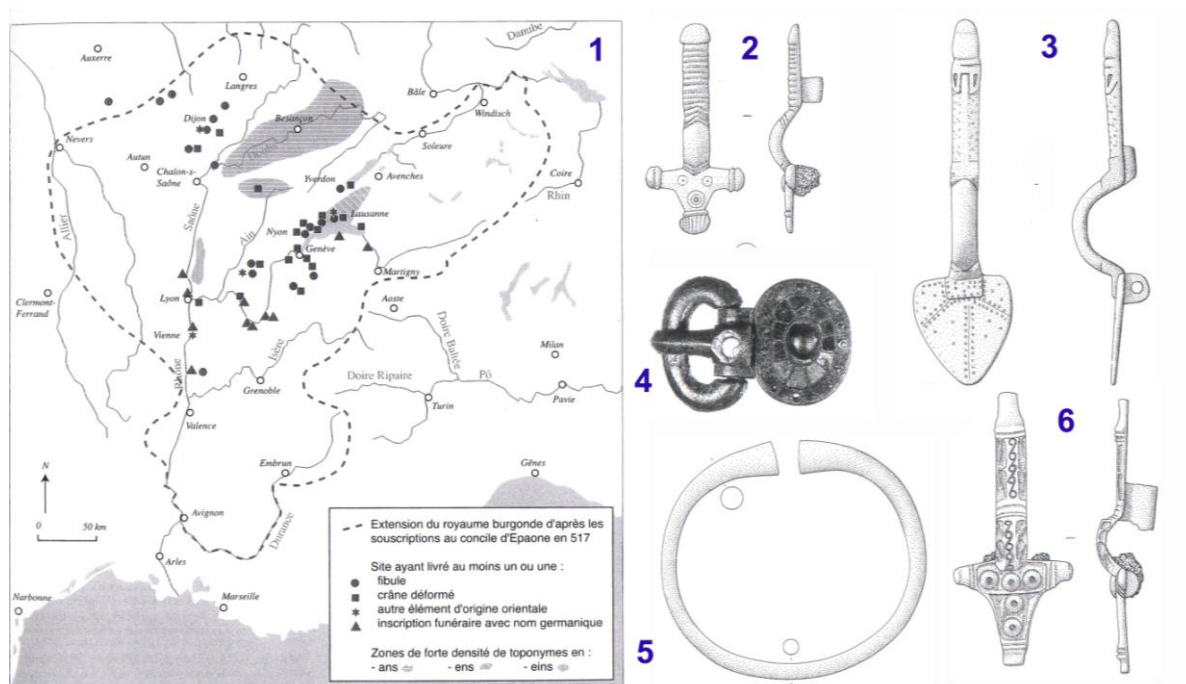
V rámci zpracování pohřebišť v Gültlingenu byly Dieterem Quastem rovněž pozorovány nadregionální vztahy. V tzv. Childerichově horizontu – či horizontu pohřebišť Flonheim-Gültlingen převládají v hrobovém inventáři obecně východní-podunajské prvky. Počínaje tzv. Chlodvíkovým horizontem začínají naproti tomu převládat západní franské vlivy. Na pohřebišti v Gültlingenu/Buchenu byly dále pozorovány vlivy z prostředí České kotliny a Durynska (keramika s oválným fasetováním; „nástroj“ používaným snad při ondulaci či s kosmetickou funkcí se spirálovým zakončením s analogií v hrobě z poloviny 5. století v Měcholupech; spony typu Heilbronn-Böcking) ve spojení s vlivy ze Středomoří (hrob z roku 1901 z horizontu Apahida-Tournai-Rüdern s helmicí baldenheimského typu a přezkou byzantské provenience s rámečkem z horského křišťálu a mečem „Goldgriffspatha“) (*Quast 1993*, 82-84, 100, 104).

7.3.f Burgundské osídlení v Galii

V nedávné době doznalo posunu rovněž poznání burgundského osídlení v období tzv. „druhého“ království v letech 443-534. Doklady přítomnosti Burgundů lze rozdělit do tří skupin. Jednak se jedná o toponomastické údaje založené na výskytu pomístních názvů obsahujících sufixy *-ans*, *-ens* nebo *-eins*, a dále s koncovkou *-ingos*. Tyto doklady byly sice v minulosti zpochybněny, ovšem Henri Gaillard de Sémainville poukazuje na prakticky obdobné příklady z vizigótské jihogalské toponomastiky, kde se rovněž setkáváme s naprosto analogickou tvorbou pomístních názvů za pomoci koncovek *-ingos*, *-ens*, *-eins* i *-ans*. Tyto shody autor vykládá podobností jazyků Burgundů i Vizigótů odvozovaných od společného původu v góštině (*Gaillard de Sémainville 2003*, 22).

Dalším dokladem přítomnosti obyvatelstva barbarského původu jsou nálezy uměle deformovaných lebek, někdy dokonce s údajnými mongoloidními znaky ve stavbě chrupu.

Podstatnou část ovšem tvoří archeologické nálezy. Část z nich představují nálezy staršího data, jako například bronzová přezka vykládaná granáty ve stylu *cloisonné* pocházející ze Saint-Clément u Embrunu, kterou lze připsat výše postavené osobě burgundského království (*Gaillard de Sémainville 2003*, 20, fig. 2). Další velmi důležitý doklad je opět starý nález poměrně gracilního zlatého náramku typu Blučina-Tournai pocházejícího z Bourg-en-Bresse. Tato lokalita, která se nachází na křižovatce důležitých římských cest, byla v posledních desetiletích podrobena archeologickému průzkumu. V okolí kostela de Brou byly nalezeny zbytky blíže neznámé budovy, nekropole a sarkofágu, vše datováno do pozdně antického období až raného středověku. Henri Gaillard de Sémainville opatrně uvažuje o možnosti propojení s burgundskou elitou v době před obsazením Lyonu, tedy v období mezi léty 457-467. Bourg-en-Bresse by tak podle jeho názoru mohlo být dočasným burgundským centrem (*Gaillard de Sémainville 2003*, 25, fig. 5). Mimořádným nálezem jsou z našeho pohledu spony série Niederflorstadt/Wiesloch a Groß Umstadt z hrobu 80 v Saint-Martin-du-Fresne, ve které byla dále zjištěna uměle deformovaná lebka, dále z hrobu v Izenave, jenž byl dále vybaven přezkami obuvi a opasku či přídávkem *scramasaxu*. Další pár spon tohoto okruhu se nachází ve sbírkách musea de Brou. Autor připisuje tyto nálezy Alamanům a poukazuje na koncentraci těchto spon v dolním Pomohání (*Gaillard de Sémainville 2003*, 27-29, fig. 6-9) (*obr. 72*).

Obr. 72: 1) Rozšíření barbarských nálezů v oblasti *Sapaudie*, 2-3, 6) Spony typu Niederflorstadt-Wiesloch a Groß Umstadt z Saint-Martin-du-Fresne, Izenave a v muzeu de Brou, 4) Saint-Clément u Embrunu, 5) Bourg-en-Bresse (podle: Gaillard de Sémainville 2003).

K dalším významným nálezům spjatým s burgundským osídlením došlo na pohřebištích v Yverdon-les-Bains (např. uměle deformovaná lebka a derivát spony typu Wiesbaden) a Briordu, kde byl nalezen jednak významný inventář ze závěru 5. století (spony, přezky, náušnice, náramek, závěsky, hřebeny a zbraně), tak i několik náhrobních kamenů se jmény a daty úmrtí: *Manneleubus* (zemřel roku 487 ve věku 60 let), *Baldaridus* (zemřel roku 491 ve věku 41 let), *Arenberga* (zemřela roku 501 ve věku 28 let) a *Vilioberga* (zemřela rovněž roku 501 ve věku 33 let) (Gaillard de Sémainville 2003, 29-34). Doklady spojené s burgundským, či obecně barbarským osídlením vykazují určité koncentrace v oblasti při Ženevském jezeře, v okolí Dijonu a Lyonu, přičemž jeho rozsah je o něco menší než běžně uváděná rozloha Burgundy obývaného kraje *Sapaudia*.

7.2.f Kultura (post-)černjachovského období Ukrajiny a Moldávie doby stěhování národů

Vývoj východogermánského okruhu v oblasti východního Příkarpatí (post-)černjachovského období sleduje na hlavních chronologických typech předmětů Igor O. Gavritukin. Všímá si například výskytu spony typu Levice-Toláry datované do stupně D2-D3 na pohřebišti v Botoșani. Chronologickou náplní stupně D3 jsou deriváty plechových spon typu Bratei-Brigetio a příbuzné Vyškov-Chersones s knoflíky na trapezovité nožce a na trojúhelníkovité, pětiúhelníkové nebo polokruhové záhlavní destičce zdobené tremolem vycházejících z černjachovských prototypů, které jsou známé z lokalit Nichiten, Seliště a Roman. Tyto spony mají nadregionální rozšíření a váží se často na oblasti osídlené východogermánskými či jimi ovlivněnými skupinami 5.-7. století (počínaje východním Dagestánem na východě, přes oblast Volhy, Krim, Dněpr, Balkán, Itálii, Maďarsko, Slovensko, Moravu, Čechy, nově nález v Praze-Zličíně – pozn. autora), Francii a Španělsko. Nejstarší exempláře těchto spon, jak ukazuje příklad z Molotečna zdobený v barevném stylu hunského období navazují tak přímo na černjachovský materiál a spadající ještě do horizontu

Untersiebenbrunn (*Gavritukin 2002*, 283-288, 290, ris. 5-6). K významnějšímu rozšíření těchto spon dochází v horizontu D2b, odpovídajícímu podle I. O. Gavritukina 40.-50. létům 5. století. Podle jeho názoru mají historické události tohoto období spojené s hunským mocenským útvarem za Attily vliv na konečné doznění památek černjachovské, przeworské a wielbarské kultury, kdy dochází k výrazným přesunům „rezerv“ obyvatelstva na jih a západ spoza Karpatského oblouku. Právě do období následujícím po Attilovi D2/D3 náleží největší rozvoj spon typu Bratei-Brigetio a Vyškov-Chersones. Významné je rovněž uvedených rozšíření spon typu Levice-Toláry, které se koncentrují jak v Podunají, tak i v oblasti hlavních hunských vazalů – na Krymu. Ve východním Přikarpatí jsou ovšem doloženy i památky spjaté s nomády severopontských stepí, jak ukazuje například nálezový komplex z lokality Staraja Sarata. Období následující po bitvě na řece Nedao označuje I. O. Gavritukin za „východogermánskou renesanci“, která se projevuje šířením postčernjachovských forem spon až do západní Evropy, jak dokládají příklady ze Španělska, spjaté snad se skupinou Ostrogótů kolem Vidivaria (viz dále: kapitola 7.2.a; komentář k přezce z Prahy-Zličina – hrobu 132) (*Gavritukin 2000*, 281-293, 296, ris. 6-7). Finální vývoj plechových spon této skupiny je již záležitostí raného středověku (*Gavritukin 2000*, 293, ris. 6:1, 10, 12, 17).

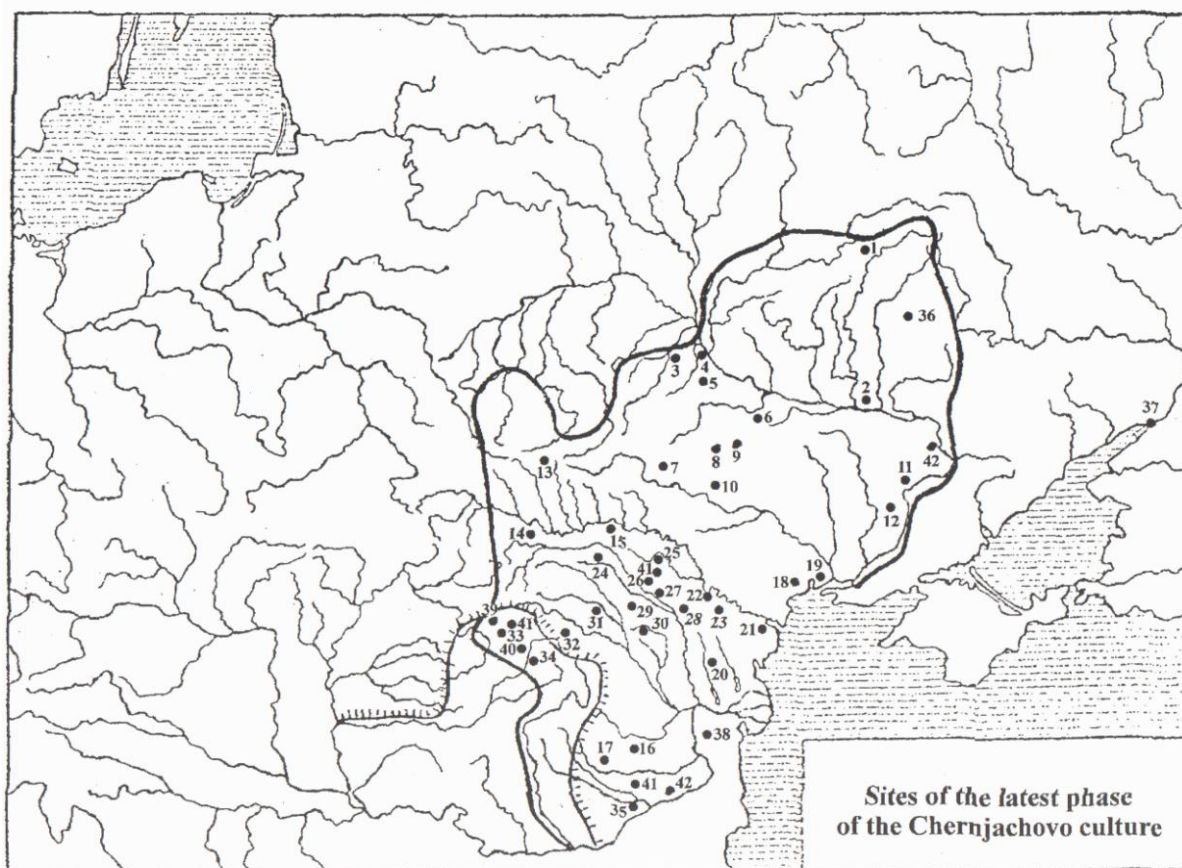

Fig. 4. La carte des sites de la phase finale la culture de Tchernaikhov, qui pouvaient exister jusqu'au début de la période D₂ (d'après KAZANSKI 1988 et 1992, avec des compléments). 1- Sumy-Sad; 2- Kompaniicy; 3- Borohtyanskaya Olchanka; 4.-Kiev; 5- Tcherniakhov; 6-Zavadovka; 7- Kosanovo; 8- Maslovo; 9- Jouravka; 10- Danilova Balka; 11- Gavrilovka; 12 - Bizyoukov Monastyr; 13- Tchistilov; 14 - Gorochevtsy; 15- Komarov; 16- Pietroasele; 17- Tîrgsor; 18 - Ranjevoe; 19- Holmskoe; 21- Tiras; 22- Delakeu; 23- Kobuska - Veche; 24- Moircani; 25-Nikolaevka; 26- Malaechty; 27-Budechty; 28- Dantcheny; 29- Iași - Nicolina; 30- Birlad -Valea-Seaca; 31- Izvoare; 32 - Valea -Strimba; 33 -Sîntana de Mureș; 34 - Tîrgu Mureș; 35- Independenta; 36- Kantemirovka; 37- Tanaïs; 38- Piatra -Frecatei; 39- Palatca; 40- Fintînele - Rîit; 41- Lazo; 42 -Privolnoe.

Obr. 73: Osídlení na území černjachovské kultury v časně fázi doby stěhování národů (podle: Charov – Schukin 1999).

Východogermánský kulturní okruh vyznívá horizontem pohřebišť Bîrlad-Lazo-Nikolina sklonku 5. a počátku 6. století, kombinujícím prvky předchozích kultur a inovací, jako

například polozemnic s otopným zařízením (*Gavritukin 2000*, 297, ris. 10:24). Igor O. Gavritukin nevylučuje účast východokarpatského a hornopotiského obyvatelstva na tažení Theodoricha Velikého na Balkán a do Itálie, čímž by poskytl určité vysvětlení pro přerod mezi dobou stěhování národů a nastupujícím raným středověkem. Nicméně minimálně u části obyvatelstva lze předpokládat kontinuitu, jak napovídají kostrová pohřebiště mezi Karpatami a Dněstrem vyvíjejícími se až do 7. století – např. Seliště, Dančeny (*Gavritukin 2000*, 306).

Také v případě sídlištních nálezů lze předpokládat určitou kontinuitu do 5. století. Ukazují to například nálezy z Moldávie, pocházející například z lokality Iași datované původně do stupně D1. Sídlíště však je, jak Radu Harhoiu uvádí, rozpoznáno na základě kulturních vrstev ve stratigrafické pozici, kdy z vrstvy 1a pochází například nález krátkého mečíku typu Micia z konce 4. a počátku 5. století a z vrstvy 1b pak hrot kopí z druhé poloviny 5. století (*Harhoiu 1990*, 171).

7.3 Změny sídlištních struktur v provinciích

Předzvěsti změn nastalého období doby stěhování národů jsou na římském Západě příklady areálů spjaté patrně s římskou osídlovací politikou a obecnou strukturální reorganizací, ke které postupně docházelo pod vlivem vzrůstajícího tlaku zarynských barbarů a potřeby jejich integrace. Příkladem lokality takového typu je patrně výšinné sídlíště a žárové pohřebiště „Großer Berg“ u Kindsbachu na rýnském levobřeží osídlené patrně Alamany již v první polovině 4. století (*Bernhardt 1999*; viz kapitola 4.2.e).

Zcela mimořádné doklady usídlení barbarů, patrně kolónů, hluboko na římském území pochází z lokality Saint-Ouen-du-Breuil v dnešní Normandii, kde byla odkryta struktura asi dvou desítek dřevěných objektů nadzemní konstrukce převážně V-Z orientace představující jednoznačný kontrast k soudobým pozdně antickým strukturám, jako je například nedaleká vila La Houssaye-Béranger. Areál je datován především keramikou (podíl v barbarské v ruce robené činí 29%) a depotem mincí uložených v tzv. treverském poháru, v němž bylo nalezeno celkem 16 solidů, 23 stříbrných medailonů, zlatý prsten a tři stříbrné lžičky. Ražby pochází z období 345-350 n. l. Vedle staveb nadzemní konstrukce (velkých i menších objektů trojlodní konstrukce a menších staveb jednodílné konstrukce), byly doloženy také menší stavby jako špýchar a polozemnice (se čtyřmi nárožními kůly a další dvojicí uprostřed kratších stran), vše vykazující konstrukční prvky staveb z oblasti Nizozemska a severního Německa, odkud toto obyvatelstvo zjevně pocházelo (*Gonzales – Ouzoulias – Van Ossel 2001*, 43-61, Abb. 1-5).

Zajímavá struktura na lokalitě Dambron v povodí Loiry, kde byla rozpoznána pravoúhlá chata o rozměrech 7.5 x 3.5 m s orientací S-J z konce 4. století. Stavba je vymezena kůly a kamennou podezdívkou bez malty o šířce 70 cm. Objekt je rekonstruován s pultovou střešou se sklonem východu, kde byl zároveň umístěn vchod. Uvnitř byla zjištěna dvě ohniště. Kromě intruze z halštatu a laténu, lze datovat stavbu terrou sigillatou, keramikou terra nigra, sponou a dalším fragmentem spony. V tomto případě je ovšem obtížné jednoznačně rozhodnout, zda se jedná o stavbu respektující provinciální nebo barbarské tradice (*Ferdière 1981*, 296-297, fig. 385-386).

Ve své studii sleduje problém kontinuity či diskontinuity elitních rurálních sídel na římském Západě v 5. a 6. století Tamara Lewitová. Charakteristickým venkovským elitním sídlem pozdně antického období je *villa*. Napříč impériem je *villa* tvořena oddělenou kamennou budovou (*pars urbana*) se standardizovaným půdorysem (chodba nebo dvůr), odrážející klasické estetické cítění (mramor, nástěnné malby a mozaiky), se znaky klasického životního stylu (lázně, hypokaustum). Pozdně antické *villy* náležely vlastníkům odlišného sociálního ranku a bohatství a vzájemně se odlišovaly počínaje relativně malými a prostými po rozsáhlé komplexy umožňující přístup k veškerému komfortu. Ve 4. století se stávají součástí těchto staveb též peristylové dvorky a místnosti s apsidou.

V transformující se západní části impéria během 5. a zejména 6. století tento typický římský stavební sloh zaniká. Místo toho jsou areály římských vil na jednotlivých lokalitách využívány k podstatně odlišným účelům – výrobní funkce nebo pohřebiště. V některých případech dodatečné stavby odlišného stylu či pomíjivých materiálů ukazují na využívání „squatéry“. Tento jev je obvykle vysvětlován jako doklad opuštění *vill* jakožto sídel elity a vlastníků půdy jakožto důsledek socio-kulturní a politické transformace. S tímto fenoménem se setkáváme na celém římském Západě – tedy v Galii, Hispánii, Británii a Itálii.

Součástí nového způsobu využívání je odlišné nakládání s tradicemi klasické estetiky a životním stylem – destrukce mozaik, přeměna dekorativních areálů k zemědělským nebo výrobním účelům a ignorování rozdílů mezi luxusní rezidencí a užitými budovami. Jsou známé doklady přítomnosti instalování krbů a ohnišť, olejových lisů, hrnčířských pecí, kádí na ryby přímo v prostoru někdejších sídel. Tyto způsoby využívání se často promítají v mozaikových podlahách, jindy v prostoru peristylu nebo jsou konstruovány v přeměněném prostoru lázní.

V některých případech se setkáváme s negativy kůlových jamek nesoucí dřevěné stěny budov, které jsou vykopány přímo do mozaikových podlah (např. villa Saint-Émilion v Galii – kůlové jamky v tzv. přijímací místnosti). Někdy byly původní rozsáhlé prostory rozčleněny na menší místnosti. Jindy byly původní kamenné budovy demolovány, aby vytvořily místo pro stavby z pomíjivých materiálů. V jiných případech byly nové dřevěné stavby vybudovány nikoliv přímo v původních místnostech, ale v těsné blízkosti budov (villa St-Antré-de-Codolos v Galii, kde byla nová dřevěná stavba o 150 m² vybudována pouze několik metrů od fasády původní stavby, v italské La Befra byla vila kompletně přebudována – vyvýšené podlahy byly odstraněny, hypokaustum bylo vyřazeno z provozu, jedna místnost byla zaslepena, ve třech místnostech byla vytvořena podlaha z malty a lomového kamene, ve vile na lokalitě Babarc v Maďarsku je tvořena poslední fáze z 5. století prostými příbytky překrývajícími místnosti z kamene). (obr. 75)

Přeměna prostoru vily na pohřebiště je doložena například ve *villa de la Turraque a Beaucaire*. Zatímco v klasickém období byly pohřby od budovy vzdáleny nejméně 30 m, v pozdní antice byly pohřby umístěny například v někdejších lázních (Grand Couronne, Menneval), obytných místnostech (*villa Fraga* – malý hřbitov ze 6. století) nebo někdejším pohanském chrámu (na lokalitě Sao Cucufate – 15 pozdně antických hrobů – změna funkce vzhledem k přeměně na křesťanský svatostánek).

Interpretace těchto náleзовých situací zůstává problémem a jsou obvykle vysvětlovány jako důsledek opuštění elitou a znovu využívání komplexů prostými osadníky a výrobci či „squatéry“ (Lewit 2003, 260-263).

Problém je však spjat s odchodem venkovské elity, přičemž pro období 5.-6. století je tato společenská třída doložena a to i hroby s luxusním sklem, šperky a keramikou v sarkofázích z oblasti Porýní, Galie, langobardské Itálie a Británie. Kde tedy venkovská elita sídlila.

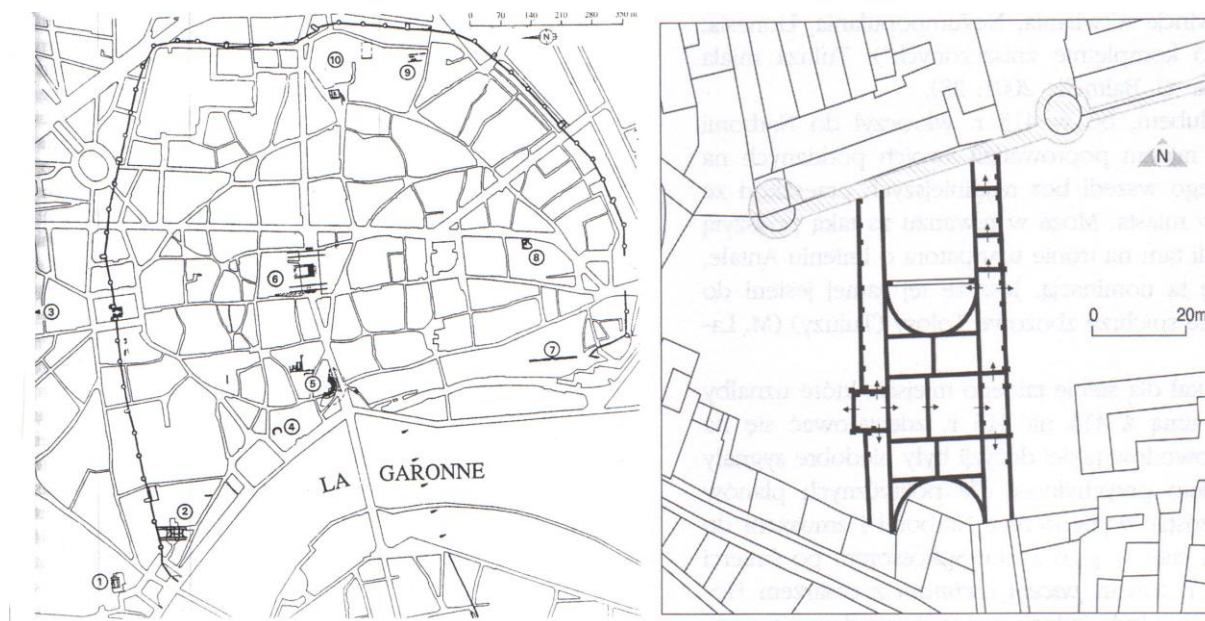
V oblasti římského Západu pozdní antiky však pozorujeme podobný jev nejen na venkovských sídlech, ale i v případě pozdně antických urbánních center. Například při výzkumu pozdně antického Arles nebyly nalezeny luxusní domy v pravém slova smyslu. Podobně tomu bylo i ve městě Tarraco, dřívějším hlavním městě *Hispanie Tarraconensis*, kde rovněž nebyly zjištěny žádné ruiny honosných budov pozdní antiky. Taktéž pak v Itálii Bryan Ward-Perkins konstatuje naprostou absenci domů s mozaikovými podlahami, mramorem a hypokaustem v období pořímském. V oblasti Středomoří jsou urbánní domy s peristylem užívány do poloviny 6. století, přičemž došlo často k degradaci jejich dekorativních prostor, podobně jako u venkovských vil. V tomto případě se předpokládá, že tento jev je odrazem obecné krize.

Archeologickými výzkumy byly zjištěny zbytky několika královských a biskupských paláců pozdní antiky. Byly budovány v novém stylu – s chlévy, otevřenými ohništi,

cisternami pod střechou rezidencí. Jako stavební materiál doplňovalo kámen dřevo a hlína. V těsné blízkosti těchto objektů byly nalezeny též pohřby – např. Pavia, Verona (Lewit 2003, 264-271).

V Toulouse – někdejší vizigótském hlavním městě – byl královský palác identifikován přibližně 100 m od vnější zdi kostela ze 4. století s pohřby jak vně, tak uvnitř. Byl vybudován z drobných kamenů, sekundárně použitých cihel a dlaždic umístěných v liniích, přičemž stěny byly pokryty polychromní malbou, z níž se dochovaly pouze fragmenty (obr. 74).

Exoticky též působí „černjachovské“ polozemnice na lokalitě San Martin de la Vega ve Španělsku (Kokowski 2007, ryc. 185).

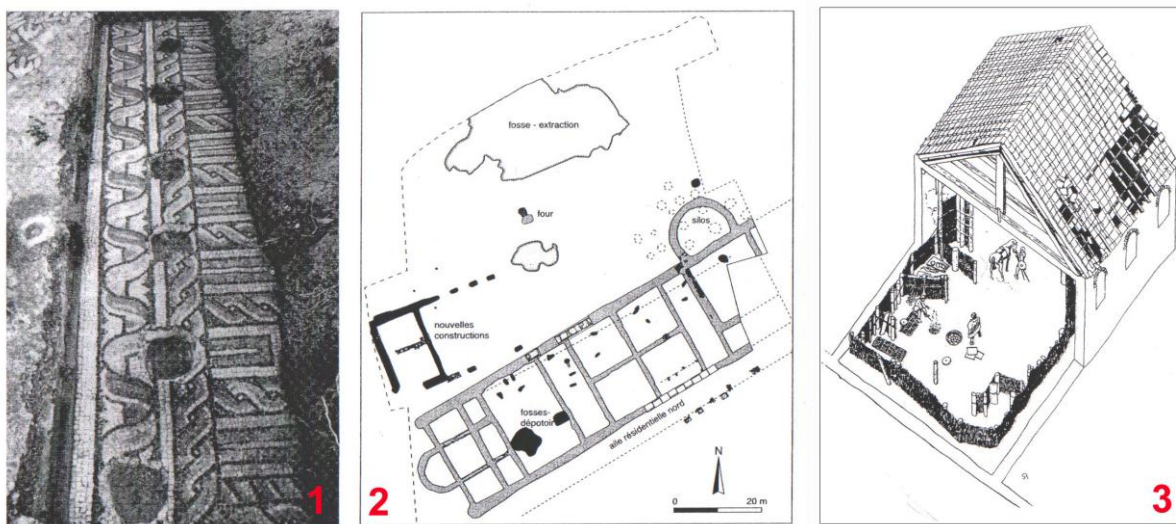

Obr. 74: Rozsah pozdně antického města Toulouse a půdorys vizigótského paláce v Toulouse (podle: Guyon 2000)

V mnoha městech byla veřejná prostranství a budovy proměněna ve výrobní, komerční či rezidenční prostory. Dochází k rozčlenění velkých staveb (Barcelona, Mérida) V některých případech můžeme tento jev spojit se společensko-politickými změnami – jako například v Barceloně, kde k nim došlo v období, kdy bylo město centrem vizigótského panství. V některých regionech tyto změny souvisí s příchodem neřímských vládců, jindy zase se slábnoucí mocí úřadů a naopak silící mocí církve a její snahou kontroly bohatství. Pozdně antické město je administrativním, tržním a církevním centrem s katedrálou, trhem a palácem biskupa nebo krále. Některé veřejné budovy (veřejné lázně, pohanské chrámy v důsledku christianizace) ztrácí svůj účel. Tento jev však neznamená vymizení urbánní elity. Klasický stavební styl se stává sociálně irelevantním. Změna stavebního stylu je tak důsledkem politického (úpadek římské moci), socio-kulturního a konceptuálního posunu, nikoliv tedy opuštěním sídel a následné využívání příslušníky chudších tříd. Poklasické stavby z pomíjivých materiálů byly vysvětlovány přítomností „squaterů“. Stavby poklasického období 5.-6. století využívají pomíjivých materiálů, jako výzdoba se užívá štuk dekorovaný polychromními malbami, z nichž se dochovaly pouze fragmenty.

Obdobnou situaci shledává rovněž Jörg Kleemann v někdejší provincii Narbonensis I v dnešní jižní Francii v oblasti Loupian, dép. Hérault, s centrem s villou „Les Près-Bas“. Její kořeny sahají ještě do republikánských časů, k jejím přestavbám dochází od 1. do 3. století. Ještě ve 4. nebo na počátku 5. století je na jejím půdorysu vybudována novostavba, která může být vzhledem k mozaikovým podlahám považována za lokální palác. K této doméně

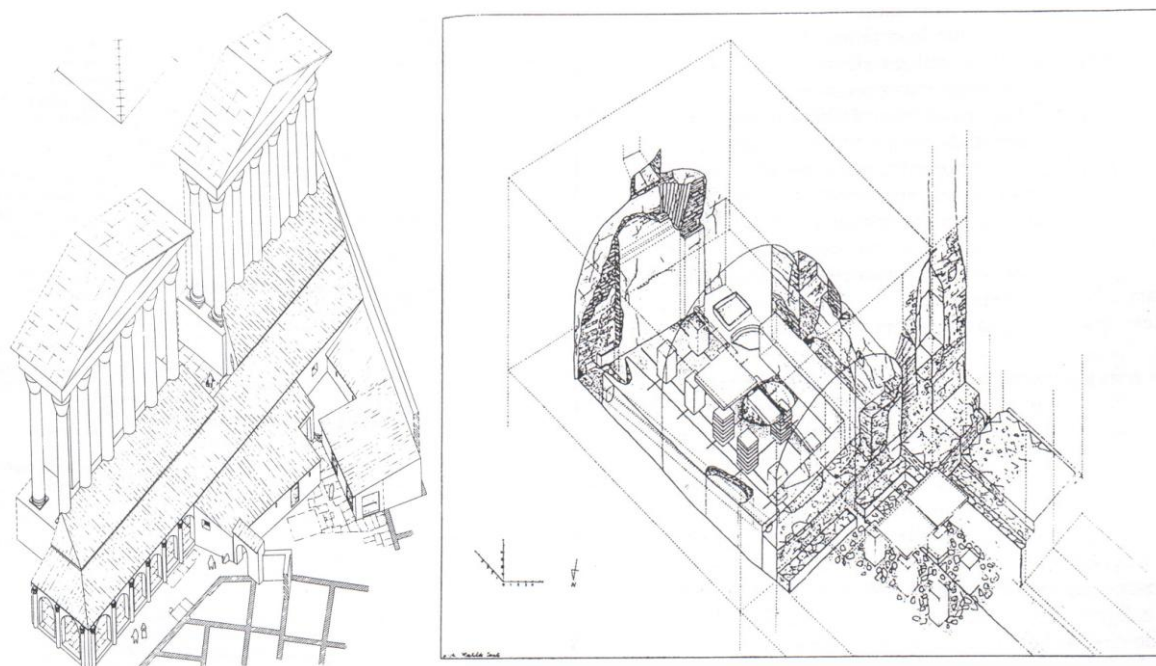
ještě náležely „*pars urbana*“ a „*pars rustica*“ a dále komplex staveb jako například malý přístav na břehu nedaleké laguny, velká budova interpretovaná jako předkřesťanská svatyně poblíž akvaduktem vybaveného přístupu k *via domitia* asi 800 metrů severně od vily, na jejímž místě byl v pozdní antice vystavěn raně křesťanský svatostánek. Jeho rozměry 30 x 20 m jsou srovnatelné pouze se stavbami v soudobém urbánním kontextu. Spojení s budovou paláce naznačují konstrukční vlastnosti a rozměry apsidy kostela společné s hlavní apsidou v přijímacím sálu E. Komplex je vzhledem ke své výjimečnosti interpretován jako rezidence nobility snad z okruhu galských senátorů. Nejbližší pozdně antické pohřebiště, které lze dát do vztahu s uživateli vily je asi 500 metrů vzdálená skupina hrobů situovaná na 15 metrů vysoké mohyle „Saint-Marguerite“⁹. V komorovém hrobě překrytém kamennými plotnami byla jako výbava objevena bronzová pozlacená přezka se záchytnou ploténkou zdobenou ve stylu cloisonné „vizigótského“ typu Loupian. Nedaleko se nacházel sarkofág s dětským pohřbem s rámečkem přezky podobného typu jako exemplář z předchozího hrobu. V průběhu pokračujících výzkumných kampaní byly dále nalezeny dva vyžděné hroby ovšem bez výbavy a z povrchových sběrů pochází jazýček další přezky, četné fragmenty cihel, amfor, sigillaty a lokální keramické produkce. Celý komplex hrobů je datován do intervalu 490-520 n. l. a koresponduje tak s poslední přestavbou komplexu paláce, která postihla jak půdorysné schéma, tak i poškodila mozaikové podlahy. Na sklonku 5. a na počátku 6. století tak máme možnost sledovat vývoj lokální patrně ještě románské elity začleněné do vizigótského panství (Kleemann 2008, 74-75).

Obr. 75: 1) Villa v Saint-Émilion v Galii; 2) Villa ST-André-de-Colos v Galii; 3) Rekonstrukce vzhledu villy San Vincenzo al Volturno v Hispánii (podle: Lewit 2003).

Ve vile na lokalitě El Val ve Španělsku byla na základě negativů kůlových jamek vykopaných do mozaikové podlahy rekonstruována podoba dřevěné struktury o rozměru 14 x 19 m, s jednoznačně definovanými zónami s obytnou funkcí, vaření, spánek a chlév pro zvířata. Svědectvím těchto změn je například villa v San Vincenzo al Volturno, vedle níž byla postaven kostel s 60 hroby vzdálený pouze několik metrů.

⁹ ...der spätantike Familienbestattungsplatz auf dem 15 m hohen Hügel „Saint-Marguerite“ rund 500 m östlich auf der Villa gegenüberliegenden Hangseite erschlossen werden kann (Kleemann 2008, 74).

Obr. 76: Porticus Octaviae a Crypta Balbi v Římě v pozdní antice a raném středověku (podle: Brogiolo – Gelichi 1998).

V porovnání s těmito lokalitami se dostávají do poměrně ostrého kontrastu sídelní aglomerace klasického antického světa. Podle propočtů Ward-Perkinse dosahoval Řím kolem milionu obyvatel v době svého největšího rozkvětu, tento počet však následně v pozdní antice klesl a v době kolem roku 600 má již pouze kolem 100 000 obyvatel (Ward-Perkins 2000, 63-65). Ovšem ani někdejší klasická italská urbánní centra nebyla v nastalém období ušetřena radikálním změnám v přechodném období mezi pozdní antikou a raným středověkem. Z tohoto období byly získány cenné poznatky o vývoji zástavby především z Verony nebo Brescie. V Brescii na základě výzkumu v ulici Alberto Mario bylo sice možno konstatovat kontinuitu uliční sítě, ovšem nálezové situace jednoznačně svědčí o poklesu tradice a úrovně stavebnictví a organizace práce oproti předchozímu období, projevující se například výraznějším podílem dřeva v konstrukcích. Hmotná kultura je odrazem přítomnosti různých sociálních a etnických skupin sklonku 6. století. Důležitým rysem úpadku je nárůst zvrstvení v sousedství domů a na veřejných prostorech obsahující suť, odpadky a fekálie. Ve Veroně byly v rámci výzkumu v ulici Dante zjištěny černé vrstvy zeminy svědčící o kultivaci. Také bylo zjištěno situování pohřbů přímo ve veřejných prostorech, což podle autorů není svědectví o jejich opuštění, ale spíše o nové možnosti využívání těchto areálů k pohřebním účelům. Nicméně ve Veroně jsme svědky kontinuity využívání některých veřejných budov jako divadla, baziliky a *Capitolia*, přetrvává zde poměrně kvalitní tradice staveb privátních domů z kamene svědčící vesměs o kontinuitě městského života (Brogiolo – Gelichi 1998, 29-34).

Kontinuitu využívání v pozdní antice a následně v raném středověku prozrazuje i nálezové spektrum z *Crypta Balbi* v Římě (Brogiolo – Gelichi 1998, 29-34). (obr. 76)

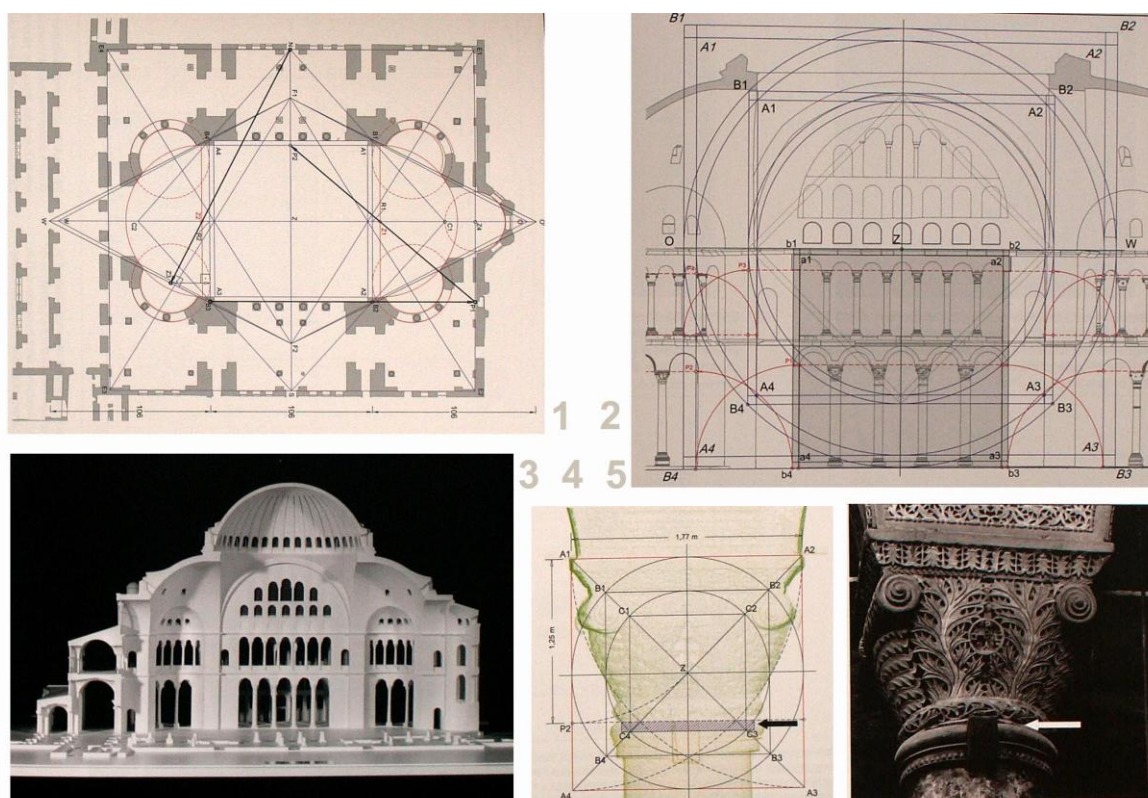
Období mezi sklonkem pozdní antiky a raným středověkem znamenalo pro množství veřejných staveb klasického období funkční změnu využívání, díky níž se ovšem dochovaly. Příkladem mohou být četné antické pohanské chrámy transformované do křesťanských svatostánek. Existuje několik dokladů využívání veřejných budov v řadě italských měst v langobardském období, kdy nově přichozí obsazují strategické areály kolem městských bran a monumentální zóny. Příkladem mohou být Capitolium a divadlo v Brescii, divadlo ve Veroně, amfiteátr ve městě Lucca, cirk v Miláně, Capitolium v Bergamu či divadlo ve Fiesole

sloužící jako „sídlo osobitého etnika vymezujícího se vůči zbytku města“. V průběhu již raného středověku provází změna rovněž například areál *Porticus Octaviae* z 1. století př. n. l. (*Foro Piscium* v Římě), kde bylo zřízeno charitativní centrum pro chudé *S. Angelo* (Brogiolo – Gelichi 1998, 128, fig. 27) (obr. 76).

V Konstantinopoli sídlilo kolem roku 500 kolem půl milionu obyvatel. Naproti tomu Ravenna, centrum císařů 5. století počínaje Honoriem a konče rezidencí mocného ostrogótského království, byla malým městem s nízkou hradbou, sakrální architektura kopírovala vzory z Konstantinopole – např. S. Vitale Justiniánovu Hagia Sophii.

Konstantinopole se v průběhu 4. století stává císařskou rezidencí. Tuto výsadu si ponechává i v následujícím období, kdy na západě vznikají barbarské státy. Výjimečně sídlí císař například v Antiochii. Zatímco na západě vývoj architektury během 5. století stagnuje, v Konstantinopoli jsou budovány církevní i světské budovy, nákladný aquadukt, Zeuxippovy lázně, sídlo senátu, veřejná fora, jimž dominovaly sloupy císařů Arkadia, Theodosia a Konstantina, a zejména důmyslný systém opevnění o délce 5,5 km (hradby Říma dosahují kolem 20 km). Theodosiovy hradby byly tvořeny vodním příkopem a třemi řadami hradeb s flankovacími baštami (Ward-Perkins 2000, 63-79).

Se vskutku reprezentativními stavbami se ovšem setkáváme v časně byzantské říši až za vlády císaře Justiniána. Jedná se především o nákladnou stavbu katedrály a metropolitního chrámu Hagia Sophia z let 532-537, jejíž půdorysné schéma a celková dispozice přísně odpovídá v závislosti na geometrii a numerologii tehdejší kosmologickým představám (*Hagia Sophia Ausstellungskatalog 2005*) (obr. 77).

Obr. 77: Konstantinopole – Hagia Sophia – rekonstrukce původního vzhledu a projekce geometrie v plánech stavby i detailech (podle: *Hagia Sophia Ausstellungskatalog 2005*).

V barbarských státech na Západě se setkáváme s určitou snahou o imitaci imperiálních center, o čemž svědčí i názvy užívající řecký sufix označující město –*polis*: Hunericopolis

v severní Africe, Theodoricopolis v ostrogótské Itálii a Recopolis ve vizigótském Španělsku (*Ward-Perkins 2000*, 78). Nicméně i pro tyto oblasti platí do značné míry principy úpadku urbánních struktur. Například v případě křesťanského komplexu v severoafrické Tebesse s četnými doklady stavebních a stylistických forem převzatých z východořímského hlavního města (např. znovu Hagia Sophia) dochází podle nových předpokladů k jeho výstavbě teprve po pádu říše Vandalů po Belisarově záboru (*Strube 1996*, 423-455).

7.2.a Skupina vinařická a přešťovická, skupina lokalit typu Plotiště nad Labem 4. fáze pohřebiště

Vývoj v České kotlině v průběhu 5. století byl definován *Bedřichem Svobodou (1965)*, který na základě materiálu z pohřebišť vyčlenil svébytný kulturní okruh v severní polovině Čech, označovaný na základě eponymního pohřebiště ve Vinařicích jako vinařická skupina. Chronologickými otázkami vývoje v Čechách v 5. století se věnuje Kazimierz Godłowski, který rozlišuje v materiálu dvě chronologické po sobě následující fáze, odpovídající obecně následným stupňům D2 a D3 (*Godłowski 1992*, 34). Obdobně dělí tento časový úsek i Eduard Droberjar (1999, 22-23). Tento systém byl použit i v některých předchozích studiích (např. *Jiřík 2007*, 131, 135). Ukazuje se ovšem, že toto členění přináší při srovnání různých systémů určité problémy, které mohou být zdrojem jistých nedorozumění (např. *Bemmann 2008*, 146).

Z toho důvodu bylo přistoupeno k revizi chronologického schématu a vyčleněna pro 5. století trojice po sobě následujících horizontů: D2a (horizont Untersiebenbrunn): Bříza - Hřensko; D2b (horizont Smolín či Attilův horizont): Měcholupy – Úherce – Praha-Zličín, hrob; D2-D3, resp. D3 (horizont Apahida – Blučina – Tournai): Praha-Zličín, hrob 132 – Stehelčevy, hrob 2.

Horizont D2a – Bříza – Hřensko

Bříza

Hrob válečníka z Břízy u Litoměřic (*Svoboda 1965*, tab. 21) je jedním z hlavních příkladů kulturních změn, k nimž došlo v severní polovině Čech na počátku 5. století. Je důležitým svědectvím procesu pronikání prvků kultur pozdní doby římské z oblasti jihovýchodní a východní Evropy do středoevropského prostoru. Také se ukazuje vztah ke kultuře tzv. východních federátů na území římských podunajských federátů sklonku 4. a počátku 5. století. Této problematice byla věnována pozornost na jiném místě (*Jiřík 2007*, 131-135, Abb. 6). Hrob z Břízy zapadá do obecného rámce změn ve střední Evropě, které jsou charakterizovány především úpadkem žárových a novým výskytem kostrových pohřebišť převážně západo-východní orientace. Dieter Quast připisuje změnu pohřebního ritu z doby kolem roku 400 silnému vlivu římských podunajských provincií (*Quast 1997*, 175).

Východní charakter hrobu z Břízy naznačují především stříbrné opaskové přezky a přezky obuvi se ztluštělým kruhovým rámečkem a pravouhlou záchytnou ploténkou, které lze odvodit z analogií horizontu Untersiebenbrunn především ve středním Podunají a jejichž původ lze sledovat z východogermánských prototypů (srovnej *Tejral 1985a*, 365-366; *Ajbabin 1995*, fig. 6:3-4).

Odznakem válečníka byl v případě hrobu z Břízy nezachovaný meč, odznakem federáta římského vojska nebo příslušníka *scholae palatinae* byl zlatý nákrčník (*Speidel 1996*, 235-243).

Nomádký charakter hrobu z Břízy podtrhují i zde se vyskytující přezky s pravouhlým rámečkem, s nejbližší analogií v bojovníckém hrobě 2 v Giljači na severu Kavkazu (*Kazanski – Mastykova 2007*, Abb. 15A:2). Další obdobné přezky, ovšem vybavené segmentovou záchytnou ploténkou, jsou známé z Lyonu-Saint-Iréné, skotského Traprainu, Dombovaru a Tolny přičemž pravděpodobně představují výrobek pohraničních římských dílen z počátku až poloviny 5. století určený pro nomádké bojovníky v římské armádě (*Kazanski – Akhmedov 2007*, 253, fig. 5).

Analogiím ze severopontských stepí stupně D1-2 odpovídají i postraníce koňského postroje s analogiemi například Coşoveni de Jos, dále v oblasti severního Kavkazu (Kumbulta), Abcházie (Šapka-Abgydzrahu, hrob 29), v oblasti toku Oky a Volhy (Gaverdoko, Borok II), na Uralu (Koča, Harino, Turaevo) (*Kazanski – Akhmedov 2007*, 253).

Hřensko (tab. 1-2:1)

Spony typu Wiesbaden

Spony typu Wiesbaden představují variabilní skupinu s bohatou škálou výzdobných a tvarových prvků (Werner 1981). Podobně jako u provinciálních spon s cibulovými knoflíky (Swift 2001, 13-88) lze i u spon tohoto typu detailně sledovat regionální rozdíly.

Jedním z charakteristických výzdobných prvků spony z Hřenska je stříbrný perličkový drát, který ve čtyřech liniích ovívá lučík spony. Tento motiv je široce rozšířen u spon pojednávaného typu z Pomohání, vinařické skupiny, středního Německa i Pomohánska (Werner 1981, Beilage 2). Bližším chronologickým a regionálním ukazatelem je u spony z Hřenska lichoběžníkový tvar nožky, jenž má přímou analogii v exemplářích z Wiesbadenu a Wieslochu v dolním Pomohání (tamtéž).

Obdobné perličkové orámování nožky, jaké známe z nálezů z Hřenska, patří k charakteristickým znakům časných exemplářů spon typu Wiesbaden, setkáváme se s ním na nožce spony z Wieslochu a Wulfenu. Tato výzdoba je známá rovněž v případě spony z Jena-Lobeda, páru stříbrných spon z Výmaru, Eltville a Krefeld-Gellepu (Werner 1981, Abb. 5). J. Werner sledává zdroj inspirace pro tuto techniku výzdoby u součástí opaskové garnitury, sestávající z přezky typu Haillot a lancetovitěho kování konce jazyka řemene opasku typu A, která reprezentuje práci provinciálních dílen rýnského levobřeží prvních desetiletí 5. století (Werner 1981, 237-239; Böhme 1974, Karte 16, 18; Böhme 1986, Abb. 22). Obdobný perlovec nachází u exempláře této přezky z českého nálezů v Kolíně i B. Svoboda (1965, 115, obr. 35: 11).

Do stejného časového období řadí J. Werner i pár spon z Vinařic, jejichž nožka je zdobena mřížováním provedeným technikou niella. Tento motiv se vyskytuje i u spon z Wiesbadenu a nožky spony z Wieslochu, které jsme označili jako nejbližší tvarovou analogii pro nález z Hřenska. Rovněž pro tuto techniku nalézá J. Werner předlohy v militárním prostředí rýnského limitu v podobě pozlaceného stříbrného kování ústí pochvy meče z nálezů z Wiesbadenu-Kastelu (datovaného mincí Konstantina III. na počátek 5. století) a pozlaceného stříbrného kování jazyka opasku z Kircheimu na Neckaru. Tyto předměty nesou vedle výzdoby provedené niellem rovněž motivy provedené vrubořezem, jejichž dobu u spon typu Wiesbaden nalézáme u exempláře z Weilbachu, jež nese na hlavici lučíku a koncích vinutí knoflíky tvořené polyedrickou kostkou. Obdobný knoflík patrně zdobil i vinařický exemplář (Werner 1981, 236-237, Abb. 4) a rovněž na hlavici spony z Hřenska byl železným čepem upevněn obdobný plechový knoflík kruhového průřezu. Geografické rozšíření časných spon typu Wiesbaden naznačuje existenci specializované dílny v oblasti při ústí Mohanu v době na počátku 5. století, čerpající z provinciálních tradic (tamtéž, 240). Také české exempláře z Hřenska a z Vinařic představují práce šperkařů z dolního Pomohání.

Blízkou afinitu k dolnopomohanským sponám vykazují exempláře z oblasti mezi středním Pomoháním a středním Polabím (Werner 1981, 241, 244; Neubauer 1998, 143, Abb. 7)¹⁰. Ze skupiny spon, nalezených v tomto geografickém prostoru, vykazuje největší podobnost s nálezem z Hřenska a Vinařic jedna ze tří bronzových spon z Kreuzwertheimu (Rosenstock 1992, 192, Abb. 5: 26) díky lichoběžníkovité nožce s největším rozšířením v její polovině s výzdobou provedenou technikou niella a vybíjením, lučíku, zdobeným perličkovým drátem a polyedrickými knoflíky ukončujícími vinutí. Avšak i tuto sponu lze na základě uvedených výzdobných prvků vyvozovat z dílen v dolním Pomohání.¹¹ Tvarově blízko sponám z Wiesbadenu (Werner 1981, Beilage 2: 2-3) se nachází též spona z hrobu 14 v Tauberbischofsheim-Dittigheimu, Kr. Main-Tauber (Freeden 2003, 12-13, Abb. 4: 3).¹²

Naproti tomu v horním Pomohání, v těsném sousedství České kotliny, se koncentrují nálezky spon typu Wiesbaden, které lze vyčlenit jako samostatnou variantu této typologické řady (Haberstroh 2003, 242-244, Abb. 25: 3-5, 26: 3-5). Plechové exempláře této skupiny spojuje s brožemi z dolního Pomohání především lichoběžníkovitý tvar nožky s největším rozšířením přibližně v její polovině nebo nad polovinou. Rytá

¹⁰ Z výzdobných prvků se jedná například o lučík zdobený perličkovým drátem (Thüngersheim, Wulfen, Wandlitz), perličkové orámování nožky (Wulfen) či zlacení žárem (Thüngersheim, Wulfen, Röcken, hrob 76). U nožky se na některých exemplářích výrazněji prosazuje srdcovité zakončení (Thüngersheim, Niemberg, Wulfen, Kreuzwertheim), jindy je lichoběžníkovitá nožka protažena a je, podobně jako u spon z Vinařic, nejšířší pod svou polovinou (Körner, Mattstedt, Geuz, Wandlitz, Röcken, hroby 7 a 76). U lučíku se častěji prosazuje výzdoba rytými horizontálními liniemi (Körner, Mattstedt, Niemberg, Geuz, Dommnitzsch, Rohrbeck, Wandlitz, Karlstadt, Müdesheim, Kreuzwertheim, Röcken, hroby 7 a 76), u nožky se uplatňuje vybíjená výzdoba (Thüngersheim, Gaukönigshofen, Körner, Mattstedt, Niemberg, Geuz) (Werner 1981, Beilage 2; Neubauer 1998, Abb. 1: 1-2; Rosenstock 1992, 192; Abb. 25: 21; Rauchhaupt 2004, 210-211, Abb. 6, 7: 1, 8, 10: 1).

¹¹ Spony z Wiesbadenu, Wieslochu a Vinařic představují výrobky ze stříbrného plechu (Werner 1981, 229-230), spony z Kreuzwertheimu (Rosenstock 1992, 192) a Hřenska jsou vyrobeny z bronzu.

¹² Autorka navrhuje pozdější datování do poloviny nebo na počátek 2. poloviny 5. století.

geometrická výzdoba však upomíná spíše některé exempláře spon typu Niemberg varianty C z Posáli (*Bemmann 2001*, Abb. 6)¹³.

Uzavřenou skupinu nálezů tvoří spony z pokladů v Trzebiatowa, Świelina a sídlištního kontextu v Debczynu (vše Pomoransko) a norské lokality Foss, které jsou charakteristické bohatou vybijenou výzdobou (zvláště tzv. „Mandel-Dekor“ apod.), jež na jedné straně upomíná vybijené ornamenty pozdně římských součástí opaskových garnitur a přezek vyrobených na půdě západních provincií a zároveň na výzdobný styl horizontu Sösdala-Untersiebenbrunn (*Werner 1981*, 244-252).¹⁴ Novější nález spony typu Wiesbaden s výzdobnými motivy ve stylu Sösdala-Untersiebenbrunn pochází z depotu v Kelpinu, woj. Gdańsk, jež výzdobnými a konstrukčními prvky odpovídá nálezům z lokalit Świelino, Debczyno a Foss (*Tempelmann-Maczyńska 1985*, 146-148, Abb. 24). Tvarovou genezi spon ze Świelina a Kelpinu pak objasňuje nález dalšího depotu z lokality Zamość v oblasti severovýchodního Polska. Depot ze Zamośće je tvořen řadou stříbrných předmětů, mezi jinými pak dvěma páry nákladně zdobených spon granulací a perličkovým drátem, jež jsou uváděny do vztahu s mlado až pozdně římskými spínadly typu Zakrzów, Almgrenova typu 184¹⁵. Depot je datován na základě přítomnosti 16 stříbrných mincí (siliquí) císaře Constantina II. (352-355) a zejména pak opaskové přezky s oválnou až kruhovou vybijenou zdobenou záchytnou ploténkou typu Strzegonice/Tiszaladány/Kertsch. Výskyt těchto přezek spadá do časového intervalu od sklonku 4. do první poloviny 5. století, přičemž jako nejpravděpodobnější datum uložení depotu se jeví první desetiletí 5. století. Spony z Kelpinu a Świelina spojuje s brožemi z Zamośće zejména tvarová afinita nožky a lučiku spony, přítomnost záhlavní destičky a konstrukce a umístění knoflíků vycházejících z hlavice lučiku (*Koch 1999*, 178-182, Abb. 25). Zamośćské spony tak společně s tvary typu Wiesbaden platí za prototypy a inspiraci pro spony z Kelpinu a Świelina.¹⁶

Chronologicky závěrečnými exempláři spínadel tohoto typologického spektra jsou lité napodobeniny spon typu Wiesbaden s charakteristickou výzdobou geometrického vrubořezu v nydamském stylu (*Tejral 1997*, 349, Abb. 27)¹⁷. Tyto spony, až na výjimky¹⁸, pocházejí z dílen ve východní části střední Evropy, známé jsou především z pozdní vlnařské skupiny a v oblasti východního Pomoranska¹⁹.

Spony s jednoduchou konstrukcí a podvázanou nožkou (typ Almgren 158)

Podvázané spony s jednoduchou konstrukcí o čtyřech závitech a horní těživě vyčlenil J. Zeman jako specifický tvar pro oblast Moravy a jihozápadní Slovensko mladší doby římské. Jednodílná konstrukce spon s podvázanou nožkou je dále charakteristická pro oblasti Karpatské kotliny (především území mezi Dunajem a Tisou) a jižního Polska, přičemž výraznou úlohu při šíření tohoto typu spínadel mělo sehrát sarmatské obyvatelstvo. Nejmladšími z tohoto spektra spon v uvedeném geografickém prostoru jsou exempláře zdobené

¹³ V niemberské skupině v Posáli se vyskytují spony Niemberg C společně se sponami typu Wiesbaden a hřebeny se zvoncovitým drždlem v rámci 3. kombinační skupiny předmětů (*Bemmann 2001*, 83).

¹⁴ Podle členění A. Bitner-Wróblewské (2001, 118-120) jde o 2. fázi horizontu Sösdala-Samland, jež je datována na konec 4. – první třetiny 5. století. K Godłowski synchronizuje fázi Sösdala-Jakuszowice-Untersiebenbrunn a naznačuje spíše časnější datování do stupně D₁ (1995, 156). Uvedený výzdobný styl se dále vyskytuje u spon typu Bratei a jeho původ je hledán v oblastech przeworské a černjachovské kultury pozdní doby římské (*Koch 1999*, 168).

¹⁵ Spony z uvedeného depotu jsou rovněž Jaroslavem Tejralem datovány do stupně D2 (1997, 337, Abb. 15:4).

¹⁶ Spony typu Wiesbaden a oblast jejich geografického rozšíření v oblasti dolního Pomohání byla identifikována s územím osídleném Burgundy (*Neubauer 1998*, 143). Prolínání tvarů spon typu Wiesbaden a Zakrzów – Almgren 184 mohou tuto spojitost podporovat.

¹⁷ V již zmíněném pokladu ve Świelinu se vyskytla spona zdobená vrubořezem provedeným v nydamském stylu (s blízkou analogií v nálezů páru honosných spon z Źherců) společně se sponami s výzdobou ve stylu Sösdala-Untersiebenbrunn (*Werner 1981*, 233; Taf. 29: 1-2). Spona typu Wiesbaden z nálezů na sídlišti ve Świelce (Malopolsko) s pojednávanou výzdobou je dendrochronologicky datována post quem do druhé čtvrtiny 5. století (*Godłowski 1995*, 162).

¹⁸ Výjimku představuje „burgundská“ varianta spony s výzdobou vrubořezu a knoflíky na hlavici lučiku z hrobu 216 na lokalitě Yverdon-les-Bains vyskytnuvší se společně s tzv. ptačí sponou (*Kaenel – Crotti 1994*, 30; Fig. 17; *Neubauer 1998*, 143) datovatelnou do stupně D₂-D₃. Tvarem nožky a přítomností knoflíků na hlavici lučiku tato spona navazuje na exempláře jejichž prototypem je pár z Vlnařic a jež jsou rozšířené ve středním Pomohání (*Werner 1981*, Beilage 2). Ze spon zdobených vrubořezem vykazuje nejbližší afinitu k nálezů z Groß Kőrös (*Tejral 1997*, Abb. 27: 11).

¹⁹ Lité napodobeniny spon typu Wiesbaden v těchto oblastech v době kolem poloviny 5. století představují, vzhledem k materiálu z něhož jsou vyrobeny, insignie společenského řádu. Podobně jako spony typu Groß Umstad a Niederflorstadt-Wiesloch se jejich geografické rozšíření do značné míry respektuje s rozšířením prvků tzv. podunajského kulturního okruhu (tzv. dvorská kultura hunského impéria). Tato skutečnost nejspíše odráží rozložení mocenských poměrů v tehdejší střední Evropě.

fasetováním a políčky, napodobujícími drátové vázání (Kostelec na Hané, hrob 358), jež lze datovat do přechodného stupně C3-D1 (*Zeman 1961b*, 423-427, obr. 1; *Godlowski 1995*, 157, Abb. 6: 5-7, 10, 12).

V Čechách se uvedený typ spony vyskytl v několika provedení na žárové nekropoli v Plotištích nad Labem, kde je možné jej datovat do průběhu 4. století (*Rybová 1980*, 155, Abb. 9: 5, 10, 20-22), exemplář z Prahy-Bubenče (*Niederle 1918*, 3, obr. 1: 5), náleží buď ještě sklonku 4. nebo již počátku století 5.

V poslední době se množí nálezy spon s jednoduchou konstrukcí a podvázanou nožkou z časné fáze doby stěhování národů rovněž z území v našem západním sousedství (*Haberstroh 2003*, 250-253, Abb. 31). V horním Pomohani je uváděno 5 exemplářů z výšinné lokality Altendorf, dále je jeden nález znám z Eggolsheimu a po dvou z Unterhaidu (tamtéž, Abb. 30: 5-12).

Ve středním Pomohani jsou známé 2 jednoduché spony s podvázanou nožkou, zdobenou rytými úhelníky, ze Zellingenu (*Neubauer 1998*, 132-134), bronzový exemplář zdobený fasetováním z Hopferstadtu (*Rosenstock 1992*, Abb. 6: 1) a rytou výzdobou zdobený nález z již zmíněného hrobu 14 v Tauberbischofsheim-Dittingheimu (*Freedon 2003*, 13, Abb. 4: 4). V dolním Pomohani jsou tyto spony uváděny z hrobu 24 v Lampertheimu, Treburu, Wetzlaru a kastelu v Zugmantellu, nález z Augstu již pochází z provinciální půdy (*Schuster 2001a*, 80-83 Abb. 10: 1-5; *Steidl 2000*, 32, Taf. 77: 122). Z území dnešní Francie pochází jednoduché spony s podvázanou nožkou z Alésie a bojovníckého hrobu v Crimolois (*Kazanski 1997*, 285, Fig. 1: 11, 3: 4, 5).

Všechny tyto exempláře lze datovat do stupně D1 až D2.

Spektrum podvázaných spon uzavírají honosné exempláře s dlouhou a zdobenou nožkou a lučikem z ženského hrobu ve Smolíně, patrně hrobového nálezu z Ostružnice v Srbsku, hrobu federáta ve Wolfsheimu a již zmíněného depotu ze Zamošce z první poloviny až druhé třetiny 5. století (*Kazanski 1997*, Fig. 4: 3; *Koch 1999*, 182, Abb. 25; *Popović 1994*, 343, obr. 310). Do této skupiny spon náleží rovněž spona z Hřenska a nověji též jednoduchá zlatá spona s pevným zachycovačem a nožkou patky utvářenou v podobě spirály a vnějším vinutím o čtyřech závitech z pohřebiště ve Zličíně u Prahy, která svými konstrukčními znaky rovněž navazuje na pozdně římské prototypy (*Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2006*). Na konstrukční schéma s vnějším vinutím o čtyřech závitech navazují také spony s pevným zachycovačem z Tiszacsege, Kom. Hajdú-Bihar a Siedlikowa, woj. Kalisz (*Koch 1999*, 167-168, Abb. 7).

Spony s podvázanou nožkou, jež jsou zdobené rytými diagonálními křížky a úhelníky, bývají vyvozovány z východogermánského prostředí pozdně římských kultur przeworské a černjachovské (*Haberstroh 2003*, 250-251; *Schuster 2001a*, 82-83). Tato skutečnost se týká zejména spony z Altendorfu, Zellingenu a páru spon z Crimolois. Také spony z hrobu v Treburu jsou patrně dokladem migrace z východních oblastí²⁰.

Náramky s kruhovým průřezem a rozšířenými konci:

Náramky s pečetiitkovitým zakončením byly v době římské rozšířeny v širokém geografickém pásu od Indie, přes Afghánistán, Tádžikistán, Rusko a Ukrajinu až do jižní Skandinávie (*Skripkin 2003*, 15, Taf. 2, *Droberjar 2001*, 520-521)²¹. V Evropě jsou nejstarší exempláře spojeny se sarmatským prostředím a jsou známé z pohřbů stupně B1/B2 z ukrajinských a jihoruských lokalit (*Hansen 2003*, 357, Abb. 11). Jihoskandinávské nálezy z Illerupu a Himlingøje lze datovat do stupně C₁ (*Hansen 2003*, 357). Další příklady zlatých náramků z kyjovitým zakončením pochází z dánského ostrova Fyn, kde došlo k nálezům zlatého pokladu u Oure u Broholmu obsahující celkové množství drahých kovů o hmotnosti 4153,80 g, přičemž datování určují nejmladší brakteáty C a F ze třetí periody jejich užívání (*Geissling 1967*, 154, taf. 6-7).

Exempláře vytvořené ze zlata jsou významným sociostratifikačním prvkem. Tento typ náramku byl oblíben v různých variantách v rozsáhlých oblastech Euroasie až do raného středověku (*Bayar 2005*, 75, Abb. 47). Jejich soubornému zhodnocení se věnoval *J. Werner (1980)*, v nedávné době pak *L. Košnar (1994)*, *E. Swiftová (1995, 37-58)*²² a *E. Droberjar (2001)*. Z období 5. století jsou registrovány z hrobových nálezů v Tournai, Apahidě,

²⁰ M. Kazanski v případě exemplářů nalezených ve Francii spatřuje doklad migrace Svěvů a Vandalů (*Kazanski 1997*, 285), v případě nálezů v Pomohani uvažuje D. Neubauer o působení Burgundů (*Neubauer 1998*, 134). Také hrob z Treburu je patrně dokladem těchto posunů. Nožky zde nalezených spon, podobně jako v případě nálezu z Augstu, jsou zdobené trojúhelníkovitým fasetováním a políčky napodobujícími drátové vázání, tedy výzdobou, jež známe v přesně stejném provedení z hrobu 358 v Kostelci na Hané a hrobě 2 ve Sládkovičově (*Zeman 1961 a*, 144; obr. 67E; *Zeman 1961 b*, 426; obr. 2/3), tato výzdoba má však nadregionální charakter a setkáváme se s ní i v kultuře przeworské (*Schuster 2001*, 81; Anm. 96). Východní charakter nálezového celku z Treburu dokresluje přídavek hřebene typu Thomas III (*Möller 1987*, Taf. 104: 13).

²¹ Na zoomorfni styl nomádky populací navazují rovněž honosné náramky se ztlustělým zakončením ze skandinávského Tebbestrupu a analogické tvary z maďarského Dunapataj-Bödpuszta a okolí Kyjeva datované do první půle 5. století (*Bemmann 2006*, 227-228, Abb. 7:1-2).

²² Srdečně děkujeme autorce za poskytnutí své nepublikované práce.

Blučině, Pouan, Wolfsheimu, Großörneru a Fürstu, dále jsou známé exempláře ze středních Čech a francouzského muzea v Brou. Eduard Droberjar pomýšlí na imitaci společenské insignie z oblasti východořímské, kdy je předpokládáno nošení těchto náramků císaři Theodosiem II. (408-450), Leem I. (457-474) či Zenem (474-491) (*Droberjar 2001*, 518-522; *Wieczorek – Périn (Hrsg.) 2001*, 60, 168). Původ této insignie z mediteránního prostředí by mohl naznačovat nález zlatého náramku pojednávaného typu ze Sýrie, jež snad pochází z depotu uloženého na počátku 6. století (*Fehr 2002-03*, 224, Abb. 12).

Méně honosné náramky s rozšiřujícími se konci byly zhotoveny z bronzu. V mladší době římské jsou ve střední Evropě známé především z oblasti Sarmaty osídlené Karpatské kotliny (*Párducz 1950*, 54, 149, 152, 154, 166, 177-8, T. 81: 3, 7, 82: 4, 69: 7, 76: 6, 7, 79: 5, 115: 4, 5, 129: 15, 18; *Vaday 2001*, 266, Abb. 11: 1, 2). Z rumunské části Karpatské kotliny uvádí R. Harhoiu bronzové náramky pojednávaného typu z časné fáze doby stěhování národů z Valea Lupului, Secuieni a Micălaca (*Harhoiu 1998*, 85, Taf. 75: A, B). Náramky tohoto typu pochází rovněž z pozdně římského pohřebiště v srbském Kladovu, jež vykazuje určité sarmatsko-gótské vlivy. Zdejší exempláře však mají oválný průřez (*Košnar 1994*, 79).

K nálezům bronzových náramků došlo i v případě římského pohraničního tábora Intercisa (*Alföldi – Bárkóczi a kol. 1957*, 425-430) a další je znám z lokality Sikátor, Kom. Győr-Moson-Sopron, kdy se jedná o starý nález uložený v muzeu ve Veszprému (*Csirke – Palágyi 2005*, 16, 66). Další exemplář s mírně rozšířenými konci z doby kolem roku 400 pochází z dvojhrobu 36 na římsko-provinciálním pohřebišti Gerulata-Rusovce (*Kraskovská 1976*, Fig. 85: 4). V rakouském Podunají jsou nálezy dvou těchto náramků známé z pozdně antického pohřebiště v Mautern-Ost z hrobů 219 a 228, tyto exempláře však mají kromě pečetiřtkovitého zakončení také rozšířené středové partie těla (*Pollak 1993*, 97, Taf. 32).

V západním sousedství české kotliny byl jeden celý exemplář náramku tohoto typu a zlomek dalšího stejného nalezen na lokalitě Burgellern. Datováním odpovídá, stejně jako ostatní z velké části předměty militární povahy, do první poloviny 5. století²³ (*Abels 1991-1992*, 24, Abb. 28: 21). Z dolnosaského Antendorfu pochází bronzový náramek s vybičenou výzdobou konců. V tomto případě jde však o ojedinělý nález a jeho datování zahrnuje širší časový interval od mladší doby římské po merovejské období (*Cosack 1994*, 114, Abb. 13: 76). Ojedinělý nález z jihohessenského Biblis II náleží již merovejskému období (*Möller 1987*, 22, Taf. 5: 5). Z území západních provincií pochází 3 bronzové exempláře z belgického Éprave, jež jsou datované do 2. poloviny 5. století (*Dasnoy 1967/68*, 90, Fig. 10:3, 5-6; *Swift 1995*, 52).

Několik dalších bronzových náramků bylo nalezeno rovněž na území sousední niemberské skupiny, kde představují v rámci Bemmannových kombinačních skupin časné fáze doby stěhování národů chronologicky průběžný tvar. V tomto geografickém prostoru se tyto náramky vyskytují ve formě s kruhovým nebo zaobleným čtyřúhelníkovým průřezem (*Bemmann 2001*, 76, Abb. 13: 8). Takový průřez má i jediný náramek ze čtyř nalezených exemplářů, jež můžeme zařadit k pojednávanému typu, z kostrového hrobu 11 na pohřebišti Straubing-Azlbürg II v Bavorsku (*Prammer 1987*, 606, Abb. 11; *Mosbauer 2005*, Taf. 40: 10), datovatelný na základě přítomnosti páskového náramku se střídavě dlouhými fasetami a drátěného náramku ze dvou pramenů s očkem a ovinutými konci provinciálního původu do doby před nebo kolem roku 400 (*Swift 2000*, 124, Fig. 148, 167). Oválný průřez má exemplář z hrobu 13 v bavorském Neuburgu (*Keller 1979*, Taf. 2:13). Naopak kruhový průřez mají dva náramky z nejnověji prozkoumaného pohřebiště niemberské skupiny na lokalitě Röcken, kde se vyskytly v hrobě 76 společně se sponou typu Wiesbaden a hrobě 9, zde společně se sponou typu Niemberg C (*Rauchhaupt 2004*, 210-211, Abb. 7: 2, 11: 4).²⁴

Náramky s pečetiřtkovým zakončením jsou relativně hojné i v období merovejském. Z novějších nálezů je možno jmenovat bohatě zdobený náramek patrně z narušeného hrobu v prostoru kostela St. Laurentius v Liestal-Munzachu ve Švýcarsku, a dále méně honosné exempláře z hrobu 3 na lokalitě Reigoldswil-Bergli a starého nálezu z Gelterkinden-Eifeldu, které jsou na základě analogií a doprovodného inventáře na lokalitách Holderbank AG a Oberdorf SO datovány do 7. století (*Marti 2000*, 69-70, Abb. 31:1, 5-6). Další nález z první poloviny 7. století možno zmínit z hrobu 62 A na franském pohřebišti Niedermerz, Kr. Düren (*Janssen 1981*, 80, Abb. 4:62A/1).

Naproti tomu jsou stříbrné náramky pojednávaného typu vzácnější. Chronologicky nejstarší jsou dva exempláře z pokladu z Řezna-Kumpfmühlu, tedy z půdy římských provincií. Kumpfmühlský poklad obsahoval širokou škálu předmětů a vedle dvou stříbrných náramků s pečetiřtkovým zakončením a bohatou vybičenou a rytou výzdobou se jednalo dále o dva náramky se zakončením v podobě stylizovaných hadích hlaviček, pár noricko-panonských spon, zlaté prsteny s vloženou gemou, stříbrné a zlaté náhrdelníky a závěsky, 25 zlatých, 610 stříbrných a 3 bronzové mince, miniaturní stříbrnou nádobku a bronzovou nádobku, v níž byl poklad deponován. Pro časové určení byl rozhodující numizmatický rozbor, kdy bylo jako nejmladší datum ražeb určeno období krátce po roce 166. Uložení pokladu je dáváno do souvislosti se zničením římského kastelu a viku během markomanských válek v letech 166-180, přičemž mezi mnoha interpretacemi převažuje ta, že se jedná o

²³ Časové zařazení do 6. století je v původním textu s největší pravděpodobností chybné.

²⁴ viz pozn. 8.

uložení rodinného pokladu vysoce postaveného důstojníka a jeho manželky (*Boos – Dallmeier – Overbeck 2000*).

S nejvýraznějším rozšířením stříbrných nezdobených exemplářů se setkáváme ve středním Podunají v průběhu první poloviny 5. století – např. Laa an der Thaya a Smolin (*Tejral 1999b*, 266-267, Abb. 33). S obdobím druhé třetiny 5. století souvisí výskyt dvojice těchto náramků v hrobech v rumunském Bratei a maďarském Tiszalöku a Kaposi (*Quast 2005*, Abb. 20, 22, 34), které korespondují s obdobím hunské nadvlády v oblasti. Závažné jsou rovněž nálezy ze srbského území: např.: Dubravica (*Margum*) – dva exempláře, Jagodin Mala (*Naissus*) (*Popović 1994*, 337-338, obr. 294-296). Mimo tuto oblast je dále znám stříbrné náramky s pečetiřtkovým zakončením z St. Luc/Wallis a blíže neznámého naleziště ve Švýcarsku, kde jsou datovány do průběhu 5. století (*Bott 1999*, 47-48, Abb. 9-10).

Z druhé třetiny 5. století je znám stříbrný exemplář z dětského hrobu 211 na lokalitě Kahl am Main v dolním Pomohani (*Teichner 1999*, 56-57, Taf. 48:14). Z období 5. století je znám stříbrný, vybíjením zdobený náramek z hrobu 548 na pohřebišti Schletheim-Hebsack, Kanton Schaffhausen, ve Švýcarsku (*Burzler – Höneisen – Leicht – Ruckstuhl 2002*, 159, Taf. 59:548). Dalším příkladem z druhé půle 5. století je exemplář z hrobu 607 z bavorského Altendorfu (*Sage 1984*, 170, Taf. 202) a bohatého ženského hrobu z Bräunlingenu, Scharzwald-Baar-Kreis, v Baadensku-Württembersku (*Fingerlin 1997; Wiczorek – Périn (Hrsg.) 2001*, 61, 170). Z již zmíněného pohřebišti v belgickém Éprave pochází také jeden stříbrný exemplář (*Dasnoy 1967/68*, 90, Fig. 10:7).

V rámci materiální náplně kulturního okruhu české kotliny ve starší fázi doby stěhování národů představuje exemplář z Hřenska ojedinělý nález. Ve vinařické skupině je doložena přítomnost stříbrného exempláře z hrobu v Praze-Libni, jehož zesílené pozlacené konce jsou členěny oblými prstenci (*Svoboda 1965*, 120, tab. 33: 6). Libeňský exemplář náleží do speciální skupiny náramků s pečetiřtkovitým zakončením, jaké jsou známé především z nálezů v alamanských ženských hrobech, kde měly funkci společenské insignie (*Koch 2001*, 71, Abb. 12/F5). Další obdobné náramky, ovšem méně honosné, zhotovené z bronzového drátu, s konci členěnými oblými prstenci, pochází z hrobu 4 v Lovosicích (*Blažek – Kotyza 1995*, 8, obr. 3: 5) a z nálezového celku z Libenic na Kolínsku (*Waldhauser 2001b*, obr. 12: 4). Zlomek bronzového náramku z Mašova-Čertovy ruky (Karlovice, okr. Semily) (*Filip 1947*, 226, obr. 23: 6; *Waldhauser – Košnar 1997*, 125-6) pak svým průřezem odpovídá spíše exemplářům z Posáli (viz výše).

Starý nález zlatého náramku typu Blučina-Tournai v někdejší Karlínském okrese je svědectvím přítomnosti nejvyšší germánské aristokracie na území české kotliny v době po polovině 5. století (*Droberjar 2001*).

Původ náramku z Hřenska lze tedy hledat nejspíše v dílnách s podunajskými tradicemi, méně pravděpodobný se jeví vztah k Posáli.

Náramky s pečetiřtkovitým zakončením a polygonálním průřezem:

Speciální skupinu náramků s pečetiřtkovitým zakončením představují exempláře s polygonálním průřezem. V germánském barbariku jsou zastoupeny několika vzácnými nálezy, které pocházejí vesměs z depotů.

Dva náramky s kruhovým průřezem těla a polygonálním (šestistěnným) průřezem zakončení jsou známé ze zlatého pokladu v Lengerichu, Kr. Lingen (dolní Sasko), jež můžeme datovat na konec 4. až poloviny 5. století (*Ahrens 1978*, 547, Farbtafel B; *Häßler 2003*, 81). Zlomek zlatého náramku pochází rovněž ze známého nálezů v Thorsbergu (osmistěn). Datování do stupně C1 je v tomto případě poněkud nejisté (*Raddatz 1957*, 119). Nejbližší paralelu představují pro nález z Hřenska zlomky stříbrného fasetovaného náramku, jež jsou známé z pokladu, nalezeném v sídlištním objektu ve Šwiltze, woj. Rzeszów (*Gruszczynska 1984*, 120, fot. 7, tab. 13: 10, 11). Přítomnost spony typu Wiesbaden a dendrochronologické datování objektu do období 433 ± 10 let vymezují časový horizont uložení pokladu *post quem* do druhé čtvrtiny 5. století (*Godłowski 1995*, 162). Další stříbrný náramek s rozšiřujícím se fasetovaným zakončením a kruhovým průřezem těla pochází z ženského hrobu z Hammelburgu, Kr. Bad Kissingen, z druhé poloviny 5. století (*Koch 1967*, 130, Taf. 26: 4; *Swift 1995*, 44).

Těžiště výskytu bronzových náramků s polygonálním průřezem představuje Pobaltí, kde se koncentrují ve střední Litvě a na lotyšském území jižně od Rižského zálivu. Jejich datování spadá do 5. – 8. století (*Košnar 1994*, s. 84 s lit.). Nicméně jsou tyto exempláře mladší (náramky z germánského barbarika mohou platit za jejich předlohy v Pobaltí) a také jejich průřez není pravidelný (*Bitner-Wróblewska 2001*, Pl. 18: 1-3, 59), takže nepředstavují přímé analogie pro nálezy z Hřenska.

S fasetovaným a rozšiřujícím zakončením se rovněž setkáváme u zlomku bronzového nákrčníku z dolnosaského Wülfingenu, jenž je navíc zdoben vybíjenými kroužky se středovou tečkou a rýhami. Jeho datování patrně spadá do druhé poloviny 4. století (*Koch – Koch 1993*, 89, Taf. 47: 7).

Obliba náramku s polygonálním průřezem a rozšiřujícím se zakončením trvala i v pozdním období merovejském, jak dokládá bohatě zdobený bronzový exemplář ze starobavorského hrobu 165 na lokalitě Rudelsdorf, Horní Rakousko (*Csar 2002*, 244-5, Taf. 38: 5). Další obdobný nález bronzového náramku lze uvést

z hrobu 80 na lokalitě Cadarache, Saint-Paul-Lès-Durance, Bouches-du-Rhône, ve Francii, jež je datován do 7. století (*Pouyé – Allouis – Bonifay et al 1994*, 81, 88, 67-68, fig. 38:t80, 41b). Dva příklady stříbrných fasetovaných náramků jsou spolu s dalšími čtyřmi náramky s oválným a výrazněji se zužujícím průřezem těla součástí pokladu z Martynovky na Ukrajině, jež je datován do 6. či na počátek 7. století (*Pekarskaja – Kidd 1994*, 60, 62-63, Taf. 19:1-3, 20:1-3). Toto období představuje konečný vývoj pojednávaných náramků s pečetiřtkovým zakončením. Ve slovanském prostředí z přelomu 6. a 7. století je z Ukrajiny známo několik příkladů plechových stříbrných náramků s dutým kyjovitým zakončením a polygonálním či oválným průřezem z pokladů ve Samgorodku, Zajcevě a Charuvce a rovněž z nálezů v areálu Pastířského gorodišče (*Prichodnjuk 2005*, ris. 33:9, 46:5-6, 55:7, 56:3-5, 58:1-2, 60:1-4, 61:1-3, 66:3, 67:1, 70:4). Obdobně jsou rovněž čtyři plechové exempláře z pokladu v Mersinu v Turecku s oválným průřezem datované do stejného období a dva plechové exempláře s polygonálním průřezem z pokladu z izraelského *Caesarea Maritima*, k jehož uložení došlo patrně v období arabské invaze do Palestiny (*Baldini Lipolis 1999*, 37-38, 186, Fig. 13, 15)²⁵. Vývojovou sérii náramků z masivní tyčinky ve Středomoří uzavírá řada zlatých exemplářů ze 7. století (*tamtéž*, 182).

Sekané stříbro:

Spektrum kovových nálezů z depotu v Hřensku uzavírá několik příkladů drobného sekaného stříbra v podobě zlomků drátků a destičky. Tyto předměty byly patrně uchovávány pro hodnotu kovu a mohly být následně reutilizovány jako ingoty. Obdobně dráty spletené do svazků a charakterizované jako závěsky byly zjištěny v již zmíněném depotu ve Świelcze (*Gruszczynska 1984*, 113, 117-117, fot. 7, tab. 13:4-9, 12). V České kotlině byly nejnověji zjištěny v hrobech vinařické skupiny ve Zličíně u Prahy (*Vávra – Jirík – Kubálek – Kuchařík 2006*).

Skleněný korálek typu Tempelmann-Maczyńska 300:

Nově získaný korálek lze na základě charakteristických výzdobných znaků přiřadit k typu Tempelmann-Maczyńska 300, který náleží do variabilní skupiny korálků s výzdobou střídajících se klikatek a horizontálních prstenců, které jsou datovány do pozdní doby římské až do časné fáze doby stěhování národů. Jejich výskyt byl zaznamenán především v severních částech barbarika. V české kotlině byla tato varianta dokumentována zatím pouze na pohřebišti ve Vinařicích (*Svoboda 1965*, tab. 25: 11; *Tempelmann-Maczyńska 1985*, 55-56, 262, Taf. 8). Z doby stěhování národů jsou skleněné korálky jakožto součást depotů či votivních darů známé z celé řady lokalit v barbariku (*Tempelmann-Maczyńska 1985*, 146-148) a tato skutečnost, stejně jako shodné datování exempláře z Hřenska, podporuje autenticitu ostatních pojednávaných nálezů a lokality. Přítomnost skleněného korálku v depotu byla zjištěna v již vícekrát zmíněném depotu ve Świelcze (*Gruszczynska 1984*, 113). Korálky se vyskytují v pokladech a votivních darech poměrně často. M. Tempelmann-Maczyńska eviduje přítomnost skleněných i jantarových exemplářů v osmi depotech a v případě 20 obětí, převážně v bažinách (např. Nydam, Vimose). Zajímavá je pak přítomnost perel v kontextu nálezů mincí (St. Annen, Frombork) a zejména pak v souvislosti nálezů výše pojednaných spon v depotu v Kelpinu, woi. Gdańsk (*Tempelmann-Maczyńska 1985*, 146-148, Abb. 24).

Hodnota nálezů

Celková hmotnost stříbrných předmětů z Hřenska dosahuje 131,64 g, což odpovídá 2/5 římské libry (1 libra = 325 g). *Codex Theodosianus* (XIII, 2, 1) uvádí poměr mezi zlatem a stříbrem 1 : 14,4; čili 1 solidus odpovídá 1/5 libry stříbra (= počtu 12 miliarensií). Při obráceném převodu by bylo nutné za jeden solidus zaplatit 15 miliarensií nebo 30 siliqui (*Hahn 1989*, 15-17). Hodnota kovových předmětů z Hřenska tak váhově odpovídá dvěma zlatým solidům, čímž se přibližně rovná hodnotě kovu zlaté přezky z Prahy-Radotína (*Droberjar 2001*, 524). Tři zlaté solidy ražené Gliceriem (473-474) pocházejí z depotu z Hvězdova-Plouznice, okr. Česká Lípa (*Militký 2001*, 131). V tomto kontextu je pak kontrastní hodnota zlatých náramků typu Blučina-Tournai, když například exemplář z někdejšího Karlínského okresu svojí vahou odpovídá 36 solidům, dále kompletní hrobový inventář „Dámy z Moulť“ ve Francii z horizontu Untersiebenbrunn činí 133,30 g, odpovídá tedy 30 solidům, nebo předměty z Untersiebenbrunn s hmotností 616,626 g odpovídají 137 solidům, hmotnost zlatého diadému z krymského Loučistoje s 21,43 g odpovídá 10 solidům (*Pillet 1999*, 222-223; *Droberjar 2001*, 522). Za dva

²⁵ Výskyt pojednávaného typu náramku v tureckém Mersinu může být rovněž vnímán ve světle kontaktů mezi byzantským a slovanským světem a rovněž v kontextu geneze skupiny náramků s kyjovitým zakončením a dutými konci typu Szentendre (srov. *Košnar 1994*, 86-87). *J. Pauliny (1999, 33)* předpokládá možnou přítomnost slovanských foederati v byzantských posádkách v Sýrii již v 6. a na počátku 7. století. V letech 633-640, kdy byla tato provincie dobyta Araby, bránili pravděpodobně Sýrii proti náporu muslimů patrně i slovanští žoldněři v byzantských službách. Nelze tedy vyloučit vzájemné souvislosti.

solidy bylo možno na území východní části říše ve 30. letech 5. století běžně koupit 25 modíí obilí (necelých 210 litrů) (Thompson 1999, 78), přičemž pro oblast středoevropského barbarika uvádíme tuto sumu spíše jako orientační.

Surovina pro výrobu šperků z hřenského depotu mohla eventuelně pocházet z římského tributu nebo žoldu (viz kapitola 3.6). Vzhledem k řemeslné náročnosti lze předpokládat, že hodnota šperků z depotu v Hřensku mohla být oproti ceně samotného kovu vyšší.

Hodnotu skleněných korálek okrajově pojednává M. Tempelmann-Maczyńska (1985, 147-8). Na základě analogií z časné doby římské a raného středověku lze dosti nejistě uvažovat o ceně kolem 3 g stříbra za jeden kus. Nicméně cena se patrně v jednotlivých obdobích měnila, další rozdíly byly regionální a patrně v závislosti na velikosti a náročnosti provedení.

Metrologií se detailně zabývá například i Jelle Prins při analýze helmice z nálezu od řeky Meuse v Nizozemí. Ukazuje se například, že hmotnost jednotlivých předmětů vyrobených řemeslníky ve specializovaných *fabricae* na zpracování drahých kovů – *barbaricarii* – podléhaly přísným hmotnostním normám. Váhové jednotky mají patrně napodobovat Boží řád při stvoření světa, jak naznačuje úryvek z Cassiodora (Variae 1, 10, 3). Výmluvná je rovněž pasáž z Ammiana Marcellina (29, 3, 4), jež uvádí případ, kdy byl řemeslník popraven poté, co císař Valentinián zjistil, že dodaný prsní pancíř mírně neodpovídá požadované hmotnosti. Numerologické pravidelnosti byly pozorovány například při analýze honosných helmic vykládaných drahými kovy z Berkasova 1 a Deurne, kdy první váží 21 (KA) *unciae* a 12 (IB) *scripulae*, druhá pak 1 libru (= 12 *unciae*), 1 *uncia* (1/12 libry) a 1/2 *uncia* (= 1/24 libry), vždy obsahující dvanáctku či její násobek (respektive násobek šestky nebo trojky). Pozdně antické honosné přilby lze rozčlenit do čtyř základních patrně hierarchických typů, které jsou insigniemi římských důstojníků různého ranku nebo příslušnosti k typu vojenské jednotky (Prins 2000, 314-318).

Metrologie se stále více ukazuje jako závažný zdroj poznatků. Příkladem mohou být právě výše uvedené zlaté náramky typu Blučina-Tournai. Středočeský exemplář, jak bylo uvedeno, odpovídá 36 solidům. Burgundský nále z Bourg-en-Bresse odpovídá hmotností osmnácti solidům, což je přesně polovina předchozího (opět násobek šestky nebo trojky). Náramek z katedrály v Kolíně nad Rýnem odpovídá 14,5 solidům (Gaillard de Sémainville 2003, 25). Poslední exemplář je buďto (záměrně?) podvážen nebo *barbacarius* při jeho zhotovení užíval jiný váhový standard (náramek odpovídá téměř přesně 1/5 libry). Podobně jako přilby i náramky „Kolbenarmringe“ mohly podle hmotnosti a drahého kovu odlišovat jakožto insignie příslušníky barbarské nobility navenek i uvnitř společnosti.

D2b, resp. D2-D3 (horizont Smolín či Attilův horizont): Měcholupy – Úherce – Praha-Zličín, hrob 110

Měcholupy

Hrob v Měcholupech (Svoboda 1965, tab. 29-30) vykazuje zajímavou kombinaci hrobové výbavy. Vedle solidu Konstantina III. je součástí inventáře pár stříbrných litých spon zdobených geometrickým vrubořezem v nydamském stylu typu Wiesbaden (Bemmann 1996, 239, Fundliste 10; Tejral 1997, 349, Abb. 27) nebo typu Mainz-Bretzheim (Quast 1993, 82), zlatého závěsku vykládaného almandiny s analogiemi v nálezech v Gávě, Kluži-Somešeni, Kolína nad Rýnem-Severinstor, hrob 217, a Abgydrzachu, hrob 45, v Gruzii a luxusní soupravou sloužící patrně k ondulaci (Quast 1993, 82). Rovněž stříbrný náramek se zoomorfním zakončením ukazuje na možné kontakty s východem. Na zoomorfní styl nomádkých populací navazují rovněž honosné náramky se ztlustělým zakončením ze skandinávského Tebbestrupu a analogické tvary z maďarského Dunapataj-Bödpusztá a okolí Kyjeva datované do první půle 5. století (Bemmann 2006, 227-228, Abb. 7:1-2). Také nále zlatého nákrčníku se zoomorfním zakončením z Kühlenfelsu, Kr. Bayreuth, souvisel s horizontem D2b (Haberstroh 1995, 15).

Úherce

Nejvýznamnějším nálezem z hrobu dámy z Úherců je stříbrná litá varianta spony typu Wiesbaden zdobená vrubořezem v nydamském stylu. Její nejbližší analogií je exemplář s pokladu ve Šwielinu děbczyńské skupiny (Svoboda 1965, 83, tab. 31:7; Werner 1981, 244-252; Tejral 1997, 349).

Velice důležitý je náhrdelník složený z pětičlenných, trojčlenných (případně těž hrozničkovitých), terčovitých a jednoho obdélného zlatého závěsku s lemováním v podobě filigránu. Obdélný závěsek, který je zároveň největší, nesl v přihrádce uprostřed barevný kámen či sklo, které bylo ovšem během výkopových prací zničeno. Náhrdelník byl zakončen dvěma esovitými háčky. Na východní původ pojednáváného závěsku upozorňoval již J. L. Pič a východní analogie zmiňuje i B. Svoboda (1965, 117), zejména pak v podobě užití filigránu. Trojčlenné závěsky, které se v Čechách kromě Úherců vyskytují též v Praze-Podbabě, Julisce a Praze-Holešovicích, Bubnech (Svoboda 1965, Tab. XLII: 2-3), nacházejí ojedinělé analogie v Oberleiserbergu, v Runder Berg u Urachu, Gelben Bürg, Gem. Dittenheim, Lkr. Guzenhausen ve středních Frankách, v ženském

hrobě 43 v Eschbornu a kolektivním hrobě v Kahl am Main (Stuppner 2002, 381). Kromě úhereckých exemplářů před-stavuje výraznou oporu pro datování do druhé čtvrtiny až poloviny 5. století kolekce šesti analogických závěsků z ženského hrobu v Lezoux, Dép. Puy-de-Dôme ve Francii. Speciální postavení v rámci uvedených přívěsků zaujímá exemplář z Oberleiserbergu, který je kromě filigránu zdoben též přiletovanými kuličkami, tedy specifickou řemeslnou záležitostí, jejíž původ je hledán v dílnách zlatníků 4. a 5. století v severním Černomoří (Stuppner 2002, 381).

Paralelu mají ve východním prostředí i kruhové či terčovitě závěsky zdobené k sobě připojenými peltoidními kličkami z perličkovaného drátu, tzv. provedení „à jour“ (Svoboda 1965, 117; Tab. 31:4-5, 11-12). Čtyři tyto filigránem zdobené závěsky jsou známe například z ukrajinské lokality Solončy (kdy jeden je proveden „open work technique“ pouze z filigránového drátu a granulování, zbylé jsou mají formu medailonu), z okolí Beregova („open work technique“), Dunapentele a Kőmörő v Maďarsku („open work technique“), dva exempláře z germánského pohřebiště v Cortrat v severovýchodní Francii („open work technique“) datované na počátek 5. století, z Nasoburek na Moravě („open work technique“ i medailon) datované do 5. století (Vakulenko 1998, 245; fig. 3:1-11).

Analogické zakončení v podobě esovitých háčků sledujeme u nákrčníku v ženském hrobě 6 v Basileji-Gotterbarmweg, ve Švýcarsku. Analogické jsou rovněž konce zavínuté do spirál u jednoho úhereckého exempláře a obou švýcarských. Totéž platí i v případě výzdoby části těla háčku obloučkovitě vedenými žlábků (Svoboda 1965, Tab. 31: 2, 10; Schulze-Dörrlamm 1986, Abb. 4/1a).

Pozornost si zasluhuje také kolekce skleněných nádob. Jednou z nich je miska s vtačovanou výzdobou v podobě svíslých čoček (Svoboda 1965, 111; 31:17). U. Kochová řadí na základě zpracování skleněných nádob z alamanského sídliště Runder Berg u Urachu tento exemplář do skupiny mís tvaru kulové úseče. Vyrobena byla převážně ze světle či olivově zeleného skla, průměr ústí se pohybuje mezi 11 až 13 cm, výška pak 4 až 6 cm. Nález z Úherců odpovídá tvarově porýnským exemplářům, kde je tento typ nejvíce rozšířen, od výrobků známých z východní produkce severně od Istrie se liší absencí nožky. Datovány jsou nálezy těchto skleněných misek od 2. poloviny 4. století do poloviny století 5. (Koch 1987, 183-186; Abb. 79).

Praha-Zličín, hrob 110 (obr. 78)

Hrob 110 je význačný především prezencí spon typu Niederflorstadt-Wiesloch, které patří k charakteristickým spínadlům tohoto typu v české kotlině stupně D2b. Vedle hrobu 110 byly na Zličíně dále zaznamenány v hrobě 101. Spony tohoto typu byly dále nalezeny ve Vinařicích, Praze-Podbabě, na Julisce, Praze-Michlí a Plaňanech (Svoboda 1965, 86-87, tab. 19:2-4, 6; 20:3; 24:8). Tyto samostřílové spony vyčlenil jako speciální typ H. W. Böhme společně s nálezy z oblasti jihozápadního Německa pod typologickým označením Niederflorstadt-Wiesloch a Groß-Umstadt. Jedná se o relativně nehomogenní skupinu spon předstávající podle autora experiment v kombinaci různých forem a výzdoby. Společným znakem je především záhlavní destička trojúhelníkovitého tvaru, jindy vyběhající v paralelní laloky, někdy zdobené knoflíkem na jejím vrcholu (typ Niederflorstadt-Wiesloch), v druhém případě je destička polokruhová, případně trapezoidní, s vyběženou, méně pak vrubořezem tvořenou výzdobou (Typ Groß-Umstadt). Tvar nožky je opět variabilní, někdy v podobě stylizovaných zvířecích hlaviček. Koncentrace obou typů spon je autorem sledována v oblastech mezi Rýnem, Neckarem a Mohanem na západě přes horní Dunaj a severní polovinu české kotliny po Moravskou bránu a přes Posálí k dolnímu Labi (Böhme 1989, 398-400). Další příklady těchto spon původně interpretované jako doklady přítomnosti hornolabských federátů byly nalezeny v oblasti burgundské *Sapaudie* (viz výše). Před nedávnem byl učiněn pokusit vysvětlit distribuci těchto spon vymezující se vůči velkým plechovým sponám typu Smolín, se kterými jsou z valné části současné, v závislosti na politickém pozadí tohoto období (Jirík 2007, 135). Spona ze zličínského hrobu 110 ovšem vykazuje specifickou kombinaci tvaru a výzdoby, která ji řadí společně se sponami z hrobu 231 ve Wenigumstadtu, hrobu 204 v Kahl am Main (Stauch 2004, Taf. 155:3-4; Teichner 1999, Taf. 45) mezi subvariantu snad pocházející z jedné dílny.

Obr. 78: Praha – Zličín – hrob 110, Praha – Zličín – hrob 132. Foto M. Urbánek.

D3 (horizont Apahida – Blučina – Tournai): Praha-Zličín, hrob 132 – Stehelčeves, hrob 2

Praha-Zličín, hrob 132 (obr. 78)

Důležitý nález pozlacené stříbrné opaskové přezky s kruhovým ztlustělým rámečkem, masivním profilovaným jazýčkem a záchytnou ploténkou trapezovitého tvaru zdobenou po okraji vrubořezem z hrobu 132 v Praze-Zličíně (Jiřík – Vávra 2008, 527, obr. 17) náleží do okruhu exemplářů podunajské proveniencí stupně D3 podle Jaroslava Tejrala (1997, 350-351, Abb. 28:19-20). Rozborem podunajských přezek tohoto horizontu se zabývá blíže Joan Pinar Gil při zpracování exempláře z tohoto okruhu uloženého v Museo Arqueológico Nacional v Madridu. Analogie tohoto exempláře nachází mezi robustními přezkami z Karavukovo/Bácsordáasu, „Aquileii“, Dombováru, Mačvanské Mitrovice, Kiskunfélegyházy, Gávy, Kosina/Barabásu, Kerče, Taurapilisú a dalších lokalit v Černomoří, středním Podunají, Itálie a Porýní. Datování těchto přezek spadá do druhé poloviny 5. až počátku 6. století a předpokládá se u nich panonský původ. Geografický rozsah výskytu těchto přezek je ukazatelem vztahů s Karpatskou kotlinou druhé poloviny 5. století a dále expanzí Ostrogótů. Konkrétní výskyt přezky tohoto typu v Hispánii může souviset s přítomností ostrogótských bojovníků pod velením Vidivaria v roce 472 (Pinar Gil 2005, 299-317).

Stehelčeves, hrob 2

Stehelčevský hrob 2 patří v rámci vinařické skupiny ke zcela unikátním dokladům pohřbu se zbraněmi, konkrétně hrotem kopí a sekerou (Svoboda 1975, obr. 3:5-10). Zároveň nutno poznamenat, že představuje i poněkud neobvyklou kombinaci předmětů, které bychom očekávali jak v hrobě ženy (spona, korálky), tak i muže (uvedené zbraně). V tomto bodě však můžeme přinést analogickou konfiguraci spony a hrotem kopí z hrobu 204 na pohřebišti Kahl am Main (Teichner 1999, Taf. 45). Oproti ženským hrobům zde snad pozorujeme odchylku v tom, že spony se zde vyskytují osamoceně, což patrně odpovídá specificky mužskému typu oděvu.

Stehelčevská spona z hrobu 2 lze zcela jednoznačně přiřadit do variabilní skupiny východogermánských spinadel typu Bákodpuszta-Sokolnice-Gursuf. Jejich datování podle Jaroslava Tejrala spadá do druhé třetiny až druhé poloviny 5. století (Tejral 1997, 353, Abb. 28:8-14; Tejral 2002a, 321). Zcela nezávisle přiřadil J. Kowalski tyto spony k typu Gursuf podle naleziště na Krymu (Kowalski 2000, 213, tab. 13). V Evropě jsou tyto spony rozšířeny v širokém geografickém pásu od severního Černomoří, přes Podunají až do západní Evropy a dále v Pobaltí (Kowalski 2000; Tejral 2002a, 321; Tomka 2005, 130, Abb. 5). V Čechách náleží k pojednávanému typu též exempláře z Horních Kšel, zličínských hrobů 41 a 57 a blíže neznámého naleziště (Svoboda 1965, 81, tab. 19:7-8; Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007, 569-570, obr. 5; Jiřík – Vávra 2008, 528, obr. 18). Spony typologické skupiny Bákodpuszta-Sokolnice-Gursuf patří společně s výše popsanými podunajskými přezkami do významného okruhu předmětů, které lze připsat šířícímu se stylu *moda danubica* druhé poloviny 5. století.

Skupina Přešťovice-Friedenhain

Podobně jako v případě jižních Čech, i v západních Čechách přibyly v poslední době nálezy „přešťovické proveniencí“. Jedná se především o nálezy Milana Řezáče, Milana Metličky a Pavla Břicháčka, jejichž zpracování se připravuje. Vedle již dříve známého nálezů z Plzně – Radobyčic, zahrada domu čp. 124 z roku 1939 (Maličský 1950, 33-34, Svoboda 1965, 64, 257; Šaldová 1981, 14) (tab. 61), se jedná o další nález z téhož katastru (Plzeň – Radobyčice II), Vochova (k lokalitě více: Břicháček 2002, 15-16), Plzeň – Vinice a Nýřan, okr. Plzeň-jih²⁶.

S keramikou tohoto charakteru se ovšem v Čechách setkáváme i mimo tuto oblast. Na lokalitách Praha-Dolní Liboc I a II byl získán materiál, který jednoznačně odpovídá nálezům skupiny Přešťovice-Friedenhain v jižních a západních Čechách a v sousedním Bavorsku. Společně s nálezem mísy přešťovického typu z hrobu 7 v Litovicích (Pleinerová 2006, obr. 10) a nepublikovaným nálezem z Prahy – Zličína se jedná již o čtvrtou lokalitu na západním okraji Prahy s těmito charakteristickými nálezy. Na úzké provázání a zejména vliv na keramickou produkci doložený na přešťovické nekropoli z oblasti vinařické skupiny poukázal

²⁶ Za laskavou informaci děkuji Milanu Řezáčovi (Západočeské muzeum v Plzni).

již *Bedřich Svoboda* (1965, 101-103). Bez zajímavosti rovněž není, že na řadě lokalit v Pomohání v jihozápadním Německu, kde byl prokázán vliv vinařické skupiny se vyskytují současně i nálezy spjaté s přešťovickou skupinou – např. Kahl am Main (*Teichner* 1999, 51, 111, Taf. 5:7 a 45). Také Dieter Quast a Max Martin pozorují v dané oblasti intenzivní vliv z „labskogermánského okruhu“ České kotliny (*Quast* 2002, 277, 279; *Martin* 2002, 218-219). Tyto „spojité vlivy“ na územích položených západně od našich hranic, výskyt přešťovické keramiky uvnitř oikumeny vinařické skupiny (mimořádně v nevelké vzdálenosti od pohřebiště elity v Praze-Zličíně) a zároveň absence mocenského centra uvnitř oikumeny skupiny Přešťovice-Fridenhain (hrob válečníka z Kemathenu: *Steidl* 2006, 234 – nereprezentuje svou výbavou sociální vrstvu nejvyššího ranku) naznačuje nejen formální (tj. co se týče materiální naplně) provázání obou oblastí, ale i jejich možnou mocenskou spjatost.

Otázka vztahu obyvatelstva skupiny Přešťovice-Friedenhain byla v poslední době řešena také za pomoci přírodních věd, kdy byl problém migrace jedince nebo populace řešen za pomoci rozboru izotopů stroncia z kostí a zubů. Jedno z kontroverzních témat řešených touto metodou je problém geneze Bajuvarů. Jejich geneze je zajímavá i proto, že podobně jako například u Franků probíhá jejich formování na půdě římských provincií. Jednou z teorií, která jejich původ vysvětluje, je představa stará Kaspara Zeusse, který vyvozoval Bavyry od starého latinského názvu Čech. Tuto teorii zdá se podporují i některé archeologické nálezy, které vykazují tvarovou afinitu s nálezovým prostředím v Čechách. M. Schweissing provedl analýzu izotopů stroncia na lokalitách Neuburg an der Donau a Straubing Azlburg I a II, jejímž cílem bylo ověření mobility a geografického původu obyvatel.

Pro toto určení na uvedených pohřebištích byla důležitá analýza izotopů $87\text{SR}/86\text{Sr}$ ze zubů s ohledem na jejich množství a vazbu na geologické podloží. Hodnoty stroncia se na jih od Dunaje pohybují kolem 0.708-0.709, v oblasti České kotliny mají tyto izotopy vázané na žulu hodnoty 0.710-0.713 a dále ostrůvkovitě na gabro – tedy vyvřelé horniny. Severně a severozápadně od Dunaje v Bavorsku jsou izotopy vázané na podloží ze slínu a vápence s hodnotami 0.708-0.709. V Pomohání je podloží více-méně nehomogenní – takže není zde možné postulovat pravidelnosti.

V případě několika individuí na obou pohřebištích se podařilo získat údaje se zvýšenou koncentrací izotopů stroncia naznačujících cizí původ. Původní území se podle tohoto určení nachází v České kotlině a je vázáno na žulu. S výjimkou individua 42 z Neuburgu, jehož data ukazují na původ v oblastech s podložím, kde se stroncium váže na metagabro. Tyto regiony rovněž leží v Čechách – například v okolí Mariánských lázní nebo v okolí Všerub. V některých případech se podařilo ukázat provázání mezi materiální kulturou spojenou s labskogermánským kulturním okruhem s biologickými daty. V Neuburgu se podařilo prokázat převahu žen s cizím geografickým původem oproti mužům – 56% : 37%. Tento fakt vysvětluje M. Schweissing exogamií. Mezi dětmi nebylo nalezeno jediné s cizím geografickým původem. U mužů se patrně jde o jedince, kteří v mladém věku odchází na území římské říše, kde působí ve službách armády. V případě Neuburgu se jedná patrně o jednu třetinu individuí, s původem z Čech. Na pohřebišti v Azlburgu II byl zjištěn nižší počet cizích jedinců, což může být způsobeno změnou římské politiky vůči barbarům nebo lokálními podmínkami – tj. ve Straubingu se nejedná o typický vojenský kastel. Navíc tato lokalita leží na rozhraní dvou geologických zón, což může být jednou z příčin tohoto zjištění. Zajímavé rovněž je, že na obou pohřebištích nebyla detekována přítomnost obyvatel s původem z Itálie a obecně ze Středomoří. Velení vojska v této oblasti tak patrně podléhalo přímo buď provinciálům, nebo germánským velitelům.

Podobně jako v Bavorsku jsou vysvětlovány migrací z labskogermánského prostředí i nálezy tohoto keramického okruhu v dolním Pomohání. Ve spojitosti s typem Přešťovice-Friedenhain je zajímavé uvést nálezy charakteristické oválně fasetované keramiky v hrobech v Odenheimu, Edingenu a Gültingu a sídlištním nálezem z Nebringenu. Dle názoru Dietera

Quasta se jednalo o malé skupiny příchozích (vzhledem k absenci stop vylidnění České kotliny v tomto období) snad vstupující do služeb pozdně římského impéria a spočinuvší nakonec na alamanské půdě (Quast 1997, 175).

V poslední době se kritice stávajících představ o skupině tzv. Přešťovice-Friedenhain věnuje Hubert Fehr zejména ve spojení s předpokládanou etnogenezí Bavorů, která dle dosavadního výkladu tohoto pojetí představuje dvoufázový proces, podle něhož tito příchozí z České kotliny obsazují během 5. století oblast severně od Dunaje mezi Pasovem a Dunauworthem. Pro tuto kulturní skupinu charakteristická keramika je pak přítomna i v pohraničních pevnostech, což bývá vysvětlováno jako doklad přítomnosti germánských federátů s původem z Čech v době po odchodu pravidelných římských sil. Jako druhý stupeň pak dochází k rozšíření jména nově příchozích i na zbylé obyvatelstvo severně od Alp a to pod vlivem ostrogótského panství nebo později v rámci nově ustanoveného vévodství Agilofingů.

Jako slabiny této teorie předkládá Hubert Fehr následující tvrzení:

1) Tato teorie vychází z jedné z možných etymologií jména Bavorů jakožto „Männer aus Böhmen“, očekávající tedy vztah hmotné kultury migrující složky ke kultuře České kotliny.

2) Problematika archeologického dokladu migrujícího „Traditionskern“ v pojetí Wenskuse a difuzionistického pohledu Waltera Pohla jako protikladu.

3) Výpověď archeologických pramenů jakožto nositelů etnicity, zejména, je-li kulturní skupina definována na základě keramického typu a skutečné podstaty kultury, kdy jsou s touto skupinou na bavorském teritoriu svázány nálezy především sídlištního charakteru, čtyři kostrové hroby (Kemathen, Straubing-Azlbürg I, hrob 60 a Straubing-Bajuwarenstraße hroby 73 a 84) a žárové nekropole ve Friedenhainu a nově ve Forchheimu, kde byla částečně vyvrácena představa o chudobě těchto hrobů.

4) Problém samotné existence této kulturní skupiny, kdy s odvoláním na práci Tobiasi Springera z roku 1985, předpokládá rozšíření oválně fasetované keramiky a nádob s šikmými kanelurami jakožto obecně labskogermánský fenomén, nikoliv jako zvláštní spojení mezi Bavorskem a Čechami. Zároveň jako doklad nadregionálního rozšíření oválně fasetované keramiky uvádí příklady z oblasti kultury černjachovské.

5) Problém jihočeských Přešťovic jakožto poměrně izolovaného naleziště (navzdory dalším nálezům z posledních let ve Zlivi, Sedleci a dalších lokalitách) těžko představitelných jako zdrojová oblast pro migraci a s tím spojené chronologické problémy časové následnosti bavorských lokalit.

6) Časová propast mezi nositeli těchto prvků a první zmínkou o Bavorech.

7) Otázka opuštění hranice pravidelnou římskou posádkou v první polovině 5. století a tedy možností služby germánských válečníků jakožto federátů v římských službách.

Poslední bod zdá se dokládá Fehrův předpoklad, kdy keramika typu Přešťovice-Friedenhain chybí v nejmladší horizontu římského tábora, ovšem je přítomna v planýrovacích a sídlištních vrstvách nad nejmladšími římskými stavebními strukturami v Rezně-Niedermünsteru, které lze datovat po polovině 5. století, přičemž je tedy vyloučeno převzetí tábora germánskými federáty již na počátku 5. století. Obecnější podstatu rozšíření oválně fasetované keramiky ukazují například nové nálezy ze západního okolí Prahy (Praha-Liboc I-II, Litovice, Praha – Zličín). Hubert Fehr správně ukazuje na rozšíření tvarově téměř identické keramiky v černjachovské kultuře, podobně jako tomu učinil i autor těchto řádků (Jířek 2007, 135). Nicméně podstatným rozdílem mezi oběma tradicemi je použitá technologie. Černjachovské příklady jsou totiž z větší části robené na kruhu. Jejich datování spadá především do druhé poloviny 4. století. Vyzníváním této výzdoby se předpokládá na počátku 5. století (např. Levinschi 1999; Schulze – Strocen 2008, 326-327, Abb. 13). Podstatným rysem keramiky jihozápadních Čech a Bavorska je ovšem kombinace s miskami s šikmým kanelováním a dalšími tvary, zcela v duchu labskogermánského tvarosloví (např. Svoboda

1965, tab. 3-11). Otázkou tedy zůstává, do jaké míry představuje Fehrův názor na památky z tzv. přešťovického okruhu alternativní vysvětlení oproti uvedenému názoru *Dietera Quasta* (1997, 175). Fenomén definice identity určité lidské skupiny na základě distribuce určitého keramického okruhu – v tomto případě nádob s šikmým kanelováním a oválnými fasetami – připomíná z metodologického hlediska velice nedávnou diskuzi vedenou nad keramickým souborem tzv. pražského typu (*Curta 2008; Profantová 2009; Curta 2009*).

Skupina lokalit typu Plotiště nad Labem 4. fáze pohřebiště

Rozbor keramického souboru v Praze – Ruzyni ukázal, že 4. fáze pohřebiště v Plotištích nad Labem není jediným dokladem přežívání domácího obyvatelstva pozdně římské kulturní tradice do 5. století. Dokladem pro toto tvrzení v případě Prahy – Ruzyně je spona typu Rathewitz, fragment jehlice se zlatou fólií a konstrukční schéma polozemnice č. 145 (viz výše). Obě lokality však nezůstávají osamocené, materiál podobného charakteru lze vysledovat například ve starých nálezích v Nebovidech na Kolínsku, které lze s jistotou opatrností (vzhledem k absenci nálezových celků) datovat na základě přítomnosti hřebene s oboustranným ozubením s analogiemi v Pomohání do druhé poloviny 5. století (*Jiřík – Kostka 2006, 737-738, obr. 21*). Podobný plastický charakter výzdoby vykazují i keramické nálezy Kanína, okr. Nymburk (*Vávra – Šťastný 2006, obr. 3:1*). Dalším příkladem jsou staré nálezy z Dobřichova, které lze na základě přítomnosti hřebene s oboustranným ozubením opět datovat do průběhu 5. století (*Piř 1905, tab. 62:7, 20, 23*). Do pozdní doby římské až časně fáze doby stěhování národů také náleží nálezy ze sídliště v Plaňanech „Na Skřipci“ (*Piř 1898-99, 210-211, obr. 1, tab. 22:1-2*). Na obou katastrech lze oprávněně očekávat kontinuitu osídlení do časně fáze doby stěhování národů, jak o tom svědčí rovněž nálezy zlatých římských ražeb císaře Theodosia II. (Dobřichov) a Honoria a Theodosia I. (Plaňany), přičemž v druhém případě se u jedné z mincí jedná o shodnou polohu s výše zmíněnými sídlištními nálezy (*Militký 2001, 129-131*). Na katastru Dobřichova je zřejmá kontinuita až patrně do mladší fáze doby stěhování národů, jak naznačuje starý nález kostrového hrobu z blíže neznámé polohy (*Droberjar 1999a, 180, Abb. 45*).

Podobně tomu tak je s lokalitou v Praze-Ruzyni. Zde byl konstatován silný vztah nálezového spektra k materiálu 3.-4. fáze pohřebiště Plotiště nad Labem podle A. Rybové. Podobně jako Přešťovice i Plotiště nad Labem představují v rámci osídlení České kotliny v 5. století periferní oblast, kde dožívá žárový pohřební ritus. V obou oblastech pozorujeme oproti centrálním lokalitám s doloženým kostrovým pohřbíváním výraznější chudobu nálezových rejstříků. V tomto smyslu lze uvažovat o možnosti sledování sociální stratifikace či etnické diverzity v jednotlivých oblastech. Plotiště nad Labem a lokality s keramickým rejstříkem obdobného typu představují jednoznačně kontinuitu domácího, patrně svěbského substrátu z pozdní doby římské. Podobně tak tomu je patrně v případě skupiny Přešťovice-Friedenhain. Vinařická skupina vzniká na počátku 5. století za silného působení vlivů z oblasti středního Podunají. Někdy se uvažuje i o příchodu určité skupiny nových kolonistů se vztahem k materiální kultuře tzv. východních federátů. Na území západního okraje Prahy patrně sledujeme interakce mezi oběma skupinami – jednak rezistentního domácího obyvatelstva a nově příchozích. Multietnický základ vinařické skupiny mohou patrně odrážet i některé pohřby v Lužci nad Vltavou datované do průběhu 5. století, které mohou mít vztah (na příkladu uložení inhumací na bříše) ke skupině niemberské v Posáli (*Korený – Kytlicová 2007, 416, obr. 13; srovnej např. Bemann 2000*). V rámci vinařické skupiny nebude patrně možné postulovat teritoriální hranice těchto kulturních skupin, charakter osídlení bude nejspíše, jak naznačují nálezy z Prahy-Dolní Liboce a Prahy-Ruzyně, mozaikovitý a vzájemně komplementární.

Na základě datování lze předpokládat, že minimálně sídliště v Praze-Ruzyni bylo částečně současné se závěrečnou fází pohřebiště elity v Praze-Zličíně (datování viz: *Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007; Jiřík – Vávra 2008*, 528). Podobně tak i zbylé tři lokality mohly představovat ekonomické zázemí sídlištní struktury vinařické skupiny v této oblasti. Sídliště v Praze – Ruzyni bylo z části současné s lokalitou v Jenštejně, kde je objekt 19 dobře datován sponou typu Ozingell (*Droberjar – Turek 1997*, 104, Abb. 7), nicméně hmotná náplň obou komplexů se výrazně liší. Odlišnosti rovněž pozorujeme v porovnání s jedinou sídlištní lokalitou, kterou lze bez problémů připsat na základě hmotné kultury vinařické skupině. Jedná se o nálezy z oppida na Závisti, kde kromě tvarů s jednoznačnými protiklady v kostrových hrobech tohoto stupně (např. miska s vykrajovaným límcem) spatřujeme i výrazný provinciální import a dokonce vztah k východním federátům (*Jansová 1971; Motyková – Drda – Rybová 1991*).

8.1 Čechy – sídlištní struktury

Sídlištní nálezy doby stěhování národů v Čechách představují stále nepříliš poznanou komponentu osídlení. V současné době je v nejúplnosti publikovanou lokalitou sídliště v Březně u Loun, které již náleží mladší fázi této epochy (*Pleinerová 2007*).

O blíže definovatelném mikroregionu můžeme hovořit v případě osídlení kolem Litovického potoka, který představuje páteř osídlení s významnými doklady především hrobového charakteru z časné fáze doby stěhování národů. Užší geografický vztah můžeme pozorovat u tří sídlištních lokalit v Praze-Dolní Liboci, přičemž význam těchto lokalit spočívá v jejich nevelké vzájemné vzdálenosti (Dolní Liboc I: III: cca 770 m, Dolní Liboc II:III: cca 300 m) čímž vytváří sídlištní strukturu podobnou situaci, jež byla zjištěna pro pozdní dobu římskou v Jenišově Újezdě, okr. Teplice (*Jiřík 2007*, obr. 5). Značné mezery v poznání sídlištní struktury platí i právě pro tuto stavebně a tedy i archeologicky výrazně zasaženou oblast západního okraje Prahy. Z uvedeného teritoria známe z 5. století hrobové nálezy především z lokalit v Praze-Veleslavíně (pohřebiště u někdejší Vídeňské banky), Praze-Vokovicích, ve Zbuzanech a Litovicích (*Svoboda 1965*, 268-269, 279, obr. 35:1-2; *Droberjar, 2005*, 833, 839, obr. na str. 792:1-2; *Pleinerová 2006*). Příčinou této situace je někdy obtížná determinace nalezeného materiálu, který je často automaticky zařazen obecně do doby římské. Lze vyjádřit přesvědčení, že takto zjištěná struktura je pouze torzem původní situace, k jejímuž objasnění snad přispějí nové archeologické výzkumy na dosud nedotčených plochách.

8.1.a Problém identifikace centrálních lokalit a výšinná sídliště stupně D2

V užším i širším regionálním měřítku vznikla v posledních letech řada modelů, jejichž cílem je vzájemná hierarchizace jednotlivých nálezových celků ve snaze definovat archeologické situace centrálního významu. Jedním z nich je model Charlotte Fabechové předpokládající v podstatě trojčlenné schéma tvořené třemi typy sídelních areálů ve vzájemné hierarchii na příkladu jižní Skandinávie: běžnými sídlišti (venkovského charakteru), centrálními lokalitami regionálního charakteru a centrálními lokalitami nadregionálního charakteru. Lokality situované v nejvyšších patrech žebříčku kombinují hned několik funkcí, které se odráží v nálezovém spektru: 1) předměty běžné potřeby: domácí keramika, nářadí, předměty potřebné k textilní výrobě, spony, skleněné a jantarové korálky, zvířecí kosti, apod; 2) nálezy římských mincí z drahých kovů (solidy a denáry), brakteáty, sklo, surové zlato, surové granáty, zbraně, nálezy depozitů starého kovu, ingoty železa a polotovary; 3) nálezy helmic, zlaté předměty špičkového uměleckého provedení, neobvyklé kombinace nálezů. Pro lokality označené jakožto regionální centra je pak charakteristická kombinace nálezů prvních

dvou funkcí a pro běžná sídliště pak předměty spjaté se základním fungováním usedlostí. (Fabech 1998, 455-471). Obdobný hierarchický model sídlištní struktury je známý i v mezikulturní perspektivě (např. středoamerická oblast Oaxaca v předkolumbovském období: Winter 2004, 40-41, 71-73).

Tento v podstatě synchronní model neuvažuje možnou dynamiku vývoje v barbariku, kdy se mohl status jednotlivých sídlišť v poměrně krátkém čase podstatně měnit v závislosti na historických událostech a příležitostném oportunismu lokálních elit, jako tomu bylo například v případě Durynků na prahu 6. století. Význam regionálních sídel se tak mohl náhle transformovat, jak růst, tak i degradovat. Zejména mezi regionálními a nadregionálními centry může být velice úzká hranice, jejíž překročení je mnohdy ovlivněno naší nedostatečnou znalostí a zpracováním jednotlivých nálezových fondů.

Významným problémem stejně jako v případě pozdní doby římské zůstává i pro časnou fázi doby stěhování národů identifikace výrobních objektů, které by bylo možno dávat do vztahu ke šperkařství, tedy výrobním odvětvím, jehož odběratele lze do jisté míry hledat mezi vyšší společenskou vrstvou.

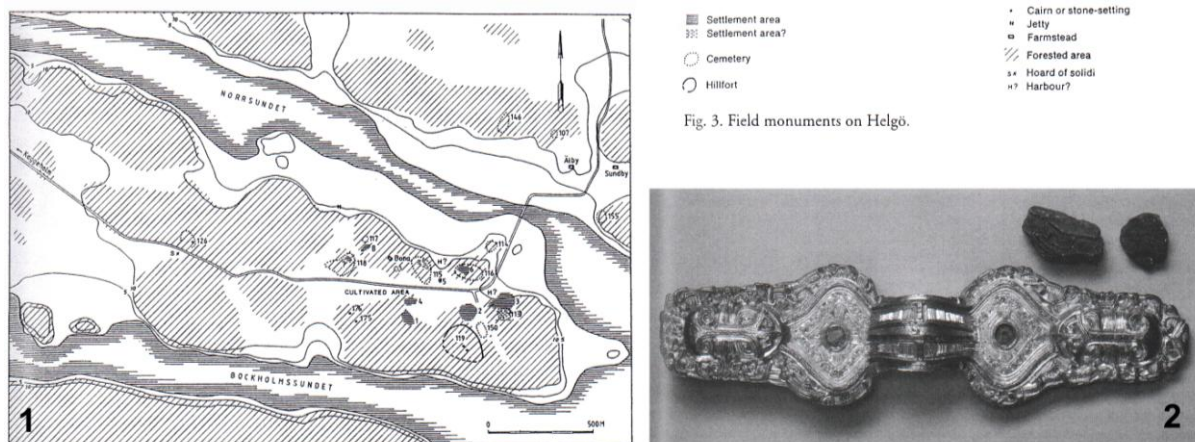
Například v Dánsku bylo identifikováno pro období po roce 500 kolem tuctu lokalit s doklady zpracování kovů, ve Švédsku pouze osm, přičemž pouze na dvou z nich (Uppåkra a Helgö) je doloženo současné zpracování bronzu a zlata a dílny na těchto lokalitách patrně měly dlouhodobější charakter. Naproti tomu význam ostatních se zdá pouze krátkodobý. V severním Švédsku byla šperkařská dílna doby stěhování národů identifikována na lokalitě Gene, oblast Ängermanland, kde bylo nalezeno dokonce 115 fragmentů licích forem. Důležité nálezy pochází z ostrova Öland, konkrétně lokalit Bo a Ormöga, kde byly nalezeny formy na lití spon s pravouhlou záhlavní destičkou s výzdobou spirál a ornamenty v počátečním výzdobném severském stylu I. Navíc se obě ostrovní lokality nacházejí v těsné blízkosti nálezů depotu zlatých předmětů, jenž je interpretován jako poklad zlatníka. Ostrov Öland je významným sídlem raného středověku a uvedené naleziště ukazují na možnou kontinuitu významu regionu jako centrální lokality (Hjärthner-Holdar – Lamm – Magnus 2002, 164) (obr. 79).

Jedním z nejvýznamnějších produkčních center na východě Švédska bylo ovšem osídlení v Helgö s nálezem více než 300 kg tavících pánviček a 100 kg tavících forem. Dále byla na lokalitě zjištěna produkce korálků, zpracování železa a výroby kvalitních ocelových čepelí. Během 25 výzkumných sezón zde byla odkryta celá sídlištní struktura sestávající z centrálního opevněného sídliště (hillfort) a menšími sídlištními jednotkami a pohřebišti lokalizovanými severně. V blízkém okolí byl patrně situován přístav a byl rovněž nalezen depot solidů. Jako výrobní centra bylo možné identifikovat právě menší sídelní jednotky 1-4. Nejvýznamnějším produkčním centrem byla sídelní jednotka 3 s 94% nalezenými licími formami. Mimořádně významná byla rovněž sídelní jednotka 2 s dlouhotrvající a často přestavovanou halovou stavbou s nálezy významných dokladů nadregionálních kontaktů jako je soška Buddhy, koptská naběračka, 96% z 1600 střepů skleněných nádob, atd. Sídelní jednotka 1 poskytla pouze devět kusů licích forem a 32 fragmentů tavících pánviček.

Mezi formami z Helgö byly rozpoznány stovky kusů na odlévání luxusních spon s pravouhlou záhlavní destičkou a dále tři zcela odpovídající rovnoramenným sponám s motivy ve zvěrném stylu 1, které odpovídaly vynikajícímu exempláři tohoto typu z Gillberga, Närke.

Zjištěné situace naznačují, že Helgö bylo centrální lokalitou nadregionálního významu, kde byla soustředěna výroba rozličných luxusních komodit. Zde sídlící řemeslníci pak patrně získávali zakázky i mezi na dvorech dalších regionálních vládců v oblasti jezera Mälaren, jak nasvědčují například mnohem méně časté nálezy tavících pánviček a forem na velmi podobné luxusní zboží z lokality Bäckby (Hjärthner-Holdar – Lamm – Magnus 2002, 164-169, 3-7).

Nerovnoměrnost bohatství nálezů jednotlivých sídelních jednotek přivádí autory k diskusi o vlivu intenzity výzkumů a stupně archeologického poznání na úroveň interpretací jednotlivých lokalit.

Obr. 79: 1) Lokalita Hölgo, 2) Rovnoramenná spona z Gillberga (podle: *Hjärthner-Holdar – Lamm – Magnus 2002*).

V sousedních oblastech Alamánie a Rakouska lze jakožto o centrálních lokalitách uvažovat celkem jednoznačně v případě sídlišť Runder Berg a Oberleiserber. V Čechách je situace poněkud komplikovanější, jako jednu z mála centrálních lokalit je snad možno uvést osídlení oppida Závisti. Novým nálezem, který by mohl být indicií podobného typu sídliště, je nedávný výzkum v Praze – Kobylisích Jana Frolíka. Další lokality snad bude možné odhalit detailním rozbořem materiálu z výzkumů výšinných lokalit, jako v případě Žatce, kde se osídlení tohoto období může skrývat v nálezových situacích jiných protohistorických období.

Závist, Dolní Břežany

Se stopami osídlení poloh opevněných v období laténském znovu v průběhu 5. století se nesetkáváme pouze na našem území, ale například i v Německu. Například z Manchingu je známá celá řada spon doby římské, mezi nimi pak i spona s cibulkovými knoflíky Kellerova typu 4 (*Gebhard 1991*, 186, Taf. 85:1371). V tomto případě lze o povaze aktivit na ploše zaniklého oppida pouze spekulovat. Mnohem průkaznější se zdají být stopy osídlení na Glaubergu a Altkönigu u Kronbergu v dolním Pomohání. Podobně jako v případě Závisti se i u těchto dvou lokalit počítá spíše s reprezentativní funkcí obyvatel, pocházejících z úzkého okruhu privilegovaných vrstev společnosti (*Steidl 2000*, 12). Uvážíme-li vztahy obou oblastí definované na základě hmotné kultury kostrových pohřebišť stupně D2b, pak se zde setkáváme i s analogickou situací na příkladu sídlištní topografie.

Vycházíme-li z nálezové situace, pak lze akropoli Závisti rozdělit do několika mikroareálů, které poskytují svědectví o členění celého prostoru. Jedním z prvních objektů prozkoumaných ve východní čtvrtině v roce 1963 byla polozemnice s téměř pravidelným čtvercovým půdorysem. Z výplně této stavby pochází důležité doklady importované keramiky v podobě glazovaných mortarií, soubor keramiky hrubých hrcových tvarů esovité profilace a se zahnutým okrajem a dále příklad jemné keramiky s leštěným povrchem a s výzdobou v podobě šikmých žlábků (*Jansová 1971*, 135-140, obr. 1-4). Řadu dalších nálezů přinesl již odkryv povrchových vrstev v celé východní partii akropole. Znovu se zde opakují hrubé tvary hrcovitých nádob převážně esovité profilace, podobně jako je tomu tak i v případě nálezů z jihozápadní části plochy (*Jansová 1971*, 140-155, obr. 6-13). Důležité nálezy jak na kruhu

točené, tak v ruce robené keramiky, a dále zlomku terry sigillaty pocházejí z prostoru souvisejícím s „chatou s kamenným krbem“ (Jansová 1971, 155-157, obr. 14-19).

Pozornost v případě osídlení oppida Závisti ve stupni D2 zasluhuje především výběr kovové industrie. Některé příklady lze odvodit přímo z kulturního okruhu pozdně římských kultur jihovýchodní Evropy. Příkladem může být spona s podvázanou nožkou a drátem ovinutým lučičkem, jejíž příbuzné exempláře s dvojdílnou konstrukcí řadí Machthilde Schulze-Dörflammová k sérii typu Prag (Motyková – Drda – Rybová 1978b, 182, obr. 52:2) (obr. 80). Přímé analogie lze hledat v prostředí kultury Černjachov-Sîntana de Mureş (Ambroz 1966, 71-72, Taf. 10:12-13; Stațiunea 1953, Abb. 251:1). Rovněž v případě železné obloučkové spony s pevným zachycovačem lze uvažovat o východním původu, ať už v rámci tzv. zlechovského typu nebo tzv. post-černjachovského horizontu D1 v jihovýchodní Evropě (Jansová 1971, 174, 22:1; Tejral 1992, Abb. 8:14-15; Droberjar 1999b, 7; Zeman 2007, 296, Abb. 14:4).

Do doby stěhování národů také náleží řada šipek, které byly nalezeny při bráně D a východní části akropole. Jedná se o typy s tulejí, trojřítou šipku a šipku s tordovaným tělema křídélky, které lze všechny datovat do stupňů D1-D2/D3. Příkladem výskytu všech tří typů šipek na jedné lokalitě je kastel „Bürgle“ u Gundremmingenu, ovšem ani v tomto případě se nevylučuje, že tordovaný exemplář by mohl být mladší, merovejský. Další obdobný výskyt těchto typů šipek byl zaznamenán v kastelu Abusina (Motyková – Drda – Rybová 1978a, fig. 9:10, 10:3 Bender 1996, 119, Abb. 24:121-122, 128, 130; Gschwind 2004, Taf. 91, 90:D405-407, 94:D481). Trojřítou šipku lze celkem jednoznačně odvodit na základě východních analogií z nomádského prostředí (Kazanski 1991, 136, fig. 7).

Celá řada železných předmětů ovšem zůstává bez jednoznačné interpretace a rovněž není jasné jejich chronologické postavení, přičemž jejich množství náleží do kategorie obtížně určitelného „železného šrotu“. O synchronizaci s osídlením lze uvažovat na příkladu některých předmětů, jako třeba v případě závlačky se stejně dlouhými rameny a třemi nýty opět s analogií z kastelu „Bürgle“ (Motyková – Drda – Rybová 1978a, fig. 5:14; Bender 1996, 116, Abb. 26:165). Součástí dřevěných konstrukcí by eventuelně mohly být kované železné hřeby (Motyková – Drda – Rybová 1978a, fig. 3:3, 6:9, 15:7-8; srovnej např. Bender 1996, Abb. 27:180-184).

Obr. 80: Závist – brána D – bronzová spona, Závist – akropole – fragment džbánu zdobený vlešťováním. Foto J. Jiřík.

Velice početný a významný je rovněž keramický soubor, který představuje mimořádnou kombinaci na kruhu robené importované a v ruce robené keramiky. Zcela nedávno byla část importované keramiky patrně omylem datována do intervalu 2.-3./4. století (Salač 2008, 110,

obr. 69:1-3, 6-8). Nicméně podrobný rozbor těchto tvarů ukazuje datování na počátek a do průběhu 5. století.

Pro sledování vztahů ke střednímu Podunají po roce 400 je významný doposud nepublikovaný fragment džbánu s vlešťovanou mřížkou (sonda A49, sektor 9) (obr. 80), který nachází přesné analogie v importovaných exemplářích z kostrových hrobů v Praze-Podbabě-Julisce, Vinařicích, hrobu 9 z Lužce nad Vltavou, Prahy-Kobyliš, Řísut, hrobu 4 z Prahy-Veleslavína (Svoboda 1965, 106-108, obr. 33, tab. 22:2, 23:2, 25:10, 27:5, 8, Jančo 2003, 274, Abb. 2:19), nověji pak z Litovic (Pleinerová 2006, 489, Abb. 7:1-3, 12). Obdobné džbány pochází z především z podunajských hraničních pevností stupně D1 a jsou známé z Rusovců, Carnunta, Vindobony a Klosterneuburgu. V barbariku se vyskytují jako importy především v oblasti jihozápadního Slovenska (Svoboda 1965, 107, Pieta 1999, 175, Abb. 6:2-4). Příklady z Čech se bohužel zatím nevyskytly v kombinačních skupinách společně s dobře datovatelnými kovovými předměty, na základě nálezů ve středním Podunají lze stanovit relativně široký typologický vývoj tohoto tvaru do druhé poloviny 4. a následujících dvou třetin 5. století (Friesinger – Kerchler 1981, 253-255, Abb. 48, 49, 57; Tejral 1999a, 250, Abb. 41). Další džbán pocházející od brány A (Motyková – Drda – Rybová 1990) nalézá analogie v provinciální keramice druhé poloviny 4. století především na pohřebištích v Panonii či případně jako import v hrobě 13 v Pohořelicích. Celé pohořelické pohřebiště je datováno na sklonek 4. století do stupně D1 (Tejral 1999b, 208-220, Abb. 7; Kraskovská 1974, tab. 31:5; Kronberger – Mosser 2001, 186-187, Abb. 24-25).

S keramickou produkcí v sousední středodunajské oblasti hunského období stupňů D2, D2/D3 souvisí také fragmenty jednoho džbánu a dalšího džbánu nebo lahve typu Murga. Tato keramika je z Čech dále známá ze Zbuzan a nepublikovaného nálezu V. Sakaře z Holubic²⁷ (Svoboda 1965, 106, 108, Abb. 32:4, Taf. 23:3; Jansová 1971, 171, Abb. 20:7, 9; Tejral 1985b, 124, 126; Tejral 1988, 277, Abb. 31:11). Významné jsou rovněž doklady keramiky typu Murga zjištěné v jihozápadním Německu na výšinných lokalitách Herrenberg a Runder Berg (Gross 1992, 318, Abb. 3:4-5).

Obr. 81: Závist – akropole – příklady glazovaných mortarií. Foto J. Jiřík.

²⁷ Nález je uložen v Národním muzeu v Praze. Za laskavou informaci děkuji doc. Eduardu Droberjarovi.

Významnými příklady jsou rovněž zeleně glazovaná mortaria (*Jansová 1971*, 158, Abb. 3:1-2, Abb. 20:1; *Motyková – Drda – Rybová 1991*, 60, 62, Abb. 4:13, 5:1) (*obr. 81*). Fragменты podobné formy 2a a 2b z pozdně antické dílny ve Friedbergu-Stätzlingu v Raetii, kde je jejich produkce doložena v druhé polovině 4. a na přelomu 4. a 5. století. Tato hrnčářská dílna zajišťovala ovšem i další produkci v podobě cihel, keramických lamp a glazované spotřební keramiky (*Ebner 1997*, 153-162, Abb. 22-30). Další analogie poskytují i příklady keramiky z dílny v Mauternu ve středním Podunají (*Friesinger – Kerchler 1981*, 264, Abb. 9-10).

Zajímavým příkladem je varianta mortaria vyrobená technikou pozdní sigillaty argonské produkce, která nachází v barbariku analogie v hrobě válečníka se spathou, štítovou puklicí, komponenty militárního opasku, provinciálním sklem a keramikou z roku 1926 z Frankfurtu nad Mohanem, „Ebelu“, z první třetiny 5. století, nebo ženského hrobu ze stejné lokality z roku 1952, který byl dále vybaven v ruce robenou miskou s šikmou kanelurou, hřebenem s trojúhelníkovým držadlem či provinciální plastikou. Na akropoli Závisti a také u brány D je doložena také série příkladů pozdní terry sigillaty jak argonské, tak i severoafrické produkce, jejíž doklady pocházejí z různých míst: sektor A26/10, A18/2, A28/3, A33, A29/1 (*Motyková – Drda – Rybová 1991*, 62, Abb. 5:2, 6:1; *Brulet – Feller 2003*, Abb. 56:60-66, 57:67-75; *Steidl 2000*, 16-17, Taf. 51:16, 54:57K/2; *Halama 2007*, 214) (*obr. 82*).

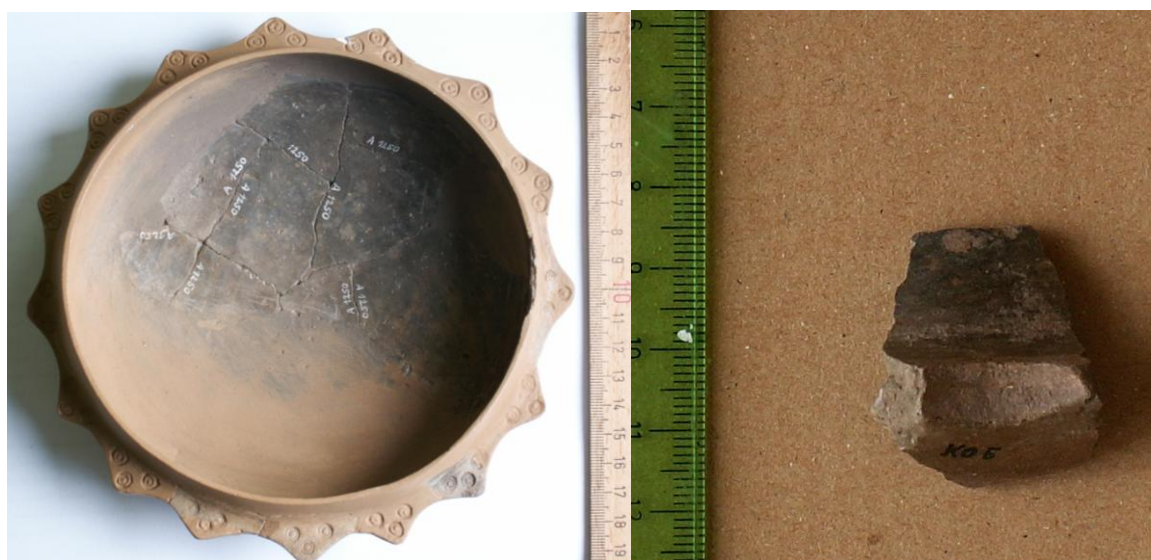
Obr. 82: Závist – akropole a brána D – příklady pozdní terry sigillaty argonské a severoafrické provenience. Foto J. Jiřík.

Pro hrubou keramiku hrncovitých tvarů se zataženým okrajem hledá L. Jansová paralely především v domácím labskogermánském prostředí (*Jansová 1971*, 161, obr. 5:5, 9, 14:10, 19:4, 10:7, 11:5). Podstatnou část keramického spektra z akropole Závisti tvoří hrncovité nádoby esovité profilace, jejichž analogie uvádí L. Jansová z Prahy-Bubennče, Prahy-Podbaby, Března a obecně z okruhu tzv. pražského typu, ze jehož počáteční horizont autorka příklady ze Závisti považuje (*Jansová 1971*, 162, 170-171). Nejnověji se hrubým tvarům

esovité profilace věnuje Tomáš Zeman v kontextu jejich chronologického a geografického postavení na sídlišti ve Zlechově, který odkazuje na vazby k východoevropským oblastem (Zeman 2006, 462). Nutno ovšem dodat, že právě esovité tvary jsou poměrně dosti rozšířené v sídlištním materiálu středního Podunají pozdní doby římské (např. Kolník – Varsík – Vladár 2007).

Lze dále poukázat na hrnec esovité profilace zdobený vlnovkou tvořenou prostou linkou (Jansová 1971, 170, obr. 13:4), který nachází, kromě již Libuší Jansovou uvedených paralel, analogie například v souboru z hrobu 541 v Bărlad-Vale Seacă, jud. Vaslui v Rumunsku, datovaný na sklonek 4. století (Schulze – Strocen 2008, 320-321, Abb. 5:6).

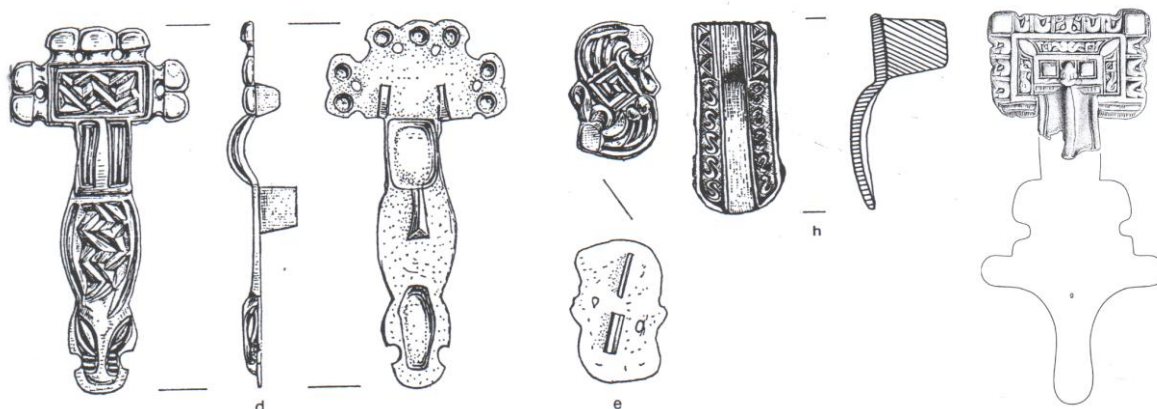
Jedním z nejcharakterističtějších keramických tvarů tzv. vinařického stupně je miska s vykrajovaným límcem, které je kromě Závisti (Motyková – Drda – Rybová 1978b, obr. 53) známá dále z nálezů z Vinařic, Prahy – Veleslavína, Pcher u Slaného, Prahy – Kobylis, Prahy – Radotína, Prahy – Juliska (Svoboda 1965, 94-95, obr. 31 tab. 22:2, 25:4-5, 32:15, 35:1, 36:2, 5, 37:1) a Prahy – Zličína, hrobu 75 (Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007, 570, obr. 9). Mimo území severní poloviny Čech byl uvedený tvar dále zjištěn především v jihozápadním Německu: Gültlingenu, Oberamt Nagoldu, Edingenu u Manheimu (Svoboda 1965, 97) a v hrobě 27 v Eschbornu (Ament 1992, Taf. 10:2). Datování tohoto tvaru spadá do první a druhé třetiny 5. století a nutno dodat, že exemplář ze Závisti a až do roku 2009 představoval jediný příklad ze sídlištního kontextu (obr. 83).

Obr. 83: Vlevo: Exemplář misky s vykrajovaným límcem z akropole Závisti; Vpravo: zlomek misky s vykrajovaným límcem z objektu 527 v Praze – Kobylisech. Foto J. Jiřík.

V rámci osídlení akropole někdejšího oppida Závist lze rozlišit vývoj ve fázi D2a (spony, tzv. federátní keramika, glazovaná mortaria) a D2b, respektive D2/D3 (keramika typu Murga, miska s vykrajovaným límcem). Zjevně se tedy nejedná o epizodální osídlení, ale spíše o doklad zástavby a inventáře strukturovaného dvorce, jehož obyvatelstvo navazovalo vztahy nadregionálního charakteru, jak jednoznačně ukazují předměty s původem v Galii, severní Africe i středním Podunají. Pozoruhodná v porovnání s některými dalšími lokalitami České kotliny je především malá četnost keramiky navazující na domácí tradici pozdní doby římské. To vše ukazuje na skupinu obyvatel vymezující se jak polohou svého sídliště, tak i skladbou komodit. Vývoj osídlení akropole Závisti končí zhruba v polovině 5. století, tedy v období známých historických událostí. Ne zcela přirozené příčiny závěru osídlení na Závisti patrně ukazují vypálené mazanice pocházející z nadzemních objektů na akropoli a snad též šipky jak v areálu, tak i u brány D. Z následujícího období stupně E1 kolem roku 500 je doložen model

spony typu Taman, který je podobně jako v dalších případech nalezených modelů dokladem šperkařství (Droberjar 2008b, 138, obr. 6:2; Roth 1986) (obr. 84), vztah k předchozímu osídlení zůstává ovšem nejasný. V mezidobí druhé poloviny 5. století nelze vyloučit určitý hiát.

Obr. 84: Modely spon: Genf, Švýcarsko, Runder Berg bei Urach, Poysdorf, Rakousko, Paříž (podle: Roth 1986).

Na nálezovém souboru ze Závisti je pozoruhodná určitá disproporce. Na jednu stranu zde máme naprosto mimořádný soubor keramiky s řadou dokladů vztahů nadregionálního charakteru, na druhou stranu v oblasti zastoupení drobné kovové industrie a především šperků pozorujeme nepoměrnou chudobu nálezů. Tento fakt nás přivádí na myšlenku, že bylo sídliště patrně obyvateli před jeho zánikem v polovině 5. století opuštěno (tudíž osobní šperky byly odneseny mimo lokalitu svými majiteli) nebo kompletně vydrancováno.

Praha – Kobylisy, ul. Březiněveská

Zcela novým nálezem sídliště stupně D2 je výzkum Jana Frolíka v Praze- Kobylisích, ul. Březiněveská, který se uskutečnil v roce 2009 (tab. 45-46). Během výzkumu se podařilo zjistit dvě polozemnice s křivými jamkami v nárožích a uprostřed kratších stran. Význam sídliště spočívá především v jeho nevelké vzdálenosti od pohřebiště 5. století doloženého v lokalitě Ke Stírce (Svoboda 1965, tab. 27, 26:3, 5, 10-11, 13).

Obr. 85: Praha – Kobylisy 2009, hřebeny z objektu 510. Foto J. Frolík.

Obě polozemnice č. 510 a 527 poskytly cenný inventář v podobě v ruce robené i na kruhu točené importované keramiky (včetně dvou fragmentů tzv. federátního džbánku), dvou hřebenů a souboru tkalcovských závaží (Frolík 2009). V současné době se připravuje souborné zhodnocení nálezů (Frolík – Jílek – Jiřík – Urbanová, v přípravě).

Obr. 86: Praha – Kobylysy 2009, keramika z objektu 527. Foto J. Jiřík.

Žatec, Chelčického náměstí

Objekt 1 v Žatci, Chelčického náměstí (*tab. 63*), představuje s největší pravděpodobností polozemnici se čtyřmi podpěrnými kůly v nárožích typu B1 podle Leubeho. Obdobný objekt z časné fáze doby stěhování národů byl prozkoumán na akropoli oppida Závist (*Motýková – Drda – Rybová 1991*, 58, *fig. 2*). V rámci sídlištního materiálu z akropole oppida Závist nachází nejbližší obdobu rovněž zlomek hrnce s vodorovně vytaženým okrajem (*tab. 64:9*; srovnej *Jansová 1971*, obr. 4:8), stejně jako příklady hrnců velmi hrubých forem a úpravy (*tab. 64:12, 14*) (*Jansová 1971*, obr. 12:13). Ostatní materiál představuje zlomky hrubých i jemných nádob, přičemž druhá jmenovaná kategorie (*tab. 64:13*) se vyznačuje leštěným povrchem. Tato úprava se však liší od precizně leštěné keramiky mladobronzového a halštatského stáří, která se na žatecké ostrožně vyskytuje. Zlomek keramiky vytáčené na kruhu s výzdobou svazku hřebenových vlnic (*tab. 64: 11*) sice může mít analogii v keramice pozdně antické tradice v Podunají (např. *Friesinger – Kerchler 1981*, Abb. 6:1-7), nicméně v našem případě se nejspíše jedná o intruzi z raného středověku.

Význam sídlištního objektu v Žatci kromě jeho datování podtrhuje i jeho lokalizace jakožto výšinného sídliště na místě pozdějšího raně středověkého hradiště. Výšinná sídliště z časné fáze doby stěhování národů jsou poměrně častá v prostředí alamanském, kde bylo dokonce v několika případech možno rekonstruovat vzhled konstrukce fortifikace (např. *Zähringen bei Burgberg*) (*Hoeper, H. – Steuer, H. 1999*, 185-246). Nález v Žatci tedy rozhojňuje doposud známé lokality výšinného charakteru v Čechách z pozdní doby římské až časné fáze doby stěhování národů. Starým nálezem patrně pocházejícím ze Žatce nebo okolí je spona s cibulkovými knoflíky typu Keller 3b, respektive k Pröttelovu typu 3/4 variantě B z druhé poloviny 4. a počátku 5. století (*Pröttel 1988*, 359; Abb. 4a; 11; *Sakař 1961*, 430-1; Obr. 2:1, 3). Přímo z území města Žatce pak pochází hrob datovaný mincí Gordiana III (238-244) (*Pochitonov 1955*, 146, č. 530).

8.1.b Nověji hodnocená sídliště rovinná

Praha-Dolní Liboc I-III

Lokality v Praze-Dolní Liboci I a II (*tab. 42*) lze jednoznačně datovat do průběhu 5. století na základě přítomnosti misek s oválným fasetováním „přešťovického typu“ (*tab. 43:1, 43:5*). Zlomek misky z Dolní Liboce I vyobrazil již *Bedřich Svoboda* (1965, obr. 9:2). Nálezy

skupiny Prešřovice-Friedenhain se koncentrují převážně v jižních a západních Čechách a pak dále v Bavorsku (*Droberjar 1999b*, 7). Nálezy těchto charakteristických misek v prostředí vinařické skupiny je poněkud překvapivé. V současné době se jedná vedle exempláře misky s oválnými fasetami z hrobu 7 v Litovicích (*Pleinerová 2006*, obr. 10) již o třetí nález této kulturní skupiny v centru Čech. Nálezy skupiny Prešřovice-Friedenhain se rozhojňují také na bavorské straně hranice, setkáváme se s nimi nejen v již dříve definované oblasti osídlení – např. Altendorf/Mörsheim (*Rieder 1993*, Abb. 5, 12:1), ale i v oblasti Horní Falce (*Weinlich 1999*).

Zlomek temně glazované keramiky cihlového nádechu z objektu 624 na lokalitě Praha-Dolní Liboc II připomíná analogicky glazovaná mortaria doložená v rámci nálezového spektra vinařické skupiny z lokality Závist. Bližší určení však umožní až případná chemická analýza glazury.

Zlomek pohárku (*tab. 44:2*) z objektu 1 na lokalitě Praha-Dolní Liboc III nachází analogie v kostrových hrobech vinařického stupně například ve Vinařicích, Praze-Veleslavíně (*Svoboda 1965*, 24:15, 17, 36:3) nebo Praze-Zličíně (nepublikováno).

Ostatní materiál ze tří lokalit Prahy-Dolní Liboce není chronologicky příliš citlivý.

Praha – Ruzyně

Ze zjištěné nalezené struktury v Praze-Ruzyni lze získat pouze omezenou představu o vnitřním členění osady z doby stěhování národů. Za objekt s obytnou či výrobní funkcí lze jednoznačně označit pouze polozemnici s kůlovou konstrukcí č. 145, která náleží podle Leubeho členění k typu D1. Tento konstrukční typ náleží již době stěhování národů. O podobné funkci lze snad uvažovat i v případě objektů 540 a 618. První z nich se vyznačuje relativně pravidelným téměř čtvercovým půdorysem, druhý objekt představuje z hlediska získaného spektra keramiky a kovových artefaktů nejvýznamnější nálezový celek celého sídliště. Zjištěná osídlená plocha dosahuje rozlohy kolem 5075 m², přičemž další objekty je možno předpokládat mimo prozkoumanou plochu zejména jižním směrem. Celkem oprávněně je možno předpokládat též původní existenci nadzemních staveb, které zde zanikly orbou. Případné stopy po nadzemních objektech s kůlovou konstrukcí je vzhledem k minimálnímu množství datujícího materiálu obtížné určit (*tab. 47-52*).

Nejlépe datovatelnými předměty jsou spony z objektu 618. První z nich s podvázanou nožkou a výzdobou v podobě diagonálního kříže (*tab. 53:6*) sice nachází řadu obdob v prostředí východogermánském pozdní doby římské (*Schulze-Dörrlamm 1986*, Abb. 101:3-4), nicméně analogický nález z Altendorfu (*Abels – Haberstroh 1995/96*, 36, Abb. 16:22) datuje *Jochen Haberstroh* do časového intervalu 450-480 (2003, 252, Abb. 31; 2000: Chronologieschema und Typenübersicht) (*tab. 56:3, 20:1*).

Druhá spona náleží typu Rathewitz (*tab. 53:7*), jehož koncentrace nálezů je známá především z prostředí niemberské skupiny v Posáli, kde datováním spadá do poslední třetiny 5. a na počátek 6. století. Nejbližšími analogiemi exempláře z Prahy-Ruzyně jsou nálezy z Reudenu, Glaubergu a francouzského Toulouse (*Schulze-Dörrlamm 1986*, 612-617, Abb. 21:1, 4, 7). Z českých nálezů lze jmenovat pouze jeden exemplář z pohřebiště ve Vinařicích (*Svoboda 1965*, tab. 24:1). Spony typu Rathewitz byly vzácněji nalezeny rovněž v Pomohání v kontextu výšinných sídlišť, kde je *Jochen Haberstroh* analogicky klade do Childerichova horizontu 5. století. Četnější jsou v této oblasti ovšem typologicky blízké spony typu Burgellern a jejich pozdně římské prototypy (*Haberstroh 2003*, 246, Abb. 29).

Zajímavým nálezem z objektu 618 je zlomek nákrčníku s protáhlou záchytnou ploténkou (*tab. 53:9*). V časné fázi doby stěhování národů jsou více zastoupené nákrčníky s drátěným očkem (Praha-Libeň) nebo kruhovou záchytnou ploténkou (Čertova ruka, okr. Semily)

(*Svoboda 1965*, 32:5, 33:5). Analogicky protáhlou záchytnou ploténku má nákrčník ze Zbuzan (Národní muzeum v Praze, inv. č. 119087), který již náleží merovejskému období.

Pinzety (*obr. 10:3*) patří k poměrně běžným nálezům především v hrobech pozdní doby římské až doby stěhování národů – např. Soběsuky, Klučov, Mochov, Dobřichov (*Blažek 1995*, 147, *Abb. 10:3*; *Svoboda 1965*, 206, *tab. 56:11, 72:7, 9*; *Droberjar 1999a*, *Abb. 45:1*). Setkáváme se s nimi i v sídlištním kontextu, jak dokládá čtveřice exemplářů z lokality Eggolsheim „Peunt“ v Pomohani (*Haberstroh 2000*, *Taf. 40: 28-31*).

Zlomek drobné tyčinky s železným jádrem krytým zlatým plechem zdobeným pásy příčných rýh (*tab. 53:7*) náleží s největší pravděpodobností jehlici. Stejně provedená jehlice pochází Chotěšic, Mochova a zejména z hrobu XIV z Prahy-Podbaby, kde náležejí patrně již časně merovejskému období (*Svoboda 1965*, 188, 242, *tab. 42:9, 71:8, obr. 34*). V langobardském období bylo využito železného jádra pokrytého zlatou fólií i pro další skupinu předmětů jako například v případě cedníčku z panonského Vörsu (*Hienrich-Tomaska 2008c*, 310).

Zlomek železné spony (*tab. 53:1*) jakož i zlomek bronzové jehly spony (*tab. 53:2*) z objektu 99 nelze bohužel blíže typologicky ani chronologicky zařadit.

Teritoriálně nejbližší analogii pro keramický soubor z Prahy-Ruzyně představuje materiál ze žárového pohřebiště v Plotištích nad Labem. Nejvýznamnější skupinou nálezů jsou převážně mísovitě tvary zdobené šikmou kanelurou (*tab. 53:9, 54:8, 55:4, 56:12, 57:5*). Tento typ nádob vyčleňuje Alena Rybová pod indexem D5a a datuje do 3. a 4. fáze trvání pohřebiště (*tab. 54:9*). V relativní chronologii se pohybujeme na základě jejího datování někde v intervalu druhé poloviny 4. až druhé poloviny 5. století.

Analogické tvary z lokalit Kirchheim unter Teck a Quedlingburg datuje Helga Schach-Dörgešová do období druhé poloviny 4. až počátku 5. století (*Schach-Dörgeš 1999*, 275, *Abb. 10*). Obdobné tvary nacházíme rovněž na pohřebišti ve Straubingu, kde jsou řazeny ke skupině Přeššovice-Friedenhain (*Droberjar 1999b*, *tab. 26:10-11*). Do doby kolem poloviny 5. století je bezpečně datován exemplář zdobený šikmou kanelurou z hrobu 217 na lokalitě Kahl am Main, kde se vyskytl společně se zlatým trojlaločnatým závěskem typu Úherce (*Teichner 1999*, *Taf. 56*) (*tab. 56:2*).

Další šířeji zastoupenou skupinou nálezů jsou misky zdobené horizontálními žlábků (*tab. 53:14, 54:3, 9, 56:6, 12-13, 58:11-12, 59:13-14, 17, 20-21*), někdy v kombinaci s předchozí výzdobou šikmých kanelur (*tab. 57:12, 58:2, 60:5*). Tuto výzdobu v podobě horizontálních žlábků nese v Plotištích nad Labem více keramických tvarů: vázy F7, mísa H7b, misky C1b, atd (*obr. 18:3-5*). Jejich časové zařazení je obdobné jako o předchozí výzdobné varianty. Pro účel této studie je zajímavé, že obě výzdobná schémata jsou zastoupena rovněž v zásypu kostrového hrobu 1400/III, který již náleží časně fázi doby stěhování národů (*obr. 18:1400/III*). Také keramika zdobená horizontálními žlábků byla nalezena v komplexech bezpečně datovaných do druhé poloviny 5. století. Byla zjištěna v objektu 8 na lokalitě Cífer-Pác, kde se vyskytla společně se sponou typu Bákodpuszta-Sokolnice-Gursuf a hřebenem s oboustranným ozubením (*Cheben – Ruttkay 1997*, *Abb. 2*) (*tab. 56:1*). Inspiraci pro žlábkovou výzdobu těchto nádob lze hledat v prostředí pomohanské, porýnské a alamanské keramické produkce pozdní terry nigry z průběhu 5. století (*Blaich 1999*, 317-319).

Velice nápadná je výzdoba v podobě plastických výčnělků lemovaných drobnými vrypy (*obr. 15:1*). Rovněž tato nádoba nachází úzké paralely na plotišťském pohřebišti u nálezů z hrobů 400 a 427 (*Rybová 1979*, *Abb. 58:8, 66:10*). Datace spadá opět do 3.-4. fáze pohřebiště.

Na pohřebišti v Plotištích nacházejí úzké paralely také nádoby zdobené rytými horizontálními liniemi v hrobě 1050 (*tamtéž*, *Abb. 71:11*) a podkovovitým prožlabením (*tab. 61:6*) v hrobě 310 a 845 ze 3.-4. fáze (*tamtéž*, *Abb. 76:16, 51:1*) a také mísa zdobená dvojicí

oblých kanelur (*obr. 14:5*) v hrobě 132 třetí fáze podle Rybové (*tamtéž*, Abb. 55:2) (*tab. 61:7*).

Méně zastoupená je keramika zdobená vpichy či jednoduchými kolky v řadách (*obr. 11:4-6, 9-10, 16:10*). Tato keramika se objevuje od mladší doby římské (*Jiřík 2007*, 543, *obr. 18:4-5, 8*). Spektrum hrubotvaré keramiky vytváří především hrncovité tvary se zataženým okrajem (*tab. 53:4, 54:12, 55:3-4, 57:1, 58:3, 6*) a hrnce s esovitou profilací (*tab. 54:1, 16:24*), někdy připomínající keramiku pražského typu (*tab. 54:6*). Výzdoba hrubotvaré keramiky se omezuje na prstování, nehtové vrypy (*obr. 56:3*) plastické výčnělky (*tab. 56:7, 59:22*) a leštění horních partií nádob při okraji (*tab. 55:4*).

Nebovidy, okr. Kolín

Archeologické nálezy z Nebovid byly získány v roce 1917 při výzkumech Dr. Františka Dvořáka a jako součást staré sbírky se část zachovala v kolínském muzeu dodnes. Archeologická sbírka v muzeu v Kolíně bohužel utrpěla během událostí za druhé světové války, z toho důvodu jsou některé soubory nálezů jen stěží revidovatelné. Nicméně některé z těchto nálezů naznačují vzhledem k svým charakteristickým znakům, že by se mohlo jednat o nálezový celek (*tab. 9-10*).

Z vybraných nálezů je tedy možno jmenovat zlomky jemných nádob s výzdobou šikmého kanelování, v jednom případě kombinovaného s horizontální plastickou lištou, dále horizontálních žlábků a zlomek hrubé nádoby se svislými liniemi nehtových vrypů, tvořící tzv. větvičkový motiv. Jmenované nálezy náleží do výše popsaných kategorií.

Chronologickou oporou by mohl být nález oboustranného hřebene. Oboustranné hřebeny jsou známé z pozdně provinciálního prostředí, vyskytují se i v nálezech z přilehlého barbarika. Z české kotliny je znám analogický hřeben z hrobu v Litoměřicích. Oproti exemplářům z Podunají a jejich blízkým protikladům z prostředí Moravy (*Biró 2002*, *obr. 1-82; Kalábek 2006*, *obr. 11:30-32*) se nebovidský exemplář liší zejména výzdobou. Analogie na pohřebišti v Eschbornu (hrob 40), Pleidesheimu (hrob 27, 29), Bad Homburgu-Gonzenheimu (hrob 9), Frankfurtu nad Mohanem (hrob z roku 1929) v dolním Pomohani a jihozápadním Německu z druhé třetiny 5. století poukazují patrně na západní původ (*Ament 1991*, Taf. 17:1; *Steidl 2000*, Taf. 5:15, 53:2, *Koch 2001*, Taf. 14:A4, B2).

Pro chronologické zařazení je rovněž důležitá přítomnost torza misky robené na kruhu s výzdobou svazku hřebenových vlnic. Na základě těchto charakteristických znaků je možno toto torzo přiřadit do okruhu tzv. jiříkovické keramické produkce, s jejímž výskytem se setkáváme ve svébském prostředí jižní Moravy a přilehlého Rakouska. Nejbližší paralelou pro nález z Nebovid jsou misky na nožce, blízké exempláře jsou nálezy z hrobů 13 a 17 v Pohořelicích-Nové Vsi ze stupně D1 (*Tejral 1999a*, 219, Abb. 8:4, 12:1).

Misky na nožkách vytáčené na kruhu s výzdobou svazku hřebenových vlnic jsou v rámci nálezového spektra z rakouského Oberleiserbergu datovány nejdříve do 2. poloviny 4. století, spíše však na počátek 5. století (*Pollak 1999*, 210, Abb. 1:2).

Obdobný nález torza na kruhu točené nádoby s výzdobou rytého svazku vlnic známe i z našeho západního sousedství v Pomohani, konkrétně ze sídlištního kontextu ve Stockstadtu, Ldkr. Aschaffenburg, kde se mezi keramikou germánského původu vyskytly rovněž zlomky zdobené šikmým kanelováním (*Pescheck 1978*, 279-280, Taf. 137:B2). Dalším velice blízkým keramickým souborem jsou sídlištní nálezy z lokality Wülfingen am Kocher ve Württembersku, kde se setkáváme rovněž s kombinací zlomků jemných nádob zdobených šikmým kanelováním a horizontálními žlábků (*Koch – Koch 1993*, Taf. 21:14-16, 24:A1-3). Kontinuitu vývpje v Nebovidech do stupně D3/E1 naznačuje například zlomek výdutě nádoby s výzdobou horizontálního pásu a šikmých linií s analogií ve Velkých Přílepech – Kamýku u Prahy (*Svoboda 1965*, tab. 84:24-25).

Obr. 87: 1) Nebovidy. Foto J. Jiřík, 2) Velké Přílepy – Kamýk u Prahy (podle: Svoboda 1965).

František Dvořák dále popisuje sídliště u Nebovid v poloze Nad pilou, kde „jednotlivé chaty byly obdélného tvaru a značných rozměrů a jejich spodek tvořila vrstva hrubých, pískovcových kamenů. Uprostřed osady odkryt zbytek zdi od východu na západ běžící, stavěné z plochých, na sebe kladených kamenů. V odpadkových jamách jsem našel velké kusy mazanice s otisky silných kolů a plochých dřev a množství střepů.“ (Dvořák 1936, 93). Toto je poměrně závažná zpráva, která je jedinou informací, z níž se cosi dozvídáme o struktuře sídliště. Velice pozoruhodná je zmínka o zdivu, jehož stáří může být v zásadě jakékoliv, ovšem analogické stavby užívající kamene, jako například na Oberleiserbergu, mohou naznačovat širší souvislosti. Při popisu materiálu dále uvádí: „Velmi typickými jsou menší nádoby vyzdobené hlubokým žlábkováním; s touto ozdobou setkáváme se již u lužického typu, mnohem častěji pak u popelnic typu plátěnického. Nádoby nebovidské možno však považovati za nejvyvinutější typ tohoto ornamentu.“ (Dvořák 1919, 21). V tomto případě nelze vyloučit, že se uvedený popis shoduje s výše pojednanými nálezy jemné žlábkované či kanelované keramiky. Dále se dozvídáme, že byl nalezen: „Amulet z TS, několik tors menších nádobek vytočených na kruhu, které tak ostře kontrastují s ostatní keramikou domácí, řekl bych barbarské práce.“ S tímto popisem lze poměrně bezpečně ztotožnit výše uvedené torzo nádoby zdobené svazkem hřebenové vlnice (Dvořák 1936, 93-94).

Sišem, okr. Louny

Archeologický materiál ze Siřemi (obr. 24) byl již podrobně publikován Milanem Jančem (2001). Jedznačně nejlépe datovatelným předmětem v souboru je hřeben (obr. 24:17) náležející nepochybně mladší fázi doby stěhování národů. Okolnost, že výzkum prováděl I. Sýkora, ovšem poněkud znejišťuje autentičnost nálezového celku. Sýkora byl znám tím, že při prodeji archeologického materiálu žateckému muzeu „vylepšoval“ a zvyšoval atraktivitu svých souborů neautentickými předměty. Zda k tomu došlo i v tomto případě nelze spolehlivě prokázat. Ale i v případě autentičnosti nálezu není zaručená současnost materiálu získaného z polozemnice 1 (hřeben) a polozemnice 3 (keramika) (Jančo 2001, 485-6). Nicméně některé keramické zlomky naznačují v porovnání s hřebem odlišné chronologické zařazení. Jedná se například o střep zdobený prstováním (obr. 24:14), tedy výše popsanou kategorií výzdoby. Rovněž zlomek na kruhu robeného hrnce (obr. 24:1) lze uvést do vztahu s keramickou produkcí ve středním Podunají v pozdní době římské a časné fázi doby stěhování národů (Friesinger – Kerchler 1981, 258-261, Abb. 11) (obr. 15). Obdobného původu pak mohou být rovněž dvě na kruhu točené lahvovité vázy z Roudnice nad Labem, Hracholusk (Trefný 2005, 15, obr. 40). Z hlediska datování je nejdůležitější torzo mísy s ostrou profilací a výzdobou v podobě horizontálních rýh (obr. 24:7-8), jejíž analogie je možno hledat v prostředí tzv. „Rillenschalen“ – misek s černohnědým leštěným povrchem a rytým dekorem v oblasti Pomohání, kde jsou datovány do období D2, D2-D3. Tento tvar je začleněn nověji jako leštěná a rytím zdobená keramika (Ament 1991; Stauch 2004; 102-104) (obr. 16).

8.1.c Stopy aktivit na netypických lokalitách mimo sídlištní oikumenu

Čertova ruka je druhohorní pískovcový masív náležející do oblasti Hruboskalska náležející k Jičínské pahorkatině. Je vytvářen coniackými kvádrovými, jílovitými a kaolinickými pískovci. K jeho formování došlo v průběhu třetihor a zejména v průběhu čtvrtohor. Masív Čertovy ruky je členěn řadou morfologických jednotek, z nichž pro tuto studii je nejdůležitější prostor tzv. Novákovi pece. K prostorové identifikaci archeologických lokalit Čertovy ruky přispěla zejména nedávná studie *Jany Benešové, Jiřího Kalfersta a Jana Prostředníka (1999, 55-77) (tab. 3-4)*.

V odborné literatuře byla věnována pozornost nálezům z Čertovy ruky z období časně fáze doby stěhování národů již několikrát (*Filip 1947, 225-228, tab. 62, 63, 64:1; Svoboda 1965, 253, tab. 32: 1, 4-5; Droberjar 2002, 116*). Pro účel této studie byly vybrány charakteristické předměty, které v drtivé většině správně chronologicky zařadil již *Jan Filip (1947, 225-228)*.

Prvním z nich je uzda a kování postraňků koňského postroje zhotovené z bronzu, přičemž kování postraňků je plátováno stříbrem (tab. 5:5). Tato uzda nachází paralely především v geografickém prostoru Karpatské kotliny a v oblastech jihovýchodní Evropy v období 2. třetiny 5. století. Jako formální analogie je možno jmenovat nálezy shodně vyrobené z bronzu a stříbra z ukrajinského Kačinu a Novogrigorjevky, Untersiebenbrunn v Rakousku, Jakuszowicz v Polsku a Keszthely v Maďarsku, přičemž některé z těchto exemplářů nesou poměrně náročnou vybíjenou výzdobu. Tento typ uzd byl tedy spjat převážně s kulturním prostředím hunského impéria (*Kazanski 1991, 137-139, fig. 9) (tab. 81:1)*.

Dalším předmětem, jenž lze jednoznačně datovat do časně fáze doby stěhování národů je provinciální přezka se čtyřmi stylizovanými hlavičkami šelem typu Madyda-Legutko AI 3 bez záchytné ploténky (tab. 5:2). V barbariku náleží pojednáváný typ přezky k poměrně vzácným dokladům kontaktů s prostředím západních provincií (*Madyda-Legutko 1985, Karte 57*)

Další nález, tentokrát varianta se záchytnou ploténkou a spíše ornitomorfni podobou hlaviček, pochází z hrobu 2 v Hockenheimu, kde se vyskytl nádobami typu terra nigra a hřebenem typu Thomas II (*Bernhard 1985, Abb. 54:14*). Velmi blízký exemplář přezky pochází také z hrobu 719A na lokalitě Schleithem-Hebsack v severním Švýcarsku náležející pozdně římskému prostředí (*Burzler – Höneisen – Leicht – Rückstuhl 2002, 193, Taf. 89:719A/1) (obr. 81:2)*.

Další věrná analogie pochází patrně z hrobu na lokalitě Jamoigne-Prouvy (Prov. Luxemburg), kde je doložena zřejmě kompletní opasková garnitura včetně ozdobných kování v identickém zoomorfni stylu (*Sommer 1984, Taf. 52*). Přechodným typem je pak exemplář s rámečkem zdobeným dvěma hlavičkami šelem a dvěma hlavičkami a částí těl delfinů z Amiens (dép. Somme) (*Sommer 1984, Taf. 5:1*). Podobně jsou přechodným typem i následující přezky: exempláře se čtyřmi stylizovanými hlavami se v několika exemplářích objevily na pohřebišti Lisieux a Cortrat, dep. Calvados ve Francii z konce 4. století, kde jsou dávány do vztahu s přítomností saských válečníků (*Paillard – Alduc-Le Bagousse 1999, fig. 1 a 3*).

V barbariku jsou známy rovněž napodobeniny těchto přezek, jak ukazuje nález z Liebersee, Lkr. Torgau-Oschatz (*Bemmann 2003, 59, Abb 10:3*).

K již popsáním nálezům náleží oválný zesílený rámeček přezky se stopami (?) stříbrného plátování (viz výše) (tab. 5:5). Obdobně tvarované rámečky přezek známe z posledních dvou třetin 5. století především ze západní části barbarika (např. *Dasnoy 1967/68, fig. 12*).

Dalším nálezem, který si zaslouží pozornost, je záchytná bronzová ploténka přezky s vybíjenou výzdobou a přiletovaným drátem, blíže nejasného účelu (tab. 5:11). Tento předmět nemá přímou analogii a lze jmenovat pouze nález vybíjením zdobené záchytné

ploténky přezky s drátěnou průvlečkou z pozdně antického opevnění „Bürgle“ bei Gunremmingen v Bavorsku (*Bender 1996*, Abb. 23:104) (*obr. 81:4*).

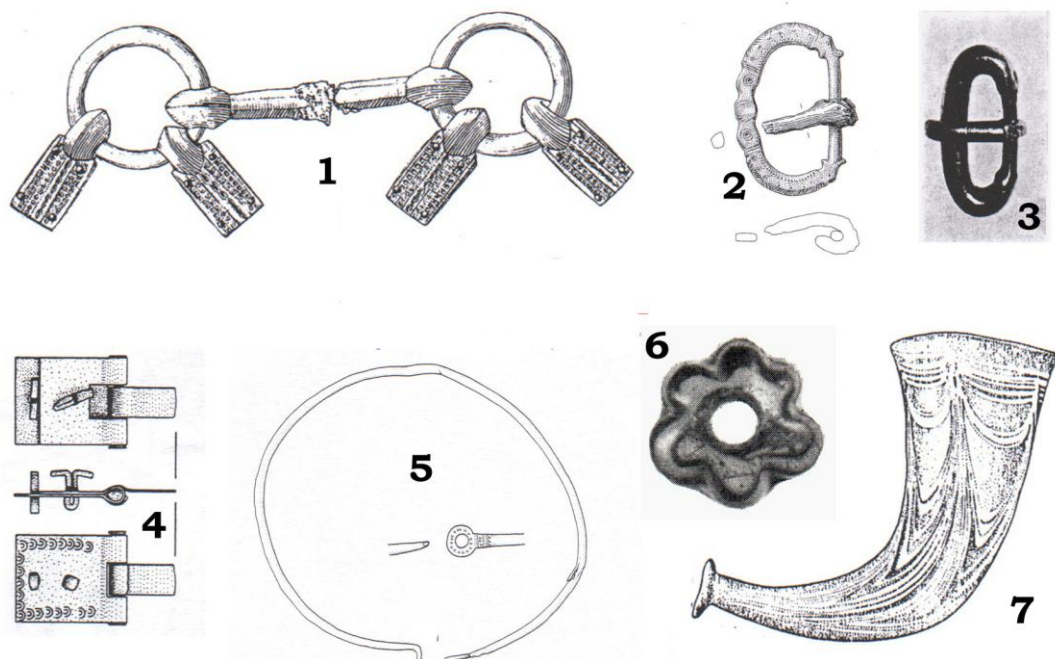
Součástí opaskové garnitury byl i bronzový kroužek s devíti vývalky (*tab. 5:6*). Tento předmět je znám například z Očkova na Slovensku již z fáze D1 (*Tejral 1985a*, obr. 4:9). V Posáli byl zjištěn v hrobě 9 na lokalitě Elstertrebnitz, Kr. Borna z poloviny 5. století v (*Mildenberger 1956*, Abb. 20). K jejich největšímu rozšíření dochází u výrazněji profilovaných forem v průběhu starší fáze merovejského stupně ve střední Evropě (*Losert – Pleterski 2003*, 271-273, Verbreitungskarte 23).

Jednoznačnou identifikaci s prostředím niemberské kultury v Posáli umožňují dvě spony typu Niemberg B a C (*tab. 5:3-4*), přičemž svým datováním náleží 1. a 2. třetině 5. století (*Bemmann 2001*, 83, Abb. 4-6). Ve 2. polovině 5. století se setkáváme s výskytem spon niemberského typu rovněž v sousední oblasti horních Frank (*Haberstroh 2000*, 134, Taf. 112:17) a rovněž v Mnichově-Rammersdorfu (*Keller 1986*, 591-592, Abb. 11).

S oblastmi položenými na sever od našich hranic souvisí rovněž spona s protáhlou nožkou a polyedrickým knoflíkem na hlavici lučičku (*tab. 5:1*), jejíž analogii je možno jmenovat ze sídlištního nálezů ve Waltersdorfu (*Krüger 1987*, Abb. 74:17).

Velice důležitými předměty jsou zlomky dvou bronzových nákrčníků s diskovitou záchytnou ploténkou, přičemž jeden z nich nese vybějenou výzdobu (*tab. 5:10, 12*). S jejich výskytem se setkáváme především v oblasti Pomohani, další exempláře jsou známé z hornodunajského úseku limitu. Je možno jmenovat nálezy ze Speyeru Nemetis, hrobu 45 v Eschbornu, hrobu 6 v Neuburgu an der Donau, a rovněž sídlištních nálezů v Reisbergu u Scheßlitz-Burgellernu, Bürglu u Gunremmingenu a Breitengüßbachu (*Bender 1996*, Abb. 21:60; *Haberstroh 2000*, Taf. 29:7; *týž 2003*, Abb. 17:5; *Keller 1979*). V hrobě 125 na lokalitě Kahl am Main byl nalezen nákrčník společně s pásovou garniturou napodobující římsko-provinciální militární prototypy (*Teichner 1999*, Taf. 39). Nejbližší obdobou vzhledem k vybějené výzdobě exempláře na *tab. 5:10* je však exemplář z hrobu 3 v Reichelsheimu, Ziegelei Box v Hessensku (*Steidl 2000*, Taf. 69:110 B) (*obr. 84:5*).

Zlomek bronzového náramku (*tab. 5:8*) pak svým obdélným průřezem odpovídá opět spíše exemplářům z Posáli, kde bylo několik dalších bronzových náramků nalezeno rovněž na území niemberské skupiny, kde představují v rámci Bemmannových kombinačních skupin časné fáze doby stěhování národů chronologicky průběžný tvar. V tomto geografickém prostoru se tyto náramky vyskytují ve formě s kruhovým nebo se zaobleným čtyřúhelníkovým průřezem (*Bemmann 2001*, 76, Abb. 13: 8).

Obr. 88: Analogie k drobným předmětům z Čertovy ruky: 1) Untersiebenbrunn, Schleheim-Hebsack, 3) Mözs, 4) „Bürgle“ u Gundremingenu, 5) Reichelsheim – Ziegelei Box, 6) Wulfen, 7) Wiesbaden (podle: Kazanski 1991; Burzler a kol. 2002; Salamon – Lengyel 1980; Bender 1996; Steidl 2000; Schmidt 1961; Buchinger 1999).

S prostředím niemberské skupiny souvisí rovněž některé skleněné korálky, zejména pak exemplář vyrobený ze žlutohnědého skla zdobený klikátkou z hnědého skla (*tab. 5:18*), jenž nachází velice blízkou analogii v bohatém hrobě 2 ve Wulfenu, Kr. Köthen, kdy byly doloženy též dva honosné exempláře spony typu Wiesbaden z 2. třetiny 5. století (*Schmidt 1961*, Taf. 50:c-e) (*obr. 88:6*). Rovněž další exemplář korálku s očky by mohl mít vztah k prostředí niemberské skupiny, neboť jeho analogie pochází ze Staffelbergu v horních Frankách, odkud pochází již zmíněná niemberská spona (*Haberstroh 2000*, Taf. 113:20). Zlomek bochánkovitého korálku s florálním motivem (*tab. 5:18:15*) lze přiřadit k variantě typu korálků Tempelmann-Mączyńska 356 (*Tempelmann-Mączyńska 1985*, Taf. 11:356).

Velice zajímavé jsou doklady přítomnosti provinciálního skla, patrně rýnské produkce. O typovém zařazení se nechá uvažovat pouze na příkladu zlomku okraje skleněné nádoby, z něhož vychází šikmo nalepené nitě (*tab. 5:9*). Tento dekor je u pohárků dosti netypický se setkáváme se s ním především u některých exemplářů picích rohů (srov. *Buchinger 1999*, Taf. 10:4) (*obr. 88:7*), toto určení však není jednoznačné.

Oproti běžným sídlištním nálezům je lokalita Čertova ruka u Karlovic poněkud odlišného charakteru. Jiří Waldhauser a Lubomír Košnar opatrně interpretují nálezy z Čertovy ruky, vzhledem k výjimečnému místu deponování, jako možný doklad kultu (*Waldhauser – Košnar 1997*, 125-126). *Eduard Droberjar (2002, 116)* nevyklučuje ani možnost využívání lokality jako možného útočiště proti nepříteli. Typologický rozbor nálezů prokázal, že v podstatě všechny zde uvedené předměty představují v prostředí materiální kultury české kotliny v časně fázi doby stěhování národů importy. Ty lze rozdělit na dvě složky – podunajskou (uzda a kování postraňků) a „středo/západoevropskou“ (ostatní předměty). V druhé složce mají výrazné zastoupení předměty s původem v niemberské skupině v Posáli (spony, některé korálky, zlomek náramku). Další předměty představují provinciální import (některé přezky, sklo). Charakter předmětů naznačuje, že zde byly deponovány předměty denní potřeby,

příčemž některé z nich mohly být poměrně cenné, jako například uzda s kováním postranic plátovaným stříbrem. Hodnotné však byly například i skleněné korálky, které se relativně často vyskytují i v depotech a jejich cena je podle provedení odhadována na cca 3 g stříbra za kus (*Tempelmann-Maczyńska 1985*, 146-148). Tato skutečnost tedy svědčí buď o záměrném uložení například ve spojení s kultem, nebo o opuštění abri Novákovy pece v jistém „spěchu“. Dočasné sídlení na lokalitě může dokládat nález keramického zlomku (*Filip 1947*, tab. 64:1). Datování předmětů do druhé třetiny 5. století nevyklučuje, že k jejich uložení dochází ve velmi neklidném období Attilova západního tažení přes prostor střední Evropy do Galie roku 451 či v následujícím období po pádu hunské moci ve středním Podunají, kdy na jejich troskách vzniká řada vzájemně si konkurujících politických útvarů. Určitou indicií může být uzda a kování postražků, jejichž analogie známe zejména z oblastí, kde dominoval hunský politický útvar. Spektrum předmětů pak dokresluje řada nálezů z prostředí durynské niemberské skupiny z Posáli a import ze západních provincií. Z písemných zpráv známe účast Durynků v bitvě na Katalaunských polích na hunské straně a typologický rozbor nálezů ukazuje na možné spojitosti mezi jejich geografickým původem a směrem tažení Attilova kontingentu při návratu z Galie. Na typologické skladbě se však mohly podílet i jiné faktory či jejich kombinace, takže příčiny deponování předmětů v prostoru skalního masívu Čertovy ruky zůstane v oblasti hypotéz.

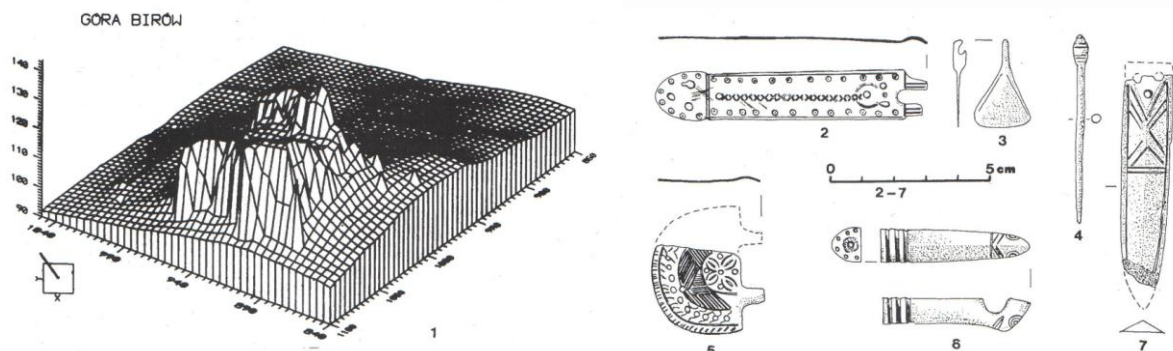
Další obdobnou lokalitou by mohl být masív Sokolka, kde byly s určitou nejistotou registrovány zlomky keramiky, snad datovatelné do období mladší doby římské až doby stěhování národů a přezka z období 2. třetiny 5. století.

V poslední době narůstá množství dokladů využívání lokalit mimo osídlenou oikumenu severní poloviny Čech. V roce 2004 publikoval *Jiří Militký (2004, 518-519)* detektorový nález z Plouznice, okr. Česká Lípa, a nejnověji byl zpracován soubor nalezený opět detektorem při trase labské komunikace v Hřensku (*Jiřík – Peša - Jenč 2008*) (viz výše).

V Českém ráji je v průběhu doby římské až časně fáze doby stěhování národů zjištěno též využívání jeskyň Berča, Oko a Kopřivák 1, které lze datovat pouze orientačně do období mladší doby římské až časně fáze doby stěhování národů a vysvětlení tohoto fenoménu lze hledat v kontextu osídlení sousedního Pojizeří v pojednávaném období. Z Turnovska lze jmenovat nálezy z Nudvojovic (*Vokolek 1997, 654*), Svijan (*Košnar – Waldhauser 1973*), Skokov (*Jenč – Peša 2000*, obr. na str. 23) a Turnova, Maškových zahrad (*Droberjar – Prostředník 2004*). Osídlení skalních dutin lze tedy vnímat jako do jisté míry prodloužení osídlené oikumeny i do oblastí s krasovými jevy a využívání mohlo souviset s hospodářskými, refugiálními či duchovními účely.

Je zajímavé, že na celé řadě lokalit v Českém ráji je známo jejich využívání v různých „horizontech neklidu“. To je doloženo na příkladech několika jeskyní a převisů v prostoru Příhrazské vrchoviny, skalního labyrintu „Stará fronta“ u Žehrova, jeskyně Racák na Mužském, kde je známé využívání z období několikadenního drancování Mnichovohradištska lužickou vojenskou výpravou v roce 1468, v období druhé slezské války, druhé světové války, kdy byl v dobách válečného ohrožení na těchto lokalitách uchováván majetek zámožnějších jedinců nebo vrchnosti, anebo sloužily jako útočiště (*Jenč 2006b*, 107; *Jenč – Peša 2006a*, 157-162, *Jenč – Peša 2006b*, 205-6).

S podobným typem lokalit se setkáváme i severně od našich hranic. Jedná se například o nález na hoře Birów u Podzamcze, obl. Katowice, kde byl objeven soubor kovových a skleněných předmětů datovaný do druhé poloviny 5. století (např. fragment přezky typu Strzegocice – Tiszaladány – Kerč, dále masivní jazýček přezky ve stylizovaném zvěrném stylu s původem ve středním Podunají a s analogiemi dále na Krymu či ostrogótské Itálii, dva poháry typu Snartemo-Fairfoed atd.). Soubor doplňují též keramické nálezy zásobnic s okružím typu „Krausengefässe“ (*Maczyńska 1999*, 150-152, fig. 11) (obr. 89).

Obr. 89: Hora Birów a příklady nálezů doby stěhování národů (podle. *Maczyńska 1999*).

9.1 Vývoj v mladší fázi doby stěhování národů

Bouřlivé období druhé poloviny 5. století a počátku 6. století přineslo řadu změn, které na jedné straně vedly k zániku řady gens, jako v případě řady etnik ve středním Podunají, na straně druhé výsledkem těchto procesů bylo formování jádra raně středověkých Bavorů či expanze Durynků. Podstatnou proměnou prošlo i území někdejšího západořímského impéria, na jehož troskách postupně vyrostly nástupnické barbarské státy v čele s říší Ostrogótů.

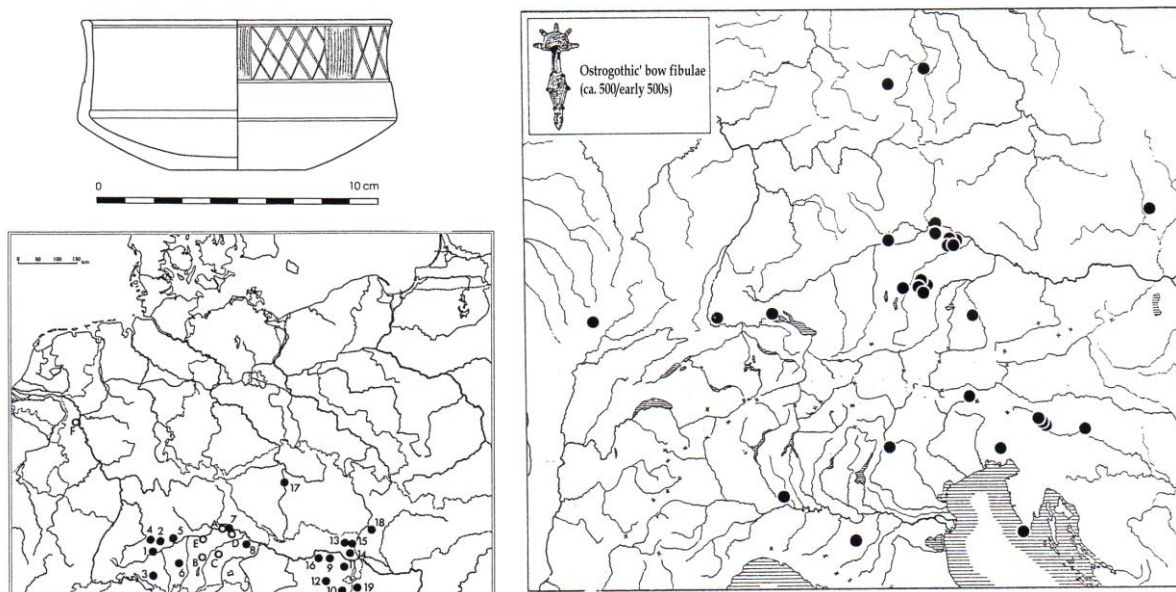
9.1.a Změny v někdejší římském Podunají a kontakty mezi Durynkami a Ostrogóty kolem roku 500. Otázka významu durynských prvků v hmotné kultuře České kotliny

Počátek 6. století byl charakterizován řadou mocenských střetů, které pro naše území znamenaly novou situaci v podobě vzniku dvou velmocí – říše Ostrogótů v Itálii a říše Durynků ve středním Německu. První užší kontakty mezi Ostrogóty a Durynkami lze vztáhnout k roku 451, kdy se obě skupiny účastnily Attilova západního tažení do Galie. Na vztahy mezi Durynkami a Ostrogóty v druhé polovině 5. století rovněž poukazuje výše uvedený nález hrobu dámy z Oßmannstedtu (*Bemmann 2008*, 172, Abb. 21).

Durynská expanze do jižního Německa a oblasti Raetie je známá z historických zpráv, zmiňující vyplenění Pasova Durynkami roku 480, ale i z archeologických nálezů – např. hrob z Mnichova-Rammesdorfu (*Keller 1986*, 591-592, Abb. 11; *Koch 1998*, 546-549; *Tejral 2002a*, 329-333). V tomto období expandují rovněž panonští Gótové, kteří po porážce koalice složené z Svěbů, Skirů, Sarmatů v bitvě na řece Bolia obsazují horní Panonii. Po obsazení Itálie na počátku 90. let 5. století spojuje říše Ostrogótů s durynským územím hranice na horním Dunaji (*Lotter 1968*, 202-203).

Na konci 5. a v první třetině 6. století jsou kontakty mezi oběma germánskými říšemi dokumentovány na základě historických zpráv, kdy následník durynského trůnu Herminafriid stvrdil dynastické svazky sňatkem s neteří ostrogótského krále Theodoricha. Říše Ostrogótů v Itálii zažívá za vlády Theodoricha Velikého na počátku 6. století významný rozmach. V letech 504-505 rozšiřuje Theodorich své državy ve středním Podunají. Po Odoakerovi zdědil část Dalmácie a Savii. Po porážce gepidského krále Trasaricha získal Druhou Panonii včetně města Sirmia. Vládnoucí dynastie Amalů přebírá dočasně kontrolu nad vizigótským panstvím v Hispánii a nezanedbatelně zasahuje do dění v severoafrické říši Vandalů prostřednictvím ozbrojené přítomnosti Ostrogótů, jež sloužila jako doprovod ostrogótské princezny Amalafriidy při jejím sňatku s vandalským vládcem Trasamundem. V oblastech na sever od Alp rozvíjí Theodorich čilé diplomatické kontakty zvláště s Durynkami, Varny a Heruly namířené zejména proti Frankům (*Heather 2002*, 236-237). Právě Frankové jsou novým mocenským činitelem ve střední a západní Evropě poté, co vyhnali Vizigóty

z Aquitánie a podmanili si Alamany roku 506. Další úlohu sehráli Langobardi, kteří kolem roku 508 porážejí Heruly a obsazují území Moravy.

Obr. 90: Distribuce spon typu Reggio Emilia, mísa typu Altenerding – Aubing z Krefeldu – Stratum a distribuce keramiky typu Kaschau 6 a Altenerding – Aubing (podle: *Böhme 1988; Fischer 2002*).

Spony typu Reggio Emilia představují důležitý doklad kontaktů mezi Durynkou a Ostrogóty, nejsou však jediným archeologickým svědectvím. Obdobné geografické rozšíření má totiž i keramická skupina Kaschau 6 a Altenerding – Aubing (*obr. 90*), jejichž koncentrace kolem roku 500 se nachází v horním a středním Podunají, tedy v severních příhraničních oblastech Theodorichova panství. V tomto kontextu je zajímavý výskyt nádoby typu Kaschau 6 v Praze-Podbabě a typu Altenerding – Aubing ze Zbuzan. Thomas Fischer předpokládá existenci několika nezávislých center produkce této keramiky v jednotlivých oblastech, přičemž jejich původ lze hledat v pohybu hrnčířských dílen s původem ve středním Podunají (*Fischer 2002, 125-128; Zeman 1994, 63; Droberjar 2008b, 139*). Důležité jsou bezpochyby také železné tuzované románské spony typu Desana, jejichž jeden exemplář je doložen ze Staré Boleslavi (*Droberjar 2008b, 138, obr. 6:8*).

Zdá se, že politické uspořádání na sklonku 5. a na počátku 6. století přispělo k vytvoření podmínek pro vznik lokálních obchodních sítí podél Dunaje a příležitostně i na sever od jeho toku. Důležitost oblasti při severní dunajské hranici je zdůrazněna přežíváním vojenské organizace pozdního císařství. Theodorich byl úředníky v Konstantinopoli považován za hlavního římského generála (*magister utriusque militiae*), pověřeného správou Itálie. Na základě právní fikce tedy gótský král stanul v čele římského vojska, které po vyhnání Římanů tvořili pouze Germáni. Důstojníci armády nosili římské označení: velitelé, tribuni a prefekti. Podobně jako *comites civitatum* a *duces provinciarum* v čele gótských jednotek ve vnitrozemí, které lze považovat za nástupce římských *comitatenses*, i jednotky usazené v *castella* v hraničních provinciích *Raetia*, *Pannonia*, *Dalmatia* a *Savia* lze považovat za následníky *limitanei* z předchozího období. Žold byl vojákům vyměřován v naturáliích a penězích přinejmenším v období válek, čili nežili pouze z půdy systému *hospitalitas* (*Contamine 2004, 31*). V našem sousedství byly rozpoznány ostrogótské opěrné body v Noriku – Globasnitz/Hemmaberg, či dále na řadě míst v dnešním Slovinsku – Rifnik, Korinski Grib, Gradec pri Veliki Strmici, Zidani Gaber nad Mihovim atd. (*Glaser 2006;*

Ciglencečki 2006). Právě vojenská přítomnost mohla být určitým hybatelem rozvoje těchto lokálních trhů, přičemž ty mohly navazovat na výrobní tradice místních populací podunajských Románů, Svěbů, Rugiů a předků Bavorů. Přítomnost Ostrogótů v Itálii a Podunají mohla být do značné míry pro tento trh stimulující a není vyloučeno, že současný výskyt ostrogótsko-byzantského importu, almandinů orientálního původu a hedvábí na územích severně od Alp je jakýmisi „spojitými nádobami“ (například pohřebiště Unterhaching jižně od Mnichova z období kolem roku 500: *Bierbrauer 2010*, 62-77; *Müller 2010*, 78-86; *Gilg – Gast – Calligaro 2010*, 87-100) a Podunají za krále Theodoricha se stává ekonomickým mostem mezi Středomořím a oblastmi již někdejšího barbarika.

Spona a keramika ovšem nejsou zdaleka osamocenými doklady těchto vztahů. Dalším příkladem je lamelová přilba ze Stößenu pocházející z italské dílny na počátku 6. století (*Schmidt 1961*, 156-7, 176, Abb. 61). V poslední době podal Michael Müller-Wille kartografický přehled jejich rozšíření ukazující, že lamelové přilby se koncentrují v oblastech ovládaných Byzantinci, Ostrogóty a Alamany. V mladším období nechybí ani v oblastech ovládaných Franky (*Müller-Wille 2006*, 143, Abb. 15).

Od druhé poloviny 5. století se též setkáváme s durynským vlivem v Alamanii, kde se nachází nápadná koncentrace miniaturních spon durynského původu (např. hrob ve Walheimu), které ovšem již byly produkovány na jihozápadě Německa. Také pohřby koní jsou patrně svědectvím kontaktů s durynsko-labsko-germánským prostředím, jak ukazují nálezy z Aldingenu, Reningenu, Pleidesheimu, Kleinhüningenu a Villingendorfu (*Quast 1997*, 177, Abb. 179-180).

S kontakty mezi Durynky a Ostrogóty souvisí rovněž výskyt časně byzantských zlatých ražeb z první půle 6. století.

Ve středním Německu se jedná o byzantské ražby císaře Anastasia I. a Justiniána I. včetně jejich barbarských imitací (10 kusů) a ostrogótskou ražbu krále Athalaricha (*Schmidt 1961*, 157-159). V Čechách jde o nálezy ražeb Anastasia I., Justina I. a Justiniána I. celkem z 5 lokalit (*Militký 2004b*, 64-65, Tab. 6).

Ostrogóti sice razí za Theodoricha vlastní zlaté mince, jejichž kontramarky imitují antikvované římské bronzové oběživo, což je vysvětleno kontinuitou jeho využívání, nicméně vznikají tyto ražby se zpožděním, a jak se zdá, byli Ostrogóti, podobně jako Frankové a Vandalové, po určitou dobu bez vlastního oběživa. Dokladem užívání časně byzantských ražeb barbarsky na římském území je kontinuální výskyt těchto ražeb v západním Středomoří a v Galii na konci 5. a na počátku 6. století. Důležitý je rovněž výskyt byzantských ražeb v severní Evropě, kde jsou například nálezy mincí z dánských ostrovů kladeny jednoznačně do vztahu s Ostrogóty, i proto že příliv těchto ražeb končí Justiniánem, kdy zároveň končí ostrogótské panství v Itálii (*Depeyrot 1996*, 132-133). Pozdně antické a časně byzantské zlaté mince první poloviny 6. století jsou ovšem dobře známé i z dalších oblastí Skandinávie a Pobaltí (ostovy Bornholm, Gotland, Öland, jižní Švédsko, sever Německa a Pomořansko), kde je jejich výskyt připisován „rozličným ekonomickým, sociálním a politickým vztahům“ mezi nástupnickými říšemi v Itálii, tedy říší Odoakerovou a především Theodorichovou, s oblastmi na severu. O těchto teritoriích máme písemné zmiňky od Prokopia i Jordanese a mimořádný význam má i nález kamene s runovým nápisem zmiňujícím Theodoricha Velikého na lokalitě Rök na východě ostrova Gotland (*Godłowski 1980*, 75, 83-84).

V oblasti při dunajské hranici ostrogótského panství byla nalezena řada předmětů, především spon, jejichž původ lze na základě jejich geografického rozšíření hledat v Posálí. Jedná se například o spony typu Místřín, dále tzv. klešťovitě spony durynského typu, durynské spony se záhlavní destičkou tvořenou protomy hlaviček dravých ptáků, spony typu Straß a typu Eisleben-Stößen z období kolem roku 500 a průběhu první poloviny 5. století. Pro naše území je důležité, že tyto spony se vyskytují hojně rovněž v severní polovině Čech, přičemž u spon klešťovitých se dokonce uvažuje o vývoji z prototypů ve vinařické skupině

(*Losert – Pleterski 2003*, 99-122, Verbreitungskarte 3-10; *Bemmann 2008*, 175-199; Abb. 31-47; zejména však: *Tejral 2008*, 272-275, Abb. 17). Z Dolního Rakouska je známo rovněž několik nálezů durynské na kruhu robené keramiky, která může být svědectvím podobných procesů (*Friesinger – Kerchler 1981*, Abb. 42 a 55; *Koch 1968*, Taf. 34.10). Na základě této situace lze uvažovat jednak o durynské účasti na tržních či snad i militárních strukturách na dunajské hranici z části společné s Ostrogóty a zároveň o podílu Durynků na vývoji (politickém?) v oblasti severní poloviny Čech (k tomu např. *Droberjar 2008a* a *2008b*).

Dále existuje několik vzácných importů přímo v gótském prostředí na Apeninském poloostrově. Přímo z Ravenny pochází pár durynských hybridních spon (*Vinsky 1972-73*, 226, Tab. XII:69). Dále se jedná například o jazýček přezky nalezený při výzkumu opevněného sídla v S. Antonio v italské Ligurii. Uvedený jazýček pochází z přezky s pravouhlým či křížovým záchytným kováním, které vyvozují Paolo de Vingo a Angelo Fossati z Durynska v období od 2. poloviny 5. století. Podle názoru autorů je tento jazýček indicií přítomnosti mužského hrobu, jenž nachází protějšek v hrobech ve Výmaru, Euschirkenu a Flonheimu v jižní a centrální části Německa, které jsou vybaveny přezkami, jejichž jazýčky jsou vykládány almandiny. Analogický nález jazýčku pochází dále z *Crypta Balbi* v Římě, kde patrně honosný exemplář přezky odrážel vyšší status jejího majitele (*de Vingo – Fossati 2001*, 477-479, Tav. 65:6).

Mimo Apeninský poloostrov, ovšem v oblastech pod ostrogótským vlivem, je známá durynská spona typu Rathewitz z nálezu nedaleko vizigótského centra Toulouse (*Ebel-Zepezauer 2000*, 36). Naproti tomu je doložena vizigótská spona typu Estagel z Lužce nad Vltavou (*Droberjar 2008b*, 138, obr. 6:7). Dále dvě durynské spony typu Straß, varianty 2, pocházejí z nálezu ze *Salony* nedaleko Splitu v Dalmacii (*Vinsky 1972-73*, 225, Tab. I:1; *Buljević – Ivčević – Mardešić – Višič-Ljubić 1994*, 222, fig. 20-21; *Bemmann 2008*, 177).

9.2 Národopisný nástin střední Evropy sklonku 5. století a mladší fáze doby stěhování národů

9.2.a Podunajští Svébové, Ostrogóti a Herulové

Střední Podunají s přiléhajícími oblastmi Panonie a Karpatské kotliny představují v období 5. století „tavící kotel“, kde došlo vlivem hunské nadvlády k dramatickým změnám v etnické skladbě a osídlení. K neméně dramatickým událostem došlo po zhroutilí hunské moci po bitvě na řece Nedao. Původní Attilovi vazalové, mezi nimiž vynikají Gótové, Gepidi, Svébové, Rugiové, Skirové, Herulové, Sarmati a další, nově vystupují jako samostatné politické celky. Poznání archeologické situace ve středním Podunají se do jisté míry jeví jako klíčové pro pochopení procesů v širším středoevropském kontextu. Období následující po zhroutilí moci se v archeologických pramenech vyznačuje výskytem památek náležejících do stupně D3, který může mít ve středním Podunají o něco delší trvání, než třeba v České kotlině. Jeho vyznění ve středním Podunají je spjato s tzv. předlangobardským horizontem, tedy obdobím které končí kolem roku 500. Pro Českou kotlinu se již v té době předpokládají nové impulzy z labskogermánského prostředí stupně E1 a to zhruba od počátku 80. let 5. století (*Droberjar 2008b*, obr. 4), i když ani v tomto období nechybí importy v podobě spon nebo keramiky tzv. předlangobardské fáze (*Zvíkov, Most – viz výše kapitola 3.8*).

Pro časový úsek stupně D3 jsou ve středním Podunají charakteristické spony typu Záfony, Prša-Levice, Sokolnice, Hács-Bénepuszta, plechové spony typu Vyškov-Bratei a typické varianty spon cikádovitých. Keramickému inventáři dominují tvary okruhu produkce Murga a jejích derivátů (*Tejral 2008*, 254-268, Abb. 2-13).

Roku 551 nás informuje Jordanes o politických událostech ve středním Podunají, které se odehrály přibližně 15 let od smrti Attily a které se týkají konfliktu mezi Góty a Svéby.

Fridrichem Lotter se domnívá, že nelze původ těchto podunajských Svěbů hledat v přesídlení svébských Kvádů do Panonie, kteří sídlili nad středním Dunajem od přelomu 1. a 2. století. Tito Kvádové se společně s Vandaly a Alany vydaly roku 406 na tažení na západ směrem do Galie a Hispánie. Dle Lotterova názoru se spíše jedná o potomky Markomanů královny Fritigil, kteří byli jako federáti usídlení na počátku 4. století v oblasti Vídeňské kotliny a Neusiedlerského jezera. Tito Markomani za vlády Honoria vytvářejí v Itálii císařskou gardu (*auxilia palatina*) pojmenovanou podle císaře *Honoriani seniores* a *iuniores* a rovněž část *equites* v Africe. Oblast dolního Pomoraví je však již nejpozději od Attilovy smrti či spíše ještě dříve osídlena Rugii a Heruly.

Předky těchto Svěbů mohly být labskogermánské skupiny pronikající na území dnešního Dolního Rakouska od sklonku 3. století. Informují nás o tom například nálezy z pohřebiště nalezeného na počátku 2. světové války jižně od pozdně antického města *Favianus/Mautern*, které sestávají z urnových hrobů, pohřbů překrytých kamennými deskami (něm. „Steinplattengräber“), pohřbu koně a blíže neuvedeného počtu jámových hrobů. V inventáři se projevují jak vlivy barbarské, tak i provinciální svědčící o pozvolné akulturaci a integraci nově usídleného obyvatelstva (*Pollak 1992, 249, Abb. 2:1-3; 3:1, 2*).

Ve druhé polovině 5. století sídlí potomci těchto Markomanů v oblasti při řece Sávě v provincii Savia. V tomto prostoru zná existenci někdejších sídel Markomanů ještě anonymní geograf z Ravenny z přelomu 7.-8. století a lokalizuje jejich sídla v okolí měst Siscia, Nevioudunum, Aemona, Fines, Acervo a Romula. Jedná se přesně o stejné území, které Jordanes, Cassiodoros a Prokopios označují pojmem *Suavia*.²⁸ V polovině 5. století je tedy nutné hledat jejich sídla v Zadunají patrně v prostoru mezi Neusiedlerským jezerem a Sávou.

Při vzniku etnonyma Svěbové se projeví u Markomanů a patrně též zbytků Kvádů tendence po hledání společných kořenů – a tedy nalézáných u společného jména Svěbové – „Swâboz“. Paralelně se například znovu objevuje starý název Vandalové pro Silingy a Hasdingy migrující z Hispánie do severní Afriky.

Tito Svěbové jsou jmenováni jako účastníci bitvy na Katalaunských polích roku 451 na Attilově straně. Účastní se rovněž povstání středodunajských germánských kmenů proti hunské nadvládě a v bitvě u řeky Nedao stojí na straně vítězů.

Další kapitolou z jejich dějin je konflikt s panonskými Góty, jejichž sídla se v 60. letech 5. století nacházela severozápadně a východně od Blatenského jezera a dále v oblasti kolem někdejšího města Sirmium. Z této oblasti kontrolovali Gótové zčásti oblasti na západ podél jižního břehu Sávy do Dalmácie.

Konflikt mezi svébským králem Hunimundem či Hunumundem a gótským předákem Thiudimerem začíná podle líčení Jordanese loupežnou výpravou Svěbů do Dalmacie, přičemž byli ale Svěbové poraženi v bitvě u Balatonu. Hunimund se posléze proti Gótům spojil se Skiry. Skirové byli poraženi roku 468, nicméně padl i gótský král Walamer. Následuje bitva na řece Bolia, v níž Gótové poráží koalici složenou ze Svěbů, Skirů, Sarmatů a Gepidů.

Následuje trestná výprava gótského předáka Thiudimera proti Hunimundovi. Gótové překračují zamrzlý Dunaj a podle Jordanese vpadají do zad Svěbům usazeným poblíž Alamanů, mezi Baibary na východě, Franky na západě, Duryňky na severu a Burgundy na jihu.

V této informaci je spatřován jistý rozpor Jordanových zpráv. Na jedné straně známe sídla Hunimundových Svěbů v Panonii, na druhé straně se objevuje tato informace o sídlech Hunimunda dále na západě poblíž Alamanů.

Fridrich Lotter a další autoři předpokládají ústup části Svěbů pod vedením Hunimunda po porážce od Gótů na západ do oblastí v sousedství s Alamany. Tuto hypotézu podporuje i Vita

²⁸ Jordanes, *Getica* 273 (ed. Theodor Mommsen, *Monumenta Germaniae historica I.1, Auctores Antiquissimi* 5 (Berlin, 1882), s. 129: „*Dalmatia S u a v i a e vicina erat nec a Pannonis fines multum distabat, praesertim ubi tunc Gothi residebant...*“.

Severini jmenující jakéhosi Hunumunda, jenž se svými barbary vyplenil Pasov. Hunumund je zde jmenován bez titulů a kmenové příslušnosti jako například Odoaker. Zdá se tedy, že velel pouze části původních následovníků, neboť větší část Svěbů je známá z oblasti Panonie ještě v první půli 6. století (*Lotter 1968*).

Přesun části Svěbů pod vedením Hunimunda do oblasti Alamanie podporují snad i archeologické nálezy v podobě spon (např. typ Sokolnice-Bákdopuszta-Gursuf). Právě tímto přesunem je možné vysvětlit přítomnost středodunajských prvků v alamanském materiálu. Týká se to zejména pohřebišť v okolí Basileje, kde je možno mluvit na základě morfologické shody spon přímo o genetických vazbách: Dabronc-Weingarten, Dabronc-Hemmingen, Tác-Heidenheim, Jobbágyi-Basilej-Kleinhüningen, Sopoya-Charnay, Miszla-Basilej-Gotterbarmweg (*Straub 2002*, 14, Abb. 3).

Jednoznačná identifikace archeologického materiálu s konkrétní etnickou skupinou představuje klasický problém a diskuse na téma přesídlení Svěbů do oblasti horního Podunají pokračují (*Martin 2002*, 218-219). Nelze tedy vyloučit ani v případě Alamanů vícestupňovou etnogenezi, která provází vývoj i jiných barbarských skupin.

Významným politickým a mocenským činitelem v Panonii 5. století byli Ostrogóti, jejichž úloha vzrůstá především po pádu hunské moci po bitvě na řece Nedao, kde ovšem stáli společně s Attilovými dědici na straně poražených. Ostrogótské osídlení Panonie je – pod vlivem historických zpráv – datováno do časového intervalu 456-473 n. l. a hledáno v oblasti jižně od řeky Sárvíz, mezi Balatonem a Dunajem a památky tohoto uskupení představují soubor pohřebišť význačných především bohatými ženskými hroby. Zde je rozlišována starší generace ženských hrobů vybavená ještě předměty spjatými s hunským obdobím, jako jsou velké plechové spony, někdy v okázalém provedení pokryté zlatou fólií a vykládané almandiny a mladší generace vybavená litými stříbrnými pozlacenými sponami zdobenými vrubořezem (typ Prša-Levice a Sokolnice/Szekszárd, tj. Bákdopuszta-Sokolnice-Gursuf) a stejně zdobenými přezkami. Attila Kiss z uvedeného období registruje zhruba 14 pohřebišť v jihopanonském prostoru (např. Szekszárd-Palánk, Gyugy, Nagykanizsa, Regöly, Simontornya, Szigetvár, a další), které jsou snad s určitou mírou pravděpodobnosti spjaté právě s Ostrogóty. V ženských hrobech označených za Ostrogótské je v tomto období nápadný úbytek zlata, což je dáváno do souvislosti s tributem, jenž museli Ostrogóti odvádět vítězným Gepidům. Z historického kontextu je známo několik ostrogótských skupin podléhajících jednotlivým předákům: 1) Thiudimerovi, 2) Vidimerovi a 3) Valamerovi, přičemž je těmto odnožím připisováno osídlení různých oblastí: 1) území mezi Balatonem, Sárvízem a Dunajem; 2) území mezi pohořím Mecsek, Dunajem a Drávou a 3) mezi Drávou a Sávou. Různé skupiny měly vzájemně odlišný osud. Doložen je například odchod Vidimirovy skupiny přes Itálii k Vizigótům, Thiudimer se svým synem Theodorichem Velikým míří do Moesie (*Kiss 1996a*, 53-66; *Kiss 1996b*, 87-89, Abb. 1).

Vztah historie a archeologie ovšem v případě panonských Ostrogótů není jednoznačně dořešen. Příkladem je pohřebiště Mözs na jihu provincie Valerie (situované severně od řeky Sárvíz), kdy byly na základě bioarcheologického rozboru odlišeny pohřby čtyř pokrevních rodin ve třech generacích, kdy k jeho založení dochází v nejstarší generaci na sklonku 4. století, která je připisována usídleným Gotům, Alanům a Hunům (skupina Alatheia a Saphrax). Pohřební ritus ukazuje, že se skupina promísila s domácí populací, nicméně se prosadil zvyk deformování lebek. K zániku dochází v polovině 5. století (*Salamon – Lengyel 1980*). Do jaké míry přispěly podobné populace obecně označitelné jako gótské či širěji východogermánské k formování historických ostrogótských populací, tedy do značné míry zůstává nejasné.

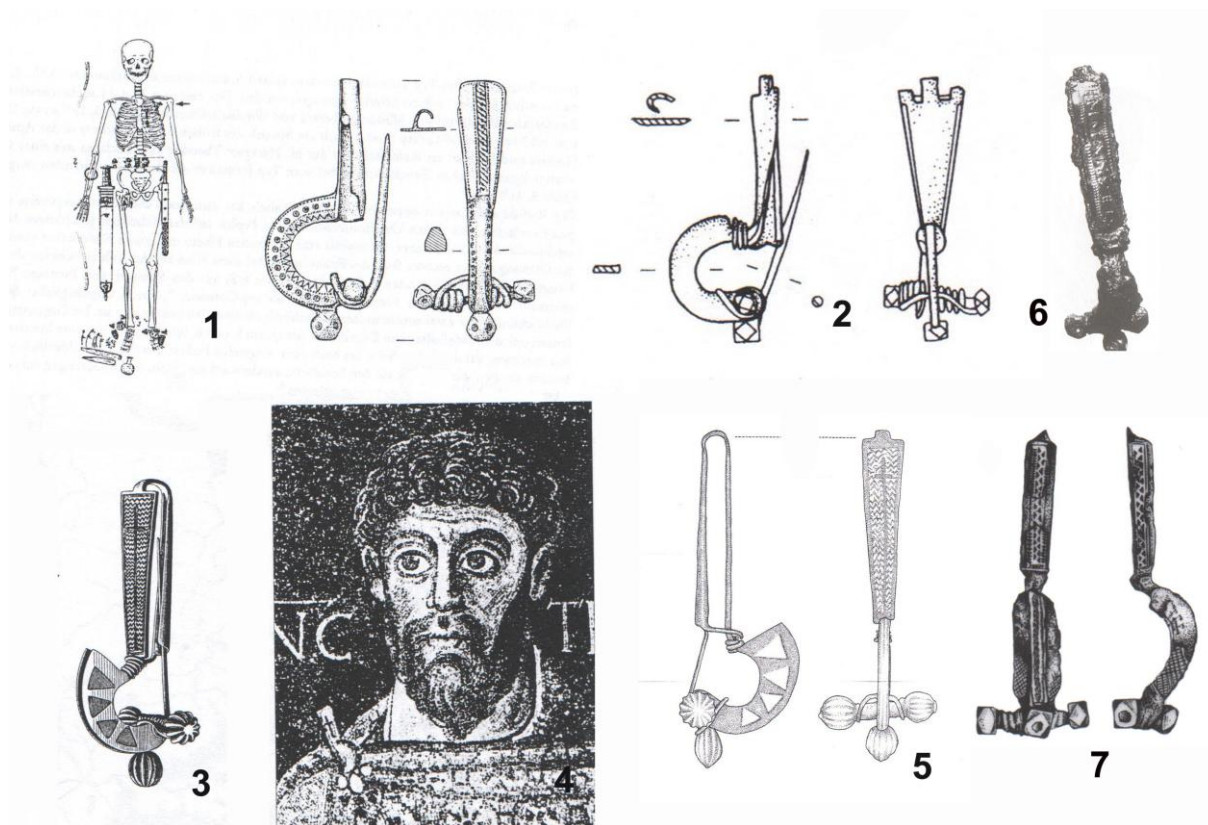
Pobyt Ostrogótů po odchodu z Panonie na Balkán uzavírá pobyt v Moesii. Stopy jejich přítomnosti snad prozrazují nálezy z pohřebiště situovaného v městě *Novae*/Svišťov v Bulharsku. Nejdůležitějším areálem indikujícím na základě nálezů vztahy k barbarům je

pohřebiště lokalizované před západní branou města (lokalita VIIIA) s 83 pohřby. Z inventáře stojí za zmínku například slonovinová pixida, 3-4 přezky, náramky. Mimořádný význam má několik zlatých předmětů ukazujících na prostředí barbarské nobility: náramek s kyjovitým zakončením „Kolbenarmring“, dvě cikádovité spony a jedna spona ve tvaru orlice zdobená ve stylu cloisonné s analogií v Apahidě v Transylvánii. Ljudmil F. Vagalinski navrhuje ztotožnění zde pohřbeného obyvatelstva se skupinou Theodoricha Velikého, která je ve městě písemnými prameny doložena mezi léty 476-488 před odchodem do Itálie (*Vagalinski 2002*, 53).

Geneze gótského etnika na Balkáně ovšem procházela složitým procesem, který nezůstal beze stop ani ve střední Evropě. Zajímavým příkladem synkreze provinciálních a barbarských konstrukčních možností je spona typu Jeruzalém z pozdního 5. a počátku 6. století. Spony typu Jeruzalém spojuje se sponami s cibulkovými knoflíky konstrukce lučiku a umístění knoflíků. S barbarskými prototypy spojuje tyto spony zejména konstrukce podvázání nožky a do určité míry rovněž tvar knoflíků. Exempláře této spony pochází z Konstantinopole (*obr. 91:5*), Jeruzaléma (*obr. 91:3*) a patrně z blíže neznámé lokality ve střední Evropě. Je rovněž vyobrazena na mozaice v apsidě chrámu Sv. Kosmy a Damiana v Římě, kde je znázorněna jakožto oděvní doplněk sv. Teodora Euchaita (*obr. 91:4*) (*Schulze-Dorrlamm 2000*, 605-606; *Fauduet 1999*, 62-63, pl. 19:149).

Evoluci tohoto typu spony lze vysvětlit v kontextu kontaktů provinciálních a barbarských šperkařů. Takovým stimulujícím impulzem mohla být přítomnost thráckých Gótů na území východní říše ze 70. let 5. století, kteří měli status federátů. O nich víme, že stavěli část palácové gardy v Konstantinopoli. Jejich předák Theodorich Strabón se oženil s příbuznou generála Aspara, který ovládal východní dvůr od 20. let 5. století. Theodorich rovněž vlastnil majetek v Konstantinopoli. Theodorichovým stoupencům byla vyplácena roční odměna 2000 liber zlata. Přítomnost spony typu Jeruzalém na římské mozaice znázorňující sv. Theodora Euchaita lze vysvětlit v kontextu přesunu těchto Gótů po sjednocení s panonskou frakcí Gótů na konci 80. let 5. století pod vedením Theodoricha Velikého do Itálie (k tomu dále např. *Profumo 1995*, 47-69). Zajímavou variantou spon typu Jeruzalém je tzv. „Emmanuelova spona“ z dalmacké Salony. Jedná se o stříbrnou sponu s podvázanou nožkou s latinským nápisem „EMMANUEL“ se třemi polyedrickými knoflíky (*obr. 91:6*). Podobné exempláře pak byly z období kolem roku 500 nalezeny na dalších dalmackých lokalitách u Koritima, Kranje a Kninu (*Buljević – Ivčević – Mardešić – Višić-Ljubić 1994*, 217, obr. č. kat. 20). Nelze zároveň pominout formální i časový vztah k tzv. románským sponám typu Desana (*obr. 91:7*). Není bez zajímavosti, že velice obdobná spona se vyskytla rovněž ve východní Evropě (*Ambroz 1966*, tab. 12:12).

V kontextu spon typu Jeruzalém je v zorném poli naší pozornosti zejména stříbrná spona z bohatého hrobu v Blučině (*obr. 91:1*), který představuje díky řadě charakteristických předmětů jeden ze stěžejních hrobových celků poskytujících vedle např. Childerichova hrobu v Tournai vodítko pro definování jednoho z nálezových horizontů 2. poloviny 5. století. Spona z Blučiny reprezentuje doposud zcela unikátní příklad hybridní spony vycházející z provinciálních spon s cibulkovými knoflíky, ovšem doplněné o samostřilovou konstrukci a polyedrické knoflíky (*Schulze-Dörllamm 2000*, 608, Abb. 8). Nejbližší obdobou blučinského spínadla je stříbrná spona ze S. Guilia di Brescia (*obr. 91:2*), která je ovšem vybavena podvázanou nožkou (*Brogio 1999*, 321-322, tav. 131:9) oproti moravskému exempláři s pevným zachycovačem.

Obr. 91: 1) Hrob z Blučiny a honosná stříbrná spona, 2) Stříbrná spona ze S. Giulia di Brescia, 3, 5) Spony typu Jeruzalém z Jeruzaléma a Konstantinopole, 4) Výjev z chrámu Sv. Kosmy a Damiana v Římě, 6) Stříbrná spona ze Salony, 7) Spona typu Desana patrně ze Staré Boleslavi (podle: Schulze-Dorrlamm 2000; Buljević – Ivčević – Mardešić – Višić-Ljubić 1994; Brogiolo 1999; Droberjar 2008b).

Stříbrná spona ze S. Giulia di Brescia je přechodným hybridním typem, který představuje spojnicí mezi sponami typu Jeruzalém a sponou z Blučiny. Nelze jednoznačně prokázat, zda se jedná o výrobek dílny ve Středomoří nebo zda byla do Itálie importována například v době Odoakerova zaboru. V každém případě ovšem tento okruh hybridních spon imitující insignie císařského dvora, které byly udělovány i barbarským předákům, jako v případě Childericha nebo hrobu z Apahidy (Tejral 1993, 483), naznačuje provázanost barbarských elit v sousedství východořímského impéria v době po pádu hunské moci ve středním Podunají, čehož jsou příklady z Blučiny a spony typu Jeruzalém z neznámé lokality ve střední Evropě dokladem.

Území jižní Moravy dominovali v druhé polovině 5. století podle dostupných pramenů patrně Herulové (Tejral 1973, 322-4, 332; Tejral 2007, 111). Etablování herulského *regnum* ve středním Podunají znamenalo určitou mocenskou změnu v regionu. Důležitá je zmínka Prokopia o herulských výbojích na úkor sousedních *gentes* a především o odvádění tributu Langobardy. Bez významu také není popis osídlovací politiky Herulů, kdy na své území přivedli zajatce ze sousedního Norika zjevně ve snaze „rozmnožit“ svoji populaci (Prokopios, Války, 6.14.8; Steinacher 2010).

Pokus o národopisný nástin situace ve středním Podunají SD-fáze 2 = Childerichova období či časně merovejského horizontu (460-480 n. l.) nám ukazuje velice komplikovanou mocenskou a etnickou situaci. Její pochopení je přitom velice důležité i pro ostatní středoevropská teritoria, uvážíme-li, že v tomto období se setkáváme s výraznými podunajskými vlivy nejen v Čechách, ale i v Durynsku, jihozápadním Německu, Švýcarsku a v případě Childerichova hrobu s inventářem vykazujícím promíšení časně byzantskými prestižními předměty i v Belgii (např. Quast 1993; Kazanski – Mastykova 2007, 188-190).

Časté a poměrně rychlé politické a mocenské zvraty po pádu hunské moci ve středním Podunají mohou do značné míry vysvětlovat podunajský import do sousedních oblastí. Poměrně divoká fluktuace moci postupně přecházející z Gepidů a jejich spojenců na Ostrogóty a po jejich odchodu na Heruly si bezpochyby vyžadovala reakci sousedních *gentes* v podobě uzavírání spolenectví či odvodu tributu. Svoji roli patrně sehrála i mezikmenová sňatková politika a hrobové nálezy z durynského Oßmannstedtu a hrobu 19 v Lützeniu jsou patrně dokladem takových vztahů (viz výše). Také území České kotliny patrně nestálo stranou tohoto vývoje, jak ukazují časté příklady spon typu Bákodpuszta-Sokolnice-Gursuf či pokročilých variant přezek se ztluštělým rámečkem (viz výše). Z hlediska archeologie představují nástupnické útvary hunského svazu ať už východogermánského, labskogermánského nebo íránského původu v podstatě indiferentní entitu, k jejímuž detailnímu členění na etnická a teritoriální uskupení je sice používáno důmyslných postupů (opírajících se ovšem v podstatě pouze o Jordanese), ovšem jednoznačná prokazatelnost jim chybí, nehledě na v tomto období poměrně běžné změny identity jednotlivců či celých skupin ať již v důsledku dosídlovacího procesu oikumeny zajatci či jako následek oportunistu nebo donucení u příslušníků vojenských družin.

9.2.b Otázky původu Bavorů

Jedním z výkladů původu germánského osídlení dnešního Bavorska je model vycházející z představy osídlení spjatého se skupinou Přešťovice-Friedenhain (viz kapitola 7.2.a). Kromě standardního výkladu původu názvu Bavorů se v poslední době objevily alternativní pokusy jeho vysvětlení.

Jedním z novějších pokusů je teorie Arno Rettnera odvozující etnonym Bavorů od jména pozdně antických *baioli*, čili „nosičů“ (něm. „Lastenträgers“), uvažovaných jakožto jméno dávající skupině obyvatel. Další pokus podniknutý Janem Paulem Niederkornem předpokládá jako tradiční jádro skupinu **Bacvarii*, jejíž jméno je odvozeno od názvu řeky *Bac* (patrně dnešní Naab) zachované Geografem z Ravenny (Rettner 2004, 274).

Hubert Fehr se věnuje etymologiím druhého komponentu celého původního sousloví: -*varii*, kde jedním z vysvětlení je, že odpovídá pojmu „obyvatel“, „majitel“ (něm. „Bewohner, Besitzer“), druhé vysvětlení má již výrazněji militární charakter odvozeným od „bránit, hájit“ (něm. „wehren, verteidigen“), čili komponent odpovídá pojmu „ochránce, strážce“ (něm. „Beschützer, Bewahrer“). S touto složeninou se setkáváme od prvního století n. l. (Amsivarii, Chattuarii) po dobu stěhování národů (Falchovarii, Reatobarii, Vidivarii).

Naposledy přichází s novým názorem rakouský lingvista Arnulf Pichler-Stainern vycházející z nejstaršího doloženého tvaru u Jordanese a odvozuje jméno od západofranského **Baibaro/on* jakožto „ti, kdo nosí hrubé vlněné látky“ (něm. „Träger von grobem Wollstoff“, Lodenbekleidete“), užitého pro obyvatele při Alpách po jejich integraci do říše Merovejců v 6. století. Problematikou původu Bavorů z hlediska historického a archeologického se v poslední době nejvíce věnuje ve svých pracích Hubert Fehr. Jeho kritika je věnována v podstatě všem třem dosavadním teoretickým proudům, ať již vycházejícím z Boslova předpokladu původu v „keltorománském substrátu“, dále otázkou datování časných řadových pohřebišť a s tím spojenou problematikou skupiny tzv. Přešťovice-Friedenhain a nakonec etymologickému výkladu jména Bavorů a bilancuje stávající stav bádání.

Na základě rozboru spektra spon na pohřebišti v Altenerdingu bylo rozpoznáno několik skupin spon, které je možno označit kmenovými názvy jako „ostrogótské“, „langobardské“ nebo „durynské“. Zatímco V. Bierbrauer nebo H. Losert připisují těmto kategoriím etnický význam, Hubert Fehr předpokládá u těchto kategorií pouze význam *termini technici* nikoliv jednoznačnou etnickou identifikaci.

V případě tzv. „ostrogótských“ spon se předpokládá jejich produkce nejen na Apeninském poloostrově, ale i v přímo v Bavorsku a proti spojení s východogermánským elementem svědčí dle Fehra poloha spon v hrobech, kde se oproti předpokládané poloze na ramenou zemřelých vyskytují v prostoru stehen a pánve, což odpovídá merovejské tradici. Navíc některé pohřby jako příklad hrobu 421 na pohřebišti v Altenerdingu vykazují dosti „exotickou“ (dle Fehrova názoru) kombinaci včetně spony z oblasti severního Baltiku. Heterogenní kombinace spon pozoruje autor i na jiných pohřebištích jako například Straubing-Bajuwarenstraße, Mnichov-Perlach nebo Unterhaching. Podle názorů Loserta a Fehra nelze jednoznačně určit jedinou vlnu osídlení mířící v první polovině 6. století z Germánie do prostoru dunajského pohraničí a navíc je obtížné rozlišit či nemožné rozlišit nově příchozí od potomků provinciálního obyvatelstva (*Fehr 2010*, v tisku).

Hubert Fehr uzavírá tuto kapitolu předpokladem heterogenního původu někdejší římské provincie, nicméně rozlišení konkrétních složek je velice obtížné. Poslední Fehrova kritika je namířena proti výsledkům bádání fyzické antropologie, konkrétně Schweissingovu rozboru izotopů stroncia z kosterních pozůstatků v Neuburgu a. d. Donau a Straubingu Azlburgu I a II, kdy bylo postulováno jako zdrojová oblast pro tuto skupinu osídlení území Čech. Fehr v tomto kontextu namítá, že pak na těchto pohřebištích pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů chybí doklady geografického původu barbarů z jiných částí barbarika, dále obyvatel provincií původem z Předního východu a severní Afriky. Nutno ovšem dodat, že metoda určení geografického původu podle rozboru izotopů stroncia je poměrně nová a perspektivní metoda, která byla s různě úspěšnými výsledky použita na historickém a prehistorickém materiálu na různých místech světa. Podstatný problém je ovšem správné kladení otázek a komunikace se specialisty z přírodních věd (k metodě více: *Bentley – Knipper 2005; Bentley 2006; Bentley – Krause – Price – Kaufman 2003; Budd – Montgomery – Barreiro – Thomas 2000; Grupe 1992; Hoefs 1997; Knipper 2004*).

Hubert Fehr se snaží problém původu starých Bavorů umístit do jiného světla. Předmětem jeho bádání není samotný geografický původ obyvatelstva, ale otázka „kdy vzniká bavorská identita?“. Tedy kdy a za jakých podmínek se obyvatelstvo daného území začíná označovat etnonymem Bavoři.

Hubert Fehr se snaží najít model, podle kterého by bylo možné původ identity Bavorů osvětlit. První z možností je standardní model stupňovité etnogeneze, který je znám na území dnešního Německa na příkladu Alamanů a Sasů. Sasové jsou známí jako námořní lupiči od 5. století, nicméně k vývoji jejich vlastní identity dochází později po ovládnutí Franky za karolinského období. Totéž platí i pro Alamany, kteří jsou známí od 3. století, ovšem jejich identita se dále vyvíjí po ovládnutí Merovejci.

Hubert Fehr se ovšem odklání od tohoto modelu, který jaksí vyžaduje delší časové užívání etnonyma před integrací do struktur franské říše. Předpokládá vznik bavorské identity teprve v souvislosti s vytvořením vévodství Agilofingů ve východní Raetii a západním Noriku v polovině 6. století. Hubert Fehr zde navazuje z části na teze Karla Bosla, nicméně v podstatných otázkách, zejména v případě tzv. keltorománského substrátu, se od něj liší.

Hubert Fehr předpokládá, že jméno Bavorů se objevilo v podstatě pouze krátce před jeho první zmínkou v písemných pramenech někdy v letech 551-552 u Jordanese.

Podstatným Fehrovým argumentem je zde odmítnutí předchozích názorů, například citovaného Hanse Huberta Antona, o původu Jordanova pojednání ve ztracené historiografii Cassiodorově, které posouvají první zmínku o Bavořech před rok 526. Poukazem na názory Jörga Jarnuta považuje Hubert Fehr za autora této pasáže právě Jordanese, nikoliv Cassiodora, který se prostoru přílehlému severně k Alpám v dochovaných pojednáních nevěnuje, a navíc v pojednání týkajícím se Bavorů bylo rozpoznáno několik jazykových zvláštností užívaných právě Jordanesem.

Merovejské vévodství v Bavorsku bylo vytvořeno po opuštění jižního Německa Ostrogóty v letech 536/37 a nastolení rodiny Agilofingů, pocházející z jádra merovejského státu, jakožto *duces* nového území, přičemž jako první známý *dux* je zmiňován Řehořem z Tours Garivaldus a jako terminus k této události dochází patrně v souvislosti s vojensko-administrativní změnou za krále Theudebalda někdy v letech 548/49. Vznik samotného vévodství je patrně ještě spjat s postavou Theudebalda otce Theudeberta, který je politicky i mocensky ambiciózní (např. pořádání her v Arles, ražba vlastních zlatých solidů, atd.).

V pojetí Huberta Fehra tak vznikla bavorská identita nikoliv primárně jako etnonymum, nýbrž označovala v politickém smyslu následovně nově ustanovené vládnoucí rodiny Agilofingů, bez ohledu na jejich původ. Přiklání se v tomto ohledu k etymologii jména Bavorů s ohledem na válečnický podtext druhého komponentu *-varii*, jakožto označení skupiny válečníků doložené spíše mimo etnická centra nebo výkladu na základě **Baibaroon*.

Hubert Fehr tak na základě rozboru archeologických pramenů předkládá obraz vývoje, který je, jak sám připouští, těžko kompatibilní a odvoditelný z archeologických pramenů.

Lze ovšem namítnout, že období zhruba 3-5 let mezi nastolením Agilofingů a první zmínkou o Bavořech je příliš krátkou dobou na to, aby se nově vzniklá identita stala obecně rozšířenou, reflektovanou a respektovanou i pro v té době cizího historika, jakým byl Jordanes. Další otázkou je, proč by měl Jordanes uvádět do souvislosti události vztáhnuté k panonským Svěbům ze 60. let 5. století, k území tehdy (podle Huberta Fehra) ještě neexistujícího a neznámého etnika.

Nelze vyloučit možnost, že právě nastolení Agilofingů mohlo mít podstatný vliv na šíření identity Bavorů, spíše naopak, nicméně s tímto politickým aktem původ etnonyma souviset nemusí. Skutečnost, že etnonymum může být na základě etymologie odvozeno z cizího jazykového zdroje, například z franštiny, není v protohistorických pramenech nijak neobvyklé. S tímto jevem se setkáváme například u slovanských Chorvatů a Srbů, jejichž jména jsou odvozována z íránských jazyků jižní Rusy (*Trubačev 1999, 271, 277*).

Mnohem významnější otázkou, než kým bylo nové etnonymum prosazováno, je problém mezi jakým obyvatelstvem byla tato identita (např. vévodou Garibaldem) šířena. Starobavorský jazyk je labskogermánského původu s menšími východogermánskými vlivy. Je tedy patrné, že identita Bavorů se prosazovala nikoliv mezi nově příchozími z oblasti merovejské říše po franském záboru oblasti, ale mezi již usedlým obyvatelstvem labskogermánského původu. Mezi tímto obyvatelstvem byly posléze prosazovány *Leges Baiuvariorum*, přičemž resistantní Románi byli statutárně odlišeni.

Ani skutečnost, že by bylo možné odvodit jméno Bavorů z franštiny, a bylo by tedy jménem askribovaným, neukazuje nikterak na časový okamžik, kdy k jeho vzniku mělo dojít. Neukazuje ani přímo území, jehož obyvatelstvo nebo jeho část měla být tímto jménem označena. Vzpomeňme při této příležitosti předpokládanou expanzi nebo minimálně vliv nositelů vinařické skupiny přibližně v polovině 5. století až do oblasti dolního Pomohání, tedy přímo do sousedství Franků.

Jedním z argumentů pro starobylý vztah výrazu označujícího českou kotlinu **Baiaheima* a předpokládaných **Baiavarii/Baiuvarii* je zmínka v Kodexu Gothanum z první čtvrtiny 9. století lokalizující dávné sídlo krále Wachona na území Beowinidů, považovaných za „Venedy z Čech“. Toto spojení je však podle Waltera Pohla a Gisely Ripoll Lópezové nesprávné.

Důležitým pramenem pro pochopení změn na prahu merovejského období v jižním Německu je studium onomastické. Sumarizující přehled přinesla nedávno studie Arno Rettnera zabývající se mimo jiné rozšířením předgermánských či předněmeckých a dále smíšených jazykových forem pomístních názvů v dnešním jižním Německu, na dřívější provinciální půdě. V jihobavorském teritoriu tak bylo napočteno téměř 230 pomístních názvů s románskými kořeny. Autor pozoruje důležitou koncentraci předněmeckých pomístních

názvů v horských údolích, kolem toků menších řek a podél důležitých komunikačních koridorů z provinciálních časů – jako například podél cesty z Kemptenu do Augsburgu nebo z Rosenheimu do Salzburgu. Naproti tomu Arno Rettner zjišťuje doklady románských názvů v oblasti horního Podunají ve výrazně nižší koncentraci (např. Augusta, Caelius Mons, Guntia). Mezi názvy jednoznačně pocházejícími z dob pozdní antiky patří například Gars (odvozeno od *Garoz*), Kareth (odvozeno od *Karrina*), ovšem doloženy jsou i názvy související s obecnými pojmy jako například Gestratz (odvozeno od *castris* „opevněný bod“). Dalším pramenem je rozšíření tzv. „Walchen-Namen“, svědčících o kontaktech germánského a románského prostředí, stejně jako pomístní jména odvozená od jmen osobních románského původu s germánskými sufixy (*-ing*, *-ham*, *-dorf*). Ačkoliv poměr těchto předgermánských jmen oproti jménům germánského původu (zmiňným do roku 788) činí asi 30-35 %, je nutné počítat s výraznou skupinou přežívajícího románského obyvatelstva. Pro srovnání a archeologickou situaci jižního Bavorska je důležité, že časně merovejská pohřebiště o počtu kolem 35 lokalit náleží do časového intervalu let 510/520 (Rettner 2004, 262-265).

Velice zajímavá situace byla zjištěna v sousední Raetii v okolí Řezna, pozdějšího sídelního města Agilofingů. Zde byla na základě onomastického rozboru zjištěna v poměrně těsné blízkosti trojice pomístních názvů, které odpovídají pozdně antické tradici: Jedná se konkrétně o jména odvozená od jmen osobních: *Laurentio* (dnešní Lorenzen), *Probinus* (dnešní Prüfening) a *Dalmatius* (dnešní Thalmassing) (Prinz 2007, 265-266, 313-321, 402-408, souhrnně 453). Mimořádný význam má srovnání těchto topografických pojmenování s lokalizacemi archeologických nálezů doby stěhování národů, především z konce 5. a průběhu 6. století (Prinz 2007, 266, 318, 407-408).

Zjištěná fakta podstatným způsobem přispívají k poznání strukturálních změn pozdně antické sídlištní oikumeny v době před a během vytváření merovejského vévodství pod vedením Agilofingů. Minimálně v některých případech lze předpokládat sídelní kontinuitu, kontinuitu produktivní síly navzdory mocenské změně a možné barbarizaci lokálních elit, jak nasvědčují hroby z okolí Řezna.

Mezi nové doklady pohřebiště z doby kolem roku 500 a následujícího období 6. století patří skupiny v Burgweitingu východně od Řezna. První skupina hrobů ze závěru 5. až počátku 6. století se nacházela přibližně 300 m severozápadním směrem od zde se nacházející pozdně antické vily (v jejímž areálu bylo zjištěno pohřebiště ze 7. století), druhá skupina ze druhé a třetí třetiny 6. století pak ještě asi 50 m dále k východu. V první skupině pohřbené převážně ženy a dívky byly bohatě vybaveny náhrdelníky a sponami, muži pak hroty kopí. Dále si zaslouží pozornost hrob 6263, jenž byl vybaven skleněným pohárem na nožce umístěným ve výklenku nad hlavou zemřelé. Jedinou bavorskou analogií tohoto poháru je nález z ženského hrobu v Altenerdingu opět z období kolem roku 500 a jeho původ je odvozován z dílny lokalizované ve friulském Invillinu. Pohárek je tedy odrazem kontaktů s výrobními centry říše Ostrogótů za vlády Theodoricha. Výklenky byly zjištěny ještě ve dvou dalších případech a obsahovaly keramické nádoby. Výbava pohřbených ze skupiny datované do druhé a třetí třetiny 6. století obsahovala destičkové spony s almandinovými vklady, bohaté zlaté náhrdelníky a kování opasků, v mužských hrobech pak kopí, spathu a kování štítu. Podle těchto indicií zde pohřbená skupina náležela do okruhu v Řezně sídlícího vévody (Codreanu-Windauer 2004, 93-96; 2006, 96-98, Abb. 131-132). Čtvrtou skupinu hrobů se podařilo prozkoumat v roce 2006, kdy se jako výjimečný jeví vykradený hrob mladé ženy zemřelé ve věku 20-25 let vybavený zlatým solidem císaře Justina II., který s hmotností pouhých 4,09 g (běžný standard 4,40 g) a stylem ražby představuje napodobeninu byzantských ražeb pocházející z doby po roce 565 patrně z italské nebo jihoněmecké dílny (Codreanu-Windauer – Ehling – Schweissing 2007, 111-112). Pátá a pro počáteční vývoj merovejského období v oblasti důležitá skupina hrobů byla nalezena přes 200 m severně od prvních dvou výše uvedených. Celkem se jednalo o patnáct hrobů, kde byla zjištěna například

výbava v podobě páru durynských spon se záhlavní destičkou zdobenou dravými ptáky ve vzájemné opozici v hrobě 10250 nebo uměle deformovaná lebka z hrobu 10254 (*Codreanu-Windauer – Schleuder 2009*, 104-105, Abb. 149-150).

Skupina řadových pohřebišť byla prozkoumána také v okolí dnešního Mnichova. Jedním z nich je Mnichov-Aubing s celkem 853 hroby, jehož počátek je možné na základě publikovaného materiálového katalogu stanovit do období kolem roku 500. Z tohoto počátečního období lze poukázat například na středomořské prvky, jako například v případě přezky s pravoúhlým rámečkem a ledvinovitou záchytnou ploténkou zdobenou ve stylu cloisonné z hrobu 174 (*Dannheimer 1998*, Taf. 108:15), patrné jsou zde také durynské vlivy – spony s klešťovitou záhlavní destičkou z hrobu 247 (*Dannheimer 1998*, Taf. 96:3-4), ale i spony porýnské provenience z hrobů 63, 303 a 603 (*Dannheimer 1998*, Taf. 95:1-8).

Rozdílné geografické vlivy byly pozorovány také na dalším mnichovském řadovém pohřebišti v Plieningu. Nejstarší hroby pohřebiště náležejí do horizontu Flonheim-Gültlingen datovaného zde na základě inventáře hrobu 151 do období kolem roku 500. Tento hrob vybavený miniaturou franské vrhací sekery, hrotem oštěpu s analogiemi v durynském prostředí, přezkou byzantsko-italské provenience a keramickou nádobou umístěnou v hrobovém výklenku ukazuje na vztahy k východomerovejskému okruhu na straně jedné a ostrogótskému prostředí na straně druhé. Další hrob 161 je vybaven kováním opaskové bražny a mečem patrně alamanské provenience. Vesnice Pliening je, jak naznačuje archeologický materiál, přibližně stejného stáří jako pojednávané pohřebiště a její počátek spadá patrně na sklonek 5. století. Nejstarší doložená podoba pomístního názvu pochází z roku 813 a zní *Pleoninga*. Silvia Codreanu-Windauerová vztahuje tento pomístní název k osobnímu jménu „Pleon“ a oba jmenované hroby 151 a 161 mohou být jedněmi z kandidátů „otců zakladatelů“. Důležité zjištění přináší toponomastika ukazující názorně, že největších koncentrací pomístních názvů typu „Plien“ je lokalizována do oblasti toku řeky Neckaru, odkud je známá z merovejského období rovněž stejnojmenná šlechta (*Codreanu-Windauer 1997*, 135-139).

Vlivy z různých geografických prostředí jsou konkretizovány na příkladu pohřebiště v Altnerdingu. V nejstarší fázi pohřebiště datované do 2. poloviny 5. století byli na základě antropologického rozboru rozpoznáni jedinci vykazující mediteránní rysy, v jejichž hrobové náplni dominuje hmotná složka východního původu. Ve stupni Flonheim-Gültlingen se tato skupina jeví již jako plně integrovaná, neboť v nálezovém rejstříku již vykazují předměty různého geografického původu. Je pravděpodobné, že někdy po polovině 5. století začíná v Altnerdingu pohřbívat skupina pocházející z „východu“, později asimilovaná skupinou vykazující vlivy ze „západu“ (*Codreanu-Windauer 1997*, 136-137).

Obdobné vlivy z různých geografických prostředí mohla konstatovat i Stephanie Zintlová při zpracování částečně prozkoumaného pohřebiště v Mnichově-Perlachu. Pohřbívání zde trvalo patrně po dobu 50-60 let, přičemž významná část hrobů pochází z období kolem roku 500. Podstatná část materiální kultury perlachského pohřebiště vyazuje vztahy k východomerovejskému okruhu. Příkladem může být například velká klešťovitá spona durynské provenience z hrobu 27. Dále například spona s pěti knoflíky na záhlavní destičce z hrobu 18 nalézá například analogii na pohřebišti v Záluží u Čelákovic. Spona z hrobu 12 náleží do okruhu tzv. ostrogótských spon. Objevují se dále vlivy ze západomerovejského – alamanského okruhu, jako v případě spon z hrobu 3. Podstatnou otázkou je ovšem interpretace těchto nadregionálních vlivů, kterou Stephanie Zintlová otevírá. Podstatný problém interpretace vývoje osídlení a geografického původu časně merovejských osadníků v Bavorsku spatřuje autorka zejména ve skutečnosti, že materiální kultura a především součástí kroje, jako například spony, bývají často dávány do vztahu s fyzickým původem nositele těchto prvků na základě hlavní koncentrace výskytu určitého typu spínadla. Tento problém se objevuje například u tzv. ostrogótských spon, které se v mnoha případech

v jižním Německu vyskytují samostatně místo v páru, jak by to mělo odpovídat východogermánské tradici. Jako vysvětlení výskytu spon různého původu v jihobavorském prostoru pak mohou jako alternativní vysvětlení sloužit obchodní či osobní kontakty, pohyb modelů a licích forem spon a může tak být svědectvím spíše zvýšené mobility jejich výrobců. Hmotná kultura tak sice představuje indicii nadregionálních vztahů, sama osobě však není jednoznačným dokladem cizího původu nositele (*Zintl 2004/05*, 347-352).

Důležitá zjištění přinesl následný rozbor izotopů stroncia perlachské populace, který v několika případech přinesl doklady cizího původu pohřbených jedinců perlachského pohřebiště. V případě jedince 27, který byl vybaven párem rovnostranných klešťovitých spon byl zjištěn původ v geologické oblasti s žulovým podložím, které se kromě české kotliny vyskytuje dále například v oblasti Schwarzwald. Kombinace obou zjištění, tj. výbavy a rozboru izotopů stroncia může být v tomto konkrétní příkladě indicií po původu jedince na území Čech kolem roku 500. Další příklad původu v geografické oblasti se žulovým podložím je hrob 22 vybavený pouze nožem. Smíšené izotopy vykazuje dále hrob 7 prozrazující alespoň částečný pobyt na území se žulovým podložím. U jedinců 11 a P12 byl pro změnu zjištěn původ v oblasti s podložím tvořeným pravděpodobně metagabrem, které se vyskytuje v Čechách například v okolí Mariánských Lázní nebo Všerub. Hrob 12 byl přitom vybaven sponou ostrogótského původu. Určitým varováním je pak hrob 18 náležející asi šedesátiletému jedinci, jenž byl vybaven sponou vyskytující se především v okruhu česko-durynském. Naměřené hodnoty stroncia ovšem prokazují lokální původ zemřelého (*Haebler – Zintl – Grupe 2006*, 55-58).

Detailní sledování sídlištní struktury časně merovejského období kolem roku 500 v jižním Bavorsku představuje určitý problém. Situování řady pohřebišť v blízkosti pozdně antických komunikačních uzlů naznačuje vazby na provinciální infrastrukturu a možné užívání sídel z tohoto období ať už v urbánním (např. Řezno) nebo venkovském prostředí. Sledování kontinuity využívání pozdně antických objektů a případných dodatečných úprav například za pomoci organických materiálů, tak jak je to doloženo na západě Evropy, může být komplikováno vypovídací schopností zánikových horizontů těchto staveb, nebo dále v případě na ryze antickou architekturu zaměřených starších výzkumů.

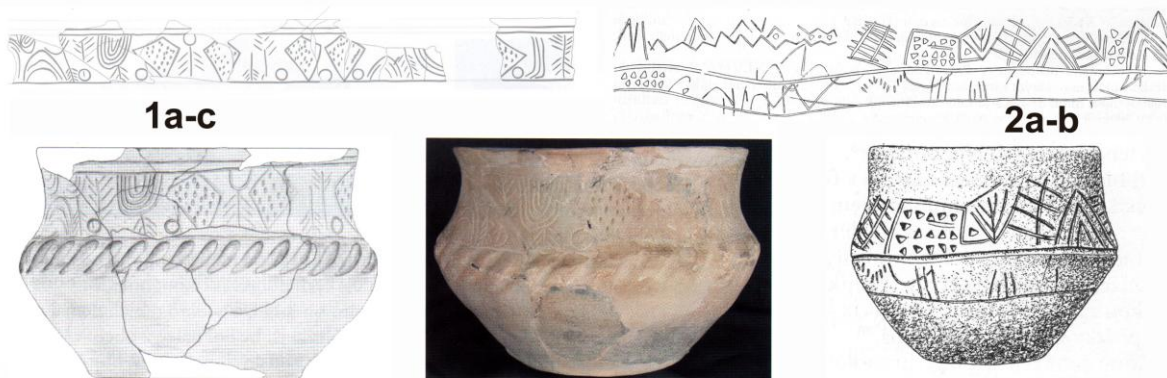
9.2.c Labskogermánský okruh mladší fáze doby stěhování národů – Durynkové – Langobardi – Bavoři

Archeologický obraz středního Podunají se po roce 500 radikálně mění. Oproti předchozímu vývoji zde pozorujeme naprostou diskontinuitu vývoje pohřebišť, stejně jako sídelních areálů, včetně hrnčířských dílen produkujících keramiku robenou na kruhu. Objevují se nová pohřebiště vykazující materiál labskogermánského charakteru (např. Holubice nebo Lužice), která se nově stávají součástí řadových pohřebišť východomerovejského okruhu. Na těchto lokalitách se objevuje hmotná kultura se vztahy k oblastem středního i dolního Polabí, pro účel této práce je pak důležitý vztah rovněž k České kotlině, který je pozorován na příkladu spon a keramiky k nálezům z Hořína u Mělníku, Doudlevců, Prahy – Podbavy, Pnětluk, Lochenic a dalších lokalit. Významné jsou také vztahy kovové industrie k nálezům v jižním Bavorsku – Altenerdingu a Mnichova-Perlachu (*Tejral 2008*, 268-276).

Velmi důležité je konstatování Jana Bemmanna, které není v zásadě v rozporu s pozorováním diskontinuity mezi podunajsko-východogermánským materiálem sklonku 5. století a labskogermánským horizontem následujícího langobardského období podle J. Tejrala. Podle J. Bemmanna lze na základě archeologického pozorování ve středním Podunají mezi langobardskými památkami rozlišit pouze obecné labskogermánské projevy, které jsou označovány termínem kulturního okruhu východomerovejských řadových pohřebišť, nikoliv tedy vyvození jediné konkrétní oblasti původu nově příchozího obyvatelstva, jak se snaží

sugerovat šipky naznačující migrace Langobardů z dolního Polabí do středního Podunají (Bemmann 2008, 203-203). Problémem také zůstává přežívání lokálního substrátu snad ještě svěbského původu, k jehož řešení patrně přispívá nově prozkoumané pohřebiště druhé poloviny 5. a počátku 6. století v Tesárských Mlýňanech, okr. Zlaté Moravce, nedaleko Mochovců na jihozápadním Slovensku (Ruttikay 2007, 321-336; Tejral 2007, 111).

Zajímavým dokladem kontaktů mezi Germány v České kotlině a imigranty obecně označovanými jako Langobardy směřujícími do středního Podunají je například miska labskogermánské produkce robená v ruce z lokality Dör, kom. Győr-Moson-Sopron v Maďarsku, nesoucí na hrdle specifickou „mapovou“ výzdobu (Tomka 2008a, 17, obr. na str. 18), jejíž nejbližší analogií je výzdoba na keramickém tvaru z pohřebiště v Jiřicích (Svoboda 1965, 176, obr. 58). Identifikace s konkrétními krajinnými útvary je v tomto ohledu poněkud spekulativní (obr. 92).

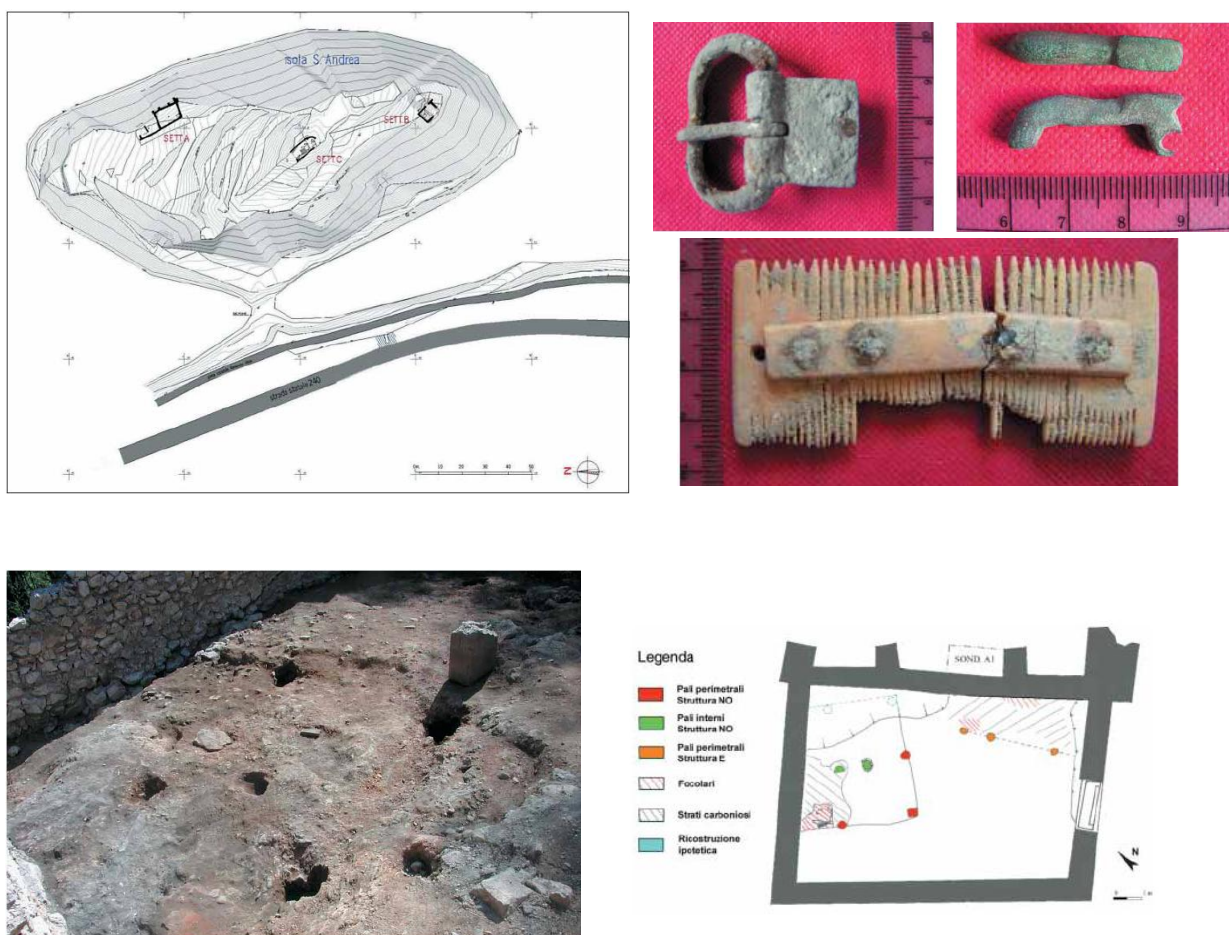
Obr. 92: Keramika se specifickou rytou výzdobou z 1) Dör, kom. Győr-Moson-Sopron, 2) z pohřebiště v Jiřicích (podle: Tomka 2008a; Svoboda 1965).

Lze tedy konstatovat rozpoznání vztahů materiální kultury severní poloviny Čech jak ke střednímu Podunají, tak k Bavorsku. V případě vztahů k oblastem na jihozápad či západ obecně může oblast severní poloviny Čech představovat „prostředníka“ pro šíření ještě jednoho kulturního prvku, který se nedávno podařilo rozlišit na pohřebišti v Praze – Zličíně a který mohl být v minulosti během výzkumů pohřebišť přehlížen. Jedná se o hroby s výklenky, v nichž byly nad hlavami zesnulých umístěny milodary v podobě keramických a skleněných nádob (Jiřík – Vávra 2008, 526, obr. 10, 12). Silvia Codreanu-Windauerová hledá původ tohoto jevu na východě, konkrétně v oblasti jihoruské, Ukrajiny, Karpatské kotliny a Panonie. Od stupně D2-D3 se tento prvek v hrobové konstrukci objevuje v dolním Pomohani (Pleidesheim, Eschborn, Hemmingen), které vykazují určité vztahy k vinařické skupině. Od stupně E1 jsou pak zastoupené i v Bavorsku: Mnichov-Perlach, Straubing-Bajuwarenstraße, Mnichov-Unterhaching, Irlmaut, Altenerding (Codreanu-Windauer 1997, 25-28).

Dalším dokladem vzájemných vztahů mezi podunajskými Langobardy a Duryňky (či duryňským okruhem ovlivněným labskogermánským obyvatelstvem) jsou nálezy spon duryňského původu na langobardském pohřebišti v Kranji ve Slovinsku z první půle 6. století nebo příklad duryňské spony z rozrušeného langobardského (?) hrobu, nalezeného u brány Porta San Giovanni v Cividale del Friuli (Vinski 1972-73, 180, 226, tab. 12:71).

Také některé další předměty mimo střední Evropu mohou souviset jak s Langobardy, tak i s Duryňky, např. ve službách Ostrogóů v Itálii. Příkladem může být jazýček přezky nalezený v sídlištním kontextu na ostrově S. Andrea na jezeře Loppio, Trento v Itálii (obr. 93). Nálezový kontext sektoru A vytvářený sídelní strukturou několika dřevěných mělce zahloubených staveb s kůlovou kostrucí (porušený pozdějšími stavebními aktivitami) je

datován široce do období 2. poloviny 5. až počátku 7. století (fragment „Late Roman Amphora 2“, oboustranný hřeben, pozdně antická přezka). Samotný jazýček přezky nachází obdobu ve zlatém exempláři z Crypta Balbi a uvedeném nálezovém kontextu opevněného sídla v S. Antonio v italské Ligurii (*Maurina – Postinger – Battisti 2004*, 29, 38, fig. 6, 9, 11, 19-20). Další pochybnosti vzbuzuje i případ identifikace s osídlením langobardského období na příkladu výšinného opevněného sídla Monte Castellazo ve Friulsku na severu Itálie. Odsud je známá sídlištní struktura s několika budovami a patrně cisternou a řadou drobných nálezů. Původní interpretaci zdá se napomáhají nálezy dvou byzantských mincí Heraklia (610-641) a Justina II. (570-578), ovšem hmotné nálezy ukazují na možnost poněkud komplikovanějšího vývoje. Mezi nimi vynikají především fragmenty spon s trojúhelníkovou záhlavní destičkou, které lze zařadit díky fragmentárnímu stavu pouze orientačně do skupiny „Dreiknopffibeln“ typu Drosing/Bělehrad, které jsou pouze vývojovou variantou spon typu Niederflorstadt-Wiesloch, v úvahu ovšem připadají i některé vizigótské spony s trojúhelníkovou záhlavní destičkou, jako je příklad z Numancie (*Arnosti 1997*, 92, tav. 23:13-14; *Bemmann 2008*, 147, Abb. 3; *Ebel-Zepezauer 2000*, Abb. 5:6). Dalšími sponami jsou typy Desana/Gurina a Invillino ukazující počátek 6. století (*Arnosti 1997*, 90, tav. 1:3-5; srovnej: *Ebel-Zepezauer 2000*, Abb. 7). Ze zbraní si zaslouží zmínku například trojhrbité šipky nebo hrot kopí s tulejí s polygonálním průřezem (*Arnosti 1997*, tav. 3-4). Soubor doplňuje řada předmětů každodenní potřeby jako nástroje a nářadí, včetně radlic, klíčů, dalabry apod. Keramika je lokální i importovaná mediteránní robená na kruhu (*Arnosti 1997*, tav. 6-26).

Obr. 93: Sídliště na ostrově S. Andrea na jezeře Loppio, Trento (podle: *Maurina – Postinger – Battisti 2004*).

Odmyslíme-li sounáležitost gepidského území k východomerovejskému kulturnímu okruhu, podobně jako skupiny přežívající na území dnešního Polska, jejichž etnická příslušnost je problematická, pak zjišťujeme, že podstatná část tohoto areálu je obývaná labskogermánskými populacemi v širokém pásu Polabí, Bavorska, Čech, Moravy a Panonie. Můžeme zde hovořit o jakési labskogermánské „renesanci“, která vystřídala onu východogermánskou-středodunajskou ze stupně D3. Labskogermánský kulturní okruh tak v první polovině 6. století dosáhl původního rozšíření z období pozdní doby římské, a vzhledem k přesahu do někdejších provincií původní rozšíření vlastně předčil. Při kolonizaci nových území v Panonii a Bavorsku není možné jednoznačně stanovit konkrétní zdrojové teritorium obyvatelstva, kdy lze pozorovat pouze obecné labskogermánské vlivy. V obou případech se tak vlastně opakuje model zjištěný pro jihozápadní Německo při genezi Alamanů v mladší a pozdní době římské, kdy se na migraci podílelo obyvatelstvo heterogenního původu rovněž s labskogermánskými kořeny z Čech a Polabí. Je v podstatě nemožné rekonstruovat původní motivy migrací vedoucí k etnogenezi budoucích Bavorů a Langobardů, nicméně nelze vyloučit při výběru kolonizovaného území určité prvky oportunistu.

Těmto závěrům v zásadě neodporují ani historické úvahy. V tomto bodě lze snad navázat na některé starší názory, jež spojují bavorskou etnogenezi s politickými zájmy Duryнкů a ostrogótského krále, kteří se pokusili vyplnit politické vakuum po zániku panství Herulů ve středním Podunají. Znovu se objevuje problém vysvětlení langobardské tradice o sídlech krále Vachona v Čechách. Elegantní řešení předložil D. Třeštík, jež upozornil, že král Vacho náleží do série králů s krátkým jménem – Claffo, Tato, Vacho. Tento nezvyklý tvar jména se objevuje u Langobardů až po jejich příchodu do Rugilandu. Mohli jimi být etnicky nelangobardští labští Germáni z Čech, jejichž představitelé by se za nejasných okolností domohli královské moci, což by mohl být zdroj langobardské královské tradice o sídle v Čechách. Čeští Germáni by tak sehrávali v etnogenetickém procesu zvláštní roli a představovali jakýsi rezervoár relativně elitních, nejspíše bojovnických skupin, ze kterého čerpali jak Bavoři, tak zřejmě i Langobardi (*Třeštík 1997, 36, 49; Kuna – Profantová 2005, 222*).

9.3 Otázky kulturního a mocenského vývoje České kotliny v polovině 6. století – Frankové a Langobardi

Jestliže období po pádu hunské moci ve středním Podunají znamenalo regionální rozdrobení někdejšího barbarika na řadu vzájemně soupeřících politických útvarů s omezeným teritoriálním rozsahem, pak pro období následující po roku 500 je příznačný opačný proces sjednocování do větších mocenských celků. Na konci tohoto procesu v druhé třetině 6. století zůstali na politické šachovnici střední Evropy pouze dva pomyslní hráči: Frankové a Langobardi.

Podstatným faktorem určujícím mocenskou strukturu poloviny 6. století je vývoj v našem těsném sousedství. Po porážce Duryнкů roku 531 na Unsrutě se dostává sousední oblast severního Bavorska do sféry zájmu Franků. Nicméně z pokročilého 6. století známe z horního Pomohání v podstatě pouze ojedinělé nálezy ze sídlištních jam v Eggolsheimu, Forcheimu a Unterheidu (*Haberstroh 1995, 18-19, Abb. 9:7-8*). Podstatně odlišná je ovšem situace na Dunaji, odkud je známá celá řada lokalit 6.-7. století. Příkladem může být pohřebiště Künzing-Bruck, kde Anne Sibylle Hannibal-Deraniyagala pozoruje jak vlivy z východomerovejského prostředí (například spony esovité s paralelami v langobardské Pannonii nebo Slovinsku – např. hrob 134, nebo hrot kopí typu Vörs z hrobu 129 a příklady keramiky z hrobů 263 a 248), tak západomerovejské (například keramika z hrobu 160 nebo hrot kopí z hrobu 276). Dle názoru autorky mohou tyto vlivy odpovídat jednotlivým

kolonizačním vlnám, z části ovšem též dokladů obchodu i dalším kontaktům (*Hannibal-Deraniyagala 2007*, 128-130), nicméně tato situace není nepodobná obecné charakteristice archeologických pramenů v Čechách (*viz níže*).

Jak ukazují některé hroby tohoto období nejen přímo v Durynsku, jako například pohřebiště v Alachu, Kr. Erfurt, dochází k poměrně brzkému etablování franských struktur osídlení na nově získaných území (*Timpel 1990*).

Česká kotlina se nachází buď v těsném sousedství nebo se stává přímo součástí nově se rodící říše Franků. Písemné prameny nás v tomto ohledu informují dosti nejednoznačně. Určitý mocenský zájem franské říše o středoevropské teritorium může podpořit dopis krále Theudeberta byzantskému císaři Justinianovi patrně z let 546/47, ve kterém popisuje dosah své moci k Dunaji a hranicím Panonie:

Domino inlustro et praecellentissimo domno et patri, Iustiniano Imperatore, Theudebert Rex.

Dei nostri misericordiam feliciter subactis Thoringiis et eorum provinciis adquisitia, exextinctis ipsorum tunc tempore regibus, Norsavorum itaque gentem nobis placata maiestate, colla subdentibus edictis ideoque, Deo propitio, Wesigotis, incolomes franciae, septentrionalem plagam Italiaeque Pannoniae cum Saxonibus, Euciis, qui se nobis voluntate propria tradiderunt, per Danubium et litem Pannoniae usque in oceanis litoribus custodiendo Deo dominatio nostra porrigetur. (Epistolae Austriacae 20. 21, str. 133).

Bohužel tato zpráva není příliš konkrétní a patrně se vztahuje na nově se formující bavorské vévodství v Podunají. Která z tehdejších středoevropských mocností (a zda vůbec) zaplnila mocenské vakuum České kotliny vzniklé porážkou Durynků, tedy nelze na základě historických zpráv jednoznačně rozhodnout. Nelze nakonec vyloučit ani mocensko-politickou ambivalentnost tehdejších obyvatel Čech.

Archeologické prameny jakožto nepřímé doklady vývoje rovněž bohužel nepřinášejí jednoznačnou výpověď. V poslední době se vývojem tohoto období mladší fáze doby stěhování národů zabýval Eduard Droberjar, jehož závěry lze vzhledem k absenci nových signifikantních pramenů v podstatě pouze rekapitulovat.

Pro sledování vývoje v autorem vymezené fázi E2 jsou důležité především spony. Ty lze na základě typologie rozdělit v podstatě do čtyř skupin. První z nich – spony východomerovejského okruhu s výskytem v Dolním Sasku, Porýní a Dolním Rakousku – vymezují spony typu Eischleben (Lochenice), Chessel-Down (Solany), Rittersdorf (Praha-Podbaba) a spona Goethovy řady B (Záluží u Čelákovice a patrně Veltruby na Kolínsku). Druhou skupinu představuje čistě franské spínadlo typu Pleidesheim F38 z Lovosic. Početné jsou ovšem i langobardské spony. Sem patří typ Szentendre-Světéc-Lucca-Belfort, Várpalóta-Udine-Čelákovice, Záluží-Várpalóta, Schwechat-Podbaba, Holubice-Cividale-Cela či typ Radovesice. Poslední skupinu tvoří spony obecně merovejské jako například ptačí spony zdobené vrubořezem a s almandinovými a skleněnými vložkami typu Thiry 387 a typu Thiry 227 z Prahy-Podbaby, ptačí spona ze Zbuzan, kosočtverečné vrubořezové spony typu Pleidesheim X110 z Radovesic a Prahy-Podbaby a destičkovitá spona s almandiny typu ASFeinzo z Roudnice nad Labem (*Droberjar 2008a*, 238-241, Abb. 8; *Droberjar 2008b*, 139-141, obr. 8). Jestliže v sousedním Bavorsku jsou podobné konfigurace nálezů západomerovejského a východomerovejského okruhu interpretovány jako kolonizace různými skupinami v rámci integrace území do struktur franské říše, pak v Čechách není takový závěr jednoznačný.

Nepřímým dokladem franského vlivu v Čechách kolem poloviny 6. století může být geografický původ almandinů, polodrahokamů, které byly vkládány do příhrádek šperků ze zlata či jiných kovů v tzv. polychromním či příhrádkovém stylu cloisonné.

V určování geografického původu almandinů dlouho neexistovala jeho jednotná metodika. Na základě pouhého vizuálního posouzení byly jako orientální určeny kameny z výplní přezek z bohatého hrobu z Fürstu: *Die zuerst gefundenen, in meinem Besitz gelangten zwei goldschnallen sind nämlich, wie ich bereits in meinem ersten Berichte gesagt habe, mit ächten Steinen besetzt und zwar mit orientalischen Granaten, welche sich bekanntlich von den böhmischen Granaten durch eine weit lichtere, mehr ins Violete spielende Farbe unterscheiden ... womit die beiden Goldschnallen besetzt sind, ächte orientalische, nämlich syrische Granaten sehen (Sedlmaier 1844, 428).*

Exaktní posouzení polodrahokamů je vlastně záležitostí teprve několika posledních desetiletí. Ve své studii Birgit Arrheniusová podrobila almandinové výplně časně merovejských šperků typologickému (tvarovému) rozboru, ale především chemickému, tj. gemologickému rozboru. Almandiny či granáty jsou tvořeny chemickou strukturou SiO_4 doplněnou ionty železa, vápníku, manganu a hořčíku a podle složení je možné rozlišit: almandiny, pyropy, hesonity, spessarity a další. Jednotlivé kameny lze pak dále studovat podle jejich fyzikálních vlastností (refrakce, density, difrakce). Na základě těchto kategorií pak bylo možno rozdělit výplně šperků podle jejich geografického původu do tří tříd.

Granáty 1. třídy jsou převážně výplně na předmětech západoevropské (franské) provenience pozdního 5. století až období kolem roku 600. Jako srovnávací materiál posloužily výsledky analýz granátů, které jsou známé z oblasti kolem Zbyslavi u Čáslavi a Českého středohoří a které vykazují standardní chemické a fyzikální vlastnosti jako granáty 1. třídy.

Granáty 2. třídy obsahuje velké množství předmětů z maďarské oblasti hunského období, dále pak ze Skandinávie vikinského období. Jejich původem je jihozápadní Rakousko.

Granáty 3. třídy jsou využívány od doby římské po vikinské období a jedná se o předměty ze Skandinávie, předměty doby stěhování národů z Krymu a terčová spona z poklad ze Szilágy Somlyó v dnešním Rumunsku. Zde se předpokládá orientální původ, snad z Malé Asie (Arrhenius 1985, 26-36, tab. II--IV).

Poněkud odlišné výsledky přinesl rozbor granátů z Württembergischen Landesmuseum, kde byly rozpoznány dvě třídy granátů – první na předmětech 5.-6. století pocházející z oblasti Indie (konkrétně z oblasti singhálské) a Srí Lanky (ostatně doložený též v polovině 6. století Kosmou Indicopleustem), a druhá z oblasti české, zde se ovšem jedná o předměty ze 7. a počátku 8. století. Jako období zlomu je uváděn časový interval kolem roku 570. K nejmladším předmětům zdobeným výplní s granátem indického původu patří opaskové kování typu Weihmörting z Altenstadtu z období kolem roku 600. Pro 7. století registrují Dieter Quast a Ulrich Schüssler nápadný úpadek v používání celoplošné techniky cloisonné, která se vyskytuje výjimečně v prostředí církevním (například Teuderigův relikviář, Abtei Saint-Maurice, Švýcarsko) nebo hrobech významných osob (například destičková spona z první třetiny 7. století z Ingersheimu; spona v dívčím hrobě pod frankfurtským dómem či spona z 8. sarkofágu z baziliky v Saint-Denis). Naproti tomu od sklonku 6. století se v oblasti jihozápadní Francie rozmáhá výzdobný styl využívající emailu, což svědčí pro obecný úpadek dálkového obchodu. S výraznějším přílivem granátů z české kotliny počítají autoři až od poloviny 7. století. Uváděna je například destičková spona z Tuttingenu (hrob 278) datovaná na počátek 8. století. Autoři zároveň přiznávají, že archeologický obraz může být poněkud zkreslen například absencí hrobové výbavy v mladším merovejském období (Quast – Schüssler 2000, 84-92).

Také Uta von Frieden pozoruje nápadný úpadek užívání granátů jakožto výplní šperků na sklonku 6. století. Navíc ovšem registruje celou řadu předmětů, převážně destičkových spon, ze západní Evropy, jejichž vnější plocha je zdobena přihrádkami ve stylu cloisonné, ovšem výplně samotné chybějí (například Wesel-Bislich, hrob 632, Hüfingen, hrob 268, Nocera Umbra, hrob 17 a další). Autorka na základě technologických vlastností těchto předmětů

(například chybějící zlatá fólie sloužící jako podklad granátové výplně) dochází k názoru, že v těchto případech se nejedná o vypadané výplně, nýbrž o původní stav. Jednou z možností výkladu je imitace stylu cloisonné prázdnyými přihrádkami, jako je tomu například v případě hrobu 66 z Lauchheimu, kde je ve vnitřku výplně zachycena vrstvička temně červeného oxidu měďnatého. Obdobná „pasta“ byla pozorována rovněž v případě spony z hrobu 620 z Weingartenu. Další spona z Weingartenu (hrob 395) obsahuje ve svých přihrádkách pro změnu černou až černomodrou hmotu, spona ze Spredlingenu pro změnu kvarcitovou-kalcitovou výplň. Autorka na základě seznamu lokalit s předměty imitujícími takto styl cloisonné dospívá k závěru, že se jedná o obecněji rozšířený jev spojený s krizí, která postihla dálkové kontakty založené na obchodu mezi Středomořím a Indií. V jižní Arábii, zejména v Jemenu, souvisí konec byzantského vlivu především se sásánovskou expanzí kolem roku 570, která výrazným způsobem ovlivnila trasy zámořského obchodu. V 7. století tento trend pokračuje expanzí islámu (*von Freeden 2000, 97-123*).

V souvislosti s představou případné exploatace českých granátů již v 6. století, jak naznačuje Birgit Arrheniusová, má nesporný význam gemologický rozbor granátů v sousedních oblastech. V Bavorsku se podařilo uskutečnit tento rozbor na příkladu destičkových spon středomořského původu z hrobu 5 v Unterhachingu, Lkr. Mnichov, z období kolem roku 500, kde se podařilo doložit orientální původ (*Haas-Gebhard 2010, 158-160, Abb. 39; Gilg – Gast – Calligaro 2010, 87-100*).

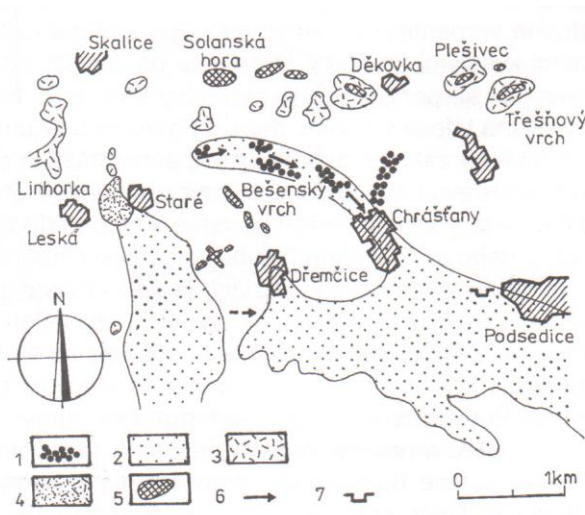
V oblasti langobardské Panonie byly podrobeny přírodovědnému bádání staré nálezy z lokalit Bezenye-Papré, Hegykő a Fertőszentmiklós. Gemologickým rozbohem příkladů z hrobu 1 z Bezenye se podařilo spolehlivě určit surovinu jako almandin-granát její nejbližší obdobou jsou zdroje v Indii a na Srí Lance, nicméně přesné místo původu nebylo možné jednoznačněji identifikovat. Rozbor tří spon z pohřebiště v Hegykő ukázal na přítomnost granátů, skla a kosti v přihrádkách šperků (*Horváth 2008, 55-70*).

Birgit Arrheniusová a následně Dieter Quast s Ulrichem Schüsslerem vycházejí v případě českých granátů z gemologické analýzy provedené na příkladu vzorků z Českého středohoří, konkrétně z Podsedic, Měrunic ad., jejichž fyzikální rozbor byl publikován Královou-Jirovcovou (cit. podle *Arrhenius 1985, 31, tab. VI*) v roce 1958 a chemický v roce 1997 (*Řídkošil – Langrová – Kašpar 1997, 47-51*).

V nejnámější granátonosné oblasti v oblasti Českého středohoří vznikaly granáty působením vulkanické činnosti ve dvou primárních zdrojích – v sopouchách Linhorka u obce Staré a Bota u Měrunic. Díky následné erozy a snosu jsou známé v sekundárním uložení například v tzv. pyropových štěrcích v terasových uloženin v levobřeží řeky Ohře. Hlavní granátonosná oblast tak získala větší rozlohu než poměrně malé sopouchy a dnes zahrnuje obce Koštice, Libčeves, Měrunice, Staré, Dřemčice, Šepetely, Chrást'any, Podsedice, Dlažkovice, Třebívlice, Úpohlavy, Chotěšov, Třebenice a Třtěno (*Bouška 1997, 52-53*) (*obr. 94*). Z těchto lokalit jsou významné z archeologického hlediska pro dobu stěhování národů zatím pouze Dlažkovice (*Svoboda 1965, 239*), nicméně oblast Českého středohoří je bezpochyby možné považovat za klasickou sídelní oblast mladší fáze doby stěhování národů (*Svoboda 1965, obr. 79*).

Orientační mapa výskytu
pyropů v Českém středohoří.

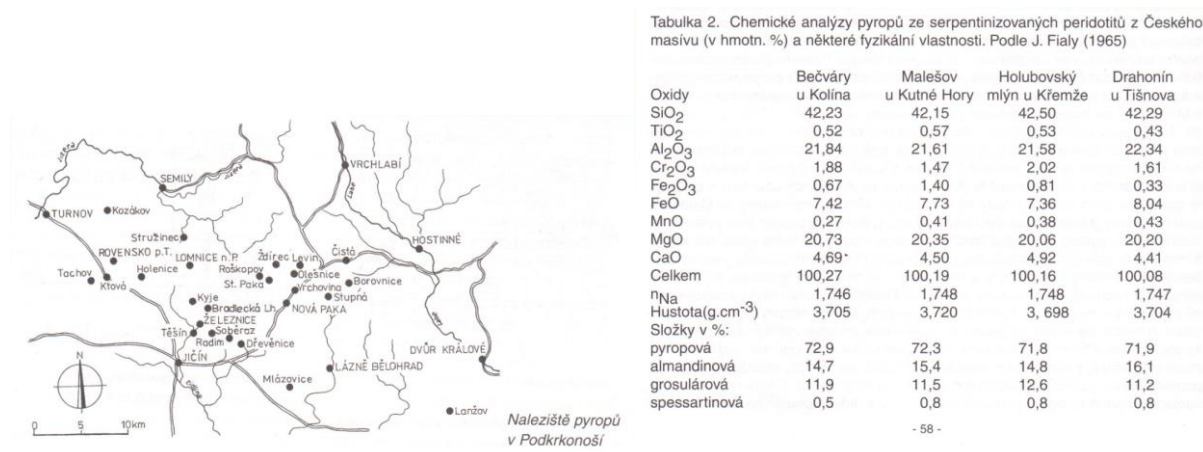
1. výskytu pyropů v ornici
2. granátové štěrky v ložiskovém vývoji
3. komínová brekcie bez pyropů
4. pyroponosná komínová brekcie na Linhorce
5. Čedičové žíly a sopečné komíny
6. směr transportu zrn pyropů s Linhorky do granátových štěrků
7. těžba granátového štěrku u Podsedic

- 53 -

Obr. 94: Orientační mapa výskytu pyropů v Českém středohoří (podle: Bouška 1997).

Na území Českého masívu však nejde o výlučný zdroj granátů. V severovýchodních Čechách je velmi rozsáhlá oblast výskytu pyropů obecně známá nejméně od 16. století z okolí Jičína (např. Železnice, Bradlecká Lhota), Rovenska pod Troskami a u Nové Paky, dále z Lomnice nad Popelkou, Turnova, Mnichova Hradiště, Semil a dalších lokalit. Pyropy ze sedimentů v severovýchodních Čechách jsou velikostně menší než v Českém středohoří (0,2 mm až 5 mm) a vedle nich se vzácněji vyskytuje almandin. Další zdroje ve středních Čechách jsou uváděny z Bořetic, Dobešovic a Bečvář u Kolína (velikost pouze 0,1 – 0,5 mm) a Malešově u Kutné Hory (velikost 2 – 10 mm) a dále u Podmoků na Časlavsku. Z dalších lokalit stojí za zmínku ložisko severně od Českého Krumlova směrem ke Křemži, konkrétně lokality Holubovský mlýn, Vrábče, Brloh poskytující zrna o velikosti od 2 do 10 mm (obr. 95).

Obr. 95: Vlevo – naleziště pyropů v Podkrkonoší, Vpravo – Chemické analýzy pyropů z Českého masívu (podle: Bouška 1997).

V severovýchodních Čechách se v posledních letech rozrostl rejstřík známých lokalit především pro pozdní dobu římskou a časnou fázi doby stěhování národů (např. Jirík 2008, 157-174, Abb. 2), nicméně pro 6. století představují významný doklad rozrušené hroby

z Dobrovic 5/resp. Dobrovicka, s významným nálezem železné vrhací sekery francisky (*Waldhauser – Košnar 1997*, 118). Pro jihočeskou oblast je sídelní situace v 6. století zatím dosti neznámá (např. *Jiřík – Simota 2009*, 131), nicméně souvislost s potenciální exploatací těchto polodrahokamů v minulosti se může stát předmětem cílené archeologické prospekce.

České granáty, vzhledem k poměrně drobným rozměrům, neposkytují nejvhodnější surovinu pro styl cloisonné (*von Freeden 2000*, 114), což mohlo částečně ovlivnit výsledky gemologické analýzy provedené Dietrem Quastem a Ulrichem Schüsslerem na předmětech z jihozápadního Německa. Tato skutečnost ovšem neznamená, že by nemohlo být českých granátů užito vůbec. V českém nálezovém prostředí je známa skupina nálezů s výplněmi granátů jak v podobě techniky cloisonné, tak i jednotlivě umístěné drobné kameny na předmětech: esovitá spona z hrobu 11 v Záluží, durynská spona z Radonic nad Ohří u Lovosic, jazýček přezky z Radonic nad Ohří u Loun, terčovité spona z Roudnice nad Labem – Hracholusk, esovitá spona z Klučova, ptačí, destičkové a durynské spony z Prahy-Podbaby, závěsek z téže lokality (*Svoboda 1965*, tab. 43:2-3; 42:1, 44:4; 51:5; 56:12; 77:3, 80:1, 5; 90:7). Zejména u předmětů s jednotlivými kameny by bylo sledování geografického původu velmi důležité, přičemž je nápadný výskyt granátů u předmětů z lokalit blízko Českého středohoří.²⁹ Rovněž nálezy spon z hrobu 7 v Lochenicích, okr. Hradec Králové, mohou přinést zajímavá zjištění (*Zeman 1990*, obr. 37:23). Výsledky gemologického rozboru Birgit Arrheniusové a Dietra Quasta a Ulricha Schüsslera jsou v určitém vzájemném rozporu. Proto může být srovnání chemických a fyzikálních vlastností českých nálezů velice významné.

Tento předpoklad není ani v rozporu s pozorováním učiněným Utou von Freedenovou. Střední Evropa a též česká kotlina patrně na sklonku 6. a na počátku 7. století prochází výraznou mocenskou a též i etnickou změnou. Naše teritorium se jako alternativní zdroj granátů mohlo stát pro obchodníky ze západní Evropy méně dostupným, nový příliv těchto polodrahokamů pak nastupuje zcela ve shodě s názorem Dietra Quasta a Ulricha Schüsslera kolem poloviny 7. století.

S možným výskytem zpracování almandinů z českých lokalit je spjato pro mladší fázi doby stěhování národů několik problémů:

1) Naprostá absence stop exploatace granátů. Tato surovina se sice v současné době nechá získávat povrchovým sběrem, nicméně v době kdy podstatné plochy dnešní zemědělské půdy nebyly zorány, je nutno předpokládat cílenou prospekci.

2) Malé zastoupení šperků vykládaných almandiny ve spektru nálezů z České kotliny a zatím naprostá absence přírodovědných rozborů.

Tyto problémy zřejmě odrážejí stav bádání. Stopy osídlení lze, zdá se, získat novými prospekčními metodami cíleně užitými na předpokládaném zdrojovém území, přičemž je možno soustředit se na již dříve zjištěné areály protohistorického stáří. Otázkou času je pak identifikace sídlištních a výrobních objektů, přičemž zjištění domácího zpracování almandinů může napomoci pouze důkladné proplavení jejich výplní. Také gemologickému rozboru nečetných příkladů výplní šperků s barevným stylem zdá se nestojí příliš překážek v cestě.

10.1 Doklady sídlišť mladší fáze doby stěhování národů v Čechách

Ve stupni E sledujeme určitý úbytek lokalit s doklady sídlišť, pozorovatelný zejména ve stupni E2. Naposledy předložila přehled lokalit tohoto období Ivana Pleinerová při příležitosti publikace dosud v úplnosti nejlépe prozkoumaného sídliště v Březně. Celkový počet činí 18 lokalit, které dohromady představují vzájemně obtížně srovnatelný soubor, ať už vzhledem ke stavu publikace výzkumů nebo kolekci nálezů, které se podařilo získat (*Pleinerová 2007*, 120-

²⁹ Toto téma konzultoval autor těchto řádek s Dr. Susanne Greiffovou z RGZM, specialistkou na spektrální analýzu skla a polodrahokamů.

168). Z autorkou uvedených příkladů lze bez výhrady akceptovat nálezy z Břešťan, Března, Hostovic, Jenštejna-Vinoře, Libčic, Lužice, Prahy-Podbaby, Julisky, Siřemi, Záluží a patrně též Soběsuk a Velkých Přílep. Výzkum a zejména publikace těchto lokalit přinesly dobře datovatelné předměty v podobě souborů keramiky robené na kruhu i v ruce (Březno, Břešťany, Jenštejn, Lužice, Soběsuky), spon (Jenštejn), hřebenů (Březno, Siřem, Libčice, Záluží) nebo situací (Březno, Hostovice, Libčice, Lužice, Velké Přílepy) (Pleinerová 2007).

Eduard Droberjar nedávno upozornil na skutečnost, že osídlení pozdních fází doby stěhování národů se může skrývat uvnitř sídelních areálů předchozích protohistorických období. Zvýšená aktivita spojená s detektorovým průzkumem byla zdrojem nových zjištění sovisejících se stopami osídlení v Nové Vsi u Kolína, Velkých Chvalovicích (stupeň E1) a Veltrubech (stupeň E2) (Droberjar 2008b, obr. 7, 9).

Na šíři nadregionálních kontaktů ještě na konci 6. století též poukazují dva nálezy v tehdy již odlehlých okrajových částech Čech. V obou případech se jedná o nálezy kopí. První pochází z bavorské strany z trasy pozdější Vintířovi stezky v úseku pod Falkensteinem navazující na kašperskohorskou větev středověké Zlaté stezky (Molitor 2002, 229; Fröhlich – Jiřík – Waldhauser 2009, 196-197). Jeho datace spadá do konce 6. století. Ve druhém případě se jedná o nález anga z opačné strany České kotliny, konkrétně z Javornice v oblasti Kladska přibližně z téhož období (Tůma 1998, 53, 63, obr. 10K).

Závěry

Široce pojaté téma osídlení České kotliny v pozdní době římské a době stěhování národů přináší množství postřehů vycházejících z rozličných metodických postupů a úhlů pohledů, pod nimiž je možné problematiku výzkumu tohoto období vnímat.

V zásadě lze tyto okruhy pohledů rozdělit do několika tematických skupin: 1) sídelně-topografický rozbor, 2) chronologické aspekty vývoje osídlení, 3) kulturní vývoj a nadregionální vztahy, 4) otázky kulturní a biologické kontinuity a diskontinuity, 5) otázky deskripce a determinace materiálu, 6) metodické problémy výzkumů lokalit období, 7) aplikace přírodních věd, 8) problém ekonomické základny a hospodářské strategie, 9) výzkum technologických zařízení.

Tato práce se pokusila koncentrovat různé aspekty vývoje osídlení a to s naprosto nezbytným srovnáním s obdobnou situací v sousedních oblastech širší střední Evropy. U více rozšířenějších jevů, jako například přítomnost barbarských federátů v římském vojsku nebo v případě migrujících středoevropských populací z roku 405/406, byl jednoznačně nutný evropský přesah.

Na všechny otázky nepřináší tato práce stejnou úroveň odpovědí, což je ovlivněno množstvím a kvalitou do analýzy vstupujících poznatků a úhlem pohledu (například v případě přírodovědných dat, jejichž dosavadní absence je závažným problémem).

Sídelní struktury pozdní doby římské a doby stěhování národů lze v Evropě obecně rozdělit do tří kategorií: 1) barbarského charakteru, 2) provinciálního charakteru, 3) imperiálního charakteru. V průběhu stěhování národů se pak v různých částech kontinentu setkáváme s prolínáním obou světů říše římské a barbarika s různou intenzitou danou historickými okolnostmi. Nejmarkantnějšími příklady je „barbarizace“ dřívějších provinciálních struktur. Jedním z nejstarších příkladů je polozemnice v troskách římské vily ve Wurmlingenu z časně alamanského období. Velice podobná situace byla zachycena i v interiéru pretoria v pevnosti Fenépuszta v Panonii. Poněkud kuriózně působí doklady „černjachovských“ polozemnic z vizigótské Hispánie. Pravděpodobně se nebudeme mýlit, když do této kategorie zařadíme též řadu příkladů uvedených Tamarou Lewitovou z římského Západu. Na druhou stranu ovšem barbarské obyvatelstvo, především jeho elita, poměrně brzy začíná napodobovat životní styl svých provinciálních sousedů či poddaných. S tímto trendem

se setkáváme již v pozdní době římské na příkladech Ciferu-Pác na Slovensku, Haarhausenu ve středním Německu nebo několika hradišť v kultuře černjachovské, které patří k nejstarším dokladům tohoto druhu. V 5.-6. století, i vzhledem k nárůstu kontaktů barbarského a provinciálního obyvatelstva, dochází rovněž k rozšíření příkladů této kategorie. Z písemných pramenů známe „římské“ lázně v Attilově vesnici (*Priscos*), vizigótský palác v Tolouse, dvorec velmože v Oberleiserbegu, gótské stavby na Krymu či systém ostrogótských pevností v Noriku – Globasnitz/Hemmaberg, či dále na řadě míst v dnešním Slovinsku – Rifnik, Korinski Grib, Gradec pri Veliki Strmici, Zidani Gaber nad Mihovim atd. (*Glaser 2006; Ciglencečki 2006*) nebo pevnost Sadovec-Kale (*Kokowski 2007, 246-249*). V žádném případě se však nejedná o *imitatio imperii*, nýbrž o „*imitatio provincii*“. Jako *imitatio imperii* můžeme vnímat na někdejších Západě teprve stavební pokusy franského krále Theudeberta.

Obdobné prolínání je patrné ovšem i v materiální kultuře a to dokonce mezi předměty „barbarského“ i „imperálního“ charakteru. Příkladem může být například hybridní spona typu Jeruzalém navazující jak na honosné spony s cibulkovými knoflíky, tak i na východogermánské prototypy s podvázanou nožkou. Dalším příkladem je diptych z Monzy zobrazující Stilicha jako *magister militum utrisque*, kde vyobrazený soubor představuje kombinaci původně různých forem – jeho atributy jsou římské spony s cibulkovými knoflíky, dále ovšem barbarská výzbroj jako štít s puklicí typu Dobrodzień a kopí se zpětnými háčky (*von Schnurbein 1974, 426; pozn. 58 s literaturou*).

V Čechách pozorujeme pouze náznaky ovlivnění kulturou provincií, která se spíše projevuje přítomností importovaných předmětů, které byly patrně vnímané v dobovém kontextu jako prestižní – terra sigillata argonnské a severoafrické (red slip ware) produkce, sklo a další doklady dálkového obchodu. Samotné změny sídlištních struktur v pozdní době římské a době stěhování národů v podstatě sledovat nelze, čemuž brání neúplnost nálezových rejstříků. Za výjimku v tomto ohledu platí snad jen akropole oppida Závist, jejíž osídlení z 5. století bylo poznáno v širších souvislostech jen díky zakonzervování archeologických situací v lesním prostředí a díky následnému plošnému odkryvu.

I tak je dispozice jednotlivých objektů ne zcela zřejmá a spíše než o přímém vlivu provincií zde můžeme hovořit o inspiraci v sousedních barbarských oblastech, kde je podobně doloženo osídlení výšinných poloh – například Runde Berg u Urachu v Alamanii nebo Oberleiserberg v severovýchodním Rakousku nebo v rámci osídlení (severo-)karpatské skupiny. Akropole Závisti však nemusí být v tomto smyslu svého druhu jedinou výšinnou lokalitou na našem území, výzkumy i ojedinělé nálezy dokládají dále soudobé osídlení z Prahy-Kobylis, Prahy-Petřína, Žatce (zde patrně polozemnice) a pro pozdní dobu římskou z oppida Stradonic, Kouřimi (*Šolle 1966, 56-58, obr. na str. 157; Droberjar 2008c, obr. 81:7*). Nálezy mincí pozdní doby římské pocházejí z Libušáku (*Pochitonov 1955, 176, č. 694*), nicméně i zde byl patrně nalezen pohřeb doby stěhování národů (*Droberjar 2005, 831*). Charakter některých těchto lokalit je ovšem vzhledem k torzovitosti našich znalostí dosti nejasný.

Další snad trochu provokativní otázku nastoluje vnitřní uspořádání některých výšinných lokalit v našem sousedství, kde se podařilo prokázat přítomnost obvodového opevnění původně terasovitého charakteru s konstrukcí tvořenou patrně dřevěnými trámcí s kamennou výplní nebo podobnou konstrukcí šířeji kámen využívající (např. Zähringer Burgberg, Reisberg u Burgellernu nebo Oberleiserberg). Vystává tak otázka, do jaké míry je i v našem prostředí prokazatelná přítomnost obdobných konstrukcí, které bychom na základě převládající zkušenosti datovali spíše do jiných časových období.

Z přehledu zlomku prozkoumaných výšinných sídlišť v barbariku vysvítá celkem zřetelně různé datování, přičemž k nejstarším dokladům náleží příklady z jihovýchodního Německa patrně již z poloviny 4. století, výšinná sídliště v severovýchodním Rakousku náleží již stupni D, a dále poněkud odlišné lokální předpoklady jejich vzniku. Zatímco při hranici římského

limitu lze uvažovat o jejich funkci protiváhy římských opěrných bodů v Porýní a Podunají, výšinné lokality ve vnitrozemí mohou mít funkci honosného sídla lokálních elit nebo strategických opěrných bodů během období neklidu uvnitř barbarika (horní Pomohání, (severo-)karpatská skupina, vinařická skupina ?).

Významnou otázkou je organizace sídelních struktur a snaha poznání lokalit s centrální funkcí, ať už regionální nebo nadregionální. Důležitým faktorem sehrávajícím svoji roli je poznání center výroby luxusních předmětů a jejich distribuční síť. Ve střední Evropě zatím nemáme jednoznačných přímých dokladů. Analogie z jižní Skandinávie z lokalit Bäckby a zejména Hölgo je sice prostorově poněkud vzdálená, nicméně významně nás informuje o systému produkce komodit luxusního charakteru a vzájemném hierarchickém vztahu jednotlivých lokalit.

Ve střední Evropě jsou doklady podstatně řidší omezují se na výčet lokalit s jednotlivými nálezy licích forem a tyglíků (Tournai, Belgie; Guelmar, Alžírsko; Armagh, Irsko; Huy, Belgie; Ditzingen, Baden-Württemberg; Schöonnebeck, Durynsko; Wallerstädten, Hesensko – *Roth 1986, Abb. 19-20*) či modelů spon (Genf, Švýcarsko; Runder Berg bei Urach; Poysdorf, Rakousko; Závist u Prahy; Paříž – *Roth 1986, 40-47, Abb. 17*) nebo zlatnického náradí (Hérouvillette, hrob 10, dep. Caen, Francie – *Roth 1986, Abb. 12*; i nález řemeslnického depotu poblíž Weinvirtelu v dolním Rakousku – *Szameit 1997, 239-243; Abb. 4/3, 6-8, 5/1-21*). V přehledu sídlišť doby římské a časně fáze doby stěhování národů na území Německa je známo pouze 34 dokladů zpracování drahých kovů. Mimo německé území jsou doložené významné příklady těchto dílen např. z Jakuszowicz v Polsku a Svendborgu ve Skandinávii. Příkladem může být výrobní objekt nalezený na sídlišti Feddersen Wierde, Kr. Cuxhaven, v jehož výplni byly nalezeny předměty indikující zpracování a výrobu kovových předmětů – tyglíky, hliněné a kamenné formy (*Vogt 2006, 42*).

Pro území České kotliny nicméně existují opodstatněné důvody k předpokladu, že i zde existoval specializovaný okruh řemeslníků a šperkařů se vztahem k dosud neznámé centrální lokalitě lokalizované někde v širším okolí Prahy. Jsou to především specificky české nálezy spon typu Niederflorstadt-Wiesloch a Groß Umstadt, jejichž produkci je možné na našem území předpokládat. Také některé roztroušené nálezy luxusních zlatých předmětů, patrně též s původem v České kotlině, mohou naznačovat, že pochází z okruhu jedné dílny a jako celek reprezentují určitý specifický výtvarný okruh. Jedná se především o nálezy z dětského hrobu 135 na pohřebišti v Praze-Zličíně sestávající ze dvou drobných zlatých sponek zličínského typu, prstenu, zlatých přezek obuvi a zlatých spirálek, které dohromady vytvářejí dojem jednotné miniaturní (pohřební ?) soupravy zhotovené jedním šperkařem (*Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2009, obr. 11, 16*). Do stejného okruhu patří zjevně i další pár spon typu Zličín z hrobu 42 z téže lokality (*Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007, obr. 4*) (*obr. 96*) a dále zlaté trojlaločné závěsky typu Úherce zdobené granulací a zlatý solidus císaře Honorio (mimořádně ukazující pravděpodobný zdroj suroviny šperkaře) aplikovaný druhotně jako spona z hrobu 61. Všechny tyto předměty spojuje zlatnická práce spočívající v kombinaci zlatých drátků (někdy se závitem), plíšků, aplikaci filigránu či granulací a letování, nikoliv odlévání, které by mohlo potenciálně zanechat stopy v podobě licích forem a tavicích pánviček.

Obr. 96: Praha – Zličín, hrob 135, Praha – Zličín – hrob 42, Praha – Zličín – hroby 42 a 41. Foto M. Urbánek.

Zajímavé je v tomto kontextu rozšíření závěsků typu Úherce, které se v Čechách vyskytují dále v Praze-Podbabě, Julisce a Praze-Holešovicích, Bubnech (Svoboda 1965, Tab. 42:2-3), nacházejí dále ojedinělé analogie v Oberleiserbergu, v Runder Bergu u Urachu, Gelben Bürgu, Gem. Dittenheim, Lkr. Guzenhausen ve středních Frankách, v ženském hrobě 43 v Eschbornu a hrobě v Kahl am Main (Stuppner 2002, 381). Kromě úhereckých exemplářů představuje výraznou oporu pro datování do druhé čtvrtiny až poloviny 5. století kolekce šesti analogických závěsků z ženského hrobu v Lezoux, Dép. Puy-de-Dôme ve Francii. Speciální postavení zaujímá exemplář z Oberleiserbergu, který je kromě filigránu zdoben též přiletovanými kuličkami, tedy specifickou řemeslnou záležitostí, jejíž původ je hledán v dílnách zlatníků 4. a 5. století v severním Černomoří (Stuppner 2002, 381; rozšíření viz: Teichner 1999, af. 72). Také v případě spon typu Zličín byl konstatován jistý vliv východogermánských šperkařských dílen (Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007, 571) a totéž platí i v případě spony z mince nacházející období v ostrogótském prostředí (Brogiolo 2008, 227, Abb. 1; Orlandi – Gregori 2008, Abb. 1). Je možné tak předpokládat, že na našem území kolem poloviny 5. století pobýval a působil šperkařský mistr, jehož pracovní postupy jsou částečně ovlivněny východogermánskou a pozdně antickou šperkařskou tradicí a s jehož výrobky se setkáváme dále na lokalitách minimálně regionálního významu jako je Oberleiserberg na východě a Runder Berg na západě. Rozsah tohoto šperkařského okruhu může kromě typologie osvětlit též širší užití spektrálních analýz, což umožní sledovat schody či odlišnosti surovinových (mincovních) zdrojů jednotlivých šperků. Ovlivnění východními tradicemi však nepozorujeme pouze u formy jednotlivých zlatých předmětů, ale i u jejich vzájemné kombinace snad spojující náhrdelník s dvojicemi spon, podobně jako je tomu často i ve východogermánském prostředí (srovnej např.: Pilet 2007, fig. 4.2).

Jako mimořádnou lze na základě širokého nadregionálního srovnání vyčlenit skupinu lokalit typu Geißkopf – Čertova ruka – Hora Birów. Jedná se o lokality v různých částech barbarika, které spojuje několik společných znaků: strategické vyvýšené místo vhodné k defenzivním účelům, často mimo sídelní oikumenu, kde je hmotný nálezový rejstřík tvořen především předměty militárního charakteru, součástmi výstroje a kroje jako jsou opaskové

garnitury a spony, dále kovové fragmenty určené k dalšímu zpracování, popřípadě fragmenty keramiky a skla. Zástavba na těchto lokalitách nebyla zjištěna a předpokládají se pouze příbytky lehkých konstrukcí. Interpretace významu těchto lokalit může být různá, jako relevantní možnosti výkladu se nabízí vojenská shromaždiště nebo útočiště. Na českém území nemusí Čertova ruka představovat osamocený bod, podezřelé jsou například nálezy roztroušených zlatých mincí z Hvězdova-Plouznice, okr. Česká Lípa. Zde se ovšem podle dosavadních zjištění jedná o lokalitu bez jednoznačně strategické funkce, pomíneme-li její situování výrazně mimo osídlenou oikumenu v zalesněném prostoru. Na Českolipsku se ovšem nejedná o zcela mimořádný doklad, nález keramiky pozdní doby římské, konkrétně na kruhu robeného poháru se zprohýbanými stěnami římské-provinciální proveniencie pochází z hradu Sloup (*Blažek 1995*, 159, Abb. 20:2).

Zásadní otázkou je podoba struktury běžných sídlišť, na níž tato práce nepřináší v podstatě odpověď. Tato situace je způsobena skutečností, že v Čechách nedisponujeme ani jediným v komplexnosti a úplnosti prozkoumaným sídlištěm. Někdy je to dáno povahou záchranných výzkumů, které zachycují pouze výsek dříve osídlené plochy, jindy se jedná pouze o doklady ze starých nálezů, které lze jen obtížně revidovat a interpretovat. Nicméně i v těchto případech není vše nadobro ztraceno, zvláště když v současné době disponujeme moderní technikou v podobě geofyzikálního průzkumu, kterým je možno nalézt nejen lokality nové, ale již prokopané, kdy bychom mohli v budoucnu sestavit alespoň rekonstrukční plány jednotlivých lokalit na základě identifikace prokopaných negativů objektů. Tato myšlenka připadá v úvahu u sídlišť, jako jsou Nebovidy, Plaňany, Opolany, Liběšovice, Sířem, Přešovice a další.

Kapitola ve stručnosti věnovaná změnám sídelních struktur na římském Západě pozdní antiky má kromě přehledu lokalit a objektů s degradovanou funkcí ještě jeden důležitý význam. Ukazuje totiž názorně, že infrastruktura a sídelní struktura vybudovaná ještě v klasickém období je využívána i v následující periodě doby stěhování národů, i když původní význam je často deformován nebo zcela změněn. S obdobnou situací je potřeba počítat i pro oblasti mimo římskou sféru. Rozdíl oproti provinciím spočívá především v tom, že sídlištní objekty v barbariku byly povětšinou z poměrně levných materiálů dřeva v kombinaci s mazanicí a tedy využívání těchto areálů je omezeno jejich životností. Totéž platí i pro infrastrukturu, která byla zřejmě na obecně nižší úrovni než v provinciích. Nicméně řada příkladů z různých středoevropských lokalit stupně D1 ukazuje, že jejich zánikové horizonty souvisejí nezdědká s cizími kulturními vlivy (ve středním Podunají např. Zlechov, Štúrovo a další). Také v následujícím stupni D2 pozorujeme ve středoevropském barbariku postupné pronikání kulturních prvků, jejichž kořeny lze hledat ve východní Evropě. Tato situace se týká například pozdně przeworského osídlení v Jakuszowicích, řady příkladů pohřebišť dobrodzieńského typu, severokarpatské skupiny, vinařské skupiny a rozsáhlého pásu Pomohani.

Sídlištní kontinuita na mnoha místech by tak nemusela vždy znamenat kontinuitu obyvatelstva či sociální skupiny, jak ukazuje příklad sídliště ze stupně D1 a následně D2 z Mušova. Tuto situaci lze patrně pozorovat na v některých příkladech uvedených v provinciích Tamarou Lewitovou. Dokladem změněných podmínek a obecné krize jsou například ve Veroně pohřby na veřejných místech (*Brogiolo – Gelichi 1998*). V některých případech je závěrečná fáze osídlení doprovázena pohřby na sídlištních, jako například ve Štúrově (*Beljak – Kolník 2008*, 63-72), Olomouci – Slavoníně (*Kalábek 2006*) nebo v Trmicích (*Rzeczyńska 2008*) nebo patrně v Dobroměřicích – obj. D 22 (*Beneš 1999*, 27-28). Podobný příklad ukazuje i sídliště v Branči, zde se však zánikovým horizontem pohybujeme patrně ještě ve stupni C3 (*Kolník – Varsik – Vladár 2007*, tab. 1:1) nebo na lokalitě Dallgow-Döberitz, kde situace spadá do průběhu stupně D.

V Čechách je předzvěstí budoucích změn výskyt hrobů smíšeného charakteru jako v případě Berouna-Závodí (*Droberjar 2008c*, 127), Vliněvsi, dále na sídlišti v Praze – Dejvicích, Podbabě (viz výše), nebo například výskyt sekery typu Lešnice na pohřebišti v Pňově náleží ovšem ještě stupni C3 (*Droberjar 2008c*, 137). Na řadě lokalit lze snad také definovat zánikové horizonty stupně D1: Jenišův Újezd, Liběšovice, Trmice, Dobroměřice, Praha – Dolní Chabry, Praha – Čimice, Praha – Hloubětín, patrně též Praha – Kbely, kde se zdá, že vývoj osídlení těchto areálů ve stupni D2 nepokračuje. Toto konstatování je ovšem značně ovlivněno torzovitostí našich poznatků a obecnou úrovní výzkumů, které mnohdy zachycují pouze výsek původního sídliště. Například v Praze – Dejvicích, sladovných Podbabě, bylo patrně možno sledovat zánikový horizont stupně D1 konkrétních sídlištních objektů, ovšem osídlení oblasti dejvicko-bubenečské tím rozhodně nekončí. Navíc lokality typu Praha – Ruzyně ukazují, že přežívání tradic pozdní doby římské, pozorovatelné především v keramické produkci, je zjevné i v průběhu 5. století. Příklady keramiky tzv. přešťovického typu ze západního okraje Prahy ukazují snad na různorodost obyvatelstva tehdejší České kotliny.

Od mladší doby římské se v historických zprávách i archeologických nálezech setkáváme s pronikáním různých východogermánských skupin do středoevropského barbarika a dále oblastí západořímských provincií. Patří mezi ně například Herulové a dále Burgundové, zmiňovaní v roce 278 n. l. v kontextu s plundrováním Raetie společně s Vandaly. Příklad Burgundů je poměrně závažný vzhledem k absenci bezvýhradně doložitelných archeologických památek v Pomohání pro pozdní dobu římskou. Burgundové sice mohly tvořit nepočtenou vrstvu nobility ovládající určitá teritoria bez nutnosti výraznějšího archeologického projevu (*Haberstroh 1995*, 14; diskuze zejména: *Schuster 2001a*), nicméně účast na tažení do provincií společně s Vandaly, jejichž vliv na osídlení území Pomohání se dále nikterak neprojevuje, otevírá otázku, zda je možné pro 4. století s Burgundy usazenými na západ od našich hranic skutečně počítat a zda jejich výskyt na Rýnu roku 406/407 není pouze výsledkem přesunu z východních oblastí spolu s ostatními migrujícími populacemi (Jednalo by se o podobný model loupeživých výprav a migrace jako v případě Herulů, kteří jsou zmiňováni prvně roku 268 jakožto útočníci na Balkáně a v Řecku a znovu roku 286 v dolním Porýní bez nezbytnosti předpokladu pevných sídel na západě barbarika – *Steinacher 2010*, v tisku). Pro poznání této problematiky a vztahu k archeologickému materiálu počátku 5. století se jeví jako důležité pochopení významu klíčového nálezu depotu z wiesbadenského kastelu s analogiemi v severokarpatské skupině a především tříbení absolutní chronologie horizontu Sösdala-Jakuszowice-Untersiebenbrunn (*Schopa 1962*, 164, Abb. 3:4; *Werner 1981*, 250, Taf. 31:3, 32:1-2; *Neubauer 1998*; *Bitner-Wróblewska 2001*, 118-120; *Godłowski 1995*, 156; *Pieta 1999*, *Madyda-Legutko – Tunia 2008*, 227-231). Kulturní a historické aspekty poznání těchto vztahů mohou mít potenciální význam pro vývoj archeologického bádání stupně D1 i v České kotlině, jakožto teritoria v ose východ-západ mezi územím Slovenska, Moravy a Pomoháním.

Podstatnou změnu v chápání procesů počátku doby stěhování národů přináší v návaznosti na studie Kazimierze Godłowského a ve schodě s názorem Anny Bitner-Wróblewské úvahy Olega Šarova a Marka Ščukina synchronizující „post-černjachovskou“ fázi Jaroslava Tejrál, fázi D1-Villafontana Völker Bierbrauera a horizont doby stěhování národů Untersiebenbrunn, které poukazují spíše než na chronologické na sociokulturní aspekty vývoje hmotné kultury. Takové pojetí má ovšem zásadní význam pro chronologii památek i na území české kotliny, obvykle datované v závislosti na posloupném chronologickém modelu stupňů D1 a D2a. Za těchto podmínek dělí například hroby válečníků z Berouna-Závodí, Vliněvsi a Břízy u Litoměřic přibližně jedna generace. Měřeno ovšem perspektivou názoru Olega Šarova a Marka Ščukina nemusí být časový rozdíl mezi těmito válečníky až tak výrazný. Chronologickou past tak možná vytváří kontrast mezi hrobovou výbavou na jedné

straně (především Beroun-Závodí) reprezentující ještě domácí prvky navazující na kulturu pozdní doby římské a na druhé straně (Břiza) tvořenou spektrem nálezů navazujícím na (post-)černjachovské prototypy a analogie, ve střední Evropě obecně vnímané jakožto inovace nastupující doby stěhování národů horizontu Untersiebenbrunn.

Aplikace synchronizujícího modelu Ščukina a Šarova má ovšem své důsledky i pro datování sídlištních nálezových komplexů. V České kotlině je příkladem osídlení někdejšího oppida Závisti s doklady nálezů stupně D1 a D2a.

Mnohdy bývají dávány do protikladu dva pohledy na kulturní změnu, tedy (abstraktní) pohled migracionistický a difuzionistický. Ovšem například při důkladném rozboru epigrafických památek na území sousedního římského impéria se tyto vzájemně antagonistické pohledy poněkud stírají. Zjevné jsou totiž různé motivy k mobilitě jednotlivých jedinců a v konečném důsledku i transportu materiální kultury.

Rozborem písemných památek 1.-5. století n. l. na území provincií (především v Porýní) bylo například zjištěno, že mobilita osob způsobená ekonomickými důvody tvoří pouze 23% celkového množství v rámci říše migrujícího obyvatelstva. Mezi nimi se vyskytují obchodníci, hrnčíři, (umělečtí?) kováři, zlatníci či gladiátoři (jako například Germáni *Constans* a *Ingenuus* známí na přelomu 4.-5. století z cirku v Římě a Córdobě). Je zřejmé, že na významnou část migrujícího obyvatelstva měly vliv odlišné motivy. Docházelo k migracím například z religiózních důvodů, ať pro potřebou církevní organizace či oficiální nebo neoficiální náboženské společnosti, čistě ze zbožných důvodů či z důvodů zdravotních a léčebných. Tyto motivy byly důvodem spíše pro migrace v rámci poměrně omezeného území. Velké množství migrujícího obyvatelstva bylo tvořeno příslušníky armády, ať už legionářů nebo pomocných sborů, což se dotýkalo i jejich manželek, potomků a otroků včetně propuštěných. V těchto příkladech se také hovoří o mobilitě z „rozkazu“, což platí jak pro vojáky, tak pro prodané otroky (například helvetským obchodníkem s otroky C. Domitiem Carassonuem), nebo propuštěnce, kteří (již z ekonomických důvodů) odchází do jiných regionů zakládat obchodní filiálky svých pánů. Podobný nedobrovolný pobyt se týkal například i válečných zajatců, například příslušníků nobility germánských kmenů rýnského pravobřeží deportovaných do Říma. V pozdní antice docházelo rovněž k usidlování celých skupin válečných zajatců, především Franků a Alamanů na území porýnských provincií jakožto laetů a Alamanů v Itálii jakožto tributariů (to je možná příklad osob jménem *Alamaninna* z Florencie/*Florentia* z roku 423 a *Alamana* z Lodi vecchio/*Laus Pompeia*, které se do Itálie dostaly nejspíše jako zajatkyň či jako jejich potomci, případně jako manželky federátů). Mobilita byla způsobena i dalšími rozličnými důvody jako byl například určitý způsob „turistiky“, který si ovšem mohl dovolit pouze omezený okruh movitých osob. Jiné důvody pro „cestování“ a navazování sociálních kontaktů představovaly oficiální svátky ať již regionálního nebo obecného významu, jako například slavnosti z 1. srpna spojené s oficiálním císařským kultem, konané každoročně v Lyonu/*Lugdunu* (*Kakoschke 2004*, 200-206, 216, 265-269).

Mimořádně zajímavé jsou doklady cestování za hranice říše do svobodné Germánie. Doložen je například rybář Q. *Valerius Secundus*, jemuž byl umožněn rybolov v Severním moři na území Frísů. Dále například *Ammianus Marcellinus* (29.44) uvádí příklad římských otrokářů odcházejících za obchodem na zarýnská alamanská území. Nejasný je původ „provinciální“ hrnčířské dílny v Haarhausenu ve středním Německu, kde mohlo dojít například k usídlení válečných zajatců s původem v provinciích, nebo se zde na základě smlouvy svobodně působili provinciální hrnčíři či zde tvořil germánský hrnčíř, který si předtím osvojil provinciální know-how (*Kakoschke 2004*, 222).

Za více méně abstraktními pojmy nadregionálních vlivů se mohou mnohdy skývat čistě „lidské příběhy“, jak je tomu patrně v případě dámy z Oßmannstedtu, která byla patrně v druhé polovině 5. století, jakožto příslušnice ostrogótské nobility, provdala z oblasti

Karpatské kotliny do Durynska (*Bemmann 2008*, 172). Kudy se takový svatební průvod mohl ubírat naznačují stopy kontaktů a patrně též osobních vztahů mezi středním Podunajím a Českou kotlinou ve fázi MD2 (450-470/80) podle J. Tejrala, které jsou rozpoznány rovněž v jihovýchodním Německu.³⁰ Opačným směrem se patrně o generaci dříve ubíraly kroky dámy z Úherců, v jejímž hrobovém inventáři spatřujeme analogie ve skupině děbczyňské. Takové manželské svazky byly patrně vnímány jako garant vzniklých politických aliancí a cestování za účelem uskutečnění sňatku mohlo být v určitých obdobích mimořádně důležitým motivem.

Dalším důležitým bodem, který těsně souvisí s metodickým pojetím výzkumů, je široká aplikace přírodních a technických metod, které zcela mimořádným způsobem mění obraz zkoumaných lokalit. Příkladem může být aplikace fosfátové analýzy, jejíž výsledky napomáhají k interpretaci funkce jednotlivých objektů, sídlištních subareálů či dokonce lokalit samotných (*Hoeper – Steuer 1999*).

Také příklady ze severovýchodního Německa ukazují na užitečnost aplikování přírodovědných metod při sídlištním výzkumu, kdy je možné časově zařadit jinak často nedatovatelné půdorysy dlouhých domů (*Schöneburg 1996*). Přírodovědné analýzy také mohou značnou měrou přispět k poznání přírodního prostředí sídliště a zejména palynologické analýzy výplní pozvolna se zaplňujících se objektů z jejich závěrečných fází mohou odrážet měnící se environmentální poměry související s absencí antropogenního faktoru (*Mayer – Lehmpful 2008*). Tato detailní zjištění podstatným způsobem pak doplňují naši globálnější představu o rozsahu odlesňování jednotlivých území v závislosti na čase a přítomnosti a počtu obyvatel, kdy pro období stěhování národů je naopak zaznamenána stagnace tohoto jevu nebo naopak dokonce nárůst lesního pokryvu (*Kaplan – Krumhardt – Zimmermann 2009*, 3025, 3029, fig. 6-7).

Také další technické metody využívající matematiku v metrologii a hmotnostní klasifikaci jednotlivých předmětů mohou přinést podstatné poznatky vedoucí podle užitých váhových standardů k možnosti definování výrobních okruhů.

Dále rovněž geometrie zjišťovaná v půdorysech staveb bez ohledu na skutečnost, zda se jedná o imperiální Hagia Sophii v Konstantinopoli nebo dlouhé domy s chlévem (něm. „Wohnstallhäus“) ve Feddersen Wierde, názorně ukazuje důležitost jasně definovaných konstrukčních schémat užitých jednak ve stavitelství, tak i například v při výrobě lodí a tento koncept je možno promítnout do hluboké minulosti (*Meyer-Christian 2008*; k lodním konstrukcím pozdní antiky viz blíže: *Bockius 2007*; k propojení schémat lodního tesařství a obytných objektů například v raném středověku Skandinávie: např. *Vařeka 2004*, 55, 66 s literaturou, obr. 26 a 36).

Závěrem možno vyjádřit opatrný optimismus týkající se dalšího vývoje archeologického bádání úseku pozdní doby římské až časně fáze doby stěhování v Čechách, zejména stane-li se archeologický nález předmětem diskuze v interdisciplinárním srovnání.

³⁰ „... lassen sich kaum zweifelsfrei donauländisch-ostgermanische Formen und Bräuche während der mitteldonauländischen Phase 2 nach J. Tejral in Mitteldeutschland identifizieren...“ a „...ganz im gegensatz zu ihren Zeitgenossen in Süddeutschland und Böhmen, die nach der Mitte des 5. Jahrhunderts auffällig starke Einflüsse, vermutlich sogar Personenverbände aus dem mittleren Donauraum aufnehmen“ (*Bemmann 2008*, 166).

Exkurz 1

Píseň o Jetřichu Berúnském

*Sach er über die haide dan,
Dort lossen her ain wilden mann.
Der trug ein gefangen,
Ein zwerg der was wonesam,
Daß wolt der wild verderberhan,
Er trügt an seiner stange,
Daß zwerglin vüsst der Berner an.*

Centrální sídla doby stěhování národů ovšem zdaleka nebyla pouze lokalitami s výrobní funkcí. Zjevně byla i centry duchovního života, ačkoliv k této sféře kultury poskytují archeologické nálezy jen omezené či nepřímé doklady. Příkladem mohou být nečetné kontinentální runové nápisy jako třeba příklad nálezu stříbrné plechové spony typu Smolín z Győru-Ménfőcsanaku či langobardské lité spony z Bezenye u Győru v Maďarsku či zlatého nákrčníku z Pietroassy v Rumunsku (*Nedoma 2007/2008*, 120-124; *Tomka 2008a*, 17, obr. na str. 11).

Jiným pramenem jsou doklady pocházející z ústní tradice lidové slovesnosti a hrdinské epiky, které jsou doložené ze středověku, ovšem jejich kořeny tkví v hluboké minulosti, v dobách barbarských států 5. a 6. století.

Takový původ má například i píseň o Jetřichu Berúnském, něm. Dietrich von Bern, kdož není nikdo jiný než Theodorich z Verony, gótský král Theodorich Veliký. Hrdinský epos o Theodorichu Velikém vychází z událostí spjatých s pádem Odoakera roku 493 a vytvoření říše Ostrogótů, kteréžto události byly pravděpodobně motivem vzniku oslavné písně neznámého ostrogótského pěvce. K vytvoření prvotní verze ságy jetřichovského okruhu dochází v době po pádu ostrogótského panství v roce 551 již na území dnešního Bavorska, kde patrně v druhé polovině 6. století nacházely azyl skupiny poražených Ostrogótů. Pro soudobé jihoněmecké obyvatelstvo byl pád ostrogótské říše tragickou a osudovou událostí. Starší písně jetřichovského okruhu líčí historicky doložené události spojené s porážkou a smrtí Odoakera rukou Theodoricha u Ravenny – *Rabenschlachtlied*, pro které je příznačná uzavřená cyklická struktura: nešťastné vítězství v boji – exil – pokus o znovudobytí postavení – nešťastné vítězství... Básník zná dokonce jméno Theodorichova otce Theodomira (Thiudamêr), pobývajícího na dvoře krále Attily, dále jeho bratra Theodemunda či válečníka Witega či Widia (patrně shodného s hrdinou války se Sarmaty Vidigojou, kterého zná Jordanes). V písni Witege-Dietrich se poprvé v Theodorichově ruce objevuje slavný meč Miming. V Bavorsku dochází již během jednoho století k šíření epizodických básní Dětřichova okruhu, jako je například *Hildebrandlied* rovněž referující o porážce Odoakera způsobené Theodorichem, jenž přichází v čele hunského vojska. Mezi sepsáním básně *Hildebrandslied* a prvním středo-hornoněmeckým záznamem ságy o Jetřichu Berúnském zeje propast čtyř set let a jediným mezičlánkem je zmínka v kronice Quedlinburg z doby kolem roku 1000.³¹ Od 12. století se však objevují i písně ztotožňující ariána Theodoricha-Dětřicha s ďábovým synem (*Schneider – Wisniewski 1964*, 74-80; *Lienert 1999*, 43).

Již před rokem 1180 se však (částečně pod francouzským vlivem) objevují též epické skladby jetřichovského okruhu patrně vznikem lokalizované do oblasti Horního Rakouska. Poměrně brzy jsou do jetřichovského eposu inkorporovány též pohádkové prvky, jako například boj s drakem – *Dietrichs Drachenkämpfen*. Objevuje se rovněž vzájemný boj dvou Jetřichů –

³¹ „Ermanrich vertrieb den Theoderich, seinen Neffen, auf Betreiben des Odoaker, seines Neffen, aus Verona und zwang ihn, bei Attila in der Verbannung zu weilen.“ (*Schneider – Wisniewski 1964*, 78).

Lied von den zwei Dietrichen, zjevná reminiscence na historicky doložený konflikt mezi Theodorichem Velikým a Theodorichem Strabónem, předákem thráckých Gótů. V polovině 13. století se objevuje též norský hrdinský román o Jetřichu Berúnském – *Thidrekssaga*, jejíž redaktor využíval nějaké starší nezachované předlohy (Schneider – Wisniewski 1964, 80-92).

Folklórní tradice poté vytváří řadu variant pohádkového eposu, jehož je Jetřich Berúnský hrdinou. Jedním z nich je vyprávění o králi trpaslíků Laurinovi sídlícím v hoře. Vyprávění uvádí Jetřichův boj jak s trpaslíkem, tak s obrem uvnitř hory. V Tyrolsku je doloženo vyprávění o boji Jetřicha proti obru Fasoltovi. Během 13. století se objevuje další pohádková varianta, která je směsicí různých dobrodružství spojující motivy draka, obra a trpaslíka – *Dietrichs ersten Ausfahrt*. Zajímavý je rovněž motiv boje s lesním démonem jménem Orco. Motiv protivníka typu Fasolt/Orco se vyskytuje i v další jetřichovské básni *Wunderer* (Schneider – Wisniewski 1964, 93-99) a je námětem též pozdně středověké skladby doplněné iluminacemi v takřka komixovém stylu znázorňující mladého Jetřicha v boji s divým mužem, kdy předmětem sporu je zajatý trpaslík. Výjevy s totožným motivem jsou známé například v podobě nástěnné fresky z hradu Wildenstein v jihozápadním Německu (Curschmann – Wachinger 1994), a nověji z motivu na pozdně gotických římsových kachlech z hradu Zvíkova a a zaniklé usedlosti v obci Horosedly na Písecku (obr. 97).

Obr. 97: Vlevo – gotický kamenný kachel ze Zvíkova a Horosedel na Písecku. Fotot J. Jiřík. Vpravo – výjevy z eposu jetřichovského okruhu Siegenot.

V případě fragmentů pozdně gotických kachlů s výjevem z eposu o Jetřichu Berúnském ze Zvíkova jsou pak šťastnou shodou náhod zvíkovské nálezy keramiky z doby kolem roku 500, tedy období, které je přímo spjaté s postavou hlavního hrdiny, uzavírající tak po tisíci letech pomyslný eliadovský kruh.

Doba stěhování národů kromě příběhů jetřichovského okruhu přinesla i další folklórní památky v podobě písně o Nibelunzích nebo písně o Ermanrichovi, jejichž původ spadá až do 5. století (Schneider – Wisniewski 1964, 23-26, 108). Archeologie tak nepřímou přispívá k pochopení, v jakém prostředí se rodily jednotlivé narace, jejichž masové rozšíření je bezpochyby záležitostí vrcholného a pozdního středověku.

V pozdním středověku se uzavírá další kruh vydáním prvních edic starověkých pramenů a položením základních kamenů historigrafie. Období humanismu ve střední Evropě se pak nese obecně v obnově zájmu o klasické kultury i o etnika s nimi sousedící. Nejstarší vydání

Jordanovi Getiky z roku 1515 obsahuje i Dějiny Langobardů Paula Diacona, nejstarší vydání Tacitovy Germánie pochází z Benátek již z roku 1470 (*Steinacher 2010*, v tisku).

PŘÍLOHA 1

Rozbor nálezů mazanic z archeologického výzkumu

V Praze - Hloubětíně (obj. 791)

Pavel Vařeka

Úvod

Předmětem rozboru bylo celkem 1447 fragmentů mazanic o celkové hmotnosti 271,486 kg, které byly získány při odkryvu zahloubeného objektu 791. Soubor pravděpodobně představuje homogenní celek pocházející z jedné, případně více staveb zaniklých požárem. Vlastnosti mazanice byly hodnoceny podle jednotného deskriptivního systému v databázové aplikaci „Mazanice“ a pozornost byla věnována také velikostním parametrům všech zlomků (fragmentarizace).

Deskriptivní systém

Vlastnosti mazanice

U všech zlomků byla zjištěna hmotnost (v gramech) a sledována velikost v ploše. K jejímu posouzení sloužila šablona se čtverci o velikosti stran od 1 x 1 cm do 18 x 18 cm. Všechny zlomky tak byly přiřazeny jedné ze 16 velikostních kategorií od 1 cm² do větší než 324 cm².

U vlastností mazanice popisujeme barvu (B), materiál (M) a výpal (V). Barvu popisujeme slovně. Materiál se člení do tří kategorií: 1 - málo kompaktní, snadno se drolí; 2 - středně kompaktní, drolí se minimálně; 3 - velmi kompaktní, výrazně homogenní materiál, nedrolí se. U výpalu rozlišujeme 4 kategorie: 1 - slabý, snadno se láme; 2 - střední, láme se obtížněji; 3 - silný, mazanice prošla silným žářem; 4 - extrémně silný výpal, drobné kamínky vystupující z hmoty jsou často natavené, mazanice může připomínat strusku.

Otisky konstrukcí, tvar a další vlastnosti povrchu omazu

1) Formalizovaná deskripce otisků dřevěných konstrukcí v mazanici a tvaru povrchu omazu (hliněné omítky) vychází z vlastností konstrukcí, konstrukčních prvků a z charakteru fragmentů mazanice. Při popisu využívám pětimístný alfanumerický kód, podle kterého třídím otisky na druhy (velké písmeno – druh konstrukčního prvku – kuláč, trám, prut atd. nebo zlomek bez otisku pouze se zachovaným povrchem omazu), typy (malé písmeno - druh otisku, např. jednostranný – 1 stěna, dvoustranný - 2 kolmé protínající se stěny atd.), podtypy (číslice – typ otisku) a jeho varianty a subvarianty. Dosud bylo podle otisků odlišných konstrukčních prvků a jejich kombinací definováno 12 skupin otisků: A – otisky kuláčů, B – otisky tesaných prvků, C – otisky prutů, D – kombinace kuláčů a prutů, E – kombinace tesaných prvků a prutů, F – kombinace kuláčů, prutů a štípaných tyčí, G – kombinace tesaných prvků, prutů a štípaných tyčí, H – otisky prutů, I – kombinace prutů a štípaných tyčí, J – bez otisků, zachován jen povrch omazu – vnější strana, K – kombinace tesaných prvků, kuláčů a prutů). I – mazanice z tzv. „ploten“ – zřejmě součástí (nepřenosných ?) vybavení interiéru staveb s otisky např. kamenů (podlahy ?) a hlazenou vrchní částí. Amorfni zlomky mazanice bez otisků a bez zachovaného povrchu omazů označujeme 0.

2) Dále popisujeme vnitřní a vnější stranu zlomku.

Vnitřní stranou (VS) rozumíme část zlomku, na které se zachovaly otisky konstrukčních prvků (v případě otisků na dvou a více stranách jsou tyto označeny VS 1 - VS x; viz obr. 1). Konstrukční prvky označujeme alfabetským a alfanumerickým kódem³²:

3) VNS - vnější strana, t.j. povrch omazu konstrukce (vnější či vnitřní, např. u stěny), u které lze pozorovat úpravy povrchu: 1 – velmi jemně vyhlazený povrch; 2 - hlazený povrch; 3 - hrubý povrch (mazanice hrubě nahozená na konstrukci a ponechaná bez zvláštní úpravy).

Analýza vlastností mazanic

Barva

U většiny zlomků zjišťujeme hnědočervenou nebo červenohnědou barvu a méně často se setkáváme s cihlově červenou nebo světle hnědou barvou. Charakteristické je uplatnění různých odstínů červené a hnědavé barvy na jediném fragmentu, což souvisí s charakterem výpalu při požárovém zániku dřevěných konstrukcí.

Počet a hmotnost

Z objektu 791 bylo při terénním výzkumu získáno 1447 fragmentů o hmotnosti 271,486 kg. Mazanice je členěna podle nálezového kontextu do dvou uloženin, které tvořily výplň jámy: z vrstvy 425 pochází 976 zlomků

³² a - kuláč (> 2,0 cm); aa – půlkuláč; b - tesaný prvek (trám, trámeček, prkno atd.); c - prut (< 2,0 cm); cc - štípaný prut; d - otisk latě nebo ztesaného kolíku (prutu); k - kolík (flok) zasazený do dřevěné konstrukce sloužící k snadnějšímu přichycení mazanice na stěnu; Několik otisků konstrukčních prvků stejného typu na témže zlomku označujeme čísly 1a - xa. U konstrukčních prvků a, c, k uvádíme průměr. U konstrukčních prvků b uvádíme šířku (š), je-li dochovaná pouze částečně, označujeme ji d. š. U b1 uvádíme 2 rozměry v řezu: 1 - X x Y v horní části, 2 - X x Y ve spodní ztesané části.

o hmotnosti 158,645 kg a z vrstvy 432 pochází 347 zlomků o hmotnosti 80,821 kg. U dalších 96 kusů mazanice (31,633 kg) byla evidována pouze příslušnost k výplni objektu 791. Dalších několik zlomků mazanice se podařilo získat z flotace vrstev: vzorek vrstvy 425 poskytl 15 ks (0,070 kg; kontext označujeme jako 425p) a ze vzorku vrstvy 432 (označen jako 432p) bylo zachyceno 13 ks (0,317 kg). Největší soubor tvoří mazanice z vrstvy 425 (včetně zlomků z plavení), který z hlediska početního zastoupení tvoří 68 % a z hlediska hmotnostního zastoupení 58 % souboru, zatímco mazanice z vrstvy 432 činí jen 25 % početní a 30 % hmotnostní část souboru.

Fragmentarizace

Zajímavé informace poskytuje sledování velikosti mazanice fragmentů. Z celkem 13 registrovaných velikostních kategorií (plochy zlomků od 1 cm² do více než 324 cm²) naprosto převládaly menší a středně velké zlomky o ploše od 4 do 100 cm² (kategorie 3 – 8, celkem 84 % zlomků z celé lokality). Zlomky z vrstev 425 a 432 nevykazují výraznější rozdíl - v obou případech dominují velikosti zlomků mazanice výše uvedených kategorií. Okrajově jsou zastoupeny velmi malé zlomky (kategorie 2: 1 – 4 cm², celkem 2 %), častěji se však setkáváme s velkými kusy (kategorie 9 – 13: 100 – >324 cm²; celkem 14 %).

Materiál

U posuzovaných mazanic zjišťujeme výlučně středně kompaktní materiál.

Výpal

U sledovaných zlomků mazanice zjišťujeme střední, silný a zcela ojediněle též extrémně silný výpal (kategorie 2 – 4). V případě vrstvy 425 se s výjimkou jednoho extrémně silně vypáleného fragmentu setkáváme výlučně jen se silně vypálenými kusy. Odlišný obraz v zastoupení stupňů výpalu nabízí vrstva 432, ve které 43 % zlomků náleží do kategorie středního a 56 % do kategorie silného výpalu.

Konstrukce

V posuzovaném souboru nese celkem 1003 zlomků informace o konstrukci zaniklé stavby/staveb, ať již se jedná o negativy dřevěných konstrukčních prvků nebo o lící části hliněných omazů. V aplikovaném deskriptivním systému členíme mazanice otisky do 14 základních druhů podle konstrukčních prvků a jejich kombinací (označovány velkými písmeny, A – O). Ve sledovaném souboru bylo zjištěno 5 druhů otisků: A, B, D, H, J.

Kuláče (A)

První skupina mazanic s negativy konstrukcí zahrnuje otisky kuláčů – neopracovaného stavebního dřeva.

Celkem 503 ks (69 %)

Aa2 (147x) – omaz vertikální nebo horizontální konstrukce z kuláčů s dochovaným lícem (otisk dvou prvků); **Aa2.1 (147x)** Aa2.1.1 (52x), Aa2.1.3 (26x), Aa2.1.4 (14x), Aa2.1.5 (17x), Aa2.1.6 (35x), Aa2.1.7 (3x) – omaz dvou kuláčů s lícem hliněné omítky; **Aa3 (342x)** – omaz vertikální nebo horizontální konstrukce z kuláčů s dochovaným lícem (otisk jednoho prvku); **Aa3.1 (342x)** Aa3.1.2 (97x), Aa3.1.3 (199x), Aa3.1.6 (43x), Aa3.1.8 (3x) – omaz jediného kuláče s lícem hliněné omítky; **Aa3.3 (1x)** Aa3.3.6 (1x) – omaz jediného kuláče, líc omazu přitažen ke konstrukčnímu prvku (ukončení omazu stěny ?); **Aa4 (3x)** – omaz vertikální nebo horizontální konstrukce z kuláčů bez dochovaného líce; **Aa4.1 (1x)** Aa4.1.3 (1x) – omaz dvou kuláčů (líc nedochován); **Aa4.2 (2x)** Aa4.2.3 (2x) – omaz tří kuláčů (s lícem hliněné omítky); **Aa7 (1x)** – konvexní ukončení omazu stěny z kuláčů; **Aa7.2 (1x)** Aa7.2.1 (1x) – konvexní ukončení omazu s otiskem jednoho kuláče; **Aa8 (6x)** – ukončení stěny z horizontálně kladených kuláčů – různě profilované ukončení omazu; **Aa8.2 (2x)** Aa8.2.1 (2x) – omaz jediného kuláče, líc vytažen do strany a horizontálně ukončen (profilované ukončení omazu stěny ?); **Aa8.4 (2x)** Aa8.4.1 (1x), Aa8.4.2 (1x) – omaz jediného kuláče, líc vzhůru vytažen a horizontálně ukončen (profilované ukončení omazu stěny ?); **Aa8.5 (2x)** Aa8.5.1 (2x) – omaz jediného kuláče, líc omazu esovitě přitažen ke konstrukčnímu prvku (ukončení omazu stěny ?); **Aa9 (1x)** – ukončení stěny s vertikálně kladených kuláčů – přehnuté a ovalené ukončení omazu; **Aa9.2 (1x)** Aa9.2.1 (1x) – omaz vertikálního kuláče s ovaleným ukončením omazu (ukončení konstrukce ze svislých kuláčů ?); **Aa10 (2x)** – konstrukce z kuláčů s dvoustranným ukončením omazu; **Aa10.1 (2x)** Aa10.1.1 (2x) – otisk kuláče s esovitým ukončením omazu na horní straně a svislým ukončením na boční straně (2 lící strany)

Tesané prvky (B)

Do této skupiny řadíme otisky opracovaných konstrukčních prvků – trámů nebo prken.

Ba4 (1x) – konstrukce z trámů s omazem s dochovaným lícem;

Ba4.1 (1x) Ba4.1.4 (1x) – omaz jediného tesaného konstrukčního prvku (trámu) s dochovaným lícem

Kuláče a pruty (D)

Další skupina zahrnuje mazanice nesoucí otisky kuláčů a prutů; zpravidla se jedná o doklady pletené konstrukce, případně pletené výplně rámové konstrukce.

Dc1 (8x) – pletená konstrukce tvořená svislým kuláčem (sloupem/kůlem) a horizontálním výpletem; **Dc1.3 (7x)** Dc1.3.1 (7x) – otisk vertikálního konstrukčního prvku – kuláče (sloupu, kůlu) a horizontálního proutěného výpletu (otisk dvou prutů) s dochovaným lícem omazu; **Dc1.13 (1x)** Dc1.13.1 (1x) – otisk vertikálního konstrukčního prvku – kuláče (sloupu, kůlu) a horizontálního proutěného výpletu (otisk tří prutů) s dochovaným

lícem omazu; **Dc1.14 (1x)** Dc1.14.1 - otisk vertikálního konstrukčního prvku – kuláče (sloupu, kůlu) a horizontálního proutěného výpletu (otisk tří prutů) s dochovaným lícem omazu; **Df1 (1x)** – kontakt roubené a pletené konstrukce; **Df1.1 (1x)** Df1.1.1 (1x) – otisk dvou kuláčů svírajících pravý úhel (stěna roubené konstrukce) a dvou prutů pletené konstrukce;

Pruty (H)

Otisky samostatných prutů dokládající pletenou konstrukci.

Ha1 (70x) – omaz prutů pletená konstrukce bez dochovaného líce: **Ha1.1 (33x)** Ha1.1.1 (33x) – otisk jediného prutu; **Ha1.2 (24x)** Ha1.2.1 (5x), Ha1.2.2 (16x), Ha1.2.3 (2x), Ha1.2.4 (1x) – otisk dvou prutů; **Ha1.3 (9x)** Ha1.3.1 (1x), Ha1.3.2 (4x), Ha1.3.3 (1x), Ha1.3.4 (2x), Ha1.3.5 (1x) – otisk tří prutů; **Ha1.4 (4x)** Ha1.4.2 (4x) – otisk čtyř prutů; **Ha2 (144x)** – omaz prutů pletené konstrukce s dochovaným lícem; **Ha2.1 (32x)** Ha2.1.1 (11x), Ha2.1.2 (9x), Ha2.1.3 (12x) – otisk jednoho prutu; **Ha2.2 (53x)** Ha2.2.1 (8x), Ha2.2.2 (7x), Ha2.2.3 (17x), Ha2.2.5 (2x), Ha2.2.6 (8x), Ha2.2.7 (3x), Ha2.2.8 (8x) – otisk dvou prutů; **Ha2.3 (35x)** Ha2.3.1 (13x), Ha2.3.3 (12x), Ha2.3.4 (2x), Ha2.3.5 (1x), Ha2.3.6 (7x) – otisk tří prutů; **Ha2.6 (15x)** Ha2.6.1 (5x), Ha2.6.2 (7x), Ha2.6.3 (3x) – otisk čtyř prutů; **Ha2.7 (5x)** Ha2.7.2 (3x), Ha2.7.3 (2x) – otisk pěti prutů; **Ha2.8 (3x)** Ha2.8.1 (1x), Ha2.8.2 (2x) – otisk šesti prutů; **Ha2.9 (1x)** Ha2.9.1 (1x) – otisk sedmi prutů; **Ha4 (3x)** – konvexní zakončení omazu stěny pletené konstrukce s otisky prutů a lícem; **Ha4.1 (1x)** Ha4.1.2 (1x) – část obloukovitého zakončení omazu pletené konstrukce s otiskem jednoho prutu; **Ha4.3 (2x)** Ha4.3.1 (2x) – část obloukovitého zakončení omazu pletené konstrukce s otiskem dvou prutů; **Ha5 (3x)** – zakončení omazu stěny pletené konstrukce s plochým vrcholem s otisky prutů a lícem; **Ha5.1 (2x)** Ha5.1.1 (1x), Ha5.1.2 (1x) – zakončení omazu s otiskem dvou prutů; **Ha6 (3x)** – asymetrické zakončení omazu pletené konstrukce s otiskem prutů a lícem; fragment omazu stěny pletené konstrukce s oběma lícními stranami: **Ha6.1 (2x)** Ha6.1.1 (2x) – asymetrické zakončení omazu s otiskem jednoho prutu; **Ha6.2 (1x)** Ha6.2.1 (1x) – omaz stěny pletené konstrukce s dvojicí lícních stran a otiskem dvou prutů

Lící strany bez otisků (J)

V množství případů se dochovaly výlučně lící části mazanícových omazů bez otisků konstrukčních prvků (odlomené části líce hliněných omítek)

Ja1 (266x) – fragmenty omazu/hliněné konstrukce s dochovaným jedním nebo dvěma lícními stranami bez otisků dřevěných konstrukčních prvků:

Ja1.1 (13x) Ja1.1.1 (13x) – fragment hliněné konstrukce s oběma lícními stranami; **Ja1.2 (244x)** Ja1.2.1 (244x) – části omazu/hliněné konstrukce s dochovaným přímým lícem; **Ja1.6 (9x)** Ja1.6.1 (1x), Ja1.6.2 (8x) – části omazu/hliněné konstrukce s dochovaným zakřiveným (konvexním) lícem; **Ja3 (1x)** – fragment konvexního zakončení omazu/hliněné konstrukce bez otisku konstrukčních prvků s dochovaným lícem; **Ja3.1 (1x)** Ja3.1.6 (1x) – část konvexního zakončení

Omaz a jeho povrchová úprava

Celkem u 772 zloмок můžeme sledovat líc hliněného omazu zaniklých konstrukcí. Nejčastěji se setkáváme s hlazeným povrchem (58%). Významně je zastoupena také pečlivá úprava líce hliněných omítek tvořená dvěma vrstvami (23%), kdy na spodní hladký povrch běžného omazu nasedá tenká vrstva (zpravidla 1 – 4 mm) jemné hlíny, jejíž povrch byl velmi pečlivě vyhlazen dřevěným nástrojem (zřejmě podobným současným zednickým nástrojům na vyhlazení vápenných omítek). Tuto úpravu líce zjišťujeme výlučně u omazů kuláčů, zatímco jemný povrch dokumentujeme u omazu pletené konstrukce. U množství zloмок však byla zřejmě tenká povrchová vrstvička jemné hlíny odlomena, což zřejmě způsobuje významné zastoupení povrchové úpravy líce kategorie 2. Hrubý povrch zjišťujeme v menším množství případů u pletené konstrukce (14 %), stejně jako samostatný velmi jemný povrch (5%).

Úprava povrchu	Počet ks	%
1	35	5%
1-2 dvouvrstevná úprava	180	23%
2	448	58%
3	109	14%

Tab. 2. Úprava povrchu omazu.

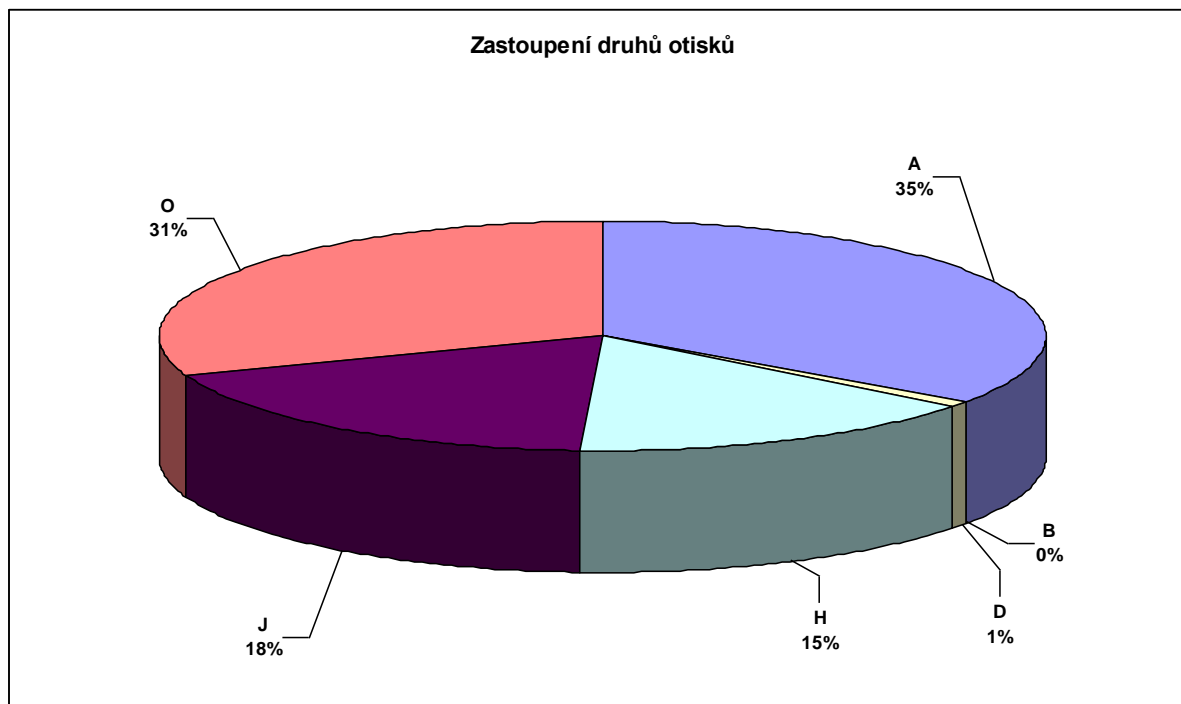
U 494 zloмок můžeme sledovat tloušťku omazu dřevěných konstrukcí. Kromě jediného případu omazu tesaného prvku se u všech ostatních fragmentů jedná o zlomky hliněné omítky kuláčů (A; 333x), prutů (proutěného výpletu; H; 152x), případně kombinace kuláčů a výpletu (pletená konstrukce nesená kůly/sloupy; Dc; 8x). U omazů kuláčů se tloušťka pohybuje v 95 % případů od 0,2 do 5 cm (5% náleží omazům o tloušťce 5,1 – 8,5 cm) a u omazů prutů dominuje tloušťka 0,2 – 4 cm (95%; 4,1 – 6 cm tvoří zbývající 5 %).

Průměr konstrukčních prvků

Ve sledovaném souboru bylo zachyceno celkem 1171 otisků konstrukčních prvků: 657 kuláčů, 513 prutů a jednoho trámu. U 231 kuláčů a 392 prutů můžeme určit průměr konstrukčních prvků. V případě kuláčů zjišťujeme průměr od 50 do 320 cm (naprosto převažuje průměr od 16 do 27 cm; 87 %) a u prutů činí jejich průměr 0,5 – 3,1 cm (převažuje průměr 1 – 3 cm; 97 %).

Závěr

Malé rozdíly v barevnosti mazanice, jednotný materiál mazanice i shodný střední a silný výpal naznačují, že celý soubor pochází z jednoho zánikového horizontu. Silné vypálení (naprosto převažující kategorie 3; 90 %) navíc dokládá značný žár při zániku stavby/staveb požárem. Naprosto převažují zlomky malé a střední velikosti (kategorie 3 – 8, 4 do 100 cm²; 1218 ks, 84 %), které svědčí o značné fragmentarizaci relikvů stavby. Znamení kvalita dochování mazanice a zastoupení velkých fragmentů (kategorie 9 – 13: 100 – >324 cm²; celkem 14 %) však prokazuje, že spáleništní destrukce nebyla dlouho vystavena transformačním procesům na otevřeném prostranství, ale byla záhy deponována ve zkoumaném objektu.

Graf 1. Druhy otisků (O – neurčitelné, A – kuláče, B – otesané prvky, D – kombinace prutů a kuláčů, H – pruty, J – líc omazu).

Značné homogenitě vlastností mazanice odpovídá i spektrum otisků konstrukcí. Mezi celkem 1003 zlomky se stopami konstrukce (69 % souboru) převažují negativy nepracovaných kmenů – kuláčů (A - 503x, 35 %; 69 % ze zlomků s negativy dřevěných konstrukcí). Druhou nejpočetnější skupinou jsou fragmenty s dochovanou lící stěnou (J – 267x, 18%) a dále zlomky s negativem proutěného výpletu (H - 223x, 15 %; 30 % ze zlomků s negativy dřevěných konstrukcí). Jen okrajově se setkáváme s kombinací kuláčů a proutěného výpletu (D – 9x, 1 %) a negativů tesaných prvků (B – 1x, < 1 %).

Ve výplni objektu 791 tak byly zachyceny fragmenty hliněných omazů dvou konstrukčních technik. První a dominující (69 % zlomků s otisky) zahrnuje roubení z kuláčů (A) o převažujícím průměru 16 – 27 cm (87 %),³³ které bylo opatřeno pečlivě provedeným dvouvrstevným omazem převážně do 5 cm tloušťky s jemně vyhlazenou finální vrstvičkou hlíny. Kromě naprosto převažujících běžných otisků stěn (1 – 3 kuláče) se setkáváme se zajímavě profilovaným ukočením omazu roubených stěn (konvexní, vodorovně a vzhůru vyhnuté, přehnuté, esovitě profilované). Výjimečný je otisk svislých kuláčů s ovaleným a zesíleným ukončením omazu, který dokládá odlišnou konstrukční techniku (tzv. palisádová konstrukce) a může pocházet z odlišné stavby nebo např. z vybavení interiéru.

Druhou a méně početně zastoupenou konstrukční technikou (30% zlomků s otisky) je proutěný horizontální výplet (H), který byl nesen svislými kůly/sloupky o průměru 0,5 – 0,9 m (tedy zhruba o poloviční

³³ Teoreticky nemůžeme vyloučit ani využití sloupkové konstrukce, ovšem absence signifikantních otisků dokládajících techniku „na pero a drážku“ v případě tak početného souboru považujeme za významnou indicii právě konstrukce roubené.

tloušťce než kuláče tvořící roubení). Tloušťka prutů činila převážně 1 – 3 cm. Zajímavým detailem jsou stopy vodorovného hlazení omazu (naprosto převažuje kategorie 2 povrchové úpravy o síle do 4 cm) na rozdíl od svislého hlazení povrchu omazů roubené konstrukce. Vedle běžných otisků jednoho až sedmi prutů ze stěn se v několika případech setkáváme také s ukončením omazu pletených stěn, které je obloukovité, asymetrické i s plochým vrcholem. Otisky kombinace kuláčů a prutů (Dc) dokumentují způsob vodorovného výpletu neseného svislými kuláči. Zcela unikátní otisk (Df) dokládá kontakt rohové části roubené konstrukce (dvojice kuláčů svírající pravý úhel svázaných zřejmě prostým přeplátováním „na sedlo“) a konstrukce pletené (dvojice prutů).

Jediný fragment náleží omazu otesaného prvku – trámu. Pokud tento zlomek nepochází z jiné stavby, mohl být využit v rámci roubené stavby, ale též pletené konstrukce (jeden ze svislých nosných prvků).

Závěrečná interpretace nabízí dvě hypotetické možnosti, z nichž se přikláníme spíše k první:

1) Do výplně obj. 791 se dostaly fragmenty hliněných omazů stavby (staveb) zaniklých požárem, jejichž větší část (2/3 ?) byla roubená z kuláčů a menší část (1/3 ?) byla budována pletenou technikou nesenou svislými prvky. Mohlo se jednat např. roubenou stavbu (stavby) s pletenými štíty sedlové střechy nebo stavbu (stavby) s jednou částí roubenou a druhou pletenou (dvojdílný, vícedílný dům ?).

2) Výzkum odkryl objekt, jehož výplň obsahuje reliktů dvou nebo více staveb odlišných konstrukcí. Jedna (některé) byly roubené z kuláčů a druhá (další) měly nosný skelet tvořený vertikálními kůly/sloupky se stěnami vypletenými z prutů a omazanými hlínou. V jediném případě se u jedné stavby uplatnilo jak roubení, tak pletení (otisk kombinace obou technik).

Literatura

- Abels, B.-U.* 1991/92: Burgellern und Burglesau, Stadt Scheßlitz (Lkr. Bamberg). Ausgrabungen und Funde in Oberfranken 8. Bayerische Landesamt für Denkmalpflege. Archäologische Außenstelle für Oberfranken, 24-25, 68-69, Abb. 29.
- Abels B.-U. – Haberstroh J.* 1995/96: Altendorf (Lkr. Bamberg). Ausgrabungen und Funde in Oberfranken 10. Bayerische Landesamt für Denkmalpflege. Archäologische Außenstelle für Oberfranken. 36, 86-87
- Abels B.-U. – Haberstroh J.* 1997/98: Burgellern, Stadt Scheßlitz (Lkr. Bamberg). Ausgrabungen und Funde in Oberfranken 11. Bayerische Landesamt für Denkmalpflege. Archäologische Außenstelle für Oberfranken. 33-36, 103-105.
- Alföldi, M. R.* 2001: Gloria Romanorum : Schriften zur Spätantike : zum 75. Geburtstag der Verfasserin am 6. Juni 2001 / Maria R. Alföldi. Stuttgart.
- Alföldi, M. R. – Barkóczy L. a kol.* 1957: Intercisa II. (Dunapentele). Geschichte der Stadt in der Römerzeit. Budapest.
- Ament, H.* 1992: Das alamannische Gräberfeld von Eschborn (Main-Taunus-Kreis). Materialien zur Vor- und Frühgeschichte von Hessen. Band 14. Wiesbaden.
- Anonym* 1950: Přírůstková kniha v muzeu v Soběslavi.
- Arnosti, G. a kol.* 1997: Monte Castellazzo. Insediamento Tardoromano-Altomedioevale nella Valmareno. Quaderni Friulani di Archeologia VII, 79-127.
- Aurrecochea Fernandez, J.* 1999: Late Roman Belts in Hispania. Journal of Roman military Equipment Studies, vol. 10, 55-71.
- Arrhenius, B.* 1985: Merovingian Garnet Jewellery. Emergence and social Implications. Stockholm.
- Balandier, G.* 2000: Politická antropologie. Praha.
- Balmelle, C.* 2001: Les demeures Aristocratiques d'Antiquité. Société et culture de l'Antiquité tardive dans le Sud-Ouest de la Gaule. Bordeaux – Paris.
- Bartsch, A.* 1992: Völkerwanderungszeitliche Grubenhäuser der Siedlung Cluvenhagen 13 in der Gemeinde Langwedel, Ldkr. Verden. Die Kunde 43, 209-224.
- Bayar, D.* 2005: Gedenkstätten und Steinskulpturen der Alttürkischen Zeit. Die Schätze der Gedenkstätte des Bilgä kagan. In: Dschingis Khan und seine Erben. Das Weltreich der Mongolen. Eine Ausstellung der Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn 16. Juni bis 25 September 2005, und des Staatlichen Museums für Völkerkunde München 26. Oktober 2005 bis 29. Januar 2006. 69-80.
- Bazovský, I.* 2009: Doklady výroby spón v naddunajskom barbariku. In: Karwowski, M. – Droberjar, E. (eds.), Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji. Sanok, 13-17 października 2008 – Archäologie der Barbaren 2008: Beziehungen und Kontakte in der barbarischen Welt. Materialien aus der IV. Frühgeschichtlichen Konferenz in Sanok 13.-17. Oktober 2008, Rzeszów, 433-438.
- Behm-Blancke* 2004: Kultur und Stammesgeschichte der Elb-Havelgermanen des 3.-5. Jahrhunderts. Opfer und Magie im germanischen Dorf der römischen Kaiserzeit (Neue Ausgrabungsergebnisse). Studien zur Geschichte und Kultur der Germanen. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 38. Langenweissbach.
- Beková, M. – Droberjar, E.* 2005: Bohatý ženský kostrový hrob z mladší doby římské ve Slepoticích (Pardubický kraj). Archeologie ve středních Čechách 9, 401-439.
- Beljak, J. – Kolník, T.* 2008: Germanic settlement from the Late Roman and Early Migration Periods in Štúrovo. In: Niezabitowska-Wisniewska, B. – Juściński, M. – Łuczkiwicz, P.

- Sadowski, S. (eds.), *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Monumenta Studia Gothica*, t. V/I. Lublin, 64-83.
- Bemmann, J. 2000*: Zur Frage der Kontinuität von der jüngeren römischen Kaiserzeit zur Völkerwanderungszeit in Mitteleuropa. In: Maćzyńska – Grabarczyk, T. (Hrsg.), *Die spätrömische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa*. Łódź, 76-103.
- Bemmann, J. 2001*: Die Niemberg Fibeln und die Chronologie, der Völkerwanderungszeit in Mitteleuropa. *Slovenská archeologia* 49, 59-101.
- Bemmann, J. 2003*: Romanisierte Barbaren oder erfolgreiche plünderer? Anmerkungen zur Identität, Form und Dauer des provinzialrömischen Einflusses auf Mitteleuropa während der jüngeren römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit. In: Bursche, A. – Cielek, R. (eds.), *Antyk i Barbarzyńcy*. Warszawa, 53-108.
- Bemmann, J. 2006*: Eine völkerwanderungszeitliche Bestattung aus Epöl, Kom. Esztergom, mit Schwertriemendurchzügen skandinavischer Form, [in:] V. Mihailescu-Bîrliba u.a. (Hrsg.), *Miscellanea Romano-Barbarica in honorem magistri Ion Ioniță oblata*, Iași, S. 217-246.
- Bemmann, J. 2008a*: Mitteleuropa im 5. Jahrhundert – Eine Zwischenstation auf dem Weg der Langobarden in mittleren Donauraum? In: Bemmann, J. – Schmauder, M. (Hrsg.), *Kulturwandel im Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Akten den Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008*. Bonn, 145-227.
- Bemmann, J. 2008b*: Anmerkungen zu einigen Kleinfunden der jüngeren Römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit aus Mitteleuropa. In: Niezabitowska-Wiśniewska, B. – Juściński, M. – Łuczkiwicz, P. – Sadowski, S. (eds.), *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Monumenta Studia Gothica*, t. V/II. Lublin, 21-38.
- Bender, H. (Hrsg.) 1996*: Das "Bürgle" bei Gundremmingen : die Grabung 1971 und neue Funde. *Passauer Universitätsschriften zur Archäologie*, Band 3. Espelkamp.
- Beneš, Z. 2007*: Sídliště z pozdní doby římské v Mořicích (okr. Prostějov). In: Droberjar, E. – Chvojka, O. (edd.) *Archeologie barbarů 2006. Příspěvky z II. Protohistorické konference České Budějovice, 21.-24. 11. 2006, Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 3, České Budějovice*, 473-489.
- Beneš, Z. 2009*: Dobroměřice u Loun a Březno u Chomutova - dvě sídliště doby římské v severozápadních Čechách. *Nepublikovaná diplomová práce. Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FF UK v Praze*.
- Benešová, J. – Kalferst, J. – Prostrředník, J. 1999*: Prostorová identifikace lokalit v oblasti „Hruboskalska“, okr. Semily – úsek „Čertova ruka“. *Pojizerský sborník* 4, 55-77.
- Bentley R. A. – Knipper C. 2005*. Geographical patterns in biologically available strontium, carbon and oxygen isotope signatures in prehistoric sw Germany. *Archaeometry* 47, 3: 629–644.
- Bentley, R. A. 2006*: Strontium Isotopes from the Earth to the Archaeological Skeleton: A Review. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 13, 3, 135-187.
- Bentley, R. A. – Krause, R. – Price, T.D. – Kaufman, B. 2003*: Human Mobility at the Early Neolithic Settlements of Vaihngen, Germany: Evidence from Strontium Isotope Analysis. *Archeometry*, 45, 3, 471-486.
- Bernhard, H. 1985*: Studien zur spätrömischen Terra Nigra zwischen Rhein, Main und Neckar. *Saalburg Jahrbuch* 40-41. 1984-85, 34-120.
- Bernhard, H. 1997*: Germanische Funde in römischen Siedlungen Pfalz. In: Fischer, T. – Precht, G. Tejral, J. (Hrsg.), *Germanen biederseits des spätantiken Limes Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 14, 15-46.

- Biborski, M. 2004:* Dalsze ratownicze badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy wendrówek ludów w Mokrej, województwo śląskie. Badania archeologiczne na górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001-2002. Katowice, 125-139.
- Biborski – Kaczanowski 2001:* Zur Differenzierung der spätkaiserzeitlichen und frühvölkerwanderungszeitlichen Bewafnung im Barbaricum. International Connection of the barbarians of the Carpathian Basin in the 1st – 5th Centuries AD. Proceedings of the International Conference held in 1999 in Aszód and Nyíregyháza. Aszód – Nyíregyháza, 235-247.
- Bierbrauer, V. 2010:* Italien um 500. In: Wamser, L. (Hrsg.) Karfunkelstein und Seide. Neue Schätze aus Bayerns Frühzeit, Regensburg, 62-77.
- Bitner-Wróblewska, A. 2001:* From Samland to Rogoland. East-west connections in the Baltic basin during the Early Migration period. Warszawa.
- Blažek, J. 1995:* Die jung- und spätkaiserzeitlichen Skeletgräber in Nordwestböhmen. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 37, 139-161.
- Blažek, J. 1997:* Die neuen und unbekanntenen Funde der späten Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Nordwestböhmen. In: (Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M., Hrsg.) Neues Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 8, 11-22.
- Blažek, J. – Kotyza, O. 1995:* Další pohřebiště z doby stěhování národů v Lovosicích, okr. Litoměřice. Litoměřicko 27-28, 7-11.
- Blaich, M. 1999:* Die alamannischen Funde von Nagold, Kr. Calw. Fundberichte aus Baden-Württemberg, Bd. 23, Fundberichte aus Baden-Württemberg, Bd. 23, 308-365.
- Böhme, H. W. 1974:* Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts. Zwischen unterer Elbe und Loire. Studien zum Chronologie und Bevölkerungsgeschichte. Text und Tafeln. C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung. München.
- Böhme, H. W. 1988:* Zur Bedeutung des spätrömischen Militärdienstes für die Stammesbildung der Bajuwaren, in Die Bajuwaren. Von Severin bis Tassilo 488-788, Bachran, W. – Dannheimer, H. (Hrsg.), München, 23-37.
- Bohnsack, D. 1939:* Neue Germanengräber in Pilgramsdorf, Kr. Neidenburg. Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, 291-296, tab. 77-78.
- Boskius, R. 2007:* Schifffahrt und Schiffbau in der Antike. Sonderheft der Zeitschrift Archäologie in Deutschland 2007. Stuttgart.
- Bouška, V. 1997:* Naleziště českého granátu. In: Řídkošil, T. (ed.) Granát – pyrop. Sborník ze semináře pořádaného OMČR Turnov v roce 1997. Turnov 1997, 52-60.
- Brather, S. 2007:* Römer und Germanen. Ethnogenesen und Identität in der Spätantike. In: Tejral, J. (Hrsg.) Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26, Brno, 11-27.
- Braun, P. – Košnar, L. 1981:* Žárový hrob mladší doby římské z Vrchnice, okr. Chomutov. Praehistorica VIII – Varia archaeologica 2, 233-239.
- Brogiolo, G. P. – Gelichi S. 1998:* La città nell'alto medioevo italiano. Archaeologie e storia. Gius.
- Brogiolo, G. P. 1999:* S. Giulia di Brescia, gli scavi dal 1980 al 1992; reperti preromani, romani e alto medievali. Firenze.
- Brogiolo, G. P. 2008:* Das Reich der Ostgoten in Italien. In: Aillagon, J.-J. et al (Hrsg.), Rom und die Barbaren. Europa zue Zeit der Völkerwanderung. Ausstellungskatalog vom 22. August bis 7. Dezember 2008 Bonn. 227-229.
- Brych, V. 2004:* Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha.

- Břicháček, P.* 2002: Nové nálezy z Vochova. Pěší zóna 10. Revue pro památkovou péči, archeologii, historii, výtvarné umění a literaturu, 15-16.
- Břicháček, P. – Braun, P. – Košnar, L.* 1990: Sedlec, district of České Budějovice – A Settlement of the late Roman Period. In: (Charvát, P., ed.) Archaeology in Bohemia 1985-1990. Praha, 126-129.
- Břicháček P. – Košnar L.* 1987: Mikroregion dolní Cidliny v době římském a nové nálezy importované keramiky, AR 39, 57-570.
- Buchinger, B.* 1997: Die frühmittelalterlichen Grabfunde von Wiesbaden. Europäische Hochschulschriften / 3. Frankfurt am Main.
- Budd, P. – Montgomery, J. –, Barreiro B. – Thomas R. D.* 2000: Differential diagenesis of strontium in archaeological human dental tissues. Applied Geochemistry 15, 687-694.
- Burzler, A. – Höneisen, M. – Leicht, J. – Ruckstuhl, B.* 2002: Das frühmittelalterliche Schleithem – Siedlung, Gräberfeld und Kirche. Schaffhauser Archäologie 5. Monographien der Kantonsarchäologie Schaffhausen. Schaffhausen, Bd. 2.
- Bücker, Ch.* 2000: Untersuchungen zur Gefäßkeramik der frühen Alamannen im Breisgau. In: (Biegert, S. – von Schnurbein, S. – Steidl, B. – Dörte, W., Hrsg.): Beiträge zur germanischen Keramik zwischen Donau und Teutoburger Wald. Kolloquium zur germanischen Keramik des 1.-5. Jahrhunderts 17.-18. April 1998 Frankfurt a. M. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte, Band 4. Bonn, 215-225.
- Buljević, Z. – Ivčević, S. – Mardešić, J. – Višić-Ljubić, E.* 1994: Artes minores Salonae christinae, in: Salona Christiana, Izložba u povodu XIII. Međunarodnog kongresa za starokšćansku arheologiju, Split 25. 9. – 31. 10. 1994, ed. by Emilio Marin, Split, 213-290 at 222 and fig. 20-21.
- Carson, R. A. G. et all* 1994: The Roman Imperial Coinage, vol. X. The Divided Empire and the Fall of the Western Parts AD 395-491. London.
- Ciglinečki, S.* 2006: Insedimenti Ostrogoti in Slovenia. In: Buora, M. – Villa, L. (eds.) Goti nell'arco aplino orientale. Archaeologia di frontiera 5, Udine, 107-122.
- Codreanu-Windauer, S.* 1997: Pliening im Frühmittelater. Bajuwarisches Gräberfeld, Siedlungsbefunde und Kirche. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Reihe A – Fundinventare und Ausgrabungsbefunde, Bd. 74, Kallmünz.
- Codreanu-Windauer, S.* 2004: Zwei neue frühmittelalterliche Grabgruppen in Burgweinting, Stadt Regensburg, Oberpfalz, Archäologische Jahr in Bayern 2003, 93-96.
- Codreanu-Windauer, S.* 2006: Ein neues frühmittelalterliches Gräberfeld in Burgweinting, Stadt Regensburg, Oberpfalz. Das archäologische Jahr in Bayern 2005, 96-98.
- Codreanu-Windauer, S. – Ehling, K. – Schweissing, M.* 2007: Ein frühmittelalterliches Frauengrab mit Goldmünze in Burgweinting. Stadt Regensburg, Oberpfalz. Das archäologische Jahr in Bayern 2006, 11-112.
- Codreanu-Windauer, S. – Schleuder, R.* 2009: Die fünfte frühmittelalterliche Nekropole von Burgweinting, Stadt Regensburg, Oberpfalz. Das archäologische Jahr in Bayern 2008, 104-105.
- Contamine, P.* 2004: Válka ve středověku. Praha.
- Csar, P.* 2002: Das bajuwarische Gräberfeld von Rudelsdorf, Ober Österreich. Archaeologia Austriaca 86, 183-343.
- Curschmann, M. – Wachinger, B.* 1994: Der Berner und der Riese Sigenot auf Wildenstein. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 116, 360-370.
- Curta, F.* 2008: Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě) – The making of the Slavs (with a special emphasis on Bohemis and Moravia). Archeologické rozhledy 60, 643-694.

- Čech, P. 1995: Sídlištní nálezy KŠK a únětické hroby z Jenišova Újezdu. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983-1992. 135-154.
- Čech, P. 1997: Jenišův Újezd, Výzkumy v Čechách 1993-1995, 83-84.
- Čižmář, M. – Čižmářová, J. – Kejzlar, M. – Kolníková, E. 2009: Detektorová prospekce archeologických lokalit na Moravě v roce 2008. Přehled výzkumů 50, Brno, 139-152).
- Dannheimer, H. 1962: Die germanischen Funde der späten Kaiserzeit und des frühen Mittelalters im Mittelfranken I, II. Berlin.
- Dannheimer, H. 1998: Das baiuwarische Reihengräberfeld von Aubing, Stadt München. Stuttgart.
- Dasnoy, A 1967/68: Le cimetière situé Devant-le-Mons à Éprave (V^e-VIe siècles). Annales de la Société archéologique de Namur, 61-108.
- Degani, M. 1959: Il Tesoro Romano Barbarico di Reggio Emilia. Firenze.
- Demougeot, É. 1988: L'Empire Romain et les Barbares D'Occident (IVe-VIIe siècle). Série Réimpression. Paris.
- Dubský, B. 1937: Jihozápadní Čechy v době římské. I.-V. století po Kr. Strakonice.
- Dubský 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.
- Depyrot, G. 1996: Les monnayages barbares sont-ils la continuité du monnayage romain? In: King, C. E. – Wigg, D. G. (eds.), Coin finds and coin use in the Roman World. The thirteen Oxford symposium on coinage and monetary history 25.-27.3. 1993. Studien zu Fundmünzen der Antike, Bd. 10. Berlin, 129-137.
- Doležal, S. 2008: Interakce Gótů a římského impéria ve 3.-5. století n. l. Praha.
- Drča, B. 2001: Ostava rimskog novca iz Viminacijuma 4 i 5 veka: analiza sastava posrebnog i bronzanog novca. Archeologiški monografije 13. Beograd.
- Drda, P. – Chytráček, M. 1999: Libenice zum dritten. Památky archeologické 90, 186-206.
- Droberjar, E. 1997: Studien zum germanischen Siedlungen. Der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren, FAP, Vol. 21.
- Droberjar, E. 1999a: Dobřichov-Pičhora. Ein Gräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs). FAP vol. 23. Praha.
- Droberjar, E. 1999b: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině. Kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie. Praha.
- Droberjar, E. 2001: Zlatý náramek typu Tournai-Blučina ze středních Čech. Archeologie ve středních Čechách 5, 517-527.
- Droberjar, E. 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.
- Droberjar, E. 2005: Praha germánská. In: Lutovský, M. – Smejtek, L. (eds.) Praha pravěká. Praha.
- Droberjar, E. 2007: Neue Erkenntnisse zu den Fürstgräbern der Gruppe Hassleben-Leuna-Gommern in Böhmen. Přehled výzkumů 48, 93-103.
- Droberjar 2008a: Thüringische und Langobardische Funde und Befunde in Böhmen. Zum Problem der späten Phasen der Völkerwanderungszeit. In: Bemann, J. – Schmauder, M. (Hrsg.), Kulturwandel im Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Akten den Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008. Bonn, 229-248.
- Droberjar, E. 2008b: Některé problémy mladší doby stěhování národů v Čechách. In: Niezabitowska-Wiśniewska, B. – Juściński, M. – Łuczkiwicz, P. – Sadowski, S. (eds.), The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Monumenta Studia Gothica, t. V/I. Lublin, 133-147.
- Droberjar, E. 2008c: Mladší doba římská. In: Salač, V. (ed.), Doba římská a stěhování národů. Archeologie pravěkých Čech 8. Praha, 127-155.

- Droberjar, E. 2008d:* Doba stěhování národů. In: Salač, V. (ed.), Doba římská a stěhování národů. Archeologie pravěkých Čech 8. Praha, 156-194.
- Droberjar, E. – Prostrředník, J. 2004:* Turnov-Maškovy zahrady – germánský dvorec ze 3. století. Památky archeologické 95, 31-106.
- Droberjar, E. – Turek, J. 1997:* Zur Problematik der völkerwanderungszeitlichen Siedlungen in Böhmen (Erforschung bei Jenštejn, Kr. Praha-východ). In: Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. Hrsg.) Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, Brno. 99-118.
- Dušek, S. 1992:* Römische Handwerker im germanischen Thüringen. Weimar Monographien zur Ur- und Frühgeschichte, Bd. 27, 1-2. Stuttgart.
- Dvořák, F. 1919:* Praehistorická osada u Nebovid. Památky archeologické 31, 21-22.
- Dvořák, F. 1936:* Pravěk Kolínska. Soupis archeologických památek Kolínska a Kouřimska. Kolín.
- Dvořák, F. 1941:* Nálezy z doby císařství římského a z doby stěhování národů na Kolínsku. In: Schneider, J. (red.), Ročenka města Kolína a okresu. Kolín, 5-17.
- Dvořák, F. – Filip, J. 1939-1946:* Slovanské nálezy na Kolínsku. Památky archeologické 42, 70-94, 210-211.
- Ebel-Zepezauer, W. 2000:* Studien zur Archäologie der Westgoten vom 5.-7. Jh. N. Chr. Iberia Archaeologica 2. Mainz.
- Evison, V. I. 1965:* The fifth Century Invasions South of Thames. London.
- Ernée, M. 1995a:* Sídlištní objekty z mladší doby římské v Jenišově Újezdě. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983-1992, 171-178.
- Ernée, M. 1995b:* Sídlištní objekt z doby stěhování národů v Břešťanech. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983-1992, 187-190.
- Ernée, M. 1997:* Bemerkungen zu germanischen Siedlungsstrukturen in Nordwestböhmen am Beispiel der Mikroregion des Lomský-Baches. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 6. Treffen 12. bis 15. Juni 1996 in Hluboká nad Vltavou. Espelkamp, 39-47.
- Fabech, Ch. 1998:* Centrality in sites and landscapes. In: Fabech, Ch. – Ringtved, J. (eds.), Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark May 4-7 1998. Jutland Archaeological Society, 455-471.
- Fauduet, I. 1999:* Fibules préromaines, romaines et mérovingiennes du Musée du Louvre. Paris.
- Filip, J. 1947:* Dějinné počátky českého ráje. Praha.
- Fehr, H. 2002-03:* Bemerkungen zum völkerwanderungszeitlichen Grabfund von Fürst. Berichte der Bayerischen Bodendenkmalpflege 43/44, 209-228.
- Fehr, H. 2010:* Am Anfang war das Volk? Die Entstehung der bajuwarischen Identität als Problem der archäologischen und interdisziplinären Frühmittelalterforschung. In: Pohl, W. – Mehafer, M. (Hrsg.), Archäologie der Identität. Methodenprobleme der Frühmittelalterforschung. Wien. V tisku.
- Fingerlin, G. 1997:* Bräunlingen, ein frühmerowingerzeitlicher Adelssitz an der Römerstrasse durch den südlichen Schwarzwald, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1997, 146-148.
- Fischer, T. 2002:* Ein glättverziertes Knickwandschälchen des Typs Altenerding-Aubing von Krefeld-Stratum. In: Tejral, J. (Hrsg.) Probleme der früheren Merowingerzeit im Mitteldonaauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19, 125-128.
- Ferdière, A. 1981:* Dambron, Carte archéologique de la Gaule 28, 297.
- Franz, L. 1935:* Neue Germanenfunde in Saaz. Sudeta 11, 96-99.

- Fridrich, J. 1964:* Mladořímská keramická pec z Mutějovic u Rakovníka. Archeologické rozhledy 16, 589-593.
- Fridrichová, M. 1975:* Praha 6 – Bubeneč. Výzkumy v Čechách 1971, 116.
- von Freeden, U. 2003:* Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Dittigheim. Bericht der Römisch-germanischen Kommission 84, 5-48.
- von Freeden, U. 2000:* Das Ende engzelligen Cloisonnés und die Eroberung Südarabiens durch die Sasaniden. Germania 78, 97-124.
- Friesinger, H. – Kerchler, H. 1981:* Töpferöfen der Völkerwanderungszeit in Niederösterreich. Ein Beitrag zur völkerwanderungszeitlichen Keramik (2. Hälfte 4.-6. Jahrhundert n. Chr.) in Niederösterreich, Oberösterreich und dem Burgenland. Archaeologia Austriaca 65, 193-266.
- Fröhlich, J. – Jiřík, J. – Waldhauser, J. 2009:* Nález bronzových zlomků z doby římské v údolí Losenice u Kašperských hor (Možná stopa aktivit z doby římské na Šumavě). Zlatá stezka 15, 193-199.
- Frolík, J. 2009:* Praha – Kobylisy. Zpráva o archeologickém výzkumu. Nálezová zpráva. AÚ AV ČR v Praze.
- Frolík, J. – Jílek, J. – Jiřík, J. – Urbanová, K.: Praha – Kobylisy. Sídliště doby stěhování národů. V přípravě.*
- Fuchs, K. (Hrsg.) 1997:* Die Alamannen, Ausstellungskatalog. Stuttgart.
- Gaillard de Sémainville, H. 2003:* À propos de L'Implantation des Burgondes. Réflexions, Hypothèses et Perspectives. In: Passard, F. – Gizard, S. – Urlacher, J. – P. Richard, A. (eds.), Burgondes, Alamans, Francs et Romains. Dans l'est de la France, le sud-ouest de l'Allemagne et la Suisse V^e-VIIe après J.-C. Actes des XXIe Journées internationales d'archéologie mérovingienne. Besançon, 20-22 octobre 2000. Besançon, 17-39.
- Gall, F. 2005:* Zwei Gräberfelder vom Roten Berg bei Loitsche, Ldkr. Ohrenkreis. Veröffentlichungen des Landesamtes für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen Anhalt – Landesmuseum für Vorgeschichte. Halle.
- Gavritukin, I. O. 2000:* Final tradicij kultur rimskogo vremeni v vostočnoj Prikarpatje. In: Mączyńska – Grabarczyk, T. (Hrsg.), Die spätrömische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa. Łódź, 261-319.
- Gebhard, R. 1991:* Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching. Stuttgart.
- Geisslinger, H. 1967:* Horte als Geschichtsquelle. Darstellt an der völkerwanderungs- und merowingerzeitlichen Funden des südwestlichen Ostseeraum. Offa-Bücher 19. Neumünster.
- Gil, E. – Filloy, I. – Iriate, A. 2000:* Late Roman military Equipment from the city of Iruña/Veleia (Álava, Spain). Journal of Roman military Equipment Studies, vol. 11, 25-35.
- Gilg, H. A. – Gast, N. – Calligaro, T. 2010:* Granat-Cloisonné: der erste europäische Schmuckstil. In: Wamser, L. (Hrsg.), Karfunkelstein und Seide. Neue Schätze aus Bayerns Frühzeit, Regensburg, 87-100.
- Glaser, F. 2006:* L'Epoca Ostrogota nel Norico (493-536), le chiese sull'Hemmaberg e la necropoli nella Valle. In: Buora, M. – Villa, L. (eds.) Goti nell'arco aplino orientale. Archaeologia di frontiera 5, Udine, 83-105.
- Göbl, R. 1978b:* Antike Numismatik. Einführung, Münzkunde, Münzgeschichte, Geldgeschichte, Methodenlehre, Praktischer Teil. Bd. 1. München.
- Godłowski, K. 1980:* Zur Frage der völkerwanderungszeitlichen Besiedlung in Pommern. Studien für Sachsenforschung 2, 63-106.
- Godłowski, K. 1992:* Die Chronologie der jüngeren und späten Kaiserzeit in den Gebieten südlich der Sudeten und Karpaten. In: Godłowski, K. – Madyda-Legutko, R. (Hrsg.)

- Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frömittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet. Kraków – Karniewice 3.-7. Dezember 1990, Kraków, 23-54.
- Godłowski, K. 1995:* Das „Fürstengrab“ des 5. Jhs. und der „Fürstensitz“ in Jakuszowice in Südpolen. In: Valet, F. – Kazanski, M. (éd.): La noblesse romaine et les chefs barbares du IIIe au VIIe siècle. Actes du Colloque International organisé par le Musée Antiquités Nationales. (Saint-Germain-en-Laye, 16-19 mai 1992). Condé-sur-Noireau, 155-179.
- Godłowski 2000:* Pierwotne siedziby Słowian. Kraków.
- Gonzales, V. - Ouzoulias, P. - Van Ossel, P. 2001:* Saint-Ouen-du-Breuil (Haute-Normandie, Frankreich) - eine germanische Siedlung aus der Mitte des 4. Jahrhunderts in der *Lugdunensis Secunda*. Germania - 43-61.
- Gorini, G. 1996:* Currency in Italy in the fifth century A. D. In: King, C. E. – Wigg, D. G. (eds.) Coin finds and coin use in the Roman World. The thirteen Oxford symposium on coinage and monetary history 25.-27. 3. 1993. Studien zu Fundmünzen der Antike, Bd. 10. Berlin, 185-202.
- Grempler, G. 1887:* Der Fund von Sackrau. Namens des Vereins für das Museum schlesischer Altertümer in Breslau unter Subvention der Provinzialverwaltung. Berlin.
- Gross, U. 1992:* Zur einglättrverzierten Keramik des 5. Und frühen 6. Jahrhunderts in Süddeutschland. Bayerische Vorgeschichtsblätter 57, 311-320.
- Grupe, G. 1992:* Analytisch-chemische Methoden in der prähistorischen Anthropologie: Spurenelemente und stabile Isotope. In: Knußmann R. (ed.). Anthropologie. Lehrbuch der vergleichenden Biologie des Menschen. Band II: Allgemeine Anthropologie. Stuttgart, Gustav Fischer Verlag: 66–73.
- Gruszczyńska, A. 1984:* Osada z wczesnego okresu wędrówek ludów w Świlczy, woj. Rzeszów. Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1976-1979, 103-129.
- Grünhagen, W. 1954:* Der Schatzfund von Gross Bodungen. Berlin.
- Gschwind, M. 2004:* Abusina. Das römische Auxiliarkastell Eining an der Donau vom 1. bis 5. Jahrhunderts n. Chr. München.
- Gustavs, S. 1998:* Spätkaiserzeitliche Baubefunde von Klein Köris, Lkr. Dahme-Spreewald. In: Leube, A. (Hrsg.) Haus und Hof im östlichen Germanien. Tagung Berlin vom 4. Bis 8. Oktober 1994. Bonn. 40-66.
- Guyon, J. 2000:* Toulouse. La première capitale du royaume Wisigoth. In Ripoll, G. – Gurt, J. (eds), Sedes regiae (ann. 400-800). Reia I. Barcelona, 220-239.
- Haas-Gebhard, B. 2010:* Katalog. In: Wamser, L. (Hrsg.), Karfunkelstein und Seide. Neue Schätze aus Bayerns Frühzeit, Regensburg, 111-186.
- Haberstroh, J. 1995:* Germanische Stammesverbände an Obermain und Regnitz. Zur Archäologie des 3.-5. Jahrhunderts in Oberfranken. Archiv für Geschichte von Oberfranken 75, 7-40.
- Haberstroh, J. 2000:* Germanische Funde der Kaiser- und Völkerwanderungszeit aus Oberfranken. Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte, Reihe A – Fundinventare und Ausgrabungsfunde, Band 82. Kallmünz.
- Haberstroh, J. 2002:* Elbgermanischer Adel an der Regnitz? Eine Fibel des Horizontes Haßleben-Leuna aus Altendorf, Lkr. Bamberg. Bericht der Bayerischen Bodendenkmalpflege 41/42, 107-116.
- Haberstroh, J. 2003:* Der Riesberg bei Scheßlitz-Burgellern in der Völkerwanderungszeit. Überlegung zum 5. Jahrhundert n. Chr. in Nordbayern. Germania 81, 201-262.

- Haberstroh, J. – Bartel, A. 1998:* Merowingische Funde an der Regnitz Landesausbau an der Ostgrenze des Frankenreich Bayerische Vorgeschichtsblätter. Jahrgang 63. 227-263.
- Haebler, K. – Zintl, S. – Grupe, G. 2006:* Lebensbedingungen und Mobilität im frühmittelalterlichen Perlach. Bulletin der Schweizerischen Gesellschaft für Anthropologie 12, 47-62.
- Hagia Sophia 2005.* Der geometrische Entwurf der Hagia Sophia in Istanbul. Ausstellung 2005-2006. Istanbul.
- Hahn, W. 1989:* Die Ostprägung des Römischen Reiches im 5. Jahrhundert (408-491). Wien.
- Hammer, B. 1966:* Nesuchyně – okres Rakovník – Flur „Jed'ama“. Fundbericht vom 30. 1. 1966. Rukopis nálezové zprávy uložený v AÚ AV ČR, Č.j. 1844/66.
- Hannibal-Deraniyagala, A. S. 2007:* Das bajuwarische Gräberfeld von Künzig-Bruck, Lkr. Deggendorf. Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie, Bd. 8. Bonn.
- Hansen Ch. M. 1999:* Frauengräber im Thüringerreich. Zur Chronologie des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr., Basler Hefte zur Archäologie 2, Basel.
- Harhoiu, R. 1990:* Chronologische Fragen der völkerwanderungszeit in Rumänien. Dacia 34, 169-208.
- Harhoiu, R. 1998:* Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien. Bukarest.
- Harhoiu R. 1999:* Das Ende der Sintana de Mureș-Černjachov-Kultur und die Phase der hunnischen Expansion. In: /Gomolka-Fuchs Hrsg./ Die Sîntana de Mureș-Černjachov-Kultur, Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995, 59-68.
- Hartl, J. 1970:* Tatce, okr. Nymburk. Výzkumy v Čechách 1970, 150-151.
- Häßler, H.-J. 2003:* Frühes Gold. Ur- und frühgeschichtliche Funde aus Niedersachsen (Fundgeschichte Impressionen). Begleitheft zu Ausstellung der Urgeschichts. Ableitung des Niedersächsischen Landesmuseums Hannover, Heft 10.
- Heather, P. 2002:* Gótové. Praha.
- Heinrich-Tomaska, O. 2008a:* Keszthely-Fenékpuszta zwischen Spätantike und Karolingerzeit. In: In: Hegewisch, M. (red.), Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung. Katalog zur Ausstellung im Rheinischen LandesMuseum Bonn, 22. 8. 2008 – 11. 1. 2009. Bonn, 91-107.
- Heinrich-Tomaska, O. 2008b:* Keszthely-Fenékpuszta, Komitat Zala. In: Hegewisch, M. (red.), Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung. Katalog zur Ausstellung im Rheinischen LandesMuseum Bonn, 22. 8. 2008 – 11. 1. 2009. Bonn, 291-307.
- Heinrich-Tomaska, O. 2008c:* Vörs, Komitat Somogy. In: Hegewisch, M. (red.), Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung. Katalog zur Ausstellung im Rheinischen LandesMuseum Bonn, 22. 8. 2008 – 11. 1. 2009. Bonn, 308-311.
- Hellich, J. 1920-21:* Nový příspěvek ke kultuře žárových laténských hrobů na Horkách u V. Opolan. Památky archeologické 32, 103-110.
- Hjärthner-Holdar, E. – Lamm, K. – Magnus, B. 2002:* Metalworking and Central Places. In: Central Places in the Migration and Merovingian Periods. Papers from the 52nd Sachsensymposium. Uppåkrastudier 6. Acta Archaeologica Lundensia series in 8, no. 39, 159-173.
- Hlava, M. 2009:* Poznámky k některým laténským hrobům a tzv. nálezům hrobového charakteru z Prahy – II. Archeologie ve středních Čechách 13, 849-867.
- Hoefs, J. 1997:* Stable Isotope Geochemistry. Springer Verlag Berlin Heidelberg.
- Höck, A. 2003:* Archäologische Forschungen in Teriola 1. Die Rettungsgrabungen auf dem Martinsbühel bei Zirl von 1993-1997. Spätromische Befunde und Funde zum Kastell. Fundberichte aus Österreich. Materialheft A14. Wien.

- Hoeper, M.- Steuer, H. 1999:* Eine völkerwanderungszeitliche Höhenstation am Oberrhein – der Geißkopf bei Berghaupten, Ortenaukreis. Höhensiedlung, Kultplatz oder Militärlager. *Germania* 77, 185-246.
- Horáková-Jansová 1931:* Praha XIX – Bubeneč. Římské kulturní jámy. Rukopis nálezové zprávy uložený Archeologickém ústavu AV ČR v Praze. Č. j. 2927.
- Horváth, E. 2008:* Régi leletek – új eredmények. Ékkövek és egyéb ásványi anyagok a langobardok ötvöstárgyaiban – Dva dávné nálezy – nové výsledky. Drahé kamene a ďalšie minerálne látky v šperkárskych výrobkoch Langobardov. In: Molnár, A. – Nagy, A. – Tomka, P. (eds.), Jöttek – mentek. Langobardok és avarok a Kisalföldön. Kiállításvezető. – Prišli a odišli. Langobardi a Avari na Podunajskej nížine. Sprievodca výstavy. Győr, 55-70.
- Huck, O. 2008:* Die Gesetzgebung der Barbaren. In: Rom und die Barbaren. Europa zur Zeit der Völkerwanderung. Ausstellungskatalog. 285-290.
- Huml, V. 1988:* Nové objekty v areálu středověké tvrze v Praze 8-Čimicích, *Archaeologica Historica* 13, 353-368.
- Hušták, P. – Jiřík, J. 2009:* Osídlení z doby římské v Praze – Hloubětíně „Zahrady nad Rokytkou“. In: Karwowski, M. – Droberjar, E. (eds.), *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji. Sanok, 13-17 października 2008 – Archäologie der Barbaren 2008: Beziehungen und Kontakte in der barbarischen Welt. Materialien aus der IV. Frühgeschichtlichen Konferenz in Sanok 13.-17. Oktober 2008, Rzeszów, 305-351.*
- Châtelet, M. 2003:* Le peuplement du sud du Rhin supérieur entre la fin du Ve et le milieu du VIIe siècle – Le témoignage de la céramique. In: Passard, F. – Gizard, S. – Urlacher, J. – P. Richard, A. (eds.), *Burgondes, Alamans, Francs et Romains. Dans l'est de la France, le sud-ouest de l'Allemagne et la Suisse V^e-VIIe après J.-C. Actes des XXIe Journées internationales d'archéologie mérovingienne. Besançon, 20-22 octobre 2000. Besançon, 221-241.*
- Cheben, I. – Ruttkay, M. 1997:* Objekt aus der Völkerwanderungszeit in Cífer-Pác. In: Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. Hrsg.) *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, Brno. 89-98.*
- Christlein, R. 1979:* Kleinfunde der frühgeschichtlichen Perioden aus den Plangrabungen 1967-1972. *Der Runde Berg bei Urach III. Heidelberg.*
- Ilkjaer, J. 2007:* Illerup-Ådal. Czarodziejskie zwierciadło archeologii. Warszawa.
- Jančo, M. 2001:* Osada z obdobia sťahovania národov v Siřemi, okr. Louny. *Archeologie ve středních Čechách* 5, 485-508.
- Jančo, M. 2002:* Príspevok k pravekým sídliskám v Čechách. Polozemnice typu Leube C2, C2/D2, D2 a D3. *Archeologie ve středních Čechách* 6, 367-407.
- Jansová, L. 1971:* Hradiště nad Závistí v období pozdně římském a v době stěhování národů. – Hradiště ob Závist in der späten römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit. *Památky archeologické* 62, 135-176.
- Jenč, P. 2006a:* Zničené sedimentární výplně skalních dutin Českého ráje. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), *Pískovcový fenomén Českého ráje. Sborník příspěvků ze semináře Jičín 12. června 2004, Turnov. 31-40.*
- Jenč, P. 2006b:* Historická paměť pískovcové krajiny Českého ráje. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), *Pískovcový fenomén Českého ráje. Sborník příspěvků ze semináře Jičín 12. června 2004, Turnov, 103-116.*
- Jenč, P. – Peša, V. 2000:* Nejstarší osídlení severních Čech. *Česká Lípa.*

- Jenč, P. – Peša, V. 2006a:* Jeskyně Racák na Mužském. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), Pískovcový fenomén Českého ráje. Sborník příspěvků ze semináře Jičín 12. června 2004, Turnov. 157-166.
- Jenč, P. – Peša, V. 2006b:* Skalní labyrint “Stará forota” u Žehrova – neobvyklá novověká lokalita v Českém ráji. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), Pískovcový fenomén Českého ráje. Sborník příspěvků ze semináře Jičín 12. června 2004, Turnov. 205-211.
- Jilek, J. 2009:* Doklady kontaktů mezi polabskými Germány, przeworskou a wielbarskou kulturou ve východních Čechách. In: Karwowski, M. – Droberjar, E. (eds.), Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji. Sanok, 13-17 października 2008 – Archäologie der Barbaren 2008: Beziehungen und Kontakte in der barbarischen Welt. Materialien aus der IV. Frühgeschichtlichen Konferenz in Sanok 13.-17. Oktober 2008, Rzeszów, 249-280.
- Jiráň, L. – Rulf, J. – Valentová, J. 1987:* Pohled do pravěkého a slovanského osídlení jihovýchodního Kolínska. Památky archeologické 78, 67-133.
- Jiřík, J. 2007a:* Entstehung und Entwicklung der sogenannten Vinařice-Gruppe im Nordteil des Böhmisches Beckens. Forschungstand und Interpretationversuch. In: Tejral, J. (Hrsg.), Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26, Brno, 121-145.
- Jiřík, J. 2007b:* Vybrané sídlištní situace mladší doby římské až časně fáze doby stěhování národů v severozápadních Čechách. In: Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.) Archeologie barbarů 2006, Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 3, Příspěvky z II. Protohistorické konference, České Budějovice, 21. – 24. 11. 2006, České Budějovice, 535-564.
- Jiřík, J. 2008:* Ein Beitrag zur Erforschung der Besiedlung Ost- und Nordostböhmens während der späten Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit. In: Niezabitowska-Wiśniewska, B. – Juściński, M. – Łuczkiwicz, P. – Sadowski, S. (eds.), The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Monumenta Studia Gothica, t. V/I. Lublin, 156-177.
- Jiřík, J. 2010:* Bohemian Barbarians. Bohemia in Late Antiquity. In: Curta, F. (ed.), Neglected Barbarians. Studies in the Early Middle Ages. Brepols. York. V tisku.
- Jiřík, J. – Jilek, J. 2009:* Tři pozdně antické lampy z východních Čech (Brozany, Staré Čivice, Slavhostice). Východočeský sborník historický 16, 63-76.
- Jiřík, J. – Kostka, M. 2006:* Germánské sídliště v Dolních Chabrech. Archeologie ve středních Čechách 10, 713-742.
- Jiřík, J. – Peša, V. – Jenč, P. 2008:* Ein Silberdepot der frühen Phase der Völkerwanderungszeit aus der Elbe-Klamm bei Hřensko, Bz. Děčín, und seinem kulturellen Kontext. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 50. 185-209.
- Jiřík, J. – Simota, V. 2009:* Nálezy keramiky doby stěhování národů ze Zvíkova (okr. Písek). Archeologické výzkumy v jižních Čechách 22, 131-136.
- Jiřík, J. – Vávra, J. – Kubálek, P. – Kucharík, M. – Hanuš, R. 2007:* Neolitické sídliště a pohřebiště z doby stěhování národů v Praze – Zličíně, ul. Hrozenkovská, v roce 2006. Zprávy České archeologické společnosti, Supplementum 68, Praha.
- Jiřík, J. – Vávra, J. 2008a:* Druhá etapa výzkumu pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Zličíně. In: Droberjar, E. – Kamoróczy, B. – Vachútová, D. (edd.), Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 37, Brno, 517-530.
- Jiřík, J. – Vávra, J. 2008b:* Druhá etapa výzkumu pohřebiště z doby stěhování národů v Praze 5 – Zličíně. Zprávy České archeologické společnosti, Supplementum 69, Praha.

- Justová, J. 1965:* Zpráva o záchranných výzkumech archeologického oddělení Oblastního muzea v Poděbradech za rok 1964: Opolany, okr. Nymburk. Rukopis nálezové zprávy uložený v AU AVČR v Praze, Č.j. 6760/65.
- Kaczanowski, P. – Rodzińska-Nowak 2008:* Die späte Phase der Przeworsk-Kultur in Jakuszowice, Fdst. 2, Klempolen. In: Niezabitowska-Wisniewska, B. – Juściński, M. – Łuczkiwicz, P. – Sadowski, S. (eds.), *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Monumenta Studia Gothica*, t. V/I. Lublin, 179-188.
- Kaenel, G. – Crotti, P. 1994:* Archéologie du Moyen Âge. Le canton Vaud du Ve au XVe siècle. Document du Musée Cantonal d'archéologie et d'histoire. Lausanne.
- Kakoschke, A. 2004:* „Germanen“ in der Fremde. Eine Untersuchung zur Mobilität aus den Römischen Provinzen Germania Inferior und Germania Superior anhand der Inschriften des 1. bis 3. Jahrhunderts n. Chr. Mönchsee.
- Kalábek, M. 2004:* Nálezy ze sídliště z období stěhování národů v Olomouci-Slavoníně. Archeologické centrum Olomouc. Ročenka 2003, Olomouc, 137-150.
- Kalábek, M. 2006:* Germánské osídlení Olomouce. In: Droberjar, E. – Lutovské, M. (eds.), *Archeologie barbarů 2005. Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“*, Kounice, 20.-22. září 2005, Praha, 431-450.
- Kaplan, J. O. – Krumhardt, K. M. – Zimmermann, N. 2009:* The prehistoric and preindustrial deforestation of Europe. *Quaternary Science Reviews* 28, 3016-3034.
- Kazanski, M. 1991:* A propos des armes et des éléments de harnachement „orientaux“ en Occident à l'époque des Grandes Migrations (IVe-Ve s.). *Journal of Roman Archaeology* 4, 123-139.
- Kazanski, M. 1997:* La Gaule et le Danube à l'époque des Grandes Migrations. In: Tejral J. – Friesinger H. – Kazanski M. (Hrsg.) *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum. Materialien der internationalen Fachkonferenz, Kravsko 17.-20. Mai 1995. AU AV ČR Brno*, 285-319.
- Kazanski, M. – Legoux, R. 1988:* Contribution à l'étude des témoignages archéologiques des Goths en Europe orientale à l'époque des Grandes Migrations : La chronologie de la culture de Černjachov récente. *Archéologie Médiévale* 18, 8-53.
- Kazanski, M. – Akhmedov, I. 2007:* La Tombe de Mundolsheim (Bas-Rhin): Un chef militaire Nomade au service de Rome. In: Tejral, J. (Hrsg.), *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Spisy Archeologického ústavu Av ČR Brno 26. Brno*, 249-261.
- Kaschau, B. 1976:* Die Drehscheibenkeramik aus den Plangrabungen 1967-1972. Der Runde Berg bei Urach II. Heidelberg.
- Keller E. 1979:* Das spätromische Gräberfeld von Neuburg an der Donau. Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege. Ableitung für Vor- und Frühgeschichte. *Materalh. Bayer. Vorgeesch. A 40. Kallmunz*.
- Keller, E. 1986:* Germanienpolitik Roms im bayerischen Teil der *Raetia Secunda* während des 4. und 5. Jahrhunderts. *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 33/2, 575-592.
- Kern, J. 1929:* Germanische Miniaturbronzen des 3. Jahrhunderts n. Chr. aus Leitmeritz. *Sudeta* 5, 148-155.
- Kern, A. 1996:* Frühvölkerwanderungszeitliche Siedlungsobjekte aus Mannersdorf an der March, NÖ. In: Windl, H. – Müller, R. (Hrsg.), *Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit. Archäologische Konferenz des Komitates Zala und Niederösterreichs IV. Traismauer, 11.-13. 10. 1993 – A népvándorlások kronológiái*

- kérdései Zala megye és Alsó-Ausztria régészeti konferenciái IV. Traismauer, 1993, 11-13. 10. Traismauer, 15-22.
- Kiss, A. 1996a:* Das Gräberfeld von Szekszárd-Palánk aus der zweiten Hälfte des 5. Jh. Und der ostgotische Fundstoff in Pannonien. In: Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit. Archäologische konferenz des Komitates Zala und Niederösterreichs IV. Traismauer, 11.-13. 10. 1993. Sonderdruck Zalai Múzeum 6, Zalai, 53-86.
- Kiss, A. 1996b:* Die Ostrogoten in Pannonien (456-473) aus der archäologischen Sicht. In: Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit. Archäologische konferenz des Komitates Zala und Niederösterreichs IV. Traismauer, 11.-13. 10. 1993. Sonderdruck Zalai Múzeum 6, Zalai, 87-90.
- Kiss, A. 1997:* Der goldene Schildrahmen vom Sarváz aus dem 5. Jahrhundert und der Skirenkönig Edica. Alba Regia 27, 83-132.
- Kleemann, J. 2008:* Lebten Barbaren in römischen Villen? – Ein Fallbeispiel aus Südwestungarn. In: Niezabitowska-Wiśniewska, B. – Juściński, M. – Łuczkiwicz, P. – Sadowski, S. (eds.), The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Monumenta Studia Gothica, t. V/I. Lublin, 63-77.
- Knipper, C. 2004:* Die Strontiumisotopenanalyse: Eine naturwissenschaftliche Methode zur Erfassung von Mobilität in der Ur- und Frühgeschichte. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 51, 589–685.
- Koch, A. 1998:* Bügelfibeln der Merowingerzeit im westlichen Frankreich. Monographien RGZM, Band 41, Teil 2. Mainz.
- Koch, A. 1999:* Zum archäologischen Nachweis der Sueben auf der Iberischen Halbinsel. Überlegungen zu einer Gürtelschnalle aus der Umgebung von Baamorto/Montoforte de Lemos (Prov. Lugo, Spanien), Acta Praehistorica et Archaeologica 31(1999), 156-98.
- Koch, R. 1967:* Bodenfunde der Völkerwanderungszeit aus dem Main-Tauber-Gebiet. Text und Tafeln. Berlin.
- Koch, R. – Koch, U. 1993:* Funde aus der Wüstung Wülfigen am Kocher. Materialhefte zur Archäologie. Konrad Theiss Verlag. Stuttgart.
- Koch, U. 1968:* Die Grabfunde der Merowingerzeit aus dem Donautal um Regensburg. Berlin.
- Koch, U. 1987a:* Die Glas- und Edelsteinfunde aus den Plangrabungen 1967-1983. Teil I: Text. Der Runde Berg bei Urach VI. Heidelberg.
- Koch, U. 1987b:* Die Glas- und Edelsteinfunde aus den Plangrabungen 1967-1983. Teil II: Farbtafeln und Karten. Der Runde Berg bei Urach VI. Heidelberg.
- Koch, U. 1991:* Frühgeschichtliche Funde von den Hängen und Terrassen und Nachträge zu Runde Berg bei Urach V und VI. Der Runde Berg bei Urach VII. Heidelberg.
- Koch, U. 2001:* Das alamanisch-fränkische Gräberfeld bei Pleidelsheim. Landesdenkmalamt Baden-Württemberg. Konrad Theiss Verlag. Stuttgart.
- Koch, U. 2001:* Das alamanisch-fränkische Gräberfeld bei Pleidelsheim. Landesdenkmalamt Baden-Württemberg. Stuttgart.
- Koch, R. 1981:* Terra-Nigra-Keramik und Angebliche Nigra-Ware aus dem Neckargebiet. Fundberichte aus Baden-Württemberg 6, 579-602.
- Koch, R. – Koch, U. 1993:* Funde aus der Wüstung Wülfigen am Kocher. Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg 21. Stuttgart.
- Kokowski, A. 2007:* Goci od Skandzy do Campi Gothorum (od Skandynawii do Półwyspu Iberyjskiego). Warszawa.
- Kokowski, A. 1999:* La fin de la civilisation de Wielbark et ses conséquences. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.), L'Occident Romain et l'Europe centrale à l'Époque des Grandes Migrations. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 13, Brno, 309-326.

- Kolník, T. 1998:* Haus und Hof im quadischen Limesvorland. In Leube, A. (Hrsg.), Haus und Hof im östlichen Germanien. Tagung Berlin vom 4. Bis 8. Oktober 1994. Bonn, 144-158.
- Kolník, T. – Varsík, V. – Vladár, J. 2007:* Branč. Germánská osada z 2. až 4. století – Eine germanische Siedlung vom 2. bis zum 4. Jahrhundert. *Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi*, tm. X. Nitra.
- Korený, R. – Kytlicová, O. 2007:* Dvě pohřebiště z doby stěhování národů v Lužci nad Vltavou, okr. Mělník. *Archeologie ve středních Čechách* 11, 387-444.
- Košnar, L. 1994:* Raně středověký depot stříbrných předmětů z Poštorné, okr. Břeclav. *Praehistorica* 21, *Varia archaeologica* 6, 69-103.
- Kowalski, J. 2000:* Chronologia grupy elbląskiej i olstyńskiej kręgu zachodniobałtyjskiego (V-VII w.). *Zatrys problematyki. Barbaricum* 6, 203-266.
- Kos, P. 1998:* Hodějice (okr. Vyškov). *Přehled výzkumů* 39 (1995-1996), 360.
- Kostka, M. 1996:* Pozdně římský kostrový hrob z Dolních Chaber, *Archaeologica Pragensia* 12, 59 – 63.
- Košnar, L. – Waldhauser, J. 1973:* Nálezy keramiky pražského typu a keramiky 4.-5. století v objektu ze Svijan, okr. Liberec. *Archeologické rozhledy* 25, 185-195.
- Krajčíc R. 1984:* Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře. Katalog pravěké sbírky. Zprávy ČS. společnosti archeologické při ČS. akademii věd. Praha.
- Krüger, B. 1987:* Waltersdorf. Eine germanische Siedlung der Kaiser- und Völkerwanderungszeit im Dahme-Spree-Gebiet. *Schriften zur Ur- und Frühgeschichte* 43.
- Kraskovská, L. 1974:* Gerulata – Rusovce. Římské pohřebisko I. Bratislava.
- Kraskovská, L. 1976:* The Roman cemetery at Gerulata-Rusovce, Czechoslovakia, *BAR Supplementary Series* 10. Oxford.
- Kronberger, M. – Mosser, M. 2001:* Spätromisches Gräberfeld Neuer Markt. Fundort Wien, 158-221.
- Kuchařík, M. – Bureš, M. – Pleinerová, I. – Jiřík, J. 2008:* Nové poznatky k osídlení západního okraje Prahy v 5. století. In: Droberjar, E. – Komoróczy, B. – Vachútová, D. (edd.) *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno37*, Brno, 201-232.
- Kuna, M. – Profantová, N. 2005:* Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha.
- Laval, F. 2004:* Archeologie o středověkém vývoji Čimic u Prahy (pokus o zhodnocení výzkumů V. Humla). Rukopis diplomové práce. Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK v Praze. Praha.
- Leahy, K. – Bland, R. 2009:* The Staffordshire Hoard. London.
- Leineweber, R. 1997:* Die Altmark in spätromischen Zeit. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie – Landesmuseum für Vorgeschichte – Sachsen Anhalt. Halle.
- Leineweber, R. 1998:* Haus- und Siedlungsbefunde der römischen Kaiserzeit in der Altmark. In: Leube, A. (Hrsg.), Haus und Hof im östlichen Germanien. Tagung Berlin vom 4. Bis 8. Oktober 1994. Bonn, 85-92.
- Leube, A. (Hrsg.), Haus und Hof im östlichen Germanien. Tagung Berlin vom 4. Bis 8. Oktober 1994. Bonn, 208-225.*
- Lewis, P. – Lewis, E. 2002:* Peoples of the Golden Triangle. Six Tribes in Thailand. Bangkok.
- Lewit, T. 2003:* Vanishing villas“: what happened to élite rural habitation in the West in the 5th-6th C? *Journal of Roman Archaeology* 16, 260-274.
- Lienert, E. 1999:* Dietrich contra Nibelungen. Zur Intertextualität der historischen Dietrichepik. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 121, 23-46.

- Limburský, P. – Jiřík, J.*: Hrob bojovníka z Vliněvsi, okr. Mělník. V přípravě.
- Lo Cascio, E.* 1996: How the Romans view their coinage and its function? In: King, C. E. – Wigg, D. G. (eds.) *Coin finds and coin use in the Roman World. The thirteen Oxford symposium on coinage and monetary history 25.-27.3. 1993.* Studien zu Fundmünzen der Antike, Bd. 10. Berlin, 273-287.
- Losert, H. – Pleterski, A.* 2003: *Altenerding in Oberbayern.* Berlin, Bamberg, Ljubljana.
- Lotter, F.* 1968: Zur Rolle der Donausueben in der Völkerwanderungszeit. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 76, 275-298.
- Lustig K.* 1900: *Museum v Soběslavi.* Musejní sborník 1900, 5-18.
- Lustig K.* 1908: *Museum v Soběslavi (1898-1908).* Musejní spolek v Soběslavi č. II. Soběslav.
- Mackensen M.* 1991: Die spätantiken Sigillata- und Lampentöpfereien von El Mahrine (Nordtunesien). *Studien zur nordafrikanischen Feinkeramik des 4. bis 7. Jahrhunderts,* München.
- Mączyńska, M.* 1999: La fin de la culture de Przeworsk. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.), *L'Occident Romain et l'Europe centrale à l'Époque des Grandes Migrations.* Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 13, Brno, 141-170.
- Mączyńska, M.* 2007a: Zmierzch kultury wielbarskiej – czego nie wiemy? In: Fudziński, M. – Panera, H. (red.), *Nowe materiały i interpretacje. Stan dyskusji na temat kultury wielbarskiej.* Gdańsk, 365-401.
- Mączyńska, M.* 2007b: Pommern in der Völkerwanderungszeit – 20 Jahre nach Kazimierz Godłowski. In: Tejral, J. (Hrsg.), *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit.* Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26, Brno, 147-171.
- Madyda-Legutko R.* 1986: Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum, *BAR International Series* 360, Oxford.
- Madyda-Legutko, R. – Tunia, K.* 2008: Late Roman and Early Migration Period in Polish Beskid Mts., Carpathians. Settlement Aspect. In: Niezabitowska-Wiśniewska, B. – Juściński, M. – Łuczkiwicz, P. – Sadowski, S. (eds.), *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period.* Monumenta Studia Gothica, t. V/I. Lublin, 227-248.
- Magomedov, B.* 1987: Černjachovskaja kultura severozapadnogo Pričernomorja. Kiev.
- Magomedov, B.* 1999: Siedlungen der Černjachov-Sîntana de Mureş-Kultur. In: Gomolka-Fuchs, G. (Hrsg.), *Die Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur, Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995,* 69-87.
- Magomedov, B.* 2001: Černjachovskaja Kultura. Problema etnosa. *Monumenta Studia Gothica* I. Lublin.
- Magomedov, B.* 2003: Zur Bedeutung sarmatischer Kulturelemente in der Černjachov-Kultur. In: von Carnap-Bornheim, C. (Hrsg.) *Kontakt – Kooperation – Konflikt Germanen und Sarmaten zwischen dem 1. Jahrhundert nach Christu Internationales Kolloquium des Vorgeschichtlichen Seminars der Philipps-Universität Marburg, 12.-16. Februar 1998,* Neumünster, 79-87.
- Machajewski, H.* 1992: Z badań nad chronologią dębczyńskiej grupy kulturowej w dorzeczu Parsęty. Poznań.
- Maličský, J.* 1950: Předslovanská hradiště v jižních a západních Čechách. *Památky archeologické* 43, 21-42.

- Martin, M. 1998:* Alemannen im römischen Heer – eine verpaßte Integration und ihre Folge. In: Geunich, G. (Hrsg.), *Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 19. Berlin – New York, 407-422.
- Mariné Isidro, M. 2001:* Fibulas romanas in Hispania: la Meseta. *Archivo español de arqueología* 24. Madrid.
- Martin, M. 2002:* ‘Mixti Alamanni Suevi’? Der Beitrag der Alamanischen Gräberfelder am Basler Rheinknie. In: Tejral, J. (Hrsg.) *Probleme der frühen Merowingerzeit im*
- Mayer, M. – Lehmpful, R. 2008:* Neue Forschungen zum Siedlungswesen der jüngeren Kaiser- und Völkerwanderungszeit in Nordostdeutschland. In: Niezabitowska-Wiśniewska, B. – Juściński, M. – Łuczkiwicz, P. – Sadowski, S. (eds.), *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Monumenta Studia Gothica*, t. V/I. Lublin, 261-283.
- Meduna, P. 2002:* Výzkum zaniklého klášterního dvora Hrnčíře, k. ú. Jenišův Újezd. In: Čech, P. – Smrž, Z., (eds.) *Sborník Drahomíru Kouteckému. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech* 9, 153-161.
- Meduna, P. 2006:* Hrnčíře, zaniklý dvůr oseckého kláštera, *Castellologica bohemia* 10, 245-256.
- Mesterházy, K. 1984:* Beiträge zu den gepidischen-thüringischen Beziehungen im 5.-6. Jahrhundert. *Folia Archeologica* 35, 77-85.
- Meyer-Christian, W. 2008:* Die Wohnstallhäuser der Feddersen Wierde. Masse und Geometrie der Grundrisse. Exkuz: Megara in Priene, Troja. *Acta Archaeologica* 79, 24-61.
- Miks, Ch. 2008:* Vom Prunkstück zum Altmetall. Ein Depot spätrömischer Helmteile aus Koblenz. *Mosaiksteine Forschungen am Römisch-Germanischen Zentralmuseum*, Bd. 4. Mainz.
- Mildenberger, G. 1958:* Die germanischen Funde der völkerwanderungszeit in Sachsen. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege. Beiheft* 2, Leipzig.
- Militký, J. 2001:* Nálezy tzv. barborských napodobenin pozdně římských solidů v Čechách. Příspěvek k problematice nálezů zlatých mincí z období stěhování národů. In: Droberjar, E. (ed.) *Romanam Amicitiam Praetulisse. Sborník Vladimíru Sakařovi k 70. narozeninám. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – historie*, 129-140.
- Militký, J. 2004a:* Import zlatých římských mincí a raně byzantských mincí do českých zemí. *Archeologie ve středních Čechách* 8, 505-536.
- Militký, J. 2004b:* Finds of Roman and early Byzantine Gold Coins on the territory of the Czech Republic. *Slovenská numizmatika* XVII, 53-76.
- Molitor, J. 2002:* „Die Straße, die nach Bayern führt“ und der Gunthersteig. Zwei Altstraßen von der Donau durch den Mittleren Bayerischen Wald nach Böhmen, *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*, 11. Treffen. Rahden/Westf., 227-240.
- Möller, J. 1987:* Katalog der Grabfunde aus Völkerwanderungs- und Merowingerzeit im südmainischen Hessen. Franz Steiner Verlag Wiesbaden GMBH. Stuttgart.
- Mosbauer, G. 2005:* Kastel und Friedhöfe der Spätantike in Straubig. Römer und Germanen auf dem Weg zu den ersten Bajuwaren. *Passauer Universitäts Schriften zur Archäologie* Bd. 10. Passau.
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1978a:* Metal, glass and Amber Objects from the Acropolis of Závist. *Památky archeologické* 69, 259-343.
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1978b:* Závist. Keltské hradiště ve středních Čechách. *Památníky naší minulosti* 9. Praha.

- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1991:* Some notable imports from the end of the roman period at the site of Závist. In: (Charvát, P., ed.) *Archaeology in Bohemia 1985-1990*. Praha, 56-63.
- Müller, S. 2010:* Die Wege der Seide. Der Ost-West – Seidenhandel vom 1. bis zum 6. Jahrhundert. In: Wamser, L. (Hrsg.), *Karfunkelstein und Seide. Neue Schätze aus Bayerns Frühzeit*, Regensburg, 78-86.
- Nedoma, R. 2006:* Verwandtschaft – Das System der Verwandtenbezeichnungen. *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*. Berlin – New York, 278-282.
- Neubauer, D. 1998:* Das Maintal zwischen Würzburg und Karlbürg. Eine neue entdeckte völkerwanderungszeitliche Siedlungskammer. *Beiträge zur Archäologie in Unterfranken* 129-145.
- Niederle, L. 1918:* Merovejská kultura v Čechách. *Památky archeologické* 30/1, 1-16.
- Nowakowski, W. 2000a:* Die Olstyn-Gruppe (Masurgermanische Kultur) in der Völkerwanderungszeit – Das Problem ihrer chronologischen und territorialen Grenzen. In: Mączyńska, M. – Grabarczyk, T. (Hrsg.), *Die spätrömische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa*. Łódź, 168-179.
- Nowakowski, W. 2000b:* Die Balten zwischen Weichsel und Memel zwischen 400 und 800 n. Chr. Ein Entwurf der Forschungsproblematik. *Archaeologia Baltica* 4, 9-25.
- Nowakowski, Z. 2002-3:* Cmentarzysko kultury przeworskiej v Žďarowie, pow. Sochaczewski. *Wiadomości Archeologiczne* LVI, 283-379.
- Olędzki, M. 2008:* The Settlement Complex of Wólka Domaniowska near Radom. Summing up of Archaeologica Investigation. In: Droberjar, E. – Kamoróczy, B. – Vachútová, D. (edd.), *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 37, Brno, 305-325.
- Olmerová, H. – Pavlů, I. 1991:* Neolitický sídelní areál v Liboci, k.ú. Praha 6-Dolní Liboc. *Archaeologica Pragensia* 11, 5-64.
- Orlandi, S. – Gregori, G. L. 2008:* Die Epigraphik der römisch-barbarischen Zeit. In: (Aillagon, J.-J. et all Hrsg.), *Rom und die Barbaren. Europa zue Zeit der Völkerwanderung*. Ausstellungskatalog vom 22. August bis 7. Dezember 2008 Bonn. 277-281.
- Paillard, D. – Alduc-le Bagousse, A. 1999:* Présence militaire et influeces germaniques en Normandie à la fin du IVe siècle les témoins familiaux à Lisieux (Calvados, France). In: *L'occident romain et l'Europe centrale au debut de l'époque des Grandes Migrations*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13, 25-31.
- Párducz, M. 1950:* *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III. Text und Tafeln*. Budapest.
- Pescheck, Ch. 1978:* Die germanischen Bodenfunde der römischen Kaiserzeit in Mainfranken. Text und Tafeln. München.
- Píč, J. L. 1898-99:* *Archaeologický výzkum ve středních Čechách*. *Památky archeologické* 18, 209-215.
- Píč, J. L. 1903:* *Starožitnosti země české II. Čechy na úsvitě dějin*. Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum. Praha.
- Pieta, K. 1999:* Anfänge der Völkerwanderungszeit in der Slowakei. (Fragestellungen der zeitgenössischen Forschung). In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.) *L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de l'époque des Grandes Migrations*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13, 171-189.
- Pieta, K. – Roth, P. 2007:* Kniežacia hrobka z Popradu-Matejoviec. *Pamiatky a Múzea za rok 2006*, 3, 44-47.

- Pinar Gil, J. 2005:* A propósito de una hebilla de plata de la segunda mitad del siglo V conservada en el MAN. Hortus Artium Medievalium. Journal of the International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages, vol. 11, Zagreb – Motovun, 299-317.
- Pillet, Ch. 2007:* Du „Tresor d' Airan“ á la tombe de la „Princesse de Moulť“. In: Tejral, J. (Hrsg.), Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26. Brno, 219-248.
- Pleinerová I. 1992:* Das jungkaiserzeitliche Gräberfeld in Opočno bei Louny, Nordwestliches Böhmen, In: Godłowski, K. – Madyda-Legutko, M. (red.), Probleme der relativen und absoluten Chronologie an Latènezeit bis zur Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauebiet. Kraków – Karniowice 3.-7. Dezember 1990, Kraków, 69-74.
- Pleinerová, I. 1995:* Opočno. Ein Brandgräberfeld der jüngeren und späten Kaiserzeit in Nordwestböhmen. Kraków.
- Pleinerová, I. 2006:* Litovice (okr. Ptraha-západ): hroby vinařického stupně doby stěhování národů. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (ed.), Archeologie barbarů 2005. Sborník příspěvků z 1. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“, Kounice, 20.-22. září 2005. Praha, 483-498.
- Pleinerová, I. 2007:* Březno und germanische Siedlungen der jüngeren Völkerwanderungszeit in Böhmen. Praha.
- Pochitonov, E. 1955:* Nález antických mincí. In: Nohejlová-Prátová, E. (red.), Nález mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Pollak, M. 1992:* Zur chronologischen Entwicklung der Gräberfelder Ufernoricums im 4. und 5. Jahrhundert. In: Godłowski, K. – Madyda-Legutko, M. (red.), Probleme der relativen und absoluten Chronologie an Latènezeit bis zur Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauebiet. Kraków – Karniowice 3.-7. Dezember 1990, Kraków, 248-262.
- Pollak, M. 1993:* Spätantike aus Favius/Mautern. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, Bd. 28. Wien.
- Pollak, M. 1999:* Späte Sueben beiderseits der mittleren Donau in der Spätkaiser- und Völkerwanderungszeit. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.), L'Occident Romain et l'Europe centrale à l'Époque des Grandes Migrations. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 13, Brno, 191-204.
- Pospíšil, L. 1963:* The Kapauku Papuans of the West New Guinea. New York – Chicago – San Francisco – Toronto – London.
- Pospíšil, L. 1997:* Etnologie práva. Teze ke studiu práva z mezikulturní perspektivy. Praha.
- Prammer, J. 1987:* Germanen im spätrömischen Straubing, In: Menghin, W. – Springer, T. – Wamers, E. (Hrsg.) Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Nürnberg.
- Preidel, H. 1930:* Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger. Die Kulturen, Bd. I-II. Leipzig.
- Prins, J. 2000:* The “fortune” of a late Roman officer. A hoard from the Meuse valley (Netherlands) with helmet and gold coins. Bonner Jahrbuch 200, 309-328.
- Prinz, M. 2007:* Regensburg – Straubing – Bogen. Studien zur mittelalterlichen Namenüberlieferung im ostbayerischen Donaauraum. München.
- Profumo, M. C. 1995:* Goti nelle Marche. In: Cesaretti, P. (ed.), La necropoli Altomedievale di Castel Trosino. Bizantini e Langobardi nelle Marche. Milano, 47-69.

- Procházka, J. 2009:* Osídlení pozdní doby římské v Praze - Čimicích. In: Karwowski, M. – Droberjar, E. (eds.), *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji. Sanok, 13-17 października 2008 – Archäologie der Barbaren 2008: Beziehungen und Kontakte in der barbarischen Welt. Materialien aus der IV. Frühgeschichtlichen Konferenz in Sanok 13.-17. Oktober 2008*, Rzeszów, 353-362.
- Přichystal, M. – Vachůtová, D. 2006:* Nález hrnčářské pece z doby stěhování národů v Rajhradcích, okr. Brno-venkov). In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.), *Archeologie barbarů 2005. Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“*, Kounice, 20.-22. září 2005, Praha, 499-514.
- Přichystal, M. – Vachůtová, D. 2007:* Eine Siedlung aus der frühen Völkerwanderungszeit in Rajhradice, Bez. Brno-Land. In: Tejral, J. (Hrsg.), *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26*, Brno, 307-320.
- Quast, D. 1993:* Merowingerzeitliche Grabfunde aus Gültlingen. *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg*, Bd. 52, Stuttgart.
- Quast, D. 2002:* Höhsiedlungen – donauländische Einflüsse – Goldgriffspathen. Veränderungen im archäologischen Material der Alamania im 5. Jahrhundert und deren Interpretation. In: Tejral, J. (Hrsg.), *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19*, Brno, 273-295.
- Quast, D. 2005:* Völkerwanderungszeitliche Frauengräber aus Hippo Regius (Annaba/Bône) in Algerien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 52, 237-315.
- Quast, D. 2008:* Der Fund von Wolfsheim. In: *Rom und die Barbaren. Europa zur Zeit der Völkerwanderung. Ausstellungskatalog*. 150-151.
- Quast, D. – Schüssler, U. 2000:* Mineralogische Untersuchungen zur Herkunft der Granate merowingerzeitlicher Cloisonnéarbeiten. *Germania* 78, 77-96.
- Raddatz, K. 1957:* Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck. *Offa-Bücher* 13. Neumünster.
- Rataj, J. 1953:* Kostrový hrob z mladší doby římské z Dolních Chaber, *Archeologické rozhledy* 5, 30 – 32.
- von Rauchhaupt, R. 2004:* Das frühvölkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Röcken, Ldkr. Weißenfels – Vorbericht. *Archäologie in Sachsen-Anhalt* 2, 209-217.
- Regling, K. 1908:* Der Dortmunder Fund römischer Goldmünzen. Dortmund.
- Rettner, A. 2004:* *Baiuaria romana*. Neues zu den Anfängen Bayerns aus archäologischer und namenkundlicher Sicht. In: Graenert, G – Marti, R. – Mitschi, A. – Windler, R. (Hrsg.), *Hüben und drüben Räume und Grenze in der Archäologie des Frühmittelalters. Festschrift Max Martin. Archäologie und Museum* 48, Liestal, 255-286.
- Reuter, M. 2000:* Gefäßtypen germanischer Kermamik aus einem Grubenhaus der Stufe C2 in Wurmlingen, Kr. Tuttlingen. In: Biegert, S. – von Schnurbein, S. (Hrsg.), *Beiträge zur germanischen Keramik zwischen Donau und Teutoburger Wald. Kolloquium zur germanischen Keramik des 1. – 5. Jahrhunderts* 17.-18. April 1998. Frankfurt am Main, 195-201.
- Rieder, K. H. 1993:* Siedlungsgeschichtliche Aspekte zur späten Römerzeit, Völkerwanderungszeit und zum beginnenden Mittelalter an der Mittleren Bayerischen Donau. *Vorträge* 11. Niederbayerischer Archäologentag. 101-146.
- Riese, T. 2004:* Die Schildfibeln aus dem Bereich der Dębczyno-Gruppe. *Folia Praehistoria Posnaniensia* 12, 203-249.

- Ristow, S. 2001:* Neue Sichtweise auf die Ergebnisse der kölner Domgrabung. *Archäologie in Deutschland* 2/2001, 70.
- Rosenstock, D. 1992:* Kulturverbindungen Mainfrankens während der römischen Kaiserzeit im Spiegel der Fibelfunde. In: Dušek, S. (Hrsg.) *Beiträge zur keltisch-germanischen Besiedlung in Mittelgebirgsraum. Internationales Kolloquium 15. bis 17. Mai 1990 in Weimar, 184-199.*
- Roth, H. 1986:* Kunst und Handwerk im frühen Mittelalter. *Archäologische Zeugnisse von Childerich I. bis zu Karl dem Großen.* Stuttgart.
- Ruttkay, M. 1997:* Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld in Tesárske Mlyňany, Bez. Zlaté Moravce. In: Tejral, J. (Hrsg.), *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit.* Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26, Brno, 321-338.
- Rybová, A. 1976:* Význam středoevropské produkce keramiky na kruhu pro dějiny Čech ve 4.-5. století n. l. *Památky archeologické* 67, 85-114.
- Rybová, A. 1979:* Plotiště nad Labem. Eine nekropole aus dem 2.-5. Jahrhundert. 1. Teil. *Památky archeologické* 70, 353-489.
- Rybová, A. 1980:* Plotiště nad Labem. Eine nekropole aus dem 2.-5. Jahrhundert. 2. Teil. *Památky archeologické* 71, 93-224.
- Rybová, A. 1988:* Brandgräberfelder des 5. Jahrhunderts in Böhmen. In: Menghin, W. – Arrhenius, B. (Hrsg.), *Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Die Archäologie des 5. und 6. Jahrhunderts an der mittleren Donau und der östlich-merowingische Reihengräberkreis.* Nürnberg. 528-543.
- Rybová, A. – Soudský, B. 1962:* Libenice – keltická svatyně ve středních Čechách. Praha.
- Řídkošil, T. – Langrová, A. – Kašpar, P. 1997:* Gemologická studie pyropů z Podsedic a Vestřevi. In: Řídkošil, T. (ed.) *Granát – pyrop. Sborník ze semináře pořádaného OMČR Turnov v roce 1997.* Turnov 1997, 47-51.
- Salač, V. 2008:* Starší doba římská. In: Salač, V. (ed.), *Doba římská a stěhování národů. Archeologie pravěkých Čech* 8. Praha, 17-126.
- Sakař, V. 1961:* Spony s cibulkovitými knoflíky ve střední Evropě. *Památky archeologické* 52, 430-435.
- Salamon A. – Lengyel I. 1980:* Kinship interrelations in the fifth-century „Pannonian“ cemetery: an archaeological and palaeobiological sketch of the population fragment in the Mözs cemetery, Hungary, *World Archaeology* 18, *Cassical Archaeology*, 93-104.
- Sedláčková, S. 1973:* Chata z mladší doby římské ve Stříkově, *Archeologické rozhledy* 25. 329-334.
- Sedláčková, S. 1984:* Opolany, Horky, okr. Nymburk. *Archiv AÚ AVČR. Praha. Nálezová zpráva* 540/91.
- Sedlmaier, Ch. 1844:* Nachträglicher Bericht über die bei Fürst nächst Pietling, königl. Landberichts Titmanning, gefundenen Alterthümer, *Oberbayerisches Archiv* 6, 427-436.
- Schach-Dörge, H. 1997b:* „Zusammengespülte und vermengte Menschen“. Suebische Kriegerbunde werden sesshaft. In: Fuchs, K. (Hrsg.), *Die Alamannen, Ausstellungskatalog.* Stuttgart. 79-102.
- Schach-Dörge, H. 1999:* Zur frühalamanischen Siedlung nordwestlich der Altstadt von Kirchheim unter Teck, Kr. Esslingen. *Fundberichte aus Baden-Württemberg*, Bd. 23, 262-305.
- Schmidt, B. 1961:* Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. *Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle* Heft 18. Halle.
- Schneider, H. – Wisniewski, R. 1964:* *Deutsche Heldensagen.* Sammlung Göschen, Bd. 32, Berlin.

- Schuldt, E. 1974:* Germanische Töpferei in Mecklenburg. Schwerin.
- Schuldt, E. 1976:* Perdöhl. Ein Urnenfriedhof der späten Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Mecklenburg. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte der Bezirke Rostock, Schwerin und Neubrandenburg. Berlin.
- Schultze, E. – Ljubičev, M. 2007:* Zur Herstellung von Drehscheibenkeramik in der Černjachov-Kultur. Ein Brennofen der Siedlung Vojtenki I. Ostukraine. Etnographisch-archäologischen Zietschrift 48, 187-202.
- Schultze, M. 1916:* Der Fibelfund von Treptow an der Rega. Baltische Studien. Gesellschaft für Pommerische Geschichte und Altertumskunde 19, 239-254.
- Schulze-Dörrlamm M. 1986:* Romanisch oder germanisch? Untersuchungen zu den Armbrust- und Bügelknopffibeln des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. aus den Gebieten westlich des Rheins und südlich der Donau. Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz 33/2, 593-720.
- Schulze-Dörrlamm 2000:* Germanische Spiralplattenfibel oder romanische Bügelfibel? Zu den Vorbildern Elbgermanisch-fränkisch Bügelfibeln. Archäologisches Korrespondenzblatt 30, 599-613.
- Schulze-Dörrlamm 2009:* Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römischen Zentralmuseum, Teil I: Die Schnallen ohne Beschläg, mit Laschenbeschlag und mit festem Beschlag des 5. bis 7. Jahrhunderts. Kataloge Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, Bd. 30/1. Mainz.
- Schulze-Forster, J. 2008:* Möbel der Römischen Kaiserzeit aus Wehlitz, Ldkr. Nordsachsen. Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege, Bd. 50, 339-345.
- von Schnurbein, S. 1974:* Zum Ango. In: Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte. Bd. 1/II, 411-433.
- Schön, M. D. 1999:* Feddersen Wierde, Fallward, Flögeln. Archäologie im Museum Bad Bederkesa, Ldkr. Cuxhaven. Bremerhaven.
- Schönbeurg, P. 1996:* Neue Aspekte zum Brunnenbau im germanischen Dorf von Dallgow-Döberitz, Lkr. Havelland. Veröffentlichungen des Brandenburgischen Landesmuseums für Ur- und Frühgeschichte 30, 141-152.
- Schöneburg, P. – Reuße, H. – Kurzhals, A. 1995:* Die germanische Siedlung von Dallgow-Döberitz, Kr. Havelland. Ausgrabungen und Funde 40, 107-114.
- Schukin, M. – Charov, O. 1999:* A propos de la date de la fin de la civilisation de Tcherniakhov. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.), L'Occident Romain et l'Europe centrale à l'Époque des Grandes Migrations. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 13, Brno, 327-340.
- Schoppa, H. 1962:* Ein spätrömischer Schatzfund aus Wiesbaden-Kastel. Fundberichte aus Hessen 2, 158-167, Taf. 44.
- Schuster, J. 2001a:* Zwischen Wilhelmsaue und Lampertheim. Bemerkungen zur Burgundenproblematik. Germania 79, 63-92.
- Schuster, J. 2001b:* Untersuchungen zu den spätkaiserzeitlichen Fibelformen Almgren 185 und 172 und deren gegenseitigem Verhältnis. Veröffentlichungen zur brandenburgischen Landesarchäologie Bd. 35, 85-102.
- Schuster, J. 2007:* Wohn- und Wohnstallhaus. Reallexikon der germanischen Altertumskunde. Berlin – New York, 190-198.
- Schwarz, K. 1972/73:* Regensburg während des ersten Jahrtausend in Spiegel der Ausgrabungen in Niedermünster. Jahresbericht der bayerischen Bodendenkmalpflege 13/14, 20-98.
- Skripkin, A. S. 2003:* Östliche und westliche Neuerung in der materiellen Kultur der Sarmaten der europäischen Steppen in den ersten Jahrhundert n. Chr. In: von Carnap-Bornheim, C.

- (Hrsg.) Kontakt – Kooperation – Konflikt. Germanen und Sarmaten zwischen dem 1. und 4. Jahrhundert nach Christus. Wachholtz Verlag. Neumünster. 9-18.
- Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Blajerová, M. 1973: Výzku slovanského pohřebiště za Jízdárnou na Pražském hradě. Archeologické rozhledy 25, 265-270, 369.*
- Sommer, M. 1984: Die Gürtel und Gürtelbeschlüge des 4. und 5. Jahrhunderts im römischen Reich. Bonn.*
- Soproni, S. 1985: Die letzten Jahrzehnte des Pannonischen Limes Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Bd. 38.*
- Speidel, M. P. 1996: Late Roman Military Decorations I: Neck- and Wristbands. In: Carrie, J.-M. (ed.), Les églises doubles et les familles. Antiquité tardive 4. Revue internationale d'histoire et archéologie (IVe-VIIIe s.), Turnhout, 235-243.*
- Springer, T. 1985: Germanenfunde der völkerwanderungszeit in Nordbayern. Bemerkungen zur Keramik vom Typ Friedenrain-Přešovice. Archäologische Korrespondenzblatt 15, 235-243.*
- Spors-Gröger, S. 1997: Die handgemachte frühalamannische Keramik aus den Plangrabungen 1967-1984. Der Runde Berg bei Urach XI. Heidelberg.*
- Stadler, P. 1981: Völkerwanderungszeitliche Funde: eine Siedlung bei Unterlanzendorf und ein Gräberfeld bei Rannersdorf, Niederösterreich. Archaeologia Austriaca 65, 239-85.*
- Stasiak-Cyran, M. 2008: A settlement in Nieszawa Kolonia and the problem of the end of the Przeworsk Culture in the western Lublin region. In: Niezabitowska-Wisniewska, B. – Juściński, M. – Łuczkiwicz, P. – Sadowski, S. (eds.), The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period. Monumenta Studia Gothica, t. V/I. Lublin, 309-328.*
- Stauch, E. 2004: Wenigumstadt : ein Bestattungsort der Völkerwanderungszeit und des frühen Mittelalters im nördlichen Odenwaldvorland. Teil 1-2. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 111-112. Bonn.*
- Steidl, B. 2000: Die Wetterau vom 3. bis 5. Jahrhundert n. Chr. Materialien zur Vor- und Frühgeschichte von Hessen. Wiesbaden.*
- Steidl, B. 2003: Zeitgenosse der Nibelungen – Der Krüger von Kemathen. In: Sommer, C. S. (Hrsg.), Archäologie in Bayern. Fenster zur Vergangenheit. Regensburg.*
- Steinacher, R. 2010: The Herules: The fragments of a history. In: Curta, F. (ed.), Neglected Barbarians. Studies in the Early Middle Ages. Brepols. York.*
- Strube, Ch. 1996: Zur Datierung der Baudekoration von Tebessa. In: Benk, B. (Hrsg.), Innovation in der Spätantike. Kolloquium Basel 6. und 7. Mai 1994. Spätantike – Frühes Christentum – Byzanz. Kunst im ersten Jahrtausend, Rh B – Studien und Perspektiven. Wiesbaden, 423-476.*
- Stuppner, A. 2002: Amulette und Anhänger vom Oberleiserberg bei Ernstbrunn, NÖ. In: Kuzmová K. – Pieta K. – Rajtár J. (Hrsg.), Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für T. Kolník zum 70. Geburtstag Nitra 2002, 377-386.*
- Stuppner, A. 2008: Der Oberleiserberg bei Ernsbrunn – Ein Herrschaftszentrum des 5. Jahrhunderts n. Chr. im mittleren Donauraum. In: Rom und die Barbaren. Europa zur Zeit der Völkerwanderung. Ausstellungskatalog. 202-205.*
- Svoboda, B. 1965: Čechy v době stěhování národů. Praha.*
- Svoboda, B. 1975: Dva hroby z doby stěhování národů ve Stehelčevsi u Slaného. Památky archeologické 66, 133-151.*
- Svobodová, H. 1985: Antické importy z keltských oppid v Čechách a na Moravě. Archeologické rozhledy 37, 653-668.*
- Swift, E. 1995: A study of regionality in bracelets from the 1st-5th century AD. Unpublished M.A. dissertation. University of London.*

- Swift, E. 2000: Regionality in dress accessories in the late Roman West. Monographies instrumentum 11. Éditions monique mergioe. Montagnac.
- Šaldová, V. 1981: Westböhmen in der späten Bronzezeit. Befestigte Höhensiedlungen. Praha.
- Šedo, O. 2000: Doba římská a stěhování národů. In: Výzkumy – Ausgrabungen 1993-1998. Brno, 51-58.
- Šolle, M. 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
- Šovan, O.-L. 1999: La chronologie de la nécropole de Mihălășeni, Roumanie. In: Gomolka-Fuchs, G. (Hrsg.), Die Sintana de Mureș-Černjachov-Kultur, Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995, 11-22.
- Šovan, O.-L. 2005: Necropola de tip Sântana de Mureș de la Mihălășeni, (Judetul Botoșani). Bibliotheca Archaeologica „Hierasus“ Monographica I. Târgoviște.
- Takács, M. 2002: Der Hausbau in Ungarn vom 2. bis zum 13. Jahrhundert n. Chr. – ein Zeitalter einheitlicher Grubenhäuser? In: Klápště, J. (ed.), The rural house from the migration period to the oldest still standing building Ruralia IV. 8. – 13. September 2001. Bad Bederkesa, Lower Saxony, Germany. 272-290.
- Teichner, F. 1999: Kahl am Main. Siedlung und Gräberfelder der Völkerwanderungszeit. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Reihe A, 80. Kallmünz.
- Tejral J. 1973: Kostrové hroby z Mistřína, Polkovic, Šlapanic a Tasova a jejich postavení v rámci moravského stěhování národů. Památky archeologické 64, 301-339.
- Tejral, J. 1985a: Naše země a římské Podunají na počátku doby stěhování národů, Památky archeologické 76, 308-397.
- Tejral, J. 1985b: Spätromische und völkerwanderungszeitliche Drehscheibenkeramik in Mähren. Archeologia Austriaca 69, 105-145.
- Tejral, J. 1988: Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit im mittleren Donaauraum. Archeologia Austriaca 72, 223-304.
- Tejral, J. 1992: Einige Bemerkungen zur Chronologie der späten Kaiserzeit in Mitteleuropa. n: Godłowski, K. – Madyda-Legutko, M. (red.), Probleme der relativen und absoluten Chronologie an Latènezeit bis zur Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet. Kraków – Karniowice 3.-7. Dezember 1990, Kraków, 226-248.
- Tejral J. 1993: Na hranicích impéria (doba římská), In: VM - Pravěké dějiny Moravy, Brno, 424-470.
- Tejral, J. 1997: Neue Aspekte der frühvölkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonaauraum. In: Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 14, 321-392.
- Tejral, J. 1998: Die Besonderheit der germanischen Siedlungsentwicklung während der Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Mähren und ihr Niederschlag im archäologischen Befund. In: Leube, A. (Hrsg.), Haus und Hof im östlichen Germanien. Tagung Berlin vom 4. Bis 8. Oktober 1994. Bonn, 181-206.
- Tejral, J. 1999a: Archäologisch-kulturelle Entwicklung im norddanubischen Raum am Ende der Spätkaizerzeit und am Anfang der Völkerwanderungszeit. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.) L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de l'époque des Grandes Migrations. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13, 205-271.
- Tejral, J. 1999b: Die spätantiken militärischen Eliten beiderseits der norisch-pannonischen Grenze aus der Sicht der Grabfunde. In: Germanen beiderseits des spätantiken Limes. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 14, 217-292.

- Tejral, J. 2002a:* Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau. In: Tejral, J. (Hrsg.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19, 313-350.
- Tejral, J. 2002b:* Region pod Pálavskými vrchy v době stěhování národů. In: oblast vodního díla Nové Mlýny od pravěku do středověku. Brno, 335-370.
- Tejral, J. 2006:* Vinařice Kulturgruppe. In: Beck, H. – Geuenich, D. – Steuer, H. (Hrsg.), Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 32, Berlin – New York, 414-423.
- Tejral, J. 2007:* Das Hunnenreich und die Identitätsfragen der barbarischen „gentes“ im Mitteldonauraum aus der Sicht der Archäologie. In: Tejral, J. (Hrsg.), Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26, Brno, 55-119.
- Tejral, J. 2008a:* Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje. In: Droberjar, E. – Kamaróczy, B. – Vachútová, D. (edd.), Barbarická sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 37, Brno, 67-98.
- Tejral, J. 2008b:* in Abriss der frühmerowingerzeitlichen Entwicklung im mittleren Donauraum bis zum Anfang des 6. Jahrhunderts. In: Bemann, J. – Schmauder, M. (Hrsg.), Kulturwandel im Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008. Bonn, 249-283.
- Tempelmann-Maczyńska, M. 1985:* Die Perlen der römischen Kaiserzeit und frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. Römisch-germanischen Forschungen, Bd. 43, Frankfurt A. M.
- Thomas, S. 1960:* Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalspflege 8, 54-215.
- Timpel, W. 1990:* Das fränkische Gräberfeld von Alach, Kr. Erfurt. Alt-Thüringen 25, 61-157.
- Tomka, P. 2008a:* Langobardok a Kisalföldön – Langobardi na Podunajskej nížine. In: Molnár, A. – Nagy, A. – Tomka, P. (eds.), Jöttek – mentek. Langobardok és avarok a Kisalföldön. Kiállításvezető. – Prišli a odišli. Langobardi a Avari na Podunajskej nížine. Sprievodca výstavy. Győr, 8-29.
- Tomka, P. 2008b:* Langobard temető Gyirmót-Homokdombon – Langobardské pohrebisko na lokalite Gyirmót-Homokdomb. In: Molnár, A. – Nagy, A. – Tomka, P. (eds.), Jöttek – mentek. Langobardok és avarok a Kisalföldön. Kiállításvezető. – Prišli a odišli. Langobardi a Avari na Podunajskej nížine. Sprievodca výstavy. Győr, 31-43.
- Tomka, P. 2008c:* Zwischen Hsiung-nu und Hunnen aus archäologischer Sicht. In: Hunnen zwischen Asien und Europa. Aktuelle Forschungen zur Archäologie und Kultur der Hunnen. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 50. Pfalz Speyer, 91-99.
- Trefný, M. 2005:* Pravěké nálezy z území města Roudnice n. L. Podřipský muzejník 1, 3-24.
- Trefný, M. 2007:* Několik poznámek k některým kostěným a parohovým nálezům z výšinné polohy Rubín v severozápadních Čechách a z jeho okolí. Archeologie ve středních Čechách 11, 363-371.
- Trubačev, O. N. 1999:* Indoarica v severnom Pričernomorie, Rekonstrukcija reliktovej jazyka • etymologičeskij slovar. Moskva.
- Tůma J. 1998:* Pravěké osídlení Kladska, Kladský sborník 2, 43-81.
- Tuszyńska, M. 1988:* O zapinkach z gąsienicowatym kabłakem w obrębie kultury wielbarskiej. In: (Gurba, J. – Kokowski, A., Hrsg.) Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim, materiały z konferencji, t. 1, Lublin, 177-187.
- Vaday, A. 2001:* *Militia inermis, Militia armata.* Bemerkungen zur Frage des Limes Sarmatiae. Slovenská archeológia 49, 249-276.

- de la Vaissière, E. 2002: The Rise of Sogdian Merchants and the Role of the Huns. The Historical Importance of the Sogdian ancient Letters. In: The Silk Road. Trade, Travel, War and Faith. Exhibition Catalogue of The British Library. London, 19-23.*
- Vagalinski, L. 1999: Spätrömische und völkerwanderungszeitliche Drehscheibenkeramik mit eingeläster Verzierung südlich der unteren Donau (Bulgarien). In: Gomolka-Fuchs G. (Hrsg.), Die Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995, 155-177.*
- Vagalinsky, L. F. 2002: Burnished Pottery from the first Century to the Beginning of the seventh Century AD from the Region south of the Lower Danube (Bulgaria). Sofia.*
- Vařeka, P. 2004: Archeologie středověkého domu I. Proměny vesnického obydlí v průběhu staletí. 6.-15. století. Plzeň.*
- Vávra, J. – Jiřík, J. – Kubálek, P. – Kuchařik, P. 2007: Pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Zličíně, ul. Hrozenkovská – průběžná zpráva o metodice a výsledcích výzkumu. In: Archeologie barbarů 2006. Sborník příspěvků z II. protohistorické konference, České Budějovice 21.-24. 11. 2006, České Budějovice, 565-577.*
- Vávra, J. – Jiřík, J. – Kuchařik, M. – Kubálek, P. 2009: Výzkum pohřebiště z doby stěhování národů Praze – Zličíně v letech 2005-2008. Archaeologia Pragensia 19, 209-230.*
- Vávra, M. – Šťastný, D. 2006: Záchraný výzkum na dálnici D11 v Kaníně, okr. Nymburk. In: (Droberjar, E. – Lutovský, M. eds.) Archeologie barbarů 2005, Sborník příspěvků z 1. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“ v Kounicích, 20.-22. září 2005, Praha, 471-481.*
- Vích D. 2007: Českomoravské pomezí v době římské, Pravěk NŘ 17 – Supplementum, Brno, 173-229.*
- Villaverde Vega, N. 2001: Tingitana en la antigüedad tardía (siglos III-VII). Autoctonia y romanidad en el extreme occidente mediterráneo. Madrid.*
- De Vingo, P. – Fossati, A. 2001: Gli elementi da cintura. In: Mannoni, T. - Arobba, D. (eds.) S. Antonino: un insediamento fortificato nella Liguria bizantina. Collezione di monografie preistoriche ed archeologiche / Istituto internazionale di studi liguri; 12. Bordighera, 475-483.*
- Vinsky, Z. 1972-73: O rovašenim fibulama Ostrogota i Tirinžana povodom rijetkog tirinškog nalaza u Saloni, Vjestnik Arheološkog muzeja u Zagrebu ser. 3, sv. 6-7, 177-227.*
- Vojtěchovská, I. – Pleinerová, I. 1997: Polozemnice z období stěhování národů z Libčic nad Vltavou-Chýnova, okr. Praha-západ, Archeologické rozhledy 49, 28-32.*
- Vokolek, V. 1997: Nálezy časně slovanské keramiky ve východních Čechách. In: Kubková, J. – Klápště, J. et al. (eds.), Život v archeologii středověku, 654-658.*
- Vokolek, V. 1999: Sídliště z pozdní doby římské v Jaroměři-Dolních Dolcích, Studia Mediaevalia Pragensia 4, S. 29-36.*
- Voß, H.-U. 1998: Archäologische Quellen, Quellenlage und –Auswahl im Arbeitsgebiet, Ber. RGK 79, 123-157.*
- Vogt, M. 2006: Spangenhelme. Baldenheim und verwandte Typen. Katalog Vor- und Frühgeschichtlicher Altertümer. Bd. 39. Mainz.*
- Waldhauser, J. 2001: Libenice počtvrté: recenze místo diskuse. Archeologie ve středních Čechách 5, 417-440.*
- Waldhauser, J. – Košnar, L. 1997: Archeologie Germánů v Pojizeří. Praha – Mladá Boleslav.*
- Waldhauser, K. – Koldová, K. 2006: Mimořádné aktivity Keltů na skalním útvaru Sokolka v Pojizeří. Archeologie ve středních Čechách 10, 555-598.*
- Ward-Perkins, B. 2000: Constantinople, Imperial Capital of the fifth and sixth Centuries. In: Ripoll, G. – Gurt, J. M. (eds.), Sedes regiae (ann. 400-800). Reial Acadèmia de Bones Lletres. Barcelona, 63-81.*

- Weinlich, E. 1999: Zwei ovalfacettierte Schalen aus Schwarzach bei Nabburg, Lkr. Schwandorf. Anmerkungen zue elbgermanischen Keramikgattung vom Typ Friedenhain-Přešťovice in der Oberpfalz. Beiträge zur Archäologie in der Oberpfalz 3, 257-267.
- Werner, J. 1980: Der goldene Armring des Frankenkönigs Childerich und die germanischen Handgelenkringe der jüngeren Kaiserzeit. Frühmittelalterliche Studien 12, 1-49.
- Werner, J. 1981: Zu einer elbgermanischen Fibel des 5. Jahrhunderts aus Gaukönigshofen, Ldkr. Würzburg. Ein Beitrag zu den Fibeln vom „Typ Wiesbaden“ und zur germanischen Punzornamentik. Bayerische Vorgeschichtsblätter 46, 224-254.
- Wieczorek, A. – Périn, P. (Hrsg.) 2001: Das Gold der Barbarfürsten, Schätze aus Prunkgräbern. Stuttgart.
- Windl, H. 1996: Siedlungsspuren des 5. Jas. In Schletz, BH Mistelbach, NÖ. In: Windl, H. – Müller, R. (Hrsg.), Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit. Archäologische Konferenz des Komitates Zala und Niederösterreichs IV. Traismauer, 11.-13. 10. 1993 – A népvándorlások kronológiai kérdései Zala megye és Alsó-Ausztria régészeti konferenciái IV. Traismauer, 1993, 11-13. 10. Traismauer, 23.-34.
- Winkelmann, H. 1954: Eine westfälische Siedlung des 8. Jahrhunderts bei Warendorf, Kr. Warendorf. Germania 32, 189-213.
- Winter, M. 2004: Oaxaca. The archaeological Record. Oaxaca.
- Zápotocký, M. 1969: Materiály k osídlení Litoměřicka v době římské. Archeologické rozhledy 21, 178-201.
- Zasetskaya, I. 1999: Les Steppes pontiques à l'époque hunnique. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.), L'Occident Romain et l'Europe centrale à l'Époque des Grandes Migrations. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 13, Brno, 341-356.
- Zavřel, P. 1997: Der gegenwärtigen Forschungsstand der spätrömischen Zeit und der Völkerwanderungszeit in Südböhmen. In: Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. (eds) Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. Brno, 259-272.
- Zavřel, P. 2001: Výzkum sídliště z doby římské a z doby stěhování národů ve Zbudově (okr. České Budějovice) v letech 1983 – 1989. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 14, 205-229).
- Zavřel, P. 2007: Doba římská a doba stěhování národů v jižních Čechách. Současný stav, výzkum a výhled. In: Chvojka, O. – Krajíc, R. (eds.) Archeologie na pomezí. Sborník příspěvků ze semináře, České Budějovice 8. 11. 2007. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 4. České Budějovice, 79-109.
- Zimmermann, H. W. 1992: Die Siedlungen des 1. bis 6. Jahrhunderts nach Christus von Flögelen – Eekholten, Nierersachsen: Die Bauformen und ihre Funktionen. Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet 19. Hildesheim.
- Zimmermann W. H. 2002: Kontinuität und Wandel im Hausbau südlich und östlich der Nordsee vom Neolithikum bis zum Mittelalter. In: Klápště, J. (ed.), The rural house from the migration period to the oldest still standing building Ruralia IV. 8. – 13. September 2001. Bad Bederkesa, Lower Saxony, Germany, 164-168.
- Zeman, J. 1961: Severní Morava v mladší době římské. Monumenta archaeologica IX. Praha.
- Zeman J. 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech, Památky archeologické 67, 115-235.
- Zeman, J. 1994: Na kruhu robená keramika z pozdní fáze doby stěhování národů v Čechách. Praehistorica XXI. Varia archaeologica 6, 53-68.
- Zeman, J. 1990: Pohřebiště z doby stěhování národů. In: Buchvaldek, M. – Zeman, J. (red.), Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. Praehistorica 16, 69-101.
- Zeman, J. 1988: Böhmen im 5. und 6. Jahrhundert. In: Menghin, W. – Arrhenius, B. (Hrsg.), Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Die Archäologie

- des 5. und 6. Jahrhunderts an der mittleren Donau und der östlich-merowingische Reihengräberkreis. Nürnberg. 515-527.
- Zeman, T. 2006:* Sídliště z pozdní doby římské ve Zlechově. Stav zpacování, východiska a cíle projektu. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (ed.), Archeologie barbarů 2005. Sborník příspěvků z 1. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“, Kounice, 20.-22. září 2005. Praha, 451-469.
- Zimmermann, W. H. 2002:* Kontinuität und Wandel im Hausbau südlich und östlich der Nordsee vom Neolitikum bis zum Mittelalter. Památky archeologické – Supplementum 15, Ruralia IV, 164-168.
- Zintl, S. 2004/05:* Das frühmerowingische Gräberfeld von München-Perlach. Bericht der Bayerischen Bodendenkmalpflege 45/46, 281-370.
- Žychliňský, D. 2008:* Giecz i Cieśle – osady kultury przeworskiej z okresu wędrówek ludów w Wielkopolsce. In: Droberjar, E. – Kamoróczy, B. – Vachůtová, D. (edd), Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 37, Brno, 345-388.

Doplňěk literatury:

- Cnotliwy, E. 1996:* Der Herkunft der Kämme aus Bitola (Heraclea Lyncestis) in der Republik Makedonija. In: Kokowski, A. (ed.), Studia Gothica I 101-109.
- Diaconu, Gh. 1965:* Tîrgșor, Necropolia din secolele III-IV e.n., Biblioteca de Archeologie VIII, București.
- Gomolka-Fuchs, G. 1999:* Zur Militärbesatzung im spätrömischen Limeskastell Iatrus vom 4. bis zum zweiten Viertel des 5. Jahrhundert. Eurasia antiqua IX. 509-522.
- Grempler, G. 1887:* Der Fund von Sackrau. Berlin.
- Levinschi, A. 1999:* Gräberfeld der späten Sintana de Mureș-Černjachov-Kultur. In: Gomolka-Fuchs G. (Hrsg.), Die Sintana de Mureș-Černjachov-Kultur, Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995, 23-32.
- Mitrea, B. – Preda, C. 1965:* Necropole din secolul al IV lea e. n. în Muntenia, Acad. R. S. R., Biblioteca de archeologie X. București.
- Stațiunea, A. 1953:* Săpăturile dela Poinești din 1949. Materiale Archeologice. Privind Istoria Veche A R.P.R. Vol. I, s. 213-506.

Jaroslav Jiřík: Contributions to the understanding of the Settlement Structure in Bohemia during the Late Roman Period and the Migration Period. Contemporary stage of Knowledge – Questions and Problems – Evaluation based on interregional Relations

Broader review of the problem of the settlement structure of the Czech basin in the Late Roman and Migration period raises a number of observations based on different methodologies and the angles of the view by which the issue can be seen the research on this period.

In principle, these circuits can be divided into several thematic groups: 1) Topography of the settlements and grave grounds, 2) the chronological aspects of the settlements, 3) cultural development and inter-regional relations, 4) issues of cultural and biological continuity and discontinuity, 5) a description and determination of the finds, 6) the methodological problems of the settlements and grave grounds research, 7) application of natural sciences, 8) the problem of the economic base and economic strategies, 9) research of the technological features.

This paper tried to concentrate the various aspects of settlement structure development with a much-needed comparison with similar situations in the neighboring areas of the wider Central Europe. In a broader geographic distributed phenomena, such as the presence of barbarian foederati in the Roman army or in the case of migrant populations of Central Europe by 405/406 A.D., was clearly necessary the European interference.

All these questions this work does not answer in the same level, which is influenced by the amount and quality of knowledge entrants in the analysis, and of course the angle of view (for example, natural science analyses of the finds and ecofacts, which current absence is a serious problem).

The settlement structure of the Late Roman and Migration Period in Europe can be generally divided into three categories: 1) barbarian origin, 2) the provincial nature, 3) imperial character. During the Migration Period in different parts of the continent, we see the blending of both worlds – the Barbaricum and Roman Empire, with a varying intensity based on the different historical circumstances. The most striking examples is the "barbarization" of the former provincial structures. One of the earliest examples is in the sunken ruins of a Roman villa in Wurmlingenu in south-western Germany of early Alamanic period. A very similar situation was recorded indoors of Pretoria of fort Fenépuszta in Pannonia. Somewhat curiously the semi-sunken huts of "Černjachov" character are documented in Visigothic Hispania. Probably we will not be wrong, if we also include into this category also a number of examples given Tamara Lewit from the Roman West. On the other hand, the Barbarians, especially the Élite, relatively soon begin to imitate the lifestyle of their neighbors or provincial subordinates. This trend we observe already in the late Roman period, by example, in Cifer-Pác of Slovakia, Haarhausen in central Germany and in several hillforts of Černjachov culture, one of the oldest evidence of this kind. From 5th to 6th century, according to the increase of the contacts barbarian and the provincial populations, we can see also extending of the number of the examples in this category. From written sources we know the "Roman" bath in the village of Attila (Priscos), Vizigothic palace in Toulouse, in Oberleiserbeg, Austria, the "princes residence", or the Gothic stone buildings in the Crimea, or the system Ostrogothic strongholds in Noricum - Globasnitz / Hemmaberg, and also in many places in Slovenia - Rifnik, Gradec pri Veliki Strmici, Zidani Gaber nad Mihovim etc. (Glaser 2006; Ciglencéki 2006) or a fort Sadovec Kale (Kokowski 2007, 246-249). In any case, these examples do not represent the *Imitatio Imperii*, but just "*Imitatio Provinciae*". As *Imitatio Imperii* can be viewed firstly in the former Roman West the trials undertaken by Frankish king Theudebert.

Similar mixing is also evident, however, also in material culture and even between the artifacts of "barbarian" and "imperial" nature. An example may be a hybrid type of fibulae of Jerusalem class which can be viewed as a hybrid type connecting the Roman cross-bow fibulae and East-Germanic prototypes. Another example is the diptych of Monza showing Stilicho as *militer utrisque*, which reproduced a combination of different forms - the attributes are the Roman cross-bow fibula, but also barbaric weapons as a shield hubcap of Dobrodzień type, and a spear-type (von Schnurbein 1974, 426, note. 58 with the literature). In the Bohemia we observe only hints of culture affecting by the provinces, which rather reflected the presence of imported items that may have been perceived in the contemporary context as prestigious – as the examples of late terra sigillata of Argonne and Nord-African red slip ware production, glass and other evidence of long distance trade.

These production was observed within the hillfort of Závist by Prague, where the structure of the settlement does not correspond the dispositions known in the provinces, we can rather talk about the inspiration from the barbarian neighboring areas, where are known similarly documented hillforts - for example, Runde Berg by Urach Alamania, perhaps also the case of Oberleiserberg in Austria, and also the settlements of (North-) Carpathian group. Acropolis of Závist is not necessary the only known case of hillfort site in our territory, and sporadic findings are also known from the contemporary settlement of Prague – Kobylisy, and perhaps also of Prague – Petřín, Žatec (probably semi-sunken hut) and for the Late Roman Period also the settlement former oppidum of Stradonice, or hillfort Stará Kouřim (Šolle 1966, 56-58, fig. p. 157; Droberjar 2008c, fig 81:7). Findings of Late Roman coins also come from Libušák of Prague – Libeň (Pochitonov 1955, 176, No. 694), but here too, apparently found the Migration Period burial (Droberjar 2005, 831). The nature of some of these sites, however, due to our sparse knowledge quite unclear.

The archaeological research of the hillfort settlements of the Late Roman and Migration Period show clearly the difference of the dating within the inter-regional comparison. The oldest examples clearly come from the southwestern Germany, probably as early as the 4th century, hill settlements in northeastern Austria come under stage D. Their function could be seen as a counterweight for the Roman forts of the *limit* of Rhine and Danube, the hill sites in the interior of Barbaricum may have a function of a palatial residence of local elites or as a strategic points during the unrest times of violence: Upper-Main valley, (North-)Carpathian group, and probably Vínáň group of Bohemia.

An important issue is the of settlement structures organization, and also an efforts to determinate localities with central function, if regional importance or inter-regional. An important factor which is taken into account is a understanding of their role as centers of production of luxury items and the emergence of their distribution network. In Central Europe, yet we have no clear direct evidence. Analogy of southern Scandinavia in particular localities Bäckby Hölgo although somewhat distant, however significant, informs us about the production of luxury commodities and the reciprocal nature of the hierarchical relationship of individual sites.

For Bohemia, especially for the central area around Prague, the indirect proof of such localities could be taken into account the the precious metal jewellery, known from several burial sites (fibulae of Niederflorstadt-Wiesloch and Umstadt and Gross class, golden fibulae of Zličín class and pendants of Úherce class, etc.) (Vavra - Jiřík - Kuchařík - Kubálek 2009, Figure 11, 16) which local production can be expected in our area, and such we can presuppose also the presence of the central places with metallurgy and the jewellery of precious metals.

In this context partly could be interesting, the extension of the pendants of Úherce type, which also occur in the Bohemia in Prague Podbaba, Juliska and Prague-Holesovice, Úherce (Freedom 1965, Tab. 42:2-3), there are also unique analogies in Oberleiserbergu in Runder

Berg by Urach, Gelben Burg, Gem. Dittenheim, Lezoux in Central Franconia, the woman's grave 43 in Eschborn, and a tomb in Kahl am Main (Stuppner 2002, 381).

As an emergency based in a broad inter-regional comparisons is a determination of locations so call. Geißkopf – Čerova ruka - hora Birów type. These are the sites in different parts of Barbaricum, which combines several features in common: the strategic position over the landscape suitable for defensive purposes, often outside the settlement oecumene, where tangible finding index consists mainly of examples of military dress components, equipment and costumes such as fibulae, and belt buckles, Furthermore, metal fragments intended for further processing, or fragments of pottery and glass. The installation of the surface objects of light construction is mainly presupposed. Interpretation of the significance of these sites may be different, as the relevant interpretation is the possibility of a military gathering or retreat. The Bohemian example, Čertova ruka, is not the only example as shows also the finds of golden coins in Hvězdov-Ploužnice, district. Česká Lípa. Here, however, according to previous findings of a site without a clear strategic features, aside outside of populated oecumene in a wooded area, Hvězdov-Ploužnice could be ascribed to this locality class.

Another example – the shard of imported ceramic vessel from the castle of Sloup, also district Česká Lípa, should be also taken into account (Blažek 1995, 159, Abb. 20:2).

The key issue is the appearance of entire structures of settlements on which this work does not in fact answer. This situation is caused by the fact that in Bohemia we do not have either one in the complexity and completeness explored settlement (with only exception of Merovingian settlement of Březno by Louny). Sometimes this is due to the nature of rescue excavations, which previously only recorded segment former settlements, sometimes it is only evidence from old records, which are difficult to review and interpret.

Brief chapter devoted to changes in residential structures in the Roman West of the Late Antiquity, apart from review of the sites and objects with degraded features has also one more importance. It demonstrates clearly, that the infrastructure and residential structure built in the classical period, yet it is also used in the following Migration Period, even the original meaning is often distorted or completely changed. In similar situations it is necessary to compute also for the area outside the Roman sphere. The difference against the provinces lies in the fact, that the settlement structures of Barbaricum were mostly ephemeral materials from wood in combination with clay, and therefore use of these sites is limited by their lifetime. The same is valid also for infrastructure, which was apparently generally in the lower level than in the provinces. However, a number of examples from various Central European locations of D1 stage indicates that the parietic horizons often associated with foreign cultural influences (eg, in the middle Danube: Zlechov, Štúrovo and others). Also at the next stage D2 are observed in the Central European Barbaricum gradual penetration of cultural elements, whose roots can be found in Eastern Europe. This situation applies, for example in case of the late Przeworsk settlement of Jakuszowice, also in many examples of burial grounds of Dobrodzień type of (North-)Carpathian group, and also observed in the Main-river valley. Settlement continuity in many places would not have to always mean the continuity of population and social groups, as shown by the example of the settlement of D1 and D2 stages of Mušov, Moravia. Similar situation is probably observed in some of the examples listed in the provinces by Tamara Lewit. Evidence of the changed conditions and the general crisis are showing for example the burials of Verona located in public places (Brogiolo - Gelichi 1998). In some cases, the final phase of settlement associated with burials within the settlements, such as in Štúrovo, Slovakia (Beljak - Kolník, 2008, 63-72), Olomouc – Slavonin, Moravia (Kalábek 2006) or Trmice, Bohemia (Rzeczyńska 2008) or probably in Dobroměřice, Bohemia (Benes 1999, 27-28). A similar example also shows the settlements in Branč, in Slovakia, but their ending horizon responses probably still the stage C3 (Kolník - Varsik - Vladár 2007, pi. 1:1) or on-site Dallgow Döberitz, where the situation falls within the stage D.

In Bohemia is a harbinger of future changes in the presence of graves with Eastern influences seen within the find spectrum: Beroun-Závodí (Droberjar 2008c, 127), Trmice, settlement grave, Vliněves, as well as a settlement of Prague - Dejvice Podbaba or, for example, the incidence of ax Lešnica type of the cemetery of Pňov which however falls to the stage of C3 (Droberjar 2008c, 137). At many sites may be possible to define the degree of paretic horizons D1: Jenišův Ujezd, Liběšovice, Trmice Dobroměřice Prague - Lower Chabry Prague - Čimice, Prague - Hloubetin, presumably to Prague - Kbely, where it appears that the development of these settlements in following stage of D2 is interrupted. This finding, however, is greatly influenced by our general sparse level of knowledge and research, which often capture only a segment of the original settlement. For example, in Prague - Dejvice sladovny Podbaba, was probably possible to monitor the level of paretic horizon of D1 stage, but in case of the settlement structure of Prague – Dejvice/Bubeneč area it is certainly possible observe the continuity of landscape using also within the stages D2, D3 and also E. does not stop there. In addition, the type of localities such Prague - Ruzyně show that survival of traditions late Roman period, especially noticeable in the pottery production, is evident even in the fifth century on the different places of Central Bohemia. Examples of ceramics called type Přešťovice-Fridenhain from the western edge of Prague, perhaps also shows the diversity of the population of the Czech basin.

The territory of Bohemia is partly interesting as a transit area for s different populations migrating by the Great Rhine crossing of 406/407, especially if take into account the information of Jerome, who tells us also about the Central European Suebi and Vandali migrating to the province of Gaul (Steinacher 2010). The Migration Period is also significant for greater movement caused by the ethnic violence reasons, for example the raids of Huns, who came to the northern coast of the Black sea in the early 370's and later migrated to the central Danubian region. Such movements caused a kind of cascading failure leading to migration of Alans, Suebi and Vandals to Gallia in AD 406-407 and farther on to Hispania. In the same time a portion of Goths under the leadership of Radagais moves to Italy. Another group of Goths led by Alarich invades Italy in AD 408-409, conquers Rome in AD 410 and consequently invades Gallia and Hispania. Other migrations are connected with expansion of Franks to Gallia and of Angles, Saxons and Jutes to Britannia in the course of the 5th century AD.

The migration is however only one reason for the mobility of the people (and the material culture and other items), which is valid for the Late Antiquity as well.

From historical sources it is known, that lines of Central European Germanic warriors took place in the armies of Hun Attila during expanding of his empire to Gallia and Italy by the mid of the 5th Century. The others served as soldiers in the Roman army of the Late Antiquity. From written sources Honoriani marcomani seniores and iuniores are known. According to Friedrich Lotter they served even as units of equites in northern Africa.

Analysis of written sources from 1 to 5 century AD. in the Roman provinces (especially in the Rhineland) was found for instance that the mobility of people due to economic reasons is only 23% of the total migrating population within the Roman Empire. Among them are found merchants, potters, (artists?), blacksmiths, goldsmiths or gladiators (such as Barbarians Constans and Ingenuus known at the turn of the 4th-5th Century AD. of the Circus in Rome and Cordoba). It is clear that a significant proportion of the migrating population should affect by the different reasons. There was a migration from religious reasons, for example, whether occurred the need of the religious organizations, official or unofficial, from a purely religious reasons, or for the reasons of the health and healing. These motives were driven more by the migration within the relatively limited space. A large number of migrating population was made up by the members of the army, whether legionary or auxiliary corps, which would touch also their wives, children and slaves. In these examples, the terms of mobility from the

reason of "command", which applies to both warriors and also the slaves, prisoners of war, such as members of the nobility of the Germanic tribes of the Rhine Right Bank deported to Rome. In late antiquity, there were also settled whole groups of prisoners of war, particularly the Franks and Alamanni, into the provinces as from written sources known *laeti* in Rhineland, and Alamanni as *tributarii* in Italy (this is perhaps an example of the name *Alamaninna* which occur in Florence, Italy in the year of 423 and Alamanni in Lodi Vecchio / Laus Pompey). Other reasons for "travel" and social networking contacts constitute the official holidays, whether regional or general significance, such as the celebration of 1st August which was officially associated with the imperial cult, held annually in Lyon / Lugdunum (for example: Kakoschke 2004, 200-206, 216, 265-269).

For more or less abstract concepts trans effects can often chunk purely "human stories", as is apparent the case of lady of Oßmannstedtu, Thuringia, who probably in the second half of the 5th century as members of the Ostrogothic nobility from the Carpathian Basin marries into the Thuringia (Bemmann 2008, 172). How such a wedding procession to proceed traces indicate contacts and probably also personal relations between the Central Danubian Basin and the Pohemia phase MD2 (450-470/80) by J. Tejral, which are also recognized in southeastern Germany. The opposite direction appears to be a generation before the lady of Uherce, Bohemia, in which case we see a facility in the analogy of Dębczyno group of Northern Poland. Such marriages were probably perceived as a guarantor of the resulting political alliances and to travel in order to perform the marriage could be in some periods extremely important subject.

Another important point is closely related to the concept of methodological research, the wide application of natural and technical methods, which completely changes the picture in an extraordinary way of surveyed sites. Examples may include of phosphate analysis, which results help to interpret the function of individual buildings, housing or even sub-areals of the sites themselves (Hoepfer - Steuer 1999).

Furthermore, also surveyed in the geometry of the floor plans of buildings, regardless of whether it is an imperial Hagia Sophia in Constantinople or long houses with a cattle shed in northern Germany (German: "Wohnstallhäus) in Feddersen Wierda, illustrates the importance of clearly defined design patterns used in both construction and even in the manufacturing of the ships, and this concept can be reflected in the distant past (Meyer-Christian 2008, the ship designs of late antiquity, see further: Bockius 2007, to link schemes marine carpentry and residential buildings for the early medieval Scandinavia: eg Vařeka 2004 , 55, 66 with the literature, Figure 26 and 36).

Finally, I express cautious optimism regarding the future development of the archaeological research of Late Roman Period and Migration Period in Bohemia, especially if the archaeological finds becomes in an interdisciplinary comparison and discussion especially the natural sciences.

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

DISETAČNÍ PRÁCE

**Příspěvky k poznání osídlení Čech v pozdní době římské a
době stěhování národů**

**Současný stav bádání – otázky a problémy – perspektivy výzkumu
– hodnocení z hlediska nadregionálních vztahů**

**Contributions to the understanding of the Settlement Structure in
Bohemia during the Late Roman Period and the Migration Period**

**Contemporary stage of Knowledge – Questions and Problems – Evaluation
based on interregional Relations**

**Autor: Mgr. Jaroslav Jiřík
Vedoucí Doc. PhDr. Lubomír Košnar
Konzultant: Doc. PhDr. Eduard Droberjar, Dr. Mim. Prof. UMCS**

DÍL 2

Soupis sídlištních lokalit pozdní doby římské a časně fáze doby stěhování národů

Následující katalog je soupisem sídlištních lokalit v Čechách pozdní doby římské a časné fáze doby stěhování národů. *B. Svoboda* mohl ve své publikaci konstatovat poměrně neutěšený stav našich znalostí o sídlištních pozdní doby římské a doby stěhování národů, a jím uváděné lokality, známé především ze starších výzkumů, jsou datovatelné buď na závěr doby římské nebo je jejich charakter nejasný (*Svoboda 1965*, 237). Od té doby jsme však v Čechách zaznamenali nárůst pramenné základny do té míry, že je možné konstatovat určité obecné tendence vývoje osídlení v pojednávaném období. Tento katalog je tedy jistým doplňkem *Svobodova* soupisu. V případě sídlišť, která byla v posledních letech dobře publikována, je tato položka seznamu řešena odkazem na základní literaturu, která obvykle poskytuje i soupis nálezových kontextů a hmotné kultury. Odlišně je tomu v případě sídlišť, která byla plánovitě zpracovávána za účelem vzniku této práce. Tyto položky obsahují popis nálezových okolností a situací. Deskriptivní a technologické parametry movitého inventáře jednotlivých sídlišť je uveden vždy v publikaci, na kterou se odkazují. Výjimku tvoří dvě sídliště, konkrétně Dolní Břežany, někdejší oppidum *Závist*, které je v současnosti zpracováváno a připravováno k publikaci, která bude obsahovat i podrobný inventář. Zde uvedený soupis je pouze výběrovým katalogem nálezů z akropole, jehož účelem je rámcově informovat o spektru nálezů a jejich lokacích. Druhou výjimkou je sídliště z Prahy-Dejvic, *sladoven Podbaba*, jehož zpracování je v současné době dokončováno a připravováno k publikaci v novém sborníku z VI. Protohistorické konference, konané v září roku 2010 v Hradci Králové. Neustále se množící nálezy lokalit z posledních desetiletí dává tušit, že níže uvedený přehled není zdaleka konečný.

1) České Budějovice, nám. Přemysla Otakara II., budova radnice.

Nepublikovaný výzkum Jiřího Militkého.

2) Doudleby, okr. Rychnov nad Kněžnou

Literatura: *Jiřík 2007*; *Jílek 2008*.

3) Dobroměřice, Nová pískovna, okr. Louny

Lokalita se nachází jihovýchodně od obce, ve vzdálenosti cca 600 m od Ohře v nadmořské výšce 180. Střed lokality se nachází 1150 m od severního okraje Loun. Výzkum postupoval od jihu k severu, směrem k železniční trati, jejíž průběh posléze ze západní strany kopíroval. V letech 1970 až 1972 zde bylo prozkoumáno sídliště a birituální pohřebiště mladší až pozdní doby římské. Objekty datované do doby římské pocházejí všechny z východní poloviny plochy A (tzn. plochy, kde byla skrývka provedena pečlivě). Jde o sídlištní objekty č. 14/72, 14a/72, 15/72, 15a/72, 18/72 a 39/72. Podle analogií ze sezony v roce 1970 do doby římské může patřit také kostrový hrob č. 22/72. S velkou pravděpodobností jí náleží i rituální pohřeb dvou psů č. 25/72. S jistou pravděpodobností lze do doby římské datovat i nadzemní stavby č. 5, 6 a 7. Určitou souvislost s objekty doby římské, by mohl mít žlab I. Na základě terénní situace se *Z. Smrž* domnívá, že do doby římské patří snad i žlab II. (*Beneš 2009*, 24-25).

4) Dobřichov, „Pod Pičhorou“, okr. Kolín

Literatura: *Píč, J. L. 1905*, Tab. LXII:7, 23.

5) Hřensko

Literatura: *Jiřík – Peša – Jenč 2008.*

O nálezu se P. Jenč a V. Peša dozvěděli v r. 2000 a přes prostředníka získali fotografii předmětů a kusé informace o místě nálezů. K objevu lokality mělo dojít v zimě někdy mezi léty 1996 a 1998 v Labském kaňonu jižně od Hřenska. Následný pokus identifikovat lokalitu v terénu nebyl úspěšný, protože jámy po hledáčích s detektory bylo možné sledovat na mnoha místech svahu mezi Hřenskem a Labskou Strání včetně různých puklinových jeskyní. Teprve na základě nových informací provedli v září 2005 Petr Lissek (UAPP Most), Jana Smržová (FF MU), Petr Jenč a Vladimír Peša (VMG v České Lípě) pozitivní identifikaci lokality. Podařilo se zdokumentovat přesné místo nálezů depotu a v přední části dutiny – patrně ve výhodu z výkopu detektorářů – našla J. Smržová skleněný korálek. Podrobný průzkum dutiny detektorem kovů nepřinesl další nálezy, v nejbližším okolí lokality byly nalezeny pouze novověké a recentní železné předměty. Místem nálezů depotu bronzů je nízká suťová jeskyně ve spodní polovině svahu kaňonu, přibližně 30 - 40 m nad hladinou Labe, tedy pod úrovní spodního patra skal. Svah kaňonu zde tvoří suťový pás bez známek výraznějšího vývoje v mladším holocénu, akumulace balvanů je na mnoha místech převrstvena nezpevněnými svahovými sedimenty. Větší skalní bloky severně od jeskyně byly nejspíš v průběhu novověku předmětem těžby pískovcových kamenů, po níž zůstaly plošinky ve svahu a menší kameny naskládané do tarasů. S touto činností může souviset nález železného klínu ve svahu v sousedství jeskyně. Vlastnímu prostoru lokality se však tyto terénní zásahy vyhnuly. Dutinu vymezují dva skalní bloky a menší kameny, který překrývá velký plochý balvan. Rozměry dutiny jsou 2,5 x 2,5 m, výška přední části dosahuje 30-50 cm, zadní část jeskyně je v místě uložení depotu vysoká pouze 20-30 cm. Podle zprostředkovaných informací měly být náramky nalezeny v povrchové vrstvě, zatímco spony ležely údajně hlouběji, maximálně však 20 cm pod dnešním povrchem, jak dokládá hloubka jámy. Šperky byly ukryty v zadní části jeskyně do koutu mezi kvádr tvořící zadní stěnu a větší balvan. Vzhledem k tomu, že kvádr je mírně podhrabán, některý z předmětů zřejmě zasahoval i pod něj. Při prohlídce lokality byl probrán výhoz z jámy, rozptýlený po více než polovině plochy jeskyně, ale mimo zmíněného korálku nebyly žádné další nálezy zjištěny. Stěny jámy nevykazovaly žádné zvrstvení sedimentů, vytvářel je pouze prachovitý hlinitý písek s ostrohrannými pískovcovými kameny malých rozměrů (převážně do velikosti 10 cm). Kumulace pískovců různých velikostí v severní části dutiny nevylučuje zásah člověka. Kameny v blízkosti vchodu, vystavené vlivu povětrnostních podmínek, jsou pokryty zvětralou zpevněnou kůrou a dokládají neměnnost místa po relativně dlouhou dobu. Skutečnost, že k místu ukrytí depotu je nutné se proplazit po břiše, ukazuje na možnost případného vyklizení prostoru již v době uložení pokladu, kdy mohly být překážející kameny přesunuty do severní nízké části. Skleněný korálek byl nalezen osamoceně v přední části jeskyně v rozvěčených sedimentech a původně nejspíše souvisel s depotem.

6) Jaroměř, Dolní Dolce, okr. Náchod

Literatura: *Vokolek 1999.*

7) Jenišův Újezd, okr. Teplice

Literatura: *Ernée 1995a, Erneé 1995b, Erneé 1997.*

8) Jenišův Újezd II, okr. Teplice, výzkum P. Meduna 1996/97

Literatura: *Meduna 2002; Meduna 2003; Jiřík 2007.*

Výzkum v trati Křižovatka proběhl v sezóně 1996/97 v návaznosti na rozšiřování hnědouhelného povrchového dolu. Při mechanickém odstranění nadloží byla skryta pouze ornice a detailní výzkum započal již v úrovni podorničí, resp. Půdního typu, tedy v některých částech lokality kolem půl metru nad jílovým podložím. Výzkumem v sezóně 1997 byly zachyceny tři polozemnice s kúlovou konstrukcí, jež sestává ze čtyř kúlů v nároží, dvou kúlů v prostředku kratších stran a jednoho kúlu uprostřed delší jižní strany (objekty 1/97, 26/97 a 27/97) (*Meduna 2006*, 248-249). Komponenta související s osídlením vrcholně středověkého dvoru oseckého kláštera Hrnčíře byla již *Petrem Medunou* (2002, 2006) podrobně publikována.

9) Jenišův Újezd III, okr. Teplice, výzkum P. Čech 1993

Literatura: *Čech 1997; Jiřík 2007.*

Předstihový záchranný výzkum na ploše (ppč. 519, 532) určené k odtěžení spraší před postupujícím povrchovým dolem „Bílina“ (*obr. 5:2*). Plocha byla zbavena půdního pokryvu scraperem již v roce 1992. Kromě 18 únětických hrobů a sídlištních situací obsahujících komponentu kultury se šňurovou keramikou byl prozkoumán půdorys zahloubeného domu se sedmi kúlovými jamkami po obvodu (objekt 50/93) z pozdní doby římské a dvě jámy poblíž rovněž zařazené do stejného období (objekty II/93, III/93, 50/93 - polozemnice).

10) Kanín, okr. Nymburk

Literatura: *Vávra – Šťastný 2006.*

11) Kostelec nad Ohří, okr. Rychnov nad Kněžnou

Literatura: *Jiřík 2008; Jílek 2009.*

12) Lhota, obec Dolní Břežany, okr. Praha-západ, hradiště Závist

Číslování jednotlivých ploch odpovídá mapovým listům zaměření.

Literatura: *Jansová 1971; Motyková – Drda – Rybová 1978a; Motyková – Drda – Rybová 1978b; Motyková – Drda – Rybová 1990.*

Nálezové zprávy:

Drda, P. – Rybová, A. 1996: Hradiště nad Závistí, poloha „U kamenného stolu“, Z okraj akropole, Výzkum v letech 1965, 1973, 1979, 1982-86, Archeologický ústav AV ČR v Praze, Č. j. 5179/96; Drda, P. – Rybová, A. 1998: Hradiště nad Závistí – akropole. Západní část. (List II). Nálezová zpráva. Archeologický ústav AV ČR v Praze, Č. j. 3714/98; Drda, P. – Rybová, A. 1999: Závist – Lhota u Dolních Břežan, List III, Č. j. 4402/99; Jansová, L. 1968: Závist – Dolní Břežany, NZ. Archeologický ústav AV ČR v Praze, Č. j. 2434/68 4402/94; Drda, P. – Rybová, A. 2000: Závist – Dolní Břežany, Nálezová zpráva. Archeologický ústav AV ČR v Praze, Č. j. 9540/00; Drda, P. – Rybová, A. 2001: Závist –

Dolní Břežany, Nálezová zpráva. Archeologický ústav AV ČR v Praze, Č. j. 4327/01; *Drda, P. – Rybová, A. 2001: Závist – Lhota – Dolní Břežany, JV část akropole se svahem, ppč. 294/1, dílčí výzkum v rámci systematického odkryvu akropole, Nálezová zpráva. Archeologický ústav AV ČR v Praze, Č. j. 4327/01; Drda, P. 1992: Lhota, Dolní Břežany – dílčí výzkum: sonda A 48, za valem č. 1 centrálního opevnění, v těsném JZ sousedství akropole. Brána A; ppč. 294/1, Nálezová zpráva, Archeologický ústav AV ČR v Praze, Č. j. 1845/92; Drda, P. 1993: Dolní Břežany-Hradiště nad Závistí, č. mapy 12-42-12, roky výzkumu 1963, 1965, 1973-78, JZ část akropole, Ppč. 294/1. Nálezová zpráva, Archeologický ústav AV ČR v Praze, Č. j. 3751/93; Drda, P. 2003: Závist – Dolní Břežany – Akropole – SV opevnění, ppč. 294/1, List X, dílčí výzkum v rámci systematického odkryvu akropole. řezy SV opevněním dosáhly rozlohy 353,5 m², odkryv se napojil na zkoumaný prostor v JZ sousedství v listu IX. Nálezová zpráva, Archeologický ústav AV ČR v Praze, Č. j. 7652/03.*

List I; sonda 26, sektor 7, hl. 0-10 cm, např. *1 zlomek okraje připomínajícího mortarium.*

List II; sonda A 40, sektor 1; sonda A 40, sektor 18, hl. 0-20 cm, nad objektem 117, např. *1 zlomek dna mortaria; sonda A 40, sektor 24, drnovina a navážka, např. 1 zlomek stěny s rytým mřížováním; sonda A 40, sektor 24, tmavé zbarvení v SV čtvrtině, hl. 30-40 cm, např. 1 zlomek okraje na kruhu točené mísovité nádoby s lištou v podhrdlí; sonda A 40, sektor 26, drnovina do hl. 0-20 cm, např. 1 zlomek okraje a podhrdlí jemné vázy na kruhu, zdobené linií drobných rýžek; sonda A 40, sektor 26, J polovina, snižování úrovně, hl. 20/25 cm- 30/35 cm, např. 1 zlomek výdutě patrně na kruhu; sonda A 40, sektor 26, SZ čtvrtina, hl. 30 cm, např. 1 zlomek horní části dvojkónické mísy s horizontálními žebry nad lomem výdutě robené na kruhu; sonda A 40, sektor 26, sáček č. 1134, z opadaných profilů; sonda A 40, sektor 27, sáček č. 1152, do hl. 10-15 cm, např. 1 zlomek na kruhu od dna na kruhu, šedý hrubší materiál, tvrdě pálený středověkého vzhledu; sonda A 40, sektor 33, S okraj sektoru, hnědá hlína do hl. 25 cm, např. 1 zlomek výdutě malé jemné nádoby s výzdobou horizontálních rýh a linií a trojúhelníkovitých kolků; sonda A 40, sektor 33, hl. 25 cm, 180 cm od Z, 150 cm od S okraje sektoru, např. zlomek dna nádoby ze žlutozeleného skla, průměr cca 40 mm, zach. d. 36 mm, v. 13 mm; sonda A 40, sektor 33, č. př. A 1295, Z polovina sektoru do hl. 25 cm; sonda A 40, sektor 33, Z polovina sektoru do hl. 35 cm, povrchový sídelní objekt s mazanicí, např. 10 zl. okrajů a stěn zatažených i esovitých hrnců – ostatní: mazanice (velké množství s otisky); sonda A 40, sektor 35, objekt 1/80, hl. 35-45 cm, např. 1 zlomek stěny, lehce odsazené dna, na kruhu, tvrdě páleno, 1 zlomek dna na kruhu. Objekty: Povrchový objekt, sektory 16, 29, 33, 34. výplň černá, kyprá, patrná hned pod drnem. Obrysy nejasné. Jde o povrchový objekt, vyznačený vrstvou č. 8 v P 138 v š. 4,7 m a v P 141 v š. 2,5 m částečně narušil prostor kůlové stavby p. římské a ml. lat. slabě zahloubeného domu 75 v sousedství, např. 1 zlomek dna na kruhu (import?), zl. dna nádoby ze žlutozeleného profilovaného skla, prům. cca 40 mm, zach. d. 36 mm, v. 13 mm. Objekt 75, sektory 27, 28, 29, 30, 33, základy povrchového domu, vyznačeného v profilech P 138, 149, 150, 151, 152, 153 vrstvou tmavě hnědé hlíny prostoupené mazanicí. Povrchový dům pokračoval S směrem, tj. za profil 138 a 150 dále do nezkoumané plochy. Profil 150, v němž vrstva 4 tvoří jen velmi slabý pokryv, naznačuje, že půdorys v této partii končí. Zjištěné rozměry činily 9 x minim. 9 m. Později byl objekt 75 porušen pravděpodobně chatou č. 70 z období RS2. Nálezy např. 1 zlomek od dna na kruhu, šedý hrubší materiál, 1 zlomek dna na kruhu (import?), 1 zlomek výdutě malé jemné nádoby s výzdobou horizont rýh a linií trojúhelníkovitých kolků. Objekt 121, sektor 18, 35, k. jáma, výplň neuvvedena rozm. 58 x 53 cm, hl. 41 cm. sonda A40, Sektor 35, např. 1 zlomek výdutě patrně na kruhu. Objekt 223, sektory 27, 28, 29, 30, základový žlab sídelního objektu, hnědá výplň, d. ca 3,1 m, hl. 58 cm. Nálezy sonda A40, sektor 27, např. 1 zlomek stěny zdobený rytou vlnicovou linií. Objekt 1/80, sektor 35a; sonda A 1, sektor 1, 2, polozemnice o*

rozměrech max. 330 x 290 cm, orientovaná podle podélné osy plošiny. Zahloubení od úrovně povrchu časně laténských komor 45-50 cm, od dnešního povrchu hloubka až 68 cm. Výplň černá hlinitá, po vyschnutí tmavohnědá. V S rohu jediná jamka o rozměrech 40 x 50 cm, zasahující 9 cm pod úroveň dna. Dno v Z části upraveno z jílové hlíny s červenavým zbarvením. Nálezy sonda A40, Sektor 35, např. *1 zlomek mísy na kruhu s lomem výdutě, 1 zlomek okraje nádoby na kruhu.*

List III; sonda A3, sektor 2, povrch černé vrstvy při J rohu sektoru, např. *1 fragment (z 3 zlomků) okraje mortaria (Jansová 1971, obr. 3, 2b), uvnitř a na okraji zelenošedá glazura (ze stejného exempláře jako Jansová 1971, obr. 3, 2a), 1 torzo (z 4 zlomků) spodní části mortaria, uvnitř a místy vně zelená glazura, červenavý povrch, na podstavě stopy seříznutí, límcovitá část okraje odlomena (Jansová 1971, obr. 3:1a), kotlovitá jáma při V stěně, hl. 100-130 cm, např. 1 zlomek mortaria s částí odlomené výlevky, zelená glazura uvnitř a místy vně na červenavém střepe (Jansová 1971, obr. 3:13), pod drnem, J od zdi Z-V směru, např. 1 fragment (ze 2 zlomků) + 3 zlomky hrdla a výdutě džbánu na kruhu, v podhrdlí výzdoba horizontálních rýh a dalšího nezřetelného dekoru (Jansová 1971, 140, obr. 20:8); sonda A 3, sektor 4, S profil objektu, hl. 60 cm, např. 1 zlomek okraje mortaria, uvnitř šedozeleňá glazura; sonda A 22, sektor 2, např. např. 1 zlomek hrdla džbánu na kruhu, vně svislé vleštěné linie a drobné klikatky (Jansová 1971, 171, obr. 20:17); sonda A 22, sektor 3, drnovina, hl. 0-10 cm, např. železný listovitý hrot šípky nebo vrhací zbraně s tulejkou, d. 64 mm (Motyková – Drda - Rybová 1978, fig. 9:10); sonda A 25, sektor 3, horní část do hl. 20 cm, např. železný hrot šípky s křídélky a tordovanou tulejkou, d. 80 mm (Motyková – Drda - Rybová 1978, fig. 10:3); sonda A 33, k. jamka 6, např. 1 fragment mísy terry sigillaty (3 zlomky + 2 další od dna), zdobené horizontálním pásem šikmo šrafovaných obdélníkových kolků nebo vyplněných otisky ozubeného kolečka, kontrolní blok u sondy A 32, do hl. 35 cm, např. 1 zlomek nožkovitě odsazeného dna, kruh; sonda A 37, sektor 3, do hl. 20-35 cm, např. 1 zlomek výdutě mísovité nádoby, na výduti výzdoba horizontálních žlábků, vymežující linii půlměsícovitých kolků; sonda A 37, sektor 4, JZ roh sektoru, povrch objektu 7/79-80, např. 1 zlomek dna nádoby na nožce robeného na kruhu z jemného materiálu, objekt 6b do hl. 50 cm, např. 1 zlomek stěny mortaria uvnitř glazovaného, vnější povrch červenavý, 1 zlomek výdutě džbánu točeného na kruhu, 1 zlomek okraje mísy točené na kruhu s rozevřeným sedlovitým horizontálně žebrovaným okrajem, 1 zlomek dna nádoby na kruhu (vše importy z provincií), SV okraj objektu 6b, např. 1 fragment (ze 2 zlomků) mortaria, na vnitřní straně zelenavá až hnědá glazura, kontrolní blok k sektoru 5, objekt 6b, vrchní šedočerná výplň, např. 1 zlomek výdutě mísy s horizontálním žlábkováním vrchní partie, robeno na kruhu; sonda A 37, sektor 5, objekt 65, výplň do hl. 35 cm, např. 1 zlomek mísy s vykloněným vyšším okrajem, na podhrdlí srpovitě kolků mezi dvojicemi horizontálních rýh; sonda A 39, sektor 4, drnovina do hl. 0-10 cm, např. 1 zlomek vykloněného okraje nádoby na kruhu, 1 fragment (z 2 zlomků) vyhnutého okraje masivní mísy nebo hrnce na robeného kruhu; sonda A 41, sektor 2, drnovina s hlinitou vrstvou do hl. 0-15 cm, např. 1 zlomek výdutě s výzdobou řady srpkovitých kolků mezi dvěma řadami rytých linií; sonda A 41, sektor 4, drnovina, hlinitá vrstva, hl. 0-20 cm, např. 1 zlomek spodní části cihlově červeného mortaria, z vnitřní strany vytrhány třecí kamínky; sonda A 41, sektor 11, drnovina a hlinitá vrstva, hl. 0-15 cm, např. 1 zlomek vykrajovaného límce vinařické mísy, A 41, sektor 12, drnovina a hlinitá vrstva, hl. 0-15 cm, např. 1 zlomek vykrajovaného límce vinařické mísy; sonda A 44, sektor 4, SV roh sektoru do hl. 20 cm, povrch objektu 17/85, např. zlomek rukojeti bronzového cedníčku.*

List IV; sonda A2, sektor 1, hrubá destrukce na J straně sondy, hl. 20-70 cm, např. *1 zlomek stěny mortaria, na vnitřní straně zbytky nazelenalé glazury; sonda A 3, např. 1 zlomek stěny se zbytkem kolku; sonda A 5, sektor 1 + 2, např. 1 fragment (ze 4 zlomků) horní části výdutě*

lahvovité nádoby, 1 fragment (ze 2 zlomků) výdutě téže nádoby, 1 zlomek od dna téže nádoby, nad dne vně 2 výrazné horizontální rýhy, 4 zl. stěn hrubě téže nádoby (Jansová 1971, obr. 9), 1 zlomek stěny terry sigillaty; sonda 22, sektor 1, např. 1 zlomek ploše válcovitého ucha džbánu.

List V; sonda A 48, sektor 7, do hl. 10 cm pod povrchem ca 2,3 od SZ okraje, 60 cm od JZ okraje, např. *stříbrný denár císaře Commoda*.

List VI; sonda A 26, sektor 9, 0-20 cm, např. *valounek horského křišťálu*; sonda A 26, sektor 9, pruh tmavé hlíny ve vzdálenosti 4 m od JJV okraje, hl. 45 cm, např. *torzo hrubé nádoby*; sonda A 26, sektor 10, spod. 1/3 do hl. 20 cm, např. *1 zl. přepál. výmazu pece*; sonda A 26, sektor 911, humus, např. *1 zlomek tavícího tyglíku*; sonda A 26, sektor 10, hnědá hlína na JZZ straně sektoru, hl. 45 cm, např. *1 zlomek terry sigillaty*.

List VII; sonda A 49, sektor 3, rozhraní se sektorem 4, hl. 30-35 cm, nad objektem 4, např. *1 zlomek okraje mortaria (Motyková – Drda – Rybová 1990, fig.: 4:13)*, S bok objektu 4, např. *1 zlomek okraje dvojkónické mísy, členěné na kolmé horní části horizontálním žlábkováním, kruh, hojná příměs stříbrné slídy (Motyková – Drda – Rybová 1990, fig. 4:1)*; sonda A 49, sektor 4, objekt 4, hl. 40 cm, při J boku, např. *1 zlomek okraje skleněné nádoby s hrdlem z modrého skla, rozm. 18 x 15 mm (Motyková – Drda – Rybová 1990, fig. 3:2)*, výplň komor v sousedství objektu 4, hl. 100-120 cm, např. *drobný zl. stěny nádoby z čirého lehce zelenožlutého skla, s drobnými horizontálními žebírky, rozm. 20 x 15 mm (Motyková – Drda – Rybová 1990, fig. 3:3)*; sonda A 49, sektor 9, S část sektoru, k. jáma 8, např. *1 zlomek stěny džbánu s vlešťovaným mřížováním, na spodní straně 2 horizontální, objekt 4, hnědá vrstva podél Z okraje objektu, hl. 50-70 cm, např. 1 zlomek profilace kónické mísy s promačkávaným okrajem s lehce odsazenou podstavou (Motyková – Drda - Rybová-1990, fig. 4:11)*,

List VIII; sonda A 7, např. *1 zlomek výdutě silnostěnné nádoby z jemného světla okrového materiálu, na povrchu horizontální rýha, robeno na kruhu, SZ konec sektoru, do hl. 25-45 cm, např. 1 zlomek výdutě na kruhu; sonda A 8, sektor 2, např. 1 fragment (ze 4 zlomků) okraje a hrdla jemné lahve nebo džbánu točeného na kruhu (Jansová 1971, obr. 20:9)*; sonda A 28, sektor 3, zahluobený objekt při SZ okraji do hl. 30 cm, SV polovina, např. *1 zlomek okraje kónické mísy s lehce zaoblenými stěnami, zahluobený objekt při SZ okraji, SV polovina, hl. 30 cm – dno, celkem 19 zl., např. 1 zlomek okraje mortaria s výlevkou, uvnitř souvislá zelenošedá glazura, vně nanesená nesouvisle, základní povrch světla hnědý-okrový, JZ strana sektoru, černá vrstva v podloží hnědé, např. 1 zlomek stěny na kruhu šedé barvy, patrně provinciální výrobek, zahluobený objekt u SZ stěny sektoru, k. jáma 6, např. 1 zlomek černé leštěné nádoby s kónicky sevřeným hrdlem a mělkými šikmými žlábkami v podhrdlí (Jansová 1971, obr. 4:14), kotlovitá jáma do hl. 80 cm (vrstva 2 na P 8), např. 1 zlomek zeleně glazovaného mortaria, kontrolní blok sektoru A 3/2, šedočerná výplň pozdně římské chaty, SV od kotlovité jámy např. 2 zlomky podhrdlí nádob s leštěným povrchem, mělká šikmá kanelura (Jansová 1971, obr. 4:14, 15), 1 zlomek lomené výdutě, hlazený šedočerný povrch, v ruce, 15 zlomků stěn hrubě hnětených nádob; sonda 28, sektor 4, hl. 10-20 cm, např. 1 zlomek podhrdlí nádoby s úzkým horizontálním žlábkem, robeno na kruhu, v materiálu příměs stříbrné slídy; sonda A 29, sektor 1-2, rozhraní sektorů 1 a 2, hl. 15 cm, při V straně, např. 1 zlomek ovaleného okraje terry sigillaty; sonda A 29, sektor 3, hl. 20-30 cm, hnědá vrstva, např. 2 zlomky podhrdlí s horizontálně hraněnou výdutí tenkostěnné mísy na kruhu, 1 zlomek podhrdlí nádoby s horizontálním žebírkem, 1 zlomek od dna jemné nádoby; sonda A 49, sektor 1, hl. 0-20 cm, např. 1 zlomek gracilního okraje mísy, patrně na kruhu, rozhraní se sektorem 2, začišťování povrchu objektu 4, hl. 10-30 cm, při Z okraji 50 cm, např. 1*

fragment (ze 2 zlomků) od dna mortaria, uvnitř zelenohnědá glazura (Motyková – Drda – Rybová 1990, fig.: 4:12), 1 zlomek téhož mortaria, 1 zlomek výdutě mísy na kruhu, světlý, bělavý až naoranžovělý materiál (Motyková – Drda – Rybová 1990, fig. 4:3),

List IX; sonda A 2, sektor 3, např. druhotná poloha, nalezeno při čištění dna ve shrabaném listí: *bronzový model spony s půlkruhovitou záhlavní destičkou a rhombickou nožkou, bohatě zdobeno vrubořezem, mírně poškozeno, d. 55 mm* ; sonda A 9, SV okraj do hl. 40 cm, např. *1 fragment (ze 4 zl.) profilace s vykloněným okrajem a výdutí hluboké mísy v ruce, na max. výdutí rytá horizontální linie, od ní níže jemné zrnité zdrsnění, 1 fragment (ze 2 zlomků.) spodní zdrsněné části těžé nádoby (3. století !)*; sonda A 16, sektor 1a, polovina délky sektoru, tmavá hlína v hl. 20-60 cm, např. *1 zlomek od dna klenuté nádoby, silnostěnné, robené na kruhu, sekundárně přepáleno, 1 zlomek vykloněného okraje patrně stejné nádoby, přepáleno, 1 malý zlomek okraje mortaria*; sonda A 20, sektor 2, kontrolní blok na SZ straně, do hl. 20-25 cm, např. *3 zl. stěn hrnce nebo džbánu na kruhu s výraznými stopami točení na vnitřní straně*; sonda A 24, sektor 3, povrchová humózní vrstva, např. *zlomek výdutě dvojkónické lahve, lom členěný čočkovitými ploškami, na podhrdlí šroubovitě rýhovaný plastický prstenec.*

List X; sonda A 16, sektor, 6/7, rozhraní obou sektorů do hl. 30 cm, např. *1 fragment (ze 2 zlomků) hrubé stěny (žárem deformované ?) nádoby.*

13) Libenice, okr. Kolín

Literatura: *Soudský – Rybová 1962; Drda – Chytráček 1999; Waldhauser 2001; Valentová 1999.*

14) Liběšovice, okr. Louny, Ppč. 281

Literatura: *Franz, L. 1935, 96, t. VII nahoře; Svoboda 1965, 65; Jiřík 2007.*

K nálezům na lokalitě v Liběšovicích došlo v roce 1934, přičemž výzkum zde provedl I. Sykora. Z dochované dokumentace je zřejmé, že většina nálezů pochází ze soujámí, konkrétně z jámy A. Na základě nákresu je možno předpokládat, že zde byly rovněž prozkoumány zbytky sídlištního objektu s nadzemní konstrukcí (jámy f, g, h, i, k, l, m). Jeho chronologické zařazení a vztah k výše pojednanému soujámí je nejasný. Vzhledem k povaze nálezů, kdy převládá v souboru keramika zdobená a okraje, nelze vyloučit, že nálezce část materiálu, zejména zlomky hrubých tvarů, skartoval. V tomto souboru je rovněž evidován zlomek na kruhu točené keramiky, jenž Bedřich Svoboda uvádí pod lokalitou Cárka u Žatce (*Svoboda 1965, 71-72, obr. 17:1, tab. 18:1*). Jde v tomto případě o záměnu, neboť obec Cárka je součástí katastru Liběšovic a pojednávaná lokalita č.p. 281 je na pomezí obou obcí. Materiál z výzkumu byl předběžně publikován (*Franz 1935, 96*). Lokalitu bylo možno v roce 2006 identifikovat i povrchovým sběrem. Nálezy jsou zapsány v Regionálním muzeu v Žatci pod přír. č. A 1779.

15) Lužice, okr. Chomutov

Literatura: *Blažek 1995.*

16) Mašov-Čertova ruka, Karlovice, okr. Semily

Literatura: *Filip 1947*, 218-228, tab. 62, 63; *Waldhauser – Košnar 1997*; *Benešová – Kalferst – Prostředník 1999*, 58-59, plán 2; *Jiřík 2008*.

Nejvýznamnější lokalitu v oblasti Českého ráje představuje skalní útvar Čertova ruka s prostorným převisem Novákova pec u Karlovic v Českém ráji. Čertova ruka je monumentální pískovcový útvar podkovovitého půdorysu o šířce 200 m a výšce skalních bloků 40 až 50 m s řadou mělkých převisů a skalních výklenků. Nachází se v hruboskalském skalním městě a představuje významnou pravěkou výšinnou lokalitu. Při nedávné prostorové identifikaci byl masív rozčleněn na čtyři jasně morfologicky oddělené části, přičemž nálezy z námi sledovaného období pochází z polohy hlavního masívu, konkrétně pak z tzv. „horního plateau“ a zejména pak z prostoru cca 18 m dlouhé a 7 m hluboké patrové abri, tzv. „Novákovy pece“. Právě zde byly od roku 1934 registrovány sídlištní aktivity v mladším neolitu, eneolitu (kultura se šňůrovou keramikou) a od mladší doby bronzové až do pozdní doby halštatské (lužická popelnicová pole), dále nálezy dokládající lidskou přítomnost v době laténské, starší době římské (?), stěhování národů a ve vrcholném středověku. V nejvyšší části Čertovy ruky, již mimo plochu nálezů z doby stěhování národů, stával ve 13. století menší dřevěný hrad neznámého jména.

17) Most I, okr. Most (?)

Literatura: *Svoboda 1965*, 254.

18) Most II, okr. Most (?)

Literatura: *Svoboda 1965*, 254; tab. XL: 6.

19) Nebovidy, okr. Kolín

Literatura: *Dvořák 1919*; *Dvořák 1936*; *Dvořák 1941*; *Svoboda 1965*, Tab. XX: 1,2, 65, 254-5; *Jiráň – Rulř – Valentová 1987*, 106; *Jiřík – Kostka 2006*.

20) Nesuchyně, okr. Rakovník

Literatura: *Hammer 1966*; *Svoboda 1965*, s. 255

21) Nudvojovice, okr. Turnov

Literatura: *Vokolek 1007*.

22) Opolany I, Horky, okr. Nymburk

Literatura: *Hellich 1920-21*.

23) Opolany II, Horky, okr. Nymburk

Literatura: *Břicháček – Košnar 1987*; *Sedláčková 1984*.

24) Plaňany, Na skřipci, okr. Kolín

Literatura: *Píč 1898-99; Pochitonov 1955.*

25) Plzeň – Radobyčice

Literatura: *Maličský 1950; Svoboda 1965: 64, 257; Šaldová 1980.*

26) Praha – Bubeneč I, Mauthnerova pískovna 1 (podle E. Šimka se nalézal Mauthnerův pozemek v okruhu dnešní papírenské ulice)

Literatura: Svoboda 1965, 258-9; Preidel 1930, 190-191; Zeman 1976, 144.

27) Praha – Bubeneč II, Mauthnerova pískovna 2; opatrovna (Muzeu hlavního města Prahy č. P 5830 I 1831)

Literatura: *Svoboda 1965, 259*

28) Praha – Bubeneč III

Literatura: *Zeman 1976, 144.*

29) Praha – Čimice, výzkum

Literatura: *Huml 1988; Laval 2004; Procházka 2009.*

30) Praha – Dejvice, sladovny Podbaba, výzkum M. Kuchařík 2006

Literatura: *Jiřík – Kuchařík, v přípravě.*

V roce 2006 proběhl v Praze 6 – Dejvicích záchranný archeologický výzkum před stavbou části rozsáhlého areálu obytných domů nazvaného Rezidenční čtvrť Sladovny – Podbaba. Tento areál se rozkládá pod východním svahem výšiny Horní Šárka, v místě tradičně nazývaném Podbaba, v úhlu svíraném dnešními ulicemi Paťanka a Pod Paťankou. Mladší (novověký) půdní horizont pod sebou ukrýval silnou kulturní vrstvu vznikající v období mladšího pravěku, především ve starší době železné. Kulturní vrstva místy dosahovala mocnosti až 1 metru a obsahovala materiál z průběhu celé doby halštatské. Zároveň do ní byla z několika výškových úrovní zahloubena i řada archeologických objektů datovaných rovněž do různých časových horizontů doby halštatské. Pod kulturní vrstvou se nacházel starší (pravěký) půdní horizont s velmi proměnlivou a lokálně podmíněnou mocností, pod kterým se vyskytovaly neolitické archeologické objekty zahloubené do podloží. Ty patřily kulturám s lineární keramikou, s vypíchanou keramikou a kultuře lengyelské. Jako intruze a příměsí se v kulturní vrstvě a některých objektech vyskytly i ojedinělé nálezy eneolitického stáří. Toto území v době před vybudováním nové zástavby skrývalo poslední zbytek zahrady, příslušející původně k rozsáhlým pozemkům podnikatelské rodiny Reiserů, známé polykulturní lokality. Reiserovi získali tyto pozemky již s fungující cihelnou ve svahu hornošáreckého návrší pod usedlostí Juliskou a založili vedle ní v roce 1897 sladovnu (bývalé čp. 131 a 219).

31) Praha-Dolní Chabry

Literatura: *Jiřík – Kostka 2006.*

Výstavba rodinných domů v lokalitě Dolní Chabry – centrum v Praze 8 – Dolních Chabrech vyvolala nutnost záchranného archeologického výzkumu, který zajišťovalo archeologické oddělení Muzea hlavního města Prahy (M. Kostka). Po oznámení výstavby byl v červenci 1994 proveden v předstihu povrchový průzkum sběrem na ploše budoucí stavby vzhledem k lokaci i výsledkům starších povrchových sběrů v tomto místě (Dragoun – Tryml 1984 – tam na obr. 2 zachycen původní stav lokality). Výsledek sběrů však byl naprosto negativní, neboť plocha staveniště byly převzata stavbou od předchozího investora již po uskutečnění plošné skrývky ornice, od jejíhož provedení uplynula delší doba. Na skryté a opět zarostlé ploše tedy bylo nemožné identifikovat ani vytipovat žádné stopy po předchozím osídlení a nezbylo než sledovat až vlastní výkopové zemní práce.

Zásahy do země se díky technologii stavby domků omezily na výkopy rýh pro kanalizaci a další inženýrské sítě. V jejich stěnách byl odhalen první archeologický objekt s nálezy (obj. 1), jehož výzkum proběhl 4. srpna 1994 (*Kostka 1997*, 188). Při dalším sledování výkopů byly pak postupně identifikovány tři objekty (obj. 2 až 4), jejichž výzkum probíhal v lednu až březnu roku 1995. Objekty 2 a 4 tvořily pozůstatky částečně do země zahloubených laténských domů – polozemnic, datovaných do stupně Lt C1 – C2. Následující stať pojednává výhradně o objektech 1 a 3 – sídlištních jamách pozdní doby římské.

Lokalita se nachází na par. čp. 553 v kat. území Dolní Chabry v Praze 8 a je v současnosti vymezena dnešními ulicemi Podhořskou a Doubickou, východně od ulice V Americe (obr. 1.1). Leží na jižním svahu údolí Dražanského potoka v nadmořské výšce 266 – 270 m, vzdálená od potoka asi 100 m (obr. 2). Podloží zde tvoří pleistocénní eolické a deluvioeolické sedimenty – spraše a sprašové hlíny, které byly původně překryty kvalitní úrodnou černozemí. Asi 150 m východně od lokality vytváří v terénu zářez menší levobřežní přítok Dražanského potoka, pramenící nedaleko jihovýchodním směrem.

Mimořádně důležitým nálezem z bezprostředního sousedství lokality je kostrový hrob ze 4. století, učiněný při výkopu kanalizace v zahradě u domu čp. 523 ve Školské ulici (*Rataj 1953*). Tehdejší č. kat. 444/1 je dnešním ppč. 554 ve Spořické ulici (obr. 1.2), přiléhajícím k lokalitě od jihu, ve vzdálenosti maximálně 200 m, výše ve svahu (asi 286 m n.m.). Dalším nálezem z mladší doby římské je kostrový hrob ženy z Údlické ulice na ppč. 581, vzdálený od prvního necelých 300 m východně (*Kostka 1996*). V jeho okolí byly odkryty též sídlištní objekty z mladší doby římské, neposkytly však bohužel dostatečně typický keramický materiál, který by umožnil přesnější časové zařazení. Sídlištní nálezy z doby římské jsou hlášeny i z polohy bývalého hřiště na plošině nad rybníčkem, vpravo nad Krbickou ulicí - patrně východně od ní.

- Objekt 1 - Jednalo se o oválnou jámu nepravidelného půdorysu s plochým dnem a kolmými až mírně svažitémi stěnami. Maximální rozměr jámy činil 2 m, zjištěná hloubka od úrovně skrývky ornice byla 60 cm. - Objekt 3 - Ve stěně přípojky kanalizace byla částečně narušena do podloží zahloubená kruhová válcovitá jáma o průměru 2 m a maximální zjištěné hloubce 116 cm.

32) Praha – Dolní Liboc I. Nová Šárka – staveniště Konstruktivy – výzkum Bedřich Soudský

Literatura: *Svoboda 1965*, 54, obr. 9: 2; *Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*.

V souvislosti s budováním čtvrtě Nová Šárka a přilehlé komunikace třídy Evropská byly v roce 1953 získány rovněž nálezy z časně fáze doby stěhování národů. Lokalita se nachází mezi Šáreckým a Litovickým potokem.

33) Praha – Dolní Liboc II. Šestákův statek čp. 18 – výzkum Michal Bureš

Literatura: *Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*.

Podnětem k archeologickému zkoumání lokality bezprostředně přiléhající k Šestákovu statku čp. 18 v katastrálním území Liboc, Praha 6, byl záměr investora ING Real Estate Development s.r.o. vybudovat zde rezidenční areál „Nová Liboc“ s několika obytnými domy, podzemními garážemi a parkovou úpravou. Areál se nachází na mírném svahu jižní expozice obtékaném tokem Litovického potoka, v nadmořské výšce 313 - 318 m n. m. Podloží je tvořeno sprašovou návějí, na kterou nasedá ornice. Archeologické kulturní objekty se zahlubují do sprašové návěje. V období od 26.9. 2003 do 19. 10. 2003 byl na lokalitě realizován zjišťovací archeologický výzkum, terénní část předstihového výzkumu byla zahájena dne 5.3. 2004 a byla ukončena na přelomu roku 2004 a 2005. Výzkum byl realizován společností Archaia Praha o.p.s. ve spolupráci s občanským sdružením Archaia a Katedrou archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Objektem 650 v sondě 5, bylo nepravidelné soujámi s obsahem materiálu převážně z neolitu, v jihozápadní části objektu situována jamka, na jejímž dně (podle výpovědi Ladislava Rytíře dozorujícího výzkum objektu) byl nalezen fragment „přešťovické misky“.

34) Praha – Dolní Liboc III. výzkum Helena Olmerová

Literatura: *Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*.

V letech 1975-1976 byla v souvislosti se stavebně-historickým průzkumem v areálu někdejšího statku statku čp. 2 v centru původní vsi Liboc. Kromě komponenty doby stěhování národů zde byly objeveny objekty spjaté s kulturou vypíchanou a únětickou (*Olmerová – Pavlů 1991*). Nálezy jsou uloženy v NPÚ, Územním odborném pracovišti pro hlavní město Prahu. Sonda XVIII, objekt 1.

35) Praha – Hloubětín

Literatura: *Hušták – Jiřík 2009*.

Záchranný archeologický výzkum na lokalitě Zahrady nad Rokytkou v Praze – Hloubětíně byl vyvolán záměrem investora, společností Nitro B1 spol. s.r.o., výstavbou sedmi bytových domů, přilehlých komunikací a inženýrských sítí. Výzkum byl prováděn na stavbu ohrožených plochách od podzimu roku 2006 do října roku 2007 společností Labrys o.p.s. pod vedením Mgr. Pavla Huštáka. Lokalita Zahrady nad Rokytkou je situována na mírném svahu, v ohbí vodního toku říčky Rokytky, což představuje z historického hlediska výhodnou sídelní polohu především pro zemědělské obyvatelstvo. Nejstarší osídlení se podařilo doložit již od časněho eneolitu několika keramickými zlomky jordanowské keramiky, které pocházejí

z kulturního souvrství plochy D. Nejčtenější zastoupení pravěkých komponent pochází z pozdně halštatského období, dále kromě osídlení z doby římské. Území určené k zástavbě se nachází na levém břehu říčky Rokytky a po jeho východním okraji probíhá hranice mezi katastrálním územím Vysočan a Hloubětína. Jižní část plochy uzavírá bývalý železniční val, rovnoběžný s ulicí Poděbradská. Západní část je ohraničena zahrádkářskou kolonií, na kterou navazuje ulice U Elektry. Přesný postup a způsob záchranného archeologického výzkumu byl volen podle situace na jednotlivých plochách. Se zahájením výzkumu v listopadu 2006 byla provedena skrývka v jižní části plochy bagrem s hladkou lžící na úroveň podloží. Tato část zahrnovala plochu A, A1, A2 B, B1 a C, svrchní část byla zničena stavbou jeřábové dráhy v sedmdesátých letech, kdy došlo k úpravě terénu. Na plochách D, F, V, W, E, Q a M bylo zachováno kulturní souvrství v rozmezí 0,2 - 1,5 m. Skrývka byla zastavena na svrchní úrovni souvrství. Objekty, které se projeví v jednotlivých úrovních kulturního souvrství, byly půleny nebo děleny na menší segmenty, poté byla provedena kresebná dokumentace v řezu (*obr. 6*). Po vybrání celé výplně objektu byl objekt geodeticky zaměřen totální stanicí či znivelován ke geodeticky zaměřenému orientačnímu bodu. V případě dokumentace rozhraní zaniklého ramene Rokytky byla užitá metoda dokumentace formou kolmé fotogrammetrie.

36) Praha – Kbely

Nepublikovaný výzkum D. Malykové, 2007.

37) Praha – Kobyličky, ul. Březiněveská

Literatura: *Frolík 2009*.

38) Praha – Ruzyně, ul. Na Hůrce – výzkum Milan Kuchařík

Literatura: *Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*.

V letech 2003, 2006. 2007-2008 byl při provádění výstavby skladových hal v areálu Karlovarská Business Park, budovy D a E, prováděn Muzeem Hlavního města Prahy a společností Labrys o.p.s. předstihový archeologický výzkum. Při výzkumu bylo zjištěno polykulturní osídlení od mladší doby kamenné do časné fáze stěhování národů. Lokalita se nachází na severním břehu Litovického potoka, na terase a mírném svahu nad inundací. Germánské nálezy byly zjištěny v roce 2006 a koncentrují se převážně v jižní části plochy.

39) Předslav, okr. Klatovy

Literatura: *Rybová 1976*, obr. 4:6.

40) Přest'ovice, okr. Strakonice

Literatura: *Dubský 1937; Dubský 1948; Zavřel 1997*.

41) Sedlec, okr. České Budějovice

Literatura: *Břicháček – Braun – Košnar 1990; Zavřel 1999*.

42) Siřem, okr. Louny

Literatura: *Jančo 2001*, 485-508.

43) Soběsuky, okr. Chomutov

Literatura: *Blažek 1997*.

44) Stará Kouřim, okr. Kolín

Literatura: *Šolle 1966*, 56-58.

45) Stradonice, okr. Beroun

Literatura: *Pič 1903*, tab. VII:37; *Pochitonov 1955*, 164; *Svobodová 1985*, 656, 659, obr. 1:7, 2:2

46) Skokovy, okr. Turnov

Literatura: *Jenč – Peša 2000*, 23.

47) Svijany, okr. Liberec

Literatura: Košnar – Waldhauser 1973.

48) Tatce, okr. Nymburk

Literatura: *Hartl 1970*. 150-151.

49) Vochoř, okr. Plzeň-sever

Literatura: *Břicháček 2002*.

50) Zbudov, okr. České Budějovice

Literatura: *Rybová 1976*; *Zavřel 1997*.

51) Zliv, okr. České Budějovice

Literatura: *Zavřel P. 1997*; *Zavřel 2007*.

52) Žalany, okr. Teplice

Literatura: *Svoboda 1965*, 280-281.

53) Žatec – Chelčického náměstí, sektor 08, fáze 9, obj. č. 1 v Z části sondy; profil 3

Literatura: *Jiřík 2007*.

V červnu a červenci roku 1997 byl během zjišťovacího výzkumu v severovýchodní čtvrtině Chelčického náměstí v Žatci z části prozkoumán zahloubený objekt 1 – polozemnice – s dvojicí kůlových jamek v nároží (*obr. 11*).

DÍL 3

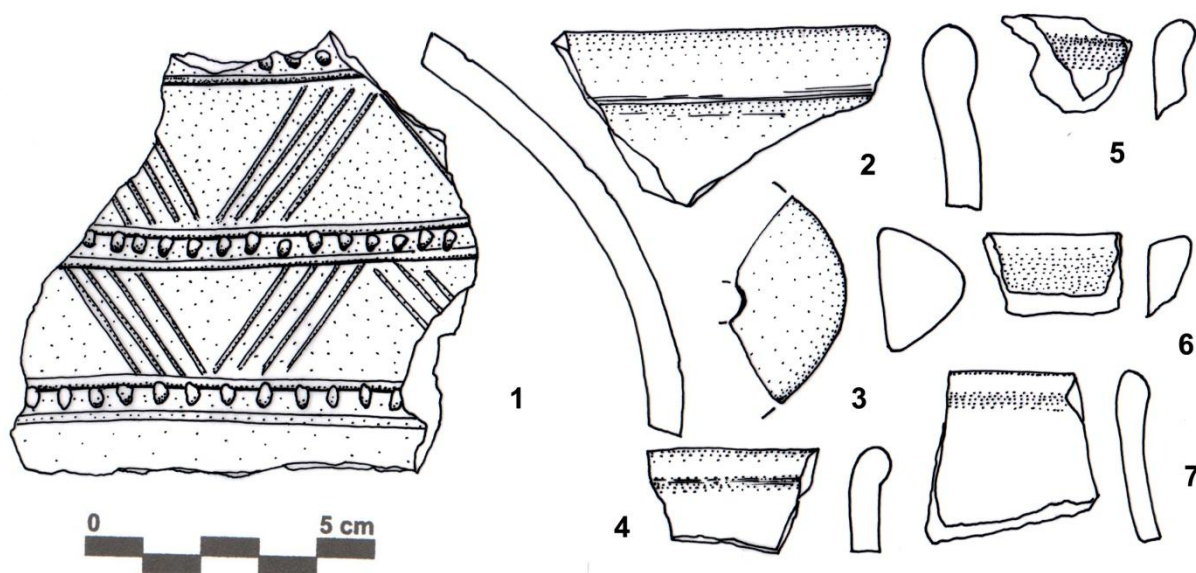
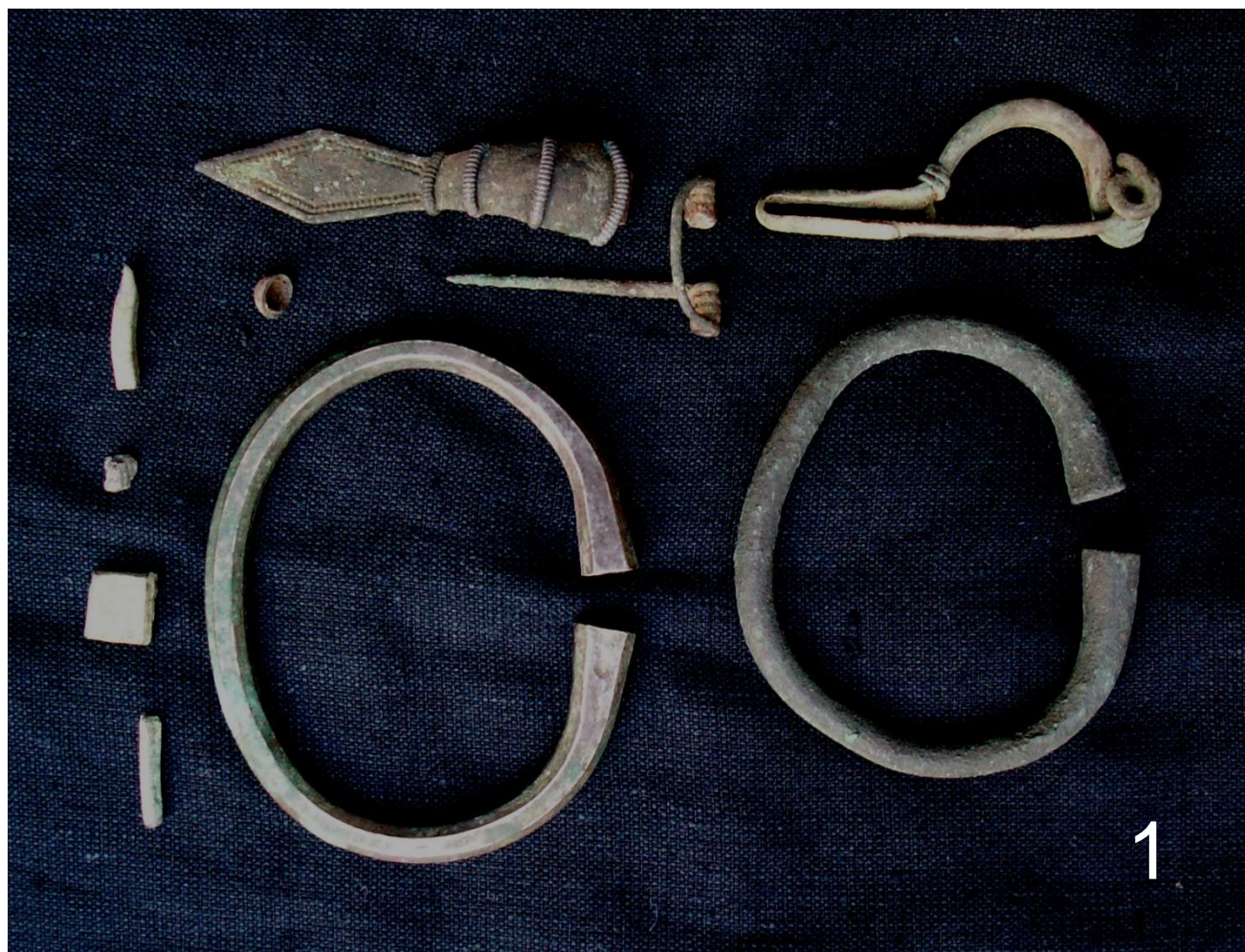
Mapy, plánky, tabulky s nálezy

TABULKA 1

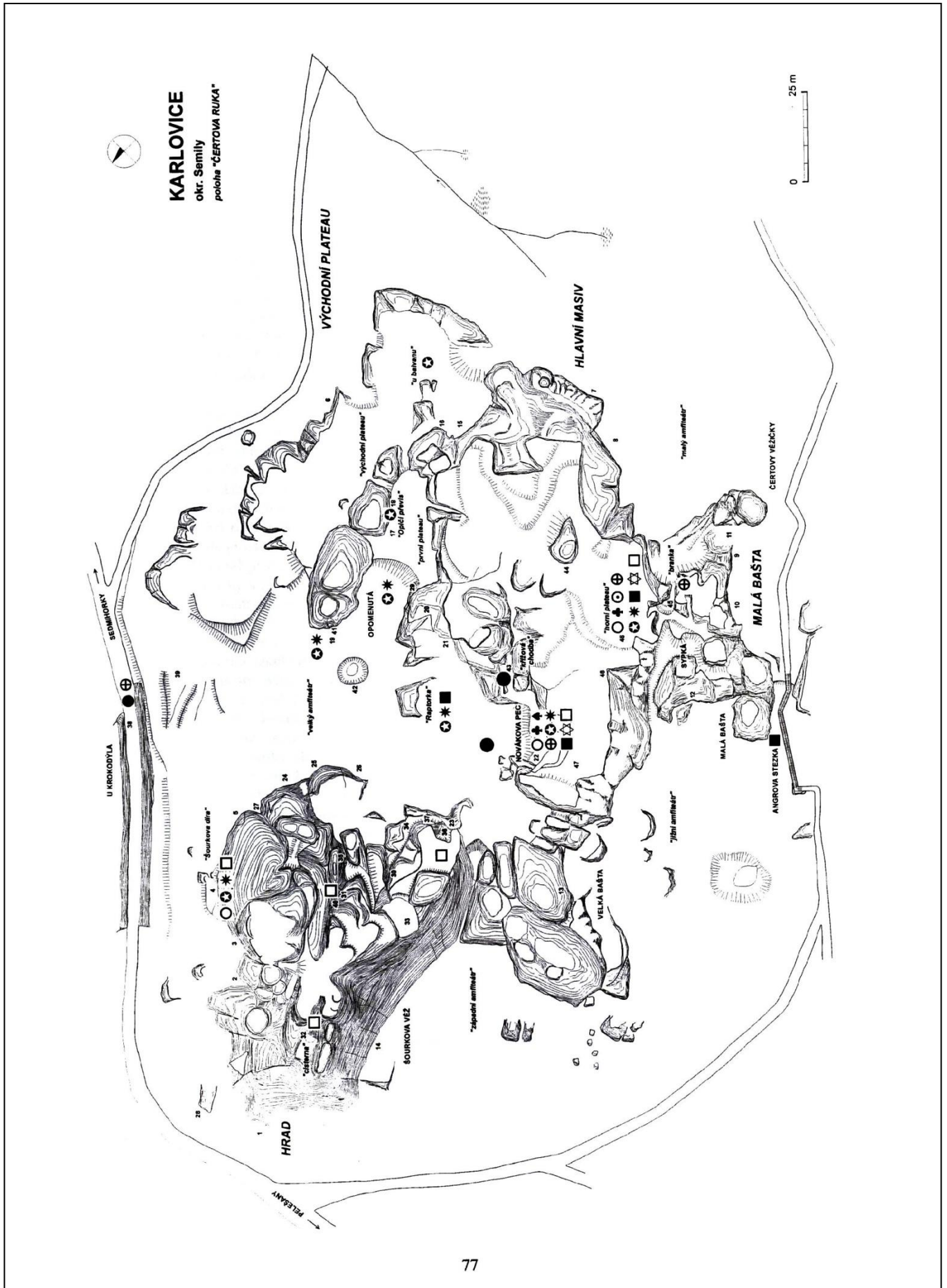

Hřensko – lokalizace nálezu depotu stříbrných předmětů. Foto: V. Peša.

TABULKA 2

1. Předměty z depodu v Hřensku. Fotot J. Jiřík; 2) Praha – Kbely, výzkum D. Malykové, výběr nálezů z objektu 3. Kresba J. Jiřík.

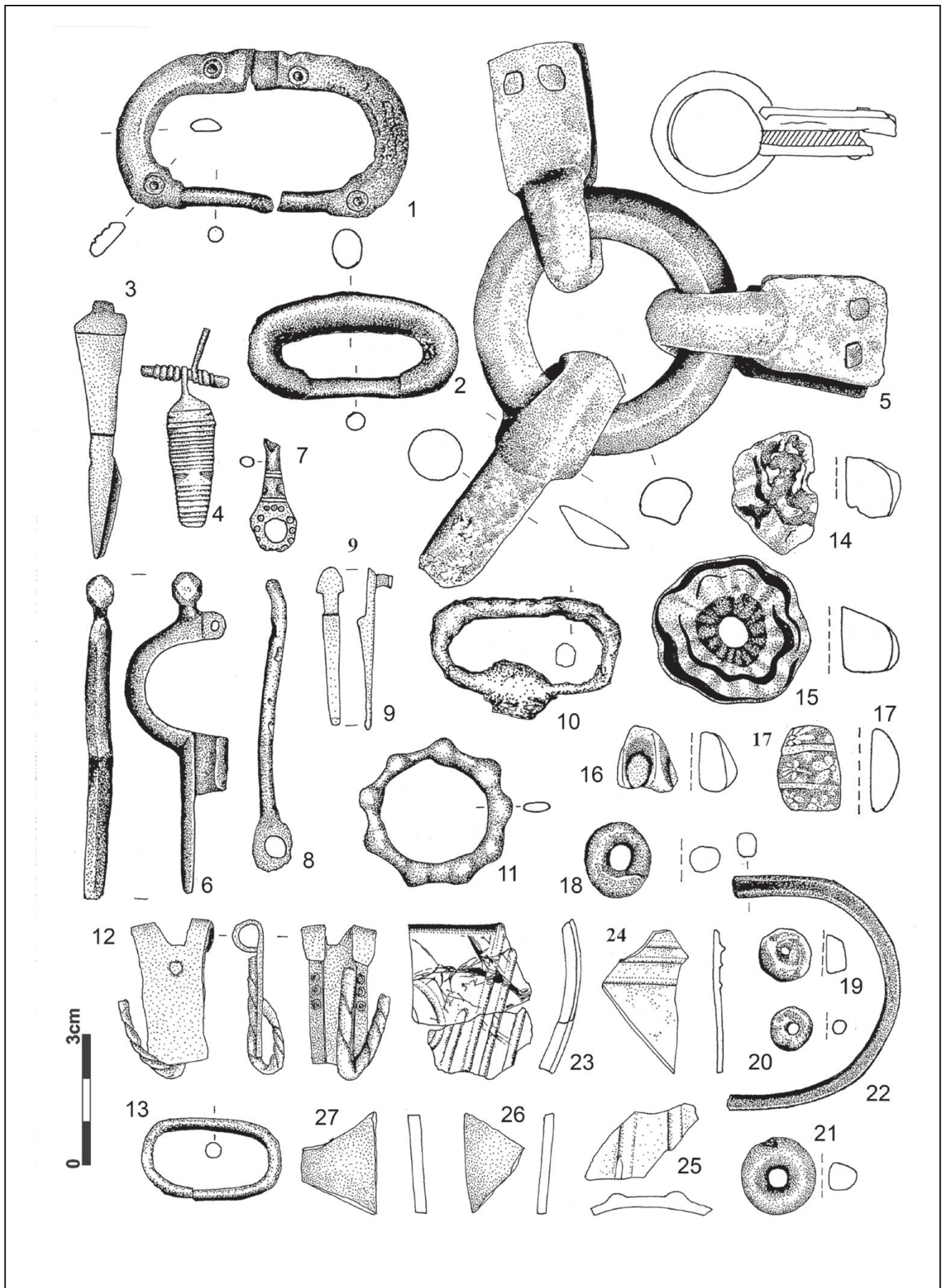
Zaměření lokality Čertova ruka s vyznačením osídlených ploch. Podle: Benešová – Kalferst – Prostředník 1999.

TABULKA 4

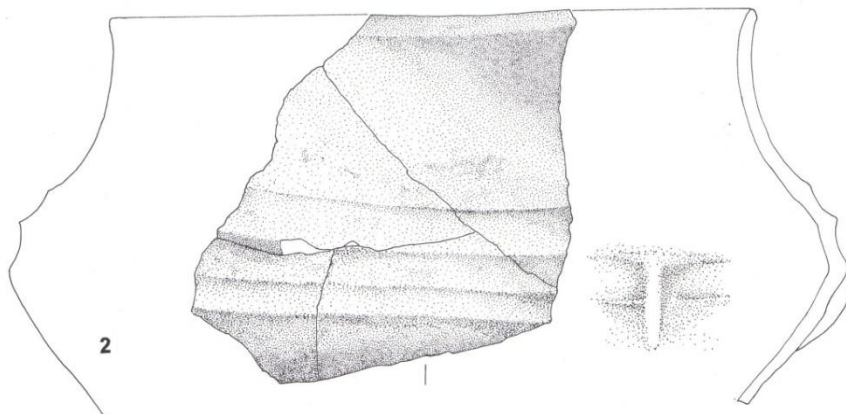
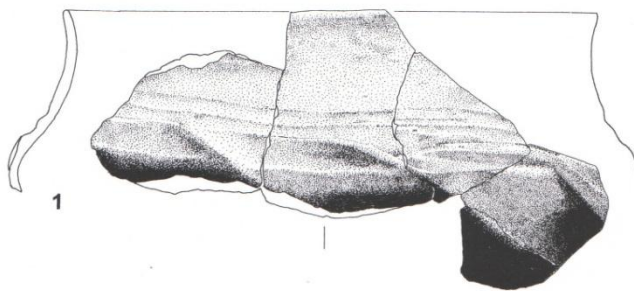
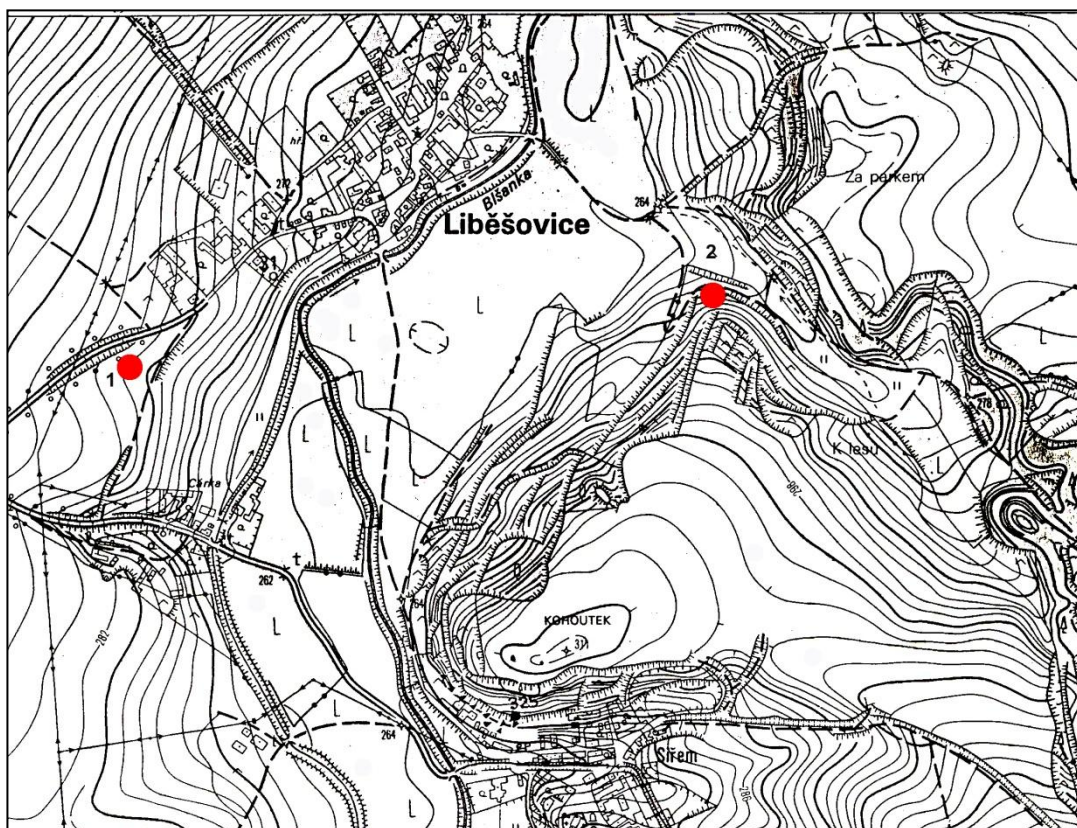
Nahoře: Čertova ruka. Foto P. Jiřík. Dole: Abri Novákova pec. Foto P. Jenč.

TABULKA 5

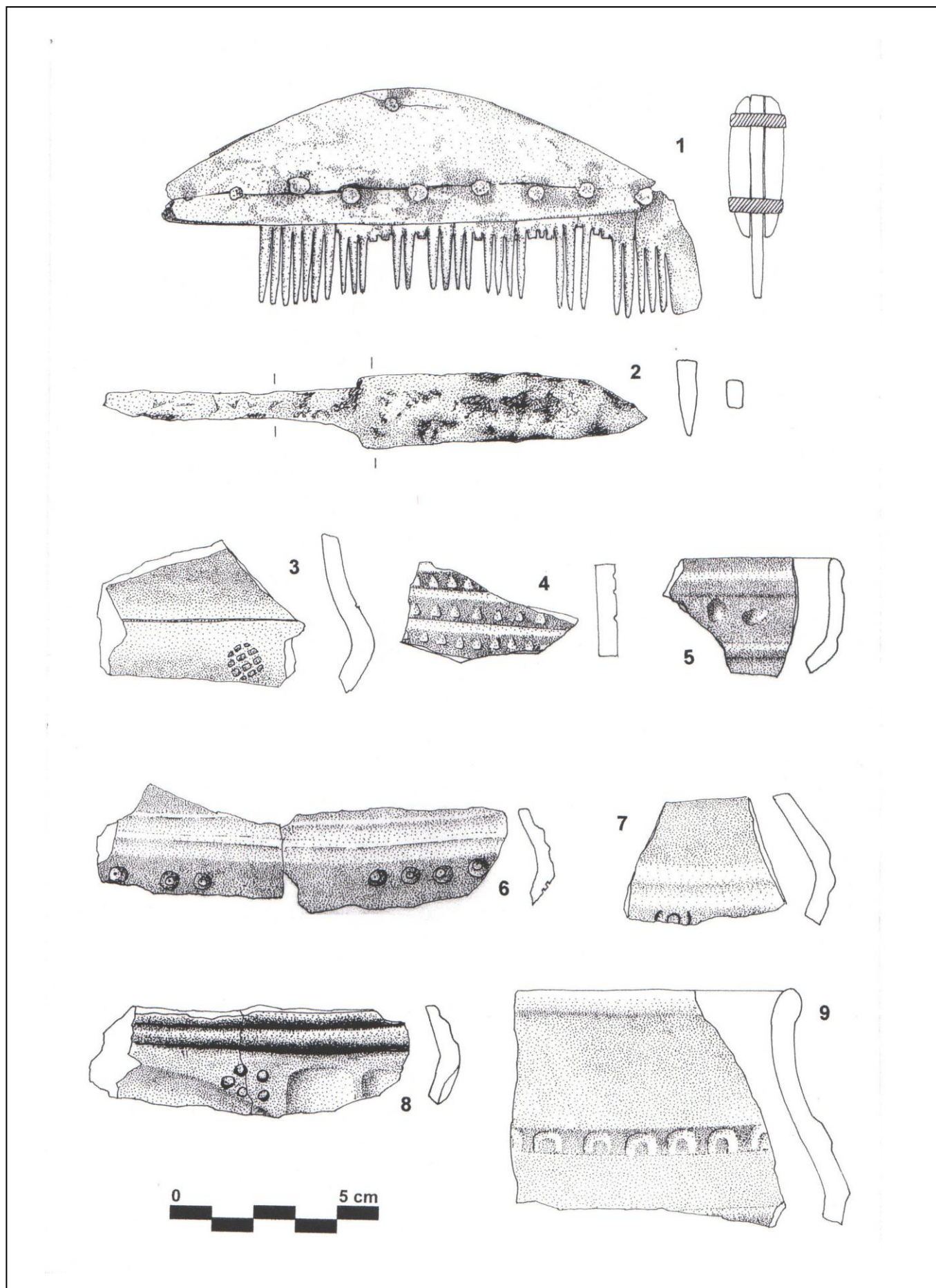
Nálezy doby stěhování národů z lokality Čertova ruka. 1, 3-4, 6-9, 11-13, 22: bronz; 5: bronz a stříbro; 2: bronz a stříbro(?); 10: železo; 14-20, 23-27: sklo; 21: jantar . Kresba J. Jiřík.

TABULKA 6

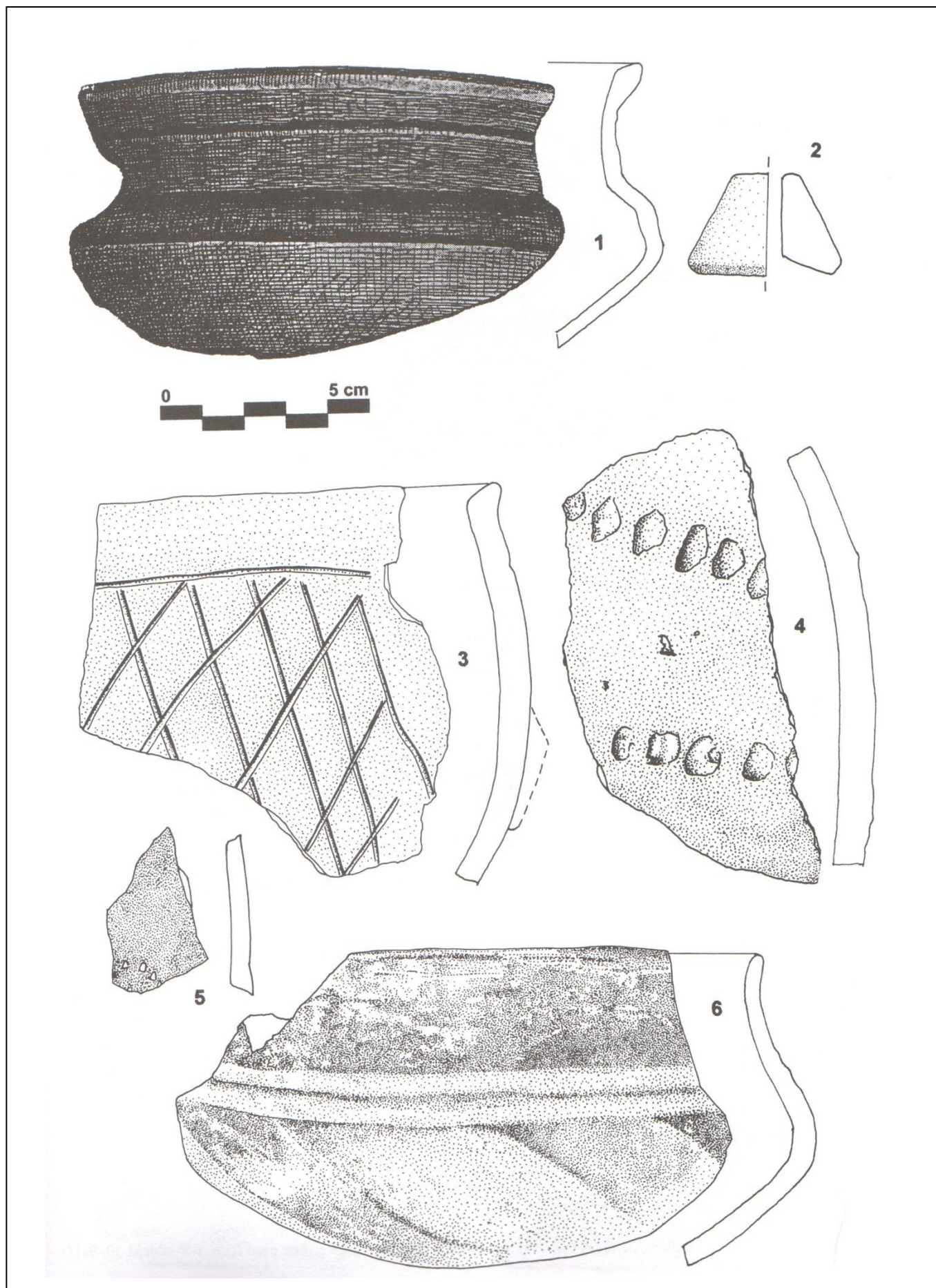
Nahoře: Lokalizace sídliště v Liběšovicích , okr. Louny (vlevo) a Sifemi , okr. Louny (vpravo). Zaměření J. Jiřík. Dole: Liběšovice – výběr nálezů. Kresba J. Jiřík.

TABULKA 7

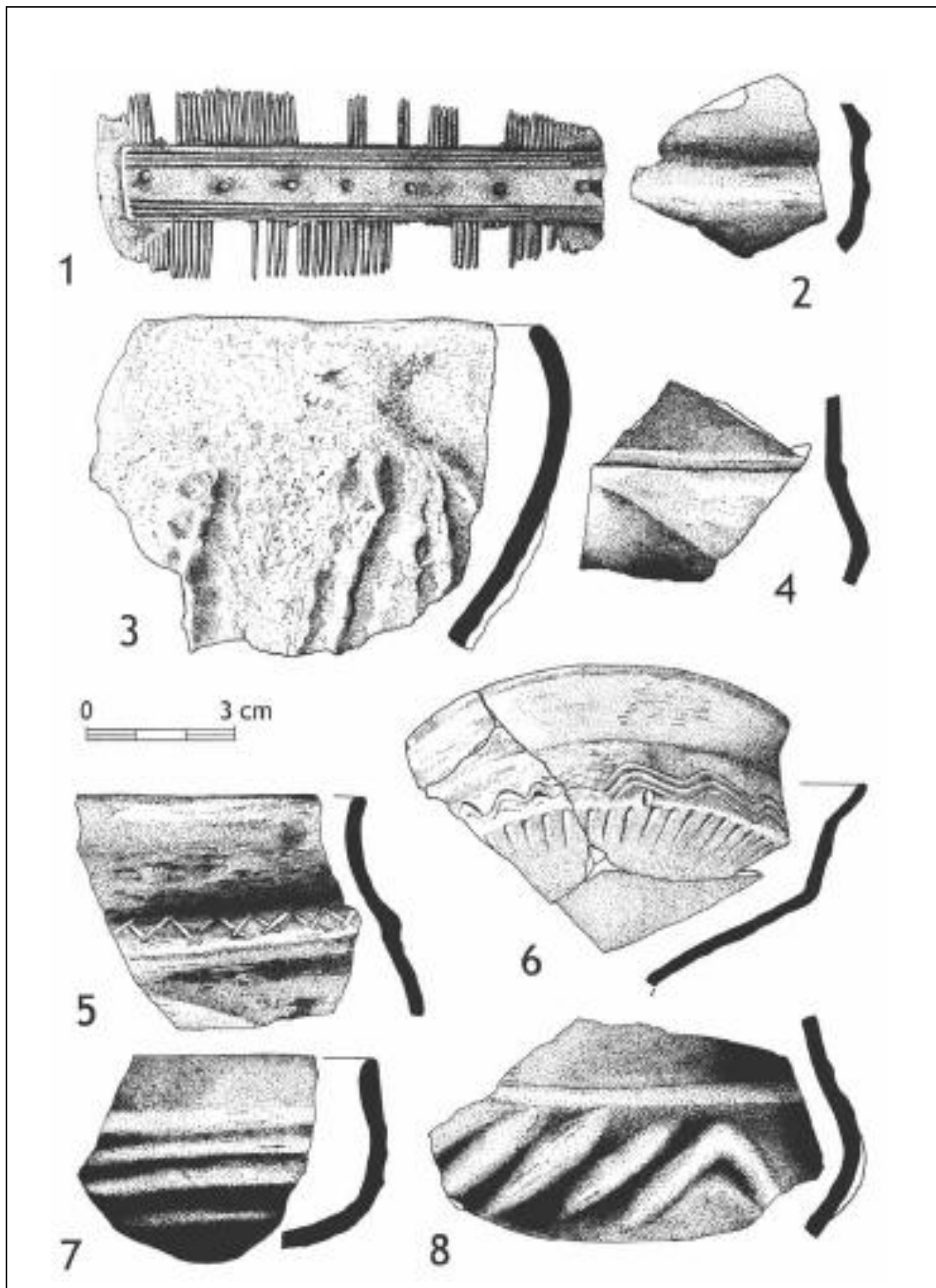
Liběšovice, okr. Louny. 1-9: Výběr z nálezů.. Kresba J. Jiřík.

TABULKA 8

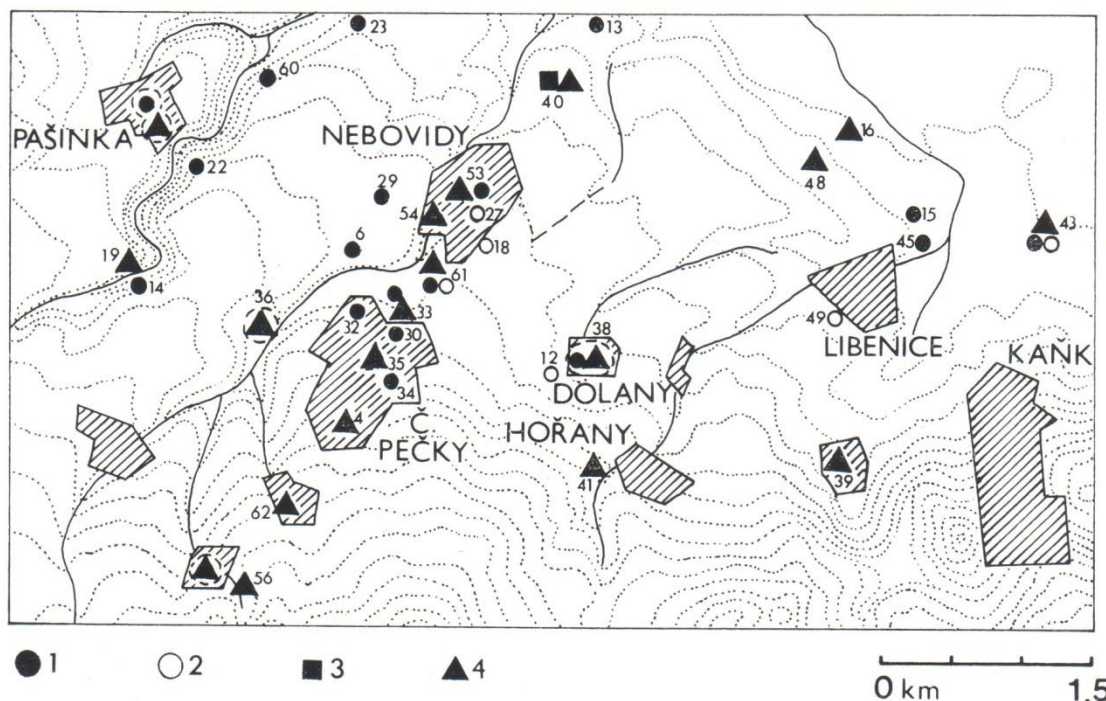
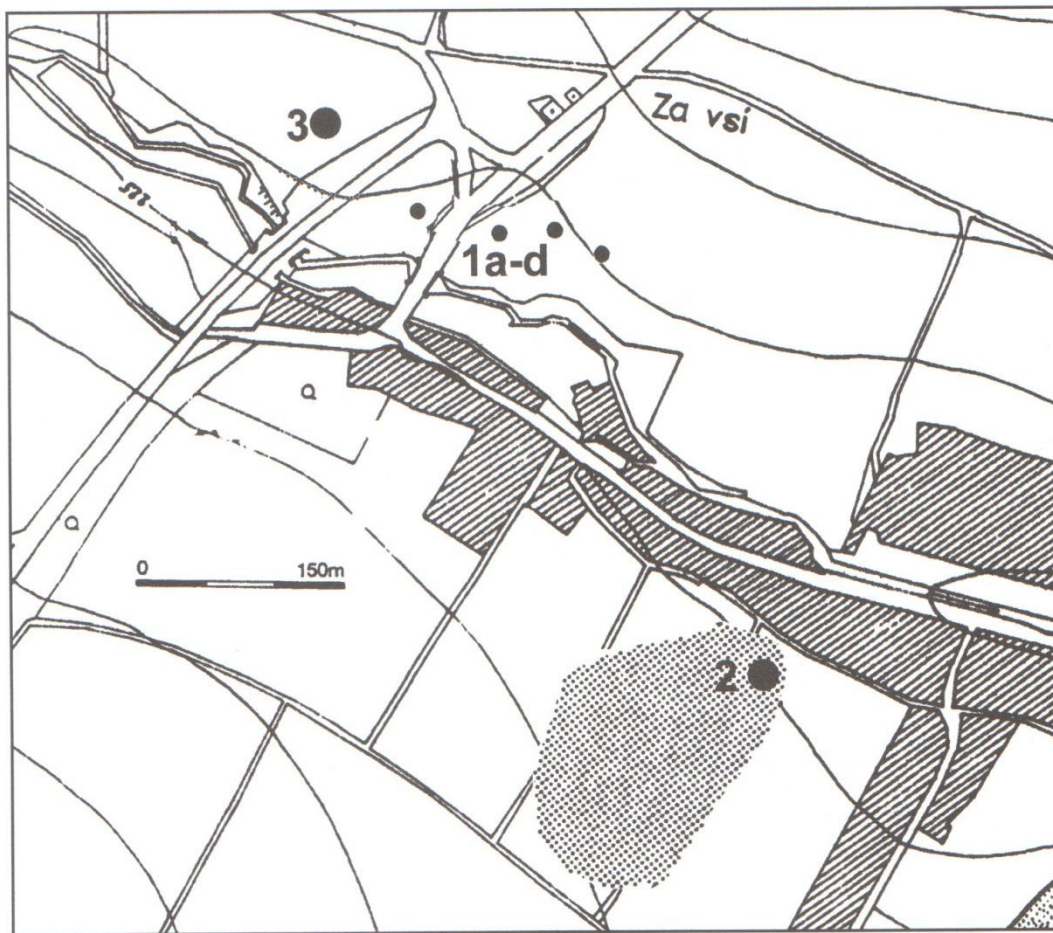

Liběšovice, okr. Louny. 1-6: Výběr z nálezů.

TABULKA 9

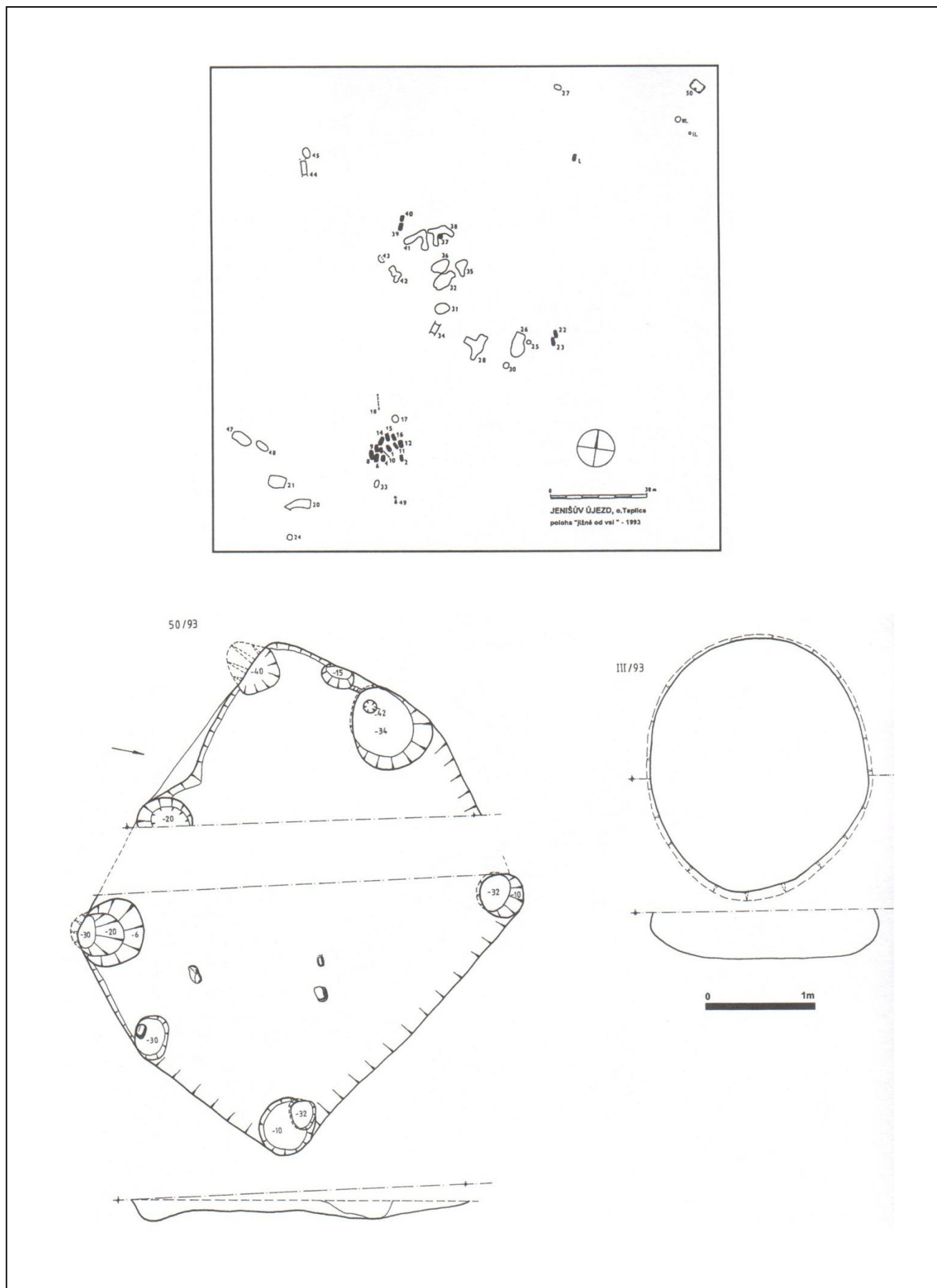
Nebovidy, okr. Kolín. Výběr nálezů z výzkumu Františka Dvořáka z roku 1917.

Mapa 5. Osídlení Hořanska v době laténské až slovanské. 1 d. laténská, 2 d. římská, 3 d. stěhování národů, 4 d. slovanská. — Karte 5. Besiedlung des Hořaner Gebiets in der Latènezeit bis in die slawische Zeit hinein. 1 Latènezeit, 2 Römerzeit, 3 Völkerwanderungszeit, 4 slawische Zeit.

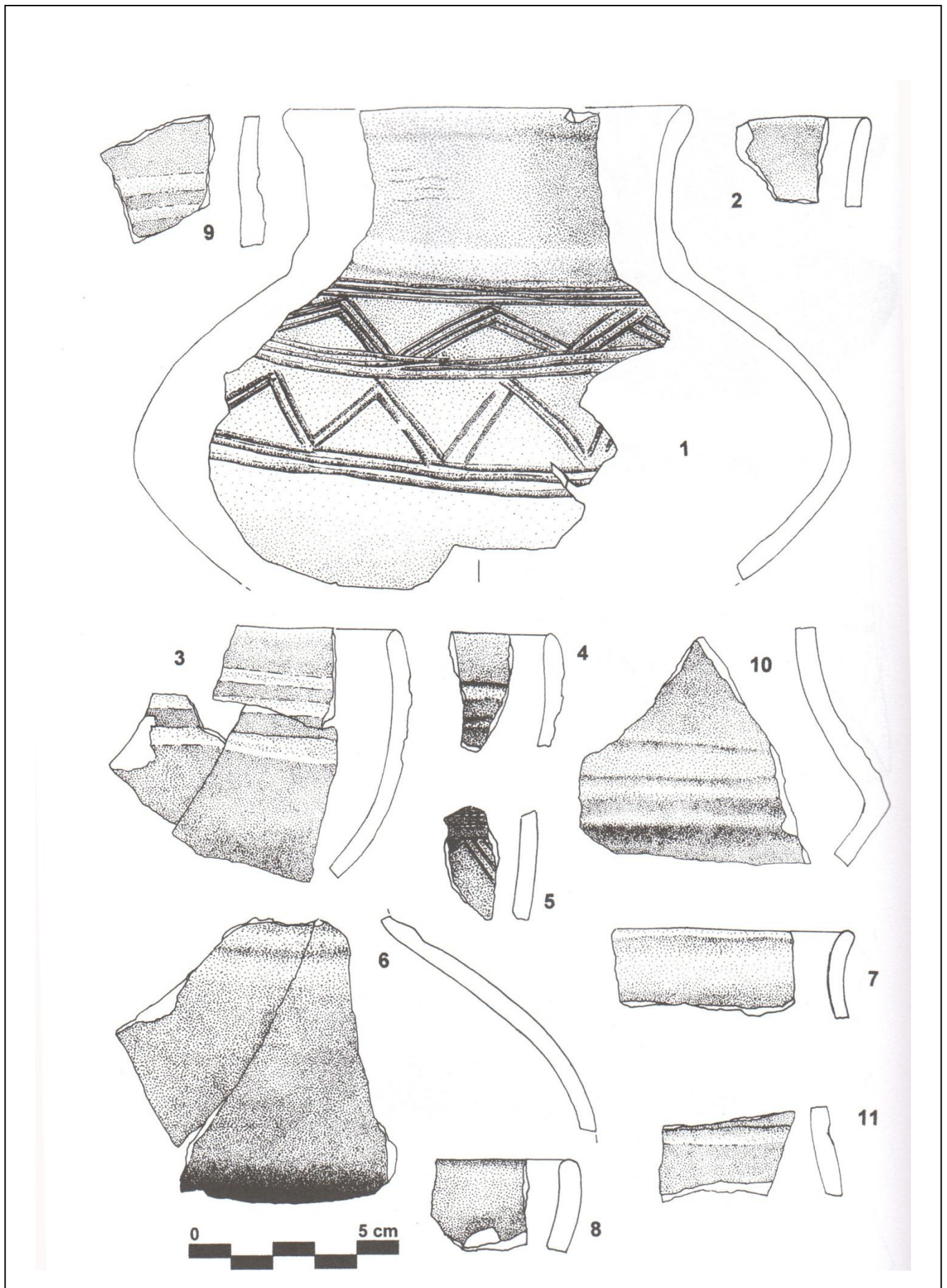
Nahoře: Jenišův Újezd, okr. Teplice, konfigurace lokalit z pozdní doby římské. 1a-d: „poloha 15“, 2: objekty II/93, Objekt III/93, objekt 50, 3: objekt 1/97, objekt 27/97, objekt 26/97. Podle *Ernée 1995a*, *Čech 1995* – doplněno. Dole: Nebovidy zaměření lokalit z doby římské (kroužky) a doby stěhování národů (čtverečky). Podle: *Jiráň – Rulř – Valentová 1987*.

TABULKA 11

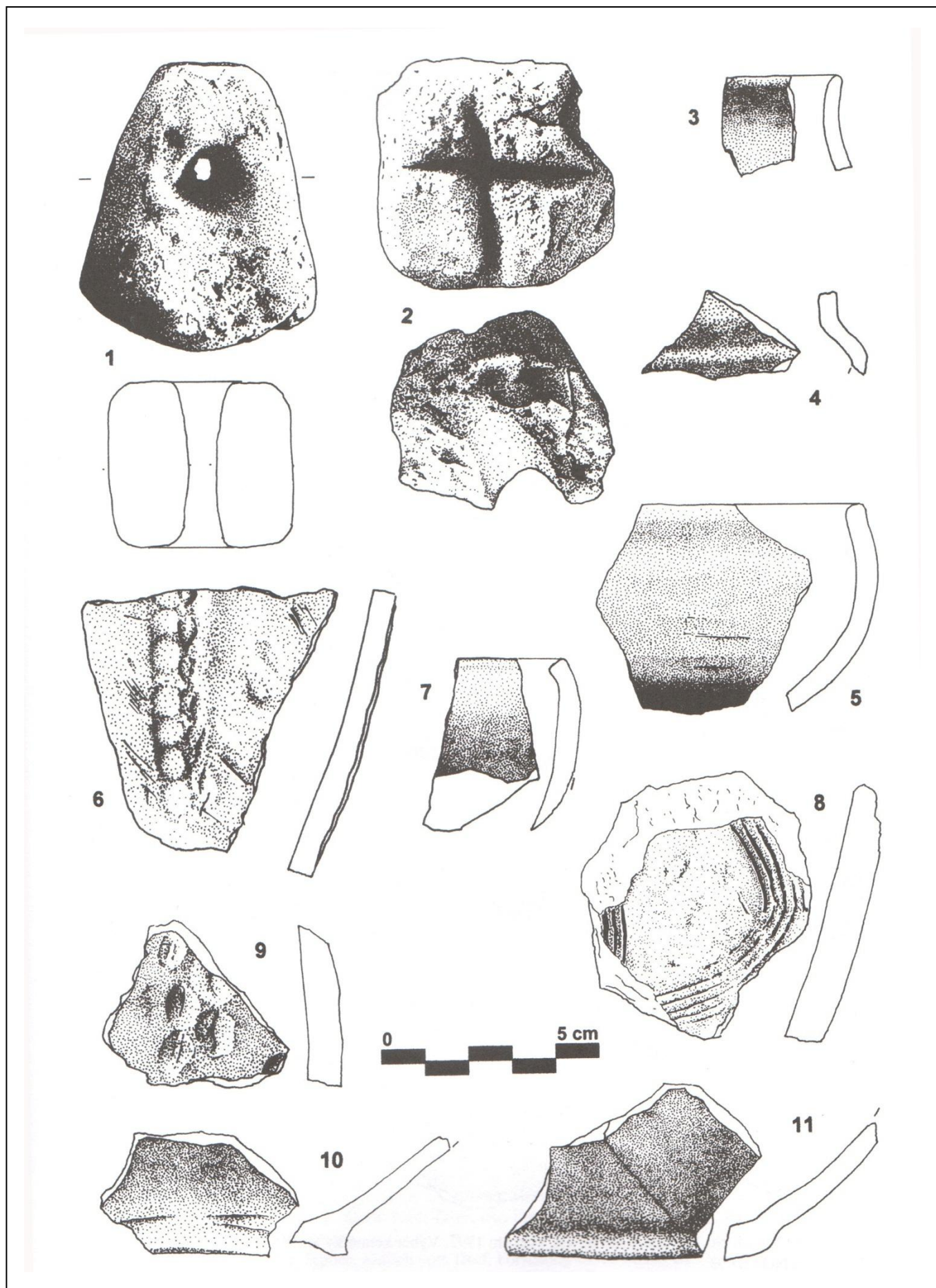
Jenišův Újezd, okr. Teplice, přehledný plán výzkumu z roku 1993, chata z doby římské obj. 50/93 (podle Čech 1995). Jenišův Újezd, okr. Teplice, objekt 50/93 – polozemnice, objekt III/93. Zaměření P. Čech.

TABULKA 12

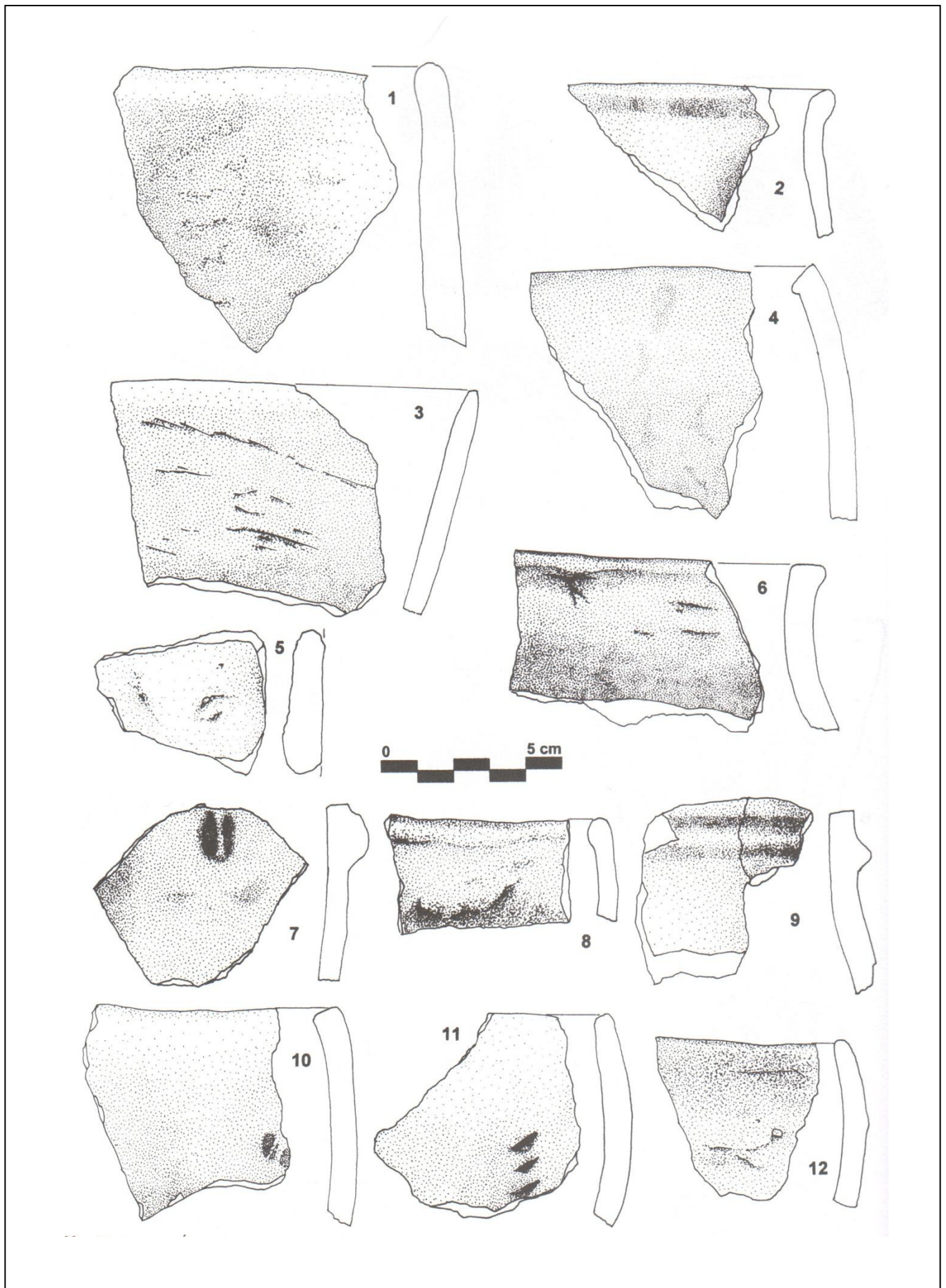
Jenišův Újezd, okr. Teplice, jižně od vsi, výzkum 1993, 1-8: Objekt 50 – výběr z keramiky jemné produkce, 9-11: Objekt III/93 – výběr keramiky jemné produkce. Kresba J. Jiřík.

TABULKA 13

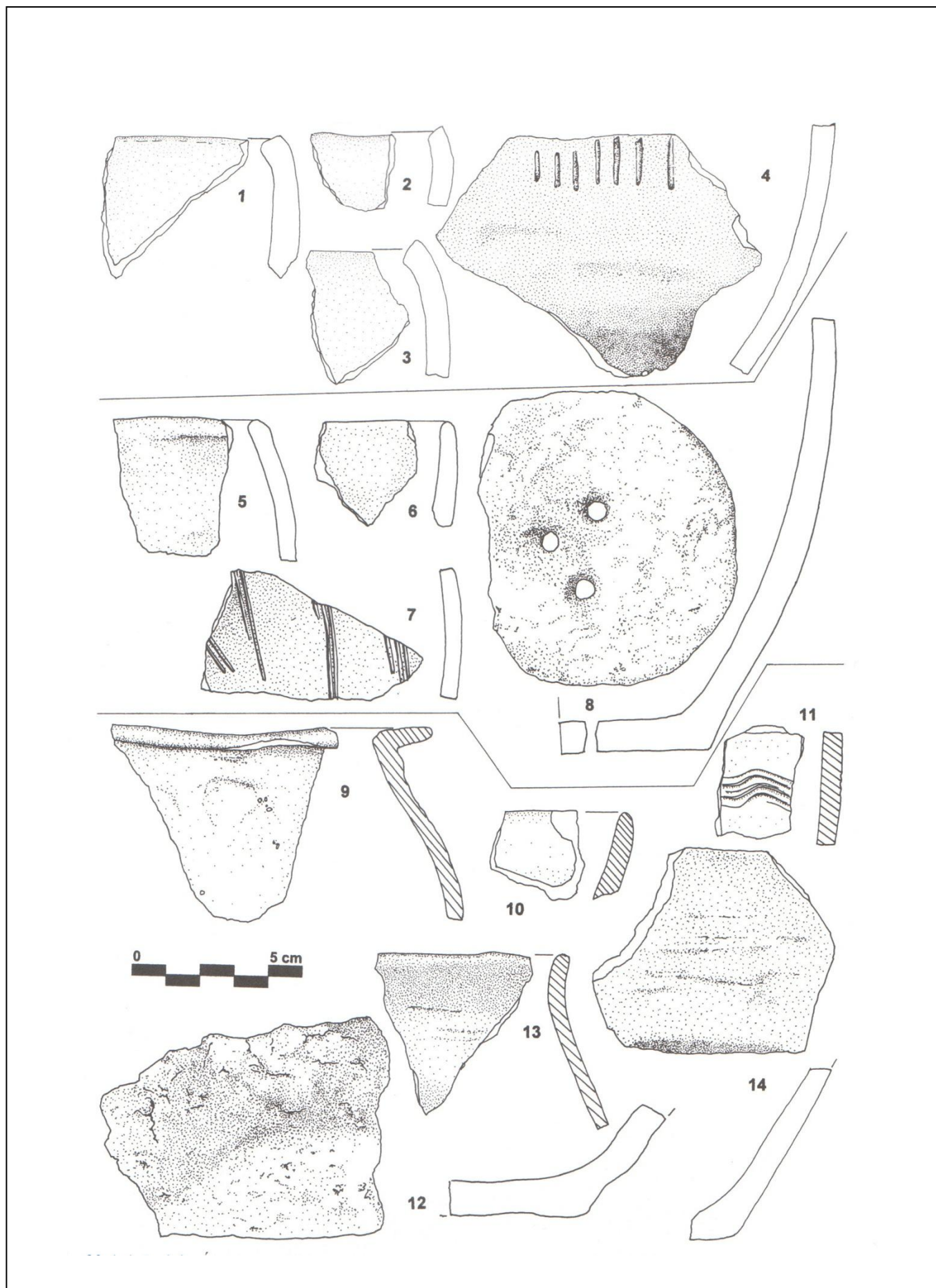
Jenišův Újezd, okr. Teplice, jižně od vsi, výzkum 1993, 1-11: Objekt 50 – výběr z nálezů. Kresba J. Jiřík.

TABULKA 14

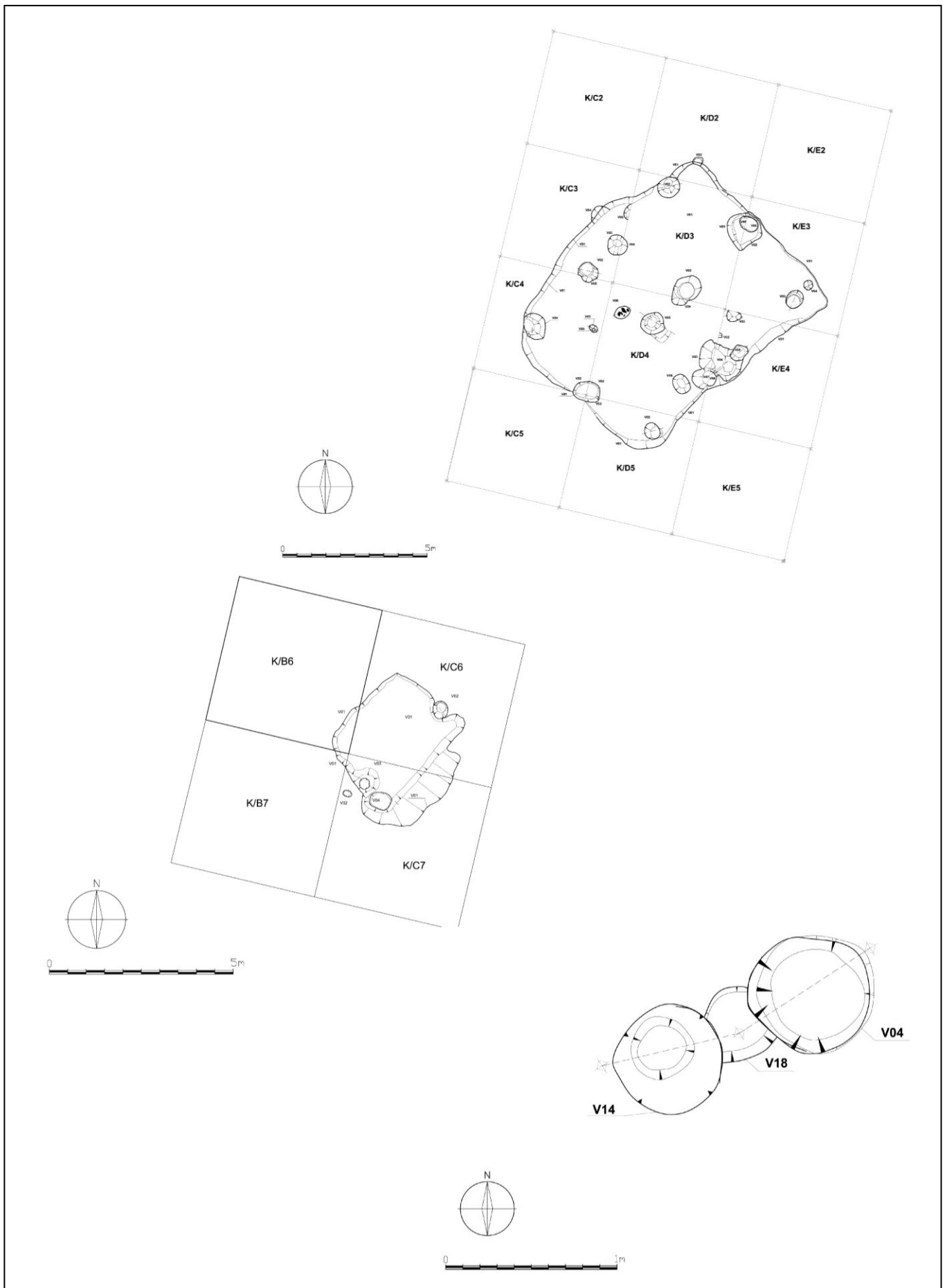
Jenišův Újezd, okr. Teplice, jižně od vsi, výzkum 1993, 1-2, 4-9, 11-12: Objekt 50 – výběr keramiky hrubé produkce, 3, 10: Objekt III/93 – výběr keramiky hrubé produkce. Kresba J. Jiřík.

TABULKA 15

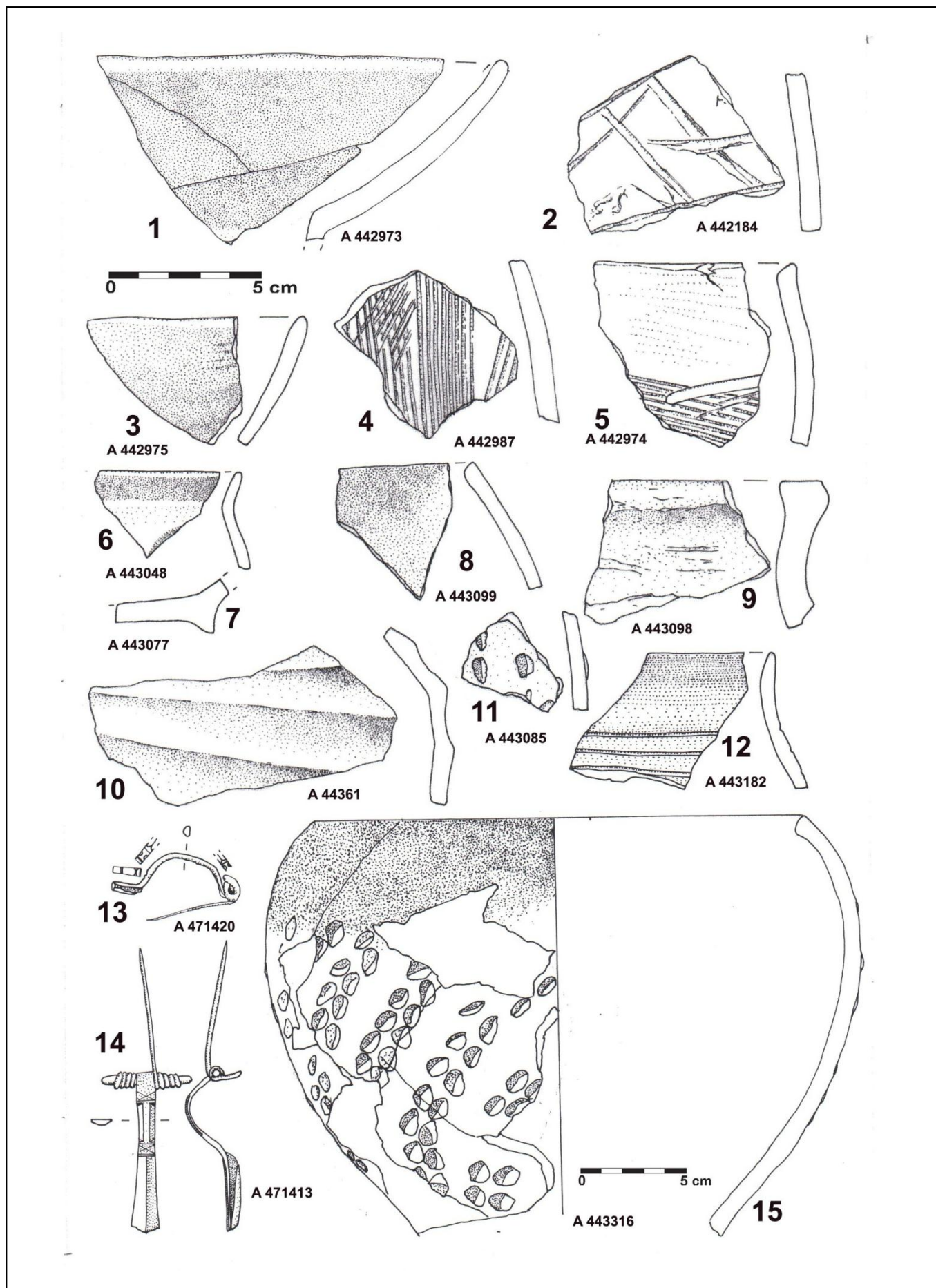
1-4: Jenišův Újezd, okr. Teplice, jižně od vsi, výzkum 1993, Objekt III/93 – výběr z nálezů, 5-8: Jenišův Újezd, okr. Teplice, trať Křížovatka, výběr z nálezů, 9-14: Žatec, okr. Louny, Chelčického náměstí, sektor 08, fáze 9, obj. č. 1 v Z části sondy; profil 3 – výběr z nálezů. Kresba J. Jířík.

TABULKA 16

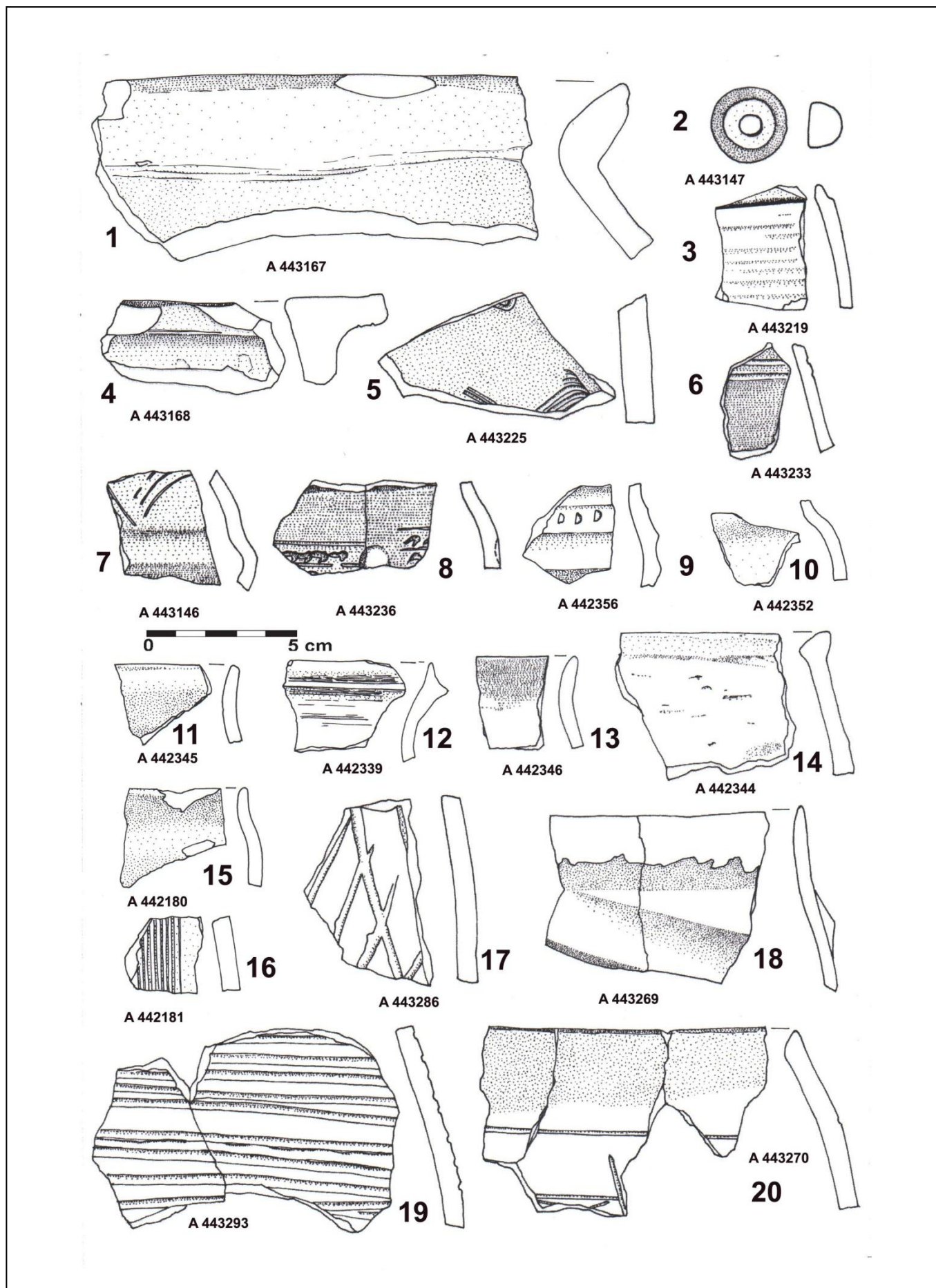
Praha – Dejvice, sladovny Podbaba. Nahoře objekt 1, uprostřed objekt 2, dole objekt 3. Zaměření D. Mareček.

TABULKA 17

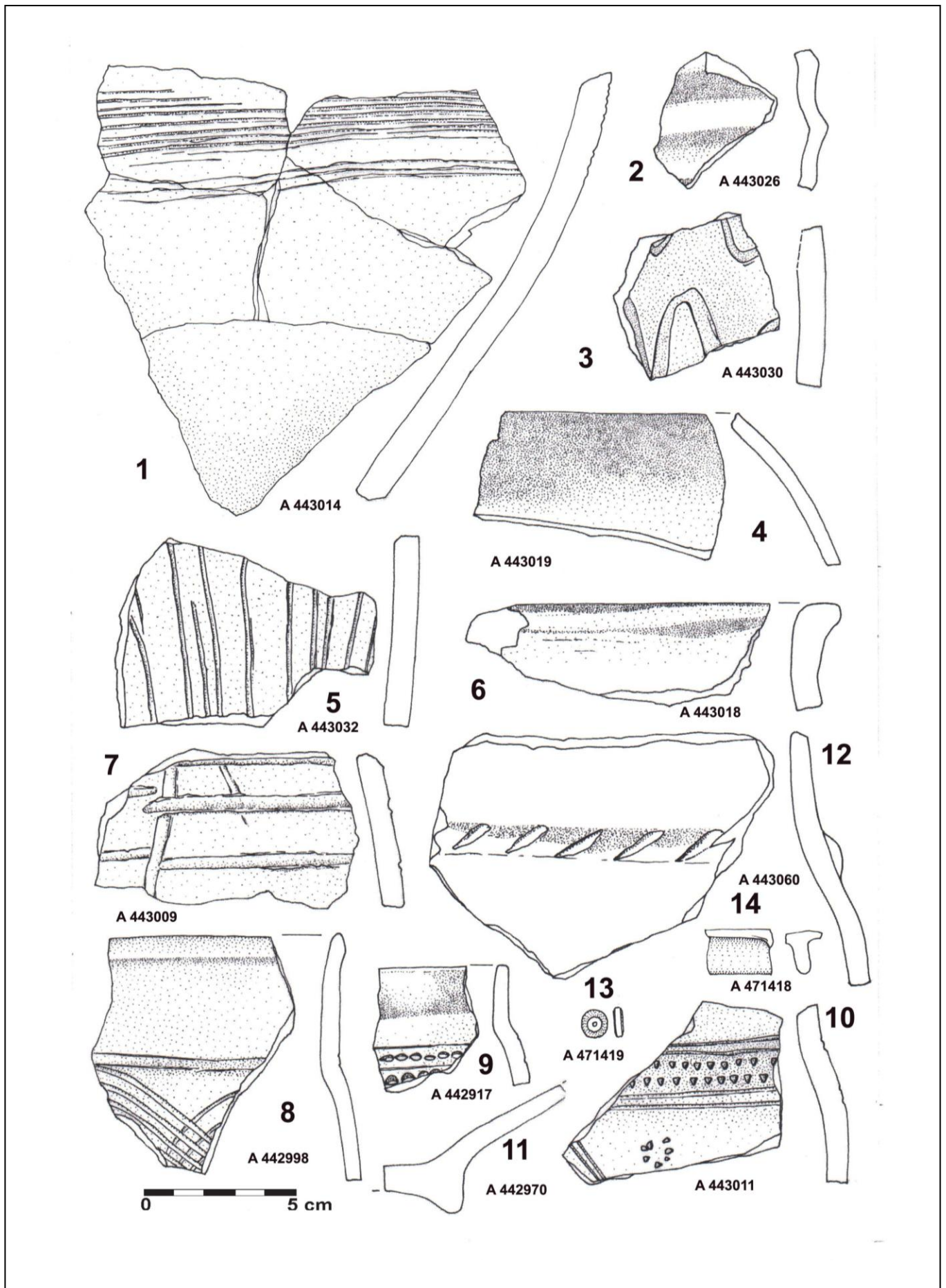
Praha – Dejvice, sladovny Podbaba. 1-13, 15: objekt 1; 14: objekt 2. Kresba J. Jiřík.

TABULKA 18

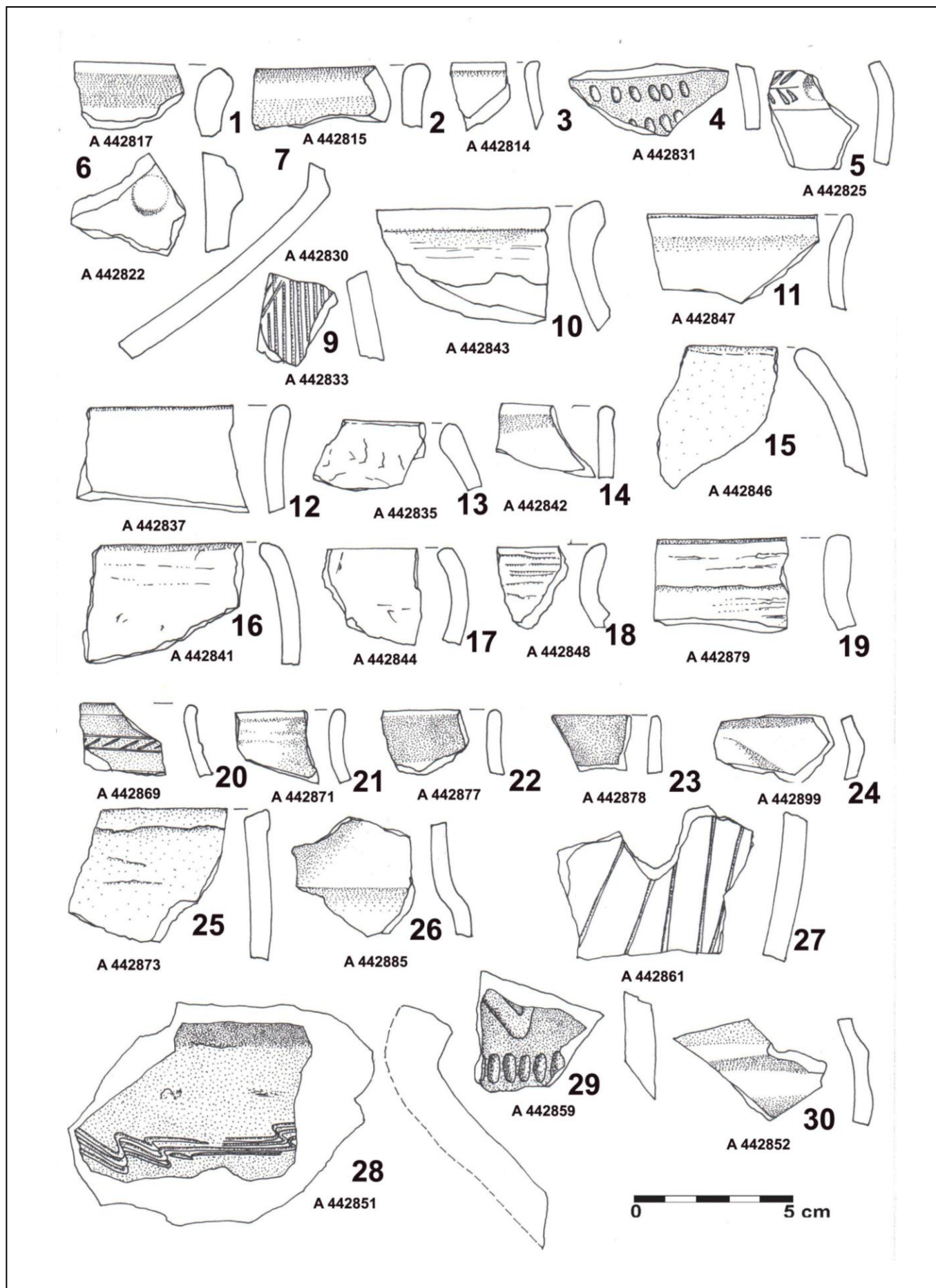
Praha – Dejvice, sladovny Podbaba. 1-8, 15-20: objekt 1; 9-14: objekt 2. Kresba J. Jiřík.

TABULKA 19

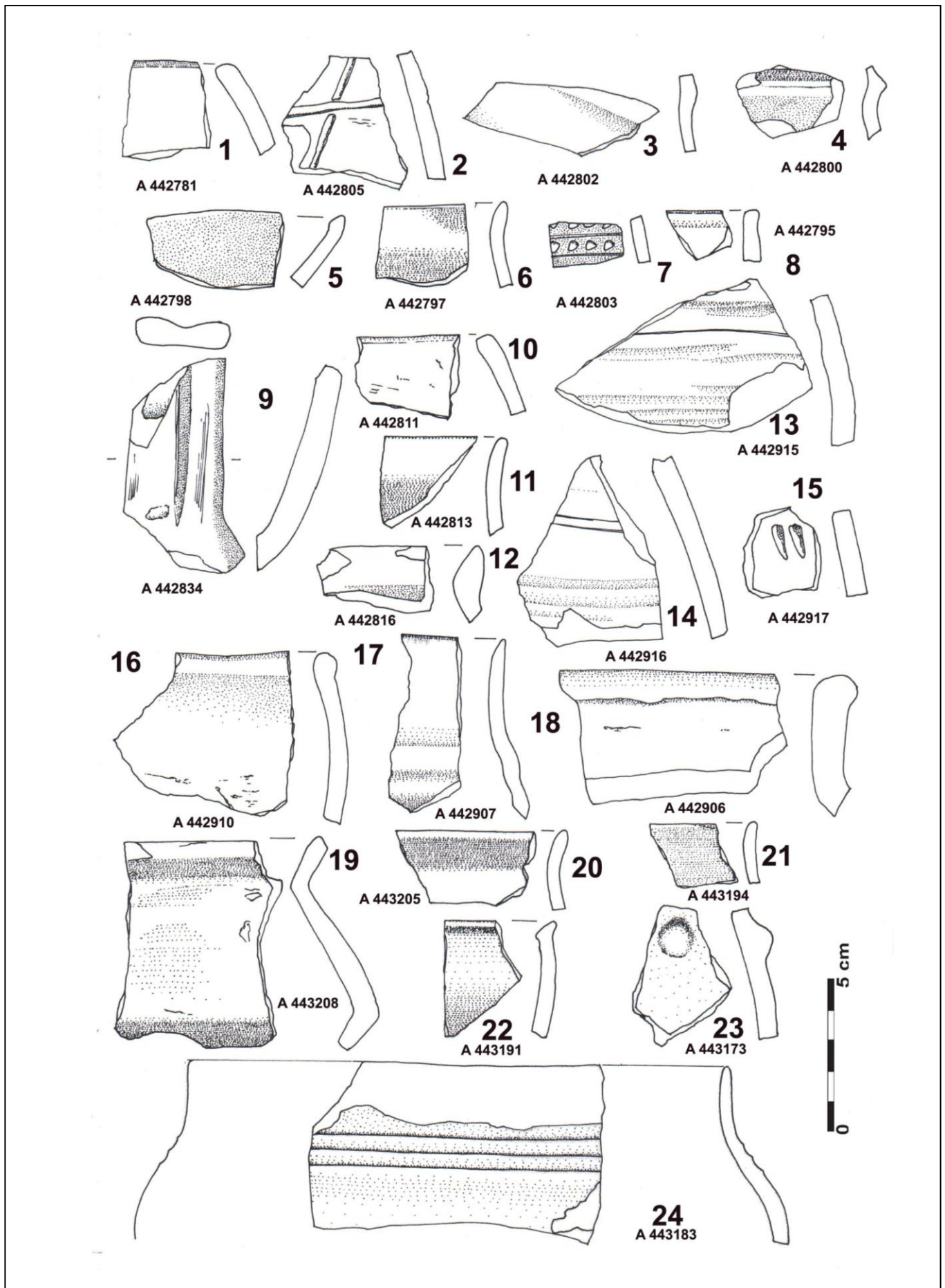
Praha – Dejvice, sladovny Podbaba. 1-14: objekt 1. Kresba J. Jiřík.

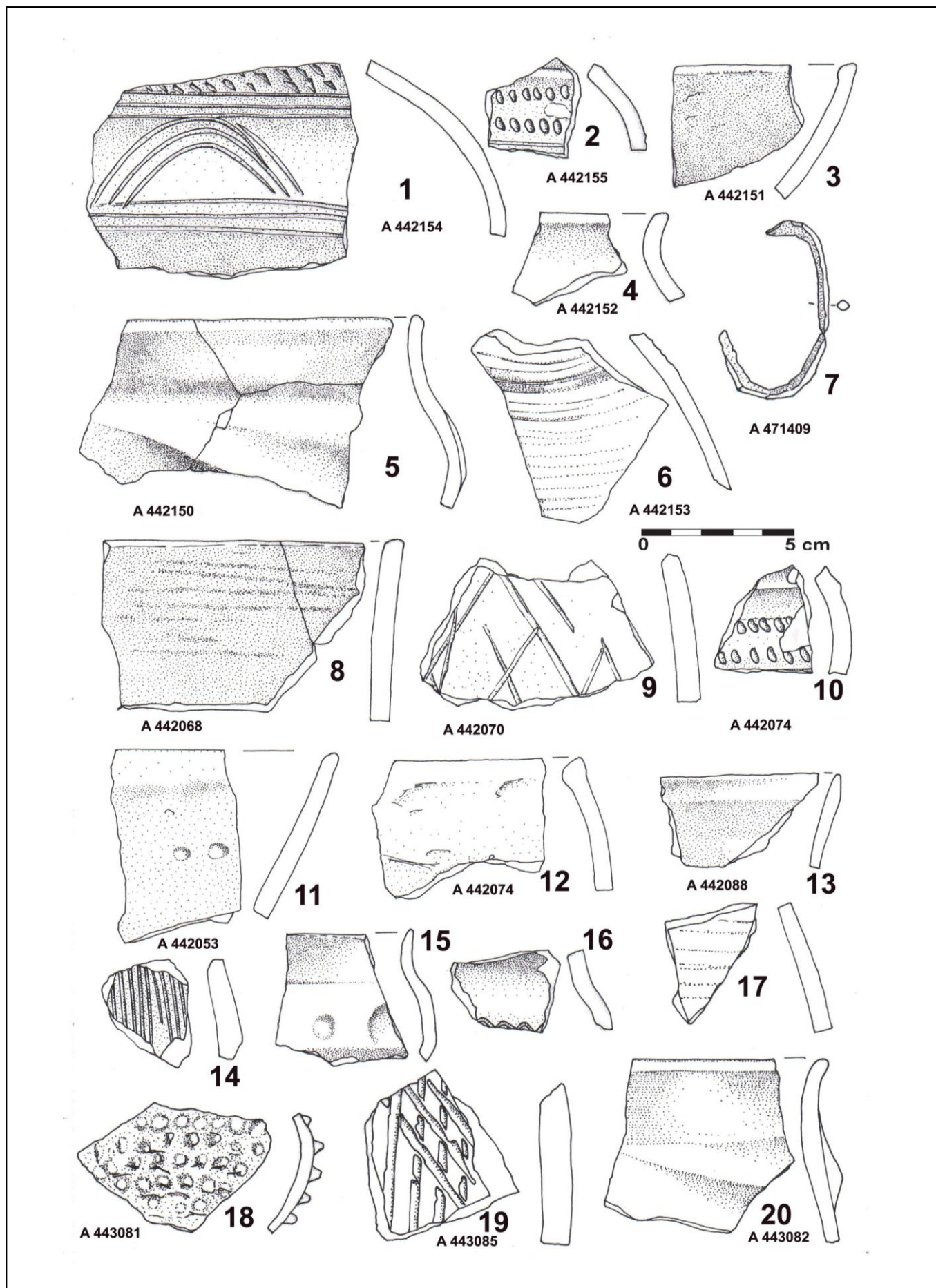
TABULKA 20

Praha – Dejvice, sladovny Podbaba. 1-30: objekt 1. Kresba J. Jiřík.

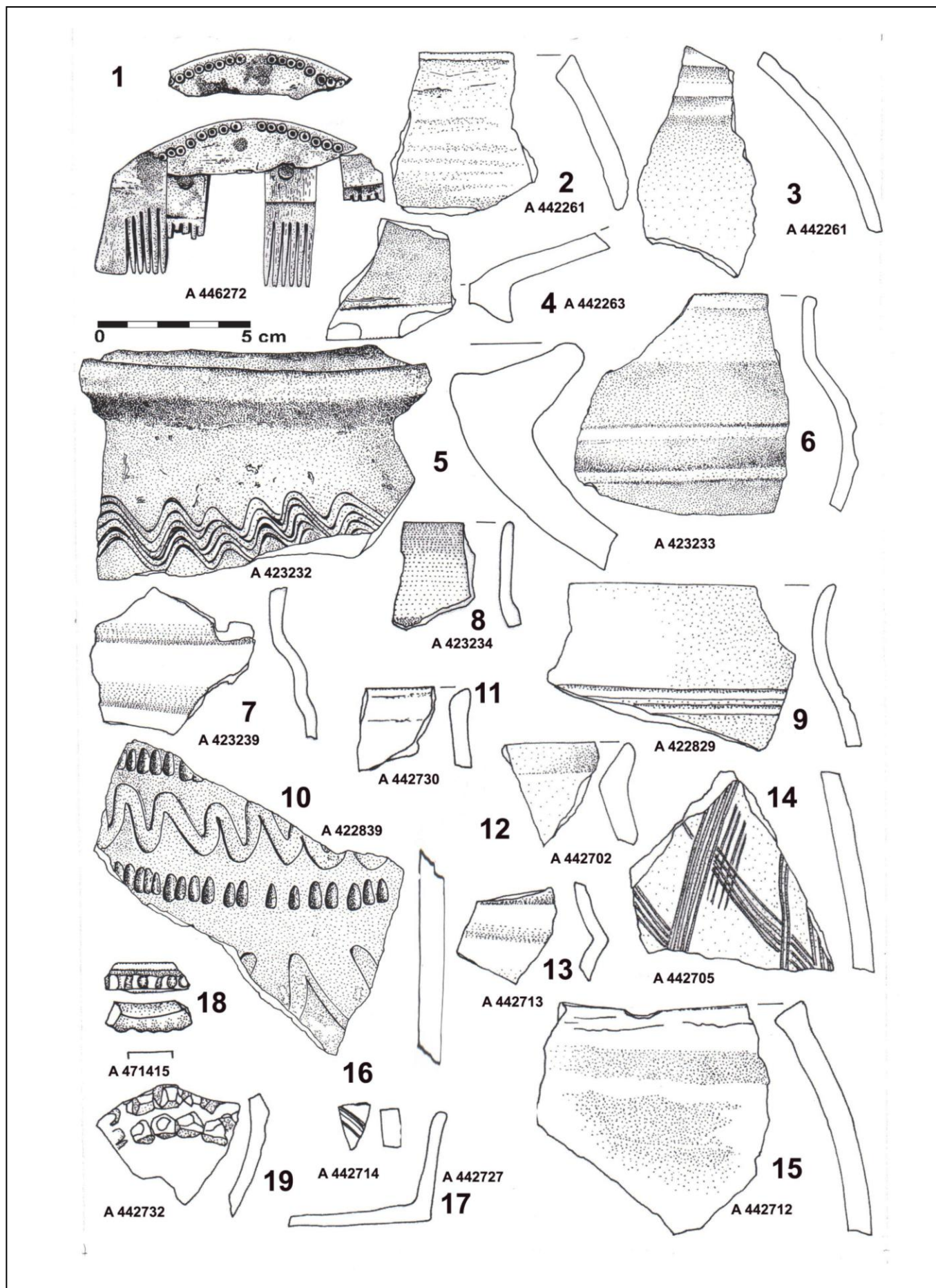
TABULKA 21

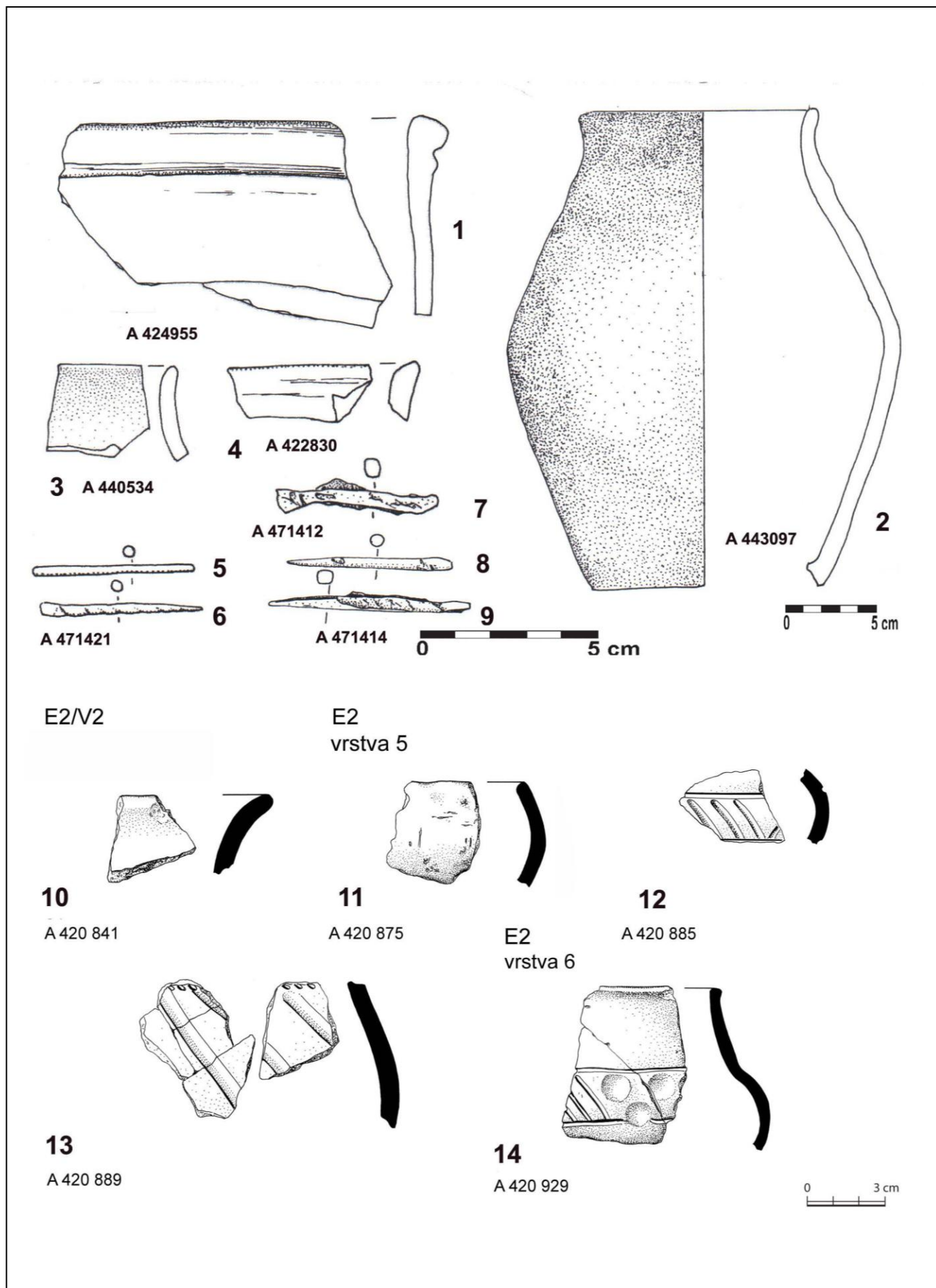
Praha – Dejvice, sladovny Podbaba. 1-20: objekt 1. Kresba J. Jiřík.

TABULKA 23

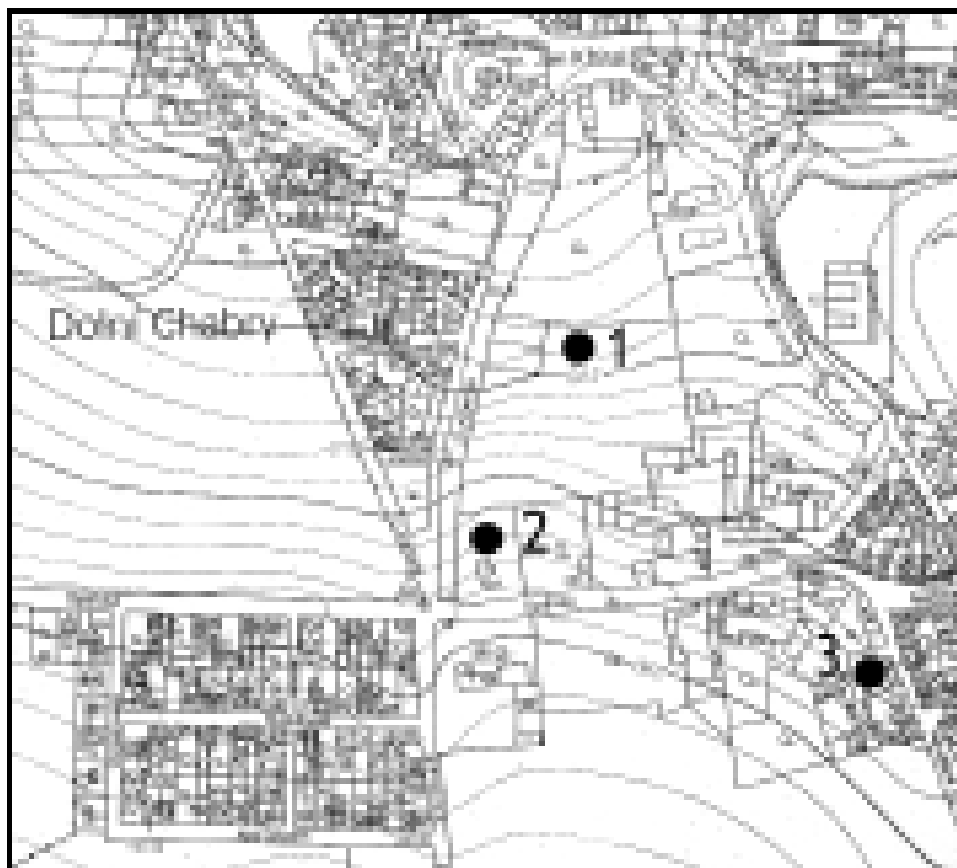

Praha – Dejvice, sladovny Podbaba. 1-4: objekt 2, 5-10: objekt 3, 11-15: objekt 1. Kresba J. Jiřík.

TABULKA 24

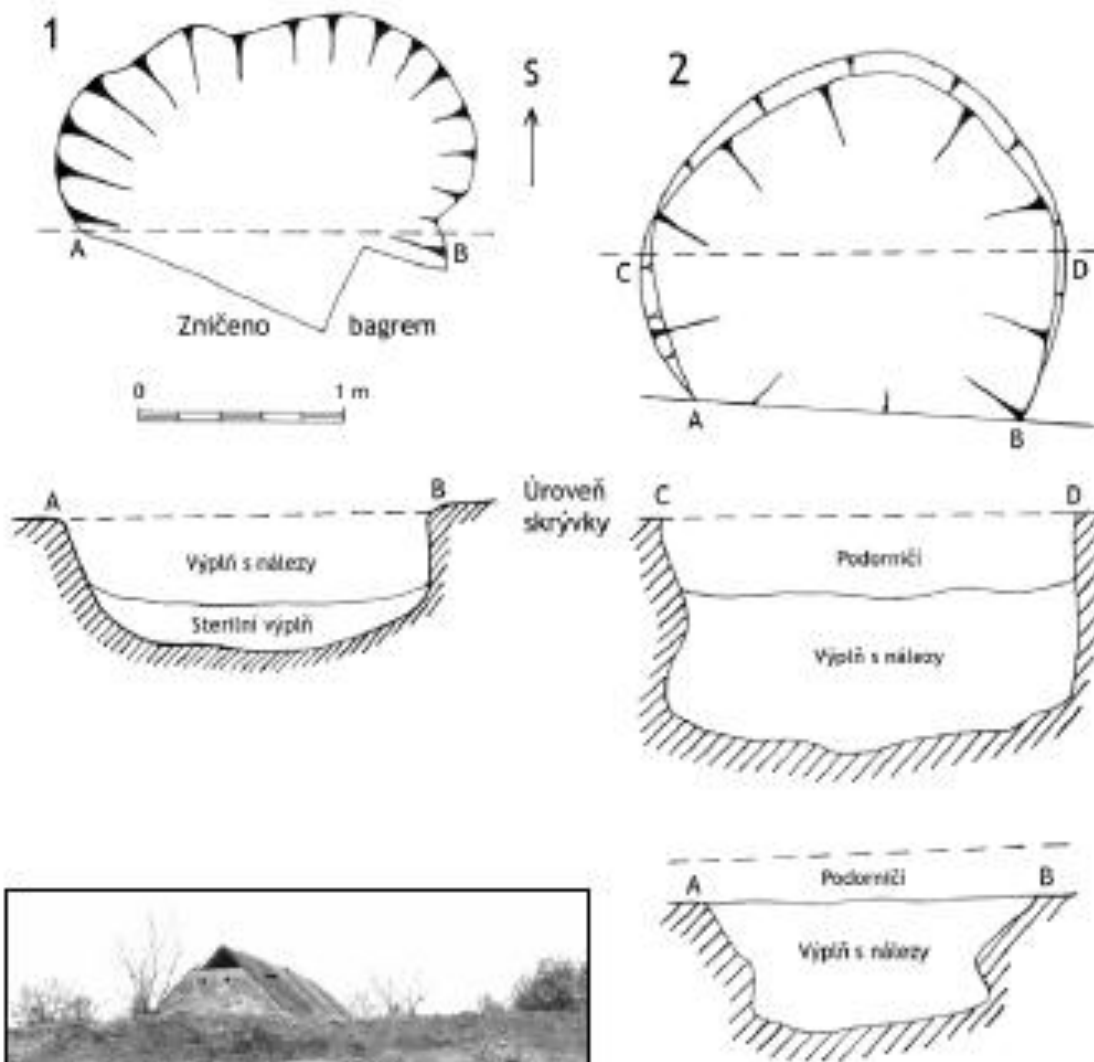

Praha – Dejvice, sladovny Podbaba. 1-12: nálezy z vrstev 1. Kresba J. Jiřík a M. Černý.

Praha-Dolní Chabry. Poloha nalezišť: 1 – ppč. 553 se sídlištními nálezy, 2 – ppč. 554 s hrobem z roku 1952, 3 – ppč. 581 s hrobem z roku 1994.

Praha-Dolní Chabry. Celkový pohled na lokalitu od jihovýchodu.

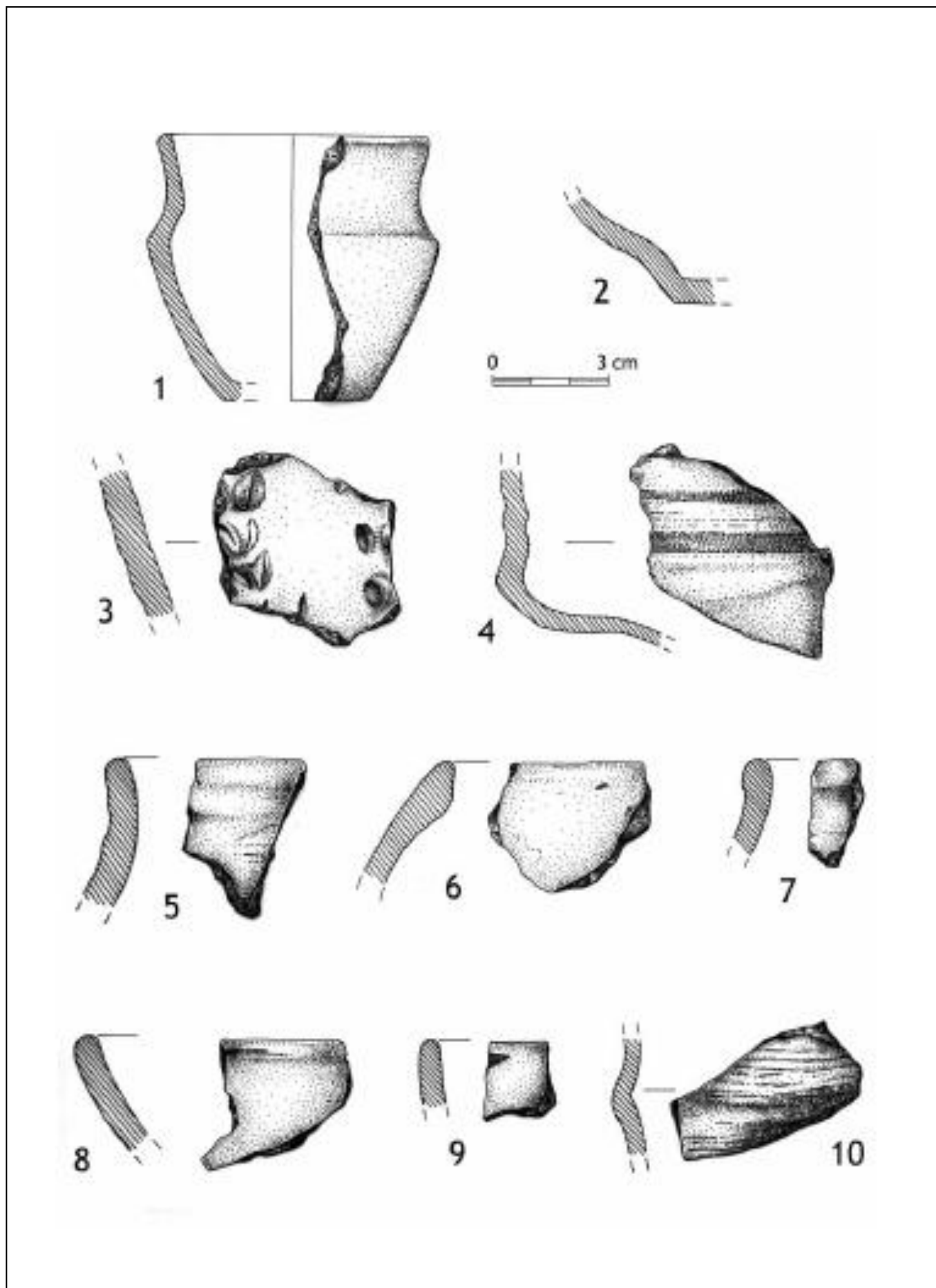

Obr. 3. Praha-Dolní Chabry: Plány objektů: 1 – objekt 1; 2 – objekt 3

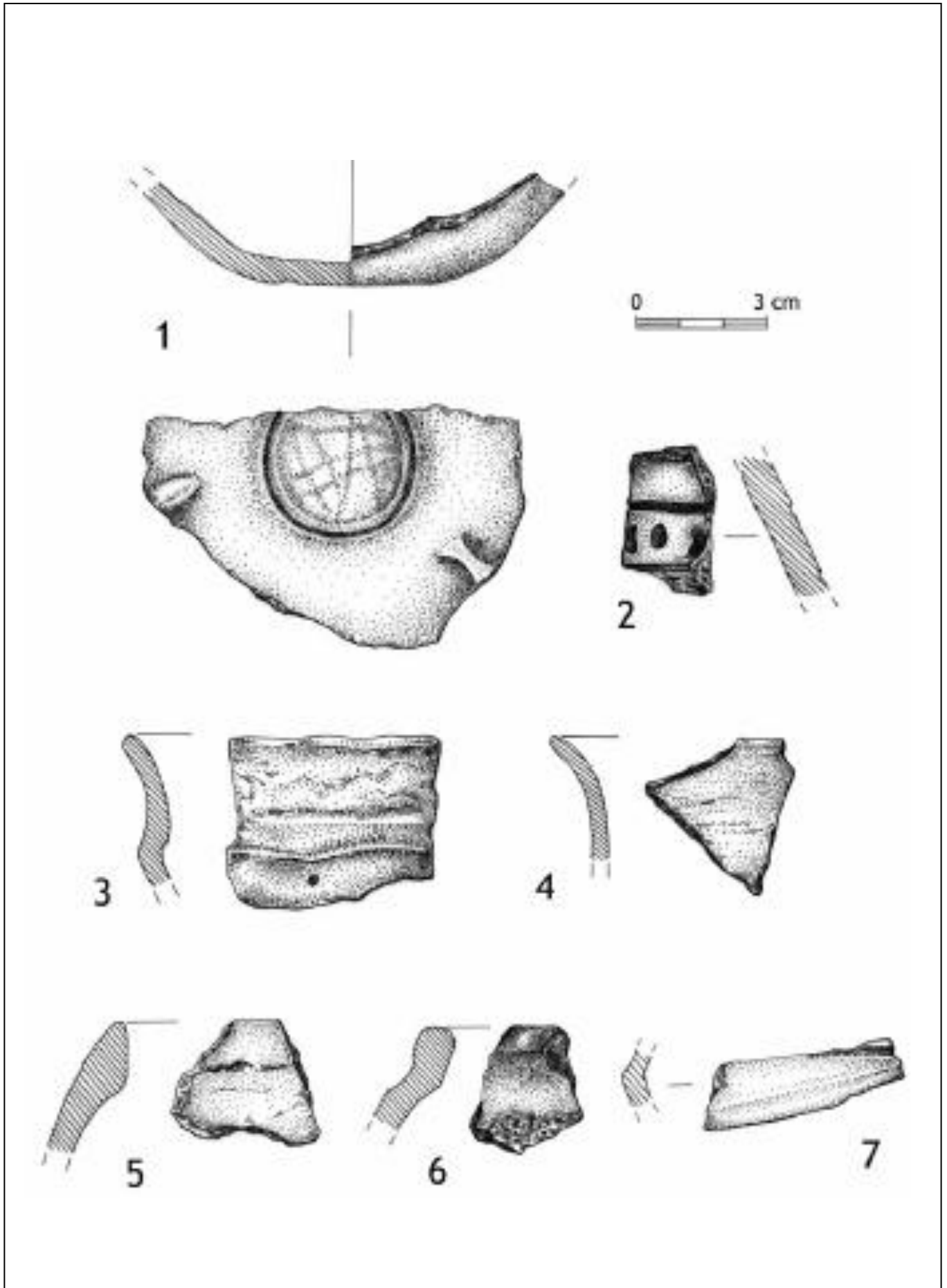
Obr. 4. Praha-Dolní Chabry: Pohled na objekt 3 během výzkumu

TABULKA 27

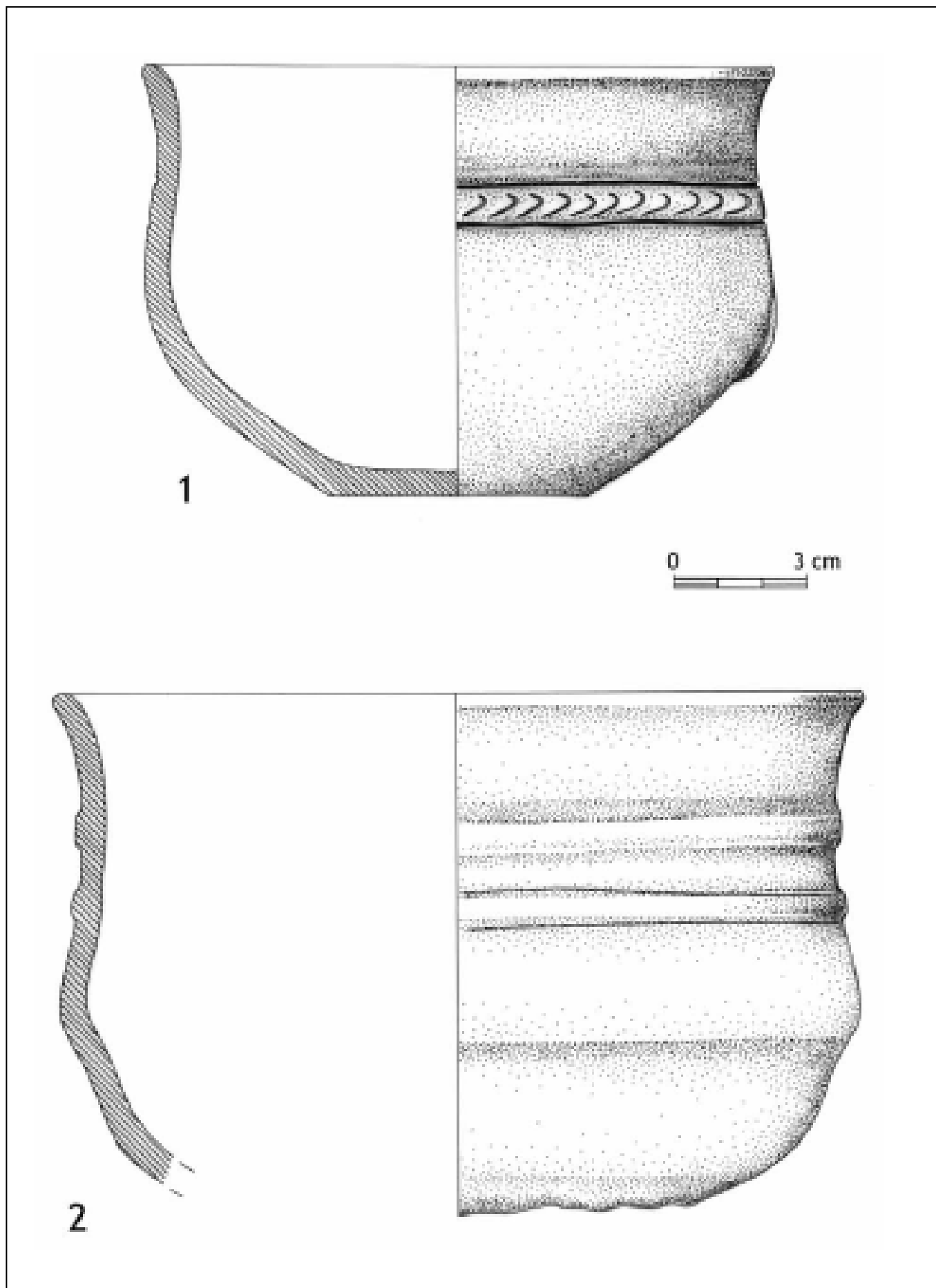
Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 1: inv. č. 271 853 (6), 271 854 (8), 271 855 (5), 271 857 (7), 271 858 (9), 271 864 (2), 271 868 (4), 271 869 (3), 271 870 (10), 271 871 (1).

TABULKA 28

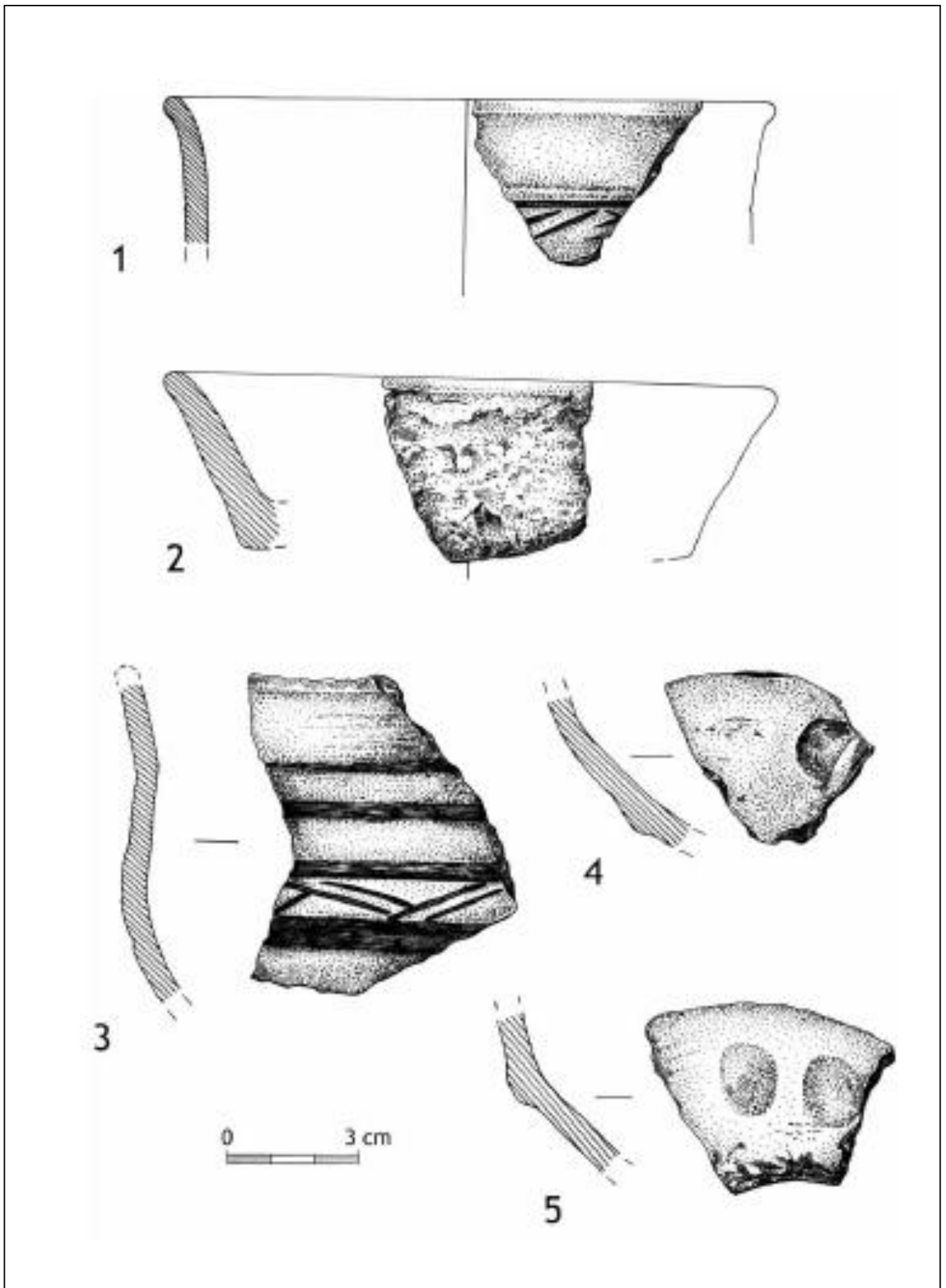
Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 1: inv. č. 271 877 – 271 881 (3–7), 271 882 (2), 271 883 (1).

TABULKA 29

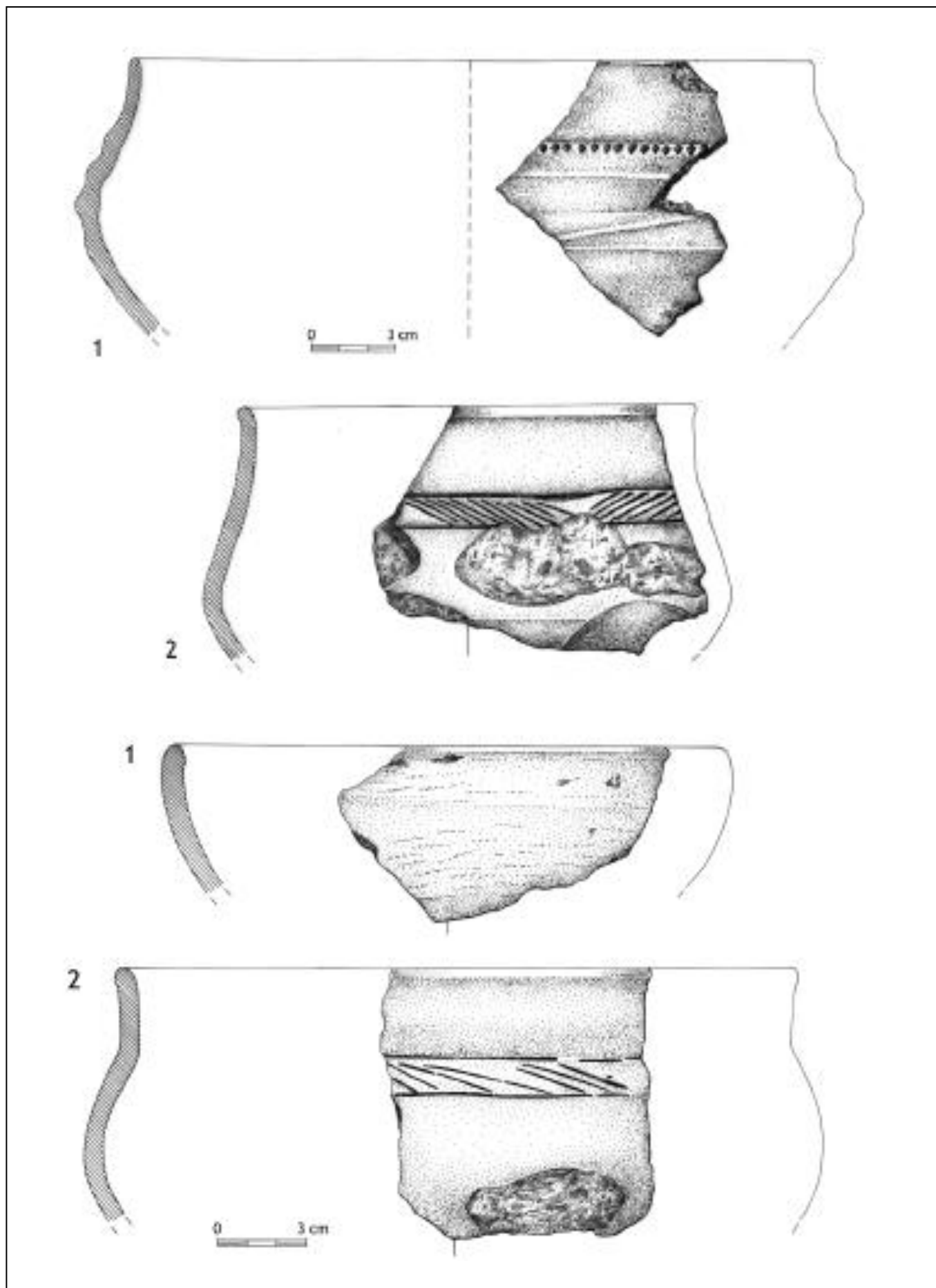
Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 016 (2), 272 041 + 272 050 (1).

TABULKA 30

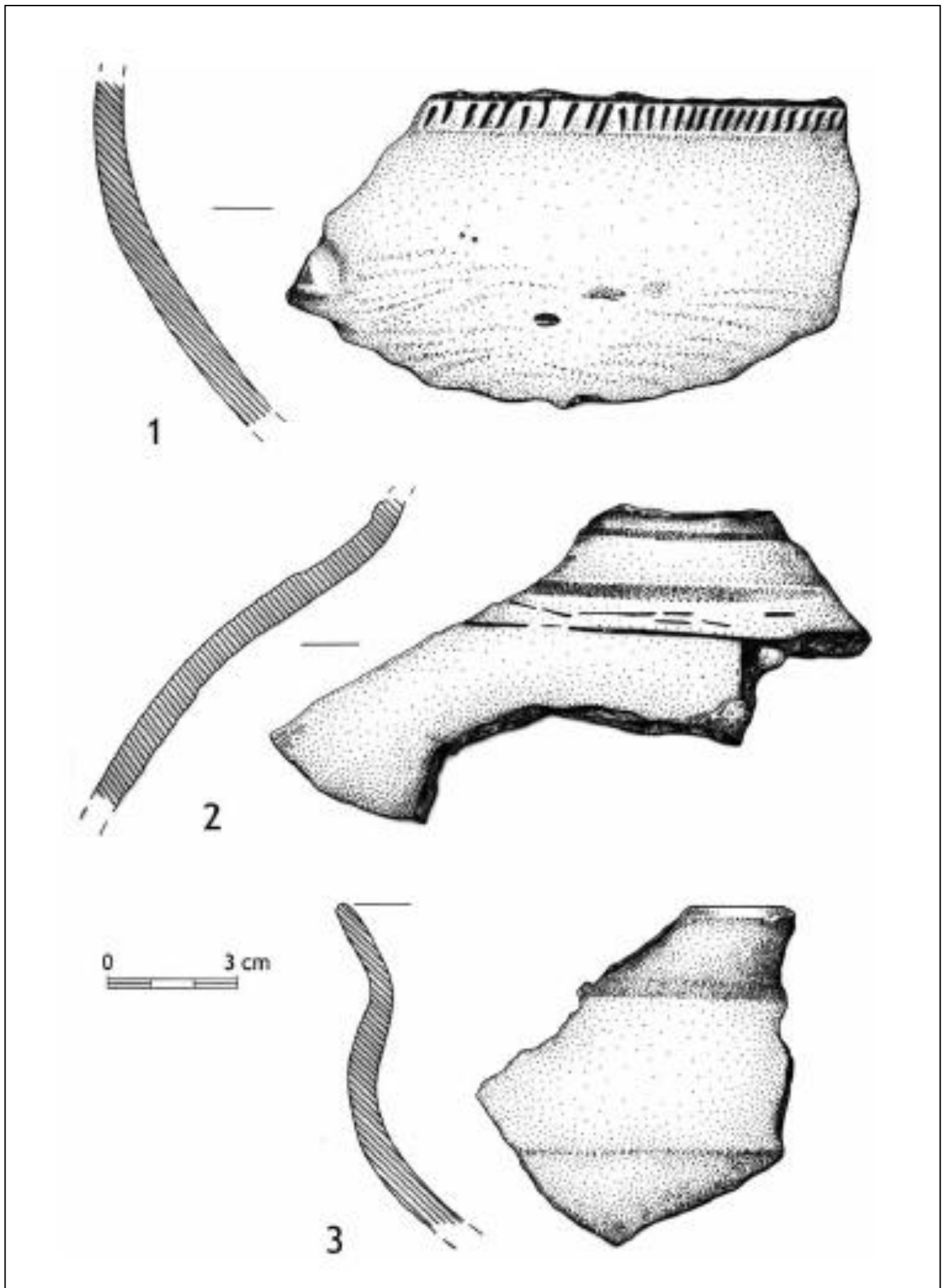

Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv.č. 272 017 (3), 272 130 (2), 272 141 (4), 272 142 (5), 272 196 (1).

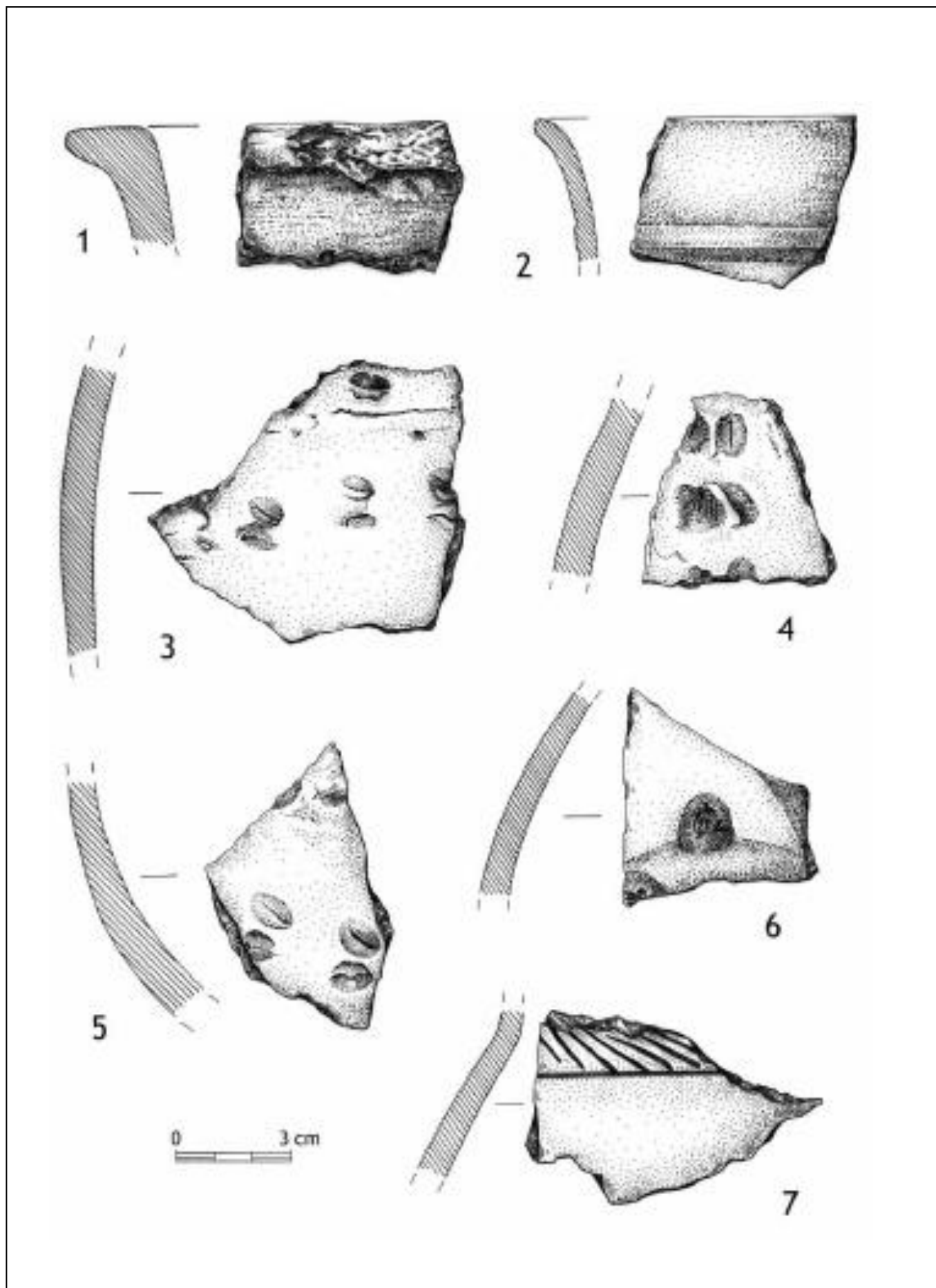
TABULKA 31

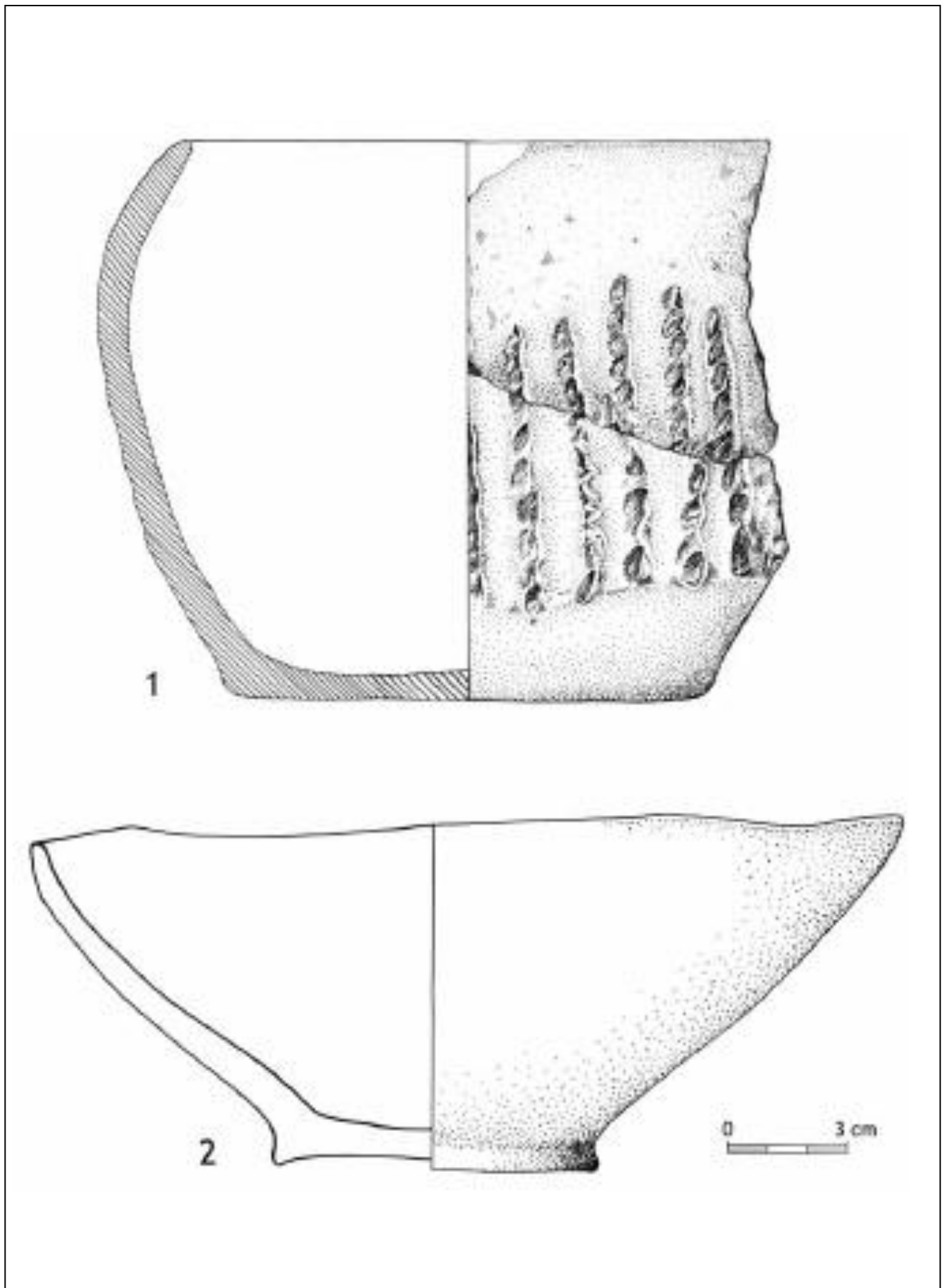
Nahoře: Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 018 (2), 272 019 (1); Dole: Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 100 (1), 272 118 (2).

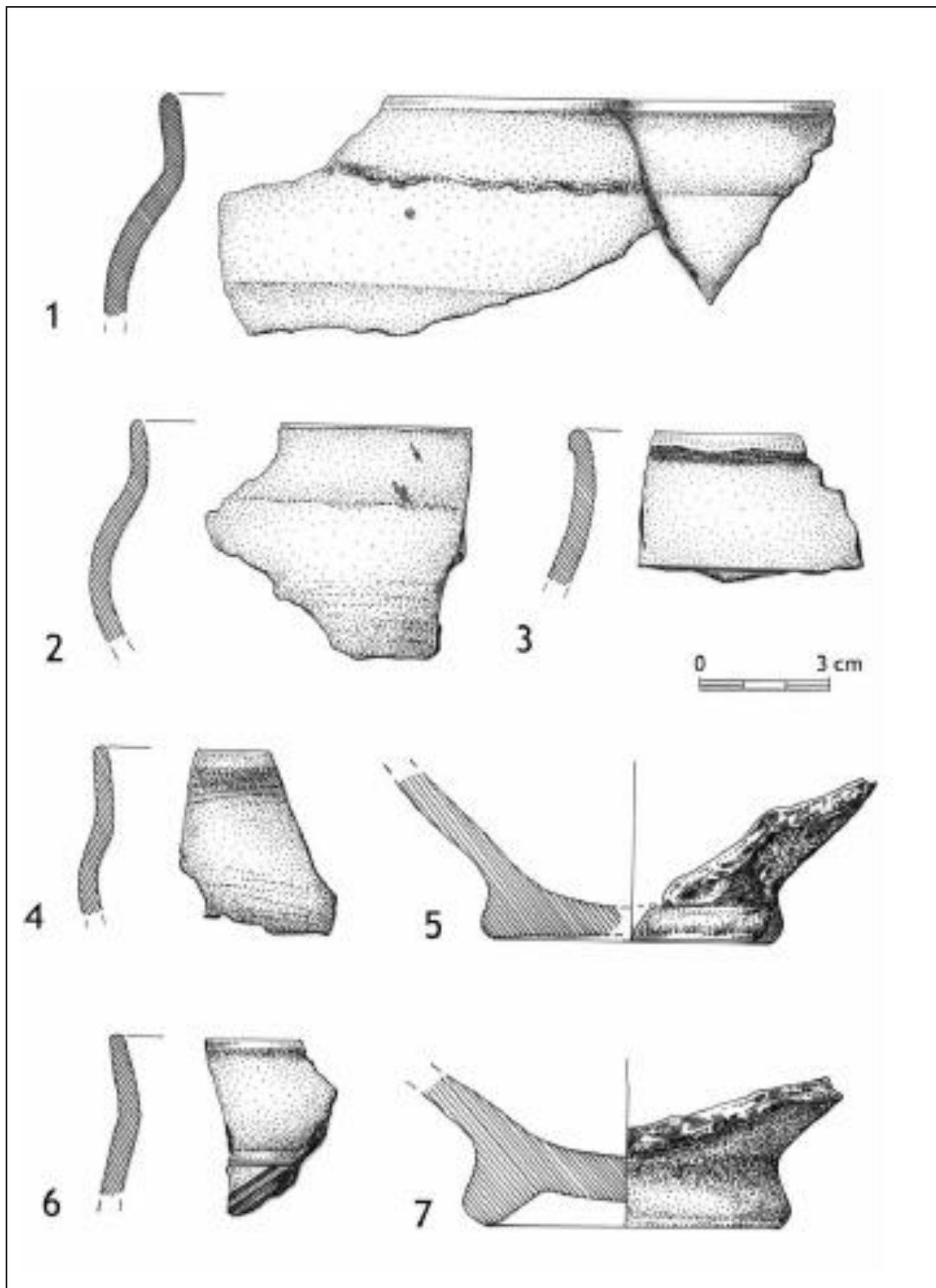
Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 025 (3), 272 036 (1), 272 049 (2).

Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 023 (2), 272 037 (7), 272 046 (6), 272 058 (1), 272 087 (3), 272 088 (5), 272 089 (4).

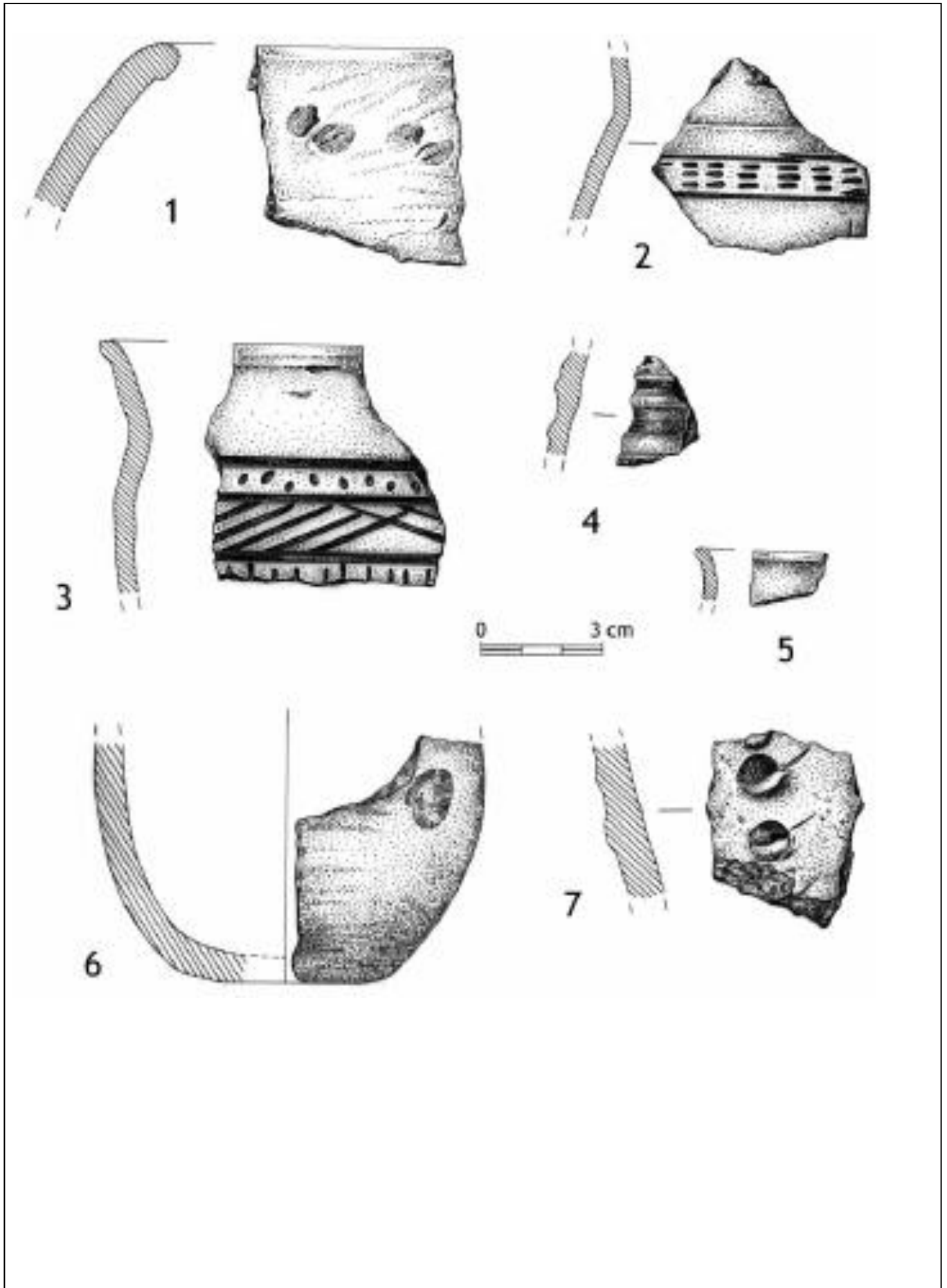

Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 092 (1), 272 099 (2).

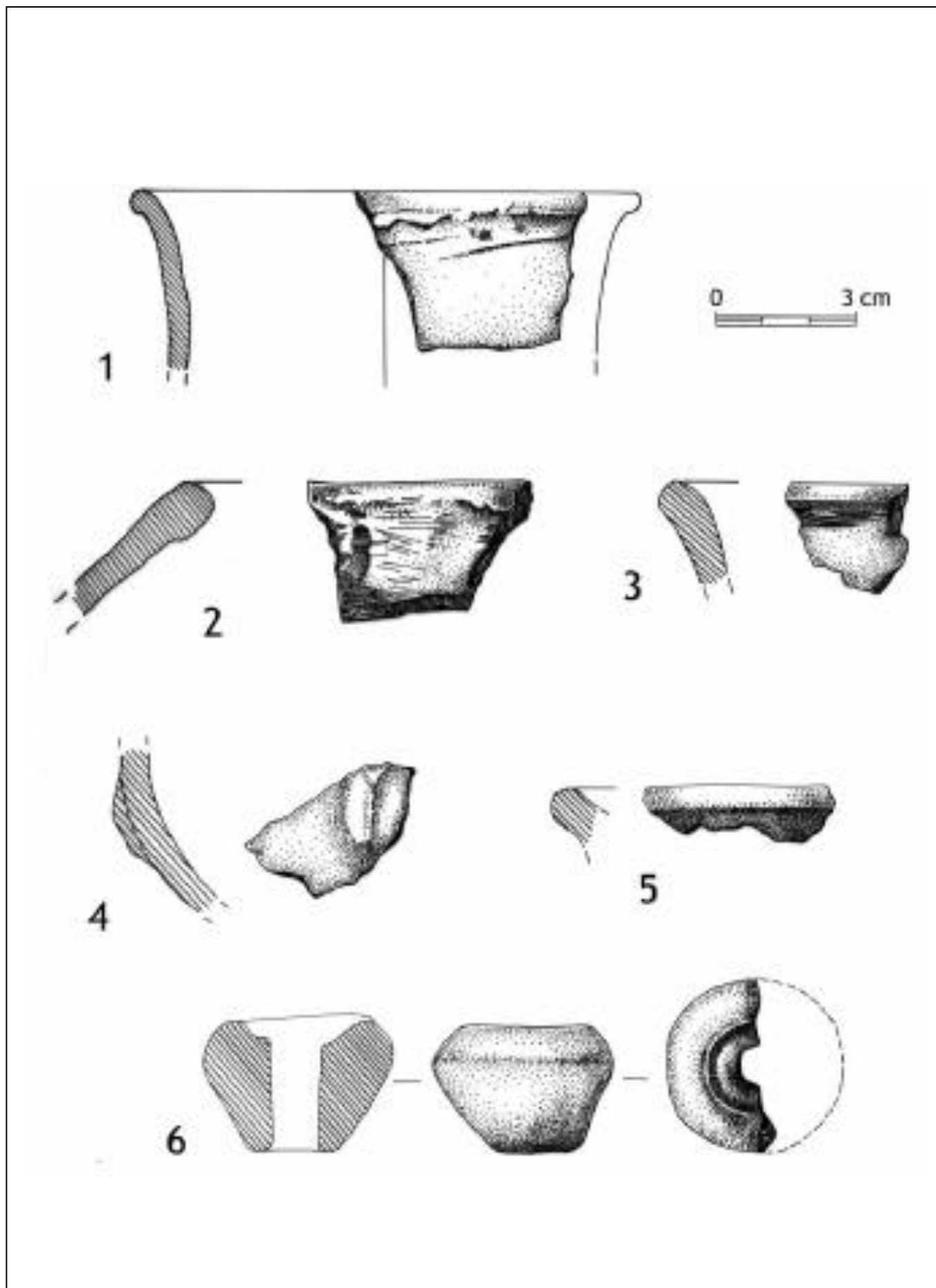

Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 102 (2), 272 104 (4), 272 105 (3), 272 119 (6), 272 143 (7), 272 163 (1), 272 169 (5).

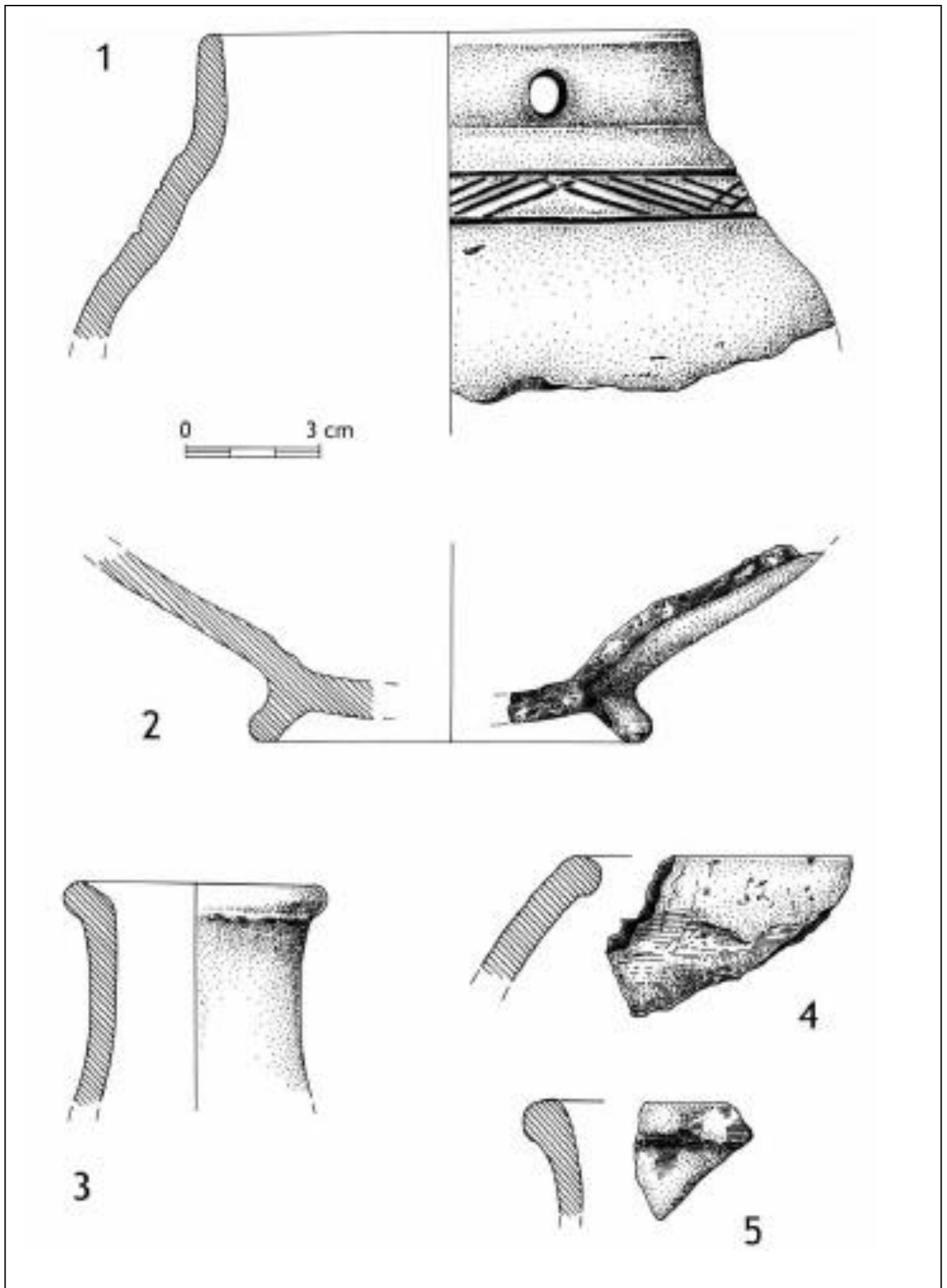
TABULKA 36

Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 021 (3), 272 034 (5), 272 038 (2), 272 043 (4), 272 071 (1), 272 140 (7), 272 144 (6).

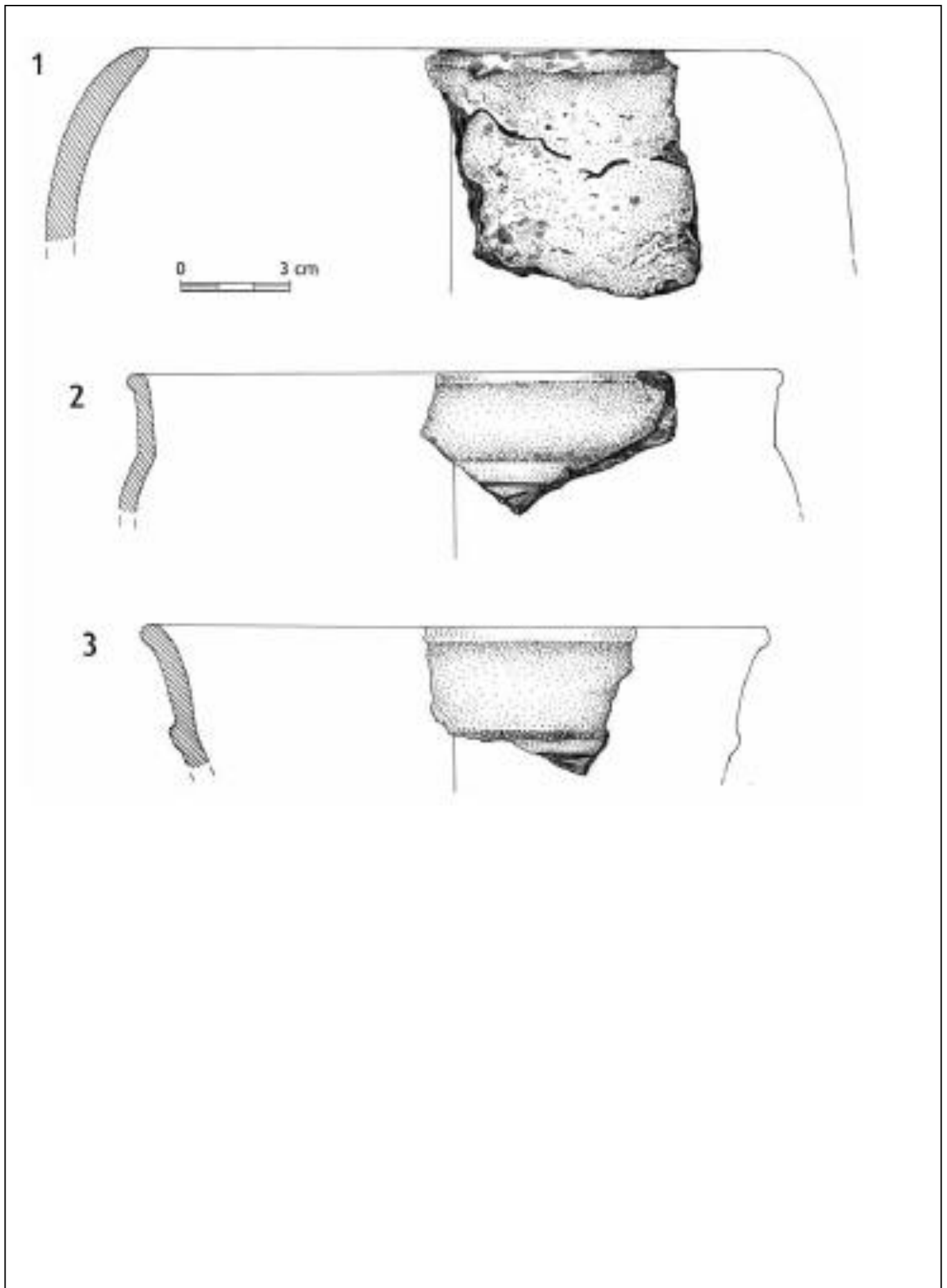

Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv.č. 272 176 (1), 272 177 (2), 272 179 (3), 272 182 (4), 272 185 (6).

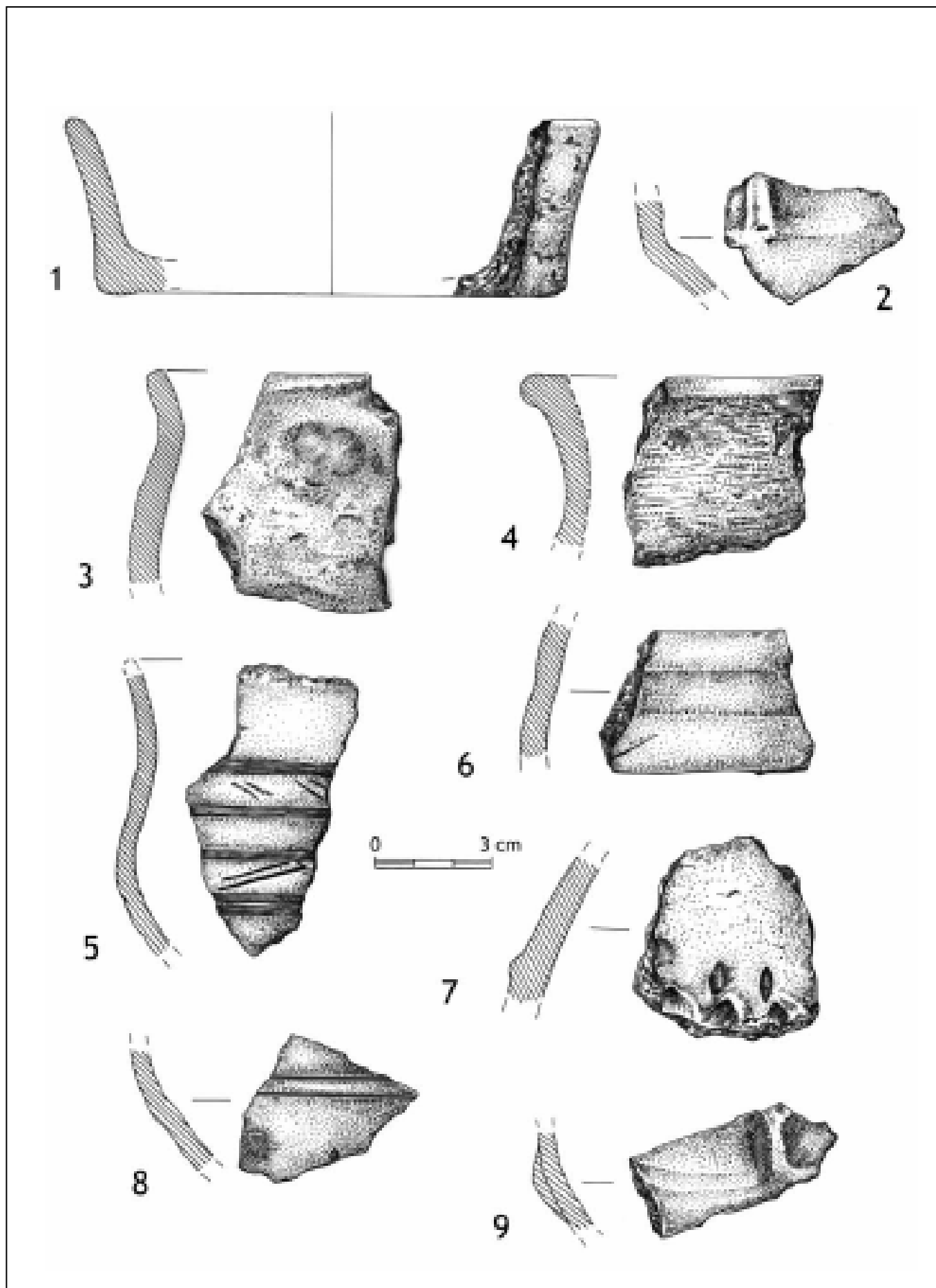
Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 178 (4), 272 180 (5), 272 181 (1), 272 183 (2), 272 184 (3).

TABULKA 39

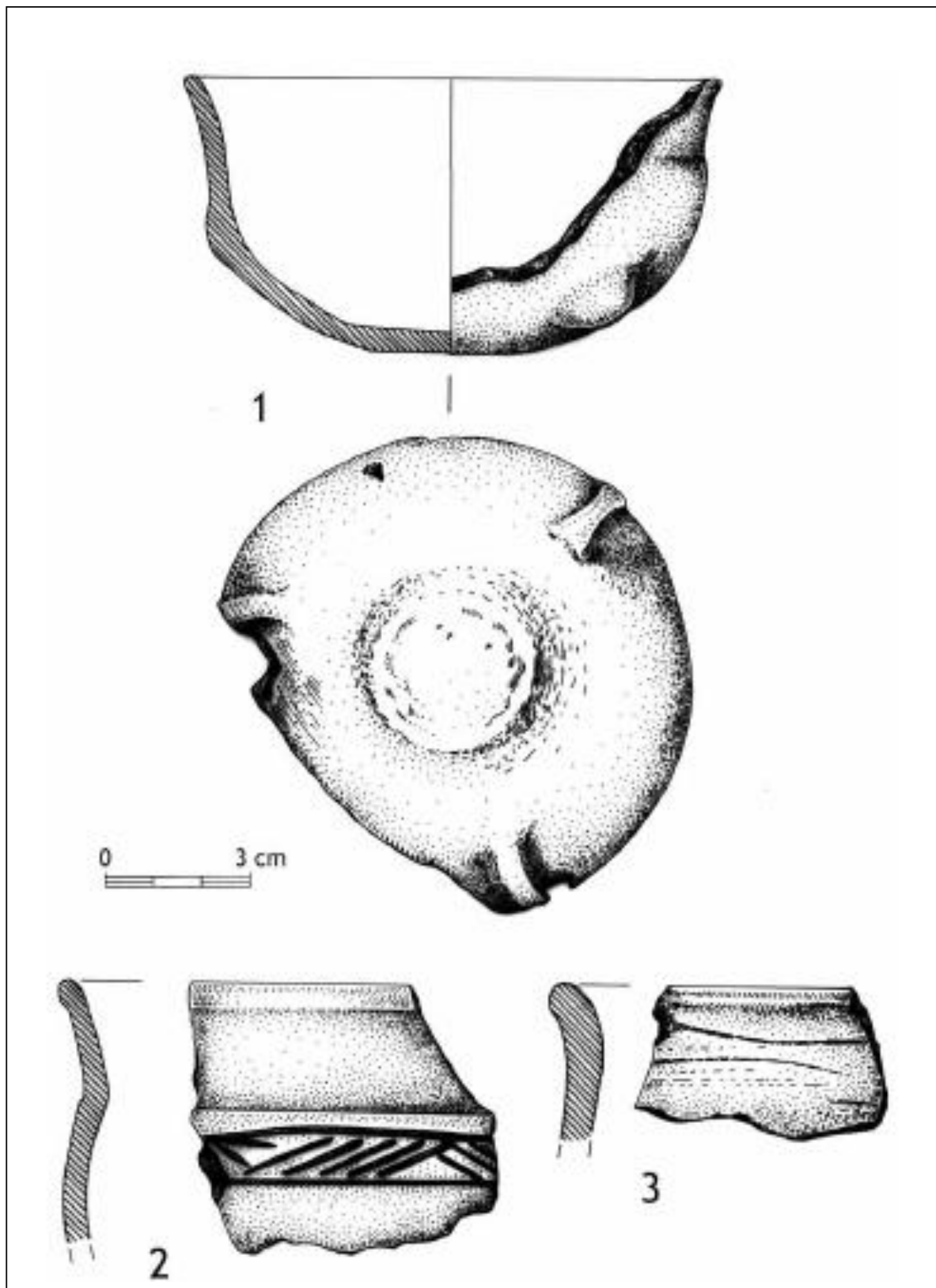

Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv.č. 272 186 (1), 272 194 (2), 272 195 (3).

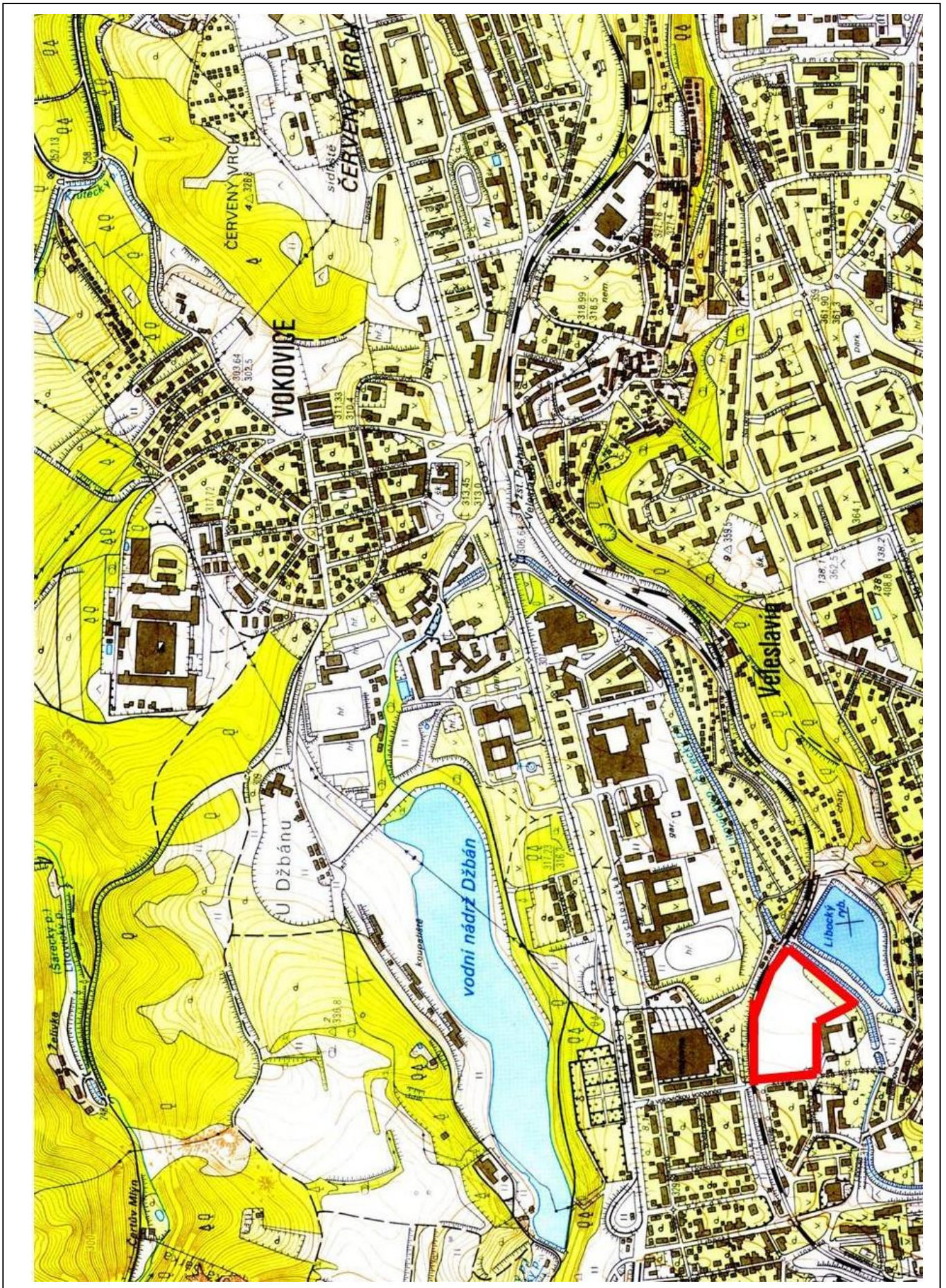
TABULKA 40

Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 017 (5), 272 187 (3), 272 188 (4), 272 197 (7), 272 198 (6), 272 199 (8), 272 200 (9), 272 201 (2), 272 203 (1).

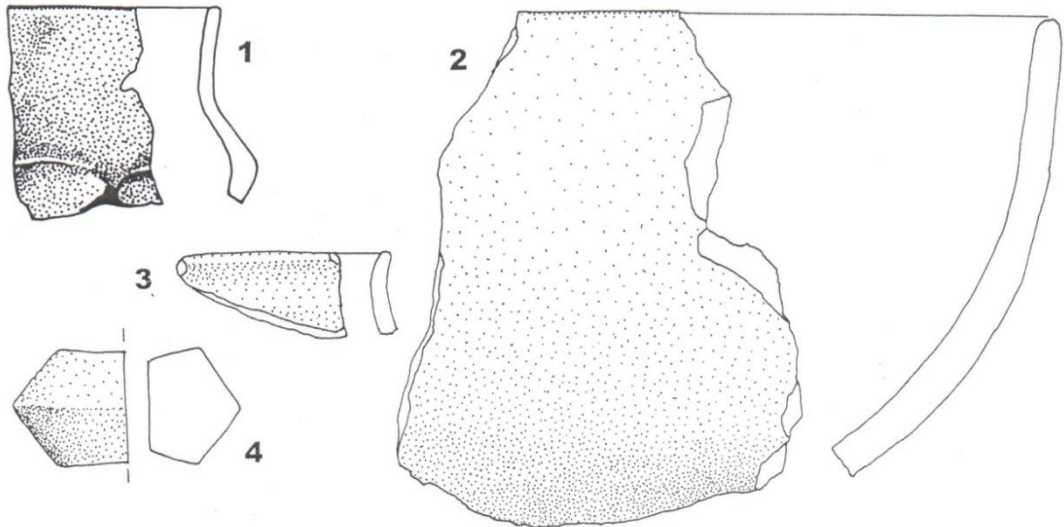

Praha-Dolní Chabry. Výběr keramických nálezů z objektu 3: inv. č. 272 189 (3), 272 193 (2), 272 204 (1).
Kreslila A. Waldhauserová.

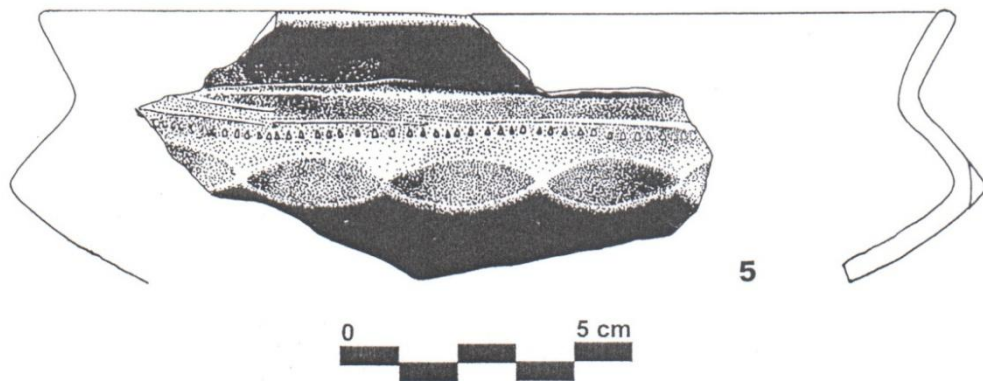
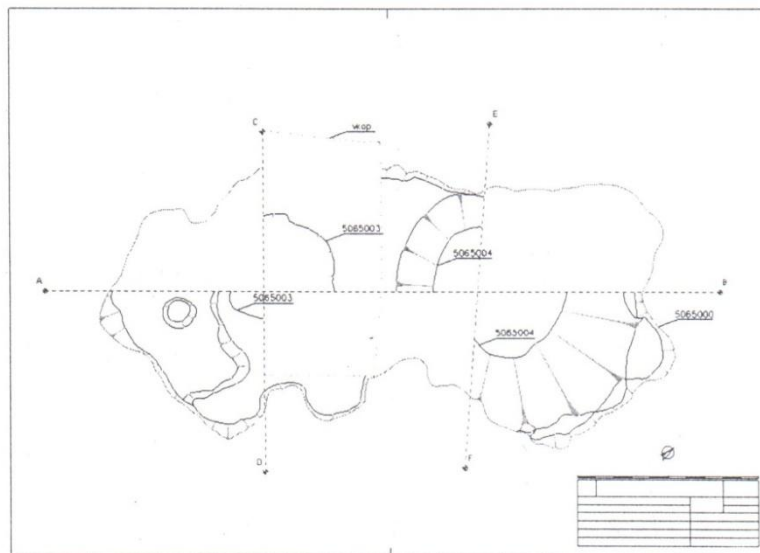
Praha – Dolní Libec II. Zaměření výzkumu. M. Bureš.

PRAHA-DOLNÍ LIBOC I.

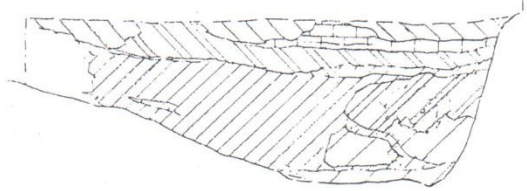
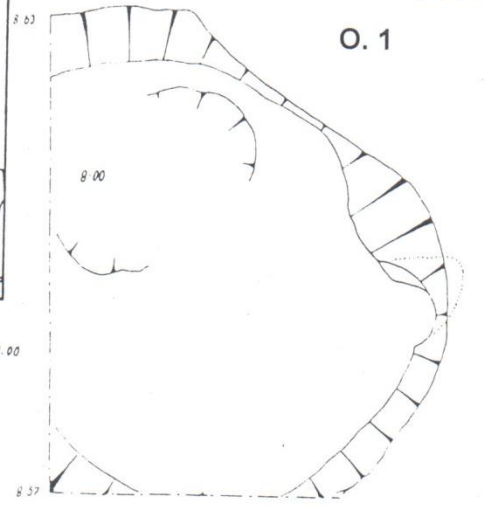
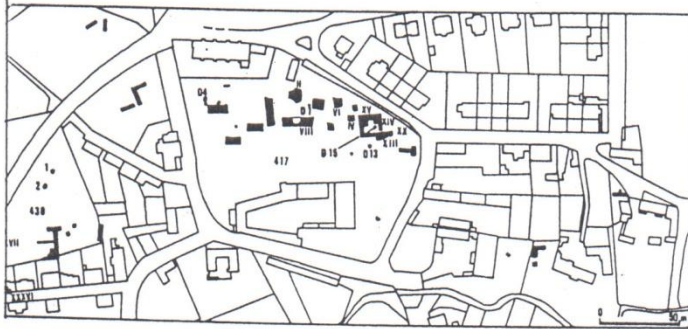
PRAHA-DOLNÍ LIBOC II.

O. 650

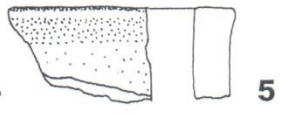
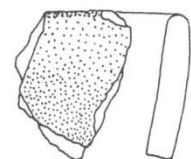
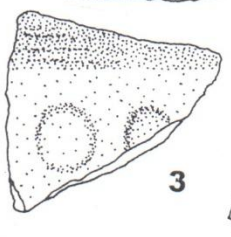
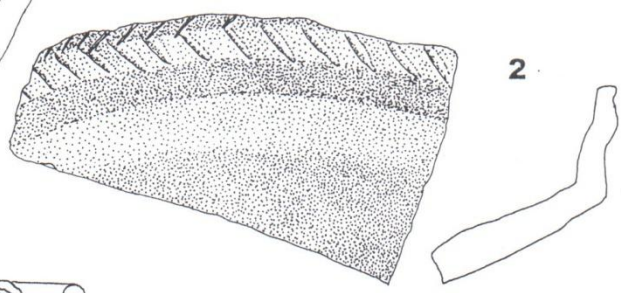
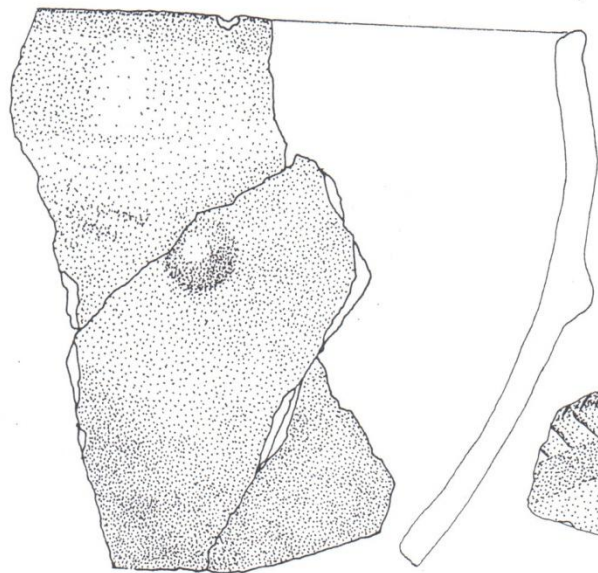
1-4: Praha-Dolní Liboc I. 5: Praha-Dolní Liboc II. Kresba J. Jiřík.

PRAHA-DOLNÍ LIBOC III.

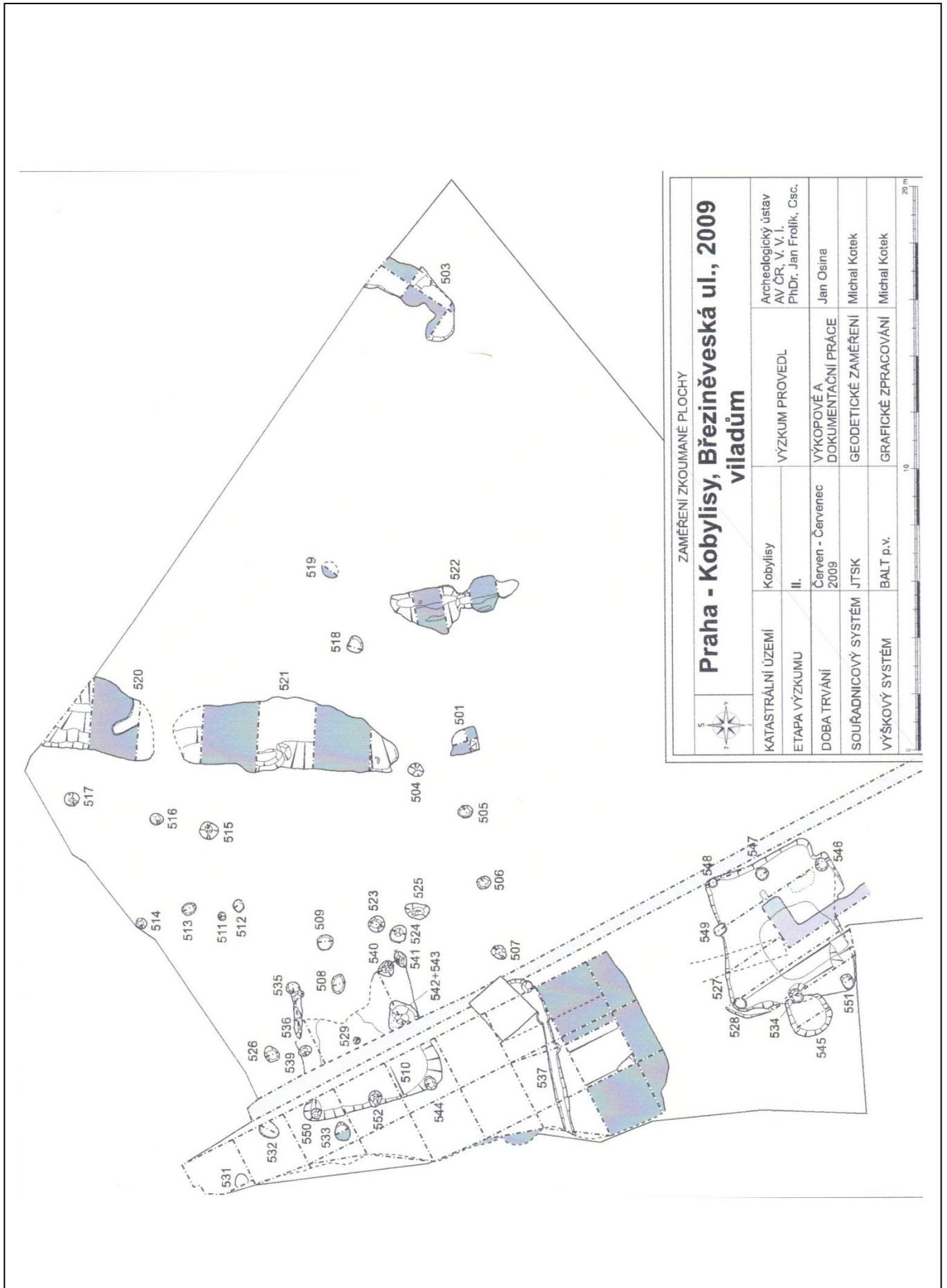

8.00
8.57
319.00

- hnědá jílovitá kompaktní
- opukové stěpiny
- strakatá drobtovitá s cívčáry
- strakatá hlinitá
- hněvěhnědá hlinitá
- světlehnědá hlinitá
- spraš

Praha-Dolní Liboc III – rozmístění sond (podle *Olmerová – Pavlů 1991*), objekt 1 – zaměření Zvonimír Dragoun, 1-5: výběr nálezů z objekt 1. Kresba J. Jiřík.

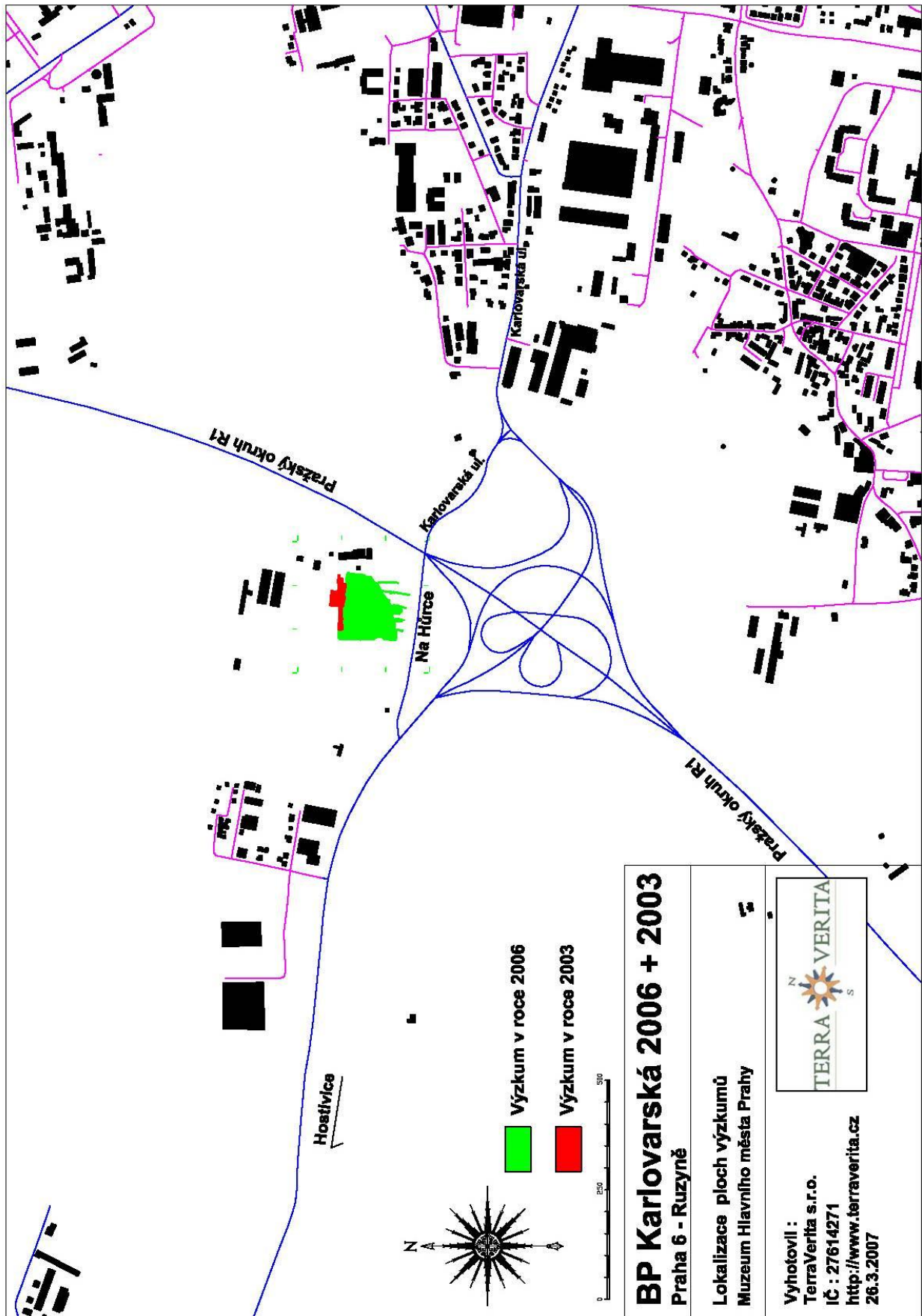

Praha – Kobylice, ul. Brezineveská. Zaměření výzku J. Osina.

TABULKA 46

Praha – Kobylišy, ul. Březiněveská, fotodokumentace objektů 520 a 527. Preparování hřebene z objektu 510.
Foto J. Frolík.

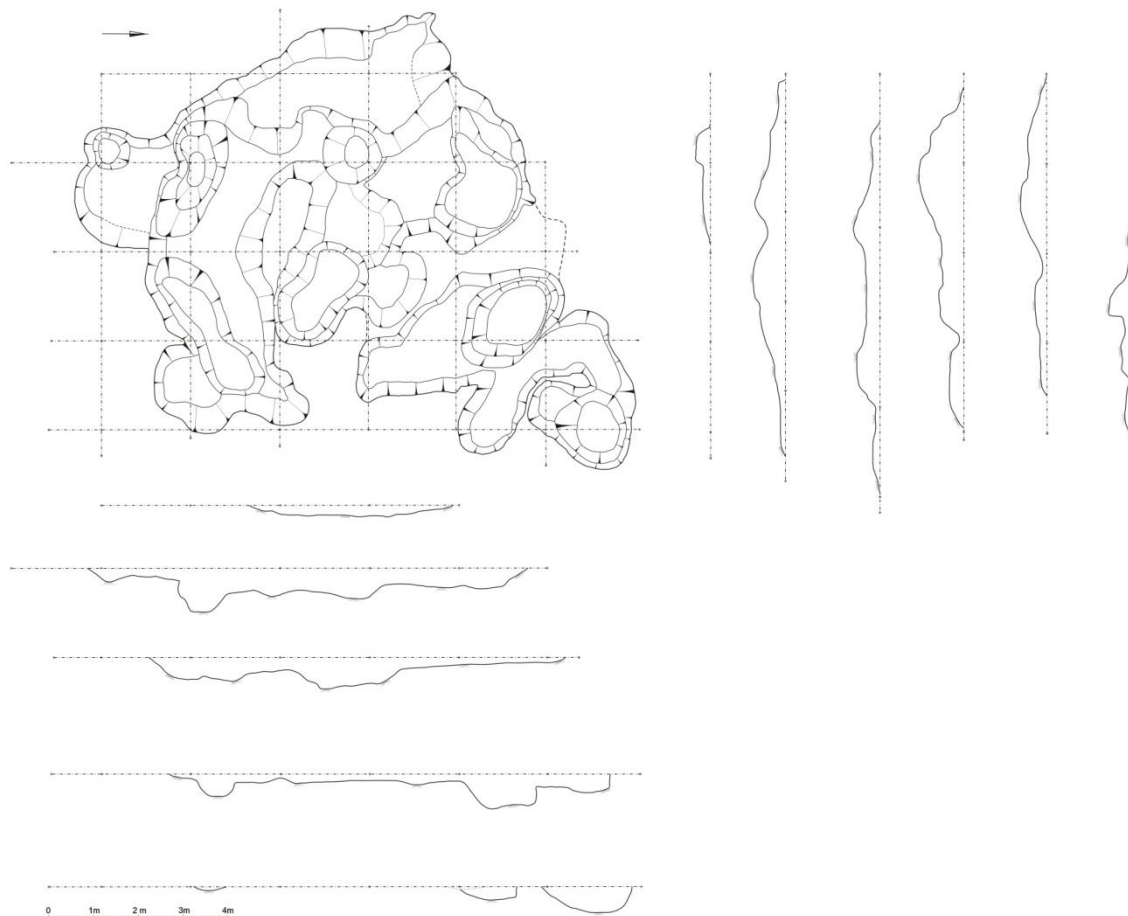
TABULKA 48

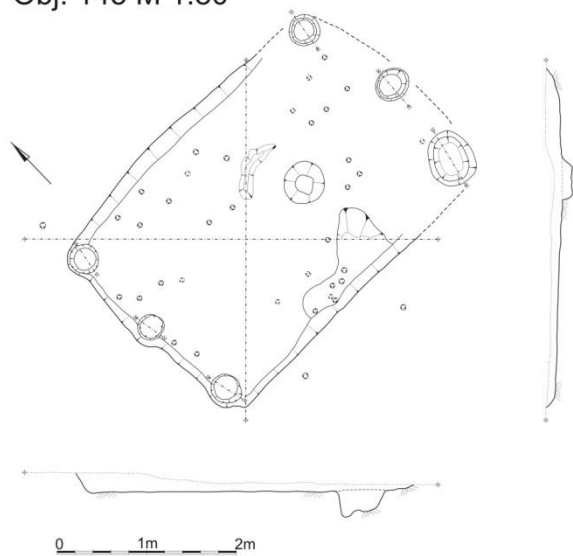
Praha-Ruzyně, zaměření výzkumu. Kresba Kössl, D. Mareček, B. Závodná, H. Švácha.

TABULKA 49

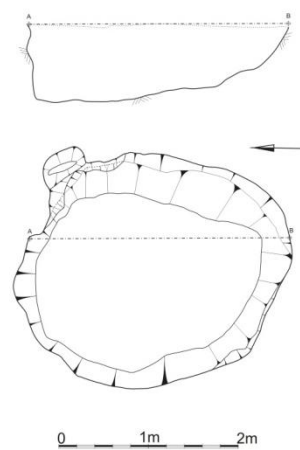
Obj. 340 M 1:160

Obj. 145 M 1:80

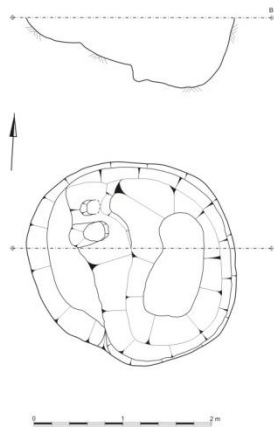

Obj. 330 M 1:80

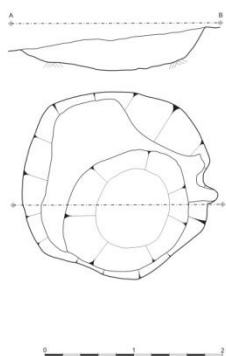

TABULKA 50

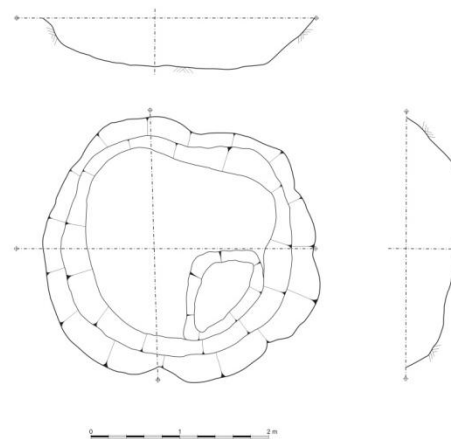
289 M 1:80

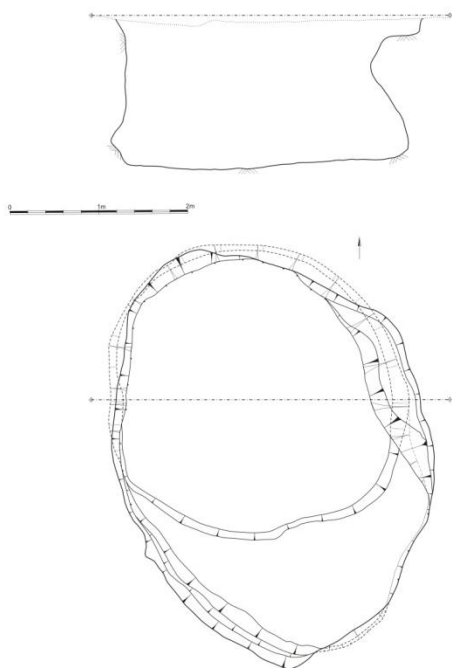
Obj. 99 M 1:80

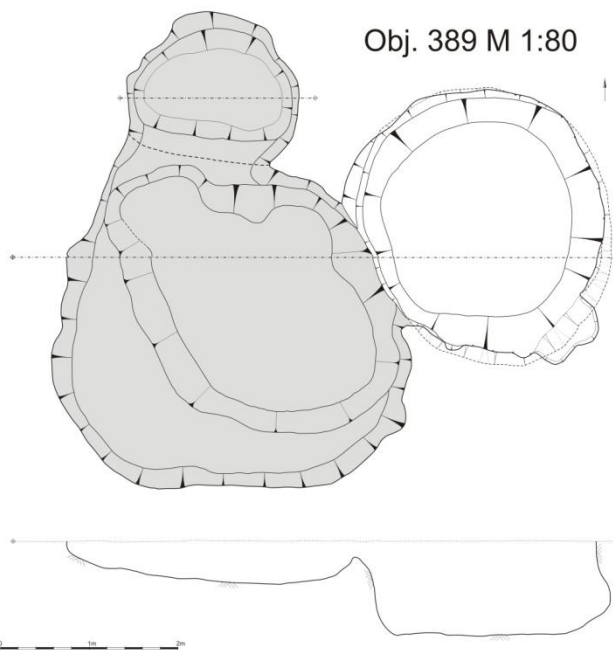
Obj. 391 M 1:80

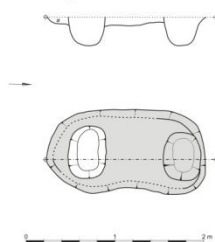
Obj. 387 M 1:80

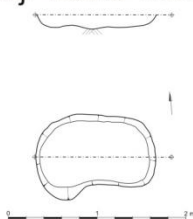
Obj. 389 M 1:80

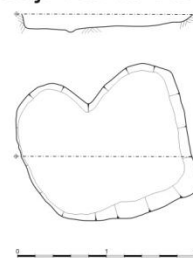
Obj. 539 M 1:80

Obj. 466 M 1:80

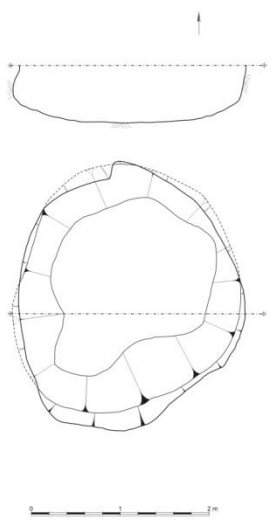

Obj. 467 M 1:80

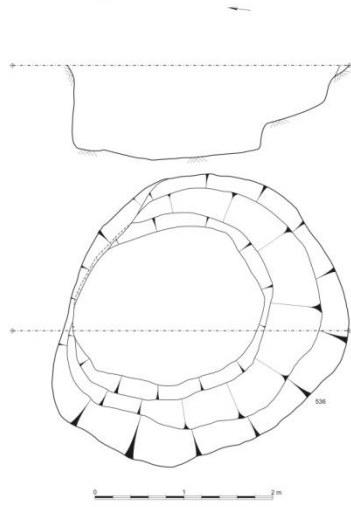

TABULKA 51

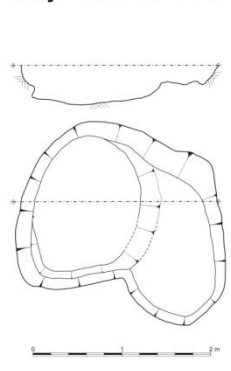
Obj. 390 M 1:80

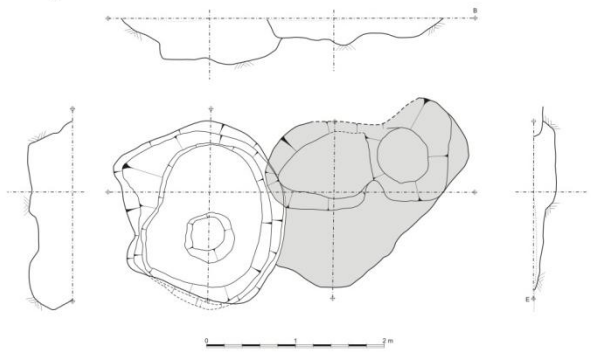
Obj. 390 M 1:80

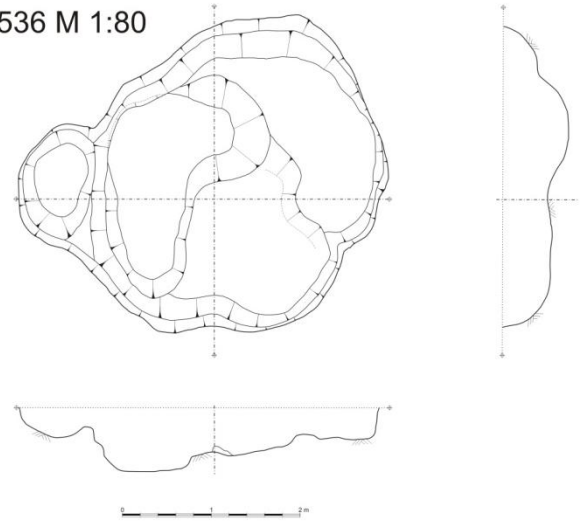
Obj. 462 M 1:80

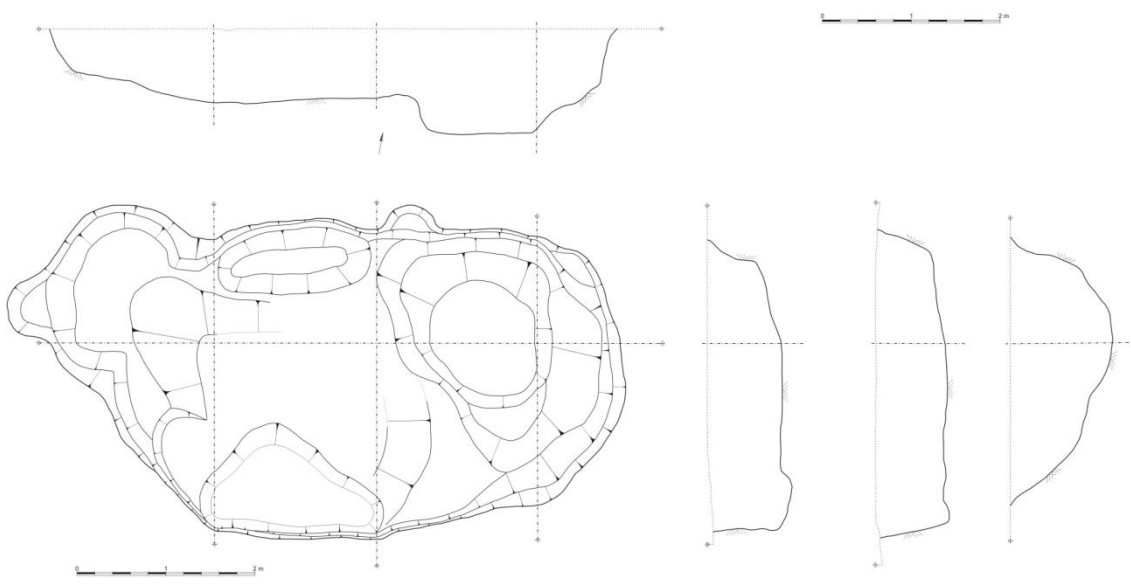
Obj. 393 M 1:80

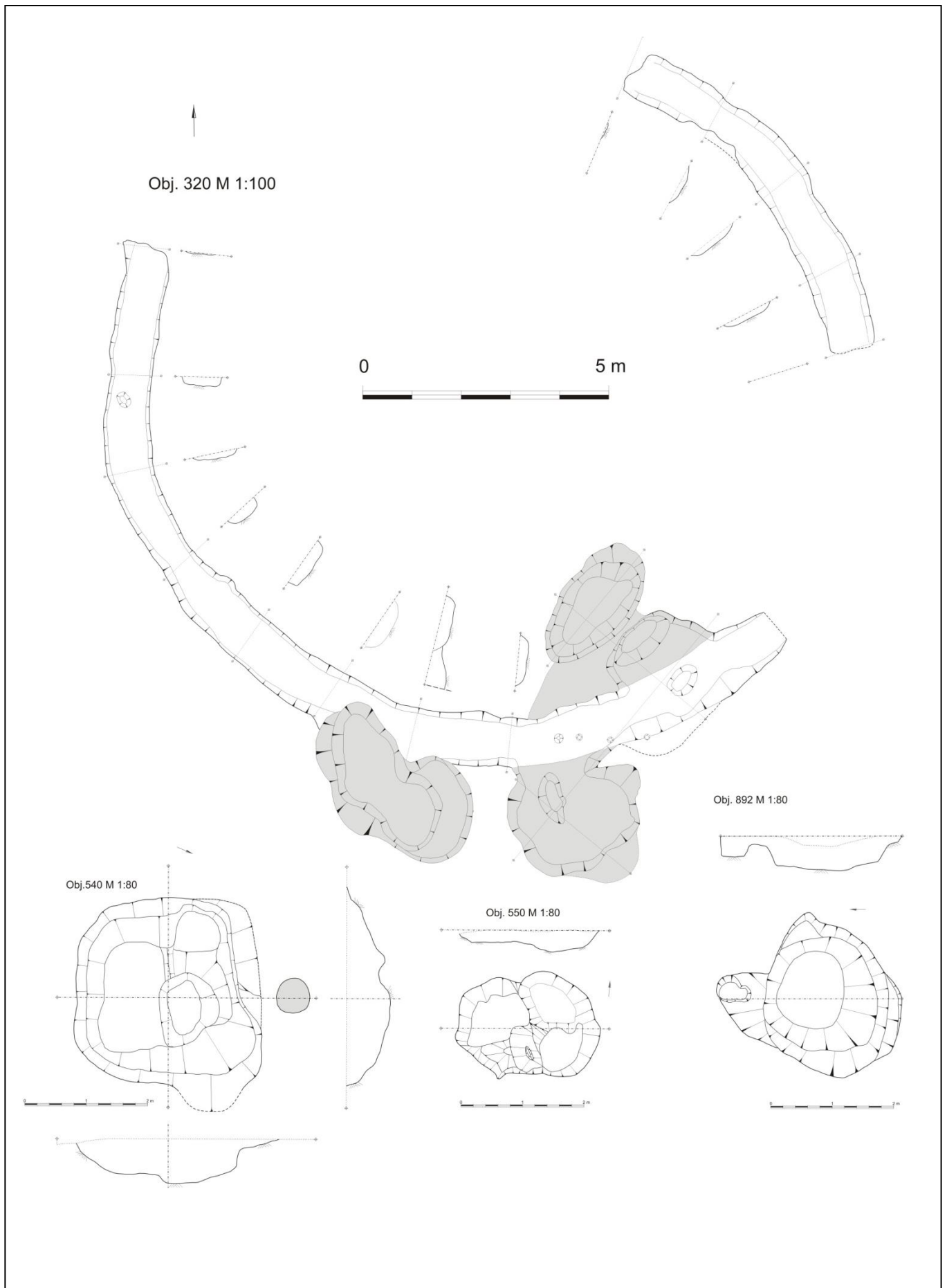
Obj. 536 M 1:80

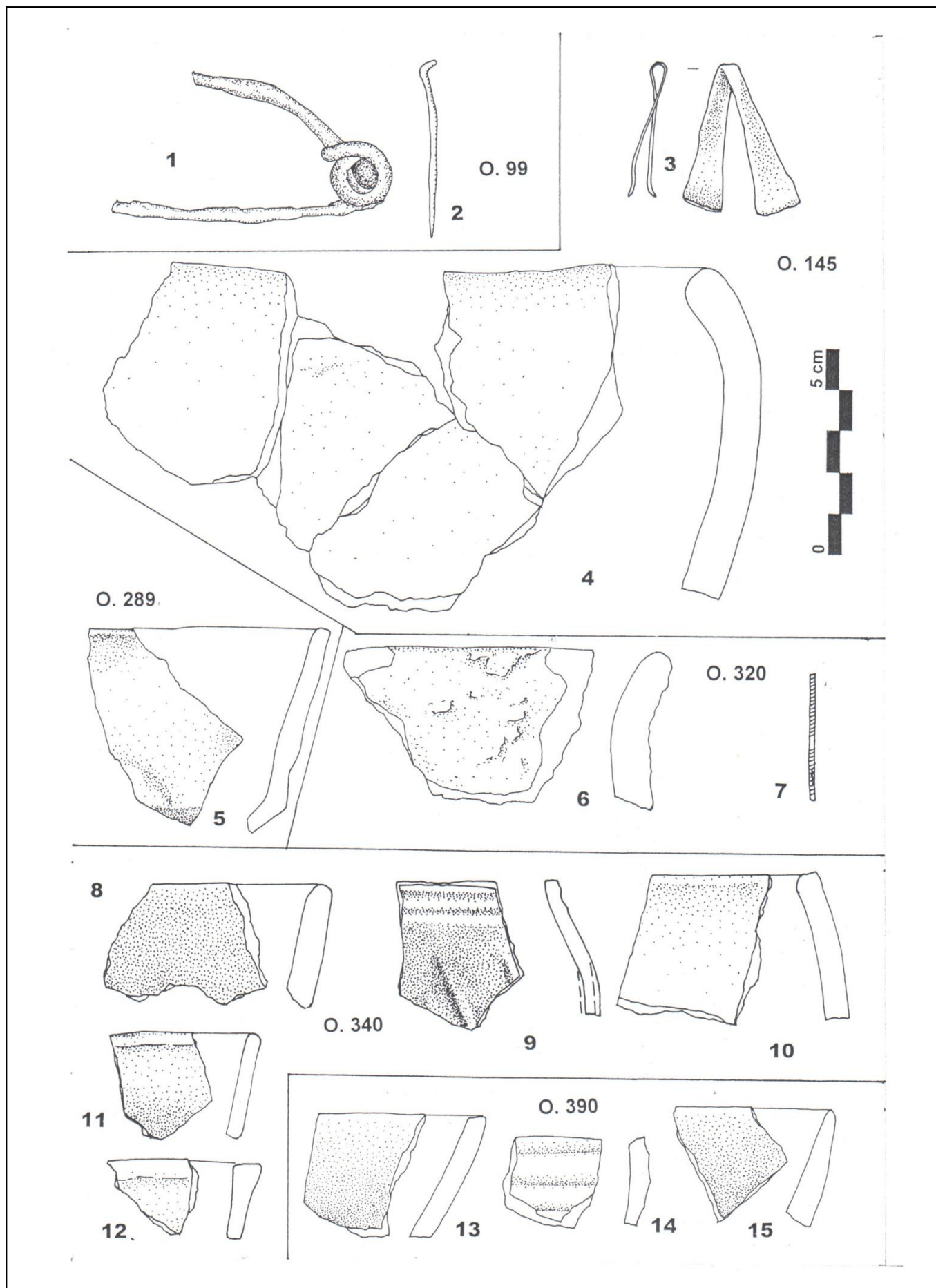
Obj. 618 M 1:80

TABULKA 52

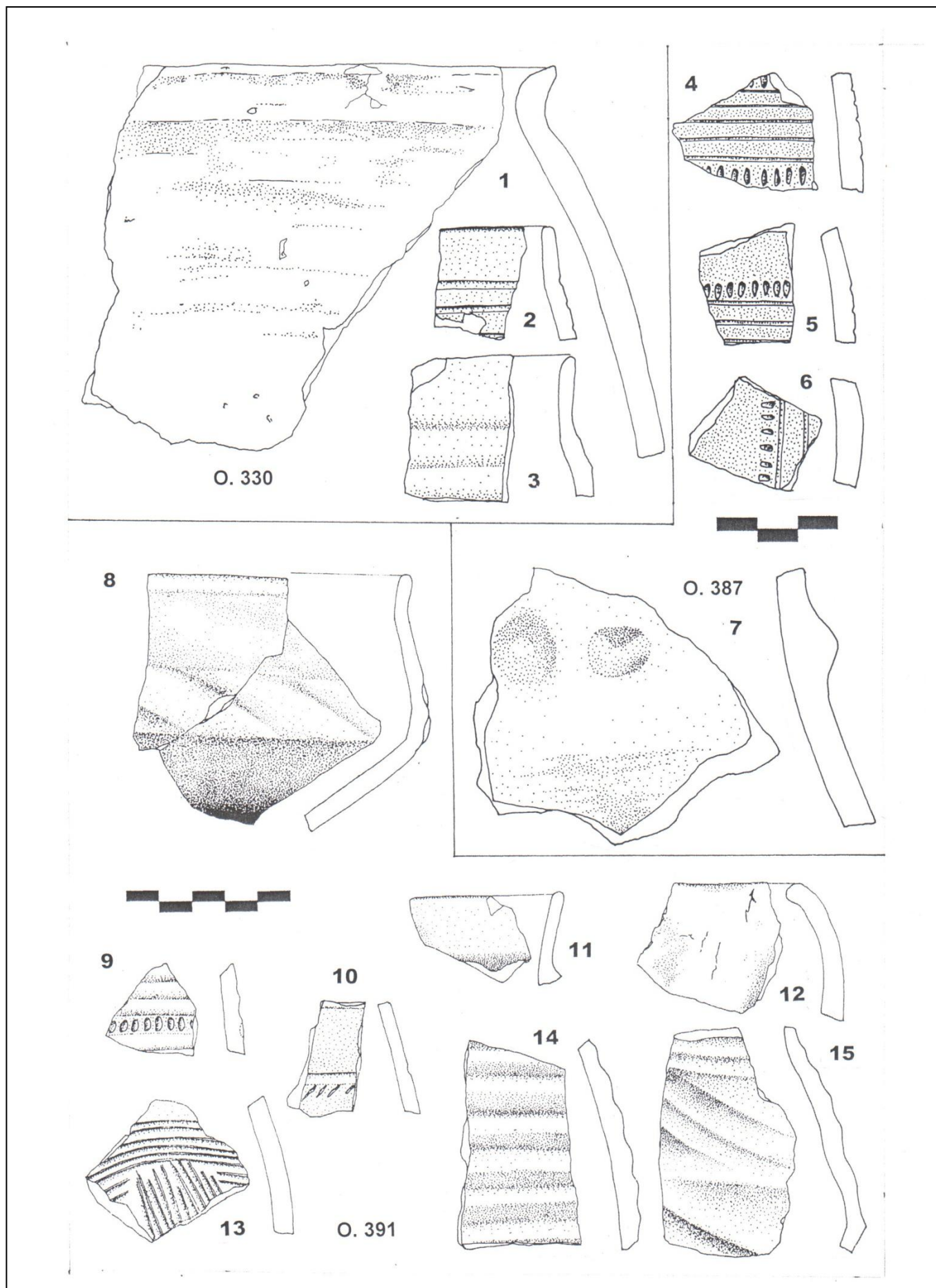

TABULKA 53

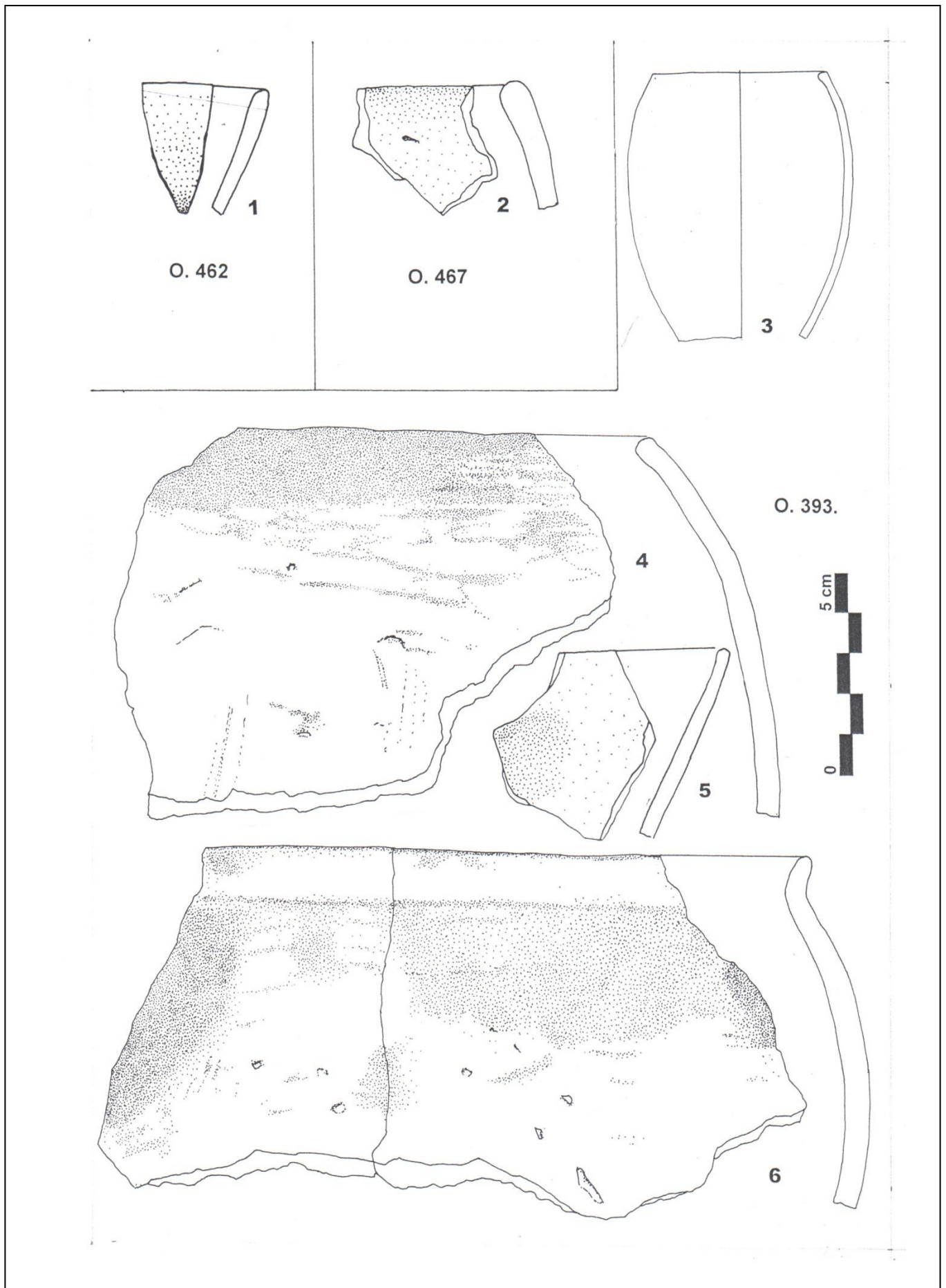

Praha-Ruzyně. Výběr nálezů z objektů 99, 145, 289, 320, 340 a 390. Kresba J. Jiřík.

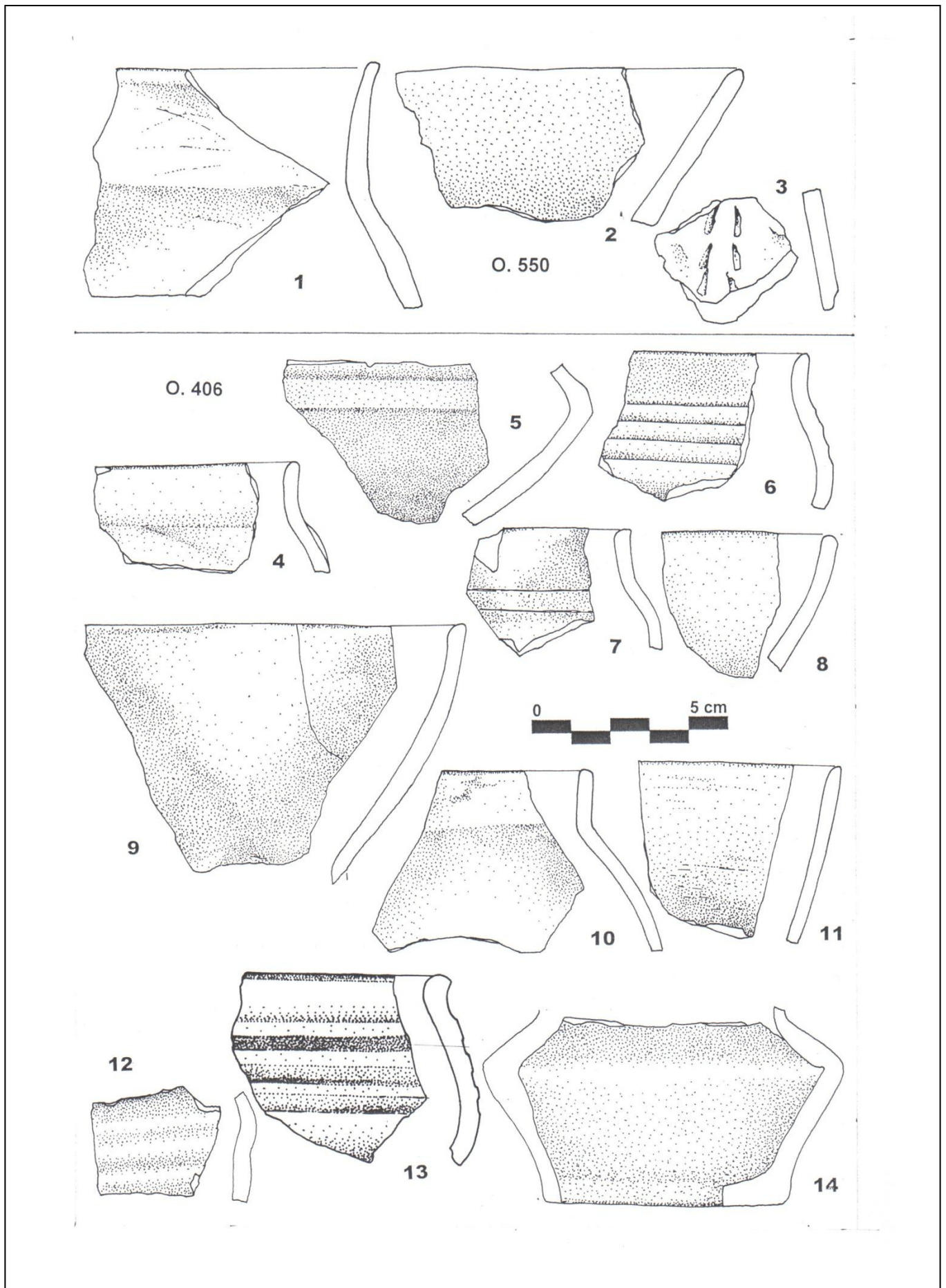
TABULKA 54

Praha-Ruzyně. Výběr nálezů z objektů 330, 387, 391. Kresba J. Jiřík

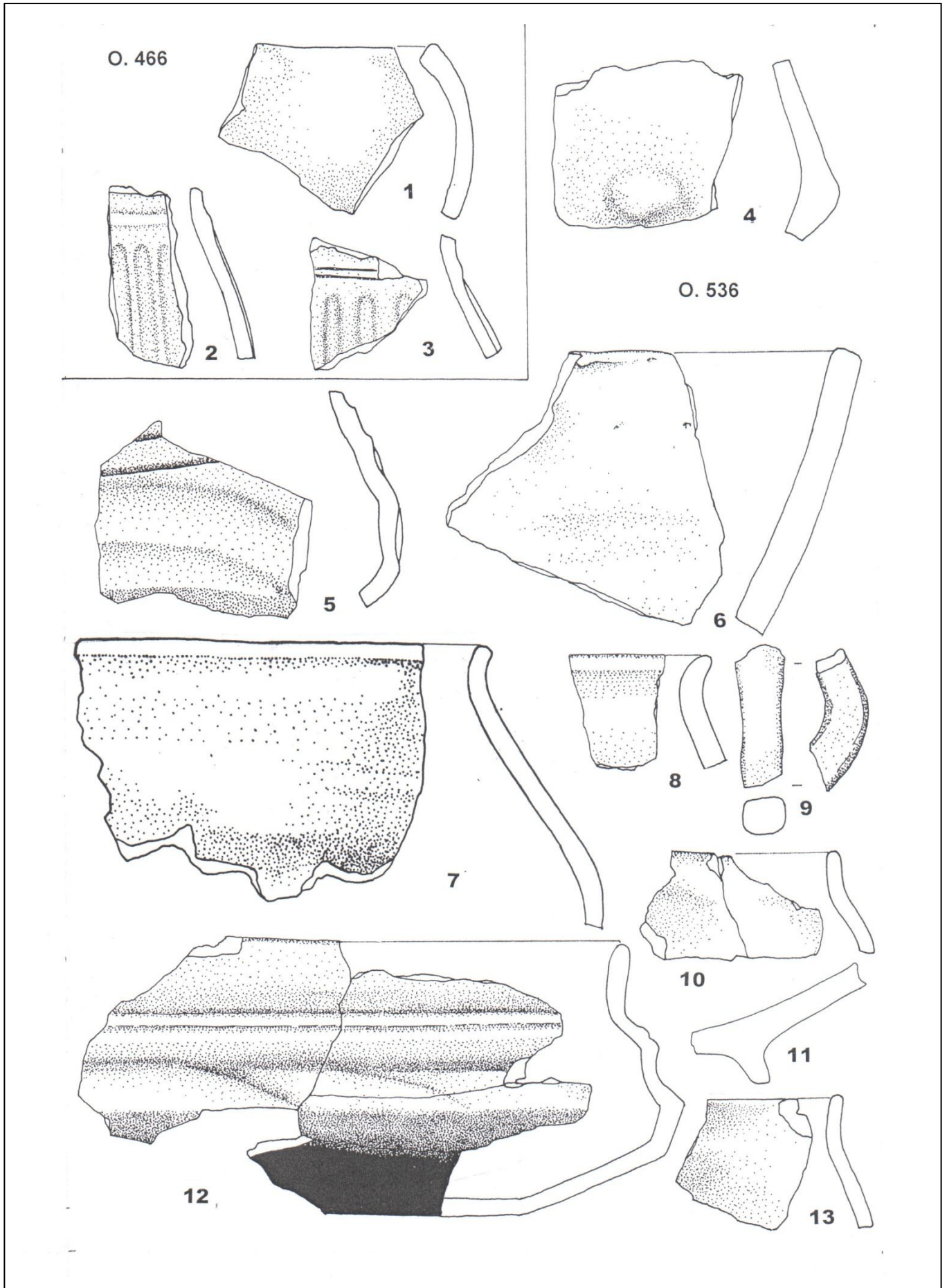

TABULKA 56

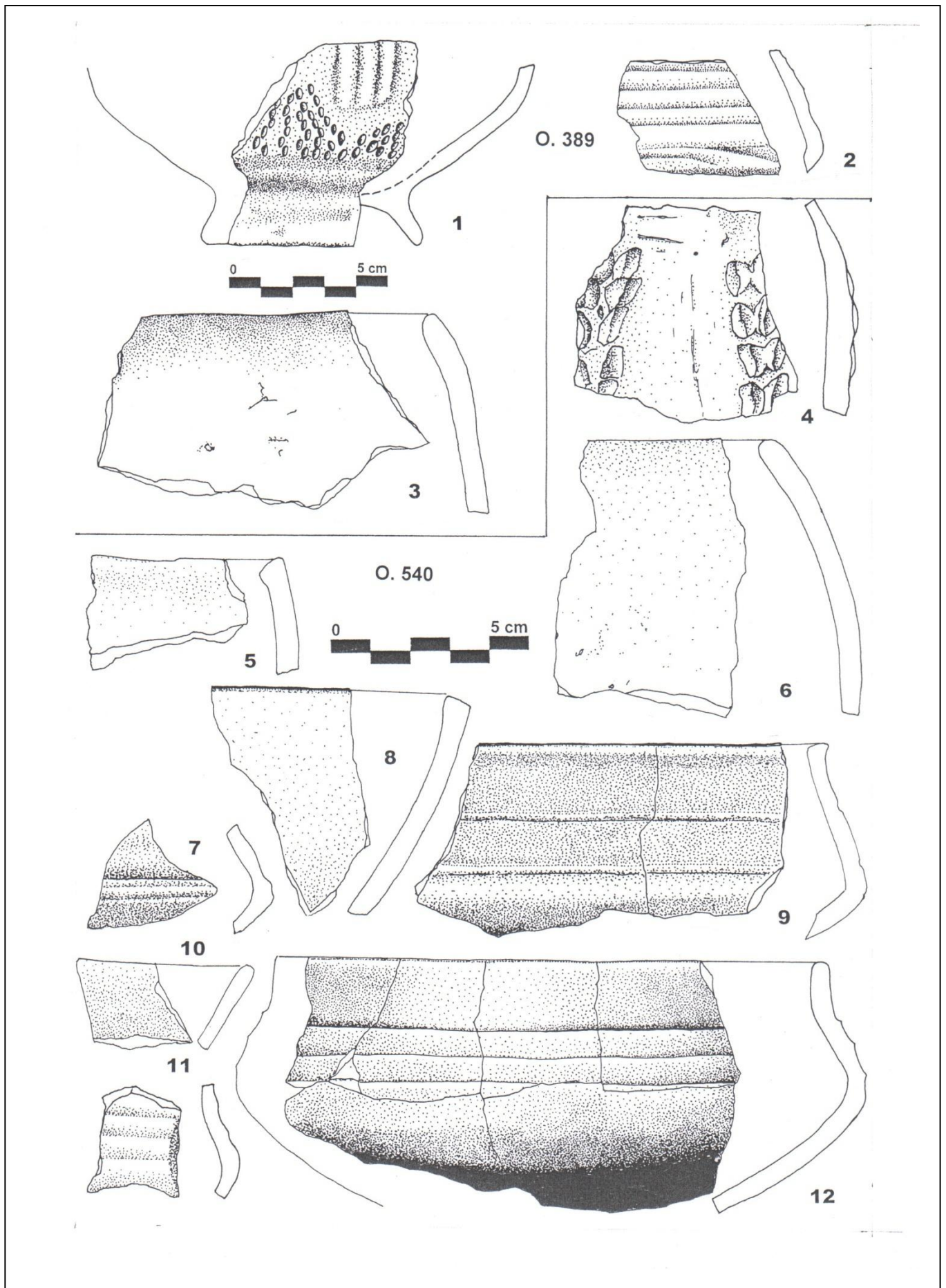

Praha-Ruzyně. Výběr nálezů z objektů 550 a 406. Kresba J. Jiřík.

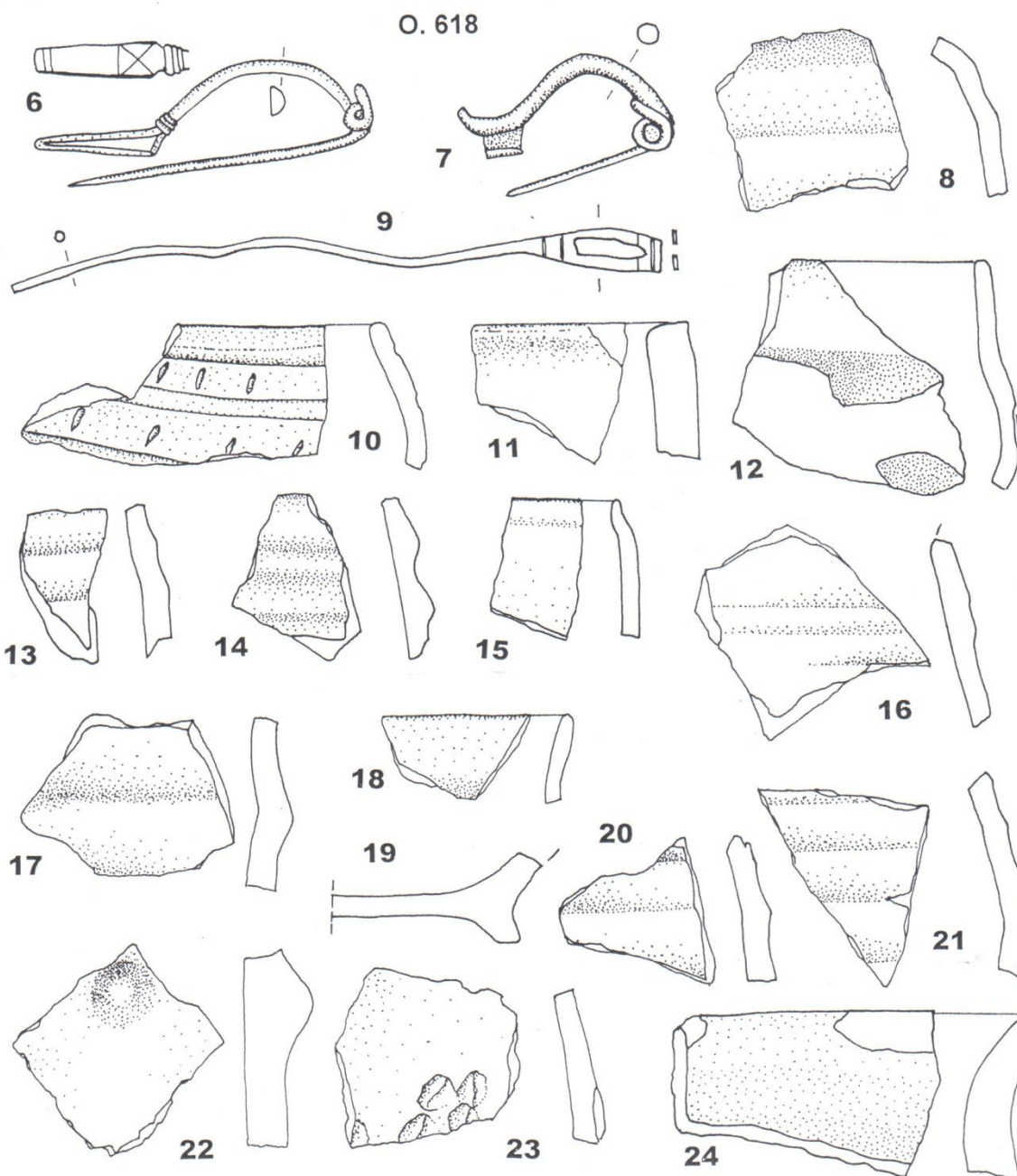
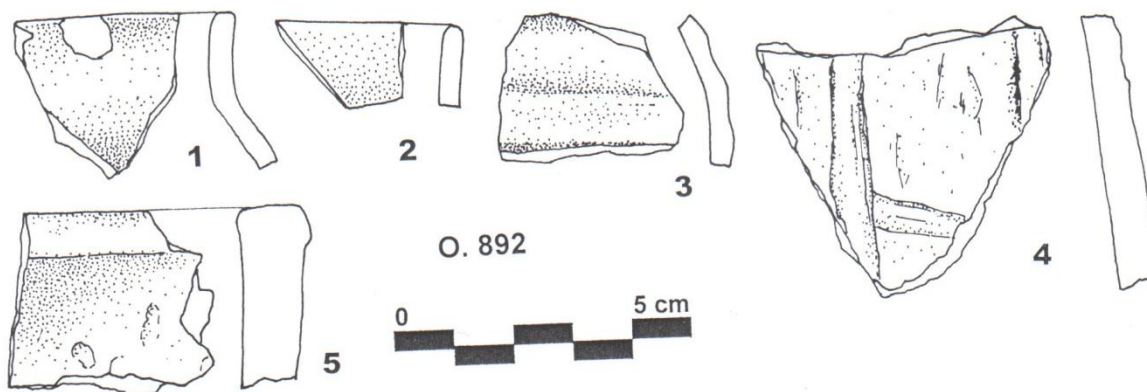
TABULKA 57

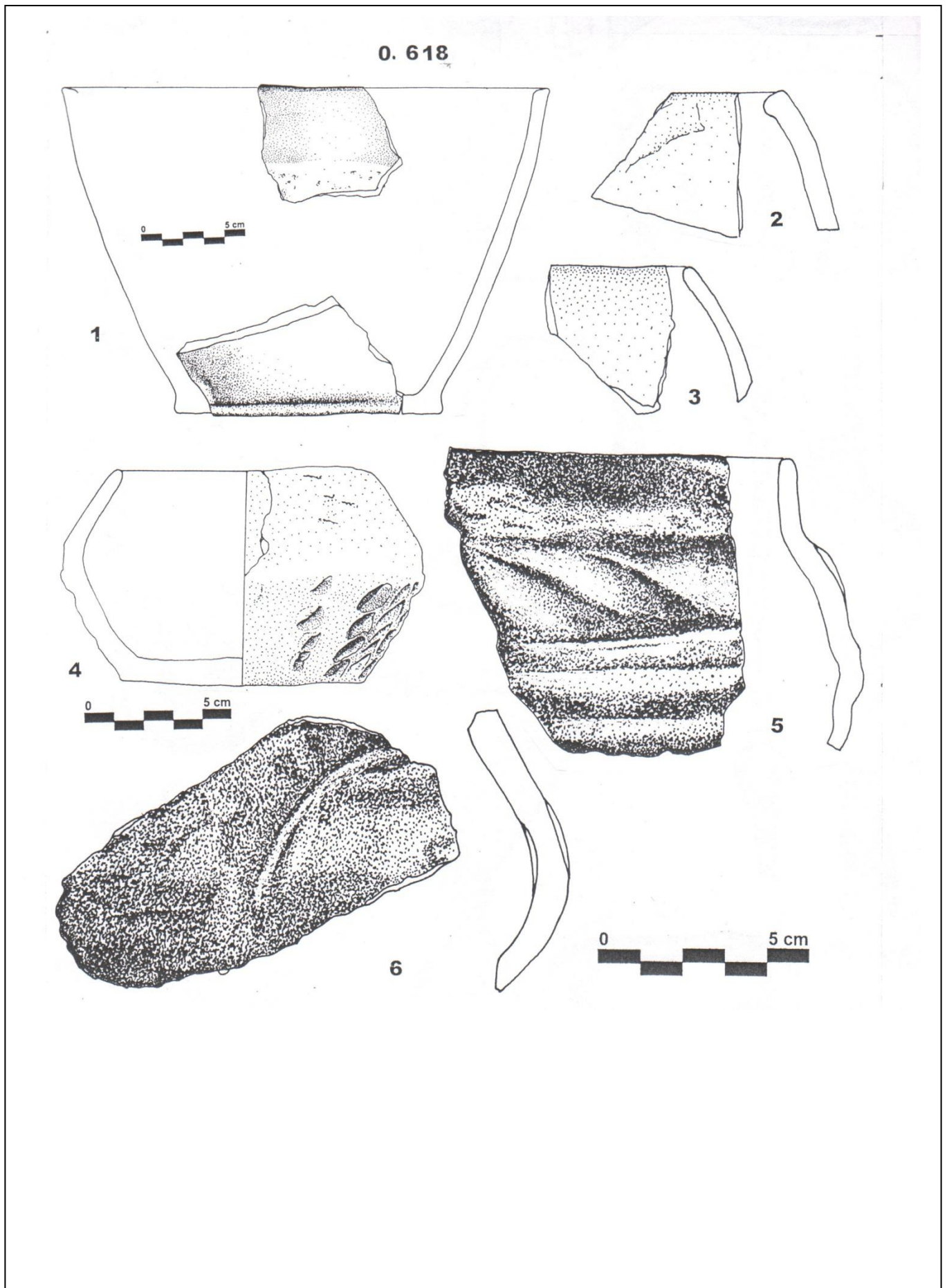
TABULKA 58

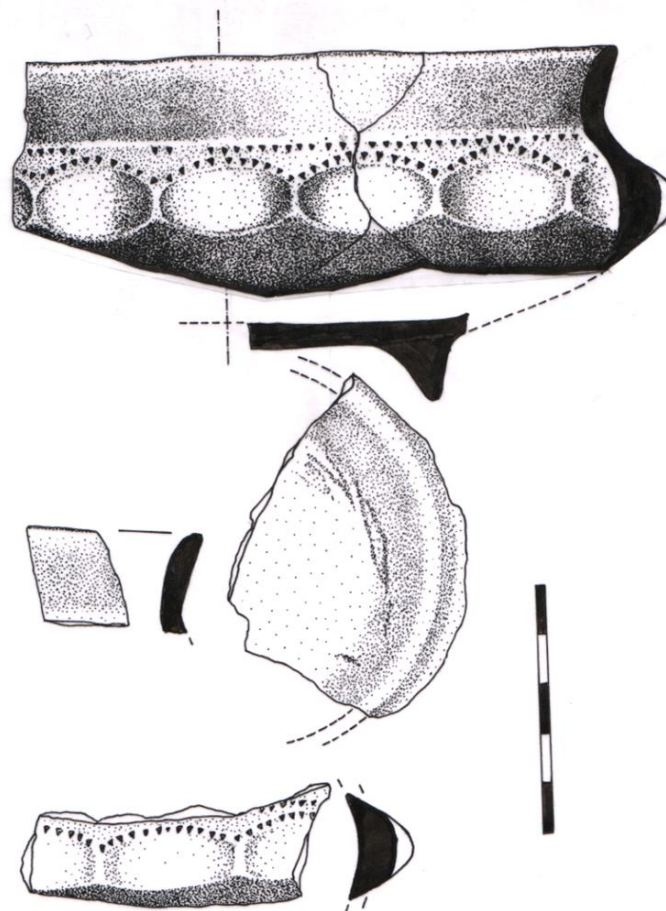
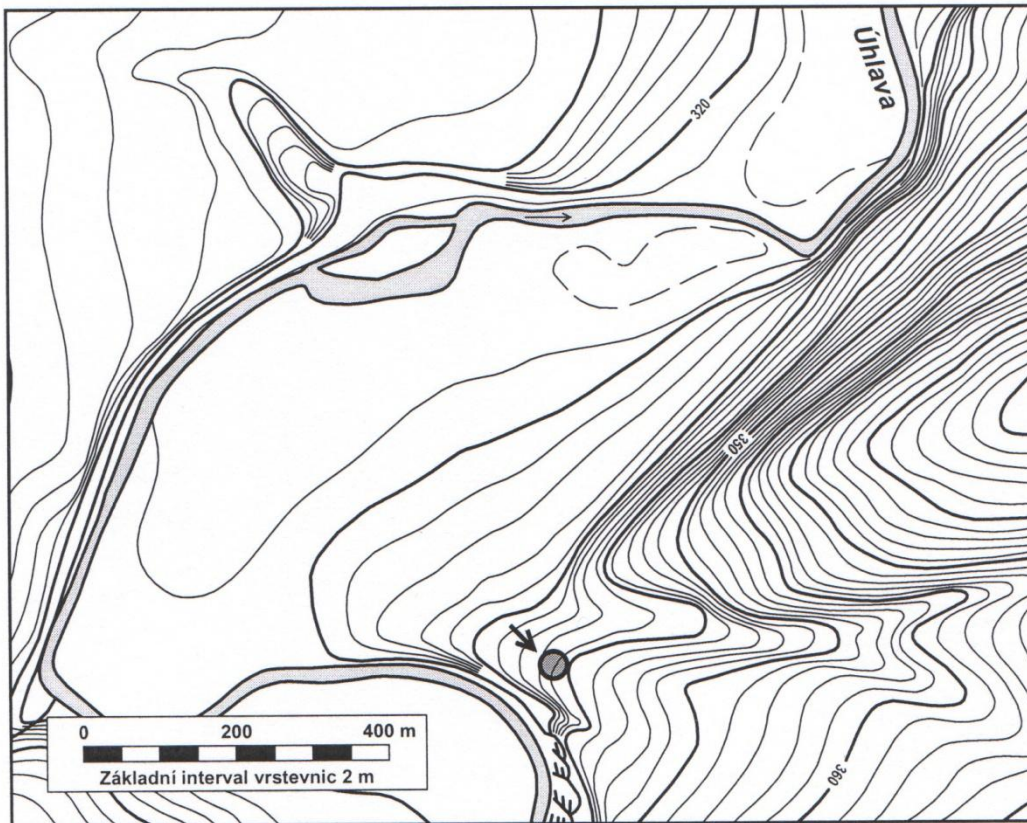

TABULKA 59

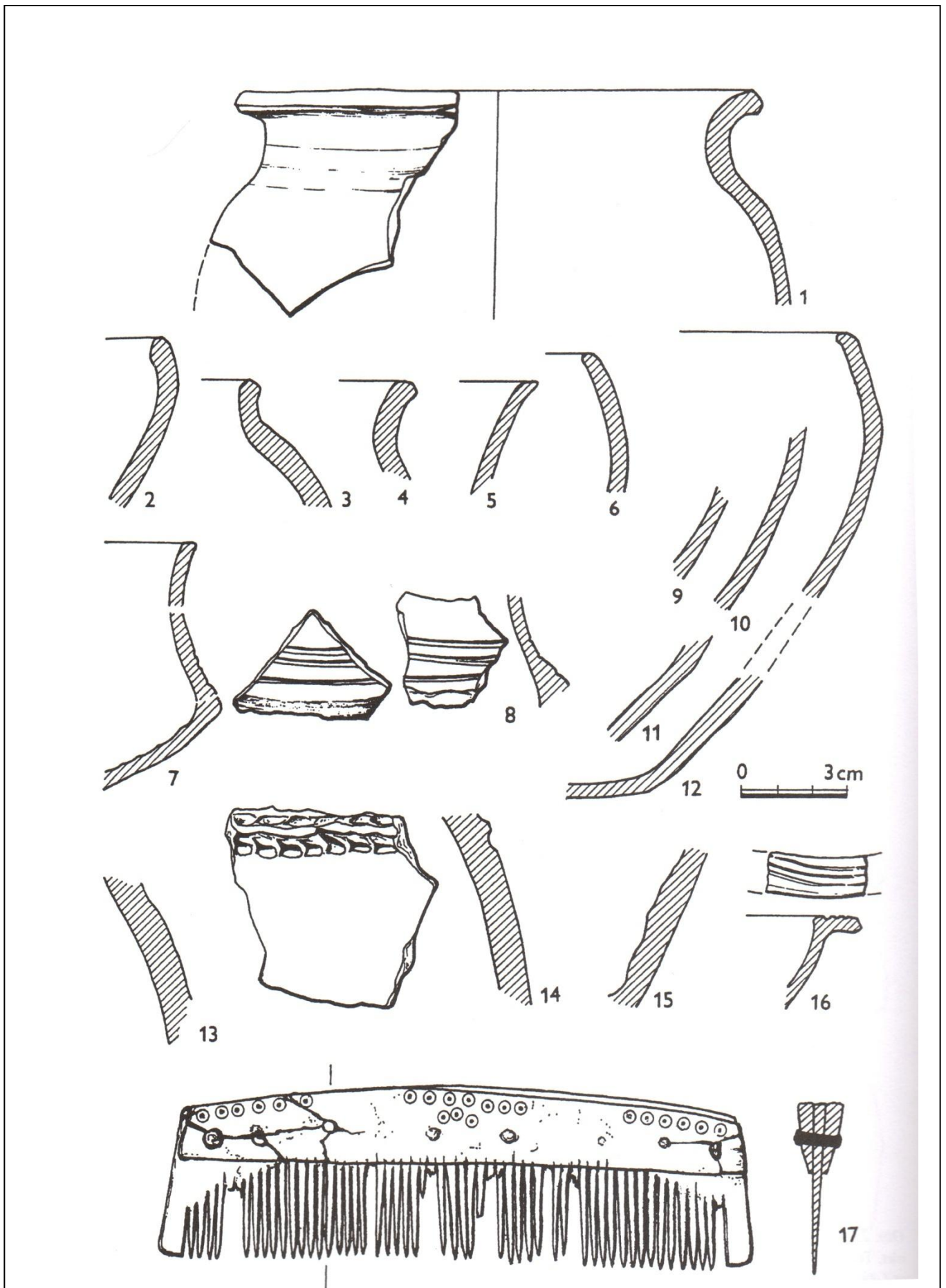

TABULKA 60

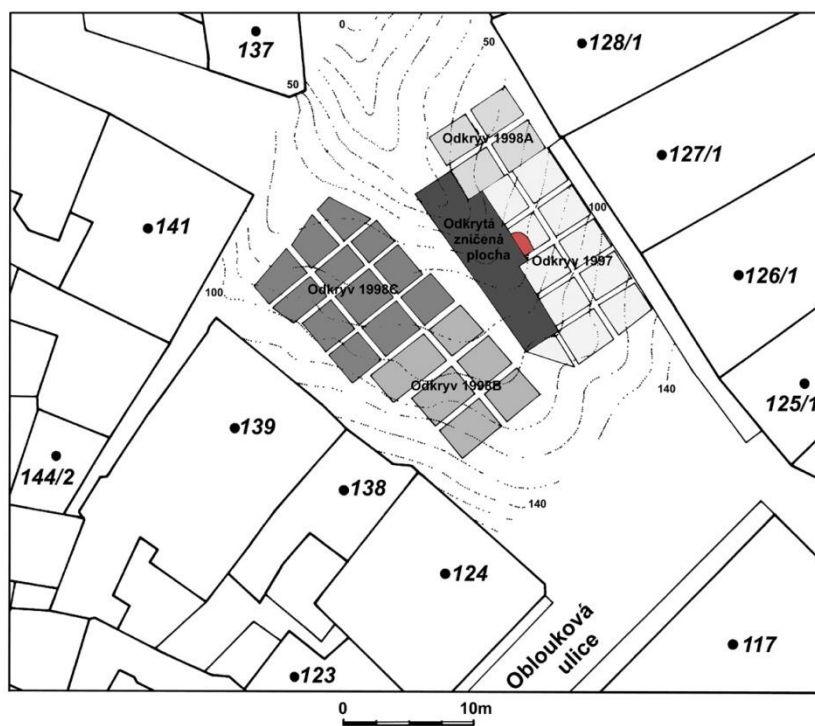
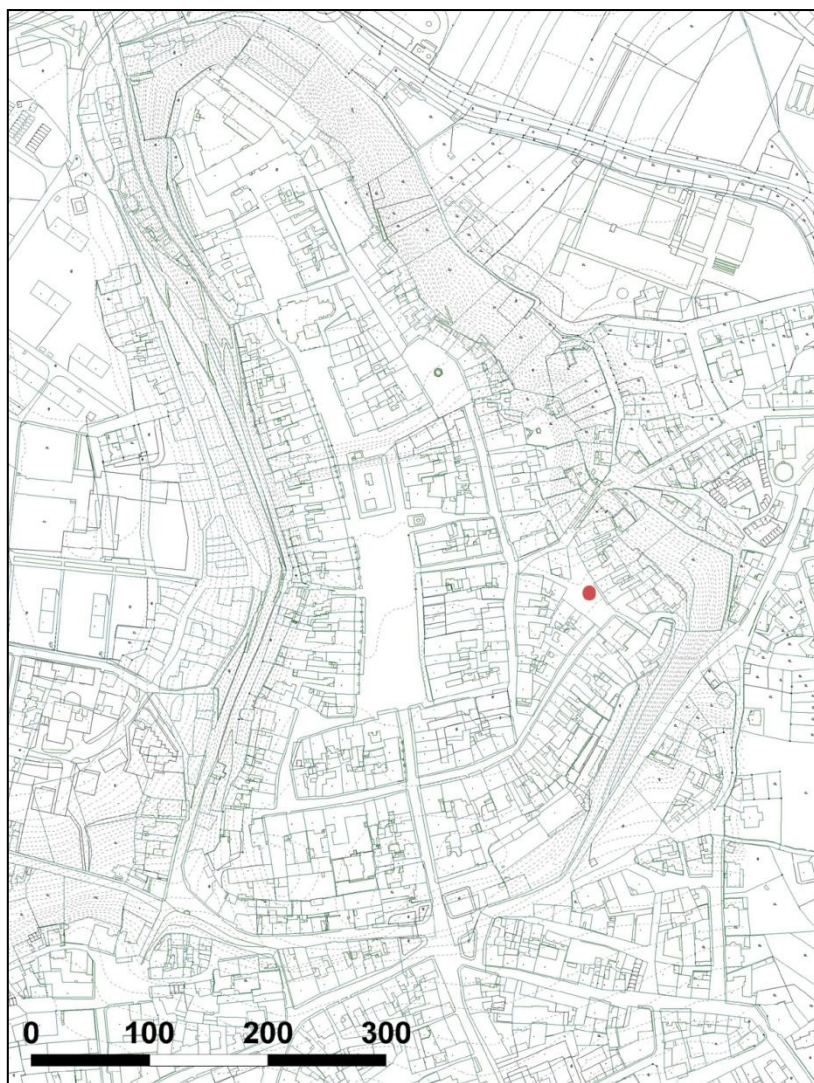

TABULKA 62

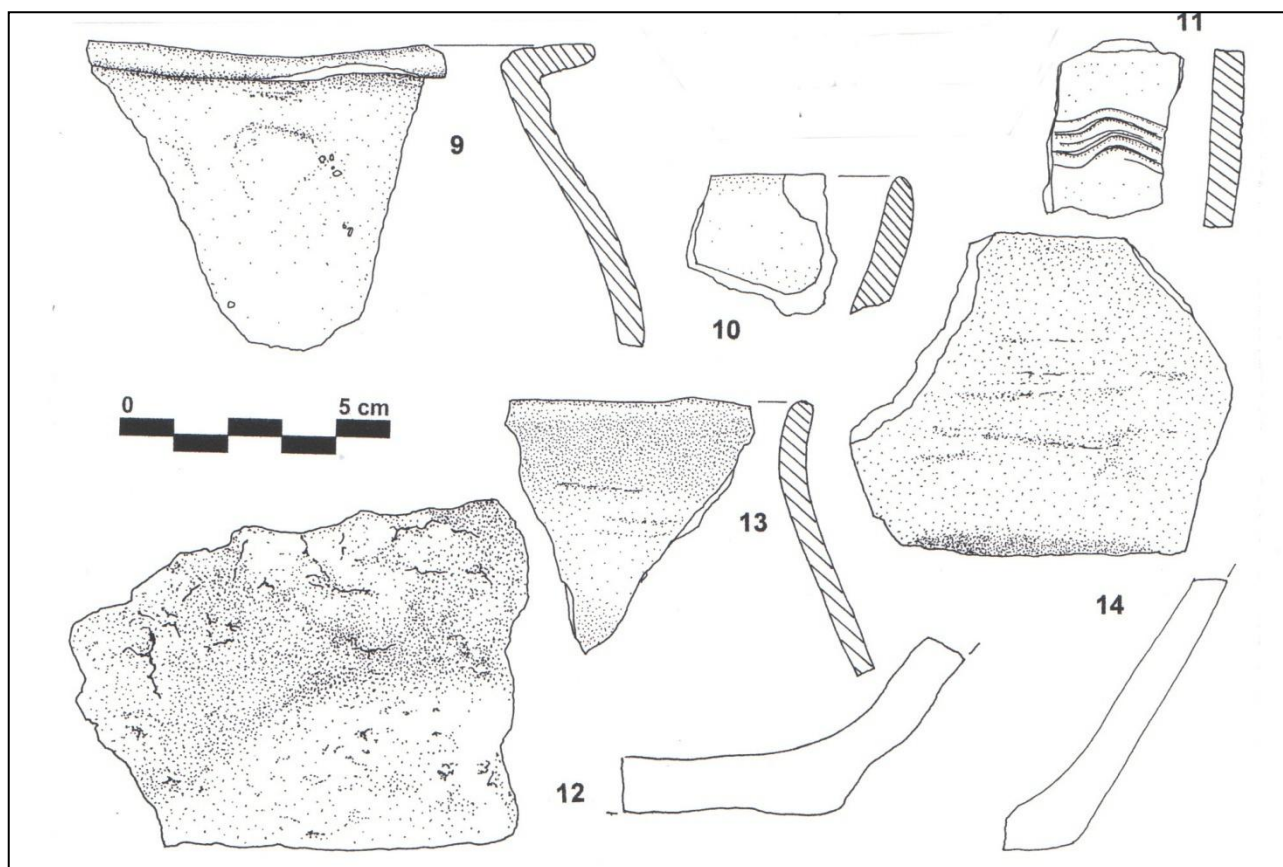
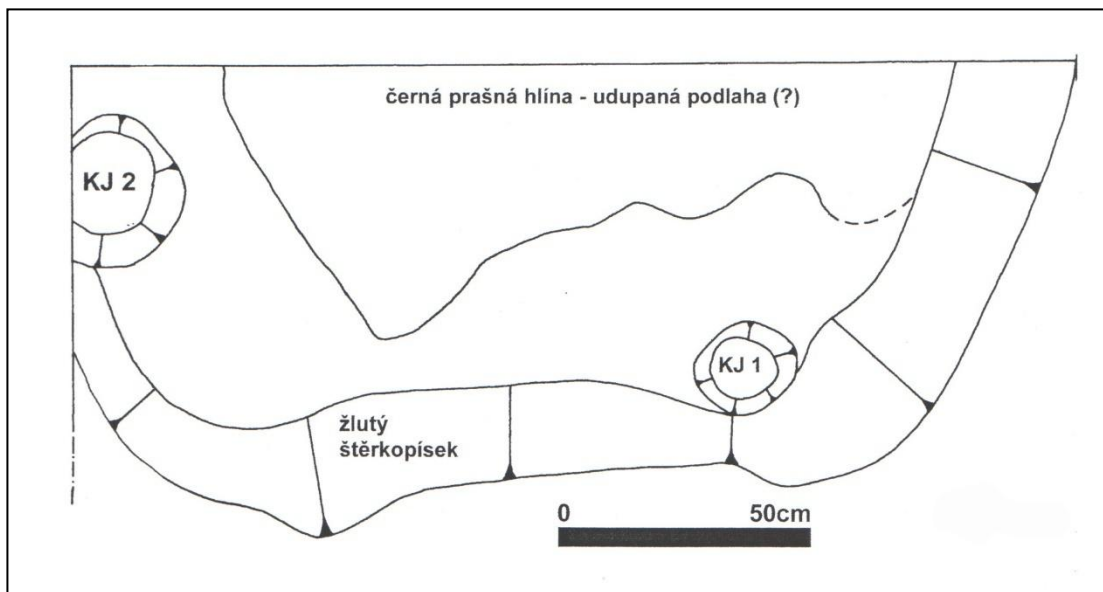
Siřem, okr. Louny – výběr z nálezů. Podle Jančo 2001.

TABULKA 63

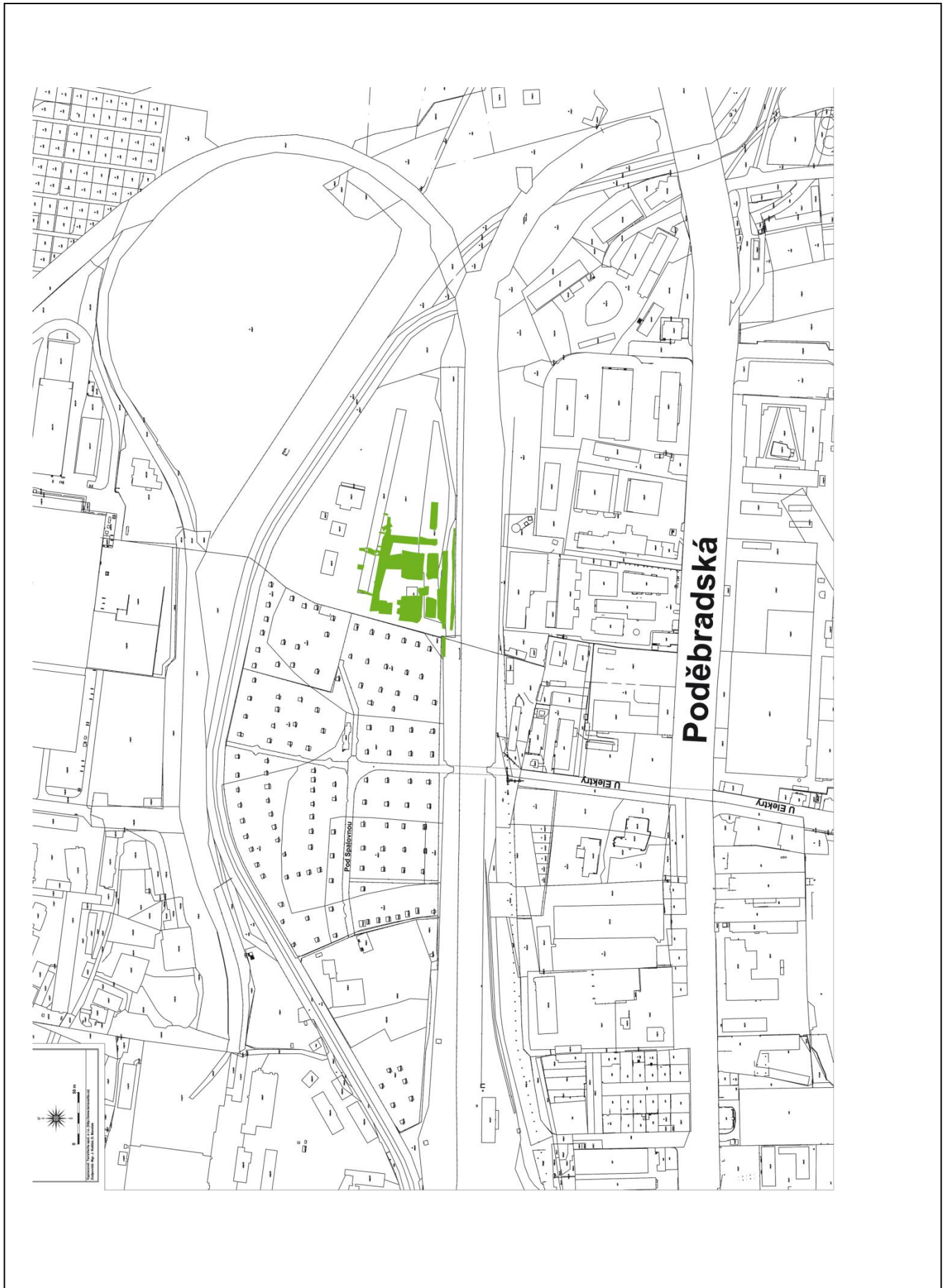

Žatec, okr. Louny. Lokalizace výzkumu, zaměření P. Čech. Parcelace Chelčického náměstí, lokalizace objektu 1, zaměření P. Čech.

TABULKA 64

Žatec, okr. Louny, Chelčického náměstí, objekt 1. Výběr keramiky z objektu 1. Kresba J. Jiřík.

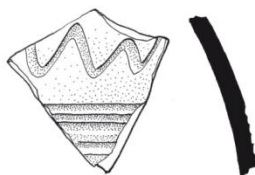

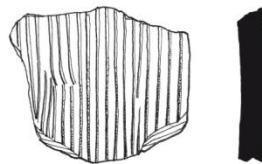
Praha – Hloubětín. „Zahrady nad Rokytkou“ – zaměření objektů z doby římské a jejich chronologické vztahy. Zaměření: P. Hušták, J. Jiřík, D. Mareček.

TABULKA 67

Obj.5430
Vrstva 1670

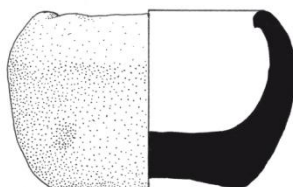
1
A 387 650

2
A 387 651

0 3 cm

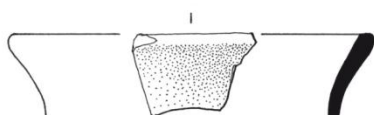
Obj.5439
Vrstva 1709

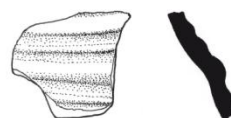
3
A 387 661

0 3 cm

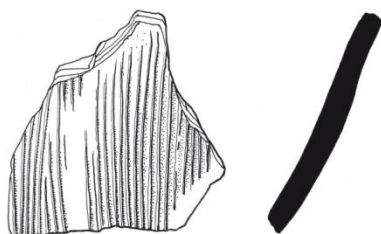
Obj.5443
Vrstva 1702

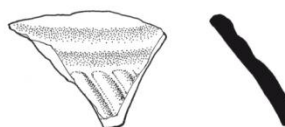
4
A 387 666

5
A 387 667

6
A 387 669

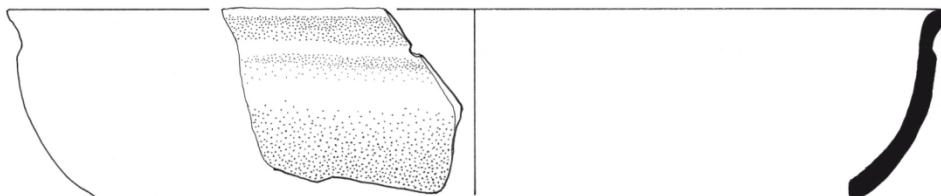
7
A 387 670

0 3 cm

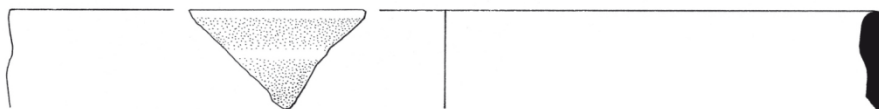
Praha – Hloubětín. 1–2: Vyběr nalezů z objektu 5430; 3: výběr nalezů z objektu 5439; 4–7: výběr nalezů z objektu 5443: Kesba: M. Černý.

Obj.5719
Vrstva 2106

1
A 318 251

2
A 318 252

3
A 318 253

4
A 318 254

5
A 318 255

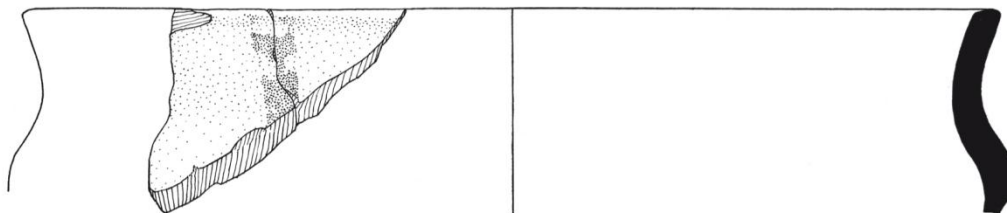

6
A 318 271

0 3 cm

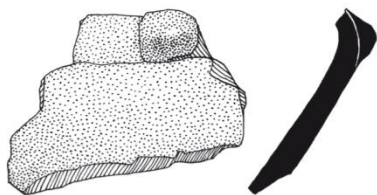
Obj.572

1

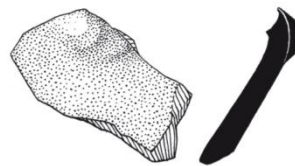
A 373945

Obj.573

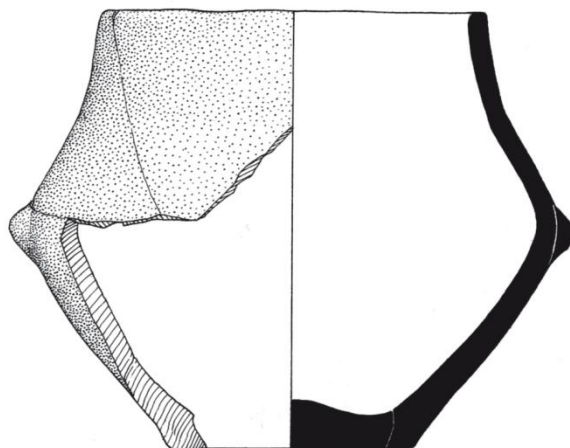
2

A 373946

3

A 373946

4

A 373946

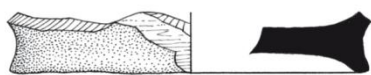

5

A 373947

0 3 cm

Obj.573

1
A 373961

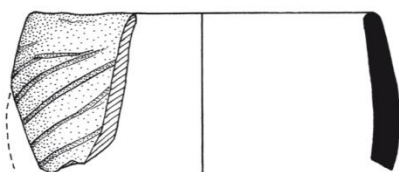
2
A 373962

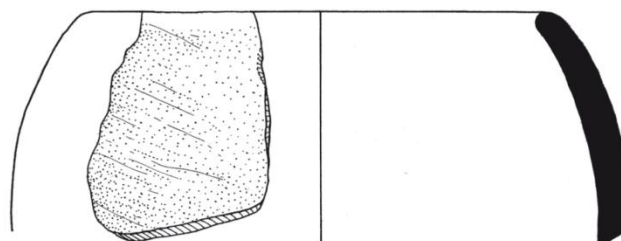
3
A 373963

4
A 373964

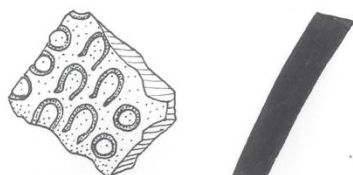
5
A 373966

6
A 373967

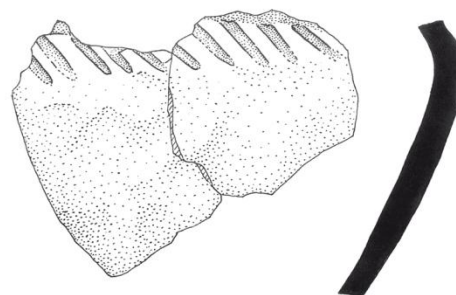
0 3 cm

Obj. 5420

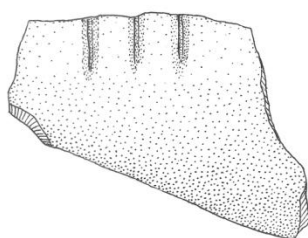

7
A 412872

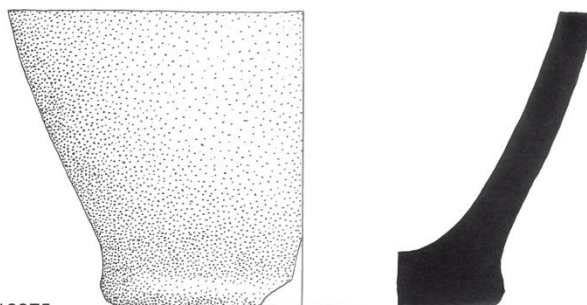
0 3 cm

8
A 412889

9
A 412891

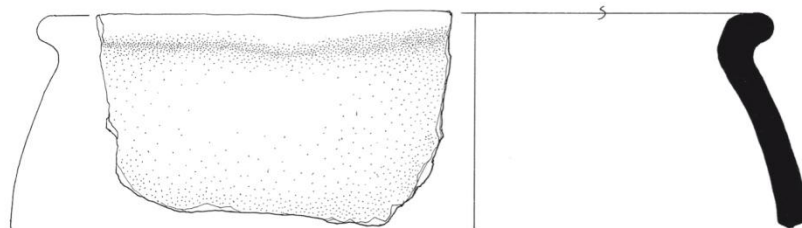

10
A 412875

0 3 cm

TABULKA 71

Obj.791

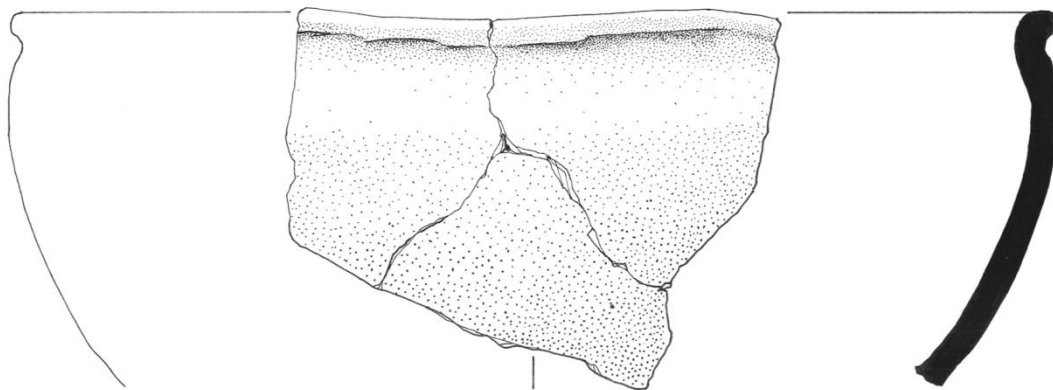

1

A 316351

0 5 cm

Obj.791

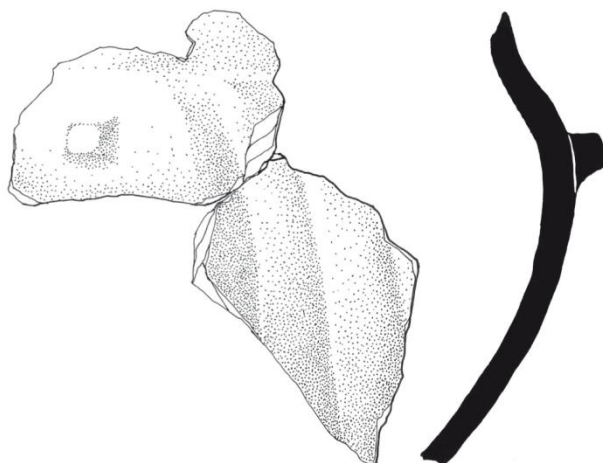

2

A 316352

0 3 cm

Obj.817

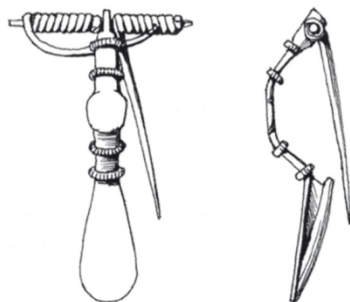

8

A 373960

0 3 cm

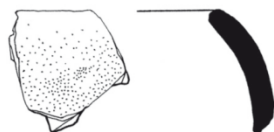
Sonda IX
Vrstva 1101/1266

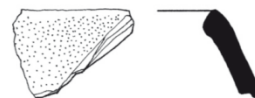
1
A 386899

Obj.5236

2
A 389049

3
A 389051

Obj.5241

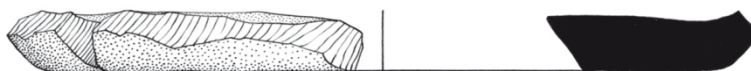

4
A 389072

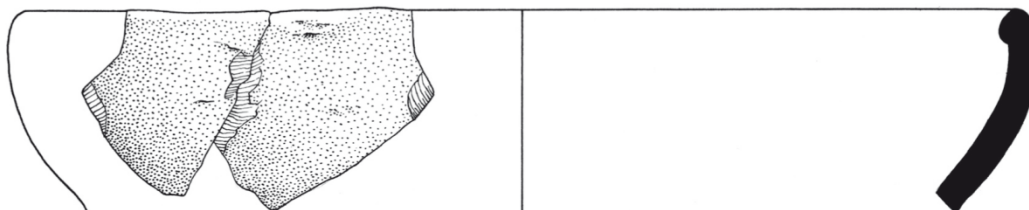
Obj.5925

5
A 318799

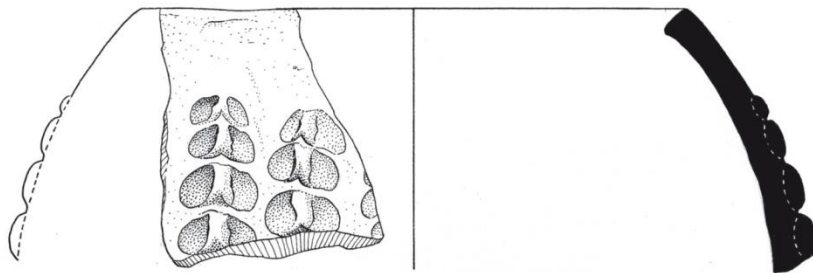
6
A 318800

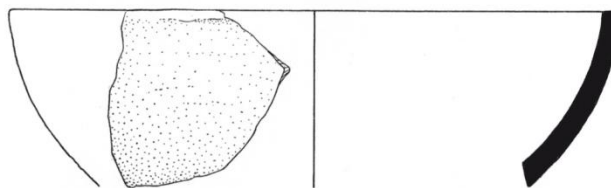
7
A 31802

Sonda I/II
Vrstva 1. mech. - 2120

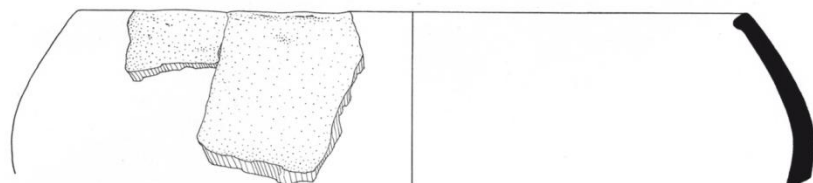
1
A 318321

2
A 318322

0 3 cm

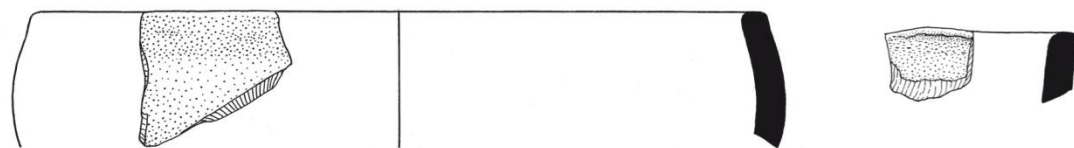
Sonda I/II
Vrstva 1. mech. - 2120

3
A 318323

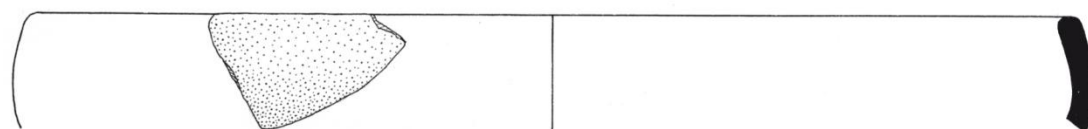
0 5 cm

Obj.5719

4
A 318341

5
A 318344

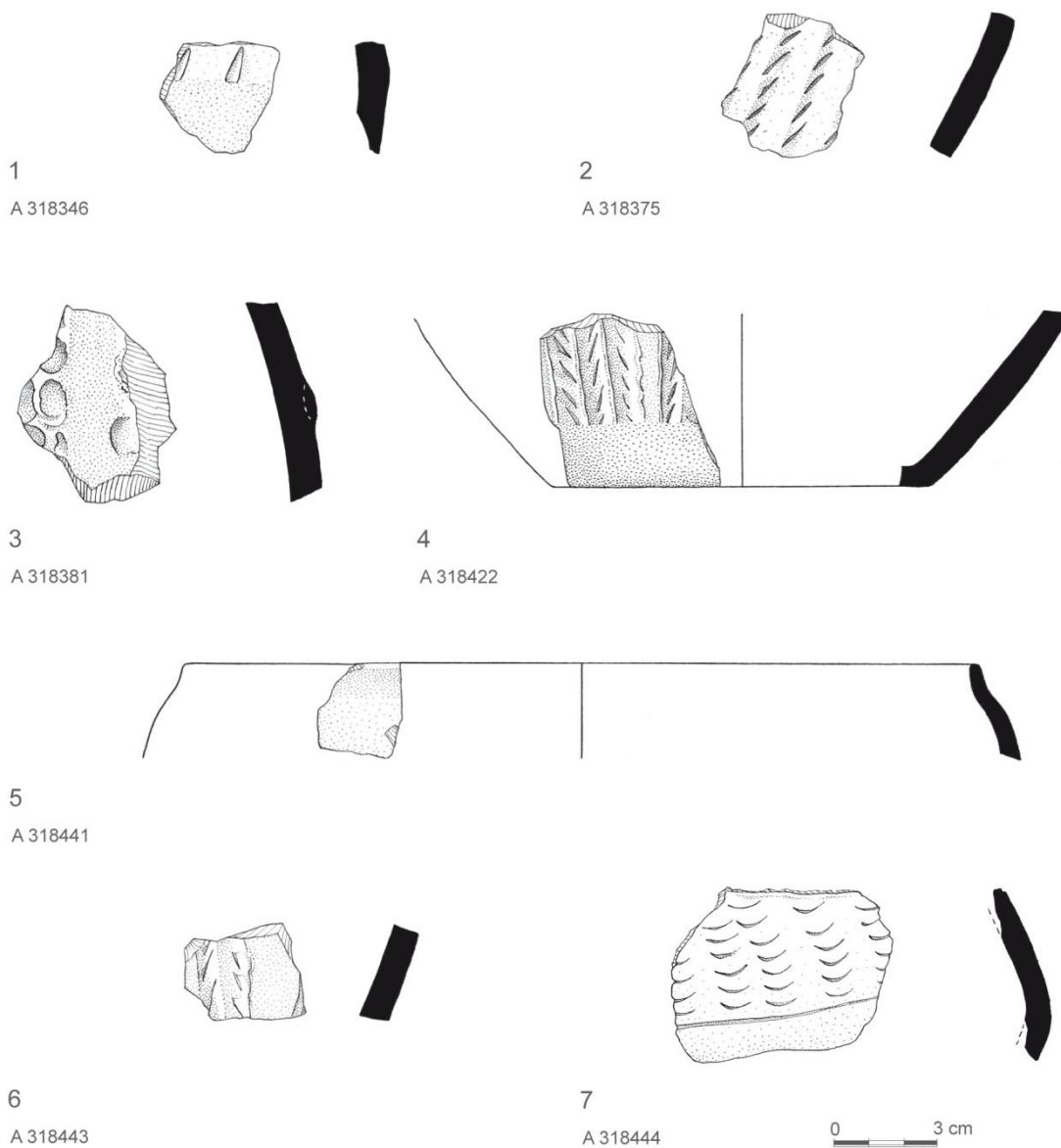

6
A 318342

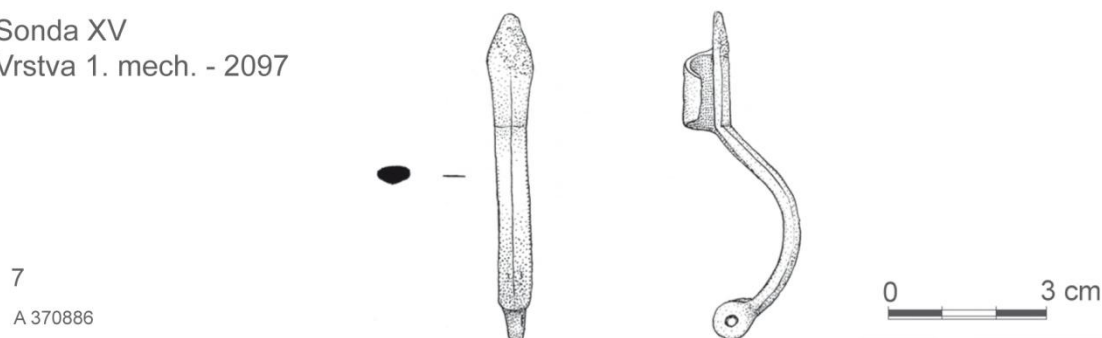
0 3 cm

TABULKA 74

Sonda II
Vrstva 1. mech. - 2120

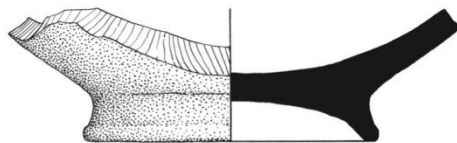
Sonda XV
Vrstva 1. mech. - 2097

Sonda XV
Vrstva 2. mech. - 2098

8

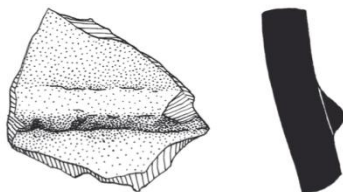
A 318593

Obj. 5723

9

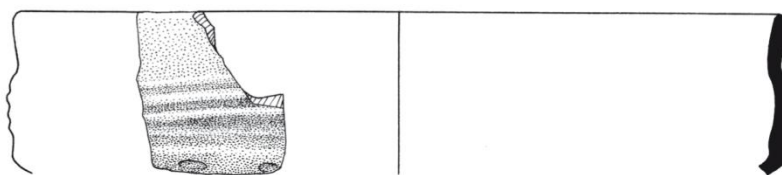
A 318886

Začišťování plochy

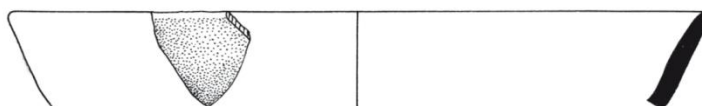
2

A 374568

3

A 374571

0 3 cm